T. C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı
Türk Halk Bilimi Bilim Dalı

KAZAK MASALLARI ÜZERİNE

BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

ALFİYA ZHAMAKİNA
92-06-3049

DANIŞMAN

PROF. DR. METİN EKİCİ

İZMİR
2009

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 08/07/2009 tarih ve 27/39 sayılı kararı ile oluşturulan jüri Türk Dünyası Araştırmaları anabilim dalı Türk Halk Bilimi bilim dalı yüksek lisans öğrencisi Alfiya ZHAMAKINA' nın aşağıda (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve adayı 28/07/2009 günü saat 10.30'da 1 Saat süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/~~başarısız~~/düzeltilmesi gerekli olduğuna oybirliğiyle / ~~oyçokluğuyla~~ karar vermiştir.

BAŞKAN

Prof. Dr. Metin EKİCİ

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltme (Üç ay süreli) ☐

ÜYE

Yard. Doç. Rabia UÇKUN

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltme (Üç ay süreli) ☐

ÜYE

Yard. Doç. Selami FEDAKAR

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltme (Üç ay süreli) ☐

Tezin Türkçe Başlığı : Kazak Masalları Üzerine Bir İnceleme

Tezin İngilizce Başlığı : A Study on the Kazakh Folktales

---

* 1. Yüksek Lisans Tezi savunma süresi asgari 45 azami 90 dakikadır.
2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları haricinde) **bilgisayarda** doldurulmalıdır.
3. **Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir.**
4. Yüksek Lisans Tez savunmasında üyelerden en az birinin **anabilim dışından** olması zorunludur.

ÖZET

Bugün nüfusu yaklaşık 200 milyon olan Türk Dünyası, dünya nüfusunun % 3'ünü oluşturmaktadır. Dünyanın birçok bölgesinde yaşayan Türklerin arasındaki ilişki sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel bağlar sayesinde pekişmektedir. Bu ilişkilerin sağlanmasında en büyük rollerden birini ise dil, edebiyat *ve* halk bilimi alanlarında yapılmakta olan araştırma ve incelemeler oynamaktadır.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Türk devletlerinden biri olan Kazakistan, geniş Türk Dünyası coğrafyası içinde bulunan Türkistan topraklarında yer almaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi Kazakistan gibi bağımsızlığına kavuşmuş Türk devletleri ile henüz bağımsızlığına kavuşamamış Türk grupları arasında çok yönlü ilişkiler devam etmektedir. Bu ilişkileri sağlayan önemli unsurlardan biri halk bilimidir.

Bu çalışmamızda Türk halk biliminin içinde yer alan masallar, özellikle de Kazak halk edebiyatındaki olağanüstü masallar incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı, çocukluğumuzdan beri dinlediğimiz ve sevdiğimiz Kazak masallarının sadece sanat eseri olmakla kalmayıp, anlatıldıkları sosyal çevre ve şartlarla birlikte kültürel bir değer ve bir miras olduğu ortaya koyulmaktır.

Çalışmamız Giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, masalın genel kavramı, masalın özellikleri, masalın diğer anlatı türleriyle ilişkisi ve masalın Kazak halk edebiyatındaki yeri değerlendirilmiştir.

Birinci Bölüm'de, Kazak masalları üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci Bölüm'de, Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktardığımız kırk olağanüstü masal metninin epizot, motif yapısı ve Kazak masallarındaki formel ifadeler incelenmiştir.

Üçüncü Bölüm'de, Kazak olağanüstü masallarının tip ve karakter özellikleri ve Kazak masallarının genel işlevleri değerlendirilmiştir.

Sonuç kısmında, araştırmamızda elde ettiğimiz neticeler değerlendirilmiştir.

Çalışmamızın Metinler kısmında Kazak olağanüstü masallarına ait kırk masal metni Kazak Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde verilmiştir.

Çalışmamız, Dizin ve Kaynaklar kısımları ile tamamlanmıştır.

ABSTRACT

Today the Turkic World whose population is about 200 million people constitutes 3 % of the world population. The relations between all the Turks who live in different parts of the world are provided by social, political, economic and cultural contacts. The research and analyses, which are carried out in such fields as language, literature and folklore, in their turn are of great significance in maintaining these relations.

In 1991 after the collapse of the USSR, one of the Turkic states that got independence Kazakhstan is situated on the Turkistan lands taking place within the vast geography of the Turkic world. As we have noted above, the multi-dimensional relations between the Turkic states like Kazakhstan which have become independent and the Turkic groups not being still independent last. The folklore is one of the significant elements maintaining these relations.

In this study the folktales which are one of the most important genre in the Turkic folklore, in particular the fairy-tales of the Kazakh folk literature have been analyzed. The purpose of this study is to show that the Kazakh folk tales which we have been listening to and have been fond of from our childhood are not only the work of art, but also have a cultural value and heritage in view of social environment and conditions they were narrate under.

Our study covers Introduction and 3 Chapters. In the Introduction Part the common concept of folktale, the features of folktales, their connection with other narrative descriptions and the place of folktales in the Kazakh folk literature have been reviewed.

In the First Chapter, the information about studies made on Kazakh folktales has been provided.

In the Second Chapter, the episodes, motifs of forty Kazakh folktales, which were translated into Turkey dialect of Turkish from Kazakh dialect of Turkish and formulare expressions have been analysed.

In the Third Chapter, the features of characters and the general functions of Kazakh folktales have been evaluated.

In the Conclusion Part, the findings in each chapter are summurised and are evaluated.

In theText part, forty Kazakh fantastic folktales in Kazakh dialect of Turkish and Turkey dialect of Turkish were given.

Our study has been completed with an Index and Bibliography.

KISALTMALAR

age : Adı geçen eser

agm : Adı geçen makale

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Dr. : Doktor

Haz. : Hazırlayan

S. : Sayı

s. : Sayfa

ss. : Sayfadan sayfaya

vs. : Vesaire

Yay. : Yayınları

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR……... I
İÇİNDEKİLER……... II
ÖNSÖZ……... IV
GİRİŞ: .....……..... 1-13
1. Masal Kavramı……. 1
2. Masalın Bazı Özellikleri……... 4
2.1. Masalın Şekil Özellikleri……... 4
2.2. Masalın Muhteva Özellikleri……. 5
3. Masalın Halk Edebiyatının Diğer Anlatı Türleriyle İlişkisi……..... 5
3.1. Masal – Destan İlişkisi…….. 7
3.2. Masal – Halk Hikayesi İlişkisi…….. 8
3.3. Masal – Efsane İlişkisi……. 10
3.4. Masal – Fıkra İlişkisi……... 11
4. Çalışmada Kullanılan Masal İnceleme Yöntemi……..... 13

I. BÖLÜM :

I.1. MASALIN KAZAK HALK EDEBİYATI İÇİNDEKİ YERİ……... 14
I.1.1. Kazak Masallarının Tarihi Gelişimi……..... 14
I.1.2. Kazak Masallarının Sınıflandırılması……... 17
I.1.3. Masal Anlatıcısı (Ertekşi)……. 26
I.2. KAZAK MASALLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR…….. 29
I.2.1. Çarlık Rusya Döneminde Yapılan Çalışmalar…….. 29
I.2.2. Sovyetler Birliği Döneminde Yapılan Çalışmalar…… 33
I.2.3. Kazakistan Cumhuriyeti Döneminde Yapılan Çalışmalar…… 35
I.2.4. Türkiye'de Yapılan Çalışmalar……. 36

II. BÖLÜM:

KAZAK OLAĞANÜSTÜ MASALLARININ YAPISI…….. 39-109
II.1. Kazak Olağanüstü Masallarının Olay Örgüsü ve Motif Yapısı…….. 39
II.2. Kazak Masallarının Formel Yapısı Üzerinde Genel Bir Değerlendirme……..... 102

III. BÖLÜM:

KAZAK OLAĞANÜSTÜ MASALLARINDAKİ TİPLER VE KAZAK MASALLARININ FONKSİYONLARI…… 110-117
III.1. Kazak Olağanüstü Masallarındaki Tipler…… 110
III.2. Kazak Masallarının İşlevleri…….……..... 115
SONUÇ…… 118

KAZAK OLAĞANÜSTÜ MASALLARININ METİNLERİ…….. 120-435
Kazak Türkçesi ile Metinler…….. 120-280
1. Ķorķav Şal (Acımasız İhityar) ……. 120
2. Èdèlşilik hèm Gül Aġaşı (Adalet ve Çiçek Ağacı)……... 128
3. Ahmetbek pen Hasen (Ahmetbek ile Hasen)……... 132
4. Üş Jetim Zerek Bala (Akıllı Üç Yetim Çocuk)…… 120
5. Altın Ķus (Altın Kuş)……... 136
6. Mergen Men Balası (Avcı ile Çocuğu)……. 143
7. Ayubala (Ayı Çocuk)…… 145
8. Baķtıbay Bi (Baktıbay Kadı)…… 151
9. Jalmavızdı Aldaġan Ķızdar (Cadıyı Aldatan Kızlar)……... 154
10. Aķılsız Berilgen Jaza (Düşünmeden Verilen Ceza)……... 156
11. Molda, Usta, Tiginşi (Hoca, Usta, Terzi)……... 161
12. Molda men Sikırşı Èyel (Hoca ve Sihirbaz Kadın)…… 162
13. Edil men Jayıķtıñ Ķudalığı (İdil ve Yayık'ın Dünürlüğü)……. 166
14. Jaķsılıķ pen Jamandıķ (İyilik ve Kötülük)…….. 168
15. Jaķanşa (Jakanşa)……..... 171
16. Ķaramergen (Karamergen)……. 177
17. Küyev Tandaġan Ķız (Kocasını Seçen Kız)……... 182
18. Navşa Han (Navşa Han)……. 184
19. Omar men Ġaziza (Omar ve Gaziza)……. 186
20. Bala Han (Padişah Çocuk)…….. 188
21. Hanşa men Balası (Padişah ile Çocuğu)…… 194
22. Joġalġan Han Ķızı (Padişahın Kaybolan Kızı)…….. 201

23. Patşa Ķızınıñ Uvaķiġası (Padişah Kızının Hikâyesi)…… 203
24. Hannıñ Ķoyşısı (Padişahın Çobanı)……... 206
25. Patşanıñ Üş Ķızı (Padişahın Üç Kızı)…….209
26. Hannıñ Üş Ulı (Padişahın Üç Oğlu)……... 211
27. Sikırşınıñ Sıyı Osı (Sihirbazın Hediyesi)……215
28. Sikırlı Ķız (Sihirli Bir Kız)……. 219
29. Sikırlı Toķal (Sihirli Kuma)……223
30. Ķara Jılan men Aķ Jılan (Siyah ve Beyaz Yılan)……... 228
31. Süleymen men Dikanşı (Süleyman ve Bir Çiftçi)……...230
32. Şamşit (Şamşit)……... 233
33. Aġaş At (Tahta At)……. 236
34. Tas Bolġan Şahar (Taş Şehir)…… 252
35. Tölegen men Nazipa (Tölegen ile Nazipa)……..... 254
36. Üş Murın (Üç Burun)……. 261
37. Üş Ķayġılı Adam (Üç Kaygılı Adam)……... 265
38. Vaķıtsız Tajal (Zamansız Felaket)……. 271
39. Zayıt pen Mısıķ (Zayıt ve Kedi)…… 274
40. Bay men Balası (Zengin ve Çocuğu)……. 277
Türkiye Türkçesi ile Metinler ……281-435
KAYNAKLAR……... 436
DİZİN……... 439

ÖNSÖZ

Yaklaşık, 2. 700. 000 kilometrekare yüzölçümüne, 16 milyon nüfusa sahip olan Kazakistan; Rusya Federasyonu, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Hazar Denizi ile komşu olan bir Türk ülkesidir. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşmuş olan Kazakistan'ın diğer ülkelerle, özellikle de diğer Türk devletleriyle siyasal, ekonomik ve kültürel bağları gelişmeye başlamıştır. Bu gelişmenin sağlanmasında en büyük rollerden birini ise, halk bilimi, dil ve edebiyat alanlarında yapılmış araştırma ve incelemeler oynamıştır.

Bizler, bu düşünceden hareketle, Kazak masalları üzerinde bir çalışma yapmayı uygun bulduk. Bunun için, 40 masal metnini Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarıp bu masalları bilimsel bir bakış açısıyla incelemeye çalıştık. Çalışmamız Önsöz, Giriş ile üç bölümden ve Sonuç, Kaynaklar, Dizin kısımlarından meydana gelmektedir.

Giriş kısmında masal tanımlarıyla masalların genel özellikleri ve masalların diğer anlatı türleriyle ilişkisi ele alınmış, masalın Kazak halk edebiyatı içindeki yeri tartışılmıştır.

Birinci Bölüm'de Kazak masalları üzerinde yapılan çalışmalar, kronolojik bir sıra takip edilerek, dört ana başlık altında tanıtılmaya çalışılmıştır.

İkinci Bölüm'de, çalışmada yer alan 40 Kazak olağanüstü masalının epizot ve motif yapısı tespit edildikten sonra, bu masalların içerdikleri formel ifadeler üzerinde durulmuştur.

Üçüncü Bölüm'de, Kazak olağanüstü masallarında yer alan tipler, karakterler ve Kazak masallarının genel fonksiyonları incelenmiştir.

Çalışmanın "Metinler" kısmında 40 olağanüstü Kazak masalının transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine aktarılmış metinleri yer almaktadır. Bu metinlerin orijinallerinin alındığı kaynaklar ise, transkripsiyonlu masal metinlerinin başlığına eklenen dipnotlarda belirtilmiştir.

Sonuç bölümünde ise her kısmın sonunda yapılan değerlendirmeler bir bütün haline getirilmiş ve çalışmanın tamamını kapsayacak bir genel değerlendirme yapılmıştır.

Yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen ve bizlerin yetişmesinde büyük emekleri geçen hocam Sayın Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN'e şükranlarımı sunarım.

Yüksek lisans derslerime başladığımdan beri her türlü desteğini benden esirgemeyen, bana çalışma disiplini kazandıran, bu çalışmanın her aşamasında büyük yardım gördüğüm danışman hocam Sayın Prof. Dr. Metin EKİCİ'ye teşekkür ederim.

Ayrıca, tez çalışmam sırasında düşünce ve görüşlerimi paylaştığım, maddi ve manevi anlamda destek olan, Türkiye Türkçemi kontrol ederek düzeltmeler yapan arkadaşlarım Bülent BAYRAM'a ve Arş. Gör. Erhan AKTAŞ'a da teşekkür ederim.

Alfiya ZHAMAKİNA

İZMİR 2009

GİRİŞ

Bu bölümde masal kavramı, masal tanımları, Türk masallarının bazı genel özellikleri ve masalın diğer anlatı türleriyle olan ilişkisi üzerinde durulacaktır.

1. MASAL KAVRAMI

Masal, halk edebiyatı anlatı türleri içerisinde en fazla ilgi çeken ve üzerinde çok sayıda çalışma yapılan yaratmalardan biridir. Üzerinde çeşitli tartışmalar bulunsa da genel özellikleriyle masal olarak kabul ettiğimiz eserler Türk lehçelerinde çeşitli şekillerde adlandırılmaktadır. "Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü"'nde masal karşılığında verilen kelimeler şunlardır:[1]

Azerbaycan Türkçesi:	Nağıl
Başkurt Türkçesi:	Äkiyät
Kırgız Türkçesi:	At çabū (çomok)
Özbek Türkçesi:	Ertäk
Tatar Türkçesi:	Äkiyät
Türkmen Türkçesi:	Erteki
Uygur Türkçesi:	Çöçäk

Türkiye Türkçesi'ndeki "masal" terimine karşılık olarak İngilizce "folktale", Fransızca "conte", Almanca "märchen", Rusça "skazka" terimleri kullanılmaktadır.

Günümüze kadar yapılan çalışmalarda masal konusunda çok farklı tanımlar yapılmış olsa da bunlar genel olarak birbirine benzer veya birbirini tamamlayan tanımlardır. Masalın çeşitli özellikleri göz önüne alınarak araştırmacılar tarafından birçok tanım yapılmıştır. Bunların bir kısmını burada vermek masal türünün ana hatlarıyla kavranması için faydalı olacaktır.

"Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil" adlı eserinde, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu masalı; "*Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayâl mahsulü olduğu halde, dinleyicileri*

[1] *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, C. I. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1991, ss. 564-565.

inandırabilen, sözlü bir anlatım türü " olarak tanımlar.[2] Saim Sakaoğlu'nun tanımı muhteva, yaratma, dinleyici ve şekil özelliklerine dayanmaktadır.

Saim Sakaoğlu daha sonra bu bilgileri genişletmiş ve masallarla ilgili olarak şunları yazmıştır: "*Masal; halk anlatmalarının en çok ilgi gören türlerinin başında gelir. İlkel kavimlerde sözlü olarak ortaya çıkan masal daha sonraki dönemlerde gelişmiş ve güzelleşmiş olarak görülür. Masallar kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılır. Masallarda olağanüstü olaylar söz konusudur. Masalların tamamına yakını nesir şeklindedir. Fakat zaman zaman nazım-nesir karışımı parçalara da rastlamaktayız. Son zamanlarda tamamı manzum olan masallar da görülür olmuştur. Masallar; hayvanlar âleminin, hayalî olayların ve günlük hayatın izleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Masalların içerisinde atasözü, deyim, küçük hikâye (fıkra), dua-beddua gibi anonim halk edebiyatı ürünlerine de rastlanmaktadır. Her ne kadar masalların hayalî olduğunu söylüyorsak da başta bazı Rus araştırmacılara göre, masallarda gerçek hayatın izleri de görülmektedir.*

Hayvan masallarında, mitolojinin izleri görülür. Av ve avcılar hakkındaki masallar ise daha çok neolitik devirde ortaya çıkmıştır. Daha sonraki dönemlerde masalların konusu ve şekli yenilenmeye başlanır. Bazen adı belli olmayan kişiyle, bazen de devlerle ilgili olarak (yedi başlı dev vb.) anlatılır."[3]

Prof. Dr. Pertev Naili Boratav'a göre ise masal; *"Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyülük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamâmiyle hayâl ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa anlatı"*dır.[4] Pertev Naili Boratav'ın tanımı muhteva, şekil ve yapı, anlatıcı ve dinleyici ve de işlev özelliklerine dayanır.

Prof. Dr. Şükrü Elçin ise masalı tanımlamaktan ziyade, onun bazı özellikleri üzerinde durur; "*İşte böyle bir zaman içinde, köklü bir geleneğe bağlı, kolektif karakter taşıyan, 'hayali-gerçek', 'mücerret-müşahhas', 'maddi-manevî' bir takım konu, mâcera, vak'a, problem, motif ve unsurlar, nesir dili ile vakit geçirmek, insanları eğlendirirken terbiye etmek düşüncesinden hareketle, husûsî bir üslûpla anlatılır veya yazılır."*[5] Şükrü

---

[2] Saim SAKAOĞLU. *Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yay., 1973, s. 5.
[3] Saim SAKAOĞLU. "Masallar." *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, *C. 2*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2002, ss. 131-313.
[4] Pertev Naili BORATAV, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yay., 1982, s. 75.
[5] Şükrü ELÇİN. *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yay., 1986, s. 369.

Elçin'in tanımı muhteva, şekil, anlatıcı ve dinleyici ve de işlev özelliklerine göre yapılmıştır.

Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu, masalı çeşitli özelliklerini zikrederek daha ayrıntılı bir şekilde tanımlar:

"Masal kelimesi ile halk arasında, yüzyıllardan beri anlatılmakta olan ve içinde olağanüstü kişilerin, olağanüstü olayların bulunduğu, 'bir varmış, bir yokmuş' gibi klişe bir anlatımla başlayan, belli bir uzunluğu olan, sonunda, 'yedi, içti, muratlarına erdiler' yahut 'onlar erdi muratlarına biz çıkalım kerevetine, gökten üç elma düştü, biri anlatana, biri dinleyene, biri de bana' gibi belirli sözlerle sona eren, zaman ve mekan kavramlarıyla kayıtlı olmayan, bir sözlü anlatım türü kastedilmektedir."[6] Bilge Seyidoğlu'nun tanımı muhteva, terim, anlatıcı ve dinleyici, şekil ve yapı özelliklerine dayanır.

Prof. Dr. Umay Günay ise masalı; *"Masallar en yaygın kabule göre masal mantığı denilen belli bir düzen içinde anlatılan hayat hikâyeleridir. Bu hayat hikâyeleri umumiyetle yaşadığımız dünyadan farklı bir dünyayı dile getirir ve imkansızı gerçekleştirerek, kahramanları neticede mutlu kılar, dinleyenlere ümit verir"* şeklinde tanımlar.[7] Umay Günay, masalın geleneksel yaratma bağlamında oluşturulan fantezi yaratma sürecini tanımlamaya çalışırken; dinleyici, anlatıcı faktörlerini ve muhtevayı göz önüne almıştır.

Ali Berat Alptekin masalı *"Masal, nesirle söylenmiş ve dinleyicileri inandırmak gibi bir iddiâsı olmayan, tamamı ile hayâl mahsulü olan mensur bir türdür"* şeklinde tanımlar.[8] Ali Berat Alptekin'in tanımı şekil ve muhteva özellikleri esas alan bir tanımdır.

Masal tanımlarını değerlendiren Esma Şimşek ise masalı şu şekilde tanımlar:

"Genellikle özel kişiler tarafından, kendine mahsus (olağanüstü) zaman, mekân ve şahıs kadrosu içerisinde, yaşanılan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde

---

[6] Bilge SEYİDOĞLU. "Masal." *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi C. 6*. İstanbul: Dergah Yay., 1986, s. 149-153.

[7] Umay GÜNAY. "Elazığ Masallarının Muhtevası." *Fırat Üniversitesi, Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri*. Elazığ, 1992, s. 109.

[8] Esma ŞİMŞEK. *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, C. I. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2001, s. 3'den naklen; Ali Berat ALPTEKİN. *Taşeli Platosu Masallarında Motif ve Tip Araştırması*. Erzurum, 1982, VII (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

ifade edildiği; klişe sözlerle başlayıp, yine klişe sözlerle biten hayal mahsulü sözlü anlatım türüdür."[9]

Yukarıda verdiğimiz masal tariflerini göz önünde bulundurarak masalı şu şekilde tanımlayabiliriz: *Genellikle olağanüstü kahramanların ve maceraların yer aldığı, olaylarının geçtiği yer ve zamanı belirli olmayan, belli bir kişi tarafından dinleyicilere nesir şeklinde anlatılan, belirli kalıp sözlerle başlayıp yine kalıp belirli sözlerle biten, eğlendirme, eğitme ve psikolojik rahatlatma gibi işlevlere sahip, yüksek hayal ürünü, bazıları yazılı olarak yaratılmakla birlikte, genel olarak bir sözlü anlatım türüdür.*

2. MASALIN BAZI ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde Türk masallarının şekil ve muhteva özelliklerinin üzerinde durulacaktır.

2. 1. Masalların Şekil Özellikleri

1. Masallar genellikle mensur eserlerdir. Manzum kısımlar masallarda oldukça azdır.

2. Masallar genel olarak birkaç epizodu içinde barındıracak kadar uzun soluklu eserlerdir; fakat hayvan masalları adı verilen masal türleri diğer masallara göre daha kısadırlar.

3. Masallarda farklı amaçlarla kullanılan ve tekerleme adı verilen kalıplaşmış ifadeler vardır. Türk dünyasının farklı bölgelerinde tekerlemelerin bulunmadığı masal örnekleri de bulunmaktadır. Bunlar farklı özellik gösteren bazı anlatmaların masal olarak adlandırılmasından da kaynaklanmaktadır.

4. Masalların kendilerine has bir üslupları olmasına rağmen masalların dili genel olarak halkın anlayabileceği sade ve anlaşılır bir dildir.

5. Bazı masalların içerisinde atasözü, alkış-kargış, efsane, fıkra vb. halk edebiyatı ürünleri de bulunmaktadır.

[9] Esma ŞİMŞEK. age. s. 3.

2. 2. Masalların Muhteva Özellikleri

1. Masallarda kahramanlar, mekân ve zaman bakımından bazı olağanüstülükler göstermektedir.

2. Masallar, iyilerin mükâfatlandırıldığı, kötülerin cezalandırdığı edebî eserlerdir. Bu sebeple masallarda iyiliğe teşvik vardır.

3. Her masalın, bir eğiticiliği, ders verme özelliği vardır. Bu husus, özellikle hayvan masallarında göze çarpar. (Anne koyunun sözünü dinlemeyen yavru kurda yem olur; tilki kurnazlığı ile tehlikelerden kurtulur; karga her söze inandığı için peynirini tilkiye kaptırır.)

4. Masallar, uluslararası özellik taşıyan eserler olarak kabul edilmekle birlikte; bünyelerinde ait olduğu toplumun millî özelliklerini, anlatıldığı kültürün, sosyal çevrenin, coğrafyanın vb. birçok unsurunu da yansıtmaktadır.

5. Masallarda kahramanların genel olarak, duaları ve beddualarıgerçekleşir.

6. Masallarda tipler, bazı karakteristik özellikleriyle karşımıza çıkar.

3. MASALIN HALK EDEBİYATINDAKİ DİĞER ANLATI TÜRLERİYLE İLİŞKİSİ

Masallar şekil ve muhteva özellikleri bakımından halk edebiyatının diğer anlatı türleriyle karşılaştırılmıştır. Masalların ortaya çıkış dönemleri, şekil ve muhteva özellikleri, içinde yaşadıkları toplum tarafından ne şekilde değerlendirildikleri gibi; konuları bakımından da özellikle mit ve efsanelerle karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. William Bascom bu üç türün özelliklerini, işlevlerini iki tablo halinde mit ve efsane ile karşılaştırmalı olarak vermiştir.[10]

Nesir Anlatıların Üç Türü					
Tür	**İnanma**	**Zaman**	**Yer**	**Kabul Ediş Tavrı**	**Temel Karakter**
Mit	Gerçek	Uzak Geçmiş	Farklı bir dünya:	Kutsal	İnsan dışı varlık

[10] William R. BASCOM. "Folklorun Biçimleri: Nesir Anlatılar." (Çev. R. Nur AKTAŞ, Banu Aktepe vd.) *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar* (Yay. hzl. Gülin Ö. EKER, Metin EKİCİ vd.). Ankara: Milli Folklor Yay., 2003, s. 475.

			Erken veya diğer		
Efsane	Gerçek	Yakın geçmiş	Günümüz dünyası	Kutsal veya değil	İnsan
Masal	Kurmaca	Herhangi bir zaman dilimi	Herhangi bir yer	Kutsal değil	İnsan veya diğer

Yukarıda destan, mit, efsane ve masallarla ilgili olarak her bölümde ayrıntılı bilgi verilmiş olsa da Bascom'un mit, efsane ve masalın temel özellikleri konusunda sunmuş olduğu tablo da bizim karşılaştırmalarımız için faydalı olacaktır[11]:

Nesir Anlatıların Temel Özellikleri **Nesir Anlatı Türleri**			
	Mit	**Efsane**	**Masal**
1. Biçimsel Özellikler	Düzyazı anlatı biçimi	Düzyazı anlatı biçimi	Düzyazı anlatı biçimi
2. Geleneksel başlangıç	Yok	Yok	Çoğunlukla
3. Geceleyin anlatılma	Sınırlama yok	Sınırlama yok	Sınırlama yok
4. İnanma	Gerçek	Gerçek	Kurmaca
a. Zaman	Uzak geçmiş	Yakın geçmiş	Herhangi bir zaman
b. Yer	Erken veya diğer dünya	Bugünkü gibi bir dünya	Herhangi bir yer
6. Kabul edilme tavrı	Kutsal	Kutsal	Kutsal değil
7. Temel karakterleri	İnsan dışı varlıklar	İnsan	İnsan ve diğer varlıklar

[11]W. R. BASCOM. agm. s. 477.

Yukarıdaki tablolarda verilen karşılaştırmalardan da anlaşılacağı üzere, masal genel olarak mit ve efsane ile ilişkisi bakımından daha fazla incelenmiştir. Bunun yanında masalların destanlarla olan münasebetlerinin de çeşitli yönlerden incelenmesi gerekmektedir.

3. 1. Masal - Destan İlişkisi

A. Benzerlikler

1. Hem masalların hem de destanların temeli mitolojiye dayanmaktadır.

2. Hem masalda, hem de destanlarda, ortak olan motifler vardır; "ak saçlı ihtiyar", "rüya", "ışık", "ağaç", "su", "at", "kadın", "sayı", vs. gibi.

3. Masallarda sıkça rastladığımız "şekil değiştirme" az da olsa destanlarımızda da görülmektedir.

4. Masalların en büyük özelliği olan olağanüstü hadiselere destanlarda da rastlanır.

5. Her iki türde de kahramanın en büyük yardımcısı at olup zaman zaman onlarla konuşmakta ve onları çeşitli tehlikelerden kurtarmaktadır.

6. Destanlarda, bölgenin hayat tarzına, örf ve âdetlerine, inanışlarına sıkça rastlanır. Masallarda da anlatıcıya bağlı olarak, aynı özellikler görülebilir.

7. Destanların özel anlatıcıları vardır. (Manas destanının tamamını anlatanlara "Manasçı", bir kısmını anlatanlara ise "Ircı/Yırcı" denir. Masalların da, çok özel ve profesyonel olmasa bile, belirli anlatıcıları vardır. Bunlara, "Masal anası", "Masal ninesi", "Masalcı" vs. gibi adlar verilir.[12]

B. Farklılıklar

1. Destanların konusu, sadece kahramanlıktır. Masalların konusu ise, olağanüstülük içeren konu olabilir.

2. Destanlarımızın ilk şeklinin manzum olmasına karşılık, masallar mensurdur. Ancak masallarda nadiren manzum kısımlara da rastlanır.

3. Destanlar, uzun soluklu anlatılardır ve yazılı metinleri de oldukça uzundur. Masallar ise, destana nazaran oldukça kısadır.

---

[12] E. ŞİMŞEK. age. s. 9-13.

4. Destanların, gerçek hayatla ve tarihle yakın bir ilgisi vardır ve gerçek olduğuna inanılır. Kahramanları büyük ölçüde yaşamış kimselerdir. Masallar ise, genellikle hayâl mahsulü olduğu için kahramanları da hayâlidir.

5. Destanlar millî, masallar beynelmileldir.

6. Her milletin çok sayıda masalı olabilir, ama destanlarının sayısı sınırlıdır.[13]

7. Destanlarda anlatıma saz ve ezgi eşlik ederken, masallarda bu söz konusu değildir.

8. Destanlarda, toplum adına dış düşmanlarla, olağanüstü varlık ve güçlerle olan ilişki veya çatışma anlatılır. Masallarda ise, toplumu yöneten ideal kişilerin toplum adına dış düşmanlarla mücadelesi söz konusu değildir. Masallarda olağanüstü varlık ve güçlerin yanında, destanlardan farklı olarak toplumiçi, bireyler ya da sınıflar arası ilişki ve çatışmalar da yer almaktadır.[14]

3. 2. Masal – Halk Hikâyesi İlişkisi

A. Benzerlikler

1. Masallara "giriş formelleri" ile başlanır. Halk hikâyelerinin de başında klişe sözler vardır. Hikâyelerde bu formel ifadeler, sözlü kaynaklarda masal formelleri ile büyük ölçüde benzerlik gösterirken, yazmalar genellikle; "Râviyân-ı ahbâr, nâkilân-ı asar ve muhaddisân-ı rûzigâr ve raviler... şöyle rivayet ederler ki ..." şeklinde başlar.

2. Her iki türde de kahramanlar, olağanüstü özelliklere sahiptir. Kahramanların bazıları her iki türde de çeşitli olağanüstülükler sayesinde dünyaya gelir.

3. Masal da, halk hikâyesi de halk edebiyatının diğer türlerinden (efsane, fıkra, ağıt, mani, dua, beddua, vs.) istifade edebilir.

4. Her iki türde de pek çok ortak motif ("şekil değiştirme", yardımcı ihtiyar", "olağanüstü kahraman vs.) yer almaktadır.

---

[13] E. ŞİMŞEK. age. s. 9-13.

[14] Rabia UÇKUN. Gagauz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi . İzmir, 2003, s. 12 (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

5. Halk hikâyelerinin aşık ve meddah gibi adlarla anılan profesyonel anlatıcıları olmasına rağmen, masalların profesyonel anlatıcıları yoktur. Masal anlatıcıları daha çok "Masal Anası" ve "Masalcı" gibi adlarla anılırlar. [15]

6. Her iki türde de kahramanlar halkın içinden çıkar, halkın verdiği isimleri taşır. Kahraman daima olayların merkezindedir, olaylar kahramanın etrafında ceryan eder.

7. Masallarda olduğu gibi halk hikâyelerinde de olaylar genellikle hayal edilen, bilinmeyen ülkelerde geçer. Çin, Maçin, Kafdağı, Hind, Yedi Derya Adası gibi bazı isimler, uzak ve bilinmeyen ülkelerin simgeleridir. Bazı masal ve hikâyelerde olayların, reel şehir ve memleketlerde geçtiği de görülmektedir.[16]

B. Farklılıklar

1. Halk hikâyeleri, nazım - nesir karışımı, masallar ise mensurdur. Ancak bazı masallarda sınırlı da olsa manzum kısımlar vardır.

2. Masalların konusunun çeşitli olmasına karşılık, halk hikâyelerinde, ağırlığı aşk ve kahramanlık teşkil eder.

3. Halk hikâyelerinin gerçek hayatla ilgisi vardır. Masalların konusu ise hayal mahsulüdür.

4. Halk hikâyelerinde mekân dünyadır. Çok nadir olarak, Hint, Yemen, Mısır, vs. gibi masal ülkelerinden bahsedilir. Masallarda ise, bunların dışında, hayâli ülkeler de bulunmaktadır. Masallar belli bir mekana bağlı olmaksızın da anlatılır.

5. Masallar kısa, halk hikâyeleri ise daha uzun anlatılardır.

6. Masallarda inandırma iddiası yoktur.

7. Masallarda mekan ve zaman belirsizdir.[17]

8. Masallar, kadınlar ve çocuklar arasında anlatılırken, halk hikâyeleri genellikle erkekler ve yetişkinler arasında, kahvelerde ve düğün meclislerinde, köy odalarında anlarılmaktadır.

---

[15] E. ŞİMŞEK. age. s. 9-13.
[16] Rabia UÇKUN. age. s. 13
[17] E. ŞİMŞEK. age. s. 9-13.

9. Halk hikâyelerinde hikâyeci olayları temsili inşat ile nakleder. Yani hikâyeci başatn haber verdiği çok uzak geçmiş zaman ve mekan kayıtlarından sıyılarak eserin aksiyonuna katılır. Ağlayan, bayılan hikâyeciler dahi bulunmaktadır. Bu anlatım özelliği masallarda söz konusu değildir.

10. Halk hikâyelerinde anlatıma genellikle saz ve ezgi eşlik eder, mimik ve ses taklitleri önemli bir yer tutar. Masallarda böyle bir durum söz konusu değildir. [18]

3. 3. Masal – Efsane İlişkisi

A. Benzerlikler

1. Her iki tür de nesir halinde olup manzum kısımlara çok az rastlanır.

2. Hem masalda hem de efsanelerde yer alan ortak motifler ("ak sakallı ihtiyar", "şekil değiştirme", "ışık," "konuşan hayvanlar", vs.) vardır.

3. Efsaneler de, masallar da, büyük ölçüde beynelmileldir (Az da olsa, millî olanlarına rastlanır). Çünkü her iki türe ait anlatılar kolayca başka kültür çevrelerine adapte edilebilirler.

4. Her iki tür de, çok geniş bir konu kapsamına sahiptir.

5. Bir masal metni içerisinde, efsane de anlatılabilir. [19]

B. Farklılıklar

1. Masallar, efsanelere göre daha uzundur ve kalıplaşmış ifadelerin sıkça kullanıldığı anlatmalardır. Efsaneler ise düz konuşma dilinde, her türlü uslüp kaygısından uzak, hazır kalıplara yer bermeyen kısa ve özlü anlatmalardır.(Rabia hoca)

2. Efsanelerin inandırıcılık vasfı vardır. Masalların ise, bir hayâl mahsulü olduğu kabul edilir.

3. Efsanelerin dinî yönü ağır basar. Bu durum, masallarda o kadar belirgin değildir.

---

[18] Rabia UÇKUN. age. ss. 14-15
[19] E. ŞİMŞEK. age. s. 9-13

4. Efsaneler belli olguların ve varlıkların sebeplerini izah ederken, masallarda böyle bir açıklama iddiası söz konusu değildir.

5. Masalın "Masal anası", "Masal atası" özel anlatıcısı vardır, efsanenin ise özel anlatıcısı yoktur. Efsane herkes tarafından anlatılır.[20]

6. Efsanelerde olağanüstü varlıklar, fiziksel olarak insanoğluna yakın, ruhsal olarak uzaktır. Bu varlıklar, kendilerine ait bir dünyada yaşar. Masallarda ise tam tersidir, olağanüstü varlıklar coğrafi olarak insana uzak, ruhsal olarak yakındır. Olağanüstü varlıklar (öbür dünya varlıkalrı, ruhlar) dünyadaki varlıklarla yan yana bir hayat sürdürmez.

7. Masal kahramanı, olağanüstü bir varlıkla (peri, sihirbaz, kuğu kız, dev yılan vs.) hiç tereddüt etmeden evlenirken, efsanelerde böyle bir evlilik genellikle söz konusu değildir.

8. Efsanelerde dönüşüm kalıcıdır; cezalındırılan kişi tekrar affedilemez, canlı cansız varlıklara dönüşenler efsane sonunda eski hallerine dönmez. Masallarda ise dönüşümler kalıcı değildir, masalın sonunda canlı ve cansız varlıklar eski hallerine döner.

9. Efsane kahramanları, kendi memleketlerinde, doğal mekanlarda yaşar ve çalışır. Yaşadıkları yeri kolay kolay terk etmez, ayrılmaları gerektiği zaman da sıla özlemi duyarlar. Masallarda kahramanların doğup büyüdüğü ve yaşadığı yer hakkında bilgi verilmez. Masallardaki olaylar, özellikle kahramanların evinden ayrılıp gurbete çıkması ile hız kazanır, girftleşir.[21]

3. 4. Masal – Fıkra İlişkisi

A. Benzerlikler

1. Her iki tür de güzel vakit geçirmek, eğlenmek ve eğitmek için anlatılır.

2. Masalların içerisinde, fıkra metinlerine de rastlanabilir.

3. Fıkralarda, verilmek istenen bir ders, bir mesaj vardır. Aynı husus, masallarda da görülür.

---

[20] E. ŞİMŞEK. age. s. 9-13.
[21] Rabia UÇKUN. age. ss. 16-17

4. Her iki türün de, geniş bir konu kapsamı vardır.

5. Her iki türün de ilk söyleyicileri belli değildir, ikisi de anonimdir.

6. Fıkra ve masallar, bazı araştırmacılar tarafından tek bir tür olarak masal başlığı altında değerlendirilmiştir.

B. Farklılıklar

1. Masallar uzun, fıkralar ise kısa anlatılardır.

2. Masalların hayâl mahsulü olmasına karşılık, fıkralar, az - çok gerçek hayatla ilgilidir.

3. Masallarda, olağanüstü kahraman ve hadiselerle sık sık karşılaşılır. Fıkralarda ise böyle bir olağanüstülük söz konusu değildir.[22]

4. Fıkralar sözlü ve yazılı olarak iki şekilde karşımıza çıkmasına rağmen, Türk masalları sözlü gelenekte yaşamaktadır.

5. Fıkralarda okuyanı veya dinleyeni inandırma gayesi güdülmektedir. Masallarda böyle bir gaye olmadığı gibi, daha masalın başında anlatılacakların yalan veya hayal ürünü olduğu belirtilmektedir.

6. Fıkraların özel anlatıcıları yoktur, kimileri daha güzel anlatmakta birlikte, herkes fıkra anlatabilmektedir. Masalların ise özel anlatıcıları vardır.

7. Fıkralar genellikle belli bir tipe bağlı olarak anlatılırken, masallarda böyle bir özellik yoktur.

8. Masallar genellikle çocuk ve kadın çevrelerinde anlatılırken, fıkralar genellikle yetişkin erkek çevrelerinde anlatılmaktadır.[23]

4. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE İNCELEME YÖNTEMİ HAKKINDA

[22]E. ŞİMŞEK. age. s. 9-13.
[23] Rabia UÇKUN. age. s. 18

Bu çalışmanın adı "Kazak Masalları Üzerine Bir İnceleme"'dir. Çalışmada "Kazak Olağanüstü Masalları" ve onların incelemesi yer almaktadır.

Çalışmanın amacı Kazak masalları içerisinde önemli bir yer tutan "Olağanüstü Masalları"nın Kazak Halk Edebiyatı'ndaki yerini göstermek, Türkiye Türkçesine aktarmak ve bu masalların epizot ve motif yapısını ortaya çıkarmaktır.

Çalışmada kullanılan metinlerin masal geleneği içerisindeki yerinin daha iyi tespiti için genel anlamda masal türü ve Kazak masalları ile ilgili genel bilgiler çalışmanın başında verilmiştir.

Çalışmanın malzemesini teşkil eden metinlerin öncelikle transkripsiyonu yapılmıştır. Metin transkripsiyonunda Türkiye'de yapılan çalışmalar sonucunda artık hemen hemen standart bir transkripsiyon alfabesine ulaşıldığı için biz de daha önce yapılan çalışmalarda kullanılan transkripsiyon alfabesini kullanmayı tercih ettik.

Transkripsiyonları yapılan metinlerin Türkiye Türkçesine aktarılması sırasında Kazak Türkçesinde yer alan gramer yapılarını aktarmada tam olarak kullanmak yerine, Türkiye Türkçesine yapılan aktarmaların daha anlaşılır olması için, rahat bir aktarım tercih edilmiştir. Metinler Türkiye Türkçesine aktarılırken Kazak Türkçesinde yer alan metin yapısı için önemli olan bazı kelimelerin asıl şekli verildikten sonra, parantez içerisinde Türkiye Türkçesindeki karşılığı belirtilmiştir.

Çalışmada kullanılan metinler tarafımızdan sözlü ortamda derlenmediği için bağlam merkezli çalışma yapılmamıştır. Metinler daha önce yayınlanmış olan masal derlemelerinden alındığı için metin merkezli bir çalışma yapılmıştır. Bu nedenle çalışmada; Halk Bilim araştırmalarında kullanılan Tarihi-Coğrafi yöntemi kullanılmıştır. Tespit edilen metinler epizotları ve motifleri yönünden incelenmiştir. Motif incelemesi sırasında Stith Thompson'un "Halk Edebiyatının Motif İndeksi" (The Motif İndex of Folk Literature) katoloğundan faydalanılmıştır. Masallarda yer alan epizotlar ve motifler adı geçen katalog kullanılarak tespit edilmiştir.

I. BÖLÜM:

I. 1. MASALIN KAZAK HALK EDEBİYATININDAKİ YERİ

Temeli geniş, sahası çok olan Kazak halkının sözlü olarak anlattığı, kendine has özellikleri yerleştirip geliştirerek oluşturduğu masallar Kazak halk edebiyatında önemli bir yer tutmaktadır. Aşağıda Kazak masallarının tarihi gelişimi, olağanüstü masallar ve masal anlatıcısı üzerinde durulacaktır. Olağanüstü masallar, diğer masal türlerine göre Kazak masalları içerisinde önemli bir yer almaktadır. Bu yüzden bu çalışmamızda Kazak masallarının diğer türleri üzerinde fazla durmadan özellikle olağanüstü masalları üzerinde durmayı tercih ettik.

I. 1.1. Kazak Masallarının Tarihi Gelişimi

Kazak halk edebiyatının bir türü olan masal türünün tanımlanması "Kazak Edebiyatı Ansiklopedisi"nde şöyle verilmektedir:

"Masal - sözlü edebiyatı nesir türünün içindeki en görkemli, konu ve kompozisyonu gelişmiş türüdür. Onun hem eğitici hem de estetik fonksiyonu vardır. Masal, gerçeği olduğu gibi değil, tam tersi olmadığı gibi anlatmaya çalışmaktadır. Genelde masalın uydurulmuş olağanüstü hikaye olduğu düşünülür. Fakat bu doğru değil. Çünkü masal, feodal devrinden önceki halkın düşünce sistemini, onların gelenek göreneklerini, yani o zamanın gerçeğini yansıtmaktadır."[24] Masal, *"ertegi"* terimi; geçmiş *"erte"*, geçmişte *"ertede"*, geçmiş zamanlardaki *"ertedeki"* anlamındadır. Bazen *"ertek"* şeklinde de adlandırılır.

"Kazak Halk Edebiyatı"nın "Masallar" cildinde masalın özellikleri, masalın işlevi şu şekilde açıklanmaktadır: "*Masal, halkın işinin olmadığı zamanlarda; özellikle uzun kış gecelerinde anlatılır ve dinlenir. Buna göre "masal" halkın eğlencesi olarak düşünülmelidir. Masal; içinde sosyal, tarihi ve siyasi özellikleri bulunduran bir halk edebiyatı türüdür. Masal unsurları hakkında A.M. Gorki de birçok fikir ileri sürmüştür. Buna göre; masalı oluşturan unsurlar halkın hayatı, yaşayışı, geçimi ve mücadeleleridir. Bu düşünceye göre masal gereksiz durumları anlatmaz; sosyal ve hayati unsurları olan sırları verir.*

Bu, bütün milletlerin masallarında ortak olan bir özelliktir. Kazak masallarında milletin eski tarihinden, geçmiş sosyal hayatının gerçeklerinden, halkın arzusundan,

[24] *Kazak Èdebiyeti: Entsiklopediya*. Almatı: Kazakstan Damuv İnstituvtı Yay., 1999, s. 226.

isteğinden, hayalinden pek çok özellik vardır.''[25] Burada sosyal, tarihi ve siyasi özellikleri içinde bulundurarak masalın halkın yaşayış tarzını, hayatını yansıttığını görmek mümkündür.

Kazak masalları, tarihin tam olarak bilinmeyen zamanlarından günümüze kadar olan zaman diliminde doğmuş ve zaman içinde gelişip, çoğalarak zenginleşmiştir. Kazak masallarında; Üysin, Kanglı boylarının zamanından başlayıp, Kıpçak halkından ve Moğol hücumları zamanından beri anlatılan olaylar çeşitli şekillerde yer almaktadır. Kazak halkının tarih sahnesine çıkmadığı, Müslümanlığı henüz kabul etmediği eski dönemlere ve o dönemlerde yaşayan boylara ait pek çok masal bulunmaktadır. Dünyayı tanıma, dine inanma alanında Budizm ve Şamanizm hakkında masallar olduğu gibi, eski inanç sistemlerinin tesirinde oluşan masallar da vardır. O zamandan beri Arap ve İran kültüründen kitaplar vasıtasıyla Kazak edebiyatına geçmiş pek çok masal da bulunmaktadır. Diğer ülke ve milletlerin masal, efsane ve hikâyeleri; savaş, askeri seferler, ülkeler arası ticaret ve ilişkiler yoluyla Kazaklar arasına geçmiş ve değişerek yeni bir yapı kazanmıştır.[26]

Kazak masallarının, efsanelerin ve hikayelerin diğer halkların masallarıyla, efsaneleriyle karışarak nasıl değişikliklere uğradığını Muhtar Avezov şöyle ifade etmektedir: "*Çok eski devirlerde Orta Asya'da yapılan savaşların, askeri istilaların pek çoğu bugünkü Kazak topraklarında meydana gelmiştir. Deniz yollarının keşfine kadar Batı ile Doğu arasındaki ticaretin yapıldığı İpek Yolu'nun, bugünkü Güney Kazakistan topraklarından geçtiği bilinmektedir.*

Bu seferlerde, istila eden halkın önünden kaçan milletin halk anlatmaları ile masalları birbiriyle karışmıştır. Uzak Doğu, Uzak Batı, Yakın Doğu, Orta Asya, Moğolistan ve Tibet masalları birbiriyle karışmıştır.

Son yüzyıllarda Kazak halkının en çok ilişkide bulunduğu millet Ruslar olduğu için, Rus masallarından, Kazak masallarına değişerek geçmiş olan birçok masal veya

[25] *Kazak Halık Èdebiyeti / Ertegiler C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 1988, ss. 5-6.
[26] Muhtar AVEZOV. *Folklor Yazıları, Seçmeler* (Haz. Yrd. Doç. Ali Abbas ÇINAR). Ankara: Bilig Yay., 1997. s. 68.

masal unsurlarına da rastlanmaktadır. Bu duruma, özellikle hayvanlar hakkındaki masallarda çok rastlıyoruz." [27]

Kazak masallarının tarihi sürecini oluşturmak için yeterli malzemelerinin bulunmadığını belirten Avezov, diğer Türk boylarının masal unsurlarının Kazak masallarına nasıl geçtiğini aşağıda göstermektedir: "*Kazak masalları, Kazak halkının etnik kökenini oluşturmakta rol alan eski Türk boylarının masallarını içermektedir. Bu şekillenme feodal dönemde gerçekleşmektedir. Kazak masallarına Doğu'dan (Moğollardan) ve Güney Batı'dan (Fars, Özbekistan) gelen masallar eklenmeye başlamıştır. Güney Batı'dan gelen masalların önemi 19. yüzyıldan itibaren artmaya başlamıştır.*"[28]

Kazak masallarının yukarıda gösterdiğimiz tarihi gelişim sürecini ele alarak Kazak masallarının zaman içindeki gelişimini şu şekilde açıklamak mümkündür:

1. 16-18. yüzyıllarda olağanüstü ve günlük masallar yaygındı. Bu dönemde Jirenşe, adaletli hükümdarlar, Aldar-Köse hakkında masallar oluşmaya başlamıştır. Sürekli devam eden savaşların sonucunda kahramanlık masallarının sayısı artmıştır.

2. 19-20. yüzyılın başında Kazak masallarının görünümü biraz değişmeye başlamıştır. Daha çok günlük masalları anlatılmaya, satirik masallar artmaya başlamıştır. Aldar-Köse hakkındaki masalların derlenmesi tamamlanmıştır. Kazakistan'da Nasrettin Hoca hakkında anekdotlar yayılmaya başlamıştır. Olağanüstü masallar yaşamaya devam etmektedir. İslami etkinin artması neticesinde, Şaman efsanelerinin yerini İslami anlatmalar almaya başlamıştır.[29]

Böylece 19-20. yüzyılda Kazak masallarının konularında genişleme devam etmiştir. Bu durum, sadece kitapların yaygınlaşması sonucu değil, Kazakların komşu halklarıyla (Özbekler, Tatarlar, Ruslar) ilişkilerinin gelişmesiyle de ilgili olmalıdır.

3. Masal, Sovyetler Birliği döneminde de yaşamaya devam etmiştir. Bu dönemde masallar sözlü kaynaklardan değil, daha çok kitaplardan öğrenilmeye başlanmıştır. Masalların bütün türleri korunmuştur, fakat sözlü nesrin "alt" türleri (efsaneler) ayrı bir grup halinde ele alınmaya başlamıştır.

---

[27] M. AVEZOV. age. s. 68.
[28] M. AVEZOV. age. s. 68.
[29] E. KOSTYUHİN. *İstoriya Kazakhskoy Literaturı T. 1 / Skazki*. Almatı: Gılım Yay., 1968, s. 190.

Rus araştırmacı N. S. Smirnova, Kazaklarda feodal ilişkilerinin geç gelişmesinin, ataerkil geleneklerin güçlü olmasının sonucunda Kazak masallarının mitik özelliklerini koruduğunu ve bu durumun Kazak masallarının yapısına da yansıdığını iddia etmektedir. Aynı zamanda araştırmacı Kazak masallarının senkretik olduğunu, yani olağanüstü masalların birçok günlük epizotları ya da tam tersine günlük masalların olağanüstü epizotları da içerdiğini belirtmektedir.[30]

I.1.2. Kazak Masallarının Sınıflandırılması

Andreyev-Arne'nin uluslar arası masallar kataloguna göre Kazak masalları üç gruba ayrılmaktadır:

A. Olağanüstü Masallar (Kiyal-Gacayip Ertegiler)

Kazak masallarının çoğunluğunu oluşturan bu masalların kökleri çok eskilere dayanmaktadır. Bunun sonucu olarak olağanüstü masallar pek çok değişikliğe uğramıştır. Hatta, eski yapıları bozularak yeni eklerle geliştirildiği de görülür.

B. Hayvan Masalları (Hayvanattar Jayındagı Ertegiler)

Kahramanları hayvanlar olan bu masallar kökleri çok eski zamanlara kadar uzanan bir geçmişe sahiptir.

C. Gerçekçi Masallar (Şınşıl Ertegiler)

Halkın dünya görüşünü, ev ve toplum hayatını, sıkıntılarını, dertlerini, isteklerini dile getiren masallar bu gruba girer.

Bu üçüncü grubun örnekleri Kazak masalları arasında oldukça fazladır; buna bağlı olarak da araştırıcılar onları da kendi aralarında alt dallara ayırmışlardır:

a. Toplum Hayatıyla İlgili Masallar (Salt Ertegiler)

Bu gruptaki masallar içinde örneğini çok fazla gördüğümüz başlıca konular; nasihat verme, akıllı yiğit, güzel kız, iki yüzlü sevgili, üvey annenin düşmanlığı ve kader ile bahttır.

b. Güldüren Masallar (Küldirgi Ertegiler)

Bu masallar çocuklara ve büyüklere ders vermek, belirli sonuçlara ulaşmak için kıvrak bir zekâ ile gülünç olaylar üzerine kurulmuştur. Kahramanları özel kişiler olup

[30] N. S. SMİRNOVA. *Kazahskaya Narodnaya Poeziya*. Almatı: Gılım Yay., 1967, s. 37.

başlıcaları; "*Togız Tongıldak, Bir Şinkildek, Ur Tokpak, Kanbak Şal, Balbal Şal, Ayalı Tazşa, Kuv Bala*" dır.

c. Menkıbeli Masallar (Anız Ertegiler)

Başlıca özelliği tarihte yaşamış kişilerin etrafında oluşmasıdır. Bunların da önde gelenleri; "*Korkut, Asan Kaygı, Aldar Köse, Jirenşe ve Kojanasır (Nasrettin Hoca)'*dır."[31]

Kazak masallarının tür sistemini özellikle inceleyen Kazak bilim adamı Muhtar Avezov ise, Kazak masallarının sınıflandırmasını aşağıdaki gibi yapmıştır:

1. Menkıbeli Masallar (Anız Ertegiler)

Yazara göre bu grup masalları eskiden yaşayan insanların hayat görüşlerini korumaktadır.

2. Toplum Hayatıyla İlgili ve Örnek Masalları (Salt jane Ülgi Ertegileri)

Bu grup masallarda eski yaşayış tarzı, iyilik ve kötülüğün çatışması yansımaktadır. Yazara göre bu masallarda ilkel avcılık dönemi yansıdığı için bu masallar en eski masallar olarak kabul edilmektedir. Örnek olarak yazar "Kulamergen" masalını göstermektedir.

3. Güldüren Masallar (Küldirgi Ertegiler)

Bu grup masalları gerçek ve yalan, iyilik ve kötülüğün çatışması anlatmaktadır.

4. Yalan Hikâyeler (Ötirik Angimeler)

İnsanları güldürmek ve neşelendirmek için anlatılmaktadır.

Avezov'un sunmuş olduğu bu sınıflandırma mükemmel olmamasına rağmen Kazak masalcılığının oluşmaya başladığında sunulması çok önemli bir adımdı.[32]

I.1.2.1. Olağanüstü Masallar

Kazak olağanüstü masalları, Kazak masallarının çoğunluğunu oluşturur. Bunlar kökü çok eskilere dayanan, tarihi en eski olan masallardır. Eski olmaları sebebiyle, üzerinden çok zaman geçtiğinden, pek çok değişikliğe uğrayan masallar bunlardır. Bu türdeki masallarda meydana gelen değişiklikler çok çeşitlidir. İlk önce geçmişteki

[31] *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, C. II.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2002, ss. 298-299.
[32] S. KASKABASOV. *Kazakhskaya Volçebnaya Skazka*. Almatı: Navuka Yay., 1972, ss. 8-9.

kalıpları bozularak yeni ilaveler yapılmıştır. Benzer masallarla birleşerek karışan ve değişenleri de çoktur.

M. Avezov, Kazak olağanüstü masallarının tarihi süreçte nasıl geliştiğini ve hangi halkların masallarının etkisinde kaldığını şöyle açıklamaktadır: "*Olağanüstü masalların belli başlı iki sahası vardır. Birincisi, Kazakların kendine ait olan, geçmişten gelen masallardır. İkincisi ise çeşitli yollarla, bir halktan diğer bir halka geçerek oradan Kazaklar arasına yayılan ve meşhur olan "alıntı (kelgin)" masallardır. İkinci grupta Orta Asya'nın diğer halklarının, Altay, Baykal, Sibirya'da yaşayan Moğol ve Türk soylu toplulukların masal motifleri bulunmaktadır. Bundan başka Hint, eski Fars ve Araplardan da gelen masallar bulunmaktadır. Bu halklar vasıtasıyla eski Grek, Rum ve Afrika (Mısır) halklarına ait masallar da Kazaklar arasında çok yayılmıştır. Orta Deniz (Hazar Denizi) etrafında olup Doğu halklarıyla geçmişte ilişkileri olan ve birlikte yaşayan diğer birçok halkın masalları da Kazaklar arasında yayılmıştır. Özellikle geçmişten beri ilişkileri olan, son yüzyıllarda bu ilişkileri daha da artan Ruslardan da birçok masal alınmıştır.*

Bazı dinlerin dünyayı tanıma, dini nasihatler ve dini terbiye düşüncelerinden doğan büyük masallar da vardır. Kazak halkını oluşturan eski boylar ve kavimler çeşitli dinlerin etkisinde, çeşitli toplumlarla karışarak, zamanın inançları, duygu ve düşünceleriyle donanmışlardır. O dinin esas bilgileri bu masallarda yer almıştır. Bu çerçevede Hindistan ve Çin düşünce dünyasında doğup gelişen Budizm, Tibet bölgesinde doğan Şamanizm ve İran'dan çıkan Zerdüştlük inançlarıyla ilgili, eski Kazak boylarına ait birçok alıntı masal bulunmaktadır. Dünyanın yaratılış sırrı, insanın yaratılışı, gerçek sahip, yaşayış, çeşitli sırlar olağanüstü duygu ve inançlar bu dinlerin temelini oluşturur. Yine bu hususların hepsi de masal ve mitolojik anlatı türünde oluşmuş ve yayılmıştır. Bu masallarda zamanın bilimi, kültürü, yaşayışı, sosyal mücadeleleri, adaletsizlikleri, yapılan zulümler, halkın adalet ve merhamet duygusu ve inanışı gibi birçok konu işlenmiştir. Masallar, o zamanki insanların yaşayışına bakılarak kurulmuş, halkın kendine has temel hazinesi olmuştur."[33]

Yukarıda söylenenlerle ilgili olarak Kazak halkının anlattığı olağanüstü masallarda, yukarıda bahsedilen halkların masallarının konularında, onların niteliklerini,

[33] M. AVEZOV. age. ss. 78-79.

masalsı canlı-cansız birçok unsur görülmektedir. Bu değişiklikler sadece Kazaklarda değil, yukarıda bahsedilen halkların hepsinde de ya önceden meydana gelmiş ya da günümüzde meydana gelmektedir. Kazaklardaki olağanüstü masalların birçoğu uluslararası masal niteliğindedir. Şunu özellikle belirtmek gerekir ki, bir masalın motifi, anlatılış biçimi alıntı olmakla beraber, Kazak halkının kendi dilinde var olan birçok yeni unsur da bu masallara ilave edilmiştir. Bunun için bu grup masalları, uluslararası masalın Kazakça varyantı diye ayırarak, birbirinden ayrı olarak düşünmeliyiz. Bunların uluslararası olan türleri, Kazaklar arasına girerek Kazakların kendi masallarının etkisinde kalmıştır. Bu masalların bazı motifleri, bazı kahramanları, olağanüstü özelliklere sahip, bazı unsurları da Kazakların kendisine ait unsurlar olarak masallara girmiştir. Bazı araştırmacılara göre alıntı masalların yeni türlerini ayırabilmek zordur. Bunların ara türler olduğu söylenebilir. Kazak halkının tarihinden doğan masalları diğer milletlerin masallarından ayrı olarak, kendine has özelliklerini bularak incelemek gerekir. Fakat bugüne kadar Kazak masalları tam olarak derlenmediği için, bu aşamada, bu durumu derinlemesine incelemek zordur. Şimdilik bilinen eski masalların genel görünüşünü tahmini olarak saptayabiliriz.[34]

Rus araştırmacı Kostyuhin olağanüstü masalların konusunun ne olduğunu ve olağanüstü masalların nasıl bir anlatım yapısı sergilediğini şöyle açıklamaktadır:

"*Olağanüstü masalın konusu, kahramanın olağanüstü nesnelerin yardımıyla birçok engeli aşmasıdır. Bu durumda iyilik kötülüğü her zaman yenmektedir. Olağanüstü masaldaki geleneksel düşüncelerin bütünü, masalın kompozisyonuyla, konusuyla, kahramanlarıyla sıkı bağlıdır.*

Olağanüstü masal aşağıdaki kompozisyon özelliklerini içermektedir:

-Kahramanın öbür dünyaya gitmesi;

-Olağanüstü nesneyi alması;

-Zor engelleri geçmesi;

-Kız istemesi;

-Düşmanlardan kurtulmasıdır."[35]

[34] *Kazak Halık Èdebiyeti / Ertegiler C.I.* ss. 14-15.
[35] E. KOSTYUHİN. age. s. 203.

Araştırmacı bu sınıflandırmayı yaparak olağanüstü masallarının klasik modelini göstermeyi hedeflemektedir.

Çalışmamızda yer alan Kazak olağanüstü masal metinlerinin sınıflandırmasını şöyle bir şekilde sıralayabiliriz:

Olağanüstü Düşmanlar (1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 16, 18, 20, 24, 27, 29, 35, 36, 37, 38, 40)

Olağanüstü Olaylar (1, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 14, 15, 16, 18, 19, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40)

Olağanüstü Yardımcılar (5, 7, 12, 15, 21, 22, 24, 27, 28, 31, 33, 35, 37, 39, 40)

Büyülenmiş Koca ve Diğer Akrabalar (7, 8, 12, 27)

Sihirli Nesneler (2, 3, 5, 6, 7, 9, 13, 14, 15, 17, 19, 21, 24, 26, 27, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40)

Dev Masalları (1, 5, 10, 18, 29)

Verilmiş olan sınıflandırmada örnek olarak incelenen masal metinlerinin numaraları verilmiştir.

M. Avezov, masalın genelde kahramanın evden ayrılmasıyla başladığını belirtir. Onun ayrılması için pek çok sebep olduğunu belirtmektedir: Biri tayları kaçırır ve kardeşler hırsızı aramaya gider, kahramanın annesi Alıp-Kara Kus tarafından götürülür ve kahraman onu aramaya gider. İlkel toplumunun dağılıp aile içinde problemlerin ortaya çıkmasıyla masal başlangıcının yeni formları ortaya çıkmaktadır: Padişahın büyük karıları küçük hanımının çocuklarının yerine köpek yavrularını koyar ve padişah hanımını kovar, baba küçük oğlunun tavsiyesini beğenmez ve onu evden kovar.

Evi terk eden kahraman yola çıkar, olağanüstü varlıklarla karşılaşır ve sevgilisini bulur. Kahramanın yolculuğu çok uzun olur ve varış yeri ise öbür dünyadır. Öbür dünya yeryüzünde ve yeraltında olabileceği gibi, gökyüzünde ve sualtında da olabilir.[36]

Rus araştırmacı Kostyuhin kitabında belirttiği gibi bazen öteki dünya büyük dağların arkasında olabilir ve kahraman öbür dünyaya giden yolda geçit vermeyen orman ve çöllerden geçmek zorunda kalır. Kahraman diğer dünyadan çeşitli

[36] M. AVEZOV. *Mısli Raznıh Let*. Almatı: Kazgostlitizdat Yay., 1961, s. 293.

zorluklardan geçerek istediğini alıp evine döner. Kazak olağanüstü masallarının sonucunda kahraman evlenir ve çoğu zamanda padişah olur. Şehrin daha önceki padişahı, padişahın veziri, padişaha kötü işlerinde yardım eden zalim yaşlı kadın cezalandırılır ya da serbest bırakılarak şehirden kovulur.[37] Biz burada masal kahramanının bütün zorluklara rağmen evine döndüğünü ve padişah kızıyla evlendiğini, kahramana zorluk çektiren kötü insanların cezalandırıldığını görmekteyiz.

Bu kısa bilgiden sonra olağanüstü masalların içinde Kazak Türklerinin anlattığı en eski tiplerden olan "avcı, nişancı" hakkındaki olağanüstü halk masallarından söz etmek yerinde olacaktır.

Avezov, avcının yakın zamanlarda oluşan "gerçekçi masallardaki" avcı-nişancı olmadığını belirtmektedir. O, hayal dünyasında bulunan avcı-nişancıdır. Bu karakter "Edil-Jayık", "Kulamergen", "Jerden Şıkkan Jelim Batır", "Alaman men Jolaman" gibi masallarda yer almaktadır.[38]

Avcılar hakkındaki masallarla benzer olan masallar; yiğitler, kahramanlar ve cesurlar hakkındaki masallardır. Bu avcı karakteri, sadece Kazaklarda değil, diğer Türk boylarının ve Moğol masallarının da en eski karakterlerinden biridir. Elbetteki biz masaldaki kahramanları, yiğitleri bu milletlerin destanlarındaki kahramanlardan ayrı olarak düşünmeliyiz. Çünkü kahramanlık destanlarında rastlanılan yiğit ve kahramanların hepsi de yakın zamanlarda yaşamış gerçek kişilerdir. Olağanüstü masallarda anlatılan avcı ise en eski zamanların ifadesidir.

Bunun en açık delili, olağanüstü masallara giren, hayali olan çok çeşitli canlılardan (şahıslardan) oluşan masal unsurlarının bulunmasıdır.

Avezov, Kazak olağanüstü masallarında insanoğlundan avcı özelliklerine veya olağanüstü güçlere sahip âşık biri olarak söz edildiğini belirtir. İnsanın ağzının ay, gözünün güneş olduğunu, altın saçlı kız ve bunlarla birlikte yaşlı cadının da sivri ayaklı, karga burunlu, kurşun tırnaklara sahip olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu masallarda tek gözlü dev, yedi başlı dev ve birçok kahraman yer almaktadır. Olağanüstü özelliklere sahip hayvan unsurlarından ejderha, yedi başlı ejderha, güçlü yiğit karakuş,

[37] E. KOSTYUHİN. age. s. 205.
[38] M. AVEZOV. age (1997). s. 80

uçan at, altın başlı gümüş vücutlu geyik de dikkat çekmektedir. [39] Yukarıda adı geçen varlıkların başlıca motifler olduğunu söyleyen Avezov, onlardan bir grubun masal kahramanın dostu; bir grubun ise her zaman masal kahramanının düşmanı olduğunu belirtir: "*Tek gözlü cadı, ihtiyar cadı kadın, yedi başlı dev, cadı koca karı, ejderha, karakulak, kurşun tırnak gibiler her zaman sözünde durmayan, kötülüğün sembolü düşmanlardır. Alp karakuş, uçan at ve olağanüstü özelliklere sahip tokmak, bıçak, kazak, yüzük gibi unsurlar ise masal kahramanının yardımcı unsurlarıdır. Böylece iki tarafa bölünen olağanüstü canlılar ile nesne ve eşyalar arasında bazen dost, bazen düşman olarak karşılaşılan birçok hayali şahıslar vardır. Onlar çok güçlüdürler. Dağı aşarlar, çok dikkatlidirler, çok hızlı koşarlar, her şeyi çabuk işitirler, gölü yutarlar. Bu grupta yer alanlar verilen görevi anında yerine getiriler. Şahmeran, altın başlı geyik, cadı karı ve sırrı çözülemeyen sevgili bunlardan bazılarıdır.*"[40]

Bir başka önemli konu, olağanüstü masallarda kahramanın bulunduğu yerdir. Avezov ve İsmayilov bu konuda şunları söylemektedir: "*Avcı ile kahramanlar hakkındaki masalların çoğunda masal kahramanın gezdiği yer, yeryüzü değil, gerçekçi masallarda az rastlanılan ıssız dünyalardır, o yer altı demektir. Bazen yedi kat yerin altı, bazen de güçlü karakuşun alıp götürdüğü gökyüzüdür. Dünya, oradan örtü, para veya yorgan iğnesi gibi görünür. Gidilen yerler bazen güneş altında Güngüzel, ay altında Aygüzel ve Ayparça güzellerin bulunduğu yerlerdir. İnsanoğlunun ayak basmadığı, ulaşamadığı, gitmediği; bazen de ateş denizinin arkası veya gidince gelemediği, sihir adası gibi mekânlardır. Bazı mekânlar ise insanoğluna gizli, cadının mekânı veya su altı olmuştur. O dünyalara gidip gelecek avcı ve kahraman ne eceline ne de bahtına ulaşabilmiştir.*"[41]

Bu tür masalların hepsinde de insan nedir, insanı koruyan dünya nasıldır, dünyanın yaratılış sırrı hakkında o zamanki insanların ilk inancı ve düşüncesi nedir, mitolojik düşünceleri nasıldır, bilinmeyen ile yaratılış, bütün bunların içinde o zaman insanının inancı ve bilimi ne derecede idi, insanın yaradılışı ile gücü, insan için ne kadar gizemli idi, yine o insanın kendi gücüne inanma güveni ne derecede idi sorularının

[39] M. AVEZOV. age (1997). s. 80
[40] M. AVEZOV. age (1997). ss. 80-81
[41] M. AVEZOV, E. İSMAYİLOV. "Kazak Ertegileri." *Kazak Ertegileri*. Almatı: Kazmemkorkemmadebbas Yay., 1957, s. 17.

hepsini halk, kendi düşüncesinde ve hayalinde oluşturduğu olağanüstü masallarda çeşitli şekillerde kendine göre çözmüş ve açığa çıkarmıştır. Bunu Avezov ve İsmayilov şöyle ifade etmektedir:

"*Burada açık bir şekilde insan gücüne has inanma, güçlü bir güven özelliği belirtilmiştir. Masalda görülen güçlü ile zayıfa, heybetli ile zehirliye, sihir, büyü, kardeş ve düşman gibi insanoğlunun görmediği zorluğa, eziyete kim dayanabilir? Tarlasına, bağına, bahçesine yine yapayalnız insan gitmiştir. Onun gücü bilhassa özelliğinde değil, sadece güçlü aklı ile tevekkülde, kendine olan inancındadır. İnsan ister avcı olsun, ister kahraman, aynı karakterdedir. Kendisi yine halkın içinde biri olmuştur. O, ya koruması olmayan kahraman çocuk ya fakir biri ya da adaletsizlikten, işkenceden, uğursuzluklardan azap çeken, ceza gören mazlum, günahsız biridir. Adil, dürüst çalışmasıyla hayatını kazanan, geçmişini sağlayan, tevekkül sahibi Mergen (avcı), yiğit biridir. Masalda, işte bu insanın adı güzellik, iyilik yolunda giden insan olmuştur. Buna dostluk, arkadaşlık, iyilik yapanın, hepsinin genel adı da "güzelliktir". İşte buna karşı gelen, onunla mücadele eden gücün genel adı ise "kötülük, zalimliktir". O da çok gösterişli, görkemli bir şekilde anlatılır. İyilik, güzellik ne kadar canlı bir şekilde ise düşmanlık, zalimlik de o kadar canlıdır. Masallar özellikle olağanüstü masallar, bu düşünceyi, bu ideali anlatmaktadır. Anlatıcı ile dinleyicinin eğitilmesi amaçlanır. Olağanüstü masallarda terbiye etme özelliğine göre düşmandan zalim olarak bahsedilmektedir.*

Kocakarı dev, sivri ayaklı, kargaburunlu, kurşun tırnak ve abartılarak anlatılan düşmanlıklara, kötülüklere masallarda sıkça rastlanmaktadır. İçinde düşmanlık olmasa, uysal görünse bile sevimsiz suratları vardır. Bunlar da yaratılıştan gelen kusurlarıdır. Sonuç olarak masal, çok abartılı bir şekilde anlatılan, olağanüstü, akla, mantığa sığmayacak bir şekil almıştır."[42]

Olağanüstü masallarda, insana yardımcı olan, ona dost olan unsurlara bakacak olursak, bunlarda derin bir anlamın, bir sırrın olduğunu görürüz. Canlı ve cansız güzel unsurların hepsi de insanoğlunun geçmişten beri arzuladığı, hayal ettiği güzellikleri temsil eder. Masal kahramanını uzaklara götüren karakuş, uçan halı, uçan at, vb. motiflerin hepsi de hayal ürünüdür. Halkın hayalindeki bu düşünceler, sayısız kargaya,

[42] M. AVEZOV, E. İSMAYİLOV. agm. S. 18.

yarasaya, uçan ata, uçan halıya, alp karakuşa verilmiştir. Bunların uçması insanın hayalindeki uçmayı temsil eder.[43]

Olağanüstü masalların kısaca eğitici işlevi üzerinde de durmak yerinde olacaktır. Olağanüstü masalların insana eğitim verdiğini belirtmek gerekir. Mesela masalda "Dağa tırman, insan ol", "Dağ faresi gibi sadece ovayı, dereyi, in ağzındaki otlağı bilip, inde doğup, inde ölme" denir. Olağanüstü masallarda düşman genelde güçlü, çok tehlikeli ve bilhassa çok kuvvetlidirler. Onların gücü insanın gücünden çok daha fazla olur. Onlar insana tehlikeli anlar yaşatan kuvvetli yaratıklardır. Bazen büyük oburun, cadının canı, kendi gövdesinde bulunmaz. Kimi zaman sudaki balığın içinde, kimi zaman ovadaki geyikte, kimi zaman da sihirli sandık içinde bulunur. Bir can değil, on canı, kırk canı olanlar da vardır. Böyle düşmanlarla mücadele etmeden önce, masal kahramanı ilk olarak, bunların canının bulunduğu yerleri, nesneleri yok eder, Canı yumurtalarda, civcivlerde olan düşmanın ele geçtikten sonra kolaylıkla ölmediği direnerek kanlı bir şekilde öldüğü olmuştur. [44]

Hileci, sihirbaz düşmanlar daha önce belirttiğimiz düşmanlardan da tehlikelidir. Bunlar ya yiğidin koynuna giren sevgili olarak ihanet etmeyi düşünmüş veya yiğidin düşmanına yardım ederek düşmana tılsım ve sihir gücü verir. İnsanı büyü ile bağlayıp taş, köpek veya eşek yapıp değiştirerek yahut ateşe dönüştürerek çeşitli şekillere soktuğu da olur. Böyle düşmanlar açık değildir, değişik şekillerde görünür ve sessiz, tehlikeli düşmanlardır. Masal kahramanının gördüğü eziyetler, işkenceler, azaplar bu tür düşmanlardan gelir. Cadı düşman, kendisinin ölüm zamanı geldiğinde, ölümden kaçarken dahi birçok değişik şekillere girer. Masal kahramanı onu öldürmek ister, onun bildiği sihri birçok güçlüğü aştıktan sonra öğrenir. Masal kahramanı da artık sihir, tılsım ve büyü yapabilmektedir. Sihirbaz cadı ile masal kahramanı büyü yarışına, sihir yapma mücadelesine girer. Büyücü kadın uçan ördeğe dönüştüğü zaman, masal kahramanı da onu kovalayan şahine dönüşür. Cadı mısır tanesi olduğunda, masal kahramanı tavuk olarak onu toplar. Cadı kadın fare olarak kaçtığında masal kahramanı kedi olarak onu

[43]M. AVEZOV, E. İSMAYİLOV. agm. s. 19.
[44] M. AVEZOV. age (1997). ss. 84-85.

kovalar. Bu şekilde sürüp giden mücadelenin sonunda kahraman cadıyı yener. Böylece kahramanın cadıyı nasıl yenip onun sihrini öğrendiğini görebiliriz.[45]

Yukarıda verilen masalların içinde geçen olaylar sadece Kazak masallarında değil, diğer birçok milletin masallarında da rastlanmaktadır. Örneğin, alp karakuş, "Simurg" (en güçlü kuş) olarak Arapların masallarında görülür. "Alp" adı Arap ve İran masallarında "dev" olarak geçer. Alp'a, Rus masallarında "dağ yarar, göl yutar, çok hızlı koşar" şeklinde rastlanır. Yedi başlı yılan "ejdarha" adıyla Arap ve İran masallarında, "Dragon" adıyla Batı masallarında, "Zmey Gorınıç" adıyla Rus masallarında rastlanmaktadır. "Tek Gözlü Dev", "Siklop" olarak Grek, Hint ve Mısır masallarında bulunmaktadır.[46]

Kazakların olağanüstü masalları içinde, yukarıda gösterdiğimiz karakterler en çok bilinenlerse de, bunlarla aynı veya bunlara benzer olan ve yakın zamanlarda karışan Arap, İran halklarının Orta Asya'ya taşıdığı masallar da vardır. Bu halklardan gelip karışan masal unsurları peri, cin, simurg, danışman papağan, evliya, efsun okuyup düşmanlık yapan büyücüler gibi unsurlardır. Yine çok çeşitli ilginç özellikleri olan şamdan, kutsal yüzük, olağanüstü özellikleri olan iğne, sihirli takke gibi motifler de bulunmaktadır. Bunların aslen Arap, İran ve Hint kökenli olup, yakın zamanlarda Kazak masallarına girdiği, onlarla benzer özellikler gösterdiği anlaşılır. "Cadı ile aynı gruptaki periler (Müslüman peri, kâfir)", "dev ile aynı gruptaki han kızı", "ihtiyar cadı ile aynı grupta olan evliya" gibi birçok unsurlar ortaktır. Bu durum olağanüstü masalların uzun zaman içinde değişiklikler geçirdiğini, yeni eklemelerin yapıldığını gösterir.[47]

I.1.3. Masal Anlatıcısı (Ertekşi)

Kazaklarda; "Masal; masalcı sayesinde masal olur" diye bir atasözü vardır. Çalışmamızın bu kısmında masalın kuşaktan kuşağa aktarılıp yıllar boyu yaşamasını sağlayan, masal anlatıcıları hakkında bilgi verilecektir. Masal anlatıcısı teriminin açıklanması, Kazak Edebiyatı Ansiklopedisi'nde kısaca şu şekilde verilmektedir: "*Eskiden gelen belli masalları ezbere bilen, onları dinleyiciye edebi dilde dikkati*

[45] M. AVEZOV. age (1997). s. 85.
[46] *Kazak Halık Èdebiyeti / Ertegiler C.I.* s.19.
[47] *Kazak Halık Èdebiyeti / Ertegiler C.I.* s. 20

çekecek şekilde aktaran kişi masalcıdır."[48] Kazak halk edebiyatında masalı anlatana, "ertekşi"(masalcı) veya "ertegişi"(masalcı) denir. Bu isim çoğu masalın başında aynen, hiç değiştirilmeden söylenir. [49] Masaldaki olayları çekici bir şekilde kurmak, bir hikayeden ikinci bir hikayeyi yaratabilmek masalcının ustalık seviyesini göstermektedir. Kazak yazar ve araştırmacı Malik Gabdullin; M. Avezov ve E. İsmayılov gibi araştırmacıların Kazak masalcılarının hatiplik sanatının incelenmesine özen gösterdiklerini vurgulamaktadır. Aynı zamanda onların masalcının da sanat adamı olduğunu iddia ettiğini ve masalcıyı yetenekli bir akına benzettiğini de belirtmektedir.[50] Gerçekten de masalı anlatmak usta olmayan, ağzı laf yapmayan birinin işi değil, bu iş belli bir ustalığı gerektirmektedir. Masalları olağanüstü olaylar zincirini bozmadan anlatmak, her epizodu ustalıkla birleştirmek, masalda geçen olayları çekici hale getirerek anlatmak, masalların her kahramanına uygun niteleme yapmak büyük bir ustalık gerektirmektedir. Buna göre şunu söylemek mümkündür: Herhangi bir masalın çekici olup olmaması masalı anlatan kişiyle doğrudan ilişkilidir.

Masalcı bir sanatçı olduğu için kendi repertuarını dikkatle toplamıştır. Rus halk masallarını derleyen A.N. Afanasyev, N.E. Onçukov, M.K. Azadovskiy, Y.M. Sokolov gibi araştırmacılar: *"Halk arasından çıkan büyük masalcılar, masal anlatmanın büyük bir sanat işi olduğunu anlamış ve masal anlatmak için çok çalışmıştır"* demektedirler.[51] Bu durum Kazak masalcılarının da geleneğinde vardır. Muhtar Avezov'un "Abay" romanında, Sebit Mukanov'un "Ömir Mektebi"'nde ve Esmagambet İsmayilov'un "Akındar"(Akın) adlı monografilerinde Kazak masalcılarının sanatını gösteren çok ilginç malzemeler vardır.[52]

Avezov ve İsmayilov yayınlamış oldukları araştırmalarda masalcının halk arasında hangi seviyede olduğunu, masallarını nasıl anlattığını ve Kazaklar arasında ünlü olan bazı masalcıların isimlerini vermektedir: "*Halk arasında ünlü olan masalcılara karşı halk saygı duymuştur ve onları yırcı ve akınlara denk koymuştur. Bazı yetenekli masalcılar köy köy gezip halkın toplandığı yerlerde masallar, hikayeler*

[48] *Kazak Èdebiyeti: Entsiklopediya.* s. 227.
[49] *KazaK Halık Èdebiyeti / Ertegiler C.I.* s. 5
[50] Malik GABDULLİN. *Kazak Halkının Avız Adebiyeti.* Almatı: Kazakstan Memlekettik Okuv Pedagogikalık Yay., 1958, s. 95.
[51] M. AVEZOV, E. İSMAYİLOV. agm. s. 14.
[52] M. GABDULLİN. age. s.96.

anlatmış ve masalları tekrar etmeden halkın ondan önce duymadığı yeni masalları yaratmıştır. Bunun için bir taraftan daha önce anlattıkları masalları kendilerine göre zenginleştirmiş; diğer taraftan da halk masallarının temelinde yeniden bol epizotlu masallar yaratmıştır. Bunun temelinde bazı masalcılar bir masalı birkaç gün anlatmıştır ve daha önce anlattıklarını tekrarlamamıştır. Masalın devamını bir sonraki günler anlatmaya devam etmiştir. Böylece masalcı bir masalı uzun hikaye, roman derecesine uzatmıştır. Bunu Abay'ın etrafında olan masalcıların sanat hayatından anlamak mümkündür. Belli başlı masal anlatanların arasında Omar Şipin, Kayıp Aynabekov, Tölev Köbdikov, İmanjan Moldahmetov gibi akın,yazarların çoğu gençliğinde çoban olan adamlar yer almaktadır."[53]

Malik Gabdullin, masalcıların, sadece eskiden gelen masalları anlatmadığını, aynı zamanda halk geleneklerini koruyarak toplumsal olaylarla ilgili yeni masalları da yarattıklarını iddia etmektedir. "*Halk durumunu düşünen masalcılar ise, masalları sayesinde işçileri ezen sömürücü sınıf temsilcilerini, onların yaptığı zalimliği aşikar ederek anlatmış, onların olumsuz suretlerini yapmıştır. Böylece masalcılar kendi sınıf fikirlerini bildirmiştir.*"[54]

[53] M. AVEZOV, E. İSMAYİLOV. agm. s. 15.
[54] M. GABDULLİN. age. ss. 95-96.

I.2. KAZAK MASALLARI ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Kazak masalları, uzun yıllardan beri ağızdan ağza dolaşarak canlılığını sürdüren, sözlü halk edebiyatı ürünleridir. Kazak masallarının bir kısmı sözlü gelenekte yaşamaya devam etmiş, bir kısmı yazıya geçirilmiş, bir kısmı unutulmuş, bir kısmı da diğer metinlerle karıştırılarak günümüze taşınmıştır. Bu bölümde, Kazak masallarıyla ilgili olarak yapılan çalışmaları Çarlık Rusya, Sovyetler Birliği, Kazakistan ve Türkiye'de yapılan çalışmalar olmak üzere dört alt başlıkta değerlendirecek ve tanıtacağız.

I.2.1. Çarlık Rusya Döneminde Yapılan Çalışmalar

Kazak masallarının halk arasından derlenip yazı diline aktarılması 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır diyebiliriz.[55] Kazak masallarını, 1917 İhtilali'nden önce derleyip ortaya çıkaran araştırmacıları iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci grubu; Rus bilim adamları (Radloff, Potanin vb.) veya Rus okullarında okumuş; eserlerini Rusça olarak yayınlamış olan Şokan Velihanov ve Abdulkadir Divayev gibi Kazak coğrafyasındaki bilim adamları oluşturur. İkinci grubu oluşturanlar ise aslen Kazak asıllı olup, eserlerini Kazak Türkçesi olarak yayınlayan ve yazarlık niteliği olan şairlerdir.[56]

Bu iki grup araştırmacının ortak bir özelliği Kazak masallarını ayırt etmeden Kazak folklorunun diğer türleriyle birlikte araştırmalarıdır. Onlar masallarla birlikte tarihi hikayeleri, atışmaları, kahramanlık destanlarını, atasözlerini, bilmeceleri vb. derlemiştir. [57]

Kazak masallarını derleyip yazıya geçiren araştırmacıların arasında şu isimler bulunmaktadır: "Şokan Valihanov, G.N. Potanin, V.V. Radloff, A. Divayev, A.E. Alektorov, A. Vasilyev, N. Pantusov, B. Davılbayev, T. Seyfullin, O. Aljanov, J. Aymanov, B. Dosımbekov, M. İbragimov".[58]

Adı geçen araştırmacılar o dönemde Kazak masallarını Orenburg, Omsk, Kazan, Astrahan ve Taşkent'te yayınlanan gazete ve dergilerde seri halde yayımlamışlardır. Onlar, derledikleri masalları ya Rusça ya da Kazak Türkçesinde yayımlamıştır. Masallar

[55] M. GABDULLİN. age. s. 91.
[56] *Kazak Halık Èdebiyeti / Ertegiler C. I.* s. 7.
[57] *Kazak Halık Èdebiyeti / Ertegiler C. I.* s.7.
[58] M. GABDULLİN. age. s. 91.

Kazak Türkçesiyle (kiril alfabesinde Kazakça metinler) yayımlandığı zaman mutlaka yanında Rusça'ya çevrilmiş özeti yer almıştır. Araştırmacıların derlediği metinler 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren "Dala Valayatı" gazetesinde, "Torgay Oblıstık Vedomos"'ta, "Akmola Oblıstık Vedomos"'ta, "Orınbor Gazeti"nde, "Orınbor Guberniyalık Vedomos" ve "Astrahan Gazeti" vb. gibi gazetelerde yayımlanmıştır.[59]

Kazak masallarının yazılı ilk metinleri V. Radloff'un "Obraztsı Narodnoy Literaturı Tyurkskih Plemen (Türk Halklarının Halk Edebiyatı Örnekleri)" [60] adlı eserinde yer almıştır. Kitapta ikisi kahramanlık, on tanesi olağanüstü masal olmak üzere 13 masal metni yer almaktadır. Onların içinde "Altın Bel", "Han Şantay", "Yerkem Aydar", "Jaksılık pen Jamandık", "Han Kızı", "Tüs Satkan Tazşa", "Tülki, kaskır, jolbarıs", "Üş Ul", "Altın bas, kümis ayak" adlı masallar yer almaktadır. Radloff'tan önce Şokan Velihanov, Berezin ve İlminskiy gibi araştırmacılar Kazak masallarını derlemişlerse de, Radloff kadar ilmi sisteme tabi tutmayıp Kazak Türkçesinde yayınlamamışlardır.[61] Belirtmeliyiz ki, Radloff masal metinlerini kiril alfabesiyle Kazak Türkçesinde yayımlamıştır. Sayede masalların dil ve anlatım özellikleri korunmuştur. Ayrıca Radloff, Kazak masallarının sınıflandırmasını da önermiştir.[62]

İ.İ Kraft, Kazak masallarını eski zamanın bir parçası olarak görmüştür. Onun yayımladığı masallar, Kazak halkının bizim zamanımızda da halen yaşamaya devam eden eski geleneklerini yansıtmaktadır.[63]

M. Miropiyev'in 1888 yılında yazdığı "Demonologiçeskiye Rasskazı Kirgizov" (Kırgızların Şeytanla İlgili Hikayeleri) (Bu eser henüz Kazak ve Kırgızların Çarlık Dönemi Rusya'sında ayrılmamış olması nedeniyle bu adı taşımaktadır) adlı eseri ilgi çekmektedir. Bu eserde şeytanla ilgili hikayelerin yanı sıra olağanüstü masallar da yer almaktadır. Mesela şeytan ve cadı hakkındaki hikayelerin tür özelliklerine göre daha çok masallara benzediğini görebiliriz. Kitabın önemli tarafı ise her metinlerin arkasında kaynak kişilerinin isminin verilmesidir.[64]

---

[59] M. GABDULLİN. age. s. 92
[60] W. RADLOFF. *Obraztsı Narodnoy Literaturı Tyurkskih plemen C. III.* St.Petersburg, 1870
[61] M. AVEZOV, E. İSMAYİLOV. agm. ss.8-9.
[62] E. KOSTYUHİN. age. s. 187.
[63] İ. İ. KRAFT. *İz Kirgizskoy Starını*. Orenburg, 1900.
[64] M. MİROPİYEV. *Demonologiçeskiye Rasskazı Kirgizov*. St. Petersburg, 1888.

Kazak masallarını derleyip yayımlanan ünlü isimlerden biri G. Potanin'dir. O, 1881 yılında çıkan "Oçerki Zapadnoy Mongolii" (Batı Moğolistan Derlemeleri) kitabının ikinci baskısında Kazak folklorundan birçok örneği (masallar, kozmogonik ve şeytan hakkındaki hikayeler, vb.) vermiştir.[65] Bununla birlikte G. Potanin Kazak masallarına "Kazak-Kirgizskiye i Altayskiye Predaniya, Legendı i Skazki" (Kazak, Kırgız ve Altaylıların Efsane ve Masalları) eserinde ayrı bir yer vermiştir.[66] Eserde 61 masal metni yer almakta ve her metnin arkasında kaynak kişinin ismi ve ikamet ettiği yer belirtilmiştir. Aynı zamanda bazı Kazak, Rus ve Moğol masallarındaki benzer konularla ilgili bilgi verilmektedir. Potanin'in Kazak masallarının derlenmesinde eksikler de bulunmaktadır. Mesela, masalları halktan derlediği zaman onları kelimesi kelimesine yazmadan, sadece özetlerini Rusça'ya çevirmiştir. İkinci olarak, masalı, tarihi yırı, kahramanlık yırını türlere ayırmadan hepsini bir bütün olarak ele almıştır.[67]

A. Alektorov, N. Pantusov, A. Vasilyev, B. Davılbayev, B. Dosımbekov gibi bilim adamları ise halk arasından topladıkları masal metinlerini dört-beş gazetede, ayrı eser olarak da masalları yayımlamışlardır. [68]

Rus araştırmacı A. E. Alektorov'un Kazaklardan derleyip Rusça'ya çevirdiği masallar, 1880-1890 yılları arasında Kazakların hayat tarzıyla ilgili yayınlanan gazete, dergilerde çıkmıştır. XIX. yüzyılın son yirmi yılında Alektorov yüzden fazla Kazak masal ve hikayesini derleyip yayınlamıştır. Mesela, 1893 yılında "Astrahan Vestnik" gazetesinde "Agayındı yeki kuv", "Lukpan hakim", "Aytuvgan batır", "Omar molda", "Jirenşe men Aldar köse", "Karagay men seksevil", "Abı jılan", "Agayındı üş jigit", "Aldar köse men Şıkbermes Şıgaybay", "Han men jigit", "Yer Kosay batır", "Tülki men koy", "Tak Süleymen", "Ötirik yertek", "Zalım Kali", "Èvliye bala"[69] gibi masalları yayınlamıştır. 1898 yılında derlediği Kazak masallarını ise iki dilde "Kirgizskaya Hrestomatiya" adlı eserinde, Orenburg şehrinde yayınlamıştır.[70]

---

[65] S. KASKABASOV. age. s. 19.
[66] G. POTANİN. *Kazak-Kirgizskiye i Altayskiye Predaniya, Legendı i Skazki*. Pg, 1917.
[67] M. AVEZOV, E. İSMAYİLOV. agm. s. 10.
[68] M. GABDULLİN. age. s. 92
[69] A. E. ALEKTOROV. Astrahanskiy Vestnik № 1253, 1267, 1274, 1281, 1288, 1294, 1302, 1308, 1310. Astrahan, 1893.
[70] GABDULLİN. age. s. 92

A. Vasilyev, Kazak köylerini dolaşarak sözlü edebiyat örneklerini derleyip onları "Dala Valayatı" ve "Torgy Oblıstık Vedomos" adlı gazetelerde iki dilde yayımlamıştır.[71] 1898 yılında ise A. Vasilyev'in "Obraztsı Kirgizskoy Narodnoy Slovestnosti" (Kırgız Sözlü Edebiyatının Örnekleri) adlı eseri yayımlanmıştır.[72] Eserde 25 masal yer almaktadır. Vasilyev'in yaptığı çeviri orijinal metinlere en yakın olanlardandır.

Güney Kazakistan'da A. Divay ve A. Melkov'un, Doğu Kazakistan'da A. Beloslyudov'un, Orta ve Kuzey Kazakistan'da G. Potanin'in derlediği Kazak masal metinleri ilgi çekmektedir. [73]

Şokan Velihanov'dan sonra Kazak şair ve yazarları da Kazak Masallarını derlemeye başlamıştır. Onlar arasındaki bazı önemli isimler ise; I. Altınsarin, O. Aljanov, R. Düysenbayev, M.J. Köpeyev'dir. [74] Bu araştırmacılardan Kazak masallarını daha ayrıntılı olarak inceleyen Maşhür Jüsip Köpeyev'dir. Onun derlediği Kazak masallarının bazıları "Dala Valayatı" gazetesinde yayınlanmıştır.[75] Köpeyev'in derlediği masalların çoğu el yazma şeklinde Kazak SSR İlim Akademisi'nin kütüphanesindeki arşivde korunmuştur. M.J. Köpeyev, derlediği masalların yer, su adları, tarihi şahsiyetlerin adlarıyla ilgili bazı masal ve efsaneler hakkında açıklama ve yorumlara da yer vermiştir.

Kazak folklorunun bütün türlerini derleyip yayımlayan A. Divay'in Kazak masallarının incelenmesinde büyük bir rol aldığını belirtmek gerekir. O, 150'den fazla Kazak masalını derleyip, birçoğunu Etnografiçeskiye Materiyalı (Etnografyalık Malzemeler) ve Turkestanskiy Sbornik (Türkistan Bildirileri) adlı eserlerinde yayımlamıştır. Kazak masallarının özgünlüğünü bire bir göstermek için derlediği metinleri Kazak Türkçesiyle ve yanında ise Rusça çevirisini vererek yayımlamıştır.[76] Divayev, Radloff gibi Kazak masallarının sınıflandırmasını önermiştir, fakat araştırmacıların önerdiği bu çalışmalar geliştirilmemiştir.

Görüldüğü gibi, Kazak masalları ilk defa Rus ve Kazak araştırmacıların ciddi çalışmalarıyla Çarlık Rusya'sı zamanında derlenmeye başlanmış ve Kazak halk

---

[71] M. GABDULLİN. age. s. 92
[72] A. VASİLYEV. *Obraztsı Kirgizskoy narodnoy slovestnosti*. Orenburg, 1898, I. Baskı
[73] E. KOSTYUHİN. age. s. 186.
[74] M. AVEZOV, E. İSMAYİLOV. agm. s. 11.
[75] Maşhür Jüsip KÖPEYEV. *Tülki, Kaskır, Tüye, Arıtsan*. Taşkent, 1929.
[76] S. KASKABASOV. age. S. 22.

edebiyatında masal konusundaki ilk çalışmaların adımı Çarlık Rusya'sı döneminde atılmıştır.

I.2.2. Sovyetler Birliği Döneminde Yapılan Çalışmalar

Kazak masallarını derleme ve inceleme çalışmaları Sovyetler Birliği döneminde de geniş bir şekilde sürmüştür. Bu dönemde de Kazak masalları gazete ve dergilerde sürekli yayınlanmıştır. Masalların derlenmesine çok fazla önem verilmesine rağmen, masal metinlerini ve incelemelerini kapsamlı bir şekilde ihtiva eden bir eser yayınlanmamıştır. Sadece küçük kitaplarda, almanaklarda ve hrestomatiyalarda (örnek metinlerin yer aldığı kitap) masallara yer verilmiştir.[77]

Sovyetler Birliği zamanında M. Avezov'un, V. Sidelnikov'un çalışmaları dikkat çekmektedir. V. Sidelnikov, Kazak masallarının Rusça çevrisini (366 metin) bir kitapta toplamıştır.[78] Kazak Türkçesindeki metinler ise E.İsmayilov tarafından hemen hemen Rusça çevrisiyle aynı zamanda hazırlanmıştır.[79]

XX. yüzyılın başlarında Kazak masallarıyla ilgili çalışmalarıyla dikkat çeken araştırmacılar arasında P. Falev ve M. Avezov bulunmaktadır. [80] Ancak bu iki araştırmacı Kazak masallarının incelenmesine iki ayrı bakış açısıyla yaklaşmıştır.

P. Falev'i, Kazak masallarının konu yapısı ve konu oluşumunun incelenmesi ilgilendirmektedir. O, yapının çeşitliliğini ve bu çeşitliliğin sebeplerini masalların başka halkların masallarıyla karışması sonucunda olduğunda iddia etmektedir. Falev, bazı konuların Kazak masallarına nasıl ve nereden geçtiğini belirtmeye çalışmış ve ona göre Süleyman hakkındaki Kazak masalları Moğolların "Ardji-Bordji" ve Arapların "Binbir gece" masallarından, İskender hakkındaki masallar ise Müslüman Doğu'dan gelmektedir.[81]

M. Avezov'e göre; masal öncelikle bir sanat türüdür. Avezov, masalların insanların ilkellik dönemlerinde inandıkları Tanrılar hakkındaki hikayeleriyken, zamanla doğa olaylarını anlamaya başlayan insanlığın masalları hayal ürünü olarak kabul ettiğini

[77] M. AVEZOV, E. İSMAYİLOV. agm. ss. 12-13
[78] V. SİDELNİKOV. *Kazakhskiye Narodnıye Skazki*. Almatı: Jazuvşı Yay., 1958-1964.
[79] E. İSMAYİLOV. *Kazak Ertegileri*. Almatı: Jazuvşı Yay., 1957-1964.
[80] S. KASKABASOV. age. s. 7.
[81] S. KASKABASOV. age. s.7.

belirtir. Avezov'u, masalın sanatsal tabiatı çekmektedir. Ona göre, anlatımın bu türü belli bir zaman ve mekana sahip değildir. Olağanüstü masallar, fantastik ülkeler ve sıra dışı varlıklar olmadan yaşayamaz; masallardaki her şeyin fantastik olduklarını düşünmek de doğru değildir; çünkü masallarda gerçekliğin birçok yanı da yansıtılmıştır.[82]

M. Avezov, "Masal" adlı makalesinde masalın biçimini incelemiştir.[83] Araştırmacı; Kazak masallarını fantastik, günlük ve hayvan masalları olmak üzere üçe ayırmış ve masalların konu ve kahramanlarına ayrıca dikkat çekmiştir.

XX. yüzyılın 30'lu yıllarında S. Seyfullin "Kazak Èdebiyeti" (Kazak Edebiyatı) kitabının bir bölümünü masallara ayırmıştır. Seyfullin'e göre; Kazak masalları kadıların Kazak halkını yönettiği dönemindeki hayatı, düşünceleri ve gelenekleri yansıtmaktadır. Masallar; hayvanlar, bitkiler, şeytan, peri, ruhlar, cadılar, bahadırlar, padişahlar, fakirler, çobanlar hakkındadır. [84]

1935 yılında Almatı şehrinde "Sorok Nebılits. Kazahksiye Skazki" (Kırk Masal. Kazak masalları) adıyla Kazak masallarını içeren kitap yayınlanmıştır.[85]

Kazak folklorunun önemli türlerden biri olan masal 40'lı yıllarda okul kitaplarında da yer almıştır. Böylece, H. Cumaliyev ve A. Margulan orta okul 8. sınıfların "Kazak Èdebiyeti" (Kazak Edebiyatı) kitabının yarısını masala ayırmışlardır.

Prof. Dr. M. Gabdullin de "Kazak Halkının Avız Adebiyeti" (Kazakların Sözlü Edebiyatı) kitabında Kazak masallarına değinmiştir. Kazak masallarını inceleyen araştırmacı, onların nasıl ve kimden derlendiğine dikkat etmiştir. Gabdullin'e göre masalın içeriği, onun çekiciliği ve anlatım özelliği doğrudan masalcının yeteneğinin derecesine bağlıdır.[86]

V.M. Sidelnikov, 1958, 1962 ve 1964 yıllarında 3 cilt halinde "Kazahskiye Skazki" (Kazak Masalları) adlı çalışmasını yayınlamıştır.[87]

Halen hayatta olan ünlü Kazak folklorcu ve yazar Seyit Kaskabasov, 1970 yılında yayınladığı "Geroy Kazakhskoy Volşebnoy Skazki" (Kazak Olağanüstü Masallarının Kahramanı) ve 1972 yılında yayınladığı "Kazakskaya Volşebnaya Skazka" (Kazak

[82] S. KASKABASOV. age. s. 8.
[83] M. AVEZOV. agm. ss. 283-350.
[84] S. KASKABASOV. age. s. 9.
[85] Ali Berat ALPTEKİN. *Kazak Masallarından Seçmeler*. Ankara: Akçağ Yay., 2003, s. 24.
[86] S. KASKABASOV. age. ss. 12-15.
[87] V.M. SİDELNİKOV. *Kazahskiye Skazki, T. 1, 2, 3*. Almatı: Jazuvşı Yay., 1958, 1962, 1964.

Olağanüstü Masalları) kitaplarında Kazak Olağanüstü masallarını ve bu masallarda yer alan kahramanların tasvirini vermektedir.[88]

N. S. Smirnova'nın "Kazahskaya Narodnaya Poeziya" (Kazak Halk Şiir) adlı eserinde Kazak masalının akraba ya da komşu halklarının masallarıyla olan ilişkisi gösterilmektedir. Araştırmacı, masalın tarihi gelişimini göstermiştir. Ona göre masalda halkın, arkaik düşüncelerden vazgeçip, sosyal ilişkilerin anlamını algılamaya başladıkları yansıtılmaktadır.[89]

1988 yılında yayımlanan "Kazak Halk Edebiyatı" adlı kitabın "Ertegiler" (Masallar) serisinin 1. cildinde 163 masal metnine yer verilmiş olup, bunların çoğunluğunu hayvan masalları oluşturmaktadır. Aynı serinin 2. cildinde 74 masal metnine yer verilmiştir ve bunların çoğunluğunu gerçekçi masallar oluşturur. Ertegiler serisinin 3. cildinde ise 67 masal metnine yer verilmiştir. Bu ciltteki masalların çoğunluğunda olağanüstü masallar vardır.[90]

"İstoriya Kazakhskoy Literaturı" (Kazak Edebiyatının Tarihi) kitabının yazarı E. Kostyuhin, kitabının "Masal" bölümünde Kazak masallarının tarihsel gelişimini inceleyerek, masalların çıkış noktalarını tespit etmeye çalışmıştır. Ona göre, eski Türk kavimlerinin masalları Kazakların etnik kökeninin oluşmasında büyük rol oynamıştır. Yazar, Kazak masallarının kompozisyonunu, üslup özelliklerini ve kahramanların yapısını ayrıntılı olarak incelemiştir.[91]

Çarlık Rusya zamanında başlayan ve daha sonra da Sovyetler Birliği döneminde de araştırılmaya devam eden Kazak masalları Kazak halk edebiyatında önemli bir yeredinmiştir. Fakat yine de Kazak masal metinlerinin o kadar çok derlenmesine rağmen, Kazak masal metinleri üzerinde yapılan bağımsız bir eser yoktur. Masal metinleri sadece küçük kitaplarda ve ansiklopedilerde yer almıştır.

I.2.3. Kazakistan Cumhuriyeti Döneminde Yapılan Çalışmalar

Kazakistan bağımsızlığını kazanalı 18 yıl olmuştur. Bu zaman zarfı içerisinde Kazak masalları üzerine pek fazla çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmalar belli bir yazarın

[88] A. ALPTEKİN. age. s.25.
[89] N. SMİRNOVA. age. s. 14-15.
[90] *Kazak Halık Èdebiyatı C. 1, 2, 3*. Almatı: Gılım Yay., 1988.
[91] E. KOSTYUHİN. age. ss. 184-185.

yazdığı çalışmalardan ziyade, birçok edebiyat araştırmacısı tarafından toplanarak yayınlanmış çalışmalardır. Onların içinde Kazak masallarının çoğunu içeren "Kazak Masalları" eseri önemlidir. [92] Bu eser masalları konulara ayıran 6 ciltten oluşmaktadır. Kitabın 6 cildi de Kazak olağanüstü, hayvan, gerçekçi vd. masal metinlerini içermektedir.

Aynı ismi taşıyan "Kazak Ertegileri" adlı bir başka eser de S. Mamet tarafından derlenmiştir. [93] Bu eserin içinde olağanüstü ve gerçekçi masal metinleri yer almaktadır.

Genellikle çocukların okuması için hazırlandığından Kazakistan'ın bağımsız olduktan sonra Kazak masallarının konuları ve dili üzerinde ciddi bir inceleme yapılmamıştır. Bu yüzden şimdi Kazak masallarının sadece seriler şeklindeki metinleri yayınlanmaktadır. Bunların birkaçını örnek olarak vermek uygundur: "Kiyal-gajayıp Ertegiler: Halık Avızı Jelisi Boyınşa",[94] "Kazak Ertegileri: Hayvanat Ertegileri",[95] "Altın Saka Kazak Ertegileri".[96]

I.2.4. Türkiye'de Yapılan Çalışmalar.

Bu kısımda, Türkiye'de Kazak masalları üzerinde yapılmış, bulabildiğimiz çalışmaları kronolojik olarak tanıtmaya çalışacağız. Türkiye'de Kazakistan'dan derlenmiş masallar üzerinde pek az çalışma yapılmıştır.

Türkiye'de Kazak masalları hakkında yapılan çalışmalar esas olarak 1980'lı yıllardan sonra yayınlanmaya başlamıştır. Bunda da Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanması ve bu iki kardeş devletin birbirine yakınlaşması etkili olmuştur.

Kazak masalları üzerinde yapılan ilk çalışmalardan biri Mehmet Tezcan'ın 1985 yılında Kardaş Edebiyatlar Dergisi'nde çevirip yayınladığı Seyit Kaskabasov'un "Kazak Türklerinin Peri Masalı Kahramanları" adlı makalesidir.[97]

1996 yılında Mehmet Açа, Kazak olağanüstü masallarından olan "Kün Astındagı Künikey Kız" masalı hakkında bir makale yayınlamıştır.[98]

---

[92] *Kazak Ertegileri*. Almatı: Jazuvşı Yay., 2000
[93] *Kazak Ertegileri: Kiyal-Gajayıp, Turmıs Salt* (Derleyen S. Mamet). Almatı: Balavsa Yay, 2001
[94] *Kiyal-Gajayıp Ertegiler: Halık Avızı Jelisi Boyınşa.* Almatı :Aruvna Yay., 2002
[95] *Kazak Ertegileri: Hayvanat Ertegileri.* Almatı: Balalar Adebiyatı Yay., 2005.
[96] *Altın Saka Kazak Ertegileri.* Almatı: Balalar Adebiyatı Yay., 2008.
[97] S. KASKABASOV. "Kazak Türklerinin Peri Masalı Kahramanları." (Çev: Mehmet Tezcan) *Kardaş Edebiyatlar Dergisi*, S. 10, 1985, ss. 21-28.

1997 yılında "Kazak Hayvan Masalları"[99]adlı bitirme tezi Mustafa Sargın tarafından hazırlanmıştır. Bu çalışmada Kazak hayvan masalları verilip metinler üzerinde inceleme yapılmıştır.

Aynı yıl "Ertegiler I / Gramer-Metin-Sözlük"[100] adlı doktora tezi Çağrı Özdarendeli tarafından hazırlanmıştır. Bu çalışmada Kazak masallarının metinleri verilerek gramer incelemeleri yapılmıştır.

Çağrı Özdarendeli, doktora tezini Kazak masalları hakkında yazıp, bu konuda incelemeyle bırakmamış, 1988 yılında Kardeş Ağızlar / Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisinde "Kazak Ertegileri",[101] 2004 yılında Türk Kültürü Dergisi'nde "Kazak Türklerinde Hayvan Masalları",[102] 2004 yılında Kardaşlık Dergisi'nde "Kazak Masalları"[103] adlı makaleleri yayımlamıştır.

1998 yılında Türk Dünyası Masalları Dizisi'nden Mezgil İsatov'un "Kazak Masalları" adlı kitabı yayınlanmıştır. Bu eserde Kazak masallarından bazı metinler verilmektedir.[104] Yine Türk Dünyasından Masallar Dizisi içinde 1999 yılında Esra Gökşen'in hazırladığı "Tüy Baba" adlı kitap yayınlanmış olup, bu kitaptaki masal da bir Kazak masalıdır.[105]

2002 yılında Saim Sakaoğlu'nun Türk Dünyası Ortak Edebiyatı / Türk Dünyası Edebiyat Tarihi kitap dizisinin II. cildinde 294-299. sayfaları arasında Kazak masallarıyla ilgili bilgiye yer verilmiştir.[106]

2002'de VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresinde Ali Berat Alptekin "Kazakistan'da Anlatılmakta Olan Hayvan Masalları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma" adlı tebliğinde Kazak hayvan masallarına da kısaca değinmiştir.[107]

---

[98] Mehmet AÇA. "Bir Kazak Masalı: Kün Astındagı Künikey Kız." *Erciyes*, S.19 (227), Kasım 1996, ss. 16-24.
[99] Mustafa SARGIN. *Kazak Hayvan Masalları.* Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyat Bölümü (Yayınlanmamış Bitirme Tezi). Muğla 1997
[100] Çağrı ÖZDARENDELİ. *Ertegiler I / Gramer-Metin-Sözlük*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Edirne 1997
[101] Çağrı ÖZDARENDELİ. "Kazak Ertegileri." *Kardeş Ağızlar / Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi*, S. 5. Ocak-Şubat-Mart 1988, ss. 10-11
[102] Çağrı ÖZDARENDELİ. "Kazak Türklerinde Hayvan Masalları." *Türk Kültürü*. Temmuz 2004
[103] Çağrı ÖZDARENDELİ. "Kazak Masalları." *Kardaşlık Dergisi*. Kasım 2004
[104] Mezgil İSATOV. *Kazak Masalları. Türk Dünyası Masalları Dizisi*. İstanbul: Gendaş Yay., 1998
[105] Esra GÖKŞEN. *Tüy Baba. Türk Dünyasından Masallar*, İstanbul: Erdem Yay., 1999
[106] Saim SAKAOĞLU. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı / Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, C. II.* Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2002.

2003 yılında Prof. Dr. Ali Berat Alptekin "Kazak Masallarından Seçmeler" adlı kitabını yayınlar. Eserin birinci bölümünde yazar Kazak masallarının Tiplerine göre motif sırasını, ikinci bölümünde ise Stith Thompson'un "Motif Index of Folk-Literature"'ne bağlı kalarak Kazak masallarının motif yapısını vermektedir. Eserin üçüncü bölümünde Kazak masalının Kazak Türkçe'sinde ve Türkiye Türkçe'sine aktarılmış 47 metin yer almaktadır.[108]

Aşağıda Kazak masalları hakkında yapılmış tez çalışmalarının adları verilmiştir: 2001 yılında, Bengü Özcan; "Kazak Ertegileri Metni Esasında Kazak Türkçesinde Fiil" konulu Yüksek Lisans tezi.[109] 2004 yılında Gülay Yalçın'ın "Kazak Masalları" adlı bitirme tezi, Balıkesir Üniversitesi'nde yapılmıştır.[110]

Özetlemek gerekirse; Kazak masalları hakkındaki ilk çalışmalar Çarlık Rusya döneminde daha çok derleme ve derlenen masalların gazetelerde ve dergilerde yayınlanması şeklinde başlamış; Sovyet Birliği döneminde bazı bilimsel incelemelerle birlikte bazı masal metinlerini içeren kitaplar yayımlanmıştır. Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Kazak bilim insanları metin yayınları ve incelemelere devam etmektelerse de bu yayınlar istenen düzeyde değildir. Türkiye'de ise Kazak masallarının seçilmiş metinlerinin yayınlanması yanında, bazı bilimsel çalışmalara da konu edildiği görülmektedir.

---

[107] Ali Berat ALPTEKİN. "Kazakistan'da Anlatılmakta Olan Hayvan Masalları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma." *VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi – Son Elli Yılda Türkiye Dışındaki Türk Halk Kültürü Çalışmaları Seksiyon Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2002, ss. 14-25

[108] Ali Berat ALPTEKİN. *Kazak Masallarından Seçmeler.* Ankara: Akçağ Yay., 2003.

[109] Bengü ÖZCAN. *Kazak Ertegileri (Masalları) Metni Esasında Kazak Türkçe'sinde Fiil.* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara, 2001

[110] Gülay YALÇIN. *Kazak Masalları.* (Bitirme Tezi). Balıkesir, 2004

II. BÖLÜM:
KAZAK OLAĞANÜSTÜ MASALLARININ YAPISI

Çalışmamızın bu bölümünde, kırk Kazak masalının sırasıyla olay örgüsünü ve motiflerini çıkarıp masalların formel ifadelerini ve tip özelliklerini tespit etmeye çalıştık.

II.1. KAZAK OLAĞANÜSTÜ MASALLARININ OLAY ÖRGÜSÜ VE MOTİF YAPISI

Çalışmamızın bu bölümünde sırasıyla kırk Kazak olağanüstü masalının olay örgüsü ve motiflerini tespit etmeye çalışacağız.

BİRİNCİ MASAL

ACIMASIZ İHTİYAR

Ana Düşünce

İyi niyetli kişilerin mutlu sona ulaşması.

Masalın Olay Örgüsü

1. Bir ihtiyar, ilk çocuğundan sonra karısının doğurduğu çocukların hepsini yer. İhtiyarın ilk çocuğu olan oğlan annesinin dünyaya yeni getirdiği kız kardeşini kurtarmak için bebeği de alarak evden kaçar.

2. Oğlan hayvan avlar, iki kardeş hayatlarını bu şekilde sürdürür.

3. İki kardeş geldikleri bir şehirde devlerin insan etiyle beslendiklerini görür. Delikanlı devleri öldürür, birini şehirdeki bir sarayın içine hapseder.

4. Oğlan ava çıktığında kız kardeşi sarayları dolaşırken ağabeyinin kapattığı devi bulup onunla ağabeyinin haberi olmadan yaşamaya başlar.

5. Zaman geçince kız bir oğlan dünyaya getirir; fakat ağabeyinden korkarak çocuğunu çalının içine terk eder. Ağabeyi ise çocuğu bulup evine getirir ve çocuğa kardeşiymiş gibi bakmaya başlar.

6. Delikanlı, kız kardeşinin devle yaşadığını ve onların kendisini öldürmek istediğini öğrenince kız kardeşini devi öldürür, çocuğu alarak başka bir şehre gider.

7. Delikanlı bu şehrin padişahının düzenlediği yarışmalara katılıp padişahın kızıyla evlenmek ister; fakat kaybedip hastalanır. Bunu öğrenen çocuk ağabeyini kurtarır ve kızı da yanlarına alarak üçü oradan kaçarlar.

8. Böylece delikanlı kendi şehrine dönüp mutlu bir şekilde yaşamaya devam eder.

Masalın Motif Yapısı

S.11. Zalim Baba

Zalim adam yeni doğan yedi çocuğunu yer.

R.150. Kurtarma

Adamın oğlu babasının, bütün kardeşlerini yediğini öğrenince bir sonraki doğacak kardeşini kurtarır.

G.11.6. İnsan Eti Yiyen Dev

Delikanlı ve kız kardeşi devlerin kazanda insan eti pişirdiklerini görür.

F.628.2.3. Devleri Öldüren Adam

Delikanlı evden çıkan altı devi öldürür.

Q.465.3. Kuyuya Atarak Cezalandırma

Delikanlı altı devi öldürdükten sonra yedincisini kuyuya atarak kuyuyu taşla kapatır.

F.531.6.3. Devlerin Evleri

Delikanlı anahtar alıp devlerin evlerinin kapılarını açmaya başlar.

B.181. Sihirli At

Devlerin evlerinden birinde yedi tulpar at vardır.

C.611. Yasaklanan Odaya Girme

Ağabey, kız kardeşine devlerin evindeki son odaya girmesini yasaklar.

C.920. Yasağın Çiğnenmesi

Kız, ağabeyinin yasakladığı odaya girer ve taşın üzerine oturur.

F.531.5.7. Devlerle İnsanların Evlenmesi

Genç kız, devi kuyudan çıkardıktan sonra ikisi birleşirler.

K.2212. Hain Kız Kardeş

Genç kız ağabeyinden kurtulmak için onu bulması zor olan şeyleri getirmeye gönderir.

N.820. Yardımcı İnsanlar

Delikanlının yolda rastladığı yaşlı adam, kız kardeşin istediği nesneleri bulmaya yardım eder.

K.1299. Hile İle Aldatma

Genç kız devden doğurduğu çocuğu ağabeyinin onu bulup eve tekrar getirmesi için yolun kenarına bırakır.

G.512.1. Devlerin Kılıçla Öldürülmesi

Delikanlı hain kız kardeşi ve kocası olan devi devin kılıcıyla öldürür.

G.423. Olağanüstülüklerin İfşa Edilmesi

Delikanlı kardeşine iki çiçek verip: "Bunun biri ben diğeri sensin. Bu çiçek açıp canlanırsa ben iyiyim, sararırsa başım derttedir, solarsa öldüm demektir" der.

R.150. Kurtarma

Küçük kardeş ağabeyini esirlikten kurtarır.

İKİNCİ MASAL

ADALET VE ÇİÇEK AĞACI

Ana Düşünce

Adaletin gücünün gösterilmesi.

Masalın Olay Örgüsü

1. Fakir bir adam ailesiyle hayatını sürdürmek için sahip olduğu tarlayı daha fakir olan komşusuna satmak zorunda kalır.

2. Bir gün tarlayı satın alan adam ekin ekerken altın dolu bir testi bulur ve bir kuruşunu bile almadan tarlanın eski sahibine götürür. Fakat ikisi arasında anlaşmazlık çıkar ve her biri bu altınları diğerinin alması gerektiğini söyler. Bir sonuca varamayınca padişaha giderler. Padişah, iki adama çocuklarını evlendirip bu altını onlara vermelerini emreder.

3. Bir gün padişah bir çiçek ağacı görüp buradan çiçek koparmak istediğinde ağaç onu kendine yaklaştırmaz. Bunun sebebini öğrenmek için padişah bir kadına gider.

4. Kadın padişahı bir ihtiyara gönderir. O ihtiyar padişahı ağabeyine, o da en büyük ağabeyine gönderir. Padişah kardeşlerden en küçüğünün büyüğünden daha yaşlı olduğunu fark eder.

5. Padişah kardeşlerin en büyüğüne geldiğinde ona çiçek ağacının neden kendini yaklaştırmadığını ve bu adamın küçük kardeşlerinden daha genç olduğunu sorar.

6. Adam padişaha karısı ona iyi baktığı, kardeşlerinin karıları onlara kötü baktıkları için kardeşlerinden daha genç göründüğünü ve ağacın iki fakirin adil olduklarından kendi sahiplerinden başka insanları kendine yaklaştırmadığını anlatır.

Masalın Motif Yapısı

N.500-599. Meydana Çıkan Sahipsiz Hazine

Fakir bir adam tarlasını sürerken toprağın altından altınla dolu bir testi bulur.

F.811. Olağanüstü Ağaç

Altının bulunduğu yerde altın veren bir ağaç çıkar.

H.1320.1. Sihirli Nesneyi Araştırma

Padişah, altın veren ağaç dallarının neden göğe doğru yükseldiğini araştırmaya gider.

ÜÇÜNCÜ MASAL

AHMETBEK İLE HASEN

Ana Düşünce

İyi bir dostluğun bağı güçlü olur.

Masalın Olay Örgüsü

1. Padişahın ve vezirin çocukları aynı zamanda dünyaya gelir. Hasen, padişahın; Ahmetbek ise vezirin oğludur. İkisi birlikte büyüyüp arkadaş olurlar.

2. İkisi günlerden bir gün bir kitapta bir kızın, sorduğu bilmeceyi çözen adamla evleneceğini, çözemediği takdirde o adamın öleceğini okurlar ve bu bilmeceyi çözmeye karar vererek, yola çıkarlar.

3. İkisi yolda bir saraya gelir. Geceleyin uyuyamayan Ahmetbek, iki kişinin konuştuğunu duyar ve bunların Hasen ve kendisine kötülük yapmak istediklerini

öğrenir. Fakat Ahmetbek, bunu öğrendikten dolayı birine söylediği takdirde taş olacağını da duyar.

4. Böylece Ahmetbek ve Hasen, kızın bilmecesini çözüp onu evlerine götürürler. Yolda çeşitli engellerle karşı karşıya kalırlar ancak Ahmetbek onları kurtarır. Fakat onu anlamayan Hasen ve eşi ondan nefret etmeye başlar.

5. Ahmetbek arkadaşlarına gerçeği söylemek zorunda kalır ve bunu yaptıktan sonra taş olur. Hasen ve eşi ağlayıp o taşı bahçelerine koyar.

6. İki yıl sonra bir oğulları olur. Hasen ve eşi, Ahmetbek'i diriltmeye karar verir. Fakat onu diriltmek için oğullarını kurban etmeye mecbur kalırlar ve sonuçta oğullarını kurban ederek arkadaşları Ahmetbek'i diriltirler.

Masalın Motif Yapısı

F.71.12. Formulistik Sayı: 40

Padişahın kırk veziri vardır.

K.2015. Çocuk Sahibi Olma

Padişah ve baş vezirin uzun zamandır çocuğu olmaz ama daha sonra karıları hamile kalır ve iki oğlan dünyaya getirir.

T.596. Çocuğa Ad Verme

Padişah oğluna Hasen, vezir ise oğluna Ahmetbek adını verir.

T.131. Evlenme Şartı

Bir padişahın kızı onun bilmecesini çözecek adamla evleneceğini, cevap veremeyeni ise öldüreceğini söyler.

D.1132. Sihirli Saray

Hasen ile Ahmetbek yola çıktıktan sonra her şeyi kendiliğinden yapılan sihirli bir saraya rastlar ve orada geceler.

C.420. Sırları Açıklama Yasağı

Ahmetbek, Hasen uyurken birilerinin onları döner yolda nasıl öldüreceklerini ve bunu birine söylediği takdirde taş olacağını duyar.

H.960. Akıl ve Beceriyle Zor Sınavın Başarılması

Ahmetbek bilmecenin cevabını bulur ve kızı Hasen'le evlendirir.

V.52. Duanın Esrarengiz Gücü

Yolcuların önünde sihirli bulak çıktığında Ahmetbek dua okuyarak suya kamçıyla vurur ve su kaybolur.

B.181. Sihirli At

Kızı kaçırmak isteyen sihirli at çıktığında Ahmetbek ona kamçıyla vurur ve at kaybolur.

C.920. Yasağın Çiğnenmesi

Ahmetbek, sırrın açıklanmasının yasak olduğunu bilmesine rağmen gerçeği anlatır.

D.231. İnsanın Taşa Dönüşmesi

Ahmetbek sırrı açıkladıktan sonra taşa dönüşür.

D.712.4. Kanın Akıtılmasıyla Sihrin Bozulması

Hasen ve karısı çocuğunu feda ederek kanını taşın üzerine akıtır ve Ahmetbek'i diriltirler.

DÖRDÜNCÜ MASAL

AKILLI ÜÇ YETİM ÇOCUK

Ana Düşünce

Akıl ve mantık yoluyla güç durumların üstesinden gelme.

Masalın Olay Örgüsü

1. Bir padişah vardır. Onun tek oğlu hastalanıp ölür. Bu yüzden padişah büyük sıkıntılar çeker.

2. Aynı ülkede yaşayan üç yetim çocuk padişaha başsağlığı dilemeğe gider ve onu düştüğü zor durumdan kurtarırlar.

3. Padişah vezirlerini görevlerinden alıp bu akıllı çocukları vezir yapar. Fakat buna kızan vezirler çocuklara karşı bir kötülük düşünürler.

4. Bir gün padişah vezirleriyle seyahate çıktığında iki baykuş görür. Çocuklar kuş dilini bildikleri için kuşların konuştuklarını padişaha anlatır ve padişah halkının bozulduğunu anlar.

5. Padişah çocukları vezirlikten alıp eski vezirlerini göreve getirir ve onlara "adı olmayanı" getirmelerini emreder. Vezirler bunun ne olduğunu anlamaz ve çocuklara sormaya gider.

6. Padişah çocukları tekrar vezirleri olarak kabul eder; fakat halk yetimlerin vezir olmalarını istemediği için onları tekrar bu görevden almaya mecbur kalır.

7. Çocuklar başka bir hanın ülkesine gider. Bu hanın hazinesindeki altınları çalıp mezara getirirler. Fakat han onları yakalayıp öldürmek istediği zaman çocuklar akıllık ederek ölümden kurtulur ve han onları vezir yapar.

Masalın Motif Yapısı

E. Ölüm

Padişahın tek oğlu ölür.

P.251.6.1. Üç Erkek Kardeş

Yetim üç erkek kardeş, oğlunun ölümünden sonra kederlenen padişahı eski haline getirir.

B.216. Hayvan Dilini Bilmek

Üç kardeşlerden biri hayvan ve kuşların dilinden anladığı için iki baykuşun arasındaki konuşmayı padişaha anlatır.

C.755. Bir İşi Muayyen Bir Zamanda Yapma

Padişah vezirlerine üç gün içerisinde "adı olmayan" bir şeyi getirmelerini emreder.

J.120. Çocuktan Öğrenilen Akıl

Vezirler padişahın emrini yerine getirmek için üç çocuktan akıl alırlar.

F.1088. Olağanüstü Kaçışlar

Üç erkek kardeş, padişahın hazinesindeki altınları çalarak her defasında kaçıp kurtulurlar.

K.1812. Tebdili Kıyafet Giyen Padişah

Padişah kıyafet değiştirip üç kardeşi yakalamak için yanlarına gelir.

F.660. Olağanüstü Hünerler

Kardeşler olağanüstü hünerlere sahiptir.

Q.112.0.8. Vezirliği Vererek Mükafatlandırma

Padişah, yetim üç çocuğu ölümden kurtarır ve üçünü de vezir yapar.

BEŞİNCİ MASAL

ALTIN KUŞ

Ana Düşünce

İyi niyetli kişilerin mutlu sona ulaşması.

Masalın Olay Örgüsü

1. Biri zengin, diğeri fakir iki kardeş vardır. Fakir olanın iki oğlu dünyaya gelir.

2. Çocuklar altın kuşu yakalayıp yüreğini yedikten sonra yastıklarının altında altın bulmaya başlarlar.

3. Babaları altından dolayı çocukların başına kötü bir şeyin gelmemesi için onları başka yere gönderir. İki kardeş yolda giderken konuşan hayvanlar bulur ve onları bölerek ayrı yollara giderler.

4. Biri bir şehre gelip oradaki halkı bir ejderhadan kurtarır.

5. Padişah delikanlıyı kendi kızıyla evlendirir; fakat o, bir gün cadıya yardım eder ve hayvanlarıyla birlikte taş kesilir.

6. Ağabeyinin kötülüğe uğradığını öğrenen kardeşi onu aramaya gider. Onun bulunduğu köye gidip ağabeyini kurtarır ve kendisi tekrar yola çıkar.

7. Yolda bir kadının ağladığını görür ve onun evladı olur. Kadın şehirde bir ejderhanın kızları götürdüğünü söyler.

8. Delikanlı, padişahın kızını ölümden kurtarır ve padişah ona tahtını verip onu padişah ilan eder.

9. Sonunda iki kardeş buluşup aileleriyle beraber yaşamaya başlarlar.

Masalın Motif Yapısı

H.1331.1. Harikulade Kuşun Araştırılması

İki kardeşin yengesi onlara sihirli kuşu yakalayıp eve getirmelerini söyler.

N.135.2.1. Şansın Verilmesiyle Hazinenin Keşfi

İki kardeş yakaladıkları kuşun kalbini gizlice yedikten sonra her sabah yastıklarının altında altın bulmaya başlar.

J.343. Gurbete Çıkma

İki kardeş altınlarından dolayı anne ve babasının başına kötü bir şey gelmemesi için şehirden ayrılırlar.

B.211. İnsan Gibi Konuşan Hayvanlar

İki kardeş yolculukları sırasında, konuşan hayvanlara rastlar ve onları yanlarına alırlar.

N.772. Yol Kavşaklarında Ayrılma

İki kardeş hayvanları bölüşerek iki ayrı yola koyulur.

S.562. Canavara Belli Zamanlarda Verilen Kurban

Kardeşlerden birinin geldiği şehirde yedi başlı yılana her ay birçok kısrak ve bir kız verilir.

B.300. Yardımcı Hayvan

Delikanlı yedi başlı devle dövüşürken yorulur ve kaplan yardımına gelip devi öldürür.

K.950. Hile İle Öldürme

Kızı ve kısrak sürüsünü getiren bekçi, delikanlı ve hayvanlar uyuduğunda delikanlının başını keserek öldürür.

E.35.1. Parçalanan Vücudun Tekrar Canlanması

Hayvanlar uyandıktan sonra delikanlının öldüğünü görürler ve tavşanın getirdiği yaprağı delikanlının vücuduna sürerek diriltirler.

K.1299. Hile İle Aldatma

Ağacın üzerinde oturan cadı delikanlıdan ağacı sallamasını ister ve onları taşa dönüştürür.

H.1385. Kaybolan İnsanların Araştırılması

Diğer kardeş kılıcın paslandığını görünce kardeşinin başına kötü bir şeyin geldiğini anlar ve onu aramaya gider.

R.150. Kurtarma

Delikanlı cadıyı öldürerek kardeşini ve onun hayvanlarını kurtarır.

H.1-H.199. Tanıma İmtihanları

İki kardeş birbirine çok benzediği için kadın, kocasını ancak onun altın saatinden tanıyabilir.

R.11.3. Devler Tarafından Kaçırılma

Bir padişahın kızı her gece bir dev tarafından kaçırılır.

E. Ölüm

Padişah kızının çadırı önünde nöbet tutan birçok delikanlı kızı koruyamadıkları için padişah tarafından öldürülür.

G.512. Devlerin Öldürülmesi

Delikanlı devi öldürerek padişahın kızını ölümden kurtarır.

ALTINCI MASAL

AVCI İLE ÇOCUĞU

Ana Düşünce

İyi niyetli ve doğru kimselerin mükafatlandırılması.

Masalın Olay Örgüsü

1. Günün birinde bir avcı, ormanda et pişirirken bir cadı görür. Cadı avcıyı öldürmek istediğinde avcı onu aldatıp öldürür.

2. Avcı bir tepeye çıkıp bir köy görür. Köydekiler onu damat olarak karşılar ve yanına bir kız vererek bir evde bırakırlar.

3. Kız, avcıya tan ağarıncaya kadar uyumamasını uyuduğu takdirde bütün her şeyin kaybolacağını söyler. Avcı uyur ve kız köyüyle beraber kaybolur.

4. Avcı üzülür; fakat dokuz ay sonra kız dünyaya getirdiği oğlanı avcıya verir ve bu çocuğun avcıya baht getireceğini söyler.

5. Çok akıllı olan bu çocuk büyüdüğünde padişah olur.

Masalın Motif Yapısı

G.200. Cadı

Cadı avcının yanına gelip onu öldürmek ister.

K.500. Hileyle Tehlike ya da Ölümden Kurtulma

Avcı ağaçtan insan yapar ve böylece cadıdan kurtulur.

K.950. Hile ile Öldürme

Avcı, cadıyı hile ile aldatarak öldürür.

Z.71.1. Formulistik Sayı: **3**

Avcı, bir tepeye çıktığında üç otağ görür.

T.131. Evlenme Şartı

Peri kızı, avcının tan ağarıncaya kadar uyumadığı takdirde onunla evleneceğini söyler.

K.2015. Çocuk Sahibi Olma

Bir sene sonra peri kızı, avcıya çocuğu getirir ve bu çocuğun ona baht getireceğini söyler.

T.596. Çocuğa Ad Verme

Çocuk büyüdüğünde avcıya baht getirdiği için avcı ona Baktıbay adını verir.

YEDİNCİ MASAL

AYI ÇOCUK

Ana Düşünce

Yapılan iyiliğin karşılıksız kalmaması.

Masalın Olay Örgüsü

1. Bir padişahın karısı ve beş oğlu vardır. Padişah yaşlanınca ölür ve karısı otuz iki yaşında dul kalır.

2. Bir gün kadın evden çıktığında bir ayı onu kendi mağarasına götürür. Böylece kadın ayıyla yaşar ve biri ayıya benzeyen, diğeri insan olan iki çocuk dünyaya getirir.

3. Kadın insan olan oğluna insanın yaptığı bütün şeyleri öğretir. Bir gün ana, oğul kaçıp kadının şehrine gelirler. Ayı Çocuk, şehirdeki bütün bahadırları yener ve onlar Ayı çocuğu öldürmeye karar verir.

4. Ayı Çocuk şehirden kaçar ve yolda yıldızlara bakarak iyiyi, kötüyü yorumlayan, balıkların dilini bilen ve kırk yıl önce bırakılan ayak izlerini tanıyan üç adama rastlar. Dördü birlikte padişahın bulunmasını emrettiği altını bulur ve Ayı Çocuk arkadaşlarını padişahın üç kızıyla evlendirir.

5. Ayı Çocuk ormanda bir kızla tanışır ve ikisi birlikte yaşamaya başlar. Kızla evlenmek isteyen o ülkenin padişahı, kızı bulmak için bir cadı gönderir.

6. Cadı, Ayı Çocuk'un evine gelir ve Ayı Çocuk'un nasıl öleceğini öğrenince onu öldürüp kızı padişaha getirir.

7. Ayı Çocuk'un öldüğünü duyan arkadaşları onu bulur ve diriltirler. Bundan sonra padişahın sarayına gidip kızı kurtarırlar.

Masalın Motif Yapısı

B.601.1 Ayı İle Evlenme

Ayı, padişahın dul kalmış karısını kaçırıp onunla yaşamaya başlar.

B.635.1. Ayının Oğlu

Kadın ayıdan biri insan, ikisi ayı üç çocuk dünyaya getirir.

H.11.1. Hayat Hikayesini Anlatarak Tanıma

Kadın, insan olan çocuğu ile ayının mağarasından kaçtıktan sonra evine döner ve olan biteni anlatır.

T.596. Çocuğa Ad Verme

İnsanlar ayıdan doğan çocuğa "Ayı Çocuk" ismini verir.

F.601. Olağanüstü Arkadaşlar

Ayı Çocuk, birincisi yıldızlara bakarak iyi kötüyü bilen, ikincisi balık dilini bilen, üçüncüsü ise kırk sene önce bırakılan ayak izlerini tanıyan üç adamla arkadaş olur.

T.131. Evlenme Şartı

Padişah, kim iki gün içinde çınar ağacının altından altın bulup çıkarırsa kızını ona vereceğini söyler.

H.1385. Kaybolan İnsanların Araştırılması

Yaşlı padişah genç kızın bulunması için "Şupe" adlı cadıyı gönderir.

K.1299. Hile İle Aldatma

Cadı, Ayı Çocuk ve karısının oturduğu eve gelir ve yalan söyleyerek onların yanında kalır.

E. Ölüm

Cadı, kız sayesinde Ayı Çocuk'un ruhunun yayının ucunda olduğunu öğrenir ve yayın ucunu suya atarak evden kaçar.

N.820. Yardımcı İnsanlar

Ayı Çocuk'un arkadaşları onun öldüğünü görünce onu kurtarmak için yola çıkar.

E. 154. Tekrar Dirilme

Ayı Çocuk'un arkadaşları onu ölümden kurtarır.

SEKİZİNCİ MASAL

BAKTIBAY KADI

Ana Düşünce

Akıl ve mantık yoluyla zor durumların çözülmesi.

Masalın Olay Örgüsü

1. Fakir bir ihtiyarın hiç çocuğu olmamaktadır. Bir gün bu adam yolun üzerinde beze sarılmış bir çocuk bulup evine getirip adını Baktıbay koyar.

2. Çocuk çok akıllı olarak büyür ve arkadaşları onu kendi aralarında "kadı" olarak seçerler.

3. Bu şehrin kadısının bir oğlu olur. Delikanlı eşiyle yolda giderken şeytana rastlar. Şeytan, delikanlının şekline girer ve delikanlının eşi hangisinin kocası olduğunu anlayamaz.

4. Üçü kadıya gelir; fakat anne ve baba kendi çocuklarını bulamaz.

5. Beşi yolda giderken Baktıbay'a rastlar ve Baktıbay iki delikanlının hangisi kadının oğlu, hangisinin şeytan olduğunu anlar.

6. Bundan sonra kadı Baktıbay'ı ülkenin kadısı tayin eder.

Masalın Motif Yapısı

K.2015. Çocuk Sahibi Olma

Çocuğu olmayan ihtiyar yolda bir çocuk bulur.

T.596. Çocuğa Ad Verme

İhtiyar, çocuğun mutlu yaşaması için ona "Baktıbay" adını verir.

G.303. Şeytan

Kadı'nın oğlu eşiyle birlikte yolda giderken şeytana rastlar ve şeytan adamın şekline girdikten sonra ikisi kadın için dövüşmeye başlar.

N.820. yardımcı İnsanlar

İki adamdan hangisinin kocası olduğunu bulamayan kadın, Baktıbay'dan yardım ister.

H.1010. Yerine Getirilmesi Mümkün Olmayan Vazifeler

Baktıbay kadı, iki adama soyunarak yarışmalarını ve bir testiye girmelerini söyler.

Q.211. Öldürerek Cezalandırma

İnsanın testinin içine girmesi imkansız olduğu için adam giremez. Şeytan ise testinin içine girip yakalanır ve öldürülür.

DOKUZUNCU MASAL

CADIYI ALDATAN KIZLAR

Ana Düşünce

Akıl ve kurnazlık yoluyla zor durumların üstesinden gelme.

Masalın Olay Örgüsü

1. Bir padişahın üç kızı vardır. Kızları çok fazla yemek yediklerinden dolayı padişah onlardan nefret etmektedir.

2. Padişah kızlarına delik sepetler vererek onları meyve toplamaya ormana gönderir ve bu sırada halkıyla başka bir yere göçer.

3. Kızlar ormanda epeyce dolaşıp eve döner; fakat köyün yerinde olmadığını gördükten sonra yola çıkarlar.

4. Kızlar bir cadının evine gelir. Cadı kendi kızına kızlardan birini pişirmesini söyleyip gider.

5. Kızlar cadıyı aldatıp cadının kızını pişirir. Kendileri ise kaçarlar. Cadı bunu öğrendikten sonra kızları kovalamaya başlar; fakat kızlar hileyle cadıyı aldatıp öldürür.

Masalın Motif Yapısı

Z.71.1 Formulistik Sayı: 3

Padişahın üç kızı olur.

K.1299. Hile İle Aldatma

Padişah kızlarından kurtulmak için sepetlerinde delik açarak kızları ormana meyve toplamaya gönderir ve kendisi oradan göç eder.

G.11.6. İnsan Etini Yiyen Cadı

Cadı, evine gelen kızlara küçük kardeşlerini pişirmelerini söyler.

D.1072.1. Sihirli Tarak

Kızlar cadıdan kaçarken büyük kızın tarağını attığı yerde ağaçlar çıkar ve orman meydana gelir.

D.1163. Sihirli Ayna

Küçük kardeşin aynayı attığı yerde göl oluşur.

K.950. Hile İle Öldürme

Cadı gölü geçemeyip boğularak ölür.

ONUNCU MASAL

DÜŞÜNMEDEN VERİLEN CEZA

Ana Düşünce

Kötü niyetli kişilerin cezalandırılması ve iyilerin mutlu olması.

Masalın Olay Örgüsü

1. Zengin bir adamın birbirini sevmeyen eşi ve kız kardeşi vardır. Kocasının kız kardeşini evden kovmak isteyen kadın ona karşı kötülük yapar ve kocası kardeşinin ellerini keserek onu evden kovar.

2. Elsiz kalan kadın bir beyin evine gelir ve adam onunla evlenir. Adam şehir dışındayken kadın iki oğlan çocuğu dünyaya getirir.

3. Adamı seven başka bir kadın, karısının iki köpek dünyaya getirdiğini söyler. Adam da karısı ve çocuğunu görmeden onları evden kovar.

4. Kadın iki çocuğuyla bir nehrin kıyısına geldiğinde elleri yerine gelir. Kadın çocuklarını alarak bir şehre gelir ve orada aşçılık yapmaya başlar.

5. Bu şehirde düzenlenen zengin adamların toplantısına kadının ağabeyi ve kocası da gelir. Toplantıda hikâyeler anlatılmaya başladığında iki çocuk annelerinin hayat hikâyesini anlatır.

6. Böylece adam eşi ve çocuklarına kavuşmuş olur. Kadının ağabeyi ise iflas eder ve bir gün karısı ona bağırdığında kadın kuyuya düşüp ölür.

Masalın Motif Yapısı

S.62. Zalim Eş

Zengin adamın karısı kocasının kız kardeşini sevmediği için ona iftiralar atarak kocasına onu kovdurur.

N.711.1. Şehzade Ormanda Bulduğu Kızla Evlenir

Zengin bir adam, her gün bahçesine gelen elsiz kızı evine getirip onunla evlenir.

K.2213. Hain Kadın

Kız, iki oğlanı dünyaya getirdiğinde zengin adama mektup gönderilir. O adamı seven bir başka kadın mektupta kızın iki köpek yavrusunu dünyaya getirdiğini yazarak mektupları değiştirir.

V.52. Duanın Esrarengiz Gücü

İki çocuğuyla evden kovulan elsiz kadın Tanrı'ya dua eder ve iki eli yerine gelir.

H.11.1. Hayat Hikayesini Anlatarak Tanıma

Çocuklar büyüdüğünde zenginlerin toplantısında annesinin ve kendilerinin hayat hikayelerini anlatırlar.

F.347. Devlerin Nasihati

Kızın ağabeyi iflas eder ve zalim karısı kuyuya düşüp öldükten sonra kuyudan çıkan dev ona karısını bırakıp onunla birlikte gelmesini söyler.

ON BİRİNCİ MASAL

HOCA, USTA, TERZİ

Ana Düşünce

Aç gözlülüğün iyilikle sonuçlanmaması.

Masalın Olay Örgüsü

1. Hoca, usta ve terzi arkadaş olurlar. Üçü bir yere giderken gece olur ve yanlarında kıymetli bir şey taşıdıklarından, çalınmaması için sırayla gözcülük ederler.

2. Kendi nöbetinde usta, ağaçtan insan şeklinde bir şey yapar, terzi ona elbise diker, hoca ise Tanrı'dan ona can vermesini ister.

3. Ağaç güzel bir kıza dönüşür. Her biri onu almak ister; fakat üçü bir sonuca varamaz.

4. Dördü önce bir kadıya gider.Kadı onlara bu kızın kendisinin kaybettiği kızı olduğunu söyler.

5. Daha sonra dördü padişaha gider. Padişah onlara bu kızın oğlunun kaybettiği eşi olduğunu söyler.

6. Üçü buna inanmazlar. Hoca, Tanrı'dan kızın canını almasını ister, duası kabul olur. Bunun üzerine terzi elbiselerini alır; usta ise ağacı parçalar.

Masalın Motif Yapısı

Z.71.1. Formulistik Sayı: 3

Hoca, usta ve terzi üç arkadaştır.

F.505. Olağanüstü Kız

Usta ağaçtan bir kız yapar, terzi kıza elbise diker, hoca Tanrı'dan kıza can ister.

W.181. Kıskançlık

Üç arkadaş, kızı kıskanırlar.

N.820. Yardımcı İnsanlar

Üçü anlaşamadıkları için kadıya gider, fakat kadı da kızı istediği için bu defa dördü padişaha gider.

E. Ölüm

Aralarında anlaşamadıkları için hoca Tanrı'dan kızın canını almasını ister.

ON İKİNCİ MASAL

HOCA VE SİHİRBAZ KADIN

Ana Düşünce

Kötülük yapanların cezalarını bulması, iyilerin mükafatlandırılması.

Masalın Olay Örgüsü

1. Bir hocanın sihirbaz bir eşi vardır. Bir gün hoca, eşinin gece bir yere gidip insan eti yediğini öğrenir. Eşi onu sihirle, köpeğe dönüştürüp evden kovar.

2. Köpeğe dönüşen hoca, bir padişahın altınlarını gökten inen kara bir buluttan korur ve padişah onu sarayına alır.

3. Diğer ülkelerin padişahları köpeğin bu özelliğini öğrenip padişahtan köpeği ödünç vermesini ister. Köpek onlara da yardım eder ve padişahlardan birer altın tasma hediye olarak alır.

4. Padişahın evine bir adam gelir ve köpeği sınamak ister. Köpeğin sınavdan geçtiği takdirde adam padişaha tahtını ve altınlarını vereceğini söyler.

5. Köpek şeklindeki hoca, sihirbaz eşinden öç almak ister; ancak eşi sihirle onu öldürmeye çalışır. Fakat hocanın yeni evlendiği eşi de sihirbazdır ve kocasını daha önceki eşinden kurtarır.

Masal Motif Yapısı

F.505. Olağanüstü Kadın

Bir hocanın sihirbaz bir eşi vardır.

K.1299. Hile ile Aldatma

Kadın kocasını hileyle aldatıp bir yere gider.

G.11. Yamyamlığın Çeşitleri

Kadın mezara gidip ölülerin etini yer.

D.50. İnsanda Sihirle Yapılan Değişiklikler

Kadın sihirle kocasını köpeğe dönüştürür.

Z.71.1. Formülistik Sayı: 3

Üç hırsız yere iner.

Q.46.4. İntikam Alma

Köpek şeklindeki hoca sihirli karısından öcünü almak ister.

N.820. Yardımcı İnsanlar

Yaşlı bir kadın hocaya karısından nasıl kurtulabileceğini öğretir.

V.52. Duanın Esrarengiz Gücü

Hocanın yeni aldığı hanımı eski karısını yaklaştırmamak için dua okur.

ON ÜÇÜNCÜ MASAL

İDİL VE YAYIK'IN DÜNÜRLÜĞÜ

Ana Düşünce

Toplum yöneticilerinin gerçek yüzlerini göstermesi.

Masalın Olay Örgüsü

1. İdil'in bir oğlu, Yayık'ın ise bir kızı olur. İdil'in oğlu kızı görmeye gider ve eve döndüğünde kıza bir sonraki defa bir kazla geleceğini söyler.

2. Delikanlı söylediği gibi kızın evine kazla döner ve atı için otağın içine biri süt, diğeri su dolu iki yemlik koymasını ister.

3. Bir zaman sonra at ölür. Delikanlı çok üzülür. Padişah ise delikanlıya bir at alıp yola çıkmasını ve yolda ne gördüyse ona anlatmasını söyler.

4. Delikanlı yolda gördüklerini anlatır ve padişah delikanlının gördüklerine dair yorum yapar.

5. Delikanlı gittiğinde nişanlısı hastalanır ve ölür. Delikanlı da kendi köyüne döner.

Masalın Motif Yapısı

B. 184.1.6. Sihirli At

Delikanlının iki kanatlı atı vardır.

T.258. Meraklı Kadın

Evine dönen kadın at için yapılmış olan otağı merak eder.

H.1450. Dikkat İmtihanı

Yayık, damadın evine giderken yolda gördüklerini ona anlatmasını söyler.

E. Ölüm

Delikanlı evine gittiği zaman nişanlısı hastalanır ve birkaç gün sonra ölür.

ON DÖRDÜNCÜ MASAL

İYİLİK VE KÖTÜLÜK

Ana Düşünce

İyilerin mükafatlandırılması, kötülerin cezalandırılması.

Masalın Olay Örgüsü

1. İyilik ve Kötülük adlı iki arkadaş vardır. Bu ikisi İyilik'in yiyeceklerini yiyip bitirdikten sonra Kötülük, İyilik'in kulak ve gözlerini yemelerini teklif eder.

2. Böylece kulaksız ve gözsüz kalan İyilik'i, Kötülük ormanda tek başına bırakır.

3. İyilik ormanda kaplan, kurt ve tilkinin koruduğu çınar ağacına gidip iyileşir, obaya gidip altın bulur ve zengin bir adamdan bir köpek satın alır ve onu yakıp kemiklerini cebine koyar.

4. İyilik bir padişahın sarayına gelir ve bir zaman sonra ölen padişahı diriltir. Padişah ona tahtını verip kızıyla evlendirir.

5. İyiliğin durumunu öğrenen Kötülük, İyilik'e onu ormana götürüp kulaklarını kesip, gözlerini çıkarıp burada bırakmasını söyler. Kötülük'ü gören kaplan, kurt ve tilki Kötülük'ü öldürüp yer.

Masalın Motif Yapısı

Q.2. İyiler ve Kötüler

İyilik ve Kötülük iki arkadaş olur.

S.165. Oyulan Gözler

Kötülük, İyilik'in gözünü çıkarıp pişirir.

S.143. Ormana terk etme

Kötülük, gözleri oyulan, kulakları kesilen İyilik'i ormanda bırakır.

B.211. İnsan Gibi Konuşan Hayvanlar

İyilik, ormanda kurt, kaplan ve tilkinin konuştuklarını duyarak onların ne yaptığını öğrenir.

D.1505. Körlüğü Gideren Sihirli Nesneler

Ormanda İyilik sihirli bir ağaca dokunduktan sonra gözleri yeniden görmeye başlar.

E.151. Tekrar Dirilme

İyilik'in getirdiği siyah köpeğin kemiği padişahı diriltir.

Q.112.0.1. Krallık Vererek Mükafatlandırma

Padişah, İyilik'e onu kurtardığı için tahtını verir.

ON BEŞİNCİ MASAL

JAKANŞA

Ana Düşünce

Akıl ve sihir yoluyla zor durumların üstesinden gelme.

Masalın Olay Örgüsü

1. Eski zamanda bir padişah vardır. Uzun süre sonra hanımı hamile kalır ve bir oğlan dünyaya getirir.

2. Padişahın oğlu Jakanşa çok hızlı büyür ve on dokuz yaşına gelince padişah Jakanşa'ya tahtını verir.

3. Günlerden bir gün Jakanşa vezirleriyle birlikte ava çıktığında bir dağa gelir. Dağda tavşanların yaşadığını görür ve tavşanlar Jakanşa'nın kendilerinin padişahı olmasını isterler.

4. Jakanşa ve vezirler tavşanlardan kaçtıktan bir süre sonra yolda vezirler ölür, Jakanşa ise insanları bir gün yaşayan, diğer gün yaşamayan, suyu bir gün akan, diğer gün akmayan bir şehre gelir.

5. Jakanşa, kuşlar padişahıyla tanışır ve padişahın evlerinin birindeki peri kızlarını görüp birine aşık olur.

6. Jakanşa, peri kızıyla evlendikten bir süre sonra kız evden kaçar ve anne babasının evine döner.

7. Kızın anne babası ona kızar ve Jakanşa'yı bulup kızı ona verirler.

8. O sırada savaşa giden Jakanşa'nın babasına periler yardım eder ve Jakanşa'nın babası evine sapasağlam döner.

Masalın Motif Yapısı

F.500-F.599. Olağanüstü İnsanlar

Padişahın oğlu Jakanşa bir günde bir yaşına, ikinci gün iki yaşına, üçüncü gün üç yaşına, sekizinci gün sekiz yaşına gelir.

F.771. Olağanüstü Kale

Jakanşa vezirleriyle bir dağın tepesinde bulunan tavşanlarla dolu olan bir kaleye gelir.

B.211. Konuşan Hayvan

Tavşanlar Jakanşa'ya kendilerinin padişahı olmalarını söyler.

B.570. Hayvanlar İnsana Hizmet Eder

Jakanşa, tavşanlara padişah olduktan sonra, tavşanlar ona ve vezirlerine hizmet etmeye başlar.

D.931. Sihirli Kaya (Taş)

Jakanşa ve vezirlerin ormanda bulduğu taşın üzerinde hangi yöne gidilirse neye rastlandığı yazılmaktadır.

K.1299. Hile ile Aldatma

Jakanşa ve vezirleri tavşanları sarhoş edip kaçarlar.

A.2286. Hayvanların Özellikleri

Jakanşa'yı ve vezirleri kovalayan tavşanlar yolda boyu kendileri kadar olan karıncalarla dövüşmek zorunda kalır.

E. Ölüm

Jakanşa ve vezirleri tavşanlardan kurtulup yola devam eder. Vezirler bir süre sonra ölür ve Jakanşa tek başına kalır.

C.920. Yasağın Çiğnenmesi

Şehir halkının cuma günleri balık tutmaları yasaklanmasına rağmen kimse kulak asmayıp balık tutmaya devam eder ve bu yüzden şehrin suyu bir gün kuruyup, bir gün akmaktadır.

C.755. Bir İşi Muayyen Bir Zamanda Yapma

Padişah, Jakanşa'ya söylediği işi bir saatte yaparsa kırk gün ona bakacağını ve kendisine altın vereceğini söyler.

D.1312. Rüyada Nasihat

Jakanşa rüyasında birinin, sağ tarafa yuvarlandığında dağdan inebileceğini söylediğini duyar.

F.718. Olağanüstü Kuyu

Jakanşa dağdan düştüğünde eli ayağı kırılır. Ancak, daha sonra bir kuyuda yıkanarak eski haline döner.

F.234.2. İnsan Şeklindeki Peri

Kuşlar padişahının üst tarafı insana, belden aşağı kısmı ise kuşa benzemektedir.

F.347. Perilerin Nasihati

Kuşlar padişahı, Jakanşa'ya kırk sarayının anahtarlarını verip kırkıncı saraya girmemesini tembih eder.

C.920. Yasağın Çiğnenmesi

Jakanşa, kuşlar padişahının yasakladığı saraya girer.

F.300. Perilerle Evlenme ya da İrtibat Kurma

Jakanşa, üç perinin küçüğünü yakalayıp onunla evlenir.

F.1088. Olağanüstü Kaçışlar

Peri kızı, Jakanşa'nın kendisinden sakladığı kıyafetleri bulup kendi evine kaçar.

B.450. Yardımcı Kuş

Jakanşa, karısını bulmak için kuşlardan yardım ister ve kuşlar onu perilerin dolaştığı yere götürür.

ON ALTINCI MASAL

KARAMERGEN

Ana Düşünce

Yapılan iyiliğin karşılıksız kalmaması.

Masalın Olay Örgüsü

1. Karamergen adlı bir avcı vardır. Kendisi çok fakirdir ve ne malı mülkü ne de çocuğu vardır.

2. Karamergen bir gün ava gittiğinde bir cadıya rastlar; cadı onu öldürmek ister ancak Karamergen hileyle cadıyı öldürür.

3. Bundan sonra Karamergen bir dağın tepesindeki köye ulaşır. Köydeki her şey kendiliğinden yapılır.

4. Karamergen'in köy padişahının kızıyla kalmak için sınavdan geçmesi gerekir; fakat sınavı başaramaz ve kızı kaybeder.

5. Karamergen kendi köyüne döner. Avladığı hayvanların derilerini satıp zengin olur. Daha önce kısır olan eşi bir oğlan doğurur.

6. Bir zaman sonra Karamergen'in kaybettiği padişahın kızı bir oğlan dünyaya getirir ve onu Karamergen'e verir; fakat çocuk fazla yaşamayıp ölür. Karamergen'in kendi çocuğu ise o ülkenin padişahı olur.

Masalın Motif Yapısı

P.414. Ava Çıkma

Karamergen "insanın ayak basmadığı yere" ava çıkar.

G.200. Cadı

Karamergen et pişirip yemek yerken yanına kadın kılığındaki cadı gelir.

K.1299. Hile ile Aldatma

Karamergen, ağacı insan şekline getirerek cadıyı aldatır.

G.278. Cadının Ölümü

Karamergen, cadıyı tüfeğiyle vurup öldürür.

F.220. Perilerin Yaşadığı Yer

Karamergen, içinde her şeyin kendiliğinden meydana geldiği perilerin mekanına gelir.

F.505. Olağanüstü Kız

Karamergen evde otururken içeriye dolunay gibi güzel peri kızı girer.

T.131. Evlenme Şartı

Peri kızı, tan ağarıncaya kadar uyumadığı takdirde Karamergen'le evleneceğini söyler.

F.347. Perilerin Nasihati

Karamergen, şartını yerine getirmeyince peri kızına kavuşamaz, ama bir sonra peri kızı dünyaya getirdiği çocuğu ona verir ve çocuğa iyi bakmasını söyler.

ON YEDİNCİ MASAL

KOCASINI SEÇEN KIZ

Ana Düşünce

Adaletli seçimin yapılması.

Masalın Olay Örgüsü

1. Bir padişahın kızı vardır. Padişah, kızın onun seçtiği delikanlıyla evlendireceğini söyler.

2. Bir gün kız, kendisine hediye getiren delikanlılardan hangisinin hediyesini beğenirse onunla evleneceğini söyler.

3. Şehre yakın bir yerde kıza hediye götüren üç delikanlı karşılaşır. Birincisi çok hızlı uçan halıyı, ikincisi her yeri gösteren aynayı ve üçüncüsü ise sihirli elmayı götürürler.

4. Bir zaman sonra üçü aynaya bakarak kızın hasta olduğunu görüp halıyla saraya gider ve elmayı verip diriltirler.

5. O zaman kız elma getiren delikanlıyla evleneceğini söyler. Kız, iki delikanlının hediyelerini geri verebileceğini; fakat üçüncüsünün elmasını yiyip geri veremeyeceği için onunla evlenmeye karar verdiğini söyler.

Masalın Motif Yapısı

J.1111. Akıllı, Güzel Kız.

Çok eski bir zamanda çok akıllı ve güzel kız vardır.

T.131. Evlenme Şartı (İmtihan).

Kız, kendisine iyi hediyeyi getiren adamla evleneceğini söyler.

Q.400-Q.599. Cezalandırma.

Padişah, kızının hediyeyi beğenmediği takdirde adamın başını keseceğini söyler.

Z.11.1. Formülistik Sayı: 3

Üç şehirden aynı anda üç adam çıkıp bir yerde karşılaşırlar.

D.1300-D.1599. Sihirli Halı

Birinci adamın uçan halısı vardır.

D.1163. Sihirli Ayna

İkinci adamın her şeyi gösteren aynası vardır.

F.813.1. Sihirli Elma

Üçüncü adamın şifa veren bir elması vardır.

T.11.7. Sihirli Aynada Kızın Görülmesi

Üçü aynada kızın hasta olup ölmek üzere olduğunu görürler.

E.151. Tekrar Dirilme

Küçük kardeş elmayı kıza yedirip kızı diriltir.

T.0-T.99. Evlilik.

Kız elma getiren delikanlıyla evlenir.

ON SEKİZİNCİ MASAL

NAVŞA HAN

Ana Düşünce

İyi niyetli kişilerin mükafatlandırılması, kötü niyetli kişilerin ise, cezalarını çekmesi.

Masalın Olay Örgüsü

1. Navşa Han adlı biri padişah olur. O, bir gün halkını toplayıp herkesin başından geçenlerin anlatmasını ister.

2. Bir adam, bir bahadırın yolda alnında kulağı ve gözü olan bir grup adam gördüğünü ve onların Müslüman periler olduğunu anlatır.

3. Diğer bir adam, yolculuk yaparak bir eve geldiğini, orada yaşlı bir kadını ve kızını gördüğünü, adamı nasıl yedirip içirip daha sonra öldürmek istediklerini anlatır.

4. Üçüncü adam, bir bahadırın mezara geldiğinde bir ayının mezarı kazdığını, o ayıyı öldürdüğünü, mezarda bir kızın diri diri yattığını, onu kurtarıp eve getirdiğini anlatır.

5. Navşa Han üçünün de hikayelerini, özellikle bahadırın kızı kurtardığı hikayesini değerlendirir.

Masalın Motif Yapısı

F.531. Büyük Devler

Yolcu, beyaz bir evde alnında kulağı ve gözleri olan, büyük devleri görür.

H.11.1. Hayat Hikayesini Anlatarak Tanıma

Yolcu bilge bir adama rastlar ve ona olup biteni anlatır.

P.320. Misafirperverlik

Kız ve orta yaşlı kadın, adamı evlerinde misafir ederler.

F.92. Kuyuya Giriş

Adam, yatağa yatar yatmaz derin bir kuyuya dalar.

K.2213. Hain Kadın

Kadın kuyuya inip adamı öldürmek ister.

E. Ölüm

Adam kurtulup kadını ve kızı öldürür.

B.211.2.3. Konuşan Ayı

Ayı, kızı yiyeceğini söyler.

K.1860. Ölüm veya Uyku Taklidini Yaparak Aldatma

Kız, ölü taklidi yaparak sessiz bir şekilde kuyuda yatar.

R.150. Kurtarma

Yolcu ayıyı öldürerek kızı kurtarır.

ON DOKUZUNCU MASAL

OMAR VE GAZİZA

Ana Düşünce

İyi niyetli kişilerin mutlu sona ulaşması.

Masalın Olay Örgüsü

1. Bir padişahın iki karısı vardır ve ilk karısının çocuğu olmamaktadır. Padişahın ikinci karısı biri kız, diğeri oğlan iki çocuk dünyaya getirir. Adlarını Omar ve Gaziza koyarlar.

2. Padişahın ilk eşi onları sevmediği için padişaha kumasının kedi dünyaya getirdiğini söyler ve padişah bu çocukların atılmasını emreder. Çocukları bir sepete koyup atarlar.

3. Bu sepeti bir balıkçı bulur ve çocuklara bakmaya başlar. İki çocuk sekiz yaşına geldiğinde balıkçı ölür.

4. Omar avlanarak ikisinin yaşamını devam ettirir. Omar, Gaziza'ya saçlarını suda yıkamamasını tembihler; fakat Gaziza onu dinlemeyip yıkar ve padişah onun bulunmasını emreder.

5. Kız, padişahla evlenir. Omar ise ona kızıp başka bir ülkeye gidip padişah olur.

6. Bir zaman geçtiğinde Gaziza iki çocuk dünyaya getirir ve ağabeyini aramaya gider.

7. Ağabeyinin kör olduğunu duyduğunda onu iyileştirir ve ikisi yeniden mutlu yaşamaya devam eder.

Masalın Motif Yapısı

P.10. Padişah

Bir padişahın hiç çocuğu yoktur.

T.145.0.1. Birden Fazla Hanımla Evlilik

Padişahın iki eşi vardır.

E. Ölüm

Padişahın kuması doğum yaptıktan biraz sonra ölür.

S.31. Zalim Üvey Anne

Padişahın ilk eşi kumasının dünyaya getirdiği iki çocuğu sevmez.

R.124. Çocuğun Sudan Kurtarılması

Balıkçı, sandığı sudan çıkardığında içinde iki çocuk olduğunu görür.

P.253. Kız ve Erkek Kardeş

Omar ve Gaziza birlikte yaşamaya başlar.

C.751. Bazı Şeyleri Yapma Yasağı

Omar Gaziza'ya saçlarını nehirde yıkamayı yasaklar.

C.920. Yasağın Çiğnenmesi

Gaziza kardeşini dinlemeyip saçlarını nehirde yıkar.

H.1301. Güzel Kızın Araştırılması

Hasan adlı padişah altın saçlı kızı bulan adama koyun başı kadar altın vereceğini söyler.

H.1563. Hüner İmtihanı

Omar direkteki parayı vurup o ülkenin padişahı olur.

D.1505. Körlüğü Gideren Sihirli Nesneler

Gaziza hizmetçisi vasıtasıyla Omar'a sihirli elma verip onun gözlerini tedavi eder.

YİRMİNCİ MASAL

PADİŞAH ÇOCUK

Ana Düşünce

Kötü niyetli kişilerin cezalandırılması ve iyilerin mutlu olması.

Masalın Olay Örgüsü

1. Bir padişahın otuz eşi vardır, fakat çocuğu yoktur. En son evlendiği eşi hamile kaldığında mutluluktan kalbinin dayanamayacağını düşünen padişah ava gider.

2. Padişahın eşi bir erkek çocuk dünyaya getirir. Padişahın diğer hanımları onu kıskandıktan kadına bir kötülük yapmayı düşünürler.

3. Padişahın hanımları bir cadı çağırır. Cadı, çocuğu bir camiye bırakır. Kadınlar ise çocuğun yerine bir köpek yavrusunu koyup padişaha bir haberci gönderirler.

4. Padişah eşinin bir köpek yavrusu doğurduğunu duyunca çok kızar ve eşinin zindana atılmasını emreder.

5. Camiyi temizleyen yaşlı bir adam çocuğu bulup evine götürür. Hayatı boyunca çocuk sahibi olamayan yaşlı adam ve eşi onu kendi çocuğu gibi büyütür.

6. Aradan on yıl geçer. Günlerden bir gün çocuk arkadaşlarıyla oynarken çocuklar kendi aralarında bir padişah seçmeye karar veririler. Aralarında anlaşıp yaşlı adamın oğlunu padişah olarak seçerler.

7. Padişah çocuk diğer çocuklara sokaklarda dövüşen kişileri kendi huzuruna getirmelerini emreder.

8. Günlerden bir gün çocuklar bir at ve bir kısrak için kavga eden iki adamı padişah çocuğun huzuruna getirirler. Padişah çocuk onların davasını dinledikten sonra onları büyük padişaha gönderir. Büyük padişahın onların davasını çözemediği takdirde kendisine dönmelerini söyler.

9. Büyük padişah iki adamın davasını çözemeyince iki adam padişah çocuğa döner ve o, ikisinin davasına çözüm bulur.

10. Bir başka gün çocuklar iki adamın bir kadın için kavga ettiklerini görüp onları padişah çocuğunun huzuruna getirirler. Padişah çocuk ilk önce onları büyük padişaha gönderir. Fakat büyük padişah onların davasını çözemediği için ikisi padişah çocuğa döner ve padişah çocuk onların davasını kolayca çözer.

11. Yine bir gün çocuklar iki adamın bir deve yavrusu için kavga ettiklerini görüp onları padişah çocuğa götürürler. Padişah çocuk onları da dinler ve büyük padişaha gönderir. Büyük padişah davasını çözemez ve iki adam padişah çocuğa döner. Padişah çocuk onların davasını da kolayca çözer.

12. Padişah çocuğun adaleti hakkında söylentiler büyük padişaha kadar ulaşır. Söylentilerin gerçek olup olmadığını öğrenmek isteyen büyük padişah cami avlusunu temizleyen yaşlı adamı çağırır ve ona; "On beş koyunumu doğurtup on beş gün sonra getir" der.

13. İhtiyar, eve kederlenerek geldiğinde çocuk onun neden kederli olduğunu sorar. Derdini öğrenince kendisinin bu sorunu çözeceğini söyler.

14. Aradan on beş gün geçtikten sonra ihtiyar gelmeyince padişah onun evine gider. Çocuk, padişahın verdiği emri yerine getirir, fakat padişah ona başka bir emir daha verir. Çocuk onu da kolayca çözer.

15. Kaybetmeyi istemeyen padişah çocuğu sarayına davet eder, fakat ona bir şart koşar. Çocuk bu şartı yerine getiremediği takdirde cezalandırılacaktır.

16. Çocuk padişahın şartını kabul edip sarayına padişahın istediği şekilde gelir.

17. Çocuğa yenilen padişah bir gün onu evine çağırtır ve onu öldüreceğini söyler; fakat çocuk kendisinin padişahın oğlu olduğunu söyleyerek olup biteni anlatır.

18. Padişah çocuğun annesini zindandan çıkartıp, diğer hanımlarını ve cadıyı zindana atar. Böylece anne ile babası çocuklarına kavuşur ve akıllı çocuk babasının tahtına oturur.

Masalın Motif Yapısı

T.145.0.1. Birden Fazla Hanımla Evlenme

Padişahın otuz hanımı vardır.

K.2015. Çocuk Sahibi Olma

Padişahın hiçbir hanımından çocuğu yoktur; fakat son aldığı hanımı nihayet hamile kalır.

Z.71.? Formulistik Sayı: 7

Padişah gittikten yedi gün sonra hanımı bir oğlan dünyaya getirir.

W.181. Kıskançlık

Padişahın diğer hanımları kadını kıskanır ve padişah avdayken çocuğu cadının yardımıyla caminin avlusuna bırakır.

K.1299. Hile ile Aldatma

Zalim kadınlar padişaha karısının köpek yavrusu doğurduğunu söylerler.

R.41.3. Zindana Hapsetme

Sinirlenen padişah karısını zindana attırır.

N.825.1. Çocuğu Olmayan İhtiyarlar Kahraman Evlat Edinirler

Camiyi temizleyen ihtiyar, cami avlusunda bir çocuk bulur ve evine getirir.

J.1113. Akıllı Oğlan

Çocuk büyünce çok akıllı olur ve arkadaşları onu kendilerine padişah olarak seçerler.

J.120. Çocuktan Öğrenilen Akıl

Çocuk olan padişah gelen bütün davaları çözer.

H960. Akıl ve Beceriyle Zor Sınavın Başarılması

Padişah, çocuğa zor vazifeler vermesine rağmen çocuk hepsini kolaylıkla yerine getirir.

Q.465.3. Kuyuya Atarak Cezalandırma

Gerçeği öğrenen padişah, çocuğun annesini serbest bırakır. Cadıyı ve bütün hanımlarını kuyuya atar.

YİRMİ BİRİNCİ MASAL

PADİŞAH İLE ÇOCUĞU

Ana Düşünce

Akıl ve kurnazlık yoluyla zor durumların üstesinden gelme.

Masalın Olay Örgüsü

1. Bir padişahın eşi ve oğlu; eşinin ise bir sevgilisi vardır.

2. Bir gün padişah ava çıktığında eşinin sevgilisi kadına gelip ona oğlu ve kocasını öldürmesini söyler.

3. Çocuğun sihirli bir atı vardır. Onun yardımıyla kadının çocuğunu öldürmesi engellenir.

4. Çocuk başka bir şehre gider. Her soruya "Bilmiyorum" diyerek cevap verdiği için herkes ona aptal der.

5. O, ülkenin padişahının küçük kızı çocuğu görünce ona aşık olur. Padişah, kızlarını evlendirmek istediğinde küçük kız "Bilmiyorum"'la evlenmek istediğini söyler.

6. Padişah damatlarını sınamak için onlara birkaç görev verir. Bu görevleri sadece padişahın küçük damadı yerine getirir. Bu yüzden padişah ona kendi tahtını verip onu padişah ilan eder.

Masalın Motif Yapısı

S.12. Zalim Anne

Padişahın karısı sevgilisinin sözünü dinleyip oğlunu zehirleyerek öldürmeye çalışır.

B.181. Sihirli At

Padişahın oğlunun atı çocuğu her seferinde ölümden kurtarır.

K.1825.1. Doktor Kılığına Girmek

Padişah karısı hastaymış gibi yaparak sevgilisini doktor olarak evine çağırır.

K.1299. Hile ile Aldatma

Sahte doktor, kadının iyileşmesi için tulpar atın etini yemesi gerektiğini söyler.

B.211.1.3. Konuşan At

Padişahın oğlunun atı delikanlıya kendisini ölümden nasıl kurtaracağını ona güzelce anlatır.

R.150. Kurtarma

Padişahın oğlu atın söylediği zamanda atı ölümden kurtarır.

D.991. Sihirli Kıl

Padişahın oğlu ve at ayrılırlarken at kendi kılından koparak delikanlıya verir.

Z.100. Sembolik İsimler

Padişahın oğlu bir şehre gelir ve insanların bütün sorularına "Bilmiyorum" diye cevap verdiği için ona "Bilmiyorum" adını verirler.

V.52. Duanın Esrarengiz Gücü

Padişahın oğlu, Allah'a önce bahçenin yıkılıp daha sonra daha güzel bir bahçenin yapılması için dua eder.

T.131. Evlenme Şartı (İmtihan)

Padişah, üç kızına birer elma vererek evlenmek istedikleri adamlara elmayı atmalarını söyler.

YİRMİ İKİNCİ MASAL

PADİŞAHIN KAYBOLAN KIZI

Ana Düşünce

İyi niyetli kişilerin mükafatlandırılması, kötü niyetli kişilerin ise, cezalarını çekmesi.

Masalın Olay Örgüsü

1. Bir padişahın bir kızı vardır. Padişah onu çok sever ve asla yanından ayırmaz.

2. Bir gün padişah, komşu bir padişahın evindeyken kızı kaybolur. Padişahın kızını aramaya gönüllü olan bir delikanlı padişahtan on iki yaver ve bir gemi ister.

3. Onlar bir adaya varır ve orada bir ev görür. Delikanlı, yaverlerini kızı bulmaya gönderir. Delikanlı evde yalnız kalınca bir ihtiyar gelir, onunla dövüşür ve yenilince ona kızı nerede bulacağını söyler.

4. Delikanlı yerin yedi kat aşağısına inip kızı bulur; fakat kötülük düşünen yaverler, delikanlıyı orada bırakıp kızı götürürler. Gerçeği padişaha söylediği takdirde kızı öldüreceklerini söylerler.

5. Delikanlı yer altındaki odaları dolaşırken üç kuş yavrusunu ejderhadan kurtarır ve kuşlar onu yer üstüne çıkarır.

6. Delikanlı padişahın sarayına gelince kız onu tanır ve babasına olan biteni anlatır. Böylece delikanlı kızla evlenir ve padişah olur.

Masalın Motif Yapısı

D.800-D.1699. Sihirli Objeler

Padişah şehir dışındayken şehre altın gemi gelir.

R.39. Çeşitli Kaçırmalar

Padişahın kızı gemiye girdiğinde altın gemi kaybolur.

H.1563. Hüner İmtihanı

Padişah, kızını bulan adama hanlığını ve kızını vereceğini söyler.

D.1300-D1599. Sihirli Objelerin Fonksiyonları

Gemi kendiliğinden gider.

S.62. Zalim Adam

Eve yaşlı bir adam girer ve delikanlı ile dövüşmeye başlar.

E. Ölüm

Delikanlı ihtiyarın başını keserek öldürür.

F.80. Alt Dünyaya Seyahat

Delikanlı, kızı kurtarmak için yerin altına iner.

F.71.1. Formülistik Sayı: 3

Delikanlı, yaverlerine kendisini üç gün beklemelerini söyler.

F.71.12. Formülistik Sayı: 40

Delikanlı kırk kapıdan geçer.

F.505. Olağanüstü Kız

Delikanlı, ay ve güneş kadar güzel bir kız görür.

K.1931.2. Sahtekarlar, Kahramanı Yer Altı Dünyasında Bırakırlar

Delikanlının yaverleri ona düşmanlık besledikleri için onu yerin altında bırakırlar.

R.150. Kurtarma

Yeraltında kalan delikanlı kuş yavrularını yılandan kurtarır.

B.450. Yardımcı Kuş

Kuş, yavrularını kurtaran delikanlıyı kurtarır.

F.101.3. Kuş Üzerinde Alt Dünyadan Dönüş

Kuş, delikanlıyı yeraltından yeryüzüne çıkarır.

Q.112.0.1. Krallık Vererek Mükafatlandırma

Padişah, delikanlıyı aldatan yaverleri cezalandırıp delikanlıya hanlığını verir.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ MASAL

PADİŞAHIN KIZININ HİKÂYESİ

Ana Düşünce

Kötülük yapanların cezalarını çekmeleri.

Masalın Olay Örgüsü

1. Bir padişahın tek bir kızı vardır. Kız, kendisini gece korumakla görevli askerleri güvenilmez oldukları için öldürür.

2. Bilge kişiler, birisinin kızın rüyasına birinin girip onunla bir şey yaptığını ve kızın askerleri bundan dolayı öldürdüğünü söyler.

3. Padişah, kızının rüyasına giren ve onu rahatsız eden adamı bulmaya danışmanını gönderir. Danışman o adamı bir kadın vasıtasıyla bulur. Kadın, adamın sihirbaz olduğunu her gece kızların rüyasına girdiğini ve onlarla istediği şeyi yapıp gittiğini anlatır.

4. Padişah, adama kızıyla evlenebileceğini söyler ve onu böylece kandırır.

5. Adam, padişahın sarayına geldiğinde padişah sihri nereden öğrendiğini ve nasıl geliştirdiğini sorduğunda adam anlatmaz. Fakat padişah adamı izleyip onun sırrını öğrenir ve adamı yakalayıp öldürülmesini emreder.

Masalın Motif Yapısı

F.1069. Rüyanın Anlatılması

Padişahın kızı, rüyasına bir adamın gelip ona istediği şeyi yaptırdığını anlatır.

N.820. Yardımcı İnsanlar

Padişahın kızını rahatsız eden adamın yakalanması için o adamın yaşadığı şehrin padişahı askerlerini gönderir.

K.950. Hile ile Öldürme

Kızın babası, kızı rahatsız eden adamı çağırtıp kızıyla evlendirdikten sonra hileyle sihrini öğrenmek ister ve öğrenince de adamı öldürür.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ MASAL

PADİŞAHIN ÇOBANI

Ana Düşünce

Akıl ve sihir yoluyla güç durumların üstesinden gelme.

Masalın Olay Örgüsü

1. Bir padişahın çobanı ve onun bir oğlu vardır. Bir gün delikanlı iki ay görür ve ona aşık olup babasına anlatır. Babası, birinin padişahın kızının nuru olduğunu söyler.

2. Çoban, padişahın kızını istemeye gittiğinde padişah, delikanlının bir sihir öğrenmesi gerektiğini söyler.

3. Çoban bir sihirbaza gidip oğluna sihir öğretmesini ister.

4. Sihirbazın kızı delikanlıya aşık olur ve ona sihri öğretir.

5. Bir gün delikanlı evine döner ve çeşitli hayvanlara dönüşerek babasına onları pazarda satmasını söyler.

6. Bunu öğrenen sihirbaz çocuğu öldürmek ister; fakat delikanlıya aşık olan kızı babasına yardım etmez ve delikanlı sihirbazı öldürür.

7. Delikanlı padişaha sihir öğrendiğini anlatır ve onun kızıyla evlenir.

Masalın Motif Yapısı

T.10. Aşık Olma

Çobanın oğlu aya bakarak aşık olur.

T. 131. Evlenme Şartı

Padişah, çobanın oğluna sadece bir hünerini gösterdiği takdirde kızını vereceğini söyler.

F.505. Olağanüstü Kız

Sihirbazın kızı çobanın oğluna sihir öğretir.

D.101. İnsanın Hayvana Dönüşmesi

Delikanlı güvercine dönüşerek babasının evine gelir.

D.1505. Körlüğü Gideren Sihirli Nesneler

Güvercin olan delikanlı kör babasının gözlerine kanatlarıyla dokunup babasının gözlerini açar.

K.1299. Hile İle Aldatma

Birkaç kere farklı hayvanlara dönüşen delikanlıyı babası pazarda padişaha satar fakat geceleri delikanlı insana dönüşüp evine kaçar.

K.500. Hileyle Tehlike veya Ölümden Kurtulma

Sihirbaz delikanlıyı öldürmek istediği zaman delikanlı kızın yardımıyla sihirli nesnelere dönüşerek ölümden kurtulur.

YİRMİ BEŞİNCİ MASAL

PADİŞAHIN ÜÇ KIZI

Ana Düşünce

Başka birine ait olanı sormadan almak sorumluluk ister.

Masalın Olay Örgüsü

1. Padişahın üç tane kızı vardır. Padişah şehre gittiğinde kızlarının ne istediğini sorar. Padişahın büyük kızı mercan, ortanca kızı altın yüzük, küçük kızı ise ceviz dalı getirilmesini ister.

2. Padişah iki kızının istediğini alır ve eve dönerken bir bahçeye uğrar.

3. Bahçede cevizin dalını kopardığında padişah bir ayı görür. Ayı ona küçük kızını getirmesini emreder.

4. Padişahın kızı bunu öğrenip kendisi ayıya gider. Ayı yakışıklı bir gence dönüşür ve kızla evlenir.

Masalın Motif Yapısı

Z. 71.1. Förmülistik Sayı: 3

Padişahın üç kızı vardır.

B. 211. 2. 3. Konuşan Ayı

Ayı, padişahın onun bahçesinden cevizleri koparmasının sebebini sorar.

M. 244. Hayvanlar ve İnsanlar Arasında Anlaşma

Ayı, cevizi padişaha vererek onun yerine kızını getirmesini söyler.

D. 300. Hayvanın İnsana Dönüşmesi

Kız ve ayı yerin altına indikten sonra ayı yakışıklı bir delikanlıya dönüşür.

YİRMİ ALTINCI MASAL

PADİŞAHIN ÜÇ OĞLU

Ana Düşünce

Büyüklerin sözüne itaat edip akıllı hareket etme.

Masalın Olay Örgüsü

1. Padişahın evlilik çağına gelmiş üç oğlu vardır. Padişah, sıra ile oğullarına kiminle evlenmek istediklerini sorunca hepsinin de aynı kıza âşık olduklarını öğrenir.

2. Padişah, en değerli nesneleri kim getirirse kızı onun alacağını söyleyip her bir oğluna yüz deve mal ve otuz adam vererek onları yolcu eder.

3. Oğlanlar yola çıkar. Büyük oğlan her şeyi gösteren bir ayna, ortanca oğlan uçan bir halı, üçüncü oğlan ise ölüyü dirilten bir elma satın alır.

4. Kardeşler aldıklarını birbirlerine gösterirken büyük oğlan elindeki aynada kızın ölmek üzere olduğunu görür. Ortanca oğlanın halısı ile yetişip küçük oğlanın elmasını koklatarak kızı diriltirler.

5. Kızı kimin alacağı konusunda aralarında anlaşmazlık çıkar. Padişah, önceliğin büyük oğluna ait olduğunu söyler.

Masalın Motif Yapısı

Z.71.1. Formülistik Sayı: 3

Bir padişahın üç oğlu vardır.

H.507.3.2. Üç Kardeşin Aynı Kızı İstemesi

Padişah üç oğluna ayrı ayrı sorduğunda üçünün de aynı kızı istediklerini öğrenir.

T.131. Evlenme Şartı

Padişah oğllarından hangisi kıymetli bir şey getirirse kızı ona vereceğini söyler.

D.1163. Sihirli Ayna

Büyük kardeş bir aylık uzaklıkta olan biteni gösteren bir ayna satın alır.

D.1300-1599. Sihirli Halı

İkinci kardeş oturanı istediği yere götürebilen halıyı satın alır.

F.813.1. Olağanüstü Elma

Küçük kardeş ölmüş adamı dirilten elmayı satın alır.

T.11.7. Sihirli Aynada Kızın Görülmesi

Üç kardeş sihirli aynada kızın öldüğünü görür.

R.150. Kurtarma

Üç kardeş kızın evine ulaşıp kıza elmayı koklatarak onu diriltirler.

T.130. Evlenme Adetleri

Padişah, her zaman yolun sahibi büyük olanındır diyerek kızı büyük oğluyla evlendir.

YİRMİ YEDİNCİ MASAL

SİHİRBAZIN HEDİYESİ

Ana Düşünce

Kötülük yapanların cezalarını bulması, iyilerin mükafatlandırılması.

Masalın Olay Örgüsü

1. Bir bahadırın eşi vardır. Kadının başkasıyla birlikte olduğunu öğrenen bahadır eşinin sevgilisini öldürür. Buna kızan sihirbaz eşi bahadırı köpeğe dönüştürür.

2. Köpek olduktan sonra bahadır uzakta yaşayan kızını bulmaya gider. Kızı babasının son aldığı eşi tarafından belaya uğradığını anlar ve hocaların, kamların yardımıyla onu eski haline getirir.

3. Bahadır evine doğru giderken bir delikanlıya rastlar. İkisi bir şehre gelir ve kim o şehrin padişahının kızıyla tek başına üç gün geçirirse evlendireceğini duyar. Daha önce bunu deneyen delikanlılar ölmüştür.

4. Bahadır ve delikanlı kızı alabilir. Yolları ayrıldığı zaman delikanlı bahadıra bütün malı mülkü ve kızı bölmek gerektiğini söyler. Fakat kızın bölünmesini istemeyen bahadır onu delikanlının almasını söyler.

5. Delikanlı kızı ikiye ayırır ve onun içindeki cini kovar. Böylece bahadıra kızı, malı mülkü ve sihirbaz karısını öldürmek için bir parça toprak verir ve kendisinin zamanında bahadırın kurtardığı bir kurbağa olduğunu anlatır.

6. Bahadır eve döner ve sihirbaz karısına delikanlının verdiği toprağı saçar. Kadın kırk eşek ve bir katıra dönüşür.

Masalın Motif Yapısı

Q.441.0.1.2. Adam Karısının Sevgilisini Öldürür

Bahadır, kendisini aldatan karısının sevgilisini öldürür.

D.101. İnsanın Hayvana Dönüşmesi

Kadın kocasını köpeğe dönüştürür.

B.300. Yardımcı Hayvan

Köpek, yolda rastladığı kervancıların malını eşkıyalardan korur.

H.80. İşaretle Tanıma

Kız, köpeğin kendi babası olup olmadığını öğrenmek için önüne biri insanın yediği, diğeri köpeğin yediği yemeği koyar.

D.610. Dönüşümün Tekrarlanması

Kız baksılara dua ettirip babasını tekrar insan şekline dönüştürür.

T.131. Evlenme Şartı

Padişah, kızının yanında üç gün ve gece geçirebilen delikanlının kızla evleneceğini söyler.

R.150. Kurtarma

Bahadır ve arkadaşı kızın içinde olan ejderhanın zehrini çıkarıp kızı kurtarırlar.

D.395. Kurbağanın İnsana Dönüşmesi

Bahadırın daha önce yılandan kurtardığı kurbağa, bahadırın daha sonra rastladığı delikanlı olur.

Q.551. Sihir Tezahürü İle Cezalandırma

Bahadır cadı olan karısına "sihirbazın hediyesi budur" diyerek toprağı onun üzerine saçar ve kadın kırk eşek ve bir katır olur.

YİRMİ SEKİZİNCİ MASAL

SİHİRLİ BİR KIZ

Ana Düşünce

Akıl ve sihir yoluyla zor durumların üstesinden gelme.

Masalın Olay Örgüsü

1. Bir padişahın otuz dokuz eşi vardır; fakat hiçbirinden çocuğu olmaz. Padişahın aldığı kırkıncı eşi hamile kalır.

2. Bir gün padişah kaybolur. Onu eve götüren ihtiyar buna karşılık yeni doğacak oğlanı ister.

3. Aradan on beş yıl geçer. Oğlanı ihtiyara verme zamanı gelir. Çocuk bunu öğrenince kendisi o ihtiyarı bulmaya karar verir.

4. Yolda giderken biri siyah diğeri beyaz iki yılanın dövüştüğünü görüp siyah olanı öldürür.

5. Yolda çocuk atlı bir delikanlıya rastlar. O delikanlı çocuğun bıraktığı beyaz yılandır. Çocuk kendi hikâyesini baştan sona anlatır.

6. Delikanlı çocuğu bir suyun kenarına getirir ve bir kızı nasıl yakalayabileceğini öğretir.

7. Kızın babası, kızı çocuğa ancak üç şartı yerine getirdiği takdirde vereceğini söyler.

8. Padişahın üç şartını kız perilere yaptırır. Üçüncüsünü ise çocuğa nasıl yapacağını öğretip çocuğun kendisi yapar ve bütün şartları yerine getirmiş olur.

9. Daha sonra padişah çocuğun kızı tanıyabilmesi için onu üç sınavdan geçirir. Çocuk kızın öğrettiği gibi yaparak kızı kolayca bulur ve padişah kızını onunla evlendirir.

10. Günlerden bir gün çocuk memleketine gitmeye karar verir. Kız onunla gider. Fakat ya onun ya da babasının öleceğini söyler.

11. Kız ve oğlan hileyle kızın babasını öldürüp ondan kurtulurlar.

12. İkisi çocuğun memleketine gelir ve kız şehrin dışında onu beklemek için kalır.

13. Çocuk evine gelir ve babası onu başka bir kadınla evlendirir. Çocuk ilk eşini unutur. Fakat eşi ona kuş şeklinde gelip kendisini hatırlatır. Çocuk onu da yanına alır ve iki eş sahibi olur.

Masalın Motif Yapısı

T.145.0.1. Birden Fazla Hanımla Evlilik

Bir padişahın otuz dokuz karısı vardır.

Z.71.12. Formülistik Sayı: 40

Padişah kırkıncı hanımla evlenir.

N.820. Yardımcı İnsanlar

Yaşlı bir adam kaybolan padişahı evine götürür.

M.201. Söz ve Anlaşmaların Yapılması

Yaşlı adam padişaha onu ancak çocuğunu verdiği takdirde evine götüreceğini söyler.

F.10169. Rüyanın Anlatılması

Padişah rüyasında adamın onu uyardığını görür ve çocuğuna her şeyi anlatır.

D.101. İnsanın Hayvana Dönüşmesi

Boz ata binmiş delikanlı kendisinin beyaz yılan olduğunu söyler.

H.11.1. Hayat Hikayesini Anlatarak Tanıma

Delikanlı hayat hikayesini baştan sona kadar anlatır.

N.820. Yardımcı İnsanlar

Boz atlı delikanlı diğer delikanlının suyun kenarına gidip ne yapacağını anlatır.

D.300-D.399. Hayvanın İnsana Dönüşmesi

Göle gelen kuğular güzel kızlara dönüşür.

T.131. Evlenme Şartı

Padişah kızını delikanlının ancak üç şartı yerine getirdiği takdirde vereceğini söyler.

F.505. Olağanüstü Kız

Kız, delikanlıya verilen vazifeleri kendisi çözer ve onları perilere yaptırır.

B.181. Sihirli At

Delikanlının öğrettiği at köpeğe dönüşür.

H.1563. Hüner İmtihanları

Padişah, kızını çeşitli nesnelere dönüştürüp delikanlının onu bulmasını söyler.

K.1299. Hileyle Aldatma

Kız, delikanlıyla evden kaçtığı zaman kendilerini aramaya çıkan ablalarını birkaç kere olağanüstü hüneri sayesinde aldatır.

D.50. İnsanda Sihirle Yapılan Değişiklikler

Kız, ablalarının ikisini bulmamaları için delikanlıyı, atı ve kendisini çeşitli nesnelere dönüştürür.

D.170. İnsanın Balığa Dönüşmesi

Kız kendini turna balığına çevirir.

E. Ölüm

Sonunda kız babasını sihirle öldürür.

YİRMİ DOKUZUNCU MASAL

SİHİRLİ KUMA

Ana Düşünce

İyi niyetli kişilerin mükafatlandırılması, kötü niyetli kişilerin ise, cezalarını çekmesi.

Masalın Olay Örgüsü

1. Zengin bir adamın iki eşi ve iki eşinden iki kızı vardır. Bir gün adamın büyük eşi ölür.

2. Küçük eşi büyük eşin kızını sevmediği için onu evden atar.

3. Kız beş hırsızın yaşadığı bir eve gelir. Hırsızlar onu kız kardeşi olarak görürler.

4. Kızın iyi yaşadığını duyan kuma hırsızların evine gelip kızı zehirler

Masalın Motif Yapısı

T.145.0.1. Birden Fazla Hanımla Evlilik

Padişahın iki eşi vardır.

J.1111. Becerikli Kız

Padişahın ikinci eşinden olan kızı istediği her şeyi yapabilmektedir.

S.31. Zalim Üvey Anne

Padişahın birinci hanımı kumanın kızını hileyle evden kovar.

N.820. Yardımcı İnsanlar

Kız beş hırsızın evine gelir. Onlar kızı, kız kardeşleri gibi görüp onu evlerinde bırakır.

E. Ölüm

Kızın mutlu olarak yaşadığını duyan üvey annesi kız uyurken onun boğazına altın yüzük koyarak öldürür.

E.151. Tekrar Diriltme

Üvey anne altın karşılığında kızı tekrar diriltir.

W.181. Kıskançlık

Üvey anne kızın evlenip tekrar mutlu olup yaşadığını duyunca onu kıskanır.

K.950. Hileyle Öldürmek

Kadın hileyle kız ve kocasının evine girerek çocuklarını öldürür.

E.151. Olağanüstü Şartlarda Tekrar Dirilme

Kız ölen çocuğunu alarak kovulur. Bir yılanın ölü yavrusunu ateşe atarak dirilttiğini görünce kendi çocuğunu da ateş atıp diriltir.

G.512. Devlerin Öldürülmesi

Çocuk büyüyüp bahadır olur. Üç devi öldürüp onların evlerine sahip olur.

C.611. Yasaklanan Eve/Odaya Girme

Çocuk annesine sarayların anahtarlarını verip son saraya girmesini yasaklar.

C.920. Yasağın Çiğnenmesi

Fakat annesi onu dinlemeyip yasaklanan saraya girer.

F.531.5.7. Devlerle İnsanların Evliliği

Kadın sarayda devi görüp onu kurtarır ve onunla çocuğunun haberi olmadan yaşamaya başlar.

H.1010. Yerine Getirilmesi Mümkün Olmayan Vazifeler

Kadın iyileşmesi için delikanlıyı uzak, bilinmeyen bir yere gönderip ilaç getirmesini söyler.

S.12. Zalim Anne

Kadın hazırladığı yemeğe zehir katıp çocuğunu öldürmek ister.

B.300. Yardımcı Hayvan

Annesi tarafından öldürülmek istenilen delikanlıyı her zaman beyaz köpeği kurtarır.

S.165. Oyulan Gözler

Sonunda kadın ve dev delikanlıyı yakalayıp onun gözlerini kızmış demirlerle oyarlar.

Q.465.3. Kuyuya Atarak Cezalandırma

Gözlerini oyup delikanlıyı derin bir kuyuya atarlar.

Q.46.4. İntikam Alma

Kuyudan kurtulup delikanlı annesinden doğan üç devle tanışır ve onların babaları devi öldürür.

OTUZUNCU MASAL

SİYAH VE BEYAZ YILAN

Ana Düşünce

Bazı durumlarda insanın hayvan dilini bilmesi iyi sonuç vermez.

Masalın Olay Örgüsü

1. İyi bir avcı vardır. Günlerden bir gün ava çıktığında biri beyaz diğeri siyah olan iki yılanın dövüştüğünü görür. Siyah yılanın bakışlarının kötü olduğunu gören avcı onu öldürür.

2. Beyaz yılan bir şeyi yalamaya başlar. Avcı yılanın onun da yalamasını istediğini düşünüp yalamaya başlar ve o anda dünyadaki bütün varlıkların dilini öğrenir.

3. Yılan avcıya arkadaş olmalarını ve avcının diğer dilleri bildiğini kimseye söylememesini, söylediği takdirde ise öleceğini söyler.

4. Avcı ava çıkıp bir adamın evinde misafir olur.

5. Kurdun ve köpeğin ulumasından ne söylediklerini anlayan avcı ev sahibinin koyununu ve kendi atını kurdun saldırısından korur.

6. Adam buna sevinip misafire istediğini alabileceğini söyler.

7. Misafir dişi toklunun beş yıl sonra bin olacağını anlayıp beş yıl sonra gelip onu alacağını söyler.

8. Günlerden bir gün eşiyle eve doğru giderken kısrak ve tayın konuşmalarını anlayan avcı güler. Bunun üzerine karısı onun neden güldüğünü sorar; fakat avcı gülme sebebini eve varırken anlatacağını söyler.

9. Evde horozun konuşmasından ders alan avcı karısı ona tekrar neden güldüğünü sorduğunda onu döver.

10. Yine bir gün avcı ava giderken kurdun onu yemek istediğini duyar.

11. Bir kervana yaklaşıp onu kurttan kurtarmasını ister, fakat kurt hileyle onu yer.

Masalın Motif Yapısı

E. Ölüm

Avcı siyah yılanın bakışı soğuk olduğu için onu öldürür.

B.216. Hayvanların Dilini Bilme

Beyaz yılan avcıya onu kurtardığı için dünyadaki bütün varlıkların dilini öğretir.

B.211.6.1. Konuşan Yılan

Konuşan yılan, avcıya birbirlerinin arkadaşı olmalarını tavsiye eder.

C.420. Sırrı Açıklama Yasağı

Yılan, avcının diğer insanlara hayvan dilini bildiğini söylediği takdirde öleceğini söyler.

N.820. Yardımcı İnsan

Avcı ve ev sahibi hayvan için kavga edip anlaşamadıkları için sorunu çözmeye kadıya giderler.

E. Ölüm

Avcı, kurdun onu yemek istediği duyar ve ondan saklandığı zaman kurt onu yakalayıp öldürür.

OTUZ BİRİNCİ MASAL

SÜLEYMAN VE BİR ÇİFTÇİ

Ana Düşünce

Emeğin her şeyi yenmesi.

Masalın Olay Örgüsü

1. Süleyman peygamberin zamanında bütün hayvanlar, bitkiler, nehirler, dağlar ona itaat ederler. Her yıl yapılan toplantıya hayvanların önderleri gelip Süleyman peygambere hesap verirler.

2. Süleyman peygamberin zamanında yaşayan bir çiftçi vardır. Her yıl onun ekini bol olup tarladan geçen herkesi kendine çekmektedir. Bunu görmek için her yıl melekler de gelmektedir.

3. Süleyman peygamberin toplantısına her yıl gelen kuşlar çiftçinin tarlasından toplanan meleklerden dolayı zorlukla geçerek buluşmaya daima geç kalırlar. Buna

şaşıran kuşlar çiftçinin Süleyman peygamberi hatırlayıp hatırlamadığını öğrenmek için Süleyman peygambere sormaya karar verirler.

4. Toplantıda Süleyman peygamber konuşmasını bitirdikten sonra kuşlar ona kendilerinin her yıl çiftçinin ekinlerini görmek için gelen meleklerden zorlukla kurtulup toplantıya geç kaldıklarını anlatır ve o çiftçinin bereketli ekinini topladığı zaman Süleyman peygamberi hatırlayıp hatırlamadığını sorarlar.

5. Süleyman Peygamber kuşlara bunu sorup iyice öğrenir ve bir sonraki toplantıda cevap vereceğini söyledikten sonra çiftçiyi aramaya gider.

6. Süleyman peygamber çiftçiyi bulur, çiftçi ona selam verip insan boyundaki buğdaylarını gösterir. Süleyman onun yaptığı işe razı olup çiftçinin ekini ekerken ne söylediğini sorar ve çiftçi ona ekini serptiğinde "Bismillah", topladığında ise "Doğa, kara kazan, çocuğumun iyiliği için ver" dediğini söyler.

7. Süleyman buna çok kızıp buğdaya yeşermemesini, toprağa buğdayı çıkarmamasını, suya ise kırk kez aşağı inmesini emreder.

8. Çiftçi bunu öğrenip daha fazla çalışmaya başlar. Buğdayı yedi gün önce sudan çıkarmayıp onu kabartır. Tarlanın toprağını yedi defa sürüp buğdayı serper. Ekin daha önceki yıllara göre on defa fazla çıkar.

9. Sulama zamanı gelince çiftçi Davut peygambere gidip ne yapmak gerektiğini sorar. O zaman Davut peygamber ona yol gösterdikten sonra dayanamayan su göğe doğru saçılıp yeri sular.

10. Sulanmış ekin önceki yıla göre daha fazla çıkar. Bunu görmek için melekler daha fazla toplanır ve bu yüzden kuşlar tekrar toplantıya geç kalır.

11. Toplantıda kuşlar Süleyman peygambere çiftçinin ekinin önceki yıllara göre daha fazla çıktığını anlatır ve çiftçinin Süleyman peygamberi hatırlayıp hatırlamadığını sorar.

12. Süleyman peygamber çok kızar ve bunu öğreneceğini söyledikten sonra gidip tohuma, toprağa ve suya neden onun emrini yerine getirmediklerini sorar. O zaman tohum, çiftçinin kendisini yedi gün boyunca suda tuttuğunu; toprak çiftçinin onu yedi defa sürdüğünü; su ise çiftçinin Davut peygambere gidip ondan yardım istediğini anlatır.

13. Bundan hiçbir şey çıkmadığını anlayan Süleyman peygamber emeğin her şeyi yeneceğini görüp "Emeği veren karşılığını alsın" der.

Masalın Motif Yapısı

P.41. Hz. Peygamber

Eski bir zamanda dünyadaki bütün hayvanlar, bitkiler, nehirler, dağlar Süleyman Peygamber'e başını eğer.

P.411. Çiftçilik

Süleyman Peygamber zamanında iyi çalışan bir çiftçi vardır. Onun ektiği ekini görmek için her yıl melekler gelir.

B.211.3. Konuşan Kuş

Süleyman Peygamber'in her yıl düzenlediği hayvanlar toplantısına her defa geç kalan kuşlar, çiftçinin ekinini görmek için gelen meleklerden dolayı geç geldikleri için şikayet ederler.

N.820. Yardımcı İnsanlar

Çiftçiye kızan Süleyman Peygamber, buğdaya yeşermemesini, yere buğdayı çıkarmamasını, suya kırk kez aşağı inmesini söylediğinde çiftçi Süleyman Peygamber'in babası Davut Peygamber'e yardım istemeye gider.

OTUZ İKİNCİ MASAL

ŞAMŞİT

Ana Düşünce

İyi niyetli kişilerin mükafatlandırılması, kötü niyetli kişilerin ise, cezalarını çekmesi.

Masalın Olay Örgüsü

1. Şamşit adlı bir padişah vardır. O, adaletli ve çok cömert bir padişahtır.

2. Günlerden bir gün Şamşit'in cömertliğini kullanmak isteyen Kalkanbay Şamşit'e tahtını üç gün için ona vermesini sorar. Şamşit Kalkanbay'a tahtını verir.

3. Fakat Kalkanbay halkı kullanıp kendisini destekletir ve Şamşit'i şehirden ailesiyle birlikte kovar.

4. Günlerden bir gün onlar dinlenmek için bir ağacın yanına otururlar. Oradan geçen bir kervanın adamları Şamşit'in eşinin ne kadar güzel olduğunu görüp onu kendi padişahları için kaçırırlar. Şamşit ise iki çocuğuyla kalır.

5. Üçü bir nehrin kıyısına vardıklarında Şamşit'in küçük oğlu su ister. Şamşit büyük oğlanı bırakıp küçüğü suya doğru götürür. Bu sırada büyük oğlanı kurt götürür. Şamşit onu kovayım derken küçük oğlanı suya düşüp gider. Böylece Şamşit iki oğlunu da kaybeder ve hayatını sürdürmek için dilenir.

6. Aradan on altı yıl geçer. Bir gün Şamşit bir şehre gelir. O şehrin insanlarının yeni bir padişahı seçmek için toplantı yaptıklarını görür ve halk devlet kuşunu uçurup kimin başına kuş konarsa o adamı padişah olarak seçecektir.

7. Kuş Şamşit'in başına gelip konar; fakat kuşun arkasından gelen iki adam kuşun dilencinin başına konduğunu görünce Şamşit'i dövüp halka dönerler. Halk onlara kuşun kimin başına konduğunu sorduğu zaman ikisi bir dilencinin başına konduğunu ve ikisi onu dövdüğünü söylerler. Fakat halk bunun doğru olmadığını ve kuşu tekrar uçurup kuş tekrar o adamın başına konduğu takdirde adamı getirmelerini söylerler.

8. Kuş tekrar Şamşit'in başına konar ve iki adam onu halkın önüne getirir. Böylece Şamşit bu şehrin padişahı olur.

9. Şamşit padişah olduktan sonra eski haline dönemezse bile kendini biraz toparlar.

10. Günlerin birinde Şamşit'i bir padişah onu misafir olarak kendi ülkesine davet eder. Padişahın adı Kusniden'dir. Bu padişahın kapısının önünde bir fayton var ve onun yanında her gün iki asker nöbet tutar.

11. Uzun zaman önce Şamşit'in eşini alıp kaçan kervanbaşı Kusniden'dir. Kadına kimin karısı olduğunu sorduğunda kadın Şamşit'in olduğunu söyler. Kusniden Şamşit'in kendisine veririm diye kadını faytona kapatır.

12. Gecelerin birinde faytonun yanında nöbeti tutan iki asker uyumamak için birbirine hikayeler anlatmaya başlar. Biri Şamşit adlı adamın oğlu olduğunu, babasının küçük kardeşine su verdiği zaman onu kurdun götürdüğünü, bir adamın onu kurttan kurtardığını anlatır. İkinci asker de kendisinin de Şamşit adlı adamın oğlu olduğunu, kardeşini kurt alıp götürdüğünde kendisinin suya düşüp bir değirmene takıldığını, yaşlı bir adamın onu kurtarıp çocuğu gibi yetiştirdiğini anlatır.

13. Onların hikayelerini dinleyen faytonun içindeki anneleri ağlamaya başlar ve onlara anneleri olduğunu söyler. Üçü ağlayıp faytonun yanında uyuyakalır.

14. Ertesi sabah Kusniden faytonun açık olduğunu ve iki askerin kadının yanında yattığını görüp askerleri öldürmeyi emreder.

15. Şamşit saraydaki seslerden uyanıp dışarıya koşar, eşini ve çocuklarını gördüklerinde onlar birbirlerine sarılıp ağlamaya başlar.

16. Zaman geçince Şamşit kendi memleketine döner ve onun tahtını alan Kalkanbay'ı kovup yerine büyük oğlunu padişah olarak bırakır. Böylece muradına erer.

Masalın Motif Yapısı

P.12. Padişahın Karakteri

Şamşit, halkına iyi davranan adaletli bir padişahtır.

K.1299. Hileyle Aldatma

Kalkanbay, Şamşit'i aldatıp onun tahtına oturur.

R.39. Çeşitli Kaçırmalar

Şamşit'in büyük oğlunu kurt kaçırır.

B.450. Yardımcı Kuşlar

Kuş Şamşit'in başına konup onu padişah olarak seçer.

P.320. Misafirlik

Şamşit'i komşu ülkenin padişahı misafir eder.

P.251.5. İki Kardeş

Şamşit'in oğulları birbirini tanımadan annelerinin bulunduğu faytonun yanında bekçilik ederler.

H.11.1. Hayat Hikayesini Anlatarak Tanıma

Sıkılmamak için iki delikanlı birbirlerine hayat hikayelerini anlatırlar.

R.150. Kurtarma

Kadın esirlikten kurtulup kocasına ve çocuklarına kavuşur.

OTUZ ÜÇÜNCÜ MASAL

TAHTA AT

Ana Düşünce

Hile ve sihir yoluyla zor durumların üstesinden gelme.

Masalın Olay Örgüsü

1. Bir hanın tek oğlu vardır. Bir gün padişahın huzuruna üç sihirbaz gelip yaptıkları eserleri gösterirler.

2. Hanın oğlu son sihirbazın eseri olan tahta ata binip yukarı doğru uçar. Delikanlı bir ülkenin birinin padişahının kızının sarayına gelip kıza âşık olur. Fakat kızın babası kızı ona vermediği ve onu öldürmek istediği için oğlan hileyle tahta atına binip evine uçar.

3. Delikanlı eve gelince babasından tahta at yapan ustayı serbest bırakılmasını ister ve o kız hakkında her şey anlatır. Babası onu dinlemek istemeyince delikanlı kızı kaçırmak için tahta ata binip gider.

4. Delikanlı kızı evine getir. Fakat zindandan serbest bırakılan kızgın sihirbaz kızı tahta atıyla beraber çalıp gider.

5. Kız ve sihirbazı gören başka bir ülkenin padişahı kıza aşık olur, sihirbazı ise zindana atar.

6. Kızın nerede olduğunu öğrenen delikanlı kızı hileyle oradan kaçırır ve evine döner. Delikanlının babası düğün yapıp kızın babasını da çağırır.

Masalın Motif Yapısı

D.810. Sihirli Nesnelerin Hediye Edilmesi

Üç sihirbaz, padişaha yaptıkları hediyeleri armağan ederler.

B.184.1.6. Sihirli Atla Uçma

Padişahın oğlu tahta ata binip göğe uçar.

F.505. Olağanüstü Kız

Padişahın oğlu bir şehre gelir ve şehir padişahının çok güzel kızın görünce aşık olur.

K.1299. Hile İle Aldatma

Delikanlı, kızın babasına askerleriyle dövüşeceğini söyler fakat onları kandırıp tahta ata binerek uçup gider.

R.41.3. Zindana Hapsetme

Padişah, oğlu atla birlikte kaybolduğunda tahta atı yapan sihirbazı zindana atar.

R.39. Çeşitli Kaçırmalar

Tahta atı yapan sihirbaz padişah sarayının içinde atını ve güzel kızı görünce ata binip kızı kaçırır.

Q.465.3. Kuyuya Atarak Cezalandırma

Rum şehrinin padişahı sihirbazın kızı kaçırıp onu aldattığı için kuyuya atar.

H.1385.5. Kaybolan Sevgilinin Araştırılması

Padişahın oğlu saraydan kaybolan sevgilisini her yerde aramaya başlar.

N.450. Sırlara Kulak Misafiri Olmak

Delikanlı, kervancıların onun sevgilisine benzeyen bir kız hakkında konuştuklarını duyar.

K1825.1. Doktor Gibi Kıyafet Değiştirmek

Delikanlı kızın hasta olduğunu öğrenince odasına doktor olarak girer.

R.150. Kurtarma

Kızın hastalığının ancak tahta ata binerek dua okunduğu zaman geçeceğini söyleyen padişahın oğlu kızı ata bindirip şehirden kaçar.

OTUZ DÖRDÜNCÜ MASAL

TAŞ ŞEHİR

Ana Düşünce

İyi niyetli kişilerin mükafatlandırılması.

Masalın Olay Örgüsü

1. İhtiyar bir karı kocanın hünerli bir oğlu vardır.

2. Oğlan yolculuğa çıkmak için babasından izin ister.

3. Oğlan her şeyiyle taş kesilen bir şehre gelir. Şehrin niçin taş kesildiğini araştırırken yolu saraya düşer ve padişahın kızı ile karşılaşır.

4. Oğlan sarayda oturup üç gece dua ederek şehri eski haline getirebilirse kız onunla evlenecektir.

5. Kız, oğlana üç mum vererek gider. Oğlan üç gece boyunca sıra ile mumları yakıp sabaha kadar dua eder. Bu sırada cinler de üç gece boyunca oğlanı korkutmaya çalışırlar.

6. Dördüncü gün taş kesilen halk dirilir, şehir eski haline döner. Padişah da kızını delikanlıya verir.

Masalın Motif Yapısı

J.343. Gurbete Çıkma

Delikanlı, anne ve babasından izin alıp şehirden ayrılır.

F.771. Olağanüstü Şehir

Delikanlının geldiği şehrin içindeki her şey ve herkes taş olur.

T.131. Evlenme Şartı

Padişahın kızı, delikanlının üç gece dua edip şehri beladan kurtardıktan sonra kendisiyle evleneceğini söyler.

V.52. Duanın Esrarengiz Gücü

Delikanlı üç gece dua edip cinleri kovar ve şehri beladan kurtarır.

J.1111. Akıllı Kız

Kız, babasının uyandığında kızmaması için delikanlıya şehri kurtarması için ne yaptığını duvara yazmasını söyler.

OTUZ BEŞİNCİ MASAL

TÖLEGEN İLE NAZİPA

Ana Düşünce

Akıl ve sihir yoluyla zor durumların üstesinden gelme.

Masalın Olay Örgüsü

1. Yaşlı bir adam ve kadının bir çocuğu olur; ona Tölegen adını verir.

2. Bir gün Tölegen'in rüyasına bir kız gelir ve adının Nazipa olduğunu söyler.

3. Tölegen kızı aramaya karar verir; fakat anne ve babası onun gitmesini istemez.

4. Tölegen yolda giderken bir cadıya rastlar ve onu hileyle öldürür. Daha sonra iki defa daha tehlikeyle karşılaşır ancak kolayca kurtulur.

5. Yolda biri casus, ikincisi münekkit, üçüncüsü ise hesap uzmanı olan üç ihtiyarla tanışır.

6. İhtiyarlardan biri bir yerden kötü bir sesin geldiğini söyler ve Tölegen oraya gidip bir kızı ejderhadan kurtarır.

7. Padişah, kızını Tölegen'le evlendirmek ister; fakat delikanlı kızı bir ihtiyara vermesini söyler.

8. Tölegen ve diğer ihtiyarlar denizden geçerken gemi yan yatmaya başladığında Tölegen'in eline iki altın yüzük ve bir lastik ayakkabı ilinir.

9. Gemiden indikten sonra bir eve gelir. Orada yaşayan kadının üç kızı vardır. Tölegen'in bulduğu iki yüzük ve lastik ayakkabı kızlara aittir.

10. Bir gün Nazipa Tölegen'in rüyasına girip kendisinin nerede olduğunu söyler. Tölegen oraya gider ve ikisi birlikte yaşamaya başlar.

11. Bir padişah, cadının birine, Nazipa'yı getirmesini emreder. Cadı hileyle Nazipa'dan Tölegen'in nasıl öleceğini öğrenir. Cadı Tölegen'i öldürüp Nazipa'yı padişaha götürür.

12. Tölegen'in öldüğünü öğrenen üç arkadaşı onu kurtarır ve Tölegen Nazipa'yı geri alıp köyüne gider.

Masalın Motif Yapısı

K.2015. Çocuk Sahibi Olma

Altmış yaşındaki kadın bir erkek çocuk dünyaya getirir.

T.596. Çocuğa Ad Verme

Yaşlı kadın ve kocası, çocuklarına Tölegen adını verir.

T.11.3. Rüyada Aşık Olma

Tölegen rüyasında bir kız görür. Kızın ismi Nazipa'dır. Tölegen ona aşık olur.

B.184.1.6. Sihirli At

Tölegen Nazipa'yı bulmak için yola çıktığında atını çağırır fakat yerine uyuz bir tay gelir. Ertesi gün tay güzel bir ata dönüşür.

M.430. Şahısların Bedduası

Tölegen'in anne ve babası onun gitmesini istemedikleri için çocuklarına beddua ederler.

G.200. Cadı

Tölegen ormanda et pişirirken yanına bir kadın gelir. Tölegen onun cadı olduğunu anlar.

K.500. Hileyle Tehlike veya Ölümden Kurtulma

Tölegen, cadının geri dönüp kendisini öldüreceğini bildiği için ondan hileyle kurtulur.

G.278. Cadının Ölümü

Tölegen, kılıcıyla cadının beline vurunca cadı ortasından ikiye ayrılır.

K.950. Hile İle Öldürme

Tölegen, yolda kendisine saldıran taylak ve yılanı öldürür.

N.820. Yardımcı İnsanlar

Tölegen üç ihtiyara rastlar ve üçü yolculuk sırasında Tölegen'e yardım eder.

S.562. Canavara Belli Zamanlarda Verilen Kurban

Bir ihtiyarın tarifeyle Tölegen ejderhaya kurban edilen padişah kızını bulur.

Z.71.1. Formulistik sayı: 3

Tölegen, insanlara nehrin karşı tarafına geçmelerine yardım ederken suda üç nesne bulur.

F.1068. Realist Rüya

Tölegen bir taşın üzerine oturup uyuyakalır. Rüyasında Nazipa kendisinin o taşın altında olduğunu ve ona nasıl ulaşabileceğini anlatır.

K.2293. Hain İhtiyar Kadın

Tölegen ava çıktığında yaşlı bir kadın onun peşini bırakmadan ona, kendisinin annesi olduğunu yalan söyler.

K.1299 Hile ile Aldatma

Yaşlı kadın Nazipa'ya kocasının ölüsünün nerede olduğunu öğrenmesini söyler.

E. Ölüm

Yaşlı kadın Tölegen'in ölüsünün nerede olduğunu öğrendikten sonra Tölegen ölür.

B.24.5. Konuşan Balık

Suda yüzen balık, arkadaşlarına sarı bir kumaş gördüğünü söyler.

E.64. Sihirli Objeyle Yeniden Dirilme

Tölegen'in arkadaşları sarı kumaşı Tölegen'in yüzüne yırtıp atar ve Tölegen dirilir.

H.94. Yüzükle Tanıma

Nazipa, çocuğun getirdiği yüzüğü görüp Tölegen'in yaşadığını anlar.

OTUZ ALTINCI MASAL

ÜÇ BURUN

Ana Düşünce

İyi niyetli kişilerin mükafatlandırılması.

Masalın Olay Örgüsü

1. Zengin bir adamın hiç çocuğu olmamaktadır. Sonunda bir oğlu olur ve oğlu büyüdüğünde adam oğlunu komşu ülkedeki zengin bir adamın kızıyla evlendirmek ister.

2. Delikanlı kızın evine gelir. Yemek yerlerken kızın kız kardeşi bıçak getirmeye gittiğinde evde büyük burunlu üç yabancının konuşmakta olduğunu duyar.

3. Büyük burunlu üç adam, delikanlı kızı alıp eve giderken yapacakları engeller hakkında konuşurken, kız bunu duyar.

4. Yolda giderken üç adamın dediği gibi delikanlı ve yanındakiler o engellere rastlar; fakat kızın yardımıyla kurtulurlar. Bu engellerin iyi olduğunu düşünen delikanlı kızdan nefret eder ve eve geldiklerinde ona kötü muamele edip, hizmetçilik yaptırır.

5. Bir gün kız şehirden iki kutsal taşı getirtip onları bir keçinin iki boynuzuna takar. Halkı toplayıp bütün olanları anlatır. Delikanlı ondan özür dileyip ona iyi bakmaya başlar.

Masalın Motif Yapısı

K.2015. Çocuk Sahibi Olma

Bölgedeki durumu çok iyi olan zengin adam uzun süre çocuk sahibi olamadıktan sonra bir gün eşi bir oğlan dünyaya getirir.

N.450. Sırlara Kulak Misafiri Olma

Genç kız eve girerken burunları büyük olan üç adamın eniştesine karşı kötülük düşündüklerini duyar.

R.150 Kurtarma

Genç kız eniştesini üç adamın söylediği sihirden kurtarır.

C.423. Olağanüstülüklerin İfşa Edilmesi

Kız, konuştuğu üç adamdan duyduklarını ve kendisini kurtarmak istediğini eniştesine anlatır. Kız, eğer söylediklerinin doğru olması durumunda beyaz keçinin ikiye bölünüp öleceğini de belirtir.

OTUZ YEDİNCİ MASAL

ÜÇ KAYGILI ADAM

Ana Düşünce

İyi niyetli kişilerin mükafatlandırılması.

Masalın Olay Örgüsü

1. Bir padişah vardır. Bir gün ava çıktığında yolda balçığın içine saplanmış üç çıplak adam görür.

2. Padişah, adamlara burada olmalarının sebebini sorduğunda üçü sırayla hikayelerini anlatmaya başlarlar.

3. Üç adamdan biri, zengin bir adamın oğludur. O, Bağdat şehrinin padişahının kızını aramaya gider. Yolda ve şehre ulaştığında geçirdiği olayları, ihtiyarla nasıl tanıştığını, kızı nasıl kurtardığını, sonunda ise kızın ölüp kendisinin de üzüntüden buraya geldiğini anlatır.

4. İkinci bir adam, eşkıyaların onu nasıl serbest bıraktığını, bir şehre gelip yaşlı bir adamın evinde yaşadığını, yaşlı adamın karısının ona nasıl kötülük yapmak istediğini, sonunda yaşlı adamın kızıyla evlenip onun nasıl öldüğünü ve kendisinin ise bu sebepten dolayı burada olduğunu anlatır.

5. Üçüncü adam ise dombıra çalmaktadır. Adam, kargaların kendisini perilerin şehrine nasıl getirdiğini, peri padişahının kızıyla birlikte olup uyuyakaldığı için ondan ayrıldığını anlatır.

6. Padişah onların anlattıkları hikayelerinden sonra üçüne üç kadın ve üç at verip gönderir.

Masalın Motif Yapısı

H. 11. 1. Hayat Hikayesini Anlatarak Tanıma

Çamurda devrilen üç çıplak adam padişaha kim olduklarını anlatır.

T. 11. Görmeden Aşık Olma

Zenginin oğlu Bağdat şehri padişahının kızını görmeden ona aşık olur.

P. 233. Baba ve Oğul

Baba, oğluna çok su gördüğünde iki defa namaz kılıp geçmesini, büyüklere saygı göstermesini, büyük ağacın gölgesinde uzanmamasını nasihat eder.

D. 370. Balığın İnsana Dönüşmesi

Delikanlının yardım ettiği yayın balığı ihtiyara dönüşüp ona yolculuğu sırasında yardım eder.

K. 1299. Hile İle Aldatma

İhtiyar, kendisini kovmak isteyen padişahı evine çağırdıktan sonra ona söylediklerini dinlettirip bir hafta kadar evinde tutar.

F. 347. Perinin Nasihati

İhtiyar, delikanlıya karısıyla üç gece yatmamasını tembihler.

B. 11. Ejderha

İhtiyar, padişah kızının ejderha olan kocasını, kaynatası ve kaynanasını öldürür.

S. 31. Zalim Üvey Anne

Delikanlının üvey annesi delikanlıyı beğenir fakat delikanlı karşılık vermeyince onu evden kovmaya çalışır.

F. 300. Perilerle Evlenme ya Da İrtibat Kurma

Delikanlının peri kızıyla evlenmesi için üç gün üç gece uyumadan oturabilmesi gerekmektedir.

OTUZ SEKİZİNCİ MASAL

ZAMANSIZ FELAKET

Ana Düşünce

İyilerin mükafatlandırılması, kötülerin cezalandırılması.

Masalın Olay Örgüsü

1. Bir ihtiyarın dokuz oğlu vardır. Babaları, ölmeden önce oğullarına kıtlığın olacağını ve onların başka yere gitmeleri gerektiğini öğütler.

2. İhtiyar öldükten sonra oğulları yola çıkar. Yolda bir keçiyi görüp kendileri için alırlar ve bundan sonra her gün birer, ikişer kardeşler kaybolmaya başlar.

3. Sonunda iki kardeş diğer kardeşlerini keçinin yediğini görüp onu yakalamaya çalışır. Fakat keçi kıza dönüşür ve bir ülkenin padişahı onunla evlenir.

4. Kız kalan iki kardeşi öldürmek için onları annesinin evine gönderir. İki delikanlı yolda genç kıza rastlar ve onların yardımıyla kızın onları öldürtmek istediğini anlar.

5. İkisi kızın annesinin evine gelir. Hileyle kızın annesini ve ninesini, daha sonra eve dönünce de kızı öldürürler. Padişah eşini kaybettiği için üzüntüden ölür ve iki kardeş padişahın tahtına oturur.

Masalın Motif Yapısı

Z.71.? Formulistik Sayı: 9

Bir ihtiyarın dokuz oğlu vardır.

J.154. Ölmek Üzere Olan Babanın Nasihati

Ölmek üzere olan adam oğullarını toplayıp onun ölümünden sonra ne yapmaları gerektiğini söyler.

C.735.2. Belirli Bir Yerlerde Uyuma Yasağı

Delikanlılar eşleriyle birlikte, babalarının gitmelerini yasakladığı iğdeye gelirler.

C.920. Yasağın Çiğnenmesi

Adamın bazı oğulları babasının sözüne inanmayıp onun yasakladığı iğdenin altında gecelerler.

B.100-B.199. Sihirli Hayvanlar

Kardeşlerin yakaladığı mavi keçi on sekiz kova süt verir.

D.300-D.399. Keçinin İnsana Dönüşmesi

Son iki kardeş keçinin diğer kardeşleri yediğini gördükten sonra keçi onlardan kaçar ve bir kıza dönüşür.

K.1299. Hile İle Aldatma

Padişahın karısı iki kardeşin ölmesini istediği için onlara evine gidip altın tabak ve tarağını getirmelerini söyler.

K.700. Aldatma Vasıtasıyla Kaçma

İki kardeş kızın evine gelmeden önce kızın yazdığı mektubu yeniden yazıp kızın ablalarına verir ve az zaman sonra o evden kaçarlar.

E. Ölüm

İki kardeş kızın ve ablalarının ruhlarının bulunduğu çubukları kırdıktan sonra cadılar ölür.

OTUZ DOKUZUNCU MASAL

ZAYIT VE KEDİ

Ana Düşünce

Sihir ve mantık yoluyla zor durumların üstesinden gelme.

Masalın Olay Örgüsü

1. Fakir bir adam vardır. Onun Zayıt, Rafik ve Gabbas adlı üç hizmetçisi var.

2. Adam onları çağırır; hangisi çok iyi bir at getirirse onun yanında kalacağını söyler.

3. Zayıt, aptal bir delidir. Bu yüzden arkadaşları onu bırakıp atlarını aramaya giderler.

4. Zayıt ise bir kediye rastlar. Kedi, Zayıt'a üç yıl ona hizmet edeceği takdirde çok iyi bir at vereceğini söyler.

5. Zayıt, kediye üç yıl hizmet eder, onun söylediklerini yapar. Kedi, Zayıt'a evine gidip atı beklemesini söyler.

6. Zayıt eve atsız ve kötü giysili geldiği için adam onu kazların yanına gönderir.

7. Bir zaman sonra bir kız çok güzel bir atı getirip adama verir. Zayıt'ı güzelce giydirip ikisi gider.

8. Zayıt'ın arkadaşları değirmenciye biri kör, diğeri aksak bir at getirirler.

Masalın Motif Yapısı

Z.71.1. Formulistik Sayı: 3

Bir değirmencinin üç oğlu vardır.

B.211.1.8. Konuşan Kedi

Zayıt ağabeyleri tarafından terketildiği zaman bir kediye rastlar ve kedi ona nereye gittiğini sorar.

B.599.2. İnsanın İmtihan Geçmesinde Hayvanlar Yardımcı Olur

Kedi, Zayıt'a ona üç yıl hizmet ettiği takdirde iyi bir at vereceğini söyler.

D.1132. Sihirli Saray

Kedi, Zayıt'ı kedilerin dolu olduğu sihirli bir saraya getirir.

C.755. Bir İşi Muayyen Bir Zamanda Yapma

Kedi, Zayıt'a bir saray yapmasını ve gümüş balta ve bıçağa zarar vermeden ot kesmesini söyler.

KIRKINCI MASAL

ZENGİN VE ÇOCUĞU

Ana Düşünce

İyi niyetli kişilerin mükafatlandırılması.

Masalın Olay Örgüsü

1. Zengin bir adamın hiç çocuğu olmamaktadır. Bir gün evine bir divane gelip üç karısının da hamile olup dünyaya çocuk getireceğini; fakat padişahın ona ortanca karısının çocuğunu vermek gerektiğini adama söyler.

2. Divane adamın üç karısına elma verir, kadınlar birer oğlan dünyaya getirir.

3. Divane yedi yıl sonra adamın ortanca oğlunu alıp götür. İkisi yolda giderken çocuk bir kurukafa görür. Kurukafa, çocuğa divaneden nasıl kurtulabileceğini ve bundan sonra ne yapması gerektiğini anlatır.

4. Çocuk kurukafanın söylediklerini yapar; fakat en son tembih edileni yanlış yaparak yerin yedi kat aşağısına düşer.

5. Yerin altında yedi yıl geçirip kel olur. Oradan çıktıktan sonra bir padişahın düzenlediği yarışmaya katılıp padişahın kızıyla evlenir.

6. Eşini alıp evine döner; fakat köyünün yok olduğunu görür. Şehre geldiğinde ağabeyleri ile anne ve babasının fakir düşüp yakacak sattıklarını görür. Onlara bir ev yaptırıp onlarla yaşamaya başlar.

Masalın Motif Yapısı

V.60. Zenginlik ve Yoksulluk

Zengin bir adamın fakir komşusu vardır.

T.145.0.1. Birden Fazla Hanımla Evlilik

Zenginin üç karısı vardır.

K.2015. Çocuk Sahibi Olma

Zenginin hiçbir karısından çocuğu yoktur.

M.201. Söz ve Anlaşmaların Yapılması

Bir divane zengine çocuğunun olacağını fakat zenginin ona ortanca karısının çocuğunu vermesini söyler.

F.813.1. Olağanüstü Elma

Divane, zenginin karılarına birer elma verir ve kadınlar birer erkek çocuk dünyaya getirir.

K.1299. Hile İle Aldatma

Zengin ortanca çocuğunu divaneye vermek istemediği için çocukları aynı şekilde giyindirerek okula gönderir.

N.800-N.899. Yardımcılar

Divane çocuğu bulup evine götürdüğünde bir kurukafa çocuğa divanenin evinde ne yapması gerektiğini söyler.

K.950. Hile İle Öldürme

Çocuk divaneyi aldatır ve onu kazana atarak öldürür.

C.920. Yasağın Çiğnenmesi

Kurukafa, çocuğa kurukafayı öldürdükten sonra evdeki iki atın içinden ak boz atı almasını söylemesine rağmen çocuk gök boz atı alır.

F.80. Alt Dünyaya Gidiş

Çocuk gök boz atı aldığında yerin yedi kat aşağısına düşer.

T.131.1. Ok Atarak Evlenme

Padişah, ağaçta asılı gümüş parçasını atıp düşüren adama kızını vereceğini söyler.

Z.71.12. Formulistik Sayı: 40

Padişah, kızı ve damadına kırk deveye yük koyup kırk kul vererek onları damadın evine gönderir.

II.2. KAZAK MASALLARININ FORMEL YAPISI ÜZERİNDE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Bu bölümde Kazak masallarının formel yapısı üzerinde durmaya çalışacağız. Daha önce "formel" teriminin kısaca açıklamanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Formel terimi "masalın bünyesinde, muayyen vazifelerle ve muayyen bir şekle sahip olan kalıplaşmış ifadeler" olarak tanımlanır.[111] Formel ifadeler, masal metinlerine öylesine sıkı sıkıya bağlanmışlardır ki, masal denince başta "Bir varmış, bir yokmuş" formel ifade, formel ifade denince de akla hemen masal gelmektedir.

Formel ifadeleri, masallarda yerli yerinde kullanmak anlatıcının kabiliyetine ve becerisine bağlıdır. Bir anlatıcı masaldaki formel ifadeleri değişik amaçlarda kullanabilir. Formel unsurların başlıca kullanım amaçları şunlardır:

1. Dinleyiciyi gerçek hayattan alıp masalın hayal dünyasına götürmek. "Giriş" formelleri genellikle bu amaçla kullanılır.

2. Dinleyicinin dikkatini çekip onu masala daha ilgili hale getirmek. "Bağlama" ve "Geçiş" formelleri bu amaçla kullanılır.

3. Anlatıcının konuyu hatırlayamadığı yerlerde zaman kazanmaya çalışması için "tekerlemeli" formeller kullanılır.

4. Masal anlatıcısının masal anlatmadaki kabiliyetini göstermek için kullanılır.

Kazak masallarının formel yapısı, üç ana gruba ayrılmaktadır: 1. Başlangıç formelleri, 2. Geçiş formelleri, 3. Bitiş formelleri.

1. Başlangıç Formelleri

Kazak masallarının başlangıç formelleri diğer formellere göre sayıca daha fazladır.

Kazak masallarındaki başlangıç formelleri şunlardır:

"Ertede bir bay boptı; Ertede bir han boptı; Ertek ertek erte eken; Erte-erte, ertede, eşki kuyrıgı keltede; Erte, erte, ertede, eşki jüni börtede, baylar kiyip kırmızı, jarlının tonı keltede, jerdin üstinde, aspannın astında, alemdi tan etken…; Erte künde üş agayındı jigit boptı; Ertede bir han…; Men bir er edim; Ol burın zaman…bolgan…;

[111] Saim SAKAOĞLU. *Gümüşhane Masalları, Metin Toplama ve Tahlil*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yay., 1973, s. 314.

Burın burın bir padişah bolgan; Bir kedey bar edi; Burıngı ötken zamanda; Eretede, bizdin atamızdın bilmeytin zamanda,

Ertek-ertek erte eken, Bar eken, jok eken,
Eşki jüni börte eken, Böri bökevil eken,
Kırgavılı kızıl eken, Tülki jasavıl eken…"[112]
Kuyrık jüni uzın eken,
Muzga mingen eken,
Butı sıngan eken.

2. Geçiş Formelleri

Kazak masallarında geçiş formelleri oldukça kısadır. "Aydan aydar jürdim, jıldan jıldam jürdim; Abalaktay anam-ay, kaydan keldin balam-ay?; Adamzat iyisi şıgadı; julınday jerden jiptiktey tütin şıgadı" gibi kısa geçiş formelleri ile karşılaşırız.

3. Bitiş Formelleri

Genelde Kazak masalları aynı bitiş formellerle sona ermektedir. Onların birkaçını ve örnek şeklinde bir masalın bitiş formunu aşağıda göstereceğiz.

Kazak masallarının bitiş formelleri:

Barşa muratına jetken eken;…toydı tamam ettiler; Barlığı muratı basına jetip, sakaldarı kayrılıp artına jetipti; Dèvren surip tatuv bolıp ömir süripti; Barşa murat basına jetip, sakalı siyragına jetip, bir jan ötipti "…Sol jerde devdin kızın Jelim batır alıp, hannın kızın agası alıp, ekevi eline kaytıp, murat-maksatttarına jetipti" (Jelim bahadır devin kızını almış, abisini ise padişahın kızıyla evlendirmiş, böylece evlerine dönüp maksat muratlarına ermiş).

[112] *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi Cilt II.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2002, ss. 298-299; S. KASKABASOV. *Kazahskaya Volshebnaya Skazka*. Almatı: Navuka Yay., 1972, ss. 191-192; M. GABDULLİN. *Kazak Halkının Avız Adebiyeti*. Almatı: Kazakstan Memlekettik Okuv Pedagogikalık Yay., 1958, s. 94.

4. Sayılar

3 Sayısı:

İnsanlarla İlgili Olanlar:

3 oğlan	(26)
3 yetim	(4,)
3 çocuk	(7, 40)
3 kız	(7, 9, 15, 21, 25, 28, 33, 35)
3 arkadaş	(7, 11)
3 hırsız	(12)
3 adam	(17, 33, 36, 37)
3 kadın	(37, 40)
3 hizmetçi	(39)

Hayvanlarla İlgili Olanlar:

3 kuş yavrusu	(22)
3 tavuk	(28)
3 güvercin	(28)
3 koyun	(35)
3 at	(37, 39)

Diğer:

3 otağ	(6)
3 şehir	(17, 26)
3 dev	(29)
3 mum	(34)

7 sayısı:

Hayvanlarla İlgili Olanlar:

7 tulpar (at)	(1)
7 başlı yılan	(5)

İnsanlarla İlgili Olanlar:

7 evliya (1)

Diğer:

7 jalmavız (1)

9 sayısı:

İnsanlarla İlgili Olanlar:

9 oğlan (38)

9 gelin (38)

40 sayısı:

İnsanlarla İlgili Olanlar:

40 vezir (3, 15)

40 eş (28)

40 kişi (37)

40 kul (40)

Hayvanlarla İlgili Olanlar:

40 eşek (27)

40 deve (37, 40)

Diğer:

40 saray (15)

40 kapı (22, 40)

40 kova (31)

40 anahtar (40)

5. Zaman Formelleri

Yaş ile İlgili Olanlar

Yedi yaş (6, 10, 40)

Sekiz yaş	(10, 19)
On yaş	(20, 35)
Onbir yaş	(18)
Oniki yaş	(21)
On dört yaş	(15)
Onbeş yaş	(3, 27, 28)
Onaltı yaş	(32)
Onyedi yaş	(32)
Onsekiz yaş	(32)
On dokuz yaş	(15)
Otuz iki yaş	(7)
Altmış yaş	(35)
Yetmiş yaş	(35)

Gün ile İlgili Olanlar:

İki gün	(4, 7, 24, 31, 33, 35, 37, 40)
Üç gün	(4, 7, 15, 21, 22, 25, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 40)
Beş gün	(21)
Altı gün	(21)
Yedi gün	(5, 20, 31)
Sekiz gün	(15, 16, 37)
Dokuz gün	(15, 19)
Onbeş gün	(18, 20)
Kırk gün	(15, 22, 28, 29, 36, 37)

Gece ile İlgili Olanlar

Üç gece	(34, 37)
Yedi gece	(5)

Ay ile İlgili Olanlar:

Bir ay	(29, 37)

Üç ay (6)

Altı ay (6)

Sekiz ay (7)

Dokuz ay (15, 19)

Yıl ile İlgili Olanlar:

Üç yıl (39)

Yedi yıl (40)

Onaltı yıl (32)

6. Renkler

Kara (Siyah)

Kara at (1, 3, 28, 36)

Kara taş (3, 5)

Kara yer (4)

Kara bulut (12)

Kara deve (14)

Kara kuş (22)

Kara köpek (27, 28, 30)

Kara yılan (28, 30)

Kara kazan (40)

Sarı

Sarı ayı (1)

Sarı köpek (12)

Sarı bez (35)

Sarı balık (35)

Kırmızı

Kırmızı kuş (5)

Kırmızı elma (40)

Beyaz

Beyaz ev	(5, 18, 35)
Beyaz ilaç	(14)
Beyaz kuş	(15)
Beyaz yılan	(28, 30)
Beyaz köpek	(29)
Beyaz at	(29, 40)
Beyaz eşek	(35)
Beyaz taş	(36)
Beyaz elma	(40)

Mavi

Mavi yay	(7)
Mavi kase	(12)
Mavi demir	(16)
Mavi eşek	(35)
Mavi (kutsal) taş	(36)
Mavi keçi	(38)
Mavi at	(40)

Beyaz

Beyaz otağ	(7, 13)
Beyaz kurt	(12)

7. Yer Formelleri

Barsa Kelmes	(1, 29)
Doksan yolun kesiştiği yer	(6)
Toratbası	(13)
Ķızemşek	(13)
Şıñğırlav	(13)

Sanga (33)

Rum (33)

Parsı (33)

Bağdat (37)

Kazak masallarının başlangıç formellerinde genel olarak masal kahramanı, olayın başlangıç mekanı gösterilmektedir. Fakat bununla birlikte Kazak masallarının başlangıç formelleri tipik olağanüstü masala ait kafiyeli ifadelerden oluştuğunu da belirtmemiz gerekmektedir. Aynı zamanda bazen nazım, çoğu zaman ise nesir şeklindeki giriş formellerine rastlanmaktadır [113]

Kazak masallarının bitiş formelleri, masalın özetinden oluşmakta ve kahramanın maksadına ulaştığını ifade etmektedir.[114]

Verdiğimiz bilgiden çıkarak Kazak masalları formellerinin içinde başlangıç formellerinin sayısı ve çeşidi geçiş ve bitiş formellerine göre daha fazladır ve bu yüzden masalın başlangıcı daha fazla ilgi çekmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

[113] S. KASKABASOV. age (1972). ss.190-191
[114] S. KASKABASOV. age (1972), ss. 201

III. BÖLÜM:
KAZAK OLAĞANÜSTÜ MASALLARINDAKİ TİPLER VE KAZAK MASALLARININ İŞLEVLERİ

Çalışmamızın bu bölümünde, Kazak masallarındaki tipleri sıralamaya ve Kazak masallarının genel işlevlerini belirlemeye çalışacağız.

III.1. KAZAK OLAĞANÜSTÜ MASALLARINDAKİ TİPLER

Olağanüstü masallar diğer masal türleri gibi belli bir zamanı ve ortamı belirtmediği için onun içinde yer alan kahramanlar da olağanüstü işlevlere sahiptir.

M. Avezov'un belirttiği gibi Kazak masallarının en eski kahramanı olan avcı tipi, daha sonra gelen tipik avcı tiplerinden ziyade olağanüstü **avcı-kahraman** tipine has özellikler taşımaktadır.[115] Olağanüstü masaldaki avcı-kahraman, ava nadiren çıktığı için yolculuğu sırasında hayvanlara değil, olağanüstü varlıklar ve canavarlara rastlamaktadır. Bu tip o dönemdeki ideal kahraman olduğu için olağanüstü varlıklarla olan çatışmalarda kahraman her zaman kazanmaktadır.[116] Mesela, avcı ava çıktığında cadıya rastlamakta ve onu yenmektedir. Bunu biz Karamergen masalında görebiliriz.

Böylece, o dönem masalları, ava çıkan değil, insanlara zarar getiren olağanüstü varlıkları yenen kahramana ihtiyaç duymaktadır. Masallarda genellikle şöyle denilmektedir: Avcı-kahraman uzun bir yolculuğa çıkmakta (genelde nişanlısına kavuşmak için), yolda insanlara zarar veren olağanüstü canavarlara rastlamaktadır. Kahraman canavarı yendikten sonra o bölgenin insanları ona müteşekkir olmaktadır.[117]

Kazak olağanüstü masallarının bir diğer tipi, **küçük oğlan** tipidir. Küçük oğlan tipi dünyadaki birçok halkın masallarında da yer almaktadır. Kazaklar, her zaman küçük oğlanın yerini ayrı tutmuştur. O, baba evinin (ülken şanırak) sahibi olarak kalmış, ağabeyleri ise kendi otağlarını alarak baba evinden ayrı yaşamışlardır.

Küçük oğul hakkındaki Kazak masalları iki gruba ayrılmaktadır: Birinci grup masallarda, küçük oğlan avcı kahraman rolünde insanları olağanüstü varlıklardan

[115] M. AVEZOV. age (1997). s. 80.
[116] S. KASKABASOV. age. s. 129.
[117] S. KASKABASOV. age. s. 130.

korumaktadır; ikinci grup masallarda kardeşler arasında ortaya çıkan anlaşmazlık ve çatışmalar yansımaktadır.[118]

Önce birinci grup masalları inceleyelim. Birinci grup masallarda kahraman olan küçük oğlanla birlikte ona yardım eden ve akıl veren ağabeyleri de yer almaktadır. Mesela "Kedeydin Üş Balası" (Fakirin Üç Oğlu) masalını inceleyelim. Masaldaki kardeşlerden üçü de bahadırdır. İki büyük kardeş büyük yedi başlı kuşu ve devi, küçük kardeş ise birinci defa altmış devi, ikinci defa ejderhayı ve üçüncü defa üç devi öldürmektedir. Fakat iki büyük kardeş başka hünerler de göstermektedir: Birinci kardeş yıldızlara bakarak en küçük kardeşin öldüğünü ve gölün dibinde olduğunu görmekte, ikinci kardeş ise gölün suyunu içip diğer ikisi küçük kardeşlerini kurtardıktan sonra üçü de zalim padişahı ve cadıyı öldürmektedir.[119]

Rusya Kazakistan'ın topraklarını işgale başladığında soy kurallarının yok olma süreci hızlanmıştır. Küçük bağımsız aileler kuran büyük kardeşler, baba mirasının haksız paylaşıldığını düşünerek kardeşler arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlar. Bu çatışmalar, küçük oğlan hakkındaki Kazak olağanüstü masallarının ikinci grubuna yansımıştır. Küçük kardeşi kıskanan ağabeyler onu yok etmek için çeşitli hilelere başvururlar. Fakat masalın sonunda küçük kardeş olağanüstü varlıkların yardımıyla ölümden kurtarılmakta ve gerçek ortaya çıkmaktadır.[120]

Kazak olağanüstü masallarında yer alan önemli tiplerden biri de **tazşa** (Keloğlan) tipidir. Bu tipe, bütün Türk Dünyası masallarında rastlanmaktadır. Tazşa tipi, diğer halklarda olduğu gibi Kazak masallarında, özellikle gerçekçi-güldüren masallarda daha yaygındır. Genelde kahraman Tazşa'nın şekline girerek başka bir ülke padişahının koyunlarına bakmakta ve sonunda padişah kızıyla evlenmektedir.[121]

Kazak olağanüstü masallarında baş kahraman rolünde "sahte" tazşa'nın yanı sıra gerçek tazşa gelmektedir. Tazşa, evi, barkı olamayan fakir bir çoban tipidir. Bu yüzden Kazaklarda "çoban" ve "tazşa" kelimeleri çoğu zamana aynı anlamda kullanılmaktadır. Kısacası, tazşa Kazak toplumunun en aşağı seviyesinde yer almaktadır. Bazen tazşa "jaman" (kötü, yaman) lakabını taşımaktadır.

---

[118] E. KOSTYUHİN. age. s. 207
[119] E. KOSTYUHİN. age. s. 207
[120] S. KASKABASOV age. s. 137
[121] S. KASKABASOV. age. s. 147

İki varyantı olan bazı Kazak masalları tazşa tipini başka bir şekilde göstermektedir. Birinci varyantta "tazşa bir rüya satın alır ve onu aramaya gider. Tazşa bir başka ülkeye gider ve tazşanın kendi sevgilisi olduğunu düşünen padişah kızı onunla evlenir. İkisi bir başka ülkeye gittiğinde o ülkenin padişahı kıza aşık olur ve tazşa'dan kurtulmak için ona zor vazifeler verir. Fakat tazşa sihirbaz olan karısının yardımıyla bütün vazifeleri yerine getirir ve sonunda zalim padişahı yenerek onun tahtını ele geçirir". Bir başka varyantta ise "kuş dilini anlayan padişah kızı hakkında söz edilir. Padişah kızı, kazların "Kötü kocayı iyi eş değiştirir" dediklerini duyar ve tazşa ile evlendikten sonra padişah ikisini saraydan kovar. Fakat akıllı hanımın yardımıyla tazşa mutluluğa erer ve sonunda padişahın yerini alır."[122]

Gördüğümüz gibi masalın iki varyantında da tazşa akıllı karısının yardımıyla ya da talihli olaylar sonucunda mutluluğa ermektedir. Bu masallar "tazşa" nın toplum içindeki "aşağı" seviyesini göstermek için yazılmaktadır.

Kazak olağanüstü masallarının kahramanı döneme ve toplum düzenine göre değişen halkın estetik idealidir. Böylece halk, yukarıda adı geçen tipler yardımıyla masallarda güzellik anlayışını ve adalet hayallerini yansımıştır. Masal kahramanlarının döneme göre çeşitliliği ile birlikte onların yardımcıları da çeşitlidir. Onlardan bazıları eski şaman inancına, diğerleri atalar kültüne, diğerleri ise İslam'a bağlıdır.[123]

İnsanların totem anlayışıyla ilgili olan en eski ve yaygın hayvanlar ve kuşlar şunlardır: kurt, karga, kartal, at, yılan, köpek, koyun, deve vb.

Kazak olağanüstü masallarında sık rastlanan tiplerden biri **yılan** tipidir. Aşağıda yılanın masaldaki işlevini ve kahramana hangi koşullarda yardım ettiğini göstereceğiz:

1. Kahraman yer altı yılanının ülkesine iner. Yılanların padişahı kahramanın cesaretini kontrol ettikten sonra ona zarar vermeden onu değerli bir misafir olarak ağırlar.

2. Yeraltına inen kahraman oradan çıkamayınca ateşle yılanı çağırır ve yılan onu yeryüzüne çıkarır.

3. Padişah, insanlarına rüyalarını açıklamalarını söyler. Yılan, fakir kahramana rüyaları yormada yardım eder ve fakir zengin olur.

---

[122] M. GABDULLİN. age. s. 98
[123] S. KASKABASOV. age. s. 153

4. Kahraman, yılanı ateşten kurtarır. Hediye olarak yılan kahramana hayvanların dilini öğretir.

5. Kahraman, beyaz ve siyah yılanların dövüştüğünü görür. Beyaz yılana yardım ettikten sonra yılan ona olağanüstü eğitim verir.

6. İki yaşlı karı kocanın yılan şeklinde bir oğulları dünyaya gelir. Delikanlı, parçalanan padişahı sihirle diriltir, kız için başlık parasını verir ve sonunda yakışıklı bir delikanlıya dönüşür.[124]

Olağanüstü masallarda hayvanların yanı sıra kahramana diğer insanlar da yardım etmektedir. Onların arasında en yaygın olan tip akıllı yaşlı adamdır. Yardımcı yaşlı adamın yer aldığı bazı masal epizotları şunlardır:

1. Kahraman çölde yaşlı adama rastlar ve adam ona Savnabir padişahının ülkesine nasıl gideceğini söyler. Yaşlı adamın dediğini yaparak kahraman çift başlı kartalın yavrularını kurtarır ve kartal onu başka yere taşır.

2. Sualtı dünyasına gitmek isteyen kahramana yaşlı adam balık padişahından sihirli sandığı almasını tavsiye eder. Böylece kahraman, sandığın yardımıyla gitmek istediği yere ulaşır.

3. Üç geçilmez dağın arkasında oturan kuşlar padişah olan dostuna gitmek isteyen kahraman yaşlı adama yardım eder. Yaşlı adam kahramana kumlu, sıcak ve buzlu dağı nasıl geçeceğini öğretir.

4. Savaşa giden kahraman yaşlı bir adama rastlar. Adam kahramana düşmanı nasıl yeneceğini ve kendisinin kazanacağını söyler.[125]

Kahraman, yolculuğu sırasında yardımcı insanlar yanı sıra ona engel olan, zarar vermek isteyen çeşitli kötü tiplere rastlamaktadır. Onlar; yılanlar, ejderhalar, insan eti yiyen cadılar, devler, tek gözlü devler vb.dir. Kazak masallarında onların arasında daha sık rastlanan tipler ejderhalar, devler ve cadılardır.

Türk Mitolojisinde "ejderha" motifinin kökü çok eski zamanlara dayanmaktadır.[126] **Ejderha** tipi, yardımcı yılan tipinin tam tersidir. Ejderhanın mekanı

[124] S. KASKABASOV. age. ss. 153-154
[125] S. KASKABASOV. age. s. 160
[126] Alimcan İNAYET. *Türk Dünyasında Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi Yalmavuz/Celmoğuz.* İzmir: Külcüoğlu Kültür Merkezi, 2007, s. 56

dağlar ve yer altıdır. O yerlere gelen insan ejderhanın cezasından zor kurtulmaktadır. Ejderha, aynı anda hem emir verici hem de yutucudur. Birkaç örnek verelim:

1. İnsanların kahramana dağda ya da dağın kenarında gecelemeyi yasaklamasına rağmen kahraman yasağı çiğner ve dağda geceler. Ejderha kahramanı yakalar. Ejderhanın yenemediği birçok düşmanı olur. Bu yüzden ejderha kahramana bir şart koyar. Eğer kahraman ejderhanın düşmanlarını öldürürse o zaman ejderha onu serbest bırakır. Kahraman, ejderhanın şartını yerine getirerek serbest bırakılır.

2. Kahraman, kendisine kız istemeye giden babasına dağda gecelememesini söyler. Fakat kahramanın babası oğlunun tavsiyesini dinlemeden ejderha tarafından yakalanır. Ejderha adama bir şart koyar: serbest kalmak istersen oğlunu bana ver. Kahramanın babası ejderhanın şartına razı kalmaya zorunda kalır ve oğlu ejderhaya gider. Ejderha kahramanın komşu ülke padişahının kızını getirmesini emreder.[127]

İki örnekte gördüğümüz gibi ejderha, emreder ve ister, kahraman ve onun akrabaları ise ejderhanın emrini yerine getirir.

Fakat masallarda daha çok yutucu-ejderha tipine rastlanmaktadır. Mesela:

1. Her gün (her ay ya da her yıl) ejderha, bir sürü koyun ve bir kızı yer. İnsanlar ejderhadan korktukları için onun emrini yerine getirir. Ancak kahraman ejderhayı öldürerek insanları beladan kurtarır.

2. Her sene ejderha Simurg ya da Alıp Kara Kuşun yavrularını yer. Kahraman, yavruları ejderhadan kurtarır ve kuş kahramana yardım eder.[128]

Aynı zamanda ejderha, "ölüler dünyasının" bekçisidir. O, bir ruh alıcısıdır.[129]

Kazak olağanüstü masallarında ejderha dışında kahramanın düşmanı olan **cadı** (calmavız-kempir) tipi de yer almaktadır.

Cadı, kadın kılığında, genç, yedi başlı, tek gözlü, çok çirkin şeytan şeklinde tasvir edilir. İnsan yiyen kötü bir ruh olarak tanınır. Genellikle akciğer olarak su üzerinde yüzer. İnsanlar ona yaklaşınca, o yedi başlı kadına dönüşerek insanı çeker alır veya çocuğunu vermesini ister.[130]

---

[127] S. KASKABASOV. age. s. 176
[128] S. KASKABASOV. age. ss. 176-177
[129] S. KASKABASOV. age. s. 177
[130] A. İNAYET. age. s. 13

Cadının dolaştığı yer su, su kenarı olduğu için onun "sualtı dünyası", yani inanca göre "ölülerin dünyası" ile ilgisi olduğunu söyleyebiliriz.[131]

Burada, Kazak olağanüstü masallarındaki belirli bazı tipler tespit edilmiş, özellikleri tasnif edilmiş ve bu tip tiplerin ilişkileri değerlendirilmiştir.

III.2. KAZAK MASALLARININ İŞLEVLERİ

Araştırmamızın bu bölümünde Kazak masallarının işlevleri üzerinde durmaya çalışacağız. Ayrıca bu bölümde, Kazak masallarının sadece basit halk anlatıları olmadığını, bu anlatılanların göçebe Kazak Türkleri için ne kadar önemli olduğunu da göstermeye çalışacağız.

Ne yazık ki son zamanlara kadar masalların toplumda üstlendikleri rol ve işlevleri konusu ihmal edilmiş; masal türüne karşı tek yönlü, eksik bir bakış ve düşünce tarzı hakim olmuştur. Masal daima bir eğlence aracı olarak görülmüş, eğitici ve kültür malzemesi olma işlevleri göz ardı edilmiştir. Fakat tam tersine masallar ve onların vermek istediği mesajların insanları iyiye, güzele ve doğruya yöneltmede, psikolojik ve sosyal bakımlardan etkilemede, onlara sorumluluklarını hatırlatmada, iyi ve örnek birer vatandaş olarak ve toplumsal şartların gereklerine göre yetişmelerinde, bazı düşünce ve fikirlerin telkininde ve daha geniş kamuoyunun oluşturulmasında önemli rolü vardır.

Kazak masallarının işlevleri maddeler halinde şöyle sıralanabilir:

1. Hoşça Vakit Geçirme, Eğlendirme

Masallar, özellikle günümüz iletişim araçlarının bulunmadığı dönemlerde diğer halklarda da olduğu gibi Kazak Türkleri için de tek eğlence aracı olarak kabul görmüştür. Çocukları oyalamak, onlara hoşça vakit geçirtmek aile büyüğü kadınlara düşmüş, onlar da anlattıkları masallarla bu işlevi yerine getirmişlerdir. Masallar sadece çocuklar için değil, aynı zamanda yetişkinler için de bir eğlence aracı olmuştur.[132]

Özellikle kış gecelerinde, kadınların toplu olarak bulunduğu ortamlarda usta masalcılar tarafından anlatılan masalları dinleyen genç kızlar ve kadınlar bir taraftan

[131] S. KASKABASOV. age. s. 79
[132] S. KASKABASOV. age. s. 171.

yardımlaşarak işlerini yapar diğer taraftan hoşça vakit geçirirler. En az çocuklar kadar, yetişkinler de masalları büyük bir zevkle dinler, hatta masalcının uyarısına rağmen masalın büyüsüne kapılarak anlatılanların gerçek olduğuna inanır, kendilerince hayaller kurarlar. Masallar halkı eğlendirmeyi amaçlaması ve halk için yegane bir eğlence aracı olması sebebiyle, anlatıma dayalı türler içinde daima özel ve önemli bir yere sahip olmuştur.

Masal tekerlemelerinin de eğlendirmek adına önemli bir işlevi vardır. Özellikle giriş tekerlemeleri gerçek dışı bir dünya kurgulayarak dinleyenleri masal atmosferine hazırlamaktadır. Masalın başında komik ve şaşırtıcı olaylar anlatılarak akıl ve mantık devre dışı bırakılmakta, ortak değer ve doğruların alışılmış kuralların dışına çıkılarak gerçekler önemsenmeyip problemler alaya alınmakta, böylece dinleyenler, psikolojik ve toplumsal baskıdan kurtularak rahatlamakta ve eğlenmektedir. Bazı masal tekerlemeleri ise, mantıksızlıkları sebebiyle dinleyiciyi güldürmekte ve hoşça vakit geçirmesini sağlamaktadır. Buradan hareketle tekerlemelerin başlıca işlevinin, anlatılanların gerçek olmadığını hatırlatıp hayal oyunları ile dinleyicileri şaşırtmak ve eğlendirmek olduğunu söyleyebiliriz.

Masal, insanları gerçek hayatla düşleri arasındaki uzlaşmadan doğan ideal bir dünyaya götürmektedir. İnsanlar arzu ettikleri fakat çeşitli sebeplerden dolayı yaşayamadıkları hayatı ancak masallar aracılığı ile elde etmeye çalışmakta ve mutlu olmaktadır.

2. Tarihi Gerçeklik ve Kültürü Kuşaktan Kuşağa Sağlama

Masalların tarihi önemi, Kazak Türkleri gibi yerleşik hayata geçmeden önce göçebe hayatı yaşayan diğer Türk boyları için çok büyüktür. Masallara dayanarak, eski insanların yaşam tarzları, ne gibi işlerle meşgul oldukları tahmini olarak da olsa anlaşılabilir. Masallarda, İslamiyet'in kabulünden önce var olan Fetişizm, Animizm gibi ilkel dinlerin izlerini de görmek mümkündür.[133]

Eski Kazak toplumunda işten artan zamanlarda akşamları, görmüş, geçirmiş, bilgili insanların çevresine toplanarak onların söylediklerini dinlemek büyük küçük herkes için yaygın bir gelenek haline gelmiştir. Böylelikle gençler, bilge kişilerin hayat

[133] M. GABDULLİN. age. ss. 97-98.

tecrübelerinden istifade etme şansına sahip olmuşlardır. Bu suretle gençlerin hayat anlayışlarına adetleri ve ahlaki ölçüleri yerleştirmek ve onları yönlendirmek daha kolay olmuştur. Masallar, böylelikle kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlamıştır.

Daha önce de söylediğimiz gibi halk hayatında önemli bir yeri olan hayatı ve çeşitli olayları yorumlama ve anlamada masallar önemli bir işleve sahiptir. Uzak geçmişte masalların bu görevi yerine getirdiğini anlayabilmek için masallarda yer alan olayların gerçek hayatla bağlantısını araştırmak zorunludur. Masalların gerçek hayattan uzakta yaratılmayıp aksine yaşamın tam ortasında oluştuğunu, onlarda hiçbir fikrin olmadığı kanısının tersine hepsinin onları yaratanların yaşantısı ile son derece bağıntılı olduğunu görmek gerekir.

3. Öğüt Verme ve Eğitme

Toplumu eğiten temel ögelerden biri olan masallar incelendiğinde, onlarda anlatılan olayların toplumsal bir gerçekten kaynaklandığı görülür. İnsanlar hayatın gerçeklerini, karşılaştıkları problemleri ve onların çözüm yollarını, korku ve endişelerini, umut ve hayallerini masal yoluyla anlatmış ve bunu yaparken de gelecek kuşaklara örnek olmayı, onları hayatın zorluklarına ve sürprizlerine karşı hazırlamayı ve eğitmeyi hedeflemiştir.

Kazak masallarının önemli işlevlerinden biri eğitimdir. Masallar vasıtasıyla gençlere istenilen davranışların kazandırılması, istenilmeyen davranışların terk edilmesi sağlanmıştır. Ayrıca, gençlerin geleceğe yönelik bilgilenmesi ve eğitilmesi yine masallar vasıtasıyla sağlanılmıştır. Diğer Türk boyları gibi Kazak Türklerinin de göçebe bir toplum olduğunu düşünecek olursak masalların eğitim ve öğretimdeki işlevini daha iyi anlaşılacaktır.

Sonuç olarak, verdiğimiz işlevlerin Kazak masallarının genel işlevleri olduğunu belirtmek gerekir.

SONUÇ

Kazak masalları, nitelik ve nicelik bakımından, Kazak halk edebiyatının önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Bu sahada Çarlık Rusya, Sovyet Birliği ve Kazakistan Cumhuriyeti dömeninde birçok çalışma yapılmıştır. Fakat Türkiye'de bu konu üzerinde yapılan incelemeler yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla, halkbilimi disiplininin ilgili araştırma kuram ve yöntemlerine göre, Kazak masalları hakkında yapılacak ciddi ve kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Buradan yola çıkılarak hazırlanan çalışmamızda, Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine kırk Kazak olağanüstü masal metni aktarılıp olay örgüsü, motif, işlev ve tipler açısından incelemeye çalışılmış ve bilimsel sonuçlara ulaşmaya çaba gösterilmiştir. Çalışmamızda elde edilen sonuçları şöyle sıralamak mümkündür.

Bu çalışmada yer alan Kazak olağanüstü masallarda olağanüstü güce sahip olan bahadırlar; cadı, dev ve peri gibi olağanüstü yaratıklar; sahibinin her emrini yerine getiren tarak, ayna, halı gibi sihirli eşyalar; sahibine yolculuk boyunca eşlik eden, onu tehlike anında uyaran ve zor durumlarda yardımcı olan at; kahramanların çeşitli hayvanların şekillerine girmesi; yetim üç kardeşin akıllı ve başarılı olması; çocukları olmayan ailelerin Tanrı'ya dua ederek ya da kısır kadınların sihirli elmayı yiyerek çocuk sahibi olması; kötülerin her zaman cezalandırılması; baş kahramanın sonunda padişah kızıyla evlenip padişahın tahtına oturması gibi ve daha çok başka motifler dikkatini çekmektedir. Bu yapıların hemen hepsi Türk Dünyası'nın diğer bölgelerinde anlatılan masallarda ve diğer anlatı türlerinde de vardır.

Bazı Kazak masallarının epizotları birbirine geçmiştir ki bazen olağanüstü masallarda gerçekçi masalların ya da gerçekçi masallarda olağanüstü masalların epizotlarına rastlamak mümkündür. Bu yüzden bazı zamanlarda hangi masalın hangi masal türüne girdiğini ayırmak çok zordur. Bu durumu çalışmada verdiğimiz bazı masal metinlerinde görmek mümkündür.

Kazak masallarındaki tipler, Kazak Türklerinin yaşadığı dönemlere göre değişmektedir. Mesela, feodal dönemindeki masal kahramanı Kazak Türklerinin Rusya idaresi altına girdikten sonraki masal kahramanından farklıdır. Halkın, yaşadığı döneme

göre kendilerini koruyan, gençlerin örnek alabileceği bir kahramana ihtiyacı vardı. Bu sebepten yola çıkarak halk, kendi ihtiyacına göre kahraman yaratmıştır, denilebilir.

Kazak masallarının özellikle giriş formelleri çok çeşitlidir. Bazen nazım, çoğu zaman ise nesir şeklindeki giriş formellerine rastlanmaktadır.

Kazak masallarında geçen olaylar belli bir zamanda ve yerde geçmese de, bazı zamanlarda ülke ve şehir adlarında rastlarız. Mesela,

Bu çalışmamızda Türkistan topraklarında yaşayan Kazak Türklerinin halk edebiyatında önemli yer alan Kazak masalları incelenmiş ve okuyuculara Kazak masallarını tanıma imkanı sağlanmıştır.

METİNLER

KAZAK TÜRKÇESİ

1. ҚORҚAV ŞAL[134]

Bir қorқav kisi bolıptı. Ol üylengennen keyin èyeli bir ul tavıptı, tuñğışınan keyingi balasın "şır" etip jerge tüskende-aқ èkesi dayar otıradı eken de, özi jep қoyadı eken. Süytip ol jeti balasın jep қoyıptı.

Èyeli toğızınşı balaġa jükti boladı. Jalġız ulı èkesiniñ öz balaların jep қoyatının bilgen soñ endigi bavırın aman alıp қaluvdı oylastıradı.

Şeşesi tolġatıp jatқanda bala nèresteni alıp қaşpaққa dayarlanadı. Èkesi pışaġın jalañdatıp, balanı jeymin dep añdıp otıradı. Tañğa jaқın şal talıқsıp uyқtap ketedi. Bala "şır" etip jerge tüskende aġası balanıñ kindigin kesedi de, orap alıp қaşa jöneledi. Oyanıp ketken èkesi tura қuvadı. Biraқ bala jetkizbey sol küyi қutılıp ketedi. Bala bavırın alıp üş şoşaқtıñ bavırındaġı bir қaraşa üyge keledi. Ol üyge bavırın baқtıradı da, özi añ avlap, èlgi üydiñ kisilerin bağıp jüredi. Қutқarıp қalġan bavırı èyel bala eken. Keyin kele ol edèvir er jetedi. Endigi jerde қarındasın ertip, el aralap kete baradı. Jüre-jüre tündeletip bir қalaġa keledi. Қalada eşkim joқ. Bir-aқ üyde ġana şam jarığı körinedi. Baspalap üyge kelse, bir қazan et asılıp turadı. Söytse ol adamnıñ eti eken. Endi bir üyde küñgirlegen davıs şığadı. Jasırınıp kelip tıñdasa:

-Bul қalanıñ adamı tavsıldı, endi adamdı қaydan tavıp jeymiz?-dep, söz қılıp otıradı üydegiler. Bir zamanda birevi:

-Қazandaği et pisken şığar, körip keleyin,-dep sırtқa şığa bergende, onıñ da basın қağıp aladı.

-Ekevi birigip etti jep jatır ma, қarayınşı,-dep şıққan üşinşini öltiredi. Söytip altavın öltiredi.

-Bèri jiyılıp alıp etti jep jatқan körinedi,-dep asığıs soñğı birevi şığa bergende, onıñ basın қağıp aladı. Biraқ, ol osı adam jeytin jeti jalmavızdıñ bastığı-eñ küştisi eken. Қılış onıñ bir şekesin ġana қağıp tüsiredi. Jaralı adam jigitpen alısa ketedi. Alısıp jürgende қorқav bir қudıққa қulap tüsip ketedi. Jigit қudıқtıñ avızın ülken tiyirmen taspen bastırıp қoyadı da, қorқavlar otırğan üyden tintip jürip kilt tavıp aladı. Kiltti alıp

[134] Қorkav Şal. *Kazak Ertegileri C.I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 222-226.

èr üydiñ esigin aşıp ķarap jürse, bir üyde jeti tulpar baylavlı turadı. Aldarına bir jaġınan suv ağıp kelip tur da, bir jaġınan şöp kelip tur. İşinde bir erekşe bölek bir ķara şubar at turadı. Munı körgennen keyin jigit ķarındasına keledi. Jigit ķarındasımen èlgi en şèride tura beredi. Özi añ avlap künköris ķıladı. Bir küni jigit añġa şıġarda:

-Sen mına üydiñ esigin aşpa, ana ķudıķtıñ avızındaġı tastıñ üstine otırma,-dep ķarındasına tapsıradı.

Aġası ketken soñ ķız üydiñ esigin aşadı da, jeti attı köredi, ķudıķtıñ avızındaġı taskа da otıradı. Bir kezde ķudıķtıñ işi düñgirleydi. Ķız ķudıķ avızındaġı tastı ķoparıp ķarasa, işinen:

-Sen ne ķılġan jansıñ?-degen bir adamnıñ davısın estidi.

-Biz jalġız aġammen ekevimiz osı şèrige kelgen eki jolavşımız. Ķazir osı şèride turamız,-deydi ķız.

-Sen neġıp jatķan adamsıñ?

-Biz ılġi adam jeytin jalmavız edik. Osı ķalanıñ adamın tügel jep boldıķ. Bir küni tünde seniñ aġañ birimizdi birimizge ķospay, bildirmey öltirip ketti. Men jaralı ķaldım. Meni osı ķudıķķa tüsirip ķamap ketti. Endi sen meni şıġarıp al. Ekevmiz birigip jan baġayıķ, bul şèride eşkim ķalmadı. Aġañ bèribir seni alıp jatķanı joķ,-deydi jalmavız.

-Meniñ aġam ogan köne me, onı ķaytemiz?

-Onıñ amalı tabılar, pèlen üydiñ aldında meniñ jartı şeke süyegim jatır, sen aldımen sonı al jène şubar attıñ savır jüninen al, süyekti ornına ķoy, sonañ soñ jündi suvlap jaranı aynaldıra japsırsañ basım ķalpına keledi.

Ķız ķorķavdıñ aytķanı boyınşa isteydi de, ekevi ķosılısadı. Munı aġası bilmeydi. Ķaşan da aġası añnan kelgende ķız tajaldı sandıķķa tıġıp baġadı. Süytip jürgende ķız ekiķabat bolıp ķaladı. Ķız ötirik avırġan boladı da, bir küni aġasına:

-Men avruv boldım,-deydi.

-Saġan nemene em bolar eken?-dep, agası abırji suraydı.

-Şalġay bir jerde jeti èvliyeniñ şırağı bar, sonı èkelip ber,-deydi. Jigit jalġız ķarındası üşin azaptan ķorıķpay şıraķtı izdep ketedi. Kele jatıp bir kisige jolıġadı. Oġan sèlem berip amandasķan soñ şaruvasın aytadı.

-Onı tabuvġa bolar, ol pèlen jerde, bir jerde jeti èvliye namaz oķıp otıradı, solardıñ jeti şamı bar. Betegeden biyik, jusannan alasa bolıp bar da, olar èri ķarap namaz oķıp otırġanda şamdı alıp ķal,-dep jol körsetedi.

Èlgi kisiniñ aytuvı boyınşa şamdı tavıp, alıp ķaşıp ķarındasına keledi. Ķarındası turġan jerge jaķndaġanda joldıñ boyında, tikenniñ tübinde bir jas bala jılap jatadı. balanı aladı da, ķarındasına:

-Joldan bir bala tavıp aldım, munı bavır ķılıp alayıķ, ekev edik, endi üşev boldıķ, sen baķ,-dep beredi.

Èsilinde bul ķarındasınıñ tapķan balası bolatın. Aġasınıñ ķarası köringende jalmavız ekevi èdeyge tikenniñ tübine ķoyıp ķoyġan edi.

-Men èli jazıla almadım,-dep keyipti ķarındası.

-Endi ne em boladı?-degen aġasına:

-Pèlen jerde bir sarı ayu bar, sonıñ apanınan şöp èkelip ber, sonı ķaynatıp işip, juvınsam jazılarmın,-deydi ķız. Aġası munı da izdep ketedi.

Ay jüredi, jıl jüredi. Jol-jönekey taġı èlgi kisige jolıġadı. Oġan şaruvasın aytķan soñ, ol kisi:

-Balam, ol "Barsa-kelmes" degen jerde, ol kisi jeytin ayu, onıñ apanına kiruv ķiyın. Ķiyamen ķiyalap, jılġadan jorġalap, betegeden biyik, jusannan alasa bolıp barıp almasañ, ķolġa tüspeydi,-deydi.

Jigit munı da èkeledi. Ol kele jatķanda ķız ben tajal:

-Bul taġı da ölmepti, endi ķaytemiz?-dep aķıldasadı da, mayġa uv salıp, şelpek pisirip jigitke beredi. Jigit şaydı urttap, şelpekti jevge umtılsa, èlgi jas bala jigittiñ ķolın ķaġadı, jigit üş ret umtıladı. Bala üş ret ķaġadı. Osı kezde körip jatķan tajal:

-Mınanıñ ķorlığı-ay,-dep atıp turıp jigitpen alısa ketedi. Ekevi birin-biri ala almay jürgende jigittiñ ķarındası tajaldıñ ayaġınıñ astına kebek, agasınıñ ayaġınıñ astına burşaķ tögedi. Osı kezde tajal balaġa:

-Meniñ bel balam bolsañ, ķılışımdı èkep ber,-deydi.

-Meniñ joldan tavıp alġan inim bolsañ, ķılışımdı èkep ber,-deydi jigit. Sonda bala:

-Sen meniñ èkem bolġanıñmen meni dalaġa tastaġansıñ, sonda aġam èkelip meni baķķan,-dep aġasına ķılış èkep beredi. Süytip jigit tajaldı öltiredi. Ķarındasın da

öltiredi, bul jerde birneşe jıl mekendeydi. Bala da birtalay jasқa kelip қaladı. Sonda olar bir şèrige köşedi.

Bul қalanıñ hanı: “Meniñ paluvanım bar, sonı jıққan kisige қızımdı beremin”,-dep jar saladı.

Jolġa şıġarda inisine eki tal gül şöp egip berip:

-Munıñ biri-men, biri-sen. Mına şöp gül aşıp қulpırıp tursa, meniñ jolım bolġanı, sargayıp tursa, meniñ basıma kün tuvganı, қuvrasa ölgenim, şöp sarġaya қalsa meni izde,-dep tastap ketedi.

Jigit hannıñ Arlan töbet atalġan paluvanın jıġadı da, қızdı aladı. Süytip jürgende taġı bir şèriniñ patşası: “Meniñ ögiz paluvanım bar, sonı jıққan kisige қızımdı beremin”,-deydi. Bul habardı estigen jigit paluvandı jıġıp, қızdı inisine alıp beruvge ketedi.

Bul jolı jigit ögiz paluvannan jıġılıp қaladı da, tutқınġa alınadı. Osı kezde gül sarġaya bastaydı.

Bala aġasın izdep jolġa şıġadı. Birneşe kün jürip aġasınıñ üyin tabadı. Keştetip kelip aġasınıñ üyine қonadı.

-Mınav meniñ küyevim ġoy, bul maġan nege ündemeydi,-dep tañ қalġan jeñgesi tünde tör aldında jatқan “küyeviniñ” janına keledi. Körpeni aşa bergende bala sol şıntaġımen èyeldi қaġıp қaladı. Қatın añ-tañ bolıp tösegine kelip jatadı. Tañerteñ aġasınıñ jönin uġadı da, bala jolġa tüsedi. Birneşe ay jürip hannıñ avılına keledi. Bolıp jatқan bir toydıñ üstinen tüsedi. Derev ögiz paluvanmen küresip, onı jıġıp èri öltirip, aġasın tutқınnan şıġarıp aladı. Қızdı da alatın boladı.

“Қuda, küyevdi sıylaymız” degen atpen, han bir üy dayarlatadı. Jène işine toltıra taġam қoyadı. Bul üy temirden salıngan eken. Buġan kirerde aġası:

-Bulardıñ türi jaman, kirmesek қaytedi?-deydi.

-Tèvekel, kireyik, қorıқpayıқ,-dep inisi turıp aldı. Adamdar üyge kirgen soñ: “Jalġız attılarġa қız beremiz be? Örtep joġaltayıқ”-dep olar üydiñ sırtınan otındı üyiip ört қoyadı. Temir üy қızıp bolġanda bala irgesin köterip, aġasın ertip şıġıp ketedi. Amalı tavsılġan han aқırı қızın beredi.

Üşevi jolġa şıġadı. Jol ortada inisi aġasına:

-Ekevmiz küş sınasayıқ,-deydi.

-Aġayındı ekevimizdi küş sınasuvımızdıñ jöni joķ,-dep könbeydi aġası. Bala:

-Onday bolsa men ketemin, seni körmeymin,-dep turıp aladı. Lajsızdan aġası küş sınasuvġa könedi.

-Endeşe, meniñ sol şınaşaġımdı at,-dep köterip turadı. Lajsızdan inisiniñ sol şınaşaġın atadı. Atıp bolġannan keyin:

-Ne üşin maġan atķızdıñ? Eger osınıñ sırın aytpasañ men ketemin, seni körmeymin,-dep aġası turıp aladı. Aġasınıñ ketuvine közi jetken inisi şının aytadı:

-Sen joķta men seniñ üyine keldim. Jeñgem meni sen dep ķoynıma jatpaķ boldı. Sonda men sol şınaşaġımmen ķaġıp jiberdim. Sondıķtan osı şınaşaġım kinèli boldı. Sol üşin atķızdım.

Osıdan keyin aradaġı bolımsız, èri bilinbey bara jatķan tüyinşek şeşilip, ekevi öz şèrine kelip muratına jetipti.

2. ÈDİLŞİLİK HÈM GÜL AĠAŞI[135]

Bir ķalada erli-zayıptı eki adam bolıptı. Bir balası bar eken. Meylinşe kedey bolıp eşbir jumıs ķıluvġa maldarı joķ eken. Biraķ egin salatın azıraķ jerleri bar eken. Onı da özderiniñ ornına bir kedey körşilerine satadı eken. Sol körşi eki ögiz amaldap tavıp alıp, sol jerge egin sala bastaptı. Bir uvaķıtta jerdi soķamenen jırıtp jürip jerdiñ astınan soķası tiyip sıldıraġan ķumıranıñ sıbdırı estiledi. Jerdi ķazıp ķumıranı tavıp ķarasa, tolġan altın eken. Sonda kedey altınnıñ birine timesten kömip ķoyıp, jerdiñ iyesine barıp habar beripti.

“Seniñ jeriñnen altın salġan ķumıra taptım, jürip sonı jıldamıraķ al”,-deydi. Sonda jerdiñ iyesi aytıptı: “Jer bu künde maġan tiyisti emes, men saġan satķan edim paydalanuvġa, sol sebepti altın da saġan tiyesili”,-dep. Köpke şeyin eki kedey eregisipti. “Sen al, sen al”,-dep. Aķırında töbelesip birin-biri jaralı ķılıp, handarına barıp arız ķılıptı.

Han arızdarın tıñdap, ekeviniñ adaldıġına tañ ķalıp suraptı: “Balalarıñ bar ma, ķanşa?”-dep. Jerdi paydalanıp jürgen kisiniñ bir ķızı bar, burıñġı iyesiniñ bir ulı bar eken. Sonda hannıñ ķılġan biligi ekeviniñ balaların neke ķılıp ķosıp, tabılġan altındı jastarġa ber dep ükim ķılıptı. Sonda ekevi de bilikke razı bolıptı. Jastarġa èybat üy salıp, toy ķılıp barşa mañayındaġı ķalalardı şaķırıptı. Eki jas meylinşe baķıttı bolıp ataları da zaruvat körmepti. Neşe zaman ötken soñ bayaġı altın tabılġan jerge gül aġaşı ösip, güldengende altın şıġaratın boldı deydi.

Bir küni patşa añġa şıġıp, köp jürip bayaġı altın tabılġan jerge kez bolıp, gül aġaşın körip jıldam kelip gülinen julıp alayın degende, aġaş kökke köterilip ketipti. Patşa köp ķayran bolıp turıptı. Sonan soñ keyin ķaytıp barıp ķarasa, aġaş ornına barıp ķalıptı. Patşa ķaytadan jaķın kelip aynalıp ķarap, taġı da ustavġa umtılġan eken, taġı köterilip ketipti. Patşa üş mèrtebe jahat ķılıp bolmaġan soñ üyine bos ķaytıptı.

Patşa sarayına kele sala nökerlerin, moldaların jiyıp körgenin bayan ķılıp aytıp, “bul ne nèrse” dep suraptı. Eşķaysısı tavıp javap bere almaptı. Sonda patşa üyin, halķın, jurtın tastap, sol körgen nèrsesin biluvge ġahid ķılıp, jolavşı bolıp jönelipti. Öz şaharına jaķın bir ķalada kempir köripti. Sol kempirden biledi ġoy dep öz jumısın suraġan eken.

---

[135] Èdilşilik hèm Gül Aġaşı. *Kazak Ertegileri C.III.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss.25-27.

Kempir bir şaharda bir ķart bükir şal biledi dep közdep jiberipti. Patşa aytķan şaharġa kelip köp izdep, aķırında aytķan aķ şaştı bükir şaldı tavıptı.

Sol şal patşanıñ jumısın tıñdap bolıp, aytıptı: “Seniñ izdep jürgen jumısıñdı biletin kisi men emespin, ol meniñ ortanşı aġam, jaķın pèlen şaharda turadı”,-depti. Sonda patşa ķarttan ķaġaz alıp, aytķan baġanaġı şaldıñ aġasın tavıp alıptı. Sol ķart jası ülken bolsa da baġanaġı inisinen jasıraķ, tıñ eken deydi. Şaşınıñ aġı da az deydi. Sonda patşa tañ ķalıptı. “Bul jas kisi ġoy, bayaġı kempir “ķart” dep aytıp edi, baġanaġı ķart ötirik aldap jibergen eken ġoy” dep, aķırı jumısın aytıptı. Şal estip bolıp basın şayķap aytıptı: “Meniñ halim kelmeydi hèm seniñ izdep jurgen şalıñ men emespin. Emn ortanşı inisimin. Endi bèrimizden ülken aġamız taġı bar. Sol bu söziñdi biledi”,-depti. “Özi bir şaharda teñizge jaķın turadı”,-depti. Sonda patşa bu şaldan taġı ķaġaz alıp, tuñġış ķarttı izdep jönelipti. Patşa izdep aytķan şaharına kelip, tuñġış ķarttı tavıp alıptı.

Sol tuñġış ķart dep izdep kelgen kisisin patşa körgen jerde tipti ķayran ķalıptı. Ķart dep aytatın emes deydi, jap-jas, beti uvıljıp turġan, şaşı ķap-ķara deydi. Patşa jumısın ayta bastaptı: “Men seni izdep keldim. Sen ayta ġoy”,-dep. “Ķırġa gül aġaşı ķaydan keldi, altın sabaķtarımenen? Men jaķındap barsam gülderinen julıp alayın dep, kökke köterilip ketedi, ketsem ķayta ornına baradı”,-deydi. “Taġı da sennen bir tañ ķalıp suraytınım, ne sebepten osınday jassıñ? Ortanşı iniñ jası kişi bolsa da şaşınıñ aġı bar. Keje iniñ müldem ķart şal. Şaşı appaķ, senderdiñ èkeleriñ be dep oylaytın?”-dep.

Sonda şal patşaġa bèrin aytıp beruvge uvaġda ķılıp, èveli otırıp tamaķ işeyik dep otırġızıptı. Tamaķ jep bolġan soñ şaldıñ ķatını bir ķarbız alıp kelipti. Şal ol ķarbızdı ķaytarıp, “özge ķarbız èkel” depti. Ķatını eriniñ buyrığımen barsa da, bastapķı ķarbızın ķayta èkelipti. Sebebi, özge ķarbız joķ, bar bolġanı birev-aķ eken. Sonda şal ķatının on eki ķaytara jumsaptı, “özge ķarbız keltir” dep. Aķırında sol ķarbızın jep, patşaġa ayttı deydi:

“Kördiñiz be, patşam, bizde bar bolġanı jalġız ķarbız bar edi. Ozını özim bile tura ķatınımdı neşe mèrte jumsadım, “ķarbız keltir” dep jène ķatınım ekiķabat. Sonda da ķatınım ķarbız alamın dep on eki satılı basķışpenen tömeñgi üyge on eki barıp, on eki keldi, sonda da maġan aşuvlanıp lèm degen joķ. Meniñ ķatınım aķıldı, juvas, sol sebepten men inilerimnen tıñ, jaspın, jasım köp bolsa da, kenje inimniñ ķatını meylinşe dolı, sol sebepten erin ķartayttı. Ortanşı inimniñ ķatını onşa dolı da emes, onşa jaķsı da

emes özine, sol sebepten eri köp ķartaya ķöyġan joķ. Endi öz jumısıñ tuvrasında aytatınım mınav: “Gül aġaşı şıķķan jerdi bir kedey adam özge bir kedeyge satķan hèm satıp alġan kedey jer jırtıp jürip bir ķumıra altın tavıp alġan. Sonda eki kedey ursısıp hannıñ aķılımenen balaların ķosıp jaķındasıptı.

Sol gül aġaşı eki kedeydiñ adaldığına şıķķan bir baķıt, öz iyesinen basķa eşkimge buyrığı joķ. Sol üşin güldi aspannıñ jibergeni, “şaldar jaķsı tursın” dep. Böten kisi bul gülden ala almaydı. Onıñ aspanġa köteriletini alamın degen sol adamġa bildirgen belgisi”.

3. AHMETBEK PEN HASEN[136]

Ertede bir han bolıptı. Hannıñ ķırıķ vèziri bolıptı. Han da, hannıñ bas vèziri de köpke deyin bala körmey jürip, bir küni ekeviniñ ķatını da ul tavıptı. Han balasınıñ atın-Hasen, vèziri- Ahmetbek ķoyadı. Bul balaların tuġannan Birge tèrbiyeleydi, oķıtadı. On bes jasında ekevi de ülken ġalım boladı. Bir küni kitaptan bir hannıñ ķızınıñ jazġanın köredi. Onda bılay depti:

"Pèlenşe jerde, pèlen şaharda, pèlen degen hannıñ ķızınıñ bir jumbaġı bar. Sol jumbaġın şeşken kisige tiyedi, şeşe almaġan kisiniñ basın aladı" deydi.

Jumbaġın şeşuvge talay talay adam barıp şeşe almay basın aldırġan. Osı habardı estip Ahmetbek pen Hasen: "Biz neşe jıl oķıdıķ, ölsek osınıñ soñında öleyik, èytpese jumbaġın şeşip, osı ķızdı alıp keleyik",-dep ekevi jolġa tüsip ketedi.

Ekevi jolşıbay jürip kele jatıp, bir elsizge kez boladı. El taba almay zarıġıp kele jatsa, aldarınan bir jaķsı saray üy kezdesedi. Ekevi ķuvanıp ketip, attarınan tüse salıp üyge kirse, üyde adam joķ, ülken bir taza saray eken deydi. Ekevi üydi körip "ne de bolsa bügin osında bolıp şıġayıķ" dep, attarın doġarayın dep tıskа şıķsa, attarı özi doġarılıp ķalıptı, ķayta üyge kirgen. Şay jasavlı tür deydi. Şayġa otırġan eken, şay özinen-özi ķuyıla bastaptı. Sodan ekevi şaydı işip bolıp endi attı otķa jibereyin dep tıskа şıķsa, attarı otķa jayılıp ķalıptı. Üyge ķayta kirgen eken, eki tösek salınıp ķoyıptı. Ekevi eki tösekke jatuġa ķorķıp "ekevmiz bir tösekke jatıp tünimen uyķtamayıķ bir künde oyav-aķ şıġayıķ, osı üyde bir sumdıķ bar ġoy" desedi. "Al, endi uyķtamasaķ ermek bolsın, bir èñgime ayt, Ahmetbek",-deydi Hasen.

Ahmetbek bir uzaķ èñgime aytıp jatķanda tañġa da tayap ķaladı. Hasen uyıķtap ta ķaladı. Ahmetbek jalġız özi uyıķtamay jatadı. Bir uvaķıtta bir burıştan: "Osı ekevi ķayda baradı?"-degen davıs şıġadı. ķarsı burıştan: "Bular èlgi pèlen hannıñ ķızınıñ jumbaġın şeşemiz dep baradı. Onı Ahmetbek şeşedi de, ol ķızdı bular aladı, biraķ onı ķaytarda bulardı öltirip, men alamın,"-deydi. Birinşi burıştaġı davıs:

-E, ķalay öltiresiñ? –deydi. Soñġı davıs:

-Ķaytarda bular taġı osı üyge keledi. Bul üyden bular tamaķtanadı, sonda öltirip, ķızdı alamın.

---

[136] Ahmetbek pen Hasen. *Kazak Ertegileri C.I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss.93-96.

Manağı davıs: “Bular ķaytuda munda kemleydi, öytkeni Ahmetbek endi seniñ bar ekeniñdi biledi, kelmeydi”-deydi.

Soñğı burıştan:

-Eger bunda tünemese bular ekinşi ķonarlıķķa jete almaydı, attarı şarşaydı, özderi jayav jürip èbden tabandarı avıradı, sol kezde şılbırımdı şubatıp er-toķımdı ķara arğımaķ bolıp şığa kelem, sonda ķız minse, alıp ķaşıp ketem. Ahmetbek pen Hasenniñ biri minse, tuvlap jığıp öltirip ketem. Oğan bolmasa, aldarınan kümis bulaķ bolıp ağıp jata ķoyam, sol suvdı şöldep zarığıp kele jatķan el jabırlap işedi. Sonda ķızdan basķasına uv bolıp tiyem, süytip barıp alam, èytpese tipti ala almaytın bolsam üyine barıp jatķanda ķızdıñ betinen jılan bolıp şağıp öltirem. İşime küyik bolğanşa mağan da, oğan da joķ ķılamın,-deydi.

Alğaşķı burış jaķtan şıķķan davıs:

-Seniñ osı söylegeniñniñ bèrin de istetpeydi,-deydi.

Songı burıştan şıķķan davıs:

-Eger Ahmetbek osını bilip, birevge aytatın bolsa, ķara tas bolıp ķatsın,-deydi.

Sonımen ekeviniñ sözi bitedi. Tañ da ata bastaydı. Ahmetbek uyıķtamastan tañdı atķızıp, bar jaydı bilip aladı. Tañ atķan soñ Hasendi oyatıp, tesķa şığıp betterin juvıp kelse, şay jasavlı tur eken. Şaydı işip, tısķa şıķsa attarı jeguvli tur eken. Abralarına minip jürip ketedi. Hasen: “Mınav körim boldı, tağı ķaytarda osında kelip bir tınığıp alamız”, -dep boy bermey kele jatadı. Ahmetbek talaspay jüre beredi, biraķ èytevir “ķaytuda bul üyge ķonbaymız” deydi.

Joda birneşe kün jürip, ekevi bir küni özderi izdep kele jatķan handıkine jetedi. Han bulardı aldınan kütkizip alıp, bölek üy tikkizip beredi. Birneşe kün jatķannan keyin ķızına söz saladı. “Biz osılay jumbaķ şeşe kelip edik, ruķsat bolsa sol jumbağın estisek eken”,-deydi.

Ķız şaķırıp aladı da, jumbağın aytadı, jumbağı mınav eken: “Bir üş joldas bolıp, ol üşeviniñ bireviniñ düniye jüzin köretin ķuralı, bireviniñ közdı aşıp-jumğanşa düniye jüziniñ ķay jerine bolsa da uşıp baratın, bireviniñ ķanday avruvdan bolsa da ölgen adamdı tiriltip alatın ķuralı bar eken. Bir küni jerdiñ jüzin ķaraytın ķarap jiberip, bir baydıñ ķızı ölip, kömip jatķanın köredi de, üşevi sol jerge barıp, ķızdı tiriltedi. Bay ırza

bolıp, qızın èlgilerge bermek boladı. Endi osı qızdı üşeviniñ qaysısı aluv kerek?”-deydi. Jumbaq osı eken.

Ahmetbek turadı da: “Tañdav qızda boladı da, qız qay süygenine tiyedi de”,-deydi. Şeşuvi durısında osılay boladı. Qız Ahmetbektiki boladı. Biraq Ahmetbek qızdı özi almaydı, Hasenge beredi. Ahmetbekke deyin şeşuvlerdiñ birevi tiriltuvşige tiyedi, birevi köruvşige tiyedi, birevi baratınġa tiyedi degen eken, bulardıñ barlığınıñ da bası alınġan eken.

Èkesi qızdı birneşe jasav artıp, jigit qosıp jöneltedi. Jol boyı jürip otırıp, tap qonarlıq vaqta joldağı üyge keledi. Hasen qonayıq dese, bolmay Ahmetbek qondırmaydı, alıp ötedi. Hasen: “Apırmay, Ahmetbek, şarşap-şaldığıp jetkende ènevgide rahattanıp jatqan üyge qondırmağanıñ ne?”-dep renjip qaladı.

Ahmetbek:

-Hasen, men Saġan qastıq istemeymin ġoy, meniñ aytqanımdı istey berseñşi,-deydi.

Tağı da èr-beri jürgen soñ aldarınan bir èybèt bulaq ağıp jatadı. Hasen ayġay salıp:

-Èy, jükti toqtatıñdar, osı bulaq basında qonamız,-deydi. Ahmetbek jügirip barıp bir duġanı oqıp, suvdı qamşımen tartıp-tartıp jibergende suv joġalıp ketedi.

Hasen tağı da renjip:

-Ahmetbek, seniñ munıñ qalay, jaña ana jerge qondırmadıñ, endi qonayıq dep kele jatqan suvdı joġaltıp jiberdiñ, èlde qatınıñdı öziñ almağan soñ biz ne bolsa, sol bolsın dep kele jatqan bolarsıñ,-dedi.

Ahmetbek eş nèrse demey jüre beredi. Endi biraz jürgen soñ aldarınan şılbırın şubaltıp bir er-toqımdı qara arġımaq şığa keledi. Hasen: “Minemiz, ustañdar!”-dep umtıladı. Ahmetbek jügirip barıp arġımaqtı bastan qamşımen tartıp-tartıp jiberedi. Arġımaq joq bolıp ketedi. Hasen tağı da renjip, avızına kelgenin söyley beredi. Ahmetbek eş nèrse demey jüre beredi. Birneşe kün jürip, aman-esen eline keledi. Birneşe kün toy isteydi. Ahmetbek tünde uyıqtamay Hasendikine jatıp, endi jılan bolıp keluvin añdıdı. Bir küni tañġa jaqın közi ilinip ketkende Hasenniñ qatını şar ete tüsedi. Ahmetbek közin aşıp alsa, qatın talıp qalıptı. Betin jaña ġana şağıp bir qara şubar jılan tösekten tüsip baradı eken. Ahmetbek tösekten atıp turıp jılandı şaqqan jerin sorıp alıp

tükirip tastaydı. Sol uvaqıtta Hasen oyanıp ketip: “Uyıqtap jatqanımda qatınımnıñ betin süydiñ,-dep èlek saladı.-Qatıñdı öziñ aq al, men Saġan èvelden aytqamın. Ènevgi jol boyı istep kelgeniñ anav”,-dep qatınnan bezip otırıp aladı. Ahmetbek sonan soñ otırıp bastan-ayaq bar èñgimesin aytadı. Ekevi bara jatqandağı joldağı iyesiz üyden estigen èñgimesin aytadı. Bosaġaġa öltirip tıqqan jılandı körsetedi. “Betinen seniñ qatınıña qızığıp süygem joq, jılannıñ uvın qaytaruvġa süygem”,-dep soñğı sözin ayta beredi de, qara tas bolıp qatadı. Qatın men Hasen jılap-jılap baqşasınıñ işinen bir jaqsı orın jasap, tastı soġan qoyıp saqtaydı da otıradı.

Süytip jürgende eki jıl ötedi. Bir erkek bala boladı. Ol da ekige keledi. Bir küni bir baqsını ertip kelip Hasen: “Ahmetbekti tiriltuvge bola ma?”-dep suraydı. Baqsı: “Osı balañdı tiridey tastıñ üstine turğızıp qoyıp qan şığarsañ tiriledi”,-deydi. Hasen qatınımen aqıldasıp “basımız jas qoy, bala tabılar, Ahmetbektey joldas tabılmas” dep, balasın jetelep kelip, taska turğızıp qoyıp, ekevi eki qolınan ustap turıp qan şığaradı. Sol uvaqta Ahmetbek uşıp tura keledi. Ekevi bas salıp Ahmetbekke kezek-kezek körisip-amandasıp üyine ertip keledi. Ahmetbek te öi süygen qızın alıp, ekevi Birge turıp dèvren süredi.

4. ÜŞ JETİM ZEREK BALA[137]

Ertede, erte zamanda, eşki qıyrığı ketle zamanda bir patşa bar eken. Onıñ jalğız ulı bolıptı. Ol ulı ajalı jetip avırıp ölipti. Jalğız ulınıñ küyiginen patşa dalağa şıqpay jatıp alıptı.

Bul patşağa birneşe patşa köñil suray barıptı. Sonda da turmaptı. Patşa basqarmağan soñ eli küyzelipti. Osı elde jan-aşır adamı joq, èke-şeşe, ağa-ini degendey tuğan tuvısı joq üş jetimek bar eken. Bular üşevi aqıldasıp "biz patşanıñ köñilin surasaq qaytedi" degen oymen patşağa barmaqşı boladı. Bular halıqtarına "biz barıp köñil surasaq qaytedi" dep aqıldasadı. Halıqtarı: "Sen üşeviñ tügil senderden de zorlar barıp köñil aytqan sonda da turmağan patşa, senderge tura ma?"-depti.

Èrine ol uvaqta jetim-jesirdi köşede köşke elemeytin uvaq qoy. Osı küni bul üşevi jılap-jılap avılına qaytadı. Tağı bir kün üşevi aqıldasıp, alğan betimen patşanıñ ordasına barmaqşı bolıp, üyinen şığıp, sol betimen ordağa keledi.

Barayın dese aldındağı qaravıl ruqsat etpeydi. Osı jerde bular tura beredi. Ol qaravıldarı barıp, habar etedi. Bala degen soñ "patşa qanday jumısı bar eken èkel" deydi. Sonımen üşevi barıp otıradı. Onan soñ patşa: "Qoş, jumıstarıñ ne, ayt",-deydi. Üşeviniñ işinde birevi turıp aytadı:

-İya, talasımız bar. "Qanday Talas, ayt qène?"-deydi patşa. Bala birevin qolmen körsetip: "Mınav bir jerge altın qoyıp ketipti. Onı mınav qöyğan jerden alıp ketipti. Osı altın qoyğan balaniki me, joq bolmasa, qoyğan jerden alğan balaniki me, mine, osı talasımız",-deydi. Patşa: "Èrine, qoyğan balaniki",-deydi. Bala turıp: "Sonda altın qoyğandiki boldı ma?".

-İya.

-Ne üşin turmay jatırsız tösekten, jaratılsa jaratıldı, bala boldı sizge, öldi-qayta bardı ol, bala boldı qayır qara jerge. Ne üşin qapa bolıp tösekten turmay jatırsız?-dep köñil aytıptı bul üşevi. Onan soñ patşa ornınan turıp esin jinap, qaytadan halqın jinap alıptı deydi. Patşa vèzirlerin şaqırıp, bulardı vèzirlerdiñ qatarınan bosatıp, bulardıñ ornına üş jetim balanı aqıldı, bilgir, zerektigi üşin vèzirlik qatarına eñgizipti. Al endi bular vèzir bolıp tura tursın. Burıñğı eski vèzirlerine keleyik.

[137] Üş Jetim Zerek Bala. *Kazak Ertegileri C.I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 258-262.

Bular üş jetimniñ vèzir bolġanın köre almay elge ügit taratıp, osı jerdegi tam tastı uvatuvġa, eldi büldiruvge kirisip, ķalanıñ köp jayların buzdırıp osınday èreket jasap jürgen kezde patşa bir küni jorıķķa burıñġı, soñġı vèzirlerimen şıķpaķşı boldı. Söytip jorıķķa şıġıp kele jatsa bir ķayırılıs jerde eki bayġız attı ķusķa közi tüsedi. Ķarasa birevi oyda, ekinşisi ķırda otırġan eken. Üş jetim burın aytadı eken “”biz ķustıñ da tilin bilemiz” dep. Onı ana vèzirler biledi eken. Bular aytıptı, patşaġa: “Osı sizdiñ jañadan daylap alġan üş vèzir balañız aytatın edi, biz ķustıñ da tilin bilemiz dep, eger de biletin bolsa anav otırġan bayġızdıñ birevi oyda, ekinşisi ķırda naġıp otır eken osını surañızsı”,-depti.

Bayġızben tildesip bilip keluv üşin birevin jiberedi. Ol atınan tüsip, atınıñ erin ķaytadan mıķtap tartıp alıp, ķayta atına minip artınan ķuvıp jetedi. Analar suraydı: “Ne üşin birevi oyda, ekinşisi ķırda otır eken?”-deydi. Bala sonda:

-Oyda otırġannıñ jalġız ulı bar eken, ķırda otırġannıñ ķızı bar eken, ekevi ķalıñ mal söylesip otır eken. Ķızı barġa ulı bar aytadı eken “meniñ balama ķızıñdı ber” deydi eken. Ol “ķanşa mal beresiñ” depti. Ulı bar: “Otız altın berem”,- depti. Ķızı bar aytıptı: “Onda saġan ķızımdı bermeymin, sebebi otız altın özimde bar, odan da köbirek ber,- dep, bitise almay otır eken”,- dep bala osımen sözin tamamdaptı.

Sonda patşa turıp: “È, meniñ adamdarım buzılġan eken ġoy”,- dep oyġa ketipti.

Söytip seruvendep bolıp keşki uvaķıtta jay-jayına tarasıptı. Keşke taman patşa jaman kiyim kiyinip alıp, ķalasın aralap köruvge şıġıp, ķalasın teñ jarımı buzıluvġa taķalıp ķalġan eken, onı körip ķaytadı.

Erteñine “ķoş endi, balalar, el bülinip, ķala buzılıptı, bar jaylarıñdı tabıñdar” dep, üş jetimdi vèzirlikten bosatıp ķoya beripti. Balalar söytip bas ķamımen jüre tursın. Endi ķalaġa keleyik. Burıñġı vèzirlerdi ķayta saylap alıptı da, patşa selk etpey şalķasınan jatıp vèzirlerine atı-jöni joķ “Èkel!” depti. “Eger üş künge şeyin èkelmeseñder bastarıñdı kesem”,- depti.

Sonımen bular ne èkel degenin bilmey, aķıldasıp, “osı ana üş jetim balalar zerek edi, sonı ızdeyık” depti. Sonımen bul üşevin eki kün ötip, üşinşi küni izdep tavıp aladı. Kele bular balalarġa sèlem beredi. Ol üşevi de sèlemin ķabıldadı da: “Ķoş, jol bolsın, ķayda barasızdar?”* dep surav suradı. Bular javap berdi. “Biz sizderdi izdep jürmiz. Sebebi biz öletin boldıķ, patşa bizge uvaķıt berdi. Ol mınaday, şalķasınan selk etpey,

atı-jöni joķ “Èkel!” deydi, ne èkel degenin bilmey kelemiz, sonımen bizge üş kün uvaķıt berdi. Ol bügin bitetin küni”,- dedi. “Durıs, onda ķala buzılġan, sonı jöndev üşin usta ekel degeni ġoy!”. Olar sol küni, sol uvaķıtta artına keyin ķaray ķaytıp, birneşe usta aparadı.

Sonda patşa: “E, ķoş, üş künnen beri usta taba almadıñdar ma? Neġıp keşiktiñder, ayt şıñdarıñdı!”-depti.

Sonda analar turıp:

- Ne èkel degeniñizdi bilmey èlgi üş baladan surap bildik,- depti. “È, ırzasıñdar ma, zeriktigine?”- depti patşa.

- Irzamız, sol üşevin ķoyıñız,- depti. “İè, bolmasa ertip èkel”,- dep aldırıp, ķayta vèzir saylaydı. Endi az künnen soñ elinde narazılıķ tuvıp, “biz jetimdi vèzir saylamaymız” degen soñ, eli buzılıp ketetin bolġan soñ, ķaytadan üşevin bosatıp ķoya beredi. Sonımen bul üşevi basar tavı joķ, barar jeri joķ ķañġırıp basķa patşanıñ ķol astına ketedi. Üşeviniñ endigi kèsibi patşanıñ ķazınasınan altın alıp avķat etpekşi boldı. Bulardıñ üyi molanıñ tesigi boldı. Tünde patşanıñ ķazınasındaġı altındı üşevi üş dorbalap tasıp körge èkelip jinay beretin boldı.

Azanda patşa ķazınasın ķarasa, altınnıñ azayġanın köredi. Erteñine patşa ķarasa, tağı azayıp ķalġan.

Patşa ķapalanıp özi ķaravıl bolıp turadı, “köreyinşi ķanday neme ol” dep ķarķındap, sol küni özi ķaravıl boladı. Sonda da patşaġa bildirmey èlgi üşevi tağı da ķazınadan altındı urlap aladı. Azanda ķazınanı ķarasa, tağı da joķ biraz altın, ķapalanıp patşa sol küni keşke jansız bolıp, jaman kiyimdi kiyip alıp keşke tünimen jüredi, söytip jürse, bir jerde bir üşev bir nèrse arķalaġan, ırs-ırs etedi. Derev patşa artınan ere beredi. Balalar jañaġı adamnan: “Ķayda barasız”,- dep suraydı. Ol adam özderinen: “Sizder ķayda barasız?”- deydi. Bul üşevi “nan talap” deydi. Èlgi adam da “men de nan talappın, ķaraġım” deydi.

Èñgimelesip körge ķaray kele jatsa, bir jerde it üripti ķoymastan, sonan soñ jañaġı üşeviniñ biri turıp: “È, siz patşa ma ediñiz, ana it maġan işteriñde patşa bara jatır dep ürip tur ġoy”,-depti.

Sonda sol: “Joķ, şıraġım, menen patşalıķ ne alsın, biraķ kişkene künimde özderimşe oynap jürgenimizde balalar meni patşa etip oynavşı edi”,- dep jaltartıptı. Olar

osı aytqanğa şınnan senipti. Üşevi èlgi adammen bulardıñ èdis-aylasın biluv üşin èr türli sözge sala otırıp, üşevine aytıptı:

-Urlıq etuv üşin qanday amaldarıñ bar? – depti. Üş balanıñ birevi: “Meniñ amalım patşanıñ qazınasınan altın urlağanımdı eşkimge bildirmeymin de sezdirmeymin de, mine, mine meniñ ayla èdisim”,- depti. Ekinşisi: “Meniñ amalım ürgen ittiñ tilin bilem!”-depti. Üşinşi birevi: “Men bir körgen adamımdı aynıtpay kündiz tavıp alamın, mağan bèribir jeti qarañğıda körsem de, kündiz körsem de tanimın”,- depti.

Bul üşevi sözin bitirip bolğan soñ: “İè, sizdiñ qanday amal, aylañız bar?”-depti. Bul adam aytıptı: “Ajalğa ketip bara jatqan adamdı ajaldan qutqaramın”,- degen eken. Endi bular sözin tavısıp törtevi uyqığa ketedi. Sol uvaqıtta ana üşevin uyıqtata salıp patşa qaytadan burıñğı kiyimin kiyinip bolıp, derev tez qaravıldarına barıp: “Dèl körde üş bala bar, sonı barıp üşevin birdey darğa tartıp, altındı qazınağa sal!”-depti. Drev qaravıldar kelse, üş bala uyıqtap jatır, qasında altın. Altındı alıp sol tünde qazınağa saladı da, azañğa şeyin qaravıl turadı.

Azanda üşevi tursa, altın da, janındağı adam da joq. Derev üşevi jan-jağına alaqtap, sasaqalaqtap dalağa şığayın dese, ana qaravıl èskerler üşevin ustap alıp, ayaq-qolın baylap darğa aspaq üşin darşığa beredi. Darşı üşeviniñ moynına jip baylap aşpaqşı bolıp jatadı. osı uvaqıtta patşa bir biyik jerden jañağı üşevin körmekşi bolıp tur edi, sebebi qanday èdister jasar eken dep oylap edi.

Sol uvaqıtta adam tanığış bala derev darşıdan ulıqsat surap moynın bosattırdı da, èlgi patşağa:

-E, adam, tündegi adam sen emes pe ediñ, ölimge, ajalğa ketip bara jatqan adamdı ölimnen, ajaldan qutqaram degeniñ qayda, qutqar, mine, ölimge ketip bara jatırmız,- deydi. Sonda patşa darşığa bosattırıp, qutqarıp jiberipti. Söytip, özine èlgi üşevin vèzir qılıp alıptı.

5. ALTIN ҚUS[138]

Ertede bir eki aġayındı jigit bolıptı. Ülkeni altın ayıratın kèsipşi eken. Bul ülkeni mıñdı aydaġan bay bolıptı. Kişisi kedey bolġan eken. Bul kişisiniñ üyelmeli-süyelmeli eki ulı bolıptı. Ülkeninde bala joқ eken. Jañaġı eki bala kişkentay, kisige jaldanuv қolınan kemleydi, jas eken, tek ülken üyiniñ tezigin terip, қıs bolsa aġaş jinap berip tamaқtarın asıraydı eken.

Künderde bir küni қalıñ aġaştıñ işinde otın terip jürse, jüni èp-èdemi, bir kök ala, қanatınıñ, қuyrıġınıñ üşiniñ alası bar, èdemi güldi, kisi қızıġarlıқ қus köredi. Munı körgen soñ eki bala қuvadı. Қus ta balalardan uzap ketpey uşıp-қonıp, uşıp-қonıp jüredi. Bir mezgilde balanıñ biri қustıñ қuyrıġınan ustay alġanda қus uşıp ketip, bir tal қustıñ қuyrıġı balanıñ қolında қaladı. Otının alıp balalar üyge kelip: “Biz èdemi қus kördik, ustatpay ketti, bir tal қuyrıġı қolımızda қaldı”,-dep ayta keledi. Қuyrıқtı körip jurt tañ қalıp: “Mınav tegin қus emes”,-desti. Köptiñ işinde bir köpti körgen қariya adam otırıp: “Mınav altın қustıñ қuyrıġı, bul қustıñ ustap alıp soyıp etin jese, ol adamnıñ basına uyıқtap tañerteñ turġanda ılġi altın tüsip otıradı”,-dedi.

Munı estigen bèybişe eki balaġa may berip, қaspaқ berip köñildendirip: “Sol қustı ustap èkeliñder”,-dedi. Eki bala қuvanıp otın èkeluvge, қustı ustap èkeluvge ketti. Kündegi agaş teretin jerlerge kelse, özderi körgen ala қus taġı da jür eken. Balalar erteden keşke deyin soñına tüsip jürip, èlden uvaқıtta қustı ustap aldı.

Balalar қuvanıp jeneşesine èkelip berdi. Jeñeşesi balalarġa bir-bir tostaġan ayran men bir-bir uvıs қurt berip edi, sekirip, sekirip қuvanıp balalar ketti.

Bèybişe қustı bavızdap, jünin julıp üytip, baқıraşқa mayġa қuvırdı. Èlden uvaқıtta balalar otın alıp kelse, as üyde oñaşa baқıraşta şıjıldap қustıñ eti pisip tur eken. Eki bala қızıġıp ketip, kişisine esikten añdıtıp қoyıp ülkeni қasıқpen қustıñ bir kişkene bölegin alıp ışқırına tıġıp aldı. Sasıp-pısıp eki bala üydiñ sırtına şıġıp қarasa, қustıñ jüregi eken. Eki bala jürekti ortasınan bölip jep alıp, avızdarın sürtip üyge keldi. Kelse, bay men bèybişe ekevi қustıñ etin jep otır eken. Balalarġa bermedi. Balalardıñ onımen jumısı bolġan da joқ.

Keşkisin üylerine kelip jatıp қaldı. Tañerteñ turıp eki bala baydıñ üyiniñ buzavı men қozısına ketip қaldı. Şeşeis üydi jüyip jürse, eki balanıñ jastıġınıñ astında on altın

[138] Altın Қus. *Kazak Ertegileri C. III.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 3-9.

jambı jatır. Ündemey-tündemey bayı ekevi ķuvanıp altındı tıķtı da ķoydı. Endi uyķıları èbden ķanıp bay men bèybişe turıp jastıķtarınıñ astın sipalap ķarasa, altın tügil tük te joķ. Bul ötirik boldı desti de ķoydı. Aylardan ay ötti, jıldardan jıl ötti, eki balanıñ basınan on altın jambı künde tabılıp turatın boldı. Bir künderi eki balanıñ èkesi altındı şıġarıp sata bastadı. Az uvaķıtķa jetpey bayıp ketti. Munıñ bayıġanın aġası köre almadı. Bir küni aġası inisin şaķırıp alıp:

-Sen mına eki balañnıñ közin joġalt, bezdirip jiber, èytpese seniñ mına altınıñdı körse, ulıķ eki balañdı öltiredi, èytpese öziñdi öltiredi,-dedi. Munı estigen soñ ķorķınış kirip "ne istev kerek" degen oyġa ķaldı. Eki balası turıp aķıl berdi.

-Èke, sen sapsa, oġan oylap jüdeme, biz ekevmiz keteyik. Endi mına baylıķpen ölmeysiñder. Biz de ölmeymiz, bir tabarmız,-dedi.

Èkesi munı "maķul" dep, eki balasına azıķ èzirlep bergizip, eki balasın jöneltedi. Eki bala kele-kele jatır, aylardan ay ötti, künderden kün ötti. Biz zamanda bir ķalıñ orman aġaşķa kelip kirdi. Biraz jer jürgen soñ aġaştıñ işinen on şaķtı tazı kelip, eki balanı talavġa umtıldı. Balalardıñ şırıldaġan davsımen tazılardıñ iyesi bir añşı keldi. Kelip, balalardı ayırıp aldı. Balalardan: "Ķayda barasıñdar, ne ķılġan balasıñdar?"-dep suradı. Balalar: "Balası joķ kisige bala bolamız",-degendi ayttı. Añşı: "Endeşe, maġan bala bolıñdar! Meniñ balam joķ, bala ķılıp alayın",-dedi. Balalar da: "Jaraydı, bolsaķ bolayıķ",-desti.

Añşı balalardı alıp üyine keldi. Balalardı öz balasınday ķılıp tèrbiyeleydi. Mıltıķ atuvdı üyretti. Balalardıñ bastarınan tañerteñ turġanda ılġi jastıķtarınıñ astınan altın tavıp turadı. Añşı èyelimen ekevi birsıpıraġa deyin "bul ne keremet" dep ķorķıp jürdi, artınan üyrenip ketti. Söytip, añşınıñ üyi altınġa simay ketedi. Bul altınnıñ artınan ķorķıp, bul eki baladan endi ķutılmaķ boladı. Añşı eki balaġa sadaķ, ķaruv-jaraġın saylap berip jöneltedi. Ķoldarına aķ almas ķanjar beredi. "Bul ķanjardan ekeviñ bölinseñder biriñniñ amandıķtarındı ekinşiñ ķanjarġa ķarap otırıp biluvleriñe boladı, eger biriñ ölseñder ķanjardı tot basadı",-deydi. Munı estip eki bala ķanjardı alıp jürip ketti. Aylardan ay ötti, künderden kün ötti. Kele jatsa, bir ķoyan ketip bara jatır edi, ekevi sadaġın ķolına alıp atuvġa umtıldı.

Ķoyan jügirip kelip: "Sender meni atpa, men senderge eki ķoyan alıp kelip bereyin",-dedi. Eki jigit ķoyandı atpadı. Ķoyan eki ķoyandı ertip berip kete bardı. Eki

jigit kele-kele jatsa, bir tülki kezdesti. Tülkini atuvġa eki jigit sadaķtı ķolına alıp edi, tülki jügürüp kelip: “Meni atpañdar! Men eki tülki èkep bereyin”,-dep, eki tülki ertip kep berdi. Onı ertip eki jigit jüre berdi. Kele-kele jatıp aldınan bir ķasķır kezdesti. Atuvġa eki jigit sadaķtarın ķoldarına alıp edi, ķasķır jügirip kelip: “Meni atpañdar, men senderge eki kasķır ertip èkep bereyin”,-dedi de, ,-dedi de, eki ķasķır èkep ertip berdi. Onan jüre-jüre kelip, bir jolbarısķa kezdesti. Sadaķtarın alıp atuvġa umtılġanda jolbarıs kelip: “Men eki jolbarıs èkep bereyin, meni atpañdar”,-dedi de, eki jolbarıs ertip èkep berdi.

Añdarın şubırtıp kele-kele jatıp bir eki ayır jolġa keldi. Ekevi bul eki jolġa bölinbek boldı da, joldıñ ortasında turġan bir bèyterekke ķanjardı şanşıp, jandarındağı añdardı bir-birden bölisip alıp, eki jolġa tüsip ketti.

Ülkeni kele-kele jatıp, bir ülken ķalaġa keldi. Ķalanıñ şetine kelip, añdarın şubırtıp tamaķtanatın, jatatın üyge kirip añdarı da, özi de tamaķtandı. Köşege şıġa kelse, ķalanıñ işi ķaygılı, öñkey ķara kiyingen jurt teñseluvde.

-Bul bizdiñ jerimizde jeti bastı jılan bar, ol jılanġa ayında bir tuv biye men bir ķızdan berip turatın edik. Bügin basķa jurtıñ ķızdarı tavsılıp kezek hannıñ ķızına kelip, sonı bügin jeytin kün edi. Soġan jurt ķaygılanıp jür,-dedi. Munı estigen soñ: “Ol ķay jerde, ķalay baruv kerek?”-dep suradı. Baratın jerin bilip alıp, añdarın ertip alıp, jılannıñ bar degen jerine ķaray bet burdı. Ķaladan bes-altı şaķırım jerde tiguvli turġan aķ üyge keldi. Kirip kelip edi, üyde ay dese avzı bar, kün dese közi bar bir suluv ķız otır. Jigitti körip ķız jılap ķoya berdi. “Aġajan, ketiñiz! Ķazir jılan keledi de sizdi de, meni de öltiredi, ketiñiz”,-dedi. Biraz èñgimelesip otıradı da, azdan soñ jılannıñ keletin uvaġın tosıp jattı.

Èlden uvaķıtta davıldatıp, borandatıp jeti bastı jalmavız aydahar kelip, jigitti körip: “Alıspaķ kerek pe, atıspaķ kerek pe?”-dedi. Ekevi alısa ketti. Jeti kün, jeti tün alıstı. Jigit èlsirep jıġıluvġa tayav kezde jolbarıs jetip kelip, jılandı jardı da tastadı. Jeti basın kesip, jeti basınıñ tiliniñ üşterin kesip, oramalġa tüyip alıp, añdarın ertip alıp bir jerge barıp tınığıp uyıķtavġa kiristi. Jigit küzetuvge jolbarısķa uyıķtama dep tapsırdı, jolbarıs ķasķırġa, ķasķır tülkige, tülki ķoyanġa tapsırdı. Jigit uyıķtap ķaldı, añdardıñ da bèri uyıķtap ķaldı. Bular uyıķtap ķalġanda jılanġa ķız ben biyeni alıp kelgen küzetşi jügirip kelip, jigittiñ basın kesip alıp, ķızdı arbasına salıp alıp ķalaġa betin burdı. Ķızġa:

“Endi sen maġan ti, timeseñ ķazir özltirem”,-dedi. “Eger tiseñ uvèdeñ bolsın, mına ķumdı jut”,-dep bir uvıs ķumdı eriksiz jutķızdı. Söytip, hanġa kelip süyinşi suradı. El-jurtın jiyıp, at şaptırıp han toy ķıldı. Banaġı ķızdı èkelgen adam köringen èli jetken adamdardıñ tilin kesip aldı.

Söytip olar èbiger bolıp jatķanda jigittiñ añdarı uyķısınan oyanıp tursa, jigittiñ bası bir bölek, keyingi jaġı bir bölek jatır. Jolbarıs ķasķırdı ķıstı, ķasķır tülkini ķıstı, ķoyan sasķanınan alay jügirdi, bılay jügirdi, èlden uvaķıtta bir jerge jügirip barıp, bir jerden bir japıraķ alıp keldi. Japıraķtı alıp denesi men basın ķosıp, japıraķpen üykep jibergende “ķattı uyıķtap ketken ekenmin” dep, jigit basın kötere tura keldi. Basķa habarlarġa èbden ķanıp alıp, añdarın ertip bayaġı tamaķhanadan tamaķ işip toyınıp alıp, jiyınga keldi. Kelse ķız ķayġılı, janında bir adam otır, jigit kelgen soñ ķız jügirip barıp ķuşaķtay aldı. Han: “Jılandı kim öltirdi?”-degende, jigit ķaltasında oramalġa tüyilgen tilderdi tastay bergende, han jigitti janına alıp, ķızdıñ janındaġı adamdı dariyaġa tastavġa buyırdı. Toydı taratıp, han ķızın jigitke berip ķoya berdi. Jigit künde añdarın ertip jürip añġa şıġıp turdı. Barlıķ añdardıñ moynına altındap ķarġı taķtı, ķoyannıñ moynına altın saġat taķtı. Künderde bir kün añda jürip bir ķalıñ toġayġa kezdesti.

Söytkenşe bolġan joķ ķara davıl soġıp tün boldı. Añdarın jinastırıp tursa, bir ülken bèyterek tur eken. Bèyterekke jaķın kelse, bèyterektiñ tübi añ ķalpında, mal-jan ķalpında ķatıp ķalġan ķara tas. Tañ ķalıp janına jaķın kelse, bèyterektiñ basında bir kempir otır. Jigitke ķarap kempir: “Ķaraġım, mına aġaştı ırġaşı”,-dedi. Jigit nanıp aġaştı ırġap ķalġanda jigit te, atı da, añdarı da ķara tas bolıp ķatıp ķaldı. Èyeli, el-jurtı jinalıp joķtap jürdi.

Munımen bul tura bersin. İnisi bir jerge barıp ķayta ķayttı. Bayaġı aġasımen ayrılġan jerge kelip, şanşıp ketken almas ķılıştı ķarasa, tot basıp ķalıptı. “Ay!..tuvısķanım ne ölgen eken, ne şala jansar eken”,-dep agasınıñ tüsken jolına tüsip tartıp berdi. Künderden kün ötkende bayaġı aġasınıñ kelgen tamaķhanasına kelip añdarın tamaķtandırıp otırsa, tamaķ beretin adamdar èlginiñ jay-küyin surap, “èyeliñmen ķalay turasıñ” dep surap jatır.

Jigit ne ekenin bilmey, añ-tañ bolıp otıra berdi. Tamaġın işip jaylanıp, ķalanıñ ortasına ķaray añdarın ertip kele jatır edi, hannıñ küzetuvşisi jetip kelip: “Sen pèlen künnen beri ķaydasıñ? Biz izdep taba almay jürmiz”,-dep atınıñ basınan jetektep üyine

alıp kelip atın baylap, añdarın jaylap üyge eñgizedi. Hannıñ qızı uşıp turıp quşaqtay alıp süyip, mèz boldı da qaldı. Jigittiñ oyında dèneñe joq, tañ qalıp otır. Keşkisin èyel tösekti kündegisindey saldı. Jigit te qızdıñ ıñğayına qarap tur edi. "Jatıñız, nege otırsız?"-degen qızdıñ sıñsığan jiñişke davısı sañq etti.

Jigit biraz oylanıp otırıp tösekke jattı. Jumsaq erinder şöpildep süyisuvmen boldı. Tañ attı, jigit "bul qalıñ sırdıñ betin qalay aşsam eken" degen oymen olarğa sır bermey, ertemen añdarın ertip añğa şıqtı. Barıp kele-kele bu da bir añnan ekinşi añdı quvuvmen jürip bayağı qalıñ toğayğa keldi. Kelse, toğay işi tıp-tınış, eşbir añnıñ dıbısı bilenbeydi. Jötelgen davıs toğaydı jañğırıqtırdı. Èlden uvaqıtta: "Balam, beri kel!"-degen bir jamman davıs qulağına sañq ete qaldı. Jan-jağına qarasa, artında, bir aspanmen tildesken bèyterektiñ basında bir kempir otır. Jaqın kelse, bèyterektiñ tübi tolğan tasta añnıñ da, adamnıñ suvretteri. Bayqasa, mına jağında bir attı adamdar da tur. Janına jaqın barsa, soñınan turğan jolbarıs, qasqır, tülki-hayuvannıñ suretterin körip, munda bir sır barın bildi de, kempirden jön suradı.

Kempir: "Qarağım, men jerge tüse almay turmın, otırsam tura almaymın, tursam otıra almaymın. Mınav bir ağaştı qozğaşı, sonañ soñ men jerge tüsip senimen èñgimelesip jönimdi aytayın",-dedi. Jigit sadağınqolına alıp: "Aytpasañ qazir atamın",-dedi. Kempir sasıp banağı ağaştıñ butağın sındırıp alıp edi, banağı tas bolıp qalğan añdar, adamdar-bèri qozğalıp, bul jigittiñ ayağına jığılıp jattı. Kempirdi atıp öltirip artına qarasa, ağası añdarın jaylap jatır. Köre salıp ekevi quşaqtasıp körisip, amandasıp elge qaray jüruvge bet aldı. Kele jatıp ağası inisinen jön suradı. İnisi basınan ötken uvaqiğanıñ bèrin uvaqtıñ da qaldırmay aytıp berdi. Ağası munı estigen soñ oylanıp, aşuvlandı da: "Sen meniñ èyelimmen oynadıñ",-dep inisiniñ basın qılışpen bir-aq şaptı, eki bölinip inisi qala berdi. Jüre tüsip barıp ağası oyğa tüsti. "Qoy, meniñ munım jaramas, bilmegen uv işedi ğoy, jalğız inimdi öltirip",-dep kayta barıp, bayağı japıraq şöppen inisin tiriltip alıp, añdarın şuvlatıp qayınına keledi. Kelse, hannıñ qızı bul ekeviniñ qaysısı bayı ekenin bilmey, ekeviniñ kiyimi, mingen atı, türlerinen bir-biriniñ ayrıqsız ekeni sonday, tek qana qoyannıñ moynındağı sağatınan tanıp, küyevin ayırıp aldı. Ötken jolğı istegen isi esine tüsip, sanın bir-aq soqtı. Hannıñ qızınan basqa er balası joq edi. Özi handığınan tüsip, küyevine handığın berdi.

Bul eki jigittiñ kişisi biraz kün dayındalıp, azıq-tüligin alıp jol jüredi. Künderden kün, aylardan ay ötkende bir şaharğa kelip jetti. Şahardıñ şetinde bir kempirdiñ üyine kelip tüsti.

Atın baylap jaman üyge kirip kelse, bir kempir jılap otır. Jigit kempirge: “Şeşe, nege jılaysız?”-dedi. “Oy, qarağım-ay, men jılamay kim jılasın. Bizdiñ hanımız bar, onıñ bala degende jalğız qızı bar edi, sol kündiz sav boladı, tünde aspannan körinbey albastı tüsip qızdı iyektep ketedi, küzetke künde tünde bir-bir jigitten turadı. Ol jigittiñ özin şalıp kaladı, onı han öltirip otıradı. Mine, ötken tüni meniñ balamdı osılay küzette turğanınan jın şalıp, bügin balamdı öltirgen küni edi. Soğan jılap otırmın”,-dedi. Jigit: “Endeşe, şeşe, jılama, balañnıñ ornına bala bolamın”,-dedi. Ol kün sonımen tınığıp, kelesi küni kempirden surap hannıñ üyine keledi. Aq boz üyde ay men kündey bir suluv qız otır. Qızben èñgimege kirip otırğanda keş boldı. Qız mırs etip küldi. “Nege küldiñ?”-dedi jigit. “Men adam balası jıñğa kiriptar boladı ğoy dep küldim”,-dedi. “Nege?”-dedi jigit. Qız: “Oybay, bügin osı üydiñ töbesinen peri tüsedi. Sizdi şalıp ketedi ğoy dep küldim”,-dedi. Söytkenşe bolmadı bir jigit jetip keldi. “E, nege otırsıñ? Şıq! Küzetke turam”,-dedi. Jigit: “Joq, bügin men bolayın küzette, sen jüre ber”,-dedi. “Jolavşı, qoy,qalma!”-dep qız üş qayırdı. Jigit te üş qayırdı, bolmağan soñ qız: “Qalsañ qal”,-dedi. Ekinşi jigit quvanıp ketip qaldı.

Èlden uvaqıtta el uyıqtadı degen kezde qızdıñ şırıldağan davsı şıqtı. Jigit oyana kelse, bir tükti peri qızdıñ tizesin sorıp jatır eken. Endi peri duğa oqıp eki qolın jaya bergende, oñ qolınan jigit ustay aldı. Alısıp, alısıp èlden uvaqıtta jigit alıp soğıp öltirip, ustağan qolın kesip alıp qaltasına salıp alıp tura jönelgende, qız eteginen ustay alıp, artqı etegin kesip alıp qaldı. Erteñgisiñ ertemen tündegi küzetke turğan jigit üyge jüügirip kelse, bir nèrse ölip jatır. Qız kündegiden deni sav, jügirip barıp hannan süyinşi suradı. “Osılay javdı öltirip qızdı aman alıp qaldım”,-deydi. Han at şaptırıp toy qılıp jurtqa jayadı. Bağanağı jigittiñ aytqanına nanbaydı. “Kimde-kim perini öltirse, sonıñ oñ qolı men öziniñ artqı etegi kesilse, soğan qızımdı berem jène tağımdı berem”,-deydi. Köringen jurt bir èlgi kelgenniñ oñ qolın kesip alıp, öziniñ artqı öñirin kesip “men öltirdim” dep keledi. Bèri de uqsaspaydı. “Endi elde kim qaldı?”-degende: “Pèlenşe kempirdiñ üyindegi qonaqtan basqa adam qalğan joq”,-deydi. “Şaqır!”-dedi han.

-Hannıñ mende şaruvası joķ edi ġoy, dep topķa keldi. Kelisimen ķız: “Meni javdan ķutķarġan osı jigit, men osıġan tiyemin”,-dep ķuşaķtay aldı. Amal bar ma, han: “Ne belgiñ”,-degende ķaltasınan ķoldı alıp tastay beredi. Han toy jasap, tömengilerge töbel biye, joġarġı elge jorġa biye soyıp, at şaptırıp ülken toy ķılıp, ķızın èlgi jigitke berip, taġın berip han ķıp ķoydı. Osımen biraz uvaķıt ötti. Bir uvaķıtta jigittiñ esine aġası men èkesi tüsti.

Atasınan ulıķsat suradı. “Osılay meniñ aġam pèlen jerde han edi. Ulıķsat etseñiz ordanı sonıñ janına köşireyin”,-dedi. Atası oġan ķarsı bolmadı. Hannıñ ordası ķalay barġanın jas han özi de bilmey ķaldı. Erteñgisin aġası “inim keldi” dep toy ķılıp jatkanın köredi. Osımen biraz uvaķıt ötti. Eki han èkesin izdevdi maķul kördi. Söytip, èke-şeşesin aldırıp, ortaga ülken üyin tigip, eki janına eki hannıñ ordasın tigip èkesi de, balaları da barlıķ muratı basına jetip, saķaldarı ķayrılıp artına jetipti.

6. MERGEN MEN BALASI[139]

Ertede bir mergen boldı. Sol mergen bir toġayda ot jaġıp, et pisirip jep otırġanda, bir kelinşek üsti kümis ekenin de ne temir ekenin de bilmedi, sıldırlap toġaydağı mergenge kelip, ottıñ bir jaq şetine otırdı.

Mergen jep otırġan etinen berip edi, kelinşek qolın körsetpey jeñimen alıp jedi. Budan soñ mergen ettiñ süyegin müjip otırġanda: "Asıldı asılġa saldıñ-av",-dep kelinşek ketip qaldı. Mergen turıp: "Apıray, bul bir pèle-av. Budan qaytıp qutılamın",-dep etin jep, otın örtep jaqtı da, adam boyı dèv şilegeni èkelip ot janına jatqızıp, üstine şapanın ayqarañınan japtı da, özi taza jerge barıp mıltığın oqtap dayındalıp turdı.

Az turġan soñ bayağı kelinşek aqırın kele jatqanın mergen kördi. Kelinşek jaqındap, qarq-qarq külip, jatqan mergendi bas saladı.

Öltirdim ġoy dep, qolın qayta tartıp jemek bolıp edi, qolı qayta şıqpadı. "Ah-ha-ha… bolattan jaratılġan adam eken-av, buġan ötken meniñ tırnağım almas eken-av",-dep, kelgen zalım kelinşek küldi.

Bul kelinşek quvanıp tuġranda mergen ökpeden alıp mıltıqqa bastı.

Kelinşek ökpesinen oq ötip jığılıp jata ketti. Mergen kelip qarasa, tırnağına jez kiyip alġan eken. "Oy, bir jalmavız eken!". Mergen tırnaqtarın şığaruġa taġat etpey savsağımen qosıp kesip aldı dağı birev kelip qala ma dep, tañ atqanşa küzetti.

Tañ atqan soñ mergen atına minip toġaydan şığıp tavġa qarap kele jatıp bir say qabağına şığıp edi, ülken baq kördi. Baqtıñ köleñkesinde öñkey qulannıñ qulındarı baylavlı tur, üş otav tur. Bul ne ġajap dep mergen tañdanıp, sol otavlarġa jaqındap kelip edi: "Küyev keldi, küyev!"- dep qız-kelinşekter aldınan jügirip şığıp, attan köterip alıp, eki qız eki jağınan süyep bir oñaşa otavġa èkelip otırġızadı. Türli tamaqtarmen, qımızdarmen tamaq susındandırdı.

Keş batqan mezette èdemi kelinşek jahanda suluv bir qızdı èkelip: "Küyeviñ mine, osı qızdı usta, seniñ èyeliñ, süygen jarıñ osı",-dedi de şığıp ketti. Mergen añ-tañ boldı. Èri-beri oylanıp otırıp: "Ey, sen maġan èyel bolġalı otırsıñ, manağı kezde qız-kelinşekter de "küyev-küyev" dep qurmetteysiñder. Men senderge qaydan küyev boldım?"-dedi. Sol kezde qız turıp: "Ol bılay- osı toġayda bizge qas jalmavız dèv bar edi. Sol jalmavızdı küşi kelse biz öltirip, bolmasa bizdi olar öltirip ketuvşi edi. Sonan

[139] Mergen men Balası. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, 84-86.

öle-öle bir jalmavız ḳalıp ustatpay jüruvşi edi. Keşe kelse bizdi öltirip kete beretin. Sonda èkem turıp: “Osı jalmavızdı kim öltirse, soġan ḳızımdı beremin” dep edi. Siz keşe sol jalmavızdı öltirdiñiz, endi sizge èkem meni berdi. Men sendikpin, sèvlem! Biz “Èşireti èssèlam” degen jurt bolamız, biz de öziñdey adambız. Sonımen sizge biz buyırdıḳ, biraḳ sen bügin tünde uyıḳtama, uyıḳtasañ menen ajıraysıñ, uyıḳtamasañ aman ḳalıp alıp ḳalasıñ”,-dedi ḳız.

Mergen: “Maḳul, bir uyḳımdı ḳoyayın”,-dep ḳızben oynap-külip jata berdi. Tañ ḳimıl bergen mezette mergen ḳalġıp ketip közin ḳayta aşıp alıp edi, üş otav da joḳ, ḳoynında ḳız da joḳ, ḳız-kelinşek te joḳ, jalġız ḳaldı. Ne isterin bilmey atına minip arı şaptı, beri şaptı, jerden jan adam körinbedi. Mergen eline ḳayta kelip, basḳa at minip tavġa ḳayta izdep jüredi.

Bir dèv ḳus kelip: “E, mergen batır, işimde üş aylıḳ balañ bar, endi altı aydan soñ toḳsan joldıñ torabınan tavıp al balañdı. Jaḳsılap küt, sol bala saġan baḳıttı bala bolıp şıġar”,-dedi.

Mergen altı ay tolıp ḳaldı-av degen kezde el aralap toḳsan joldıñ torabı degen ḳayda dep izdedi. Ekşim ayta almadı, bir balger turıp: “Toḳsan joldıñ torabı bazar, ar jaġında köşe bar. Sol jerde balañ”,- dedi.

Mergen bazarġa barıp edi, bayaġı körgen ḳusı: “E, mergen, beri kel, balañdı al”-dep, tormenen balanı mergenge tastadı. – Jaḳsılap küt balañdı. Jaḳsılap kütseñ-muradına jetesiñ,- dedi. – Mergen, ḳoy endi,-dep ḳus jayına uşıp kete berdi. Mergen balanı alıp eline kelip, jaḳsı asırap, jasınan moldaġa berdi. Bala jeti jasḳa kelgende patşanıñ jaḳsı köretin vèziri öldi. Uèzirlikke kim jaraydı degende, mergen balası jaḳsı, sol jaraydı dep, mergen balasın vèzir ḳıldı.

Bir künderde han öldi, handıḳḳa kim jaraydı dep jar salġanda, senimdi vèziri-mergen balası jaraydı dep, jurt mergen balasın han saylaydı.

Mergen balası üylenip, el bilep mergendi muradına jetkizedi. Sol uvaḳta mergen “Baḳıttı balam-Baḳıtbay” dep atın ḳoyadı. Budan burın balanıñ atın ne dep ḳoyarın bilmevşi edi.

7. AYUBALA[140]

Ertede bir aşkan bay bolıptı. Onıñ bir bèybişe èyeli bolıptı. Èlgi bèybişeden bes ul tuvıptı. Bes ul er jetip, bay ķartayıp ķaytıs bolıptı. Bèybişe èyeldi otız eki jasında jesir ķalıptı. Sonan bir jıldarı el jaylavdan etekke tüsken kezde jaylanıp jıldağı bir otıratın tav etegindegi ķonısında otıradı.

Söytip otırġanda bir küni iñirde dalaġa şıķsa, bir nèrse köterip alıp ķaşıp ketedi. Bèybişe ķorıķķandığınan davsı da şıķpaydı. Söytse ayu eken deydi. Sol aparġanın ayu üñgirine aparadı. Bèybişe üñgirde ķamalıp jatadı. jeytin tamağı- alma, şiki et, türli jemister boladı. Ayu kündiz ketip, tünde kelip tünep turadı. Türli jemis, etti èkep turadı eken. Sonan bèybişe üyrenip, ayumen birge küneltkizip tura beredi.

Al endi ķalġan eldegi bèybişeniñ balaları şeşesiniñ ķayda ketip, ķalay joġalġanın ķanşa boljatıp izdep surastırsa da eşķanday derek bile almay, jan-jaķtan surastıra beredi.

Olar süytip jürgende ayumen birge turġan bèybişe bir künderde jükti bolıp, üş bala tabadı. Balasınıñ birevi adamzat bolıp, ķalġan ekevi ayuġa uķsaydı. Ayuġa uķsaġan balalar añnıñ mayın sorıp kün köredi. Adamġa uķsaġan bala şeşesin emip er jetedi.

Bèybişeniñ elden kigen kiyimi tozġannan keyin teriden, japıraķtan üytip-büytip üstin japsıradı.

Sonan kün ötip, ay ötip balaları er jetip özderi jüretin de boladı. Söytip, er jetken balalar ayuġa uķsaġan, ayudan ķalmaytın boladı. Erte ketse, keş kelip ayu balalarımen birge jüredi. Adamġa uķsaġan bala şeşesimen bir ķalıp, sarġayıp uvayımdaġan şeşesine ermek bolıp, şeşesi balasın èbden adam tiline jatıķ ķılıp üyretedi. Söytip, üñgirde bala men şeşesi jata beredi. Bir küni bala erigip esikke kelip, adam kötere almaytın esikti köterip aşıp, dalaġa barıp oynap keledi. Munı şeşesi bilip balaġa tüsindiredi. “Endi şıķpa”,-deydi. Şeşesi: “Eger şıķsañ ayu seni talap öltiredi”,-deydi. Bala şeşesiniñ tilin almay, oynap şıġıp kelip jüre beredi. Şeşesi balasına ergen soñ sadaķ üyretedi. Bir ağaştı alıp, onı iyip, bala onı èbden üyrenip, sadaķ atuvmen èvestenip ketedi.

Söytip jürgende bala bir küni şeşesine suraķ ķoyadı:

-Apa, apa, osı analardıñ türi bir bölek, bizdiñ türimiz bir bölek, onısı nesi? – deydi. Onı şeşesi tüsindiredi. “Biz- adamzat, olar-añ boladı. Añ osılay tavda jüredi.

[140] Ayubala. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 86-91.

Adam bolsa özderi bir bölek mal asıraydı, atқa minedi. Basında üyi boladı. Ot jaġadı, tamaқ pisiredi. Olardıñ turmıstarı jaқsı boladı. Men özim sol jerde jürgenimde osı ayu meni tünde köterip alıp қaşıp ketken. Sonan neşe jılday osında turıp, sender payda bolġasındar",-dep şeşesi balasın èbden köndiredi. Balası onan jaқsı tüsinip: "Olay bolsa keteyik",-deydi. Şeşesi қorқıp: "Joқ, ayu öltiredi. Kete almaymız",-dep toқtaladı. Sonan balası bolmay, şeşesin arқalap, şeşesi jol bastap қaşadı. Sol қaşқannan қaşıp aman-esen eline ketedi. Eldiñ şetinde bir қoyşıġa jolıġıp kiyim ketedi. Sonan bir avılġa kelip, surastıra bèybişe balarlın tavıp aladı. Balaları қuvanısıp, қartayġan şeşesi tabılıp қuvanışpen toy jasaydı. Barlıқ avıl adamdarına, balalarına bèybişe basına keşken қiyinşılığın bayandaydı. Avıl tañ қaladı. Bèybişeniñ körgen қiyinşılığı töñiregindegi elge jayılıp ketip, jalpı elge mèlim boladı. Èlgi balası Ayubala bolıp қaladı.

Sol toyda Ayubala küreske tüsip, birneşe jigitti taldırıp tastaydı. Bir-ekevin mertiktiredi. Ayubala mıқtı bolıp ataladı. Alıp boladı. Betine jigit қara almaydı. Köringen қız-kelinşekti özine қaratıp, avıldaġı boz balalardı señ soққanday қıladı. Elge sıymay basқa jigitterdiñ mazasın ala bergen soñ barlıқ jigitter bolıp basın қosıp "Ayubalanı" öltirmekşi boladı. Ayubala onı sezip şeşesimen қoştasıp, beti avġan jaққa қaşıp ketedi. Özi asқan mergen boladı. Қolında jalġız sadaġı boladı. Sonan birneşe künder jolmen jürip kele jatsa, bir adam jolıġadı. Ayubala: "Ne қlġan adamsıñ?"-deydi. "Jaқsılıқ izdegenmen joldas bolatın kisimin",-deydi ol. Ayubala onı joldas қılıp aladı. Sonan ekev bolıp kele jatsa, taġı bir adamġa jolıġadı.

-Ne қılġan adamsıñ?-deydi.

Ol da: "Jaқsılıқ izdegen adammen joldas bolam",-deydi. Onı da ertip aladı. Üşev bolıp kele jatsa, taġı bir adam jolıġadı.

-Ne қılġan adamsıñ?-deydi.

Bul da: "Jaқsılıқ izdegenmen joldas bolam",-deydi. Onı da ertip aladı. Söytip törtev bolıp bir köldiñ jaġasına kelip қus atıp, balıқ avlap, tamaқtanıp otırıp Ayubala analardan jön suraydı.

Eñ alġaşқı joldasına Ayubala:

-Seniñ ne öneriñ bar?-deydi.

Ol:

-Men aspandaġı juldızben jaman-jaқsını boljap bilem,-deydi.

Ekinşi joldasına:

-Seniñ ne öneriñ bar?-deydi.

-Men suvdağı balıqtıñ tilin bilem,-deydi.

Üşinşi joldasına:

-Seniñ ne öneriñ bar?-deydi.

-Men qırıq jılğı basıp ketken izdi bilemin,-deydi.

Söytip Ayubala öziniñ önerin aytadı:

-Men asqan mergenmin,-deydi.-Biraq meniñ janım uyıqtağanda kök sadaqtıñ uşında boladı,-deydi. Analar tañ qaladı. Sonan törtevi bir hannıñ eline keledi. Kelse bir ülken jiyın bolıp jatır eken deydi. Èlgi jiyındı surastırıp bilse, bir bèyterektiñ astında tört jüz qadam jerde at basınday altın bar dep bir baqsınıñ aytuvı boyınşa han üş qızın bèygege tigip, eki künniñ işinde altındı alıp bergen kisige üş qızımdı otavımen mal bölip beremin dep uvède jasap, eger aytqan küni alıp bere almasa èlgi jigitterdiñ basın aladı eken. Neşe paluvan mırza jigitter uvaqıtında alıp bere almay, hannıñ qolınan qaza tapqan eken. Bul jiyın sonıñ jiyını eken. Munı esitip törtevi hanğa barıp uvèdelesip, uvèdeli künnen erte qazıp alıp berip, uvède boyınşa han üş qızın, otavın men malın bölip beredi. Sonan Ayubala èlgi üş joldasına üş qızdı süygeni boyınşa qosıp, hannıñ qasına ornalastırıp, özi qoştasıp "bir körisermiz qoş bolıñdar" dep öz betimen jalğız bir jaqqa jürip ketedi. Jalğızdan-jalğız birneşe künder ötken soñ qalıñ togayğa keledi. Osı qalıñ orman-toğayda birneşe kün küneltedi. Ülken añdar qamap èreñ qutılıp, ağaş basına tünep, jan jaqıstap jüredi. Östip jürgende bir adamdı körip èlgi adammen añdasıp, èlgi adamdı atıp öltiredi. Söytip, bir ağaştıñ basına şıqsa, bir taldıñ arasınan sızılıp şıqqan tütindi körip, èlgi tütin şıqqan jerge baradı. Barsa bir qorğannıñ işinde aq otav tur. Aq otavdıñ işine kirip kelse, bir asqan suluv qız otır eken. Qızben amandasıp törge otıradı. Qız jön suraydı. Ayubala jönin aytpay, elimizde soğıs bolıp, elimiz qırğın körip, sonan basqa kün tuğan soñ osı qalıñ orman-toğayğa kelip birneşe kün künelttim deydi.

Endi qızdan jigit jön suraydı. Qız aytadı:

-Bizdiñ elimiz osı suvdıñ ayağında boluvşı edi. Men bir kedeydiñ qızı edim. Elimizde alpısqa kelgen han bar edi. Ol han jılında eki qız aluvşı edi. Biyıl èkem ölgen soñ jasım jetip han èyeldikke meni alatın bolğan. Bir jalğız bavırım bar edi. Sonımen

birge ekevimiz elden bölinip bir künde kelip osı jerdi segiz ay meken ķılıp otırmız. At, tüyemiz bar edi, añdar talap jep ķoydı. Üyimizge añ kemleydi. Ķorġan jasap aldıķ, bavırım añ avlavġa ketti,-dep sözin dogaradı.

Jigit tüsinip, baganaġı öztirgen kisi sonıñ bavırı ekenin bilip, ķızġa bildiredi. Jigit ayıptı ekenin moynına aladı.

Ķız:

-Siz ayıptı emesiz oġan, siz ben bizderdiñ köreşegimizdiñ aydavı ġoy,-deydi.

Sonan bir-eki kün ötkennen keyin jigit ķızġa eki mèsele ķoydı. “Şıraġım, bavırıñ öldi, meni ķuday aydap senderge kez keltirdi. Endi elge apar deseñ elge aparayın, biraķ basķa elge aparayın. Men aġa bolayın, sen meniñ ķarındasım bol. Bolmasa ekevmiz birigip ömir sürelik eş jaķķa barmay”,-deydi jigit.

Ķız könip, jigitti süyip ekevi ömir sürmek bolıp ķosıladı. Ekevi turadı, asa süyikti boladı. Ķız üyde ķaladı, jigit künde añ avlaydı. Söytip ekevi ömir süredi.

Bul ekevi ömir sürip tura tursın. Endi hannıñ jaġdayına keleyik.

Ķız joķ bolġan künnen-aķ jan-jaķķa surav salıp han izdetedi. Elindegi balger-baķsılardı jinap boljatadı. Sonda “Ķara” degen bir baķsı hanġa bılay deydi: “Ķız suvdıñ joġarġı jaġınan tabıladı. Onı tabatın “Şüpe” degen mıstan kempir bat eken. Sol ġana taba aladı. Sonda sol kempirge tapsıruv kerek”,-deydi. Han oġan könip kempirdi şaķırıp alıp, kempirdi jumsaydı.

Kempir asa ķuv, jeñgek, iyisşil, boljaġış kempir eken deydi. Han kempirge kerekti köp zat beredi. Jolġa jevge kempir eki-üş ķoydıñ ökpe-bavırın alıp ketedi. Aġıp jatķan özendi örlep kempir jüre beredi. Birneşe jotalar jürip Ayubala turġan ķalıñ ormanġa keledi. Kempirdi añ ķamaydı. Azap şegedi, üytip-büytip kempir amaldan aman ķaladı. Neşe kün toġaydı aralap jürip kempir bir küni tanerteñ Ayubalanıñ üyin tabadı. Kempir kirip keledi. Analar özderinen basķa ol mañayda kisi körmegen soñ, olar ķorķıp ķaladı. Kempirden jön suraydı. Kempir bılay deydi:

-Ķaraķtarım, elimizde javgerşilik bolıp ķañġırıp şıġıp ketip senderge duvşar boldım. Enesi joķķa ene bolam, şeşesi joķķa şeşe bolam,-deydi.

Balşıķtan kisi jasay almay otırġan Ayubala “şeşe bol” dep, kempirdi şeşe ķılıp aladı. Kempir èbden üyir boladı. Ayu jigit añġa ketedi. Kempir men ķız èñgimelesip bir-birine ermek bolıp küneltedi.

Bir küni kempir qızğa basın qaratıp otıradı da:

-Qarağım, küyeviñ jaqsı köre me?-deydi.

Qız:

-E, jaqsı köredi, onı nege suradıñız?-deydi kempirge. Kempir:

-Oy, şırağım, biz jas künimizde küyevimizdi èr qalay sınavşı edik, qarağım. Sen osı küyeviñdi sınap kördiñ be?-deydi. Qız kempirge:

-Şeşe! Qalay sınavşı ediñiz? Men qalay sınasam tuvra boladı eken?-deydi.

-Oy, qarağım, biz èr türli sınavşı edik. Küyevimizge janıñ qay jerde boladı. Seniñ süygeniñ ne, neni jaqsı köresiñ devşi edik. Tağı anav-mınav suray beruvşi edik.

Sen, şırağım, küyeviñdi sına, sınağanda janıñ qay jerde dep sura. Aytpasa bolma, büginnen bastap sura, sonda jaqsı körse aytadı, jek körse-aytpaydı.

Qız "jaraydı" dep keşke kelgende suraydı. Jigit aytpaydı. Erteñinde kempir: "Ayttı ma?"-deydi. "Joq, aytpadı",-deydi qız.

-Üşke deyin sura, bügin sura, erteñ sura, sonda aytar,-deydi kempir. Sonan qız eki-üş kün surap, üşinşi kün jigit aytadı: "Men özim sadaqtı jaqsı köruvşi em, künde uyıqtağanda janım kök sadaqtıñ uşında boladı".

Erteñinde Ayubala añğa ketken soñ kempirge qız aytadı. Kempir quvanıp: "Tuv, jaqsı köredi eken ğoy, ömirleriñ uzaq bolsın",-dep jaqsılıq söz aytadı.

Kempir jigittiñ janın qayda ekenin bilgen soñ bir künderi turadı da, kök sadaqtıñ üşın ağıp jatqan özenge laqtırıp tastap, özi keyin qaşıp eline ketedi.

Birneşe künde eline kelip, hanga mèlim qıladı. Tanerteñ qız turıp oyatsa turmaydı. Jigitttiñ öletinin bilip, kempir surağan kök sadaqtıñ uşı esine tüsip, kempirdiñ duşpan ekenin sonda ğana biledi.

Jılaydı, zarlaydı. Sabır etip jigitti orap tösekke jatqızıp qoyadı. Sonan hannıñ elinen hannıñ vèzirleri kelip qızdı alıp ketedi. Eline barğan soñ han qızdı küñ qıladı. Basına aq otav tigilip, mola bolıp Ayubala ölip qaladı. Qız keterinde kök sadaqtı basına jastap ketedi. Üydi bekitedi, añ kirmeytin qıladı.

Jigit pen qızdı qoya turıp, endi bayağı hannıñ qızdarın alıp, hannıñ qasında qalğan üş joldasına keleyik.

Üş joldası mal jaldanıp, jan jandanıp ketken eken deydi. Bir küni boljağış joldası boljap otırıp Ayubala sondaylıq halge uşıraganın biledi. Joldastarına aytadı, bèri

aķıldasıp, ķaruvlanıp ķos-ķostan at minip izdevge şıġadı. Sonda ķırıķ jıl basıp ketken izdi biletin bir joldası izben kelip neşe künder jürip izdep tabadı. Kelse bir aķ otavda jatķan Ayubalanı köredi. Olay oylap, bılay oylap kök sadaķtı Ayubalanıñ bas jaġınan tavıp alıp, kök sadaķtıñ uşı èlgilerdiñ esine tüsip, boljaġış boljap, kempirdiñ suvga tastaganın biledi de, balıķ tilin biletin joldası suvdaġı balıķtan suraydı. Balıķ tilin biletin adam suvdaġı balıķtan surastırıp kök sadaķtıñ uşın tavıp alıp, onı kiyik malımen maylap kök sadaķtıñ basına uşın kigizip, Ayubalanı üş kün işinde tiriltip aladı.

Ayubala körgen-bilgenin aytıp, kempirdiñ kelgenin aytıp joldastarına tüsindiredi. Sonan sol jerden atanıp törtevi birdey ķızdı alġan hanga kelip, bir tün handı öltirip, küñdikte jürgen Ayubala èyelin bosatıp alıp, tört joldasımen sol elden oljalı bolıp ķaytıp kelip, üydi köşirtip alıp, ana üş joldasınıñ ķasına barıp, törtevi birdey dèvren sürip tatuv bolıp ötipti deydi.

8. BAQTIBAY Bİ[141]

Ertede öz eñbegimen kün keşirgen bir kedey şal bolıptı. Şal ömirinde bir şır etken körmepti. Bar tilegi bir bala eken. Şaldıñ kèsibi otınşılıq eken. Otın algalı sayġa ketip bara jatsa, joldıñ şetindegi bir top şidiñ tübinde oravlı jatqan bir zattı köripti. Alıp qarasa, jaña tuvılġan nèreste bala eken. Şal qolına alısımen bala şırıldap jılay bastaptı. "Qudaydıñ bergeni" dep, şaldıñ quvanġanı sonşalıq, otın almastan balanı qoynına salıp alıp üyine qaytıptı. Ömiri bala körmegen şaldıñ kempiri de jüregi jarıla quvanıptı. Üyine kelgen soñ mañayındağı körşilerin şaqırıp toy jasaptı. Şal balasınıñ baqıttı boluvın tilep, onıñ atın "Baqtıbay" dep qoyıptı. Kün ötipti, ay ötipti, jıldar ötipti. Baqtıbay eseye bastaptı, èkesi Baqtıbaydı oquvġa beripti. Bala öte zerek, alğır bolıp ösipti. Özi tustas balalardan aqılı anaġurlım artıq bolıptı. Basqa balalar bir-birimen töbelesip şataq şığarsa, Baqtıbay ünemi olarġa araşaşı bolıp, aqılın aytıp jüretin bolıptı. Sondıqtan balalar onı özderine "bi" saylap alıptı. Baqtıbay "bi" bolġan küninen bastap balalar arasındağı urıs-janjal tügepti. Balalar aralarında bolġan èr qanday isti bitiruvge Baqtıbaydıñ adlına jüginiske keletin bolıptı.

Öz eliniñ biyiniñ jalğız ulı bar eken, ol kelinşegin törkindetip kele jatsa, bularġa joldan bir saytan kelip qosılıp alıptı. Èlden uvaqıtta kelinşek bayqap qarasa, küyevi ekev bolıp qalıptı. Bir-birinen tittey de ayırması joq. Kelinşek qaysısı özinıñ küyevi ekenin ayıra almaptı. Sol jağındağısın "öz küyevim" deyin dese, on jağındağısı da öz küyevi siyaqtı. Oñ jağındağısın "öz küyevim" deyin dese, sol jağındağısı da öz küyevi siyaqtı. Söytip, kelinşek qaysısısın "öz küyevim" derin bile almay, eki jağına jaltaq-jaltaq qaravmen jüre beripti. Al öñi-tüsi ayırğısız bi ulı men saytan jol jönekey kelinşekke talasıp kerisüvmen bolıptı. Ekevi de "kelinşek meniki" dep, özine qaray beyimdep, kelinşektiñ atınıñ şavjayına jarmasıptı. Söytip, bi ulı men saytan kelinşekke talasıp èbden töbelesipti. Bidiñ ulı özinıñ süygen èyelinen ayrılmavġa mıqtı kirisipti. Saytan da oñay körinbepti. Osılayşa dav-talaspen sol üşevi bidiñ üyine barıptı. Bidiñ balası attan tüse salısımen jügirgen küyi èkesine barıp:

-Èke, qayın jurtıma barıp qayttım, biraq jolda mına bir adam bizge jabısıp alıp, èyelimdi "meniki" dep, talasıp bolmaydı. Özinı ayırmasañ mende şama joq,-depti. Bunıñ artınan ile-şala bayağı saytan kelip:

[141] Baqtıbay Bi. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 180-183.

- Èke, qayın jurtıma barıp qayttım. Biraq mına birev neme meniñ èyelime jabısıp talasıp bolmay jür, bunı öziñ ayırıp bermeseñ, mende ayırarlıq şama joq,-depti. Sonda kelinşek:

-Ata, men de ayıra almadım, qaysısı sizdiñ balañız ekenin. Bul ekevi jolda osında jetkeşe davlasıp-töbelesip keldi,-depti.

Bi qanşa bağdarlap qarasa da, qaysısı öziniñ jalğız ulı ekenin ayıra almaptı. Bidiñ èyeli de qaysısı öz balası ekenin bilmepti. Söytip, èke-şeşesi balasınıñ èrqanday belgelerin qarastırsa da uqsas bolıptı. Eşqanday nètije şığara almaptı. Bular aqılı tavsılıp amal tappağan soñ, aqırında körşi eldegi bir bilgişke barıp sınatpaq bolıp, özi, èyeli, balası, kelini jène saytan bolıp besevi bilgişke qaray attanıptı. Bidiñ ulı men saytan tınış jürmey jol-jönekey kerildesip otırıptı. Bular uzaq jol jüripti. Bir avıldan öte bergende ülken ormandı saydap oynap jürgen bir top balağa kezigipti. Jolavşılardıñ davlasıp bara jatqanına tañırqağan balalar jinalıp bulardı toqtatıp alıptı.

-Sizder nege davlasıp kelesizder, eger sizder şeşe almağan is bolsa, biz surap bitirip qoyayıq,-depti balalar. Davlılar "bulardıñ qolınan ne keledi" dep, mensinbey jürip ketipti. Sonda balalar tağı da: "Bizdiñ aqıldı da èdil biyimiz bar, bitpegen qanday jumıs, dav bolsa da onıñ bilik aytuvğa aqılı jetedi",-depti.

-Basqanıñ qolınan kelmegen jumıstı bular qaydan bitirsin,-dep tağı da keketip, saydı örley jürip ketipti bular.

-Bizdiñ sondaylıq aqıldı da èdil biyimizdi nege közge ilmeydi. Bularğa köresisin körseteyik,-dep barlıq bala jabıla saydıñ tasımen atqılap, èlgi besevin jürgizbey qoyıptı. Jüruvge jol tappay bögelgen bi bastağan bes jolavşı lajsızdan balalardıñ biyiniñ adlına barıp jüginipti. Balalarğa bolğan oqiganı bayandap beripti.

-Ey, eki jigit, ekevin qazir jalañaştanıp şeşiniñder, şeşinip bolğan soñ anav töbeden beri qaray jarısasıñdar, ozıp ketkeniñ mına qumıranıñ işine kiresiñ de, artta qalğanıñdı öltiremin. Kelinşek ozıp kelgendiki bolmaq,-depti Baqtıbay.

Baqtıbay balalarğa buyrıq retinde: "Sender söreden kömbege deyin eki jaqqa qaz qatar tizilip turıñdar, artta qalğandı ustap alıñdar",-depti. Bul bilikti estigende, bi de, bèybişe de, kelinşek te zère-qutı qalmay uşıptı. "Artı ne bolar eken" dep kütipti. Sonımen jarıs bastalıptı. Bir kezde eki jigittiñ bitevi ozıp kelipti de, Baqtıbay èzirlep

ķoygan ķumıranıñ işine enip ketipti. Baķtıbay jalma-jan ķumıranıñ avızın tığındap alıptı. Al artta ķalgan jigitti öltirmevge balalarġa buyrıķ beripti. Bunı estigen balalar:

-Baķtıbay bi, sen büginge deyin eki uştı bilik aytpaġan ediñ, mınavın ķalay, munı èlginde öltir demep pe ediñ, endi öltirmeñder deviñniñ mènisin aytşı,-dep, jan-jaķtan suraķ ķoya bastaptı. Sonda Baķtıbay bi asıķpastan turıp bılay dep javap ķayırıptı.

-Mına ķumıraġa kirgen adam emes, saytan. Al mına artta ķalġan jigit naġız adamzat, èyeldiñ jubayı osı. Men bul ekeviniñ ķaysısı adamzat, ķaysısı saytan ekenin ayıruv üşin osı amaldı ķoldandım. Şındıġında mına ķumıranıñ işine adamzat simaydı,-depti. Buġan balalar èbden riza bolıptı. Ķumıranı balalardıñ adlında ülken ot jaġıp örttep tastaptı. Söytip, èlgi jigitti saytannıñ pèlesinen osılayşa ķutķarıp, kelinşegin ķosıp ķoyıptı. Bunı körgen bi ķuvanışı ķoynına simaptı. Baķtıbayġa köp alġıs aytıp, elin şaķırıp toy jasaptı.

-Ķaşan da eldi aķldı adam suravı kerek. Büginnen bastap eldiñ biyi Baķtıbay,-dep öz avızınan jariyalaptı. “Ķoy asıġı deme, ķolına jaķsı saķa ķoy” degen maķal osıdan ķalıptı.

9. JALMAVIZDI ALDAĠAN ĶIZDAR[142]

Ertede bir bay bolıptı. Ol baydıñ üş ķızı bar eken. Osı üş ķız tamaķtı köp jeydi eken. Sonıñ üşin ķızdarın jaman köredi eken. Bir küni bay ķızdarına aytıptı:

- Şıraķtarım, bügin sender ķoldarına şelek alıp, toġaydan jemis teriñder.

Söytip, ķoldarına tübi tesik şelek berdi. Ķızdar eş nèrseni oylamay, ķuvanıp, "jemis teremiz" dep, toġayġa ketipti.

Togayġa kelip, jemis terip jürgeninde, èkesi böten jaķķa köşip ketipti tergen jemisteri şelektiñ tübinen tüsip ķala beripti. Onıñ üşin olar toġaydı köp aynalıp jüripti. Keşke taman ķızdar üyine kelse, üy ornında joķ eken. Ķızdar jılap-sıķtavmen ornına tünep, erteñine türegelse üyiniñ ornında bir ayna, taraķ, ine jatır eken. Ķızdar ineni, taraķtı, aynanı alıp jolġa kete beredi.

Kele jatıp bir uvaķıtta jolım üyge kelipti. Osı jolım üyde jalmavız kempir turadı eken. Ķızdar üyge kelse, üyde bir kişkentay ķız otır eken. Sol ķızdan olar suradı:

-Üydiñ kisileri ķayda?

Sonda ķız ayttı:

-Bul üydiñ iyesi-men, tağı da meniñ şeşem-jalmavız kempir.

Ķızdar ķorķıp, keşke şeyin jalmavızdı kütip otıradı. Keşke taman jalmavız kempir üyine kelse, üyinde üş ķız otır eken. Olardı körgen soñ jalmavız kempir ķuvanadı, "bir tüstügüm bolar" dep. Kempir erteñgilik añ avlavġa bara jatıp, ülkenine ayttı:

-Maġan kişkentaylarıñdı pisirip ķoyıñdar, tüske ķaytıp kelermin.

Jalmavız kempir ketken soñ, öziniñ kişkentay ķızın ķazañġa asıp, özderi ķaşa berdi.

Tüste kelse, ķızdar joķ. Ķazan ķaynap tur. Jalmavız kempir kelisimen etti jey bastadı. Kempir öziniñ ķızı ekenin basınan taıp, èlgi ķızdardı ķuva bastadı. Bir uvaķıtta ķızdar artına ķarasa, jalmavız kempir jetip ķalġan eken. Apası körisimen taraķtı tastaptı, ülken toġay bolıptı. Jalmavız kempir bir tisin balta ķılıp, toġaydan ötipti.

Ekinşi ret jete bergende ortanşısı inesin tastaydı, biyik tav boladı. Onan da ķiyındıķpen ötedi. Üşinşi ret kişkentay aynasın tastaydı, ülken köl boladı. Jalmavız kempir öte almaytın ülken köldi köredi. Sonda ol suraydı:

---

[142] Jalmavızdı Aldağan Ķızdar. *Kazak Ertegileri C. III.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 27-28.

-Sender ķaytip öttiñder?

Ķızdar ayttı:

-Moynımızġa tas baylap öttik!

Kempir tas baylap, suvġa tüskende, suvġa batıp ketti. Ķızdar üyin tavıp keldi.

10. AQILSIZ BERİLGEN JAZA[143]

Burıngı ötken zamanda bir ülken bay bolıptı. Onıñ èyeli bolıptı, bir qarındası bolıptı. Mine, osı bay baylıqpen bir dèvir boyı ömir sürip turadı. Söytip jürgende èveli men qarındası östesip urısa beripti. Èyeli küyevine arız tüsirgendi de qoymaptı. Onı bay tıñdamay jüre beredi.

Künderde bir kün bay uzaq jerge bir şaharga jiyınga ketedi. Osı sapardan ol bay oralıp üyine keler qarsañında èyeli üy işindegi bar düniyesin jırtıp, saymanın sındırıp, üydiñ ortasına üyip qoyıptı.

Bay üyine kire, düniyeniñ bölingeniñ körip: "Bul ne?"-dese, èyeli jılap qoya beripti.

-Men sagan ayttım, èyelim dep meniñ sözimdi tıñdamaysıñ. Mına istiñ bèrin seniñ mına qarıñdasıñnıñ istegen isi. Osı qarındasıñnan qutıl desem bolmadıñ. Mine, aqırı bar eñbegiñdi eş etti. Al endi budan qutılmasañ, bir küni öziñniñ tübine jeter,-dedi.

Sayqal, jalaqor quv èyeldiñ bul jala sözi bayga qattı èser berdi. Söytip düniyesi bülinip, işi küyip turgan bay oylamastan qattı aşuvga keldi de, dalaga şıgıp at jektirdi de, qarındasın şaqırıp alıp arbaga otırgızdı da, iyesiz dalaga qaray alıp jöneldi.

Artta qalgan èyeli ayqaylap:

-Tiri tastap qaytpa, öltirip qayt jeksurındı!-dep, işinen quvanıp tur.

Söytip iyesiz bir daladagı qalıñ orman işine alıp keldi. Aqılı köp tolmagan jas baldırgan qız eñirep jılavda. Bir jerge èkelip arbadan tüsirip, qolına baltasın algan kezde, ülpildegen jas qırşınnıñ eñiregen davısı ormandı küñiretti:

-Qayran aga, bir qursaqtan jarıp şıqqan jas tölek edik. Ne jazığım bar edi. Meniñ qasıqtay qanımdı qisañşı!-degende, agası:

-Qısqart sözdi, aramza, quv qanşıq. Sal qolıñdı ayqastırıp mına tübir agaşqa!-dep, bir kesilgen agaştıñ tübirin körsetti. Sol kezde esi şıqqan qız jılay berdi… "İyè, qayran jalgızım, ne isteseñ de öziñ bil. Ne de bolsa tuvısım ediñ, aman bol, jalgızım!"-degende:

-Qoy sözdi!-dep agaştıñ tübirine ayqastırılıp qoygan eki qoldı baltamen şavıp tastadı.

-Al endi qañgırıp öl!-dep, iyesiz dalaga tastap, üyine qaray jürip ketti.

---

[143] Aqılsız Berilgen Jaza. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 173-177.

Sonımen jas qız jılay-jılay, jılavmen ömirin ötkizip orman işinde şöptiñ basın terip jep jüre berdi. Künderde bir kün sandalıp jürip, tağı bir ülken baydıñ baqşasına kez boladı. Ol baqşanıñ işinde jinavlı almanı köredi. Söytip künde tün uvaqıtında kelip, almadan tizerlep jatıp jep toyıp ketedi. Söytip bir küni küzetşi almasın joqtap, baqşanı aralap jürip, tünde kelip jep jatqan qızdı ustap aladı da, bayğa alıp èkep beredi.

-Bul bay jas jigit eken, èyel almağan, èlgi qızdı monşağa tüsirtip, tazartıp kiyim kigizip, qolına jalğan qol jasap kigizip, èyeldikke aladı. Mine östip bular biraz uvaqıt ömir sürgennen keyin bul ekiqabat bolıp, bala köteredi. Söytip osı èyeldiñ bosanar şağında küyevi uzaq jolğa, jiyınğa ketedi. Ol jiyınğa barğan kezde üydegi èyeli bosanıp, eki ul tavıptı. Mine, osıdan keyin ol baydıñ artınan hat jazıp kisi şaptırıp jiberedi. Şapqınşı kisi kele jatıp jolda bir üyge qonıptı. Söytse, ol da osı baydıñ tüsip-qonıp jürgen üyi eken. Ol èyel almay jürgende bul èyeldi alam dep jürse kerek. Mine, söytip, bul qonaqtan:

-Qayda barasız?-dese, qonaq oğan:

-Bizdiñ bay jiyınğa ketip edi. Sol kisiniñ èyeli bosanıp edi. Soğan hat berip edi, aparıp ber dep. Sonı èkele jatırmın,-depti.

Sol kezde èyel turıp:

-Hatın berşi, oqıp köreyin,-dep hatın alıp oqısa, hatta “èyeliñ bosandı, eki ul taptı” dep jazıptı. Onıñ ornına bul èyel, eki ul degen sözdiñ ornına “eki it taptı” dep, jazıp jiberipti. Ol hattı şabarman alıp kelip, jiyın bolıp jatqan üydiñ esik aldındağı küzetşige beripti. Sırtındağı jazuv boyınşa, ol hattı bayğa èkelip tabıs etedi. Bay alıp jiberip oqısa, hatta:

-Èyeliñiz bosandı, süyinşi, eki ittiñ küşigin taptı,-dep jazuvlı tur eken.

Bay ne bolğanın bilmey aşuvlanıp, qaytadan javap jazıptı buyrıq retinde:

-Qanday jağdaymen bolmasın men barğanda ol èyeldiñ közin qurtatın bolıñdar!-depti.

Osı hattı şabarman alıp avılına jetedi. Elderi hattı aşıp oqısa, hatta èyeldiñ közin qurt dep jazıptı. Baydıñ buyrığı eki bolmavşı edi. Mine, osı buyrıq boyınşa èyeldiñ eki ulın eki emşegine baylap berip, qañğırtıp qoya beripti. Mine, osımen kün ötti, ay ötti, jıl ötti. Bir künderde bir jerge kelip, ağıp jatqan özennen şöldegen soñ suv işeyin dep eñkeye bergende balalardı baylağan jibi üzilip ketip, eki bala suvğa tüsip ketipti. Eki

ķolı joķ sorlı èyel şırıldap janı ķalmay ķavjañdap, şolaķ ķolımen suvġa ketken eki balanı ustay almay, köp ķorlıķ kördi. Söytip, jürgende ol beyşaranıñ köz jasına kenetten ķol bitipti. Söytip eki balanı suvdan aman alıp özine-özi senbey, “ötirik pe, şın ba, ķuday-av, öñim be, tüsim be” dep, balasın emizip, eki ķolın kezek-kezek sipap köp otıradı.

Söytip otırıp èyel demin alġannan keyin “ķoy, endi men eldi-kündi jer tavıp, bir jumısķa ornalasayın” dep, jürip ketti. Bir küni bir ülken ķalaġa kelip jumıs izdep, bir patşanıñ ķol astına ashanaġa as jasavşı bolıp ķızmetke ornalasadı. Söytip birneşe jıldar ķızmet etip turadı. Eki bala jeti-segiz jasķa keledi. Söytip jürgende osı şaharda ülken jiyın aşıladı. Osı jiyınġa jan-jaķtan bay-köpes-bèri jiyıladı. Onıñ işinde bul èyeldiñ küyevi de keledi jène ķolın kesken aġası da kelipti. Bèrin sırtınan köredi de, ündemey şaruvasın istep jüre beredi. Jène eki balanı èbden üyretip ayta beripti, basınan ötken uvaķiġanın bèrin. Söytip jiyında otırġanda adamdar keşke taman ashanaġa kelip as işip, şarap işip dem alıp otırıp, bir-birine “èñgime aytıñdar” degende, manaġı aspazşı èyel eki balasın jibere ķoyıptı, “men üyretken èñgimeni bastan-ayaķ ayt” dep. Söytip eki bala halıķ aldına kelip: “Aġalar, biz aytayıķ èñgimeni”,-depti. Ķızıp otırġan adamdar: “Ayt, aytsın!”-dep, şuv ete ķalıptı.

Eki bala turıp: “Biz èñgime aytamız, biraķ ta eşkim sözimdi buzbaytın bolsın”,-depti. Sol arada bir adam şıġıp: “Eşkim sözderiñdi buzbaydı, buzġan adamnan jüz som ayıp èperemiz”,-dep uvède etedi. Söytip birinşi bala jurt aldına şıġıp:

-Bir bay bolıptı. Ol baydıñ bir èyeli, bir ķarındası bolıptı. Onıñ èyeli men ķarındası ekevi öş bolıptı. Bir küni bay jiyınġa ketkende èyeli öştesip bar düniyesin büldirip, üy ortasın ajiyıp ķoyıptı. Bay kelgende, “bul ne” degende, ķatını şaġıstırıp “ķarındasıñ bèrin büldirdi” depti. Sodan ol bay ķarındasın arbaġa salıp aydalaga aparıp, orman arasındaġı aġaş tübirine ķoyıp eki ķolın şavıp tastaptı,-degende, şeşesiniñ èlgi aġası şıday almay ķolın köterip: “Olay emes edi!”,-degende, basşı adam “balanıñ sözin buzdıñ, èkel jüz som ayıp” dep, jüz som aķşa alıp beripti. Endi ekinşi bala şıġıp söyledi:

-Sol èyel sonımen ķañġıp birneşe uvaķıttar osı iyesiz dalada ömir ötkizedi. Bir künderde bir baydıñ baķşasına barıp, tünde sodan alma terip jep, kün körip jüripti. Bir küni onı baydıñ küzetşisi ustap alıp bayġa alıp barsa, bay ol èyeldi juvındırıp-şayındırıp ķolına jalġan ķol salıp, özi èyeldikke alıptı. Söytip jürgende bul èyel ekiķabat bolıp bala

köteripti. Ol èyel ayı-künine jetip otırġanda ol bay jiyınġa ketipti. Ol jiyınga ketkende èyeli üyinde bosanıptı. Ol egiz ul tavıptı. Söytip baydan süyinşi suratuvġa hat jazıp, kisi şaptırıp jiberedi. Ol kisi jolda kele jatıp, bir üyge ḳonıptı. Söytse, sol üydiñ èyeli burıñġı osı baydıñ alam dep jürgen èyeli eken. Sol kisiniñ èkele jatḳan hatın surap alıp, ornına basḳa hat jazıp beripti. Ol hatında “eki erkek bala taptı” degen ornına, “eki ittiñ küşigin taptı” dep, jazıp berip jiberipti. Mine, osı hattı ol adam bayġa bergende bay: “Men barġanşa közin ḳurtsın”,-dep ḳaytadan hat jazıptı. Mine, baydıñ osı hatı boyınşa èyeldiñ eki balasın eki emşegine tañıp ḳañġırtıp jiberipti. Sondaġı tapḳan eki balası, mine, mına ekevmiz,-degende, bay: “Mende bir söz”,-depti. Sonda basşı adam: “Balanıñ sözin buzdıñ”,-dep, odan jüz som alıp balaġa berip, “endi şeşeñdi şaḳırıp kel” depti. Söytip, eki bala şeşesin ertip èkeledi. Şeşesi halıḳ aldında bar bolġan uvaḳiġanı, basınan keşkendi-bèrin aytıp, “eki balanıñ aytḳan sözi bèri ras, sondaġı meniñ ḳolımdı şapḳan bavırım anav otırġan, sondaġı meni mına eki balamen ḳañġırtıp jibergen küyevim anav otırġan” dep, bèrin-bèrin körsetip beripti. Mine, osı aradan bastap sol köpşilik jinalıp, bi aġasın saylavdı ornınan alıp, jay şaruva etip jiberipti.

Al endi küyevi èlgi hattı özgertip jazġan èyeldi alġan eken. Onı ḳañġırtıp jiberip, eki balasımen öz èyeline ḳayta ḳosılıptı. Mine, endi bular bayaġı ḳızıḳ dèvirine ḳayta tüsip, ġumır sürip jata bersin.

Endi alġaşḳı ḳastıḳ istegen aġa-jeñgesine keleyik. Agasınıñ burıñġı dèviri joḳ, bir şaharda kedey bolıp otın arḳalap satıp kün körip jüredi. Künde bir arḳa otın èkelip satıp jiyırma-otız tiyın alsa, onı “ustap ḳoyasıñ” dep, èyeli ḳaġıp alıp otıradı eken. Bir künder bolġanda aşuvlanıp otındı az ġana alıp kelip, on tiyınġa satıp èkelse, èyeli: “Sen bügin aḳşanı nege az èkeldiñ, künde köp èkeluvşi ediñ. Seni sorıp jürgen bir sorġış bar ġoy”,-dep, ertesine otınġa barġan jerine èyeli ḳosa kelip, ayḳay salıp, “seni sorıp jürgen albastı ḳayda” dep, arı-beri jügirip jürse, beti şöppen jabılġan bir ḳudıḳ jatuvşı edi, èlginiñ ḳasına barġanda bayı èyeline: “Ey, anav jatḳan ḳudıḳḳa tüsip ketesiñ ġoy bayḳa!”-dese ḳatın: “A, seni sorġış albastıñ osı eken ġoy,è?”-dep barıp şöpti bas salsa, saldır-küldir ḳudıḳḳa tüsedi de ketedi. Kedey jügirip kelip ḳarasa, tübi joḳ ḳudıḳ eken. İşinen bir peri ḳarġıp şıġadı. Söytse, èlgi èyel ḳudıḳtıñ tübine barġanda periniñ üstine tüsipti. Peri şoşıp bulk ete ḳalsa: “Meniñ bayımdı sorıp jürgen sen ekensiñ ġoy”,-dep jatḳan perini tüte bastaptı. Sonan peri şosıp, jer betine ḳarġıp şıġıp, ḳudıḳḳa ḳarap

turgan kedeydi körip: “Sen ne istep tursın?”-dese, kedey: “Meniñ èyelim tüsip ketti, soñınan ķarap turmın”,-deydi.

Sol kezde peri: “Èyeliñ dolı ma edi?”-dese, ol: “İyè, dolı edi”,-depti. Peri: “Ol onday bolsa, èyeliñdi tasta, men saġan èyel tavıp berem”,-dep, kedeydi azġırıp alıp ketedi. Söytip, bul kedey perini jaķtap, peri bolıp ketedi de, jalaķor èyeli ķudıķķa tüsip ölipti.

11. MOLDA, USTA, TİGİNŞİ[144]

Bir molda, bir usta, bir tiginşi-üşevi joldas bolıp kele jatıp, baratın jerine jete almay, tün bolıp ketkeñ soñ bir jerge ķona ketipti. Artıp kele jatķan nèrsesi bar eken, üşevi de uyıķtasa birev èketip ķalar dep, kezekpen ķaravıl ķöyıptı. Eñ aldımen ustanı ķaravıl ķöyıptı. Molda men tiginşi uyıķtaydı. Usta jalġız özi zerigip, uyķısı kelgen soñ bir ülken aġaştı kesip alıp, adamnıñ denesin aynıtpay jasap şıġarıptı. Sosın tiginşini oyatıp, özi uyķıġa kirisipti. Tiginşi aġaştan istegen adamdı körip "meniñ önerim budan kem be" dep, derev èdemi kiyim tigip agaşķa kigizedi. Aġaşta tek jan joķ bolġanı bolmasa, adamnan aynımaydı. Tiginşi moldanı oyatıp, özi uyķıġa kirisedi. Molda aġaş adamdı körip tañ ķaladı. "Bular önerin körsetipti, endi men ķaytem" dep ķayġırıptı molda.

Sosın "endi osı aġaşķa jan bitirseñ eken" dep ķudayġa jalınıp jılaptı. Ķuday köz jasın ķabıl alıp, aġaşķa jan bitip, bir suluv ķız bolıptı. Suluvlıġı sonşalıķ, betiñe ķarasañ köziñniñ jüzi tayadı eken.

Tañerteñ usta men tiginşi oyanıp, bir suluv ķızdı köredi. Ekevi buġan jan bitkenine tañ ķaladı. Üşevi ķızdı birinen-biri ķızġanadı. Birevi "men alam, eñbek meniki" deydi. Ekinşisi "joķ men alam, eñbek meniki" deydi. Eñ soñında molda örşelenip: "Joķ, men alam, men bolmasam, oġan jandı kim saladı?"-deydi. Üşevi kelise almay jüginuvge bir ķazıġa baradı. Ķazı ķızdıñ bet-ajarına bir ķarap şıġıp üreylengendey: "Oybay, mınav meniñ ķızım, budan üş jıl burın joġaltķanmın. Sender munı ķaydan aldıñdar?"-dep aķıradı. Bul bitimge könbey törtevi hanġa kelip jüginipti.

-Mınav meniñ balamnıñ ķalıñdıġı ġoy. Budan bes jıl burın joġalġan. Sender munı ķaydan aldıñdar, özime beriñder,-dep han aşuvlanıptı.

Èdildik taba almaġan üşevi ķosılıptı: "Bergen janıñdı ķaytıp al!"-dep molda ķudayġa jalınıptı. Güldey jaynap turġan ķız janınan ayrılıp solġan bèyşeşektey, emendey ķatıp, agaş ķalpına kelipti. Tiginşi özi tikken kiyimdi alıp ķoyıptı.

-Mè, balañnıñ ķalıñdıġı bolsa sen-aķ al!-dep usta aġaştı patşanıñ adlına atıp urıptı.

[144] Molda, Usta, Tiginşi. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 250-251.

12. MOLDA MEN SİĶIRŞI ÈYEL[145]

Ertede bir molda bolıptı. Moldanıñ bir oķıġan siķırşı èyeli bolıptı. Èyeli üyinde tamaķ işpeydi, moldanı siķırlap uyıķtatıp tastaydı da, özi ılġi basķa bir jaķķa barıp ķaytıp jüredi.

Bir küni molda èyelin andidı. Tamaķ dayındap berip, èyeli üyden ketisimen molda jalma-jan kiyimin özgertip, ķarañġı tünde èyeliniñ soñınan eredi de otıradı. Èyel bir molaġa baradı. Moladan jaña kömilgen adamnıñ etin alıp jeydi. Munı öz közimen körgen molda èyelinen burın üyine kelip jatıp ķaladı. Artınan köp keşikpey èyeli de kelip jatadı.

Tañerteñ turıp molda tamaķķa otırġanda, èyel kündegisindey tamaķ jemey ķarap otıradı. Oġan molda aşuvlanıp:

-Meniñ tamaġım saġan ölgen adamnıñ etinen aram boldı ma?-dep, èyelin ķamşımen tartıp-tartıp jiberedi.

Sonda èyeli kök kesege suv ķuyıp aladı da, bayınıñ üstine şaşıp jiberip, ķolına bir kök şıbıķ alıp: “Èy, it bolġır”,-dep, salıp-salıp ķaladı. Molda tabanda sarı it bolıp şıġa keledi. ķatın ķolına kösev alıp, itti üyden ķuvıp şıġadı. ķatın daladağı Malaylarına itti urıp öltiruvge buyıradı. İt ķaşıp ķaķpadan şıġa bergende, ķuyrığı ķaķpaġa ilinip, julınıp ķalıp, sarı şolaķ it bolıp jönine kete beredi. İt betimen ķañġıp jürip, malşılarġa kez boladı. Malşılardıñ ķoylarına ķasķır şavıp, jılķıların urılar alıp maza bermeydi eken. Maşlılar sarı şolaķ itti asırap aladı.

Sarı şolaķ it kelgeli ķoyları ķasķırdan, jılķıları urıdan aman boladı. Sondıķtan Sarışolaķ ķasiyetti it atanadı.

Bir küni otarına bay kelip, Sarışolaķ it kelgeli maldarınıñ amandığın biledi. İttiñ ķasiyetin bayķav üşin bay Sarışolaķtı avılına ertip ketedi. Avılda oġan soyġan maldıñ ökpesin tastap turadı. Baydıñ urasınan jıl sayın altın ķazınası urlanıp turadı eken jène bay kim urlaġanın taba almay jüredi eken. Bir küni sol uranıñ janına èlgi itti baylap ķoyadı. Sarışolaķ birneşe kündey tapjılmay uranı küzetedi. Bir küni tünde èveden ķap-ķara bult bolıp, uraġa üş urı tüsedi. Biraķ bul jolı urılar eş nèrse ala almaydı. Sarışolaķ ittiñ bir ķasiyeti barın bilip, onı burınġısınan da ķadirlep ustaydı. İtti kün suvıķta üyge jatķızatın boladı. Bul baydıñ bir bay dosı bar eken. Ol ul men ķızġa zar eken. Öytkeni

[145] Molda men Siķırşı Èyel. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 124-127.

bèybişe qatını jılına bir bala tuvsa da, aspannan bir qara bult kelip, köterip alıp ketedi eken. Sol bay dosınıñ qolında bir bayġa qasiyetti iti bar dep estip, adam jiberip, hat jazıp, qolındağı itti uvaqıtşa bere tutuvın suraydı. Bay janına adam qosıp, itin merzimdi künge berip jiberedi. İtti alıp barsa baydıñ bèybişesi tolġatıp jatır eken. Jaġalay üy tolı adam, qaptap otırġan qatın-qalaş eken.

Bay barlıq adamdı üyden şıġarıp, itti bèybişeniñ janına qoyadı. Bèybişe tolġatıp, bala şırıldap tuva bergende şañıraqtan bir qara bult kelip tönedi. İt arsıldap aspanġa şapşıp, bulttı balaġa juvıtpaydı. Bala aman qaladı, bult kökten arılıp, jurt jinala bastaydı, bala ul boladı.

Bay quvanıp, el jiyıp, at şaptırıp, ülken toy jasaydı. Sarışolaqtı astına tört qabat jibek körpe tösep, toyda bay maqtap otıradı. Toydan keyin bay Sarışolaq ittiñ moynına qarġı tağıp, ırġap-jırġap qoñıravlı par atpen qaytaradı. İyesine sıylıq dep, bir ayġır üyir jılqı beredi. Baydıñ Sarışolaq itiniñ qadiri burınġısınan da artadı. Bay onı öz janına alıp şalqiyıp jatatın boladı.

Sarışolaq ittiñ dañqı talay elge jayıladı. Bir künderi tağı da bir bay arnavlı kisi jiberip, bayġa ötinip, hat jazadı. İtin birer künge berip jiberuvin suraydı. Bul baydıñ da altın qazınasın jıl sayın “bult” urlaydı eken. Bay itin qasında adam qosıp, bul bayġa da berip jiberedi. İt barġan tüni baydıñ urasına urı tüsip, it onı aman alıp qaladı. Bul bay da ayġır üyirli jılqı men birneşe dildè berip, ittiñ moynına altın qarġı tağadı.

Sonımen Sarışolaq itti bay jalġız ulınday jaqsı köredi. Oġan kün sayın qoy soyıp, qoydıñ Bvırın berip turadı.

Künderdiñ küninde baydıñ üyine bir han kelip qonaq boladı. Bay qonaqqa toqtı soyıp, quyrıq, bavırın itine beredi. Bay maqtanıp itiniñ barlıq kasiyetterin bayan etedi. Sol arada han eregesip: “Osı ittiñ qasiyetin köreyin, erteñ barlıq qorañdağı qoyıñdı öriske şıġar da osı itke baqtır. Eger bir qoyıñdı qasqırga tartqızsa, itindi alam, al qoyıñdı keşkisin aman alıp kelse, handıġımdı berip, itiñniñ moynına altın qarġı baylaymın”,- dedi. Söytip han ketip qaladı.

Erteñine bay barlıq qoradağı qoyların öriske şıġarıp, Sarışolaq itti Birge jiberedi. Kün keşke aynalġan kezde, qoylardıñ şetine at minip, aq kiyim kigen birev şavıp keledi de, atınan tüse qaladı. Tüse qaladı da, ülken aq qasqır bolıp qoyġa şabadı. İt te qasqırġa qarsı şabadı. Ekevi ayqasa ketkende it qasqırdı talap, közin ağızıp, qoydan aydap şıġadı.

Қасқır қañsырap, jeñilip, қoydıñ şetine şığadı da, adam bolıp atına minip, қaşa jöneledi. İt қoylardı keşke aman-esen avılğa aydap keledi. İt üyge kirse, baydıñ tör adlında bir közi tañuvlı èlgi han otır. Han bayğa handığın berip, ittiñ moynına altın қarğı tañadı. Sonımen endi ittiñ moynında altın қarğı üşev boladı.

İttiñ қadiri künnen künge küşeyip, endi hannıñ barlıқ baқıtı osı itke baylanıstı boladı. Ayıbı it demese, Sarışolaқ adanman қadirli boladı. Etteñ tili joқ, söyley almaydı, èytpese barlıқ èñgimeni adamşa tüsinip otıradı. Bayağı қatınınan kek alğısı kelip, ızadan işi қazanday қaynaydı. Keteyin dese han jibermeydi, қaşıp keteyin dese moynındağı altın қarğısımen jolda birev ustap ala ma dep қorқadı. Östip jürip it özinen özi jüdep, aқırı avıradı, tamaқ işpeytin boladı. Han biletin jaқsı balger, emgerlerdiñ bèrin alıp қaratadı, biraқ it jazılmaydı. Han avırlağan şığar dep moynındağı қarğıların alıp tastaydı.

Sol küni tünde Sarışolaқ jurt tegis uyıқtağan kezde el-jurtına қaşıp şığadı. Birneşe kün jol jürip, aқırı el-jurtına jetedi. Munıñ kele jatқanın bal aşıp, қatını bilip, küni burın қamdanıp otıradı. İt esikten kirgen ıñgayda қatın kök kesedegi suvdı şaşıp jiberip: “Ey, torğay bolğır”,-dep kök şıbıқpen tartıp қaladı. Sarışolaқ it bayağı it қalpınan şırıldap torğay bolıp, uşa jöneledi. Uşıp kele jatқanda қarşığa körip қalıp, қuvıp beredi. Torğay jan uşırıp, şırıldap kele jatıp, dalada egin orıp jürgen bir kempirdiñ қoynına kirip ketedi. Söytip, öldim-taldım degende torgaydıñ janı қaladı. Kempirdiñ қasında jürgen eki balası torğaymen oynap mèz bolıp қaladı. Torğay şırılday bergen soñ kempir közine қzine қarap turadı da, kesemen suv şaşıp: “Ey, adam қalpına tüskir”,-dep şıbıқpen tartıp jiberedi. Torğay adam bolıp şığa keledi. Kempirge alğıs aytıp, basınan ötken uvaқığalardı aytıp, bayan қıladı. Sol uvaқıtta kempir aytadı:

-Seniñ èyeliñ basında menen oқıp edi, onan keyin ol barıp jer astındağı қabir kirpisinen oқığan edi. Seni ol osınday avır azapқa tüsirgen eken, sen endi odan öşiñdi alamın deseñ, mına kesedegisuvdı taza oramalmen jap ta, kök şıbıı қolga al. Èyeliñ tap osı küni monşada, eptep esikti aş ta, kök kesedegi suvdı üstine şaşıp jiberip, şıbıқpen tartıp қal, sodan keyin ol sen ne deseñ, sol boladı,-deydi.

Bul jügirip ketedi. Kelse, degendey èyeli monşağa tüsip jatır eken. “At bolğır”,-dep üstine suv şaşıp, şıbıқpen tartıp jiberedi. Èyeli at bolıp şığa keledi… Söytip, molda bir қızğa üylenedi. Bul қız da siқırlıқtı oқığan eken.

Ķız moldanı ķasınan şığarmaydı. Üyin aynaldıra biyik berik ķorġan soķtırıp, ķaķpasın kündiz tüni japķızıp ķoyadı.

Bir küni ķaķaga şurķrap, kisinep torı at keledi. Biraķ kelgenimen işke kire almaydı. Ķorġannıñ sırtında turıp ķız ben moldanı duvalay bastaydı, biraķ ķızdıñ oķuvı basım bolıp, torı attın (ķatınnıñ) duvası darımaydı. Sol arada torı at ķarşıġa bolıp uşıp ketedi.

Ķarşıġa bolıp uşıp ketkende, oķuvın ķızdan arttırıp, molda men ķız ekevinniñ basın joyu üşin ol tike bayaġı oķıġan jerine tartadı. Biraķ ķızdıñ duvası onı jerine jetkizbey orta joldan keyin ķayırıp, tuvra üyine keltirip ķondıradı. Söytip, ķız ķatındı duvamen mèñgilik kün etip esiginde ustaydı.

13. EDİL MEN JAYIĶTIN ĶUDALIĠI[146]

Ķazaķtıñ Alav batırınıñ zamanında bolsa kerek, attarı Edil, Jayıķ degen eki adam bolıptı. Edil Edildiñ arġı betin, Jayıķ Jayıķtıñ şığıs betin ķonıstanıptı desedi. Edildiñ ulı bar eken, Jayıķtıñ ķızına ķuda tüsedi. Edil kelinin almaķ bolıp, balasın bir jıl burın urın jiberipti. ķaynına kelip bala attanarda, ķalındığı küyevinen suraydı: "Endi ķaşan kelesin?"- dep. Küyevi: "Aldağı jıldıñ kökteminde ķazben Birge kelemin", -depti. Köktem şığa Jayıķ kelinderine aķ otavdıñ kiyizin tiktiredi, jeñgeleri kiyiz tigip jatķanda ķastarında uzatatın bikeşi otır eken, mırs etip külip jiberipti. Ömirine bir külmegen ķız eken. Jeñgeleri jabıla suraptı: "Aynalayın bikeşjan! Külgeniñdi körmegen edik, ne nèrsege küldiñ, ayt?"-dep. Ķız aytpaydı. Aķırı kişi jeñgesine aytadı. "Bıltır küyev şirkiniñizden attanarda endi ķaşan kelesiz?"- dep suraġanımda: "Aldağı jıl köktemde ķazben Birge kelemin", -degen edi. ķaz ķanattı ķus, jerdegi adam uşķan ķuskа ilese ala ma eken? Al, kelseñ köreyin, ķazir bir top ķaz ötti. Soġan küldim", -depti ķız.

Sol mezette birev: "Anav töbe basındağı atın ustap otırġan adam bağanadan otır, ne ķılġan adam?"- depti. Biluvge barsa, küyev eken. Avıldağı ķız-ķatın aldınan şığıptı. Küyev: "Men èzir otıramın, meniñ özime bir otav, atıma bir otav tiktiriñiz, sol bitken soñ baramın", -deydi. "Attıñ otavınıñ işine eki astav jasatıñdar, birine süt, birine suv toltırıñdar", -depti. Bèri de bitipti, küyevdi aparıptı, attıñ bir jağına bir astav sütti, ekinşi jağına bir astav suvdı ķoyıp suvıtadı. Kün tumay oyın-toydan üyine ķaytıp bara jatıp bir susıldağan ķatın "arnayı otav tiktirgen ne ķılġan at, köreyinşi" dep, sabav men tuvırlıķ etegin köterip ķalġanda suvıp tuġran at şoşıp ketip ışķınġanda, keñirdegi üzilip ketip ölipti. Attıñ sübeliginde artķa ķaray bitken ķısķa eki ķanatı bar eken, suvıġanda birin sütke malıp, birin suġa malıp suvıp tur eken.

Attı tav basına aparıp adamşa jerlep, basın narörkeş topırağına ornatadı. Munan keyin küyev ķaygılanıp otavda jatıp aladı. Atası Jayıķ küyevine: "Tursın, bolıp bolġanda sırtı tük, işi boķ bir ayuvan ġoy, men onıñ ornına bir at beremin, sol atpen erteñ şığıp bir künde auılıña jetsin, bir ķonıp ķaytıp, bir künde munda jetsin. Baru-kelude jolında ne körse de mağan bayan etsin", -depti. Küyevi orındaptı, at ta sondayın jüyrik jaķsı at eken. Atası amandasıp bolġan soñ küyevinen jolda körgenin suraptı. Küyevi: "Baruda eşteñe körmedim, ķaytuda japan düzde adamsız ķosaķta tuġran köp

[146] Edil men Jayıķtıñ Ķudalığı. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 46-48.

ķoydı bir jetimek ķozı emedi, biraķ ta toymaydı, munı kördim; onan keyin mi dalada turġan appaķ otavġa kelip ayķaylap edim, dıbıs bermedi. Atımnan tüsip esigin aşsam adam joķ, işi tola sasıġan ölimtik. Onan ötkende jönine ķaray ketip bara bara jatķan bir top ķız-kelinşek kördim, jeteyin dep ķattıraķ jursem de jete almadım, aķırı uzay-uzay ġayıp boldı", -depti. Atası Jayıķ küyevine: "Japan düzdegi ķosaķta turġan köp savlıķ-halıķ, emip jatķan jetimek ķozı èkimderge mısal, halıķtı ķanşa sorsa da toymaydı; mi daladaġı aķ otav kündegi adambız, sırtımız èdemi, işimiz ölimtiktey aram ġoy; aldıñda jönine ķaray jürip bara jatķan bir top ķız-kelinşek osı keluvdegi maķsatıñ edi, bul maķsatıñ saġan jetkizbey ketse, maķsatıña jete almay bos ķaytadı ekensiñ, şıraġım", depti.

Küyev avılına ketken küni ķalıñdıġı "avırdım" dep jatıp ķalġan eken, bügin avruvı ķatañ jatıptı, bir-eki künnen keyin düniyeden ķaytıptı. Küyev ķalındıġın ķolınan torı attıñ ķasına ķoyısıp, jılap-jılap eline ķaytıptı. Osı küñgi Oral ķalasınıñ şıġısındaġı "Toratbası", "ķızemşek", "Şıñġırlav" degen jer attarı sonan ķalıptı desedi.

14. JAQSILIK PEN JAMANDIQ[147]

Buriñğı zamanda Jaqsılıq pen Jamandıq joldas bolıptı, ekeviniñ de at-tonı, azığı bolıptı. Biraq Jamadıq öz azığın şığarmay, ekevi Jaqsılıqtıñ azığımen küneltip jüripti. Jep jürgende Jaqsılıqtıñ azığı tavsılıptı. Jamandıq aytıptı: "Jaqsılığım, azığıñ tavsıldı, endi qaytesin?", -depti. Jaqsılıq: "Jamandığım, öziñ bil"-depti. "Özim bilsem, atıñdı soyayıq",-deydi Jamandıq. Jaqsılıqtıñ atın soyıp, etin ekevi bölip jepti, azıq tağı da tavsılıptı. "Jaqsılığım, endi qaytesiñ atıñnıñ eti tavsıldı",-dedi Jamandıq. "Jamandığım, öziñiz biliñiz",-depti Jaqsılıq. "Özim bilsem, Jaqsılığım, bir qulağıñdı pisirip öziñe bereyin, jeymisiñ?"- deydi Jamandıq. "Jeymin, Jamandığım",-depti Jaqsılıq. Bir qulağın kesti, bir künge azıq boldı. Jamandıq ayttı: "Bir qulağıñdı bir künge tağı da asıp bereyin",-depti. Jaqsılıqtıñ ekinşi qulağı da asıldı, bir künge azıq boldı, ekinşi küni tağı da azıq tavsıldı. "Jaqsılığım, endi qayteyin",-depti Jamandıq. "Jamandığım, öziñ bil",-depti Jaqsılıq, "Jaqsılığım, özim bilsem bir köziñdi oyıp, bir künge azıq qılıp bereyin",-depti Jamandıq.

Söytip, Jaqsılıqtıñ at-tonı, azığı, qulağı, közi tavsılıptı. Jamandıq Jaqsılıqtıñ azığın Birge jep tavsıptı. Jaqsılıqtıñ azığı tavsılğan soñ Jamandıq azığın bermeydi. "Jaqsılığım, atıñdı soyıp jedik. Eki köziñdi oyıp, qulağıñdı kesip tört kün azıq bedrim. Jaqsılığım endi qaytesin? Endi qulağıñ joq, seni tastap ketemin",-dedi. "Jamandıqım, tastap ketseñ bir qalıñ toğaydıñ işine tasta",-deydi Jaqsılıq. Jamandıq qalıñ qara toğaydıñ işine Jaqsılıqtı èkelip tastap ketti.

Toğaydıñ işinde Jaqsılıq otırsa, bir jolbarıs, bir tülki, bir qasqır keñesedi. Qasqır aytadı: "Jolbarısım, sen osı toğaydan şıqpaysıñ toğayda ne istep jüresiñ",-deydi.

"Bul toğayda eki bèyterek bar. Közsizge köz beredi, qulaqsızğa qulaq beredi. Men sonı añdıp otıramın",-dedi jolbarıs.

Jolbarıs ayttı: "Sen, qasqır, osı jerden şıqpaysıñ, ne qılıp jüresiñ",-dedi.

"Mına jerde bir mıñ qoyı bar bay bar, ol baydıñ bir qara töbeti bar, osı qara töbettiñ süyegi ölgen kisige jan beredi. Men sonı alayın dep jürmin",-dedi qasqır.

Qasqır ayttı: "Sen, tülkim, osı qara obanıñ tübinen şıqpaysıñ, ne qılıp jürsiñ?"-dedi.

"Qara obanıñ tübinde at basınday altın bar, osını alayın dep jürmin", dedi tülki.

---

[147] Jaqsılıq pen Jamandıq. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 78-80.

Baġanaġı Jaqsılıq üşeviniñ sözin estidi, toġaydıñ işin araladı, aralap jürgende eki bèyterekke qolı tidi. Közine üykedi-közi bitti, qulaġın üykedi-eki qulaq bitti. Taġaydan Jaqsılıq şıqtı, baġanaġı qara obanıñ tübine keldi, tülkiniñ qarap jürgen at basınday altındı aldı. At basınday altındı alıp, mıñ qoylı baydikine keldi. “Bay, qara töbetiñdi satamısıñ? At basınday altın bereyin”,-dedi. “At basınday altın berseñ, al”,-dedi bay. Qara töbetti at basınday altın berip aldı da, dalaġa alıp şıqtı. Qara töbetti bir jerge kelip urıp öltirdi. Jaqsılıq şaqpaġın şaqtı, ol jaqtı, qara töbetti örtedi. Qur qara töbettiñ süyegi qaldı, süyegin jaqsılıq aldı, süyegin alıp tüydi, tüyip eki qaltasına salıp aldı. Jürip bir handikine keldi.

“Neġıp jürgen adamsıñ”,-dedi hannıñ hanşası.

“Ulsızġa ul bolayın dep jürmin, qızsızga qız bolayın dep jürmin”,-dedi. Hannıñ hanşası ayttı: “Ulsızġa ul bolsañ maġan ul bol, meniñ ulım joq, han avırıp jatır”,-dedi. “Ul bolayın saġan”,-dedi Jaqsılıq.

Ul bolıp, jılqıġa ketti. Keşke Jaqsılıq jıqıdan kelse, han ölip qalıptı. Hanşa jılap otır. Jaqsılıq jılqıdan kelip: “Jılama, tiriler”,-dedi. Baġanaġı qara töbettiñ süyeginen hanşaġa kişkene berip: “Qara töbettiñ süyegi ölgen kisige jan beredi, aparıp hannıñ avzına sal”,-deydi. Hanşa barıp hannıñ avzına salıp edi, han: “Qattı uyıqtap ketippin”,-dep türegeldi.

Erteñinde han el-jurtın jidi. Jaqsılıq hanşaġa: “Han el-jurtın jiyip alıp maġan jaqsılıq qılġan kisi bar ma dep surasa, meni aytpa”,-dep, özi jılqıġa ketti.

Erteñine el-jurtınan han: “Maġan jaqsılıq qılġan kisi bar ma?”-dep suradı. El-jurtı: “Ekşim jaqsılıq qılġan joq”,-dedi. El-jurtı tarqap ketti. “Endi kim qaldı”,-dedi han. Hanşa ayttı: “Hanım, sen avırıp jatqanda men bir jigitti bala qılıp alıp edim. Jılqıda bir sol-aq qaldı, sonı şaqır”,-dedi.

Han Jaqsılıqtı şaqırtıp aldı. “Sen maġan jaqsılıq qıldıñ ba?”-dedi han. “Men sizge köp jaqsılıq qılġanım joq. Hanşaġa bir kişkene aq dèri berip edim, hanşa aparıp sizdiñ avzıñızġa saldı. Siz “Qattı uyıqtap ketken ekenmin” dep türegeldiñiz, men sodan basqa jaqsılıq qılġanım joq”,-dedi. “Hanşa, dèri bergeni şın ba?”-dep han suradı. Hanşa ayttı: “Şın, bergeni ras”,-dedi. Han altın tağınan tüsip, altın tağın Jaqsılıqqa bedri. Ay dese avzı bar, kün dese közi bar bir suluv qızı bar eken, sol jalġız qızın berdi, qara quladan qaq jarıp malın bedri, küyev qılıp aldı. Jaqsılıq bayıp turdı.

Jaqsılıq bir künderi jılqıda jürse, bayağı joldas bolğan Jamandıq joldası kez keledi. “Jaqsılıq, sen qalay adam boldıñ”,-dedi Jamandıq. Jaqsılıq barlıq şının ayttı.

Jamandıq ayttı: “Jaqsılığım, meni qalıñ qara toğaydıñ işine aparıp tastaşı, men de sendey adam bolar ma ekenmin”,-deydi. “Men seniñ eki közüñdi oyıp, eki qulağıñdı kesip alıp, toğaydıñ işine tastap keteyin. Sen de adam bolasıñ”,-dedi Jaqsılıq.

Jaqsılıq aparıp toğaydıñ işine Jamandıqtı tastadı. Barlıq baylıqtarınan ayrılıp, èbden aşulanğan tülki, qasqır, jolbarıs üşevi toğaydıñ işin qarap jürip, bir jerde Jamandıqtı tauıp alıp, jep qoydı.

“Jaqsılıqqa jaqsılıq, jamandıqqa jamandıq” degen osı eken.

15. JAĶANŞA[148]

Bar eken de, joķ eken, aş eken de toķ eken. Ertegim ertek eken, eşkileri börte eken, ķırġavılı ķızıl eken, ķuyrıķ jüni uzın eken, muzġa mingen eken, butı toñġan eken.

Ötken zamanda bir patşa bolıptı. Onıñ balası bolmaġan eken. Bir küni uvayımdap otırġanda vèziri kelip:

-Ey, patşa, nege ķapa bolasız?-depti. Sonda patşa aytıptı:

-Balam joķ, onı öziñ de bilesiñ. Men ölip ketsem meniñ ornıma èldekim iye boladı,-degende vèziri bir kitapķa ķarap aytıptı:

-Sizdiñ ķatınıñız jükti, toġız ay, toġız kün degende bir ul tuvadı. Ol ulıñızdıñ atın Jaķanşa ķoyasız,-depti. Aytķanınday, toġız ay, toġız kün degende bala tavıptı. Balası Jaķanşa bir künde Birge, eki künde ekige, üş künde üşke, segiz künde segizge kelipti. Jaķanşanı moldaġa beripti. Bir ayda "Èptiyekti" tavsıptı. On törtke kelgende ķurandı jattaptı. Odan soñ añşılıķķa üyretipti. On toġızġa kelgende jurttı jinap toy ķılıp, öziniñ ornına patşa ķılıptı. Bir küni Jaķanşa ķırıķ vèzirimen añġa şıġıptı. Èşteñe ata almastan ķaytıp kele jatsa, üsti-bası ķoñıravlı bir altın kiyik jolıġıptı. Onı ķırıķ vèzirimen ķamalap turıp, Jaķanşa aytıptı:

-Al endi osı kiyik kimniñ üstinen ķarġıp ketse, sol adam özi barıp ustap aladı,-depti.

Kiyik Jaķanşanıñ aytķan sözine tüsinip, Jaķanşanıñ öziniñ üstinen ķarġıp ketipti. Sonda Jaķanşa aytķan sertimnen taymayın dep, artınan ķuvalap ketipti. Ol kiyik bir dariyaġa ķarsı uşırap, dariyadan jüzip ötip ketipti. Jaķanşa ne ķların bilmey alañdap tursa, bir balıķşınıñ ķayıġı tur eken. Ķayıķtı alıp mineyin dep jatķanda altı vèziri artınan kelipti. Jaķanşa ķayıķķa otıra bergende altı vèziri Birge minip jüre beredi. Dariyanıñ arġı jaġına ötip, jan-jaġına ķarasa, kiyik şarşap, tilin salaķtatıp jatır eken. Jaķanşa barıp ķılışpen salıp ķalıp, ortasınan ķaķ bölip, kiyikti alıp, ķayıķķa salıp dariyanıñ ortasına kelgende jañbır javıp, dariya tasıp, ķayıġımen aġıp kete barıptı. Alıstan bir tav köripti. Ķasına jaķındap, sol jerge tüsipti daġı, eki vèzirin jiberipti, "barıp ķara ne bar" dep. Vèziri barıp ķarasa, èr türli jemister köp eken. Jemisten birevin alıp jatķanda jartı bastı adam köripti. Ol adam öziniñ tilinşe baķırıp söylepti. Birazdıñ arasında jartı bastı adam köbeyip ketipti de, bularġa tas ata bastaptı. Bular ķayıġına minip ķaşa beripti. Ķaşıp bara jatķanda taġı bir tav köripti. Ol tavdıñ töbesinde bir altın ķorġan köripti. Sol jerge

[148] Jaķanşa. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 144-149.

tüse sala bular ķorġanġa kiripti. Kirip ķarasa, bir patşanıñ tağı körinedi. Bular şarşap kelip sol jerge uyıķtap ķalıptı.

Bir mezgilde oyansa, jan-jağınıñ bèri ķoyanġa tolıp ķalıptı. Bular tañ ķalıptı. Bir ķoyan kelip aytıptı:

-Bizdiñ patşamız joķ. Senderdi jibermeymiz. Bizge patşa bolasıñdar!-depti. Bular "bolayıķ" depti.

Ķoyandarġa patşa bolıp jüre beredi. Bir küni añġa şıķpaķşı bolıptı. Añġa şıġıp bir toġayġa kelipti. Ol toġaydağı ülken añdar umtıla bergende mıltığımen basıp salıptı. Añdardıñ ölgeni ölip, ķalġanı ķaşıp ketipti. Bir jerde jazuvı bar ülken tas köripti. Oķıp ķarasa: "Künşığışķa barsañ ülken añdar köp, soltüstikke barsañ diyülar köp, künbatışķa barsañ ülkendigi ķoyanday ķumırsķalar köp, Oñtüstikke barsañ jeztırnaķ siyaķtılar köp",-depti. Bular añ-tañ bolıp oylanıptı. Vèzirleri aytıptı:

-Tört jagımızdıñ törtevi de ziyandı eken. Endi tezdikten ķaşpasaķ bolmaydı,-depti. Jaķanşa aytıptı:

-Künbatışķa ķaşsaķ, ķutılarmız,-depti. Sol küni Jaķanşalar araķtı köbeytipķoyandardı èbden mas ķılıptı dağı, jetevi jaķsı jeti atķa minip ķaşıptı. Kündik jerge barġanda ķoyandar artınan bilip ķalıp ķuvıptı. Jaķanşalar bir töbege şığıp ķarasa, ķoyandar men ķumırsķalar urısıp jatır eken.

Bular "pèleden ķutıldıķ pa" dep, kete beripti. Söytip kele jatķanda altı vèzirdiñ atı boldırıp aram ölip, özderi aştan ölipti. Jaķanşanıñ jalġız özi ķalıptı. Aķırında Jaķanşanıñ jalġız özi ķalıptı. Aķırında Jaķanşanıñ atı da ölip, ķara bası ķalıptı. Biraz jürgen soñ aldınan dariya şığıptı. Dariyanıñ arġı jağınan bir ķala köripti. Jaķanşa dariyadan jüzip ötpekşi bolıp şeşinip jatķanında, turıp bir adam ayķaylap söylepti. "Bul dariyadan jüzip öte almaysın. Erteñ suvı ķüridı, erteñ öt",-depti. Onıñ aytķan tilin alıp sol jerde jatıptı. Erteñine oyanıp ķarasa, suvı ķurıp ķalıptı. Dariyadan ötip ķalaġa baradı. Barsa adamdarınıñ jartısı ķatıp ķalıptı. Jaķanşa bir adanman suraptı:

-Adamdarıñnıñ jartısı nege ķatıp ķalġan? Dariya bir kün ağıp, bir kün aķpaytını nesi?-depti. Sonda èlgi adam aytıptı:

-Kesirler künde balıķ avlay berdi. Juma küni balıķ avlama dese de, tıñdamay avlay berdi. Sodan keyin suvı bir kün ķurıp, bir kün ağıp, adamı bir kün ķatıp, bir tirilip jüretin bolġan,-deydi.

Jaqanşa suraptı:

-Men bul jerde kün köre alamın ba?-depti.

-Kün köre alasıñ.

-Bazar qaşan boladı?-depti.

-Bazar erteñ boladı,-depti.

Jaqanşa erteñine bazarğa barıp otırsa, birev jar şaqırıp jür: "Bir saġat jumısımdı istegen adamdı qırıq kün baġamın, qırıq kün altın beremin",-dep. Jurt senbepti, sense de barmaptı.

Jaqanşa:

-Men isteymin!-depti. "Jüre ġoy, balam",-dep alıp ketipti. Kirip barsa, bir patşa otır, bir jağında qızı, bir jağında kelini.

-Kele ġoy, balam, müsèpir ekensin,-dep, qasına otırġızıp Jaqanşaġa avqat berip qarnın toqtap, üstin tazalap kiyim kiyindirip, qırıq kün bağıptı. Küni bitken soñ: "Balam, endi bir saġattık jumısıñdı iste",-depti.

Jaqanşa:

-Boladı, isteyin,-depti.

Jaqanşaġa bir at mingizip, patşanıñ özi bir at minip, vèziri bir at minip jılqını ssoyıp alıp, bir tavdıñ eteginekelipti. Jañağı jılqınıñ soyġan terisin körsetip, Jaqanşaġa aytıptı:

-Sen osınıñ işine kirip jat, ne bilseñ, ne tüs körseñ mağan aytasıñ,-depti.

-Boladı!-dep, işine kirip jatıptı. Bir nèrse köterip tastağanday bolıptı. Jaqanşa basın şığarıp qarasa, tavdıñ töbesine qustar şıgarıp tastaptı. Jaqanşa patşaġa aytıptı:

-Endi men qaytip tüsemin? –depti.

Sonda patşa aytıptı:

-Sen tavdağı tastı beri tastay ber,-depti. Jaqanşa èbden tastap bolġan soñ, "boldı" dep, tüyege artıp alıptı. "Endi seni biz tüsirmeymiz, sol jerde qalasıñ",-depti. Patşa tavdıñ basınan altın tüsiretin mıstı alıp ketedi eken. Jaqanşa jılap tavdı kezip qarasa, jan-jağında ölip jatqan adamdardan basqa èş nèrse körmepti. Jaqanşa jılap bir jerde uyıqtap qalsa, tüsinde birev kelip aytıptı:

-Oñ jağıña qaray domalasañ, qutılıp ketesiñ!-depti. Jaqanşa oyanıp, oñ jağına qaray domalaptı. Domalap jerge tüsken soñ qol-ayağı şıqqan, jarılġan aqanşa jılap èreñ

kele jatsa, bir ḳudıḳ kez kelipti. Ol ḳudıḳḳa şomılıptı. Üsti-basınıñ bèri-şıḳḳan, jarılġan jeri jazılıp bayağıday bolıptı. Jaḳanşa jürip barıp ḳorġannıñ işine kirip ḳarasa, ḳustıñ patşası otır deydi. Bas jağı adamnıñ basına uḳsaptı, ayaḳ jağı ḳusḳa uḳsaptı. Ḳustıñ patşası aytıptı:

-Balam, seni jel uşırıp keldi me, suv ağızıp keldi me?-depti. Jaḳanşa basınan ötkeniniñ bèrin aytıp beripti. Ḳustıñ patşası aytıptı:

-Èytpese, men seni erteñ bir ḳusḳa mingizip eliñe jibereyin,-depti. Jaḳanşa ḳuvanıp: “Jaraydı”,-depti.

Bir ḳus patşasına ḳaġaz alıp kep beripti. Ḳaġazdı oḳıp ḳarap patşa:

-Meniñ aġam toy ḳılmaḳşı eken. Meni soġan şaḳırıptı. Saġan ḳırıḳ saraydıñ kitlin berip ketemin. Ḳaysısın ḳarasañ sonısın aşıp tamaşa ḳılıp jürersiñ,-depti.

-Men üş künde kelemin, otız toġızın aş, artındaġı birevin aşpa. Aşsañ basın pèlege ḳaladı,-depti.

“Saraydıñ bèrin aşıp tamaşa ḳılıp jür dep, al mına saraydı nege aşpa dedi eken?”-dep oylaptı Jaḳanşa. “Sonı bir aşıp köreyin”,-dep aşsa, bir ülken suv, bir jaġında taḳ, bir jaġında altın şılapşın, bir altın şömiş tur. Jaḳanşa jasırınıp jatıptı. Bir kezde üş ḳus kelipti. Ülkeni aytıptı:

-Adam iyisi şıġadı,-depti.

Ortanşısı aytıptı:

-Ras, apa, şıġadı,-depti.

Kişkenesi aytıptı:

-Şıḳsa ne ḳladı deysiñ,-depti.

Üşevi üş silkinip, üş ḳız bolıptı. Suvġa tüsipti. Jaḳanşa ḳızdardı körip talıp ḳalıptı. Üş kün ötken soñ ḳustıñ patşası kelipti. Kelip saraydıñ bèrin ḳaraptı, taba almaptı. Sol sarayda şıġar dep, aşıp ḳarasa, avzınan aḳ köbigi ağıp jatır deydi. Tezden onı avızına suv tamızıp tiriltip alıptı. Jaḳanşa aytıptı:

-Maġan sol ḳızdardıñ kişkenesin alıp beresiz,-depti. Patşa aytıptı:

-Ol ḳızdar jılında bir ret kelip, şomılıp ketedi. Olar “peri” boladı. Sen onı alamın deseñ añdıp jatasıñ, endigi kelgeninde kişkenesiniñ kiyimin kiyip alıp, jalınsa da bermeysin,-depti.

Jaḳanşa: “Boladı”,-dep añdıptı. Ekinşi jılı üşevi jène kelipti. Jène ülkeni aytıptı:

-Adam iyisi keledi,-depti. Ortanşısı: “Ras aytasız”,- Kişkenesi; “Ne ķıladı deysiñ?”-depti. Üşevi üş silkinip suvġa tüsipti. Kişkenesiniñ kiyimin kiyip alıp bermepti. Ekevi talasıp turġanda periniñ eki apası uşıp ketipti. Patşa kelipti. Patşaġa ķız jalınıptı. Patşa:

-Bolmaydı, ekeviñdi ķosıp ķoyamız,-depti.

-Boladı,-dep könipti.

Patşa Jaķanşanıñ özin şaķırıp alıp aytıptı.

-Sen mına kiyimdi ķaşan bir bala tumaġanşa bermegin,-dep. Patşa bir ülken ķustı şaķırıp alıp aytadı:

-Mına ekevin eline alıp barıp tastaysıñ. Üstine miñgizip alıp, eline alıp barıp tastap, ķus ķaytıp ketedi. Ekevi atasınıñ tağına baradı. Atası ķuvanıp: “Balam keldi”,-dep elin jiyıp, toy ķılıptı. Bir künderi Jaķanşa öz kiyimin kiyip, ķızdıñ kiyimin bir temir sandıķķa salıp ķoyıptı. Bir küni ķız üydi sıpırıp jürgende kiyiminiñ iyisin bilipti. Sandıķta ekeniñ bilip, sandıķtı ayaġımen bir tevip buzıp, kiyimin kiyip, bir silkinip ķus bolıp, üydiñ töbesine şıġıp, Jaķanşanı kütip otırıptı. Bir mezgilde Jaķanşa kelipti:

-Jaķanşa, men kettim,-dep uşıp ketipti. Jaķanşa sol jerde talıp ķalıptı. Atası jurttı jinap:

-Osı balamdı kim jazıp berse, bastan ayaġına deyin altın şaşamın,-depti. Sonda bir adam aytıptı:

-Ķırıķ patşanıñ, ķırıķ baydıñ ķızı kelip öleñ aytsa, sonda tüzeledi, türegeledi,-depti. Sonda da Jaķanşa tüzelmepti, türegelmepti. Sonıñ arasında eline jav kelip ķalıptı. Patşa eki mıñ èskerimen urısķa şıġıp ketipti. Jaķanşaġa bir mezgilde jan kirip, esin jiyıp, türegeleyin depti. Türegelip bir vèzirin ertip urısķa ketedi. Bir jerge kelip vèziri men ekevi dem alıp uyıķtap ķalıptı. Jaķanşa oyanıp:

-Men urısķa barġanda ne bitiremin,-dep oylanıptı da, “men ķızġa barayın” dep, ķızġa ķaray jönelipti. Jaķanşa birneşe künnen soñ bayağı ķustıñ patşasına barıptı. Basınan ötkenin aytıptı. Sonda ķustıñ patşası aytıptı:

-Men bilmeymin, meniñ ağam bar, sol biledi. Men ağama ķağaz jazıp beremin,-dep, ķağaz jazıp berip, bir ķusın şaķırıp alıp miñgizip jiberipti. Birneşe künnen soñ patşanıñ ağasına barıptı. Patşanıñ ağası ķağazdı oķıp körip: “Men bilmeymin,

ķustarımnan surap ķarayın",-dep ķustarınan suraptı. Ķustarınıñ işinde bir aķ kèri ķusı aytıptı:

-Men kişkene künimde meniñ èkem izdep ketkende periler ustap ķalıp edi,-depti.

Sonda ķustıñ patşasınıñ agası aytıptı:

-Èytpese, sol èkendi ustap ķalġan jerine alıp barıp tasta,-depti.

-Boladı!-dep, üstine mingizip alıp barıp tastaptı. Jaķanşa aydalada jalġız özi ķañġırıp ķalıptı. Sol kezde ķaşıp ketken peri ķız üyine kelip jetipti. Sonda peri ķızdıñ èke-şeşesi ursıptı:

-Sen sonday bir patşanıñ balasın tastap kelgeniñ bola ma?-dep. Periniñ èke-şeşesi eki jüz peri jinap, "sol balanı tavıp keliñder" depti.

Birevi barıp bayaġı jürgen Jaķanşanı körip, atın surap bilip, "şaķırġan adam sen ekensiñ" dep, periniñ üyine alıp kelip toy ķılıptı. Sodan perilerdi jinap ķız ben ekevi eki jüz perimen Jaķanşanıñ eline kelse, atası bayaġı javmen urısıp jatķan eken. Jaķanşa eki jüz perige aytıptı:

-Anavsı meniñ atamnıñ èkseri, anav kelgen jav,-depti. Eki jüz peri javġa urısķa şığıptı. Javdıñ bèrin ķiratıp jiberipti. Sonımen toy ķılıp, Jaķanşa periniñ ķızın alıp, eline kelip javın ķırıp, èkesi men özi murat-maķsatına jetipti.

16. ҚARAMERGEN[149]

Burıngı ötken zamanda Қazaқ jurtınan bir Қaramergen degen kisi bolıptı. Özinің dèvleti jène perzenti joқ eken. Mergendikpen buġı atıp, қulan atıp, èr türlü añ atıp, terisin satıp jan saқtaydı eken. Jaz kelse-қıs ketip, қıs kelse-jaz ketip, joldassız jalġız jüredi eken. Bir künderde mergen mıltıġın alıp: "Қısı-jazı el barmaytuġın, adam jürmeytuġın bir alıs jerge baramın", - dep jürip ketipti. Қarasa, tavda adam jürgen jol joқ. Köp maşaқat tartıp tavdıñ üstine şıġıptı. Jan-jaġına қarasa, kiyik қisapsız köp eken. Mergen қuvanıp, bir bastavdıñ basına kelip, tastan üy jasaptı, töbesin birtalay usaқ aġaş pen añnıñ terisimen jauvıptı.

Jeti, segiz künde boldırġan atı semirip қur at bolıptı. Қaramergen tuġalı munday san türli jemister ösken jerdi körgen joқ eken. Neşe türli aġaştar bitken, bulbul қustarı sayraġan bir jaқsı jaylav eken. Mergen köp añ atıp, müyiz, terilerin tuzdap қatırıp jattı. Bir küni mergen baқırın asıp, et pisirip tünde otır edi, bir nèrseniñ jürgen dıbısı estildi. Mergen: "Bul nemeneniñ dıbısı, bul jerde adam joқ edi", - dep қayran bolıp tursa, bir kök köylekti қatın kirip kelipti.

Eşbir javap қılmay bir tizerley otırıptı. Қarasa, tüsi sarı, közi ala jène eki közin mergennen ayırmaydı. Mergen oylaydı: "Bul nemene, taġı bolıp ösken adam ba, jas küninde dalada қalıp. Bir ziyandas nèrse me?" – dep èr türli oyġa ketip қaviptenip otırdı. Bir uvaқıtta sorpası, baқırı şurқıldadı. Mergen baқırın tüsirip alıp, etin jedi. қatın eki közin mergennen ayırmadı.

Endi munın ne ekenin bileyin dep, ülken selebe pışaġınıñ uşına bir domalaқ et şanşıp alıp: "Mè!" – dep қattı aқırdı. Ündemey jeñ uşınan қolın körsetpey etti alıp, қatın jep қoydı. Èlden soñ jène bir ülkenirek etti şanşıp: "Mè!"-dep taġı aқırdı, taġı da ündemey alıp jutıp қoydı. Mergen bildi, "Bir ziyandas neme eken ġoy" dep қaviptenip, közin ayırmastan otırıp etin jep bolġan soñ қolına selebe pışaġın alıp қattı aқırdı: "Şıқ, jatamın!"-dep. Қatın közin tigip turıp: "Èrine, èrine" dep türegeldi de artımen şıġıp jüre berdi. Mergen sıġalap қarap tursa, қatın ayañdap bir belden asıp ketti.

Mergen tura salıp üyin jıġıp jiberip, "Қaşamın" dep oylaydı da: "Қoy, munım jaramas, қaşıp barıp uyқım kelgende jatarmın, izimmen kelip öltirip keter, ne de bolsa hayla қılıp, añdıp jatıp mıltıқpen atamın", - dedi de, uvaқ aġaş jiyıp kisige uқsatıp,

[149] Қaramergen. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 4-9.

üstine kiyimin javıp, er-toqımın tösep jatqızdı jène börkin kigizip, özi barıp mıltığı tiyetin jerde, bir şuñqırga jasırınıp jattı. Bir mezgilde kün bulttanıp qar javdı da, jerdiñ jüzin ağartıp ketti, bir uvaqıtta atı arqanda turıp bir nèrseden ürikkendey bolıp dübirledi. Qarasa, qatın ayañdap kele jatır.

"Ne de bolsa bir atıp ölemin", - dep mergen buğıp jattı, qatın keldi de, kisige uqsap jatqan ağaştı "Èrine, èrine" dep bas saldı, ağaş saldır-saldır etti. Qatın türegeldi de, jan-jağına qarap turdı. Munıñ jalmavız ekenin bilip, mıltığımen mergen atıp edi, Qatın "Èrine, èrine" dep oq tigen jerin qolımen bir qoyıp qaldı da, sekirip-sekirip jan-jağına qarap, jele basıp jüre berdi. Qatın bir belden asıp ketken soñ, mergen jügirip kelip atın erttep mineyin dep er-toqımına kelse, kisige uqsatıp jatqızğan ağaşı pışaqpen keskendey bolıp kertilip, bölek-bölek bolıp qalıptı. Munı körip mergen janınan ümit üzip qorqıp turdı jène oyladı: "Qarayınşı, eger mıltıqtıñ ötken bolsa qan aqqan şığar, eger qan aqpasa, qudaydıñ mağan bergen qazası ğoy", -dep atqan jerin qarasa, bir-birlep qan tamşılap ağıp qalğan eken. Mergenniñ köñili az quvanğanday bolıp, tañ atqan soñ izimen birge az jerge barıp edi, aldında bir üñgir tas körindi, qatınnıñ izi sol üñgirge kiripti. Mergen mıltığın qolına alıp, davıstap èri-beri jürdi. Qatınnıñ davısı şıqpadı. Mergen kelip qarasa, üñgirden ayağı şığıp qatın ölip qalıptı. Attan tüsip ayağınan tartıp aldı, qarasa, dambalı joq, adanman eşbir böten jeri körinbeydi. "Bul qalay? Qolın köreyinşi", -dep qarasa, eki qolının alaqanı pışaqtın jüzindey kök temir eken, savsaqtarınıñ uşı nayzaday ötkir taska kirip ketedi eken. Mergen bir qolın kesip aldı. "Munıñ bir erkegi bar şığar, bir jaqtan kelip qalar", -dep atına minip, jürip ketti. Buriñğı atqan añdardıñ terisin, müyizin bir jerge jiyıp qoydı da, munan baska bir tavğa keldi. Qarasa, buğı, maral köp eken. Bir buğını atayın dep jasırınıp kelip mıltığın kezese, qolı dirildep ata almay, "Bul ne hiqayat" dep basın köterip qarasa, atqalı tuğran buğınıñ bergi jağında bir qamşıday aq nèrse qimıldaydı, ne de bolsa atamın dep mıltığın alıp atıp edi, joq bolıp qaldı. Kelip qarasa, bir jılan eken, bası üzilip tüsken eken. Basın kisesine salıp mergen jène jürip ketti.

"Bul tavda tağı da oq jılandar bar şığar, özge bir tavğa barayın", -dep kele jatsa, sanı jıbırlaptı, birazdan soñ sanı avırıptı, "ne boldı" dep qarasa, kisesi tesilip jılannıñ bası sanına batıptı. Bastı qorqıp tastap ketti. Keşke taman jène bir tavğa kelip qondı, erteñ erte qarasa, bir özeñge el kelip qonıp, biyesin baylap jatır. Üyleri appaq, künge

şağılısadı. Mergen munı körip ķayran ķalıp turdı. “Bul ķalay? Bul jerde el joķ edi, ķaydan kelip ķaldı, jav ma, el me, adam ba, peri me? Endi ne de bolsa barayın, meni bular da körgen şığar”, -dep atına minip keledi. Jılķışılar ķulın ķuvıp jür, ķurıķtarı altın, kümis, birevi de mergenge közin salmadı. Bir buvrıl saķaldı adam biye baylağan jeliniñ basında tur. Mergen soğan keldi. Ķarasa, jeli arķan jibekten. Mergen kelip sèlem berdi. Avzı ķimıldağanday bolıp sèlem aldı. Düniyeniñ jüzin ķap-ķarañğı bolıp tuman basıp ketti. Eş nèrse körinbey, mergen imanın aytıp, janınan ümitin üzip turdı. Bir mezgilde atın birev jetektegendey bolıp atın burdı, bir jerge kelip ķoltığınan tarttı “tüs” degendey bolıp, mergen tüsti. “Jür” degendey boldı, mergen jürdi, bir jerde esik aşıldı, mergenniñ moynındağı mıltığı alındı. Mergen kirip kelse, bir ülken üy altın-kümisten baķandarı bar, atlas, jibek kilemder töselgen, körpeler ķatarlanıp tur, jüktiñ üstinen toğız ķabat torğın körpe özikelip tördiñ adlına salınıp jatır.

Eşbir janı bar nèrse körinbeydi. Mergen kelip, esik adlına otırayın dep edi, bir nèrse kelip köterip tastadı. Otırğızbay eteginen tartıp ķalğanday bolıp, töriniñ adlına şığardı. Mergenniñ esi ketip otırdı. Bir mezgilde samavrın özi kelip, dastarķan özi jazılıp, neşe türli jemister salınıp, şay ķuyıldı eki şınığa. Bir şınını mergen işti, bir şını özi ķuyılıp, özi işilip turdı. Munañ soñ bir kümis şaramen ķımız keldi, işuvge altın ayaķķa ķuyılıp turdı, mergen işti. Bir mezgilde mergen: “Toydım”, -dedi. Ķımız köterilip ketti de, bir tabaķ ķazı, ķatra keldi. Mergen oyladı: “Meni semirtip soyğalı otırğan bir nèrse ġoy, ne de bolsa jeyin”, -dep toyğanınşa jeydi jène artınan palav keldi, neşe türli jemis te bar. Mergen jène jeydi de: “Endi toydım, eş nèrse jemeymin, sizder ne ķılğan jansızdar, munşama meni ķurmettediñizder, tuġalı körmegen sıyımdı kördim, jemegen tamağımdı jedim, endi meni öltirseñizder de közime körinseñder eken”, -deydi. Eş nèrse körinbeydi, dastarķan jiyılıp ketti, bir kümis ķumğan keldi, bir şılapşın keldi, ķolına suv ķuyıldı, mergen ķolın juvdı, bir aķ torğınnan jasalğan sülgi oramal kelip aldında salbırap turdı. Mergen ķolın sürtip bolıp ayttı: “Men müsègir şarşap jürgen adam edim, bir kiyiz bolsa, atımnıñ artına barıp salıp jatsam eken. Alla razı bolsın, munşa körmegen jaķsılıķtı kördim”. Eş javap bolmadı. Mergen ne ķıların bilmey otırdı. Tüzge otırayın dep dalağa şıķtı. Ķarasa, atı arķandalıp tur. Er-toķımı jiyılıp, onıñ üstinde mıltığı süyevli tur. Özge eş nèrse közine körinbeydi. Mergen oyladı: “Ne ölemin, ne bolmasa körmegen jaķsılıķtı köremin”, -dep. Üyge ķaytıp kelip kirdi.

Mergen kirgen, şıққan mezgilde esik özi aşılıp-jabılıp turdı. Mergen kelip qolın juayın dep edi, bayağı kümis quman kelip, özi quyıldı, sülgi oramal berildi, mergen qolın juvıp bolıp otırdı, ayttı: “Uyqım keldi, jatayın”, -dep edi, eşbir javap bolmadı.

Bir altın şımıldıq üydiñ oñ bosağasına qurıldı. Eki kümis baqan menen jüktiñ üstinen bir mamıq tösek jène toğız qabat körpe barıp şımıldıqtıñ işine töselip salındı. Bir uvaqıtta esik aşılıp, bir qız üyge kirip keldi. Qarasa, suluvlığı tolğan ayday, üstindegi kiyimi qızıl altınğa qarıq bolğan, sèvlesi qarañğı üydi jarıq qıladı. Mergen qorkıp ornınan turayın dep edi, qız kelip: “Turma, öz nèsibeñdi özin qor tutpa”,-dep turğızbay, qolın ustap köristi, mergenge süyenip otırdı. Mergen ayttı: “Ey, taqsır, aynalayın jaqın otırma, tım jaman kirlep jürmin”, -dedi. Qız aytadı: “Qoy, öziñdi-özin qor tutpa”, -deydi. Mergen ayttı: “Ruqsat bolsa, kiyiz bergizseñiz, atımnıñ artına jatayın, şarşap jürgen ğarip edim”, -deydi. Qız ayttı: “Qup boladı, tösek salındı, jatıñız”, -dedi. Mergen türegelip edi, qız da türegeldi, mergen kiyimin şeşe bastadı. Mergen ayttı: “Qoy, qarağım, keleke qılma, tösekke jatayın”. Qız ayttı: “Sizge salgan tösek mınav qorıqpay jatıñız”. Mergenniñ jaman kiyimin zorlap şeşip, şımıldıqtıñ işine kirgizip, köylek, dambalın tastatıp, tösekke jatqızdı da, özi de şeşinip, mergenniñ qoynına kirip, qımbat körpe jamılıp jattı.

Mergen köp oyğa tüsip ündemey jattı. Qız ayttı: “Sen qorıqpa, men Sagan qatın bolamın, öz qatınıñızday körip jatıñız”. Mergenniñ köñili quvanıp qızdı quşaqtap jattı. “Endi, qarağım, jayıñdı aytşı! Ne sebepten osınday jaman kiyimimen men ğaripti layıq kördiñ?”. Qız ayttı: “Biz köşpeli jerden bolamız, elimizdiñ ğadeti adamzat jürmeytuğın jerde jüremiz. Eger qapıda adamzat körse, soğan qız beredi. Ol qızdıñ èkesi bir jerde patşa boladı. On segiz mıñ ğalamda adamzattan qasiyetti nèrse joq ekenin bilmeymisin?! Endi kün şıққanşa uyıqtamay jat. Erteñ bizdiñ el bèri kelip körisedi, budan artıq sıy köresiz. Eger uyıqtap ketseñ, menen ayrılasıñ, jatıñız”, -dedi. Mergenniñ köñili ösip, qızdı quşaqtap muradın hasıl qılıp jattı.

Bir mezgilde mergen tüzge şıqtı. Qız türegelip, bir asıl işikti mergenge javıp, esik aşıp şığardı. qarasa, atınan basqa eş nèrse körinbeydi. Tuman basqanday bolıp tur. Mergen qaytıp kelip, tösekke kirip jattı. Qızbenen külip-oynap jène tüzge şıqtı. Qarasa, tuman aşılıp, özen tolğan aq avıl, köp mal bèri körinip turdı. Tañ ağarıp kele jatır eken. Mergen quanıp üyge kirdi. “Endi uyıqtamay-aq tañ atar”, -dep, qızben quşaqtasıp jattı.

Qız ayttı: “Uyiqtamay jatiñiz, tañğa az-aq qaldı”. “Oybay, qarağım, ne qılıp uyıqtayın”, -dep mergen qızdı qattı-qattı quşaqtap jatıp, sorı qaynap, közi ilinip ketipti. Kün şığuğa tayanıp qalıptı. qoynında qız da joq, bayağı üy de joq, bèri de joq. Mergen oybaylap jılap: “Bul nemene, tüsim be?”- dep jan-jağına qarasa, atı arqındaulı, erine mıltığı süyevli qalıptı, jambasının astında asıl körpe qalıptı. Aynala kesip-kesip alıp ketipti.

Mergen jılap-jılap aytadı: “Oybay, qarağım, qayda kettiñ? Men uyıqtağanım joq”, -deydi. Qanşa zarlıq qıldı, eş nèrse bolmadı. Mergen aytadı: “Basında körgenimde öltiredi dep qorqıp edim, aqırında qaygısınan ölemin-av!”- dep neşe kündey jatıp, eş payda bolmağan soñ üyine qayttı. Üyine kelip atqan añnıñ terisin, müyizin satıp burıngıdan on ese payda kördi. Bayağı jambasınıñ astında qalğan körpeniñ qiqımın satıp edi, alpıs baytaldıñ pulı boldı. Mergenniñ malı köbeye bastadı. Qudanıñ qudiretimen burın bala tappağan qatını jükti boldı. Bir küni mergen oylaydı: “Bıltır osı uvaqıtta quday jarılqap edi, biyıl tağı da jarılqamas pa eken?”- dep. Bıltırğı qızben qosılğan ornına barıp birneşe kün jattı, eş nèrse bolmadı. Bir küni mergen oybaylap jılap aytadı: “İyè, qudayım, bir qızdı körsetip meni otqa jandırtqanşa basında jan qılıp jaratpasañ edi. Qızben tañ atqanşa birneşe avız ğana söz söylestim, èrbir sözi buriñğı ötken ğumırımnan artıq edi”, -dep keyip, “Nege uyıqtadım” dep, puşayman bolıp otırdı.

Jılap otır edi, “Qaramergen” dep birev davıstadı. “Davıs qay jağımnan şığadı?”- dep alañdap turıp edi, aspannan davıstadı. “Ey sorlı, endi jılama! Bir sağat uyqısız qala almay menen ayrıldıñ, öz obalıñ öziñe, endi mıñ jıl jılasañ da menen sağan payda joq, èure bolma, bıltırğı amanatıñ, minekey, jaqsı qılıp asıra, qor bolmasın”, -dep ğayıp boldı. Mergen qarasa, bir altın besik tüsti, işinde bir ul bar. Mergen munı körip, oybaylap şaqırdı. “Bir söylesip ketseñşi, aynalayın qarağım!”- dep edi eşbir javap bolmadı. Mergen neşe kün jılap-jılap, üyine balasın alıp qayttı. Üyine kelip, ülken toy qıldı.

Aqırı bul mergen qisapsız bay bolıp hèm han bolıp dünyieden qayttı. Mergenniñ öz qatınınan bir ul tudı, èkesiniñ ornına han boldı. Periden tuğan bala jas küninde köz tiyip, düniyeden qayttı.

17. KÜYEV TANDAĠAN ĶIZ[150]

Bayağıda bir hannıñ elden asķan aķıldı, suluv ķızı bolıptı. Han ķızın eşkimge atastırmaptı. "Ķızım kimdi süyse, soġan barsın",-deydi eken. Künderde künder ötkende, hannıñ ķızı èkesine söz saladı.

-Meniñ erge şıġatın uvaķıtım boldı, kimde-kim köñilime jaġatınday sıylıķ èkelse, sol kisige rizalığımdı beremin, eger köñilime unamasa, sıylıķ èkelgen kisiniñ basın alamın,-deydi. Èkesi ķızınıñ aytķan sözin maķuldap, şahardağı halıķķa jar salıptı.

-Ey, halayıķ, kimde-kim ķızımnıñ köñiline jaġatınday sıylıķ èkelse, ķızımdı soġan berem, egerde sıylıķ ķızımnıñ köñline tolmasa, sol kisiniñ basın alam,-deydi han.

Han ķızınıñ suluvlığına esi avġan jigitter, baydıñ mırzaları jer-jerden kelip jatadı. Biri işik, biri pastayı köylek, endi biri neşe türmen èşekeylene altındalġan etik èkeledi. Han ķızınıñ köñiline bir de biri jaķpaydı, sıylıķ èkelgen kisilerdiñ bası alınadı. Kesilgen bas bir töbe bolġan eken. Osı mezgilde üş şahardan üş kisi şığıp, han eliniñ küre jolına kelgende üşevi bir-birine jolıġadı. Birinde kilem,ekinşisinde ayna, üşinşisinde bir alma boladı. Üş adam han ķızına èkele jatķan sıylıķtarınıñ ķasiyetterin aytadı.

Birinşi jigit: "Meniñ kilemim közdi aşıp-jumġanşa ķalaġan jeriñe jetkizedi",-deydi.

Ekinşi jigit: "Eger de meniñ aynama ķarasan, jer üstinde ne bolıp jatķanın köresiñ",-deydi.

Üşinşi jigit: "Meniñ almam janġa şipa, tèñge dèri. Eger almanı jese, ölgen adam tiriledi",-deydi.

Osı kezde kilemi bar jigit aynası bar jigitke: "Aynaña ķaraşı, jer üstinde ne bolıp jatır eken",-deydi. Aynaġa ķarasa, han ķızı kirpigi ġana ķimıldap, èl üstinde jatır eken deydi. Munı körgen üş jigit kilemge otırıp alıp, han ķızına jetip keledi. Alması bar jigit almasın jegizip, ķızdı tiriltip aladı. Üşevi de èkelgen sıylıķtarın tirilgen han ķızınıñ adlına tartadı. Han ķızı kilemdi öz iyesine, aynanı da çz iyesine ķaytarıp beredi. Al, almasın jegen jigitke timek boladı.

[150] Küyev Tañdağan Ķız. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 102-104.

Sonda kilemi, aynası bar jigitter turıp: “Bizdiñ sıylığımız eşkimdikinen de kem emes, eger aynamen qarap körmesek, kilemmen jıldam uşıp kelmesek, sen ölgen bolar ediñ, al sen alma èkelgen jigitke tidiñ”,-dep ökpe aytadı.

Sonda qız turıp bılay deydi

-Keş kelse de ol jigit tiriltip alar edi. Bul bir, ekinşiden, men almasın jep qoydım. Endi men ol almanı qaytarıp bere almaymın. Al senderdiñ aynalarıñ men kilemderiñ özderiñe,-deydi. Eki jigit sözden jeñilip, eline qaytıp ketedi. qız alma èkelip tiriltken jigitke qosıladı.

18. NAVŞA HAN[151]

Navşa han öziniñ han bolıp turġan uvaqıtında barlıq eliñ jinap alıp suraptı: “Meniñ qol astımda qanday batır bar? Kimniñ qanday körgeni bar?”-dep suraydı. Sonda sol köptiñ işinen birev türegelip aytadı: “Meniñ bir körgenim bar edi, ulıqsat etseñiz men aytayın. …Ol özi jalġız jolavşı bolıp kele jatıp, tün işinde jol boyındağı jalġız aq üyge keledi. Üy aynalası tolġan at, üsteri tolġan qaruv eken. O da kelip atın baylap esikten qarasa, mañdayında qulağı, közderi bar, moyındarı bir kez tolġan adam eken. Sodan keyin ol kiruvge qorqıp, keyin barıp jatuvġa da qorqıp, atın qasına alıp otıradı.

Bir mezgilde şarşağan jolavşı uyıqtap ketedi bir mezgilde èlgi adamdardıñ birevi bir tabaq et, bir şay tekemet, jez quman, oramal èkelip beredi. Mına qonaq onı jevge qorqıp, kiyizdi astına salıp, basqasın qasına qoyıp, tağı uyıqtap qaladı. Tañ atıp oyanıp qarasa, astındağı kiyiz de joq bolıp qaladı. Ol kisi sodan keyin bir bilimpaz adamġa tap bolıp osı körgen nèrsesiniñ bèrin aytadı. Ol kisi bılay dep jorıptı: “Onıñ bèri musılman perisi eken, javġa attanıp bara jatqan, sondıqtan sağan qurmet etken eken”, - depti.

Ekinşi bireyi tağı körgenin aytadı.

Ol da jayav jolavşıldap kele jatadı. Tüs mezgilinde jol boyındağı ülken bir aq üyge keledi. Kelse, ol üyde on bir jasar qız bala, sarı qarın kelgen qara qatın otıradı. Olar kelgen qonaqqa iyirilip bar tamağın beredi. Qonaq tamaqtanıp bolġan soñ jüruge aynaladı. Sol mezgilde olar bılay deydi: “Salqın tüsken soñ jüresiñiz, qazir jatıp uyıqtañız”, -deydi. Qonaq “olay bolsa, maqul” dep, quruvlı tösekke jata bergende astına qulap ketedi. Ol jerdiñ tereñdigi 40 kez boladı. Sodan keyin işin qarasa, köp ölgen adam eken. Ol kisi bir sumdıqtıñ bolġanın bilip bir jañadan ölip kevip jatqan adamġa kiyimin şeşip javıp, özi köp öliktiñ arasına kirip jatadı. Sodan keyin qatın qızına şamdı berip, özi ülken qara nayzamen èlgi kiyim japqan adamdı tüyreydi. Mına jatqan adam baqırıp ayqaylaydı. Ana kisiniñ işi basılġan kezde davsın èlsiretip qoyadı. Davıs basılġan soñ, qatın qudıq işine bir baspanı salıp, bir qolına şam alıp, ekinşi qolına balta alıp qudıqqa tüsedi. Sol mezgilde mına kisiniñ qonışında pışağı bar eken qatın deñge kele bergende ökpeden bir-aq saladı. Sol mezgilde qudıq avzında şam ustap turġan qız şamın tastap qaşa joġaladı. Bul da jıldam şığıp qızdı quvıp qasındağı köp ağaşqa bara bergende qızdı jetip öltirip üyge kelse, eki sandıq aqşa bar eken. Arqalap eline ketedi.

[151] Navşa Han. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 48-50.

Tağı bir adam körgenin aytuvġa luķsat alıp söyleydi.

O da jolavşılap kele jatıp adasadı. Sodan keyin ol burınġınıñ jolın oylap “dalaġa jatķanşa molaġa jat” degen dep, molaġa kelip atın baylap otırsa, ay betinen ülken bir şañ köredi, “bul ne eken” dep, jiyırma ķulaş ķılışın ķolına alıp baradı. Jaķındap kelse, bir adam jılaydı. Tıñdaytınday jaķındap kelse, bir nèrse bir kördi ķazıp jatır eken. Ķasına kelip turıp, èlgi nèrse ekinşi köringende ķılışpen şavıp jiberedi. Sol mezgilde èlgi nèrse şıñġırġanda mına kisi biraz talıp jatadı. Artınan esin jinap ķolın tıġıp ķarasa, eki bölinip jatķan ayu eken, ar jaġın ķarasa, kördiñ ķamısı eken, ķamıstı aşıp ķalsa: “Adambısıñ?”- dep birev söylep ķoya beredi. Közin aşıp ķarasa, bir ķız eken. Èlgi avruvı ustaġanda öldi dep kömgen eken. Sodan keyin ol ķız jılap jatķanda, ayu bilip onı jeymin dep ķazıp jatır eken. Sol jerde ķız bar hal-jayın aytıp, “Seni jarıķaydı, soġan bar” dep avılına jiberedi. Avılġa kelgen soñ ķarasa, èke-şeşesi üştik sadaķasın berip jatır eken, budan keyin avıldarı nanbay artınan erip keledi. “Eger de ölgen kisi tirilse, saġan ķalaġanıñdı beremiz”, -deydi. Ķızdı èkelgen soñ, ol jigitti köterip atınan tüsiripti, ol bes kün ķonaķtap, öziniñ erkinşe maldı aydap ketipti.

Bular èñgimesin aytıp bolġan soñ Navşa han bularġa baġa beripti, “Bèriñ de er ekensiñ, biraķ ta mına soñġı körden ķızdı ķazıp alġan er eken” dep, baġa beripti.

19. OMAR MEN ĠAZİZA[152]

Ertede bir hannıñ balası bolmay jürgende kişi èyeli jükti bolıp köp uzamay toğız ay, toğız kün degende bir ul, bir qız tuvıptı. Osı kezderde han dalada qıdırıstap jüripti. Balalarınıñ atın Omar men Gaziza qoyıptı. Eki-üş ay bolgasın şeşesi ölipti. Balası joq bèybişe eki balanı qalay jogaltuvdıñ jolın oylaptı. Ol üşin bir mıstan kempirdi jaldaptı. Han kelgende "èyeliñ eki mısıq tuvdı" dep aldınan mıstan şığıp: "Mısıq tuvganına ökpelegen èyeliñ, "bul quday meni èbden oyınşıq qılayın degeni me, büyütkenşe ölgenim artıq" dep, uv işip öldi",-depti.

Sonı aytqan mıstannıñ sözine sengen han aşuvın toqtata almay: "Mısıqtı da joġaltıñdar!"-dep aqırıptı. Bul sözge öte quvanġan bèybişe: "Eki balanı sandıqqa salıp suvġa tastañdar!"-dep buyıradı. Mıstan bèybişeniñ aytqanın jasaġan. Qara tolqınnıñ arasında oynaqşıġan sandıq kete baradı. Tasqın aydaġan sandıqtı av salıp otırġan avşı körip, avmen ustap aladı. Aşıp qarap, eki balanı körip quvanadı. Balası joq avşı eki balanı asıraydı. Balaları segiz jasqa kelgende avşı öledi. Ol ölerinde Omar men Ġazizaġa:

-Balalarım, men köp keşikpey ölermin, sender meni kömiñder jène artımda qalġan mına jalġız avımdı közimdey körip ustañdar,-deydi.

Keşikpey avşı öledi. Omar men Ġaziza avşı ölgesin ekevi birigip kün körüv tèsilin oylaydı. Qoldan jasaġan sadaġımen añ avlap añmen qarındası ekevi kün köripti. Ġaziza-uzın boylı èdemi qız bolıptı. Künderdiñ küninde Omar Ġazizaġa:

-Sen basıñdı özenge, ne bolmasa ağın suvġa juvma,-deydi. Biraq Ġaziza ağasınıñ aytqan aqılın almağan, ağın suvġa basın juvsa, şaşına taqqan altın tulımı tüsip ketipti. Bunıñ şaşı qalmaq patşalığındağı bir avşınıñ avına ilinedi. Bul tulımdı ol Hasan degen patşaġa sıylıq etedi. Bul tulımdı körgen Hasan eline jar saladı. "Osı şaştıñ iyesin tapqan adamġa qoy basınday kümis berem",-dep lepiredi. Sonda bir kempir kelip, "bul şaş osı özenniñ arğı basında Omar degen batır bar, sonıñ qarındasınıñ şaşı" dep aytadı. Hasan sol künnen bastap soğısqa dayarlıq jasap, jaz ortasında attanadı. Köp keşikpey Omarġa jetedi. Sol künderi Omar añda jür eken, Ġaziza kelgen javdı körgesin qarap otırıp ölgenşe, soğısıp öleyin degen pikirge keledi. Üyine kele jatqan Omar qarındasın

[152] Omar men Ġaziza. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 244-246.

ḳutḳarıp alayın dep, bir şetinen kelip kiriskende Hasan èskerin siretip-aḳ tastaydı. Eñ sonında Hasandı közdegende Ġaziza kelip:

-Aġa, atpay-aḳ ḳoy, men osı kisini süydim,-deydi. Ḳarındasınıñ öz javına tigenine ökpelep ḳula düzge şaba jöneledi, sodan esinen avıp bir jerge barıp ḳulaydı. Omar esin jinap atına minip kele jatsa, bir elge kezigedi. Bul eldiñ hanı ölip, han taġayındavġa, han ornında otıruvġa balası, tuġandarı bolmaġan. Sodan baġanaġa tiyın baylap, "sonı atıp tüsirgen kisi han boladı" depti. Ata-ata kezek Omarga kelipti. Omar atıp tüsiripti, sodan sol elge han bolıptı. Hasan alıp ketken ḳarındası barġasın eki perzenti boladı da, ülkeygen sayın aġama barayın degen ḳiyalġa kelip, bir küni birneşe vèzirmen özen jaġasına baradı. Suvġa süñgip üyrengen Ġaziza suvdan èri ḳaray ötip ketedi. Sodan vèzirler Ġazizaġa jalınadı:

-Hasan öltiredi ġoy, beri kelseyşi,-dep.

Ġaziza turıp:

-Meniñ eki balamdı alıp kel, sosın baram,-deydi. Vèzirler aytḳanın jasaydı. Ġaziza balasın alıp aġasın izdevge tartıp otıradı. Kele jatsa, bir ḳoyşı balaġa kezdese ketedi. Ġaziza turıp:

-Bul ḳoy kimniñ ḳoyı?-deydi.

-Bul Omar degen hannıñ avılınıñ ḳoyı,-deydi ḳoyşı.

-Ḳazir Omardıñ hali ḳanday?-dep suraydı ḳarındası. Sonda ḳoyşı bala:

-Ḳazir ol eki közinen ayırılıp otır,-deydi. Sonda Ġaziza:

-Mına eki almanıñ birevimen közin sürtip, birevin jesin. Sosın sen süyinşi sura, men sonıñ ḳarındasımın,-deydi.-Men seniñ ḳoyıñnıñ ḳasında turayın,-deydi.

Ḳoyşı bala Omarġa kelip körgen-bilgenin tügeldey aytadı da, manaġı Ġaziza bergen almasın beredi. Almanı jegende közi aşılıp ketedi. Sonda Ġazizanı özinıñ süygenine beredi. Bayaġı ḳoyşı balanı bas vèzir ḳılıp aladı. Aġası ḳarındasın, ḳarındası aġasın körip degenine jetipti.

20. BALA HAN[153]

Ertede baylığı teñizdey tasığan, mèrtebesi elge taraġan bir bilikti han ötipti. Hannıñ dèvleti tasıp tursa da, şır etken şiki ökpege zar eken. Bala süyu üşin otız èyel aladı, biraķ armanı orındalmaptı. Sodan eñ aķırğı alġan èyel jükti bolıp, ay-küni tolgan kezde han vèzirlerin şaķırıp alıp, bılay deydi:

-men ömirimde añsaġan perzentimdi, körgeli otırmın. Sonı közimmen körip, şırķıraġan davısın ķulaġımmen estisem, ķuvanıştan jüregim jarılıp ketuvi mümkin. Sondıķtan biz bèrimiz sayatķa şığıp keteyik. Perzenttiñ düniyege kelgenin osında ķalġan vèzirler maġan jetkizip, şüyinşi suravlarıñdı tileymin.

Vèzirler bir avızdan ķoldaydı da, bir-eki vèzirdi habar jetkizuvge ķaldırıp, basķalar hanmen birge sayatķa şığıp ketedi. Han ketkennen keyin jeti kün ötken soñ, ay-küni tolgan èyeli bosanıp, ay men kündey ul tabadı. Munı körip, hannıñ basķa èyelderi aramdıķ oylaydı. Ķaladan bir mıstan kempirdi şaķırtıp alıp:

-Öziñniñ boyıñmen birdey altın beremiz, mına balanıñ közin ķurt! –deydi. Altın dese atasın satatın kempir, jaña tuvġan nèresteni aladı da, zıtıp ketedi. Sol jügirgen boyı ķalanıñ künbatıs jaġındaġı ülken meşittiñ işine aparıp tastaydı. Ķayta kelip patşa èyelderinen sıylığın aladı da, tayıp turadı. Üyde ķalġan èyelder bosanġan ananıñ bavırına jaña tuvġan ittiñ küşigin salıp ķoyadı da, sayatta jürgen hanġa habar jiberedi. Habarşı hanġa barıp:

-Taķsır, han, èyeliñiz aman-esen bosandı. Biraķ adam emes, küşik tuvdı,-dep mèlimdeydi. Bul habar hannıñ zığırın ķaynatadı.

-Olay bolsa, ol èyeldi meniñ közim körmesin, zındanġa salıp tastañdar!-dep jarlıķ şaşadı ķaharın tögip. Han jarlığın eki aytķızbay orındaytın jaldaptar èyeldi küşigin ķuşaķtatıp, şıñırav zındanġa salıp ķoyadı.

Ķalanıñ kün batıs jaġındaġı èlgi ülken meşitti sıpırıp jürgen bir şal bar eken. Ol da balaġa zar boladı. Erteñ turıp, meşitti sıpıruvġa keledi de, şırķırap jatķan nèresteni tavıp aladı. Ķuvanışı ķoynına sıymaġan şal balanı ķoynına tıġa salıp, üyine ķaray jügiredi. Kempirine kelip:

-Jaratķan ķuday bizdiñ kökten suraġanımızdı jerden berdi. Balalı boldıķ. Meşittiñ avlasın sıpıruvġa barıp em, ay men kündey mına balanı tavıp aldım. Sen

[153] Bala Han. *Kazak Ertegileri C. III.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 88-93.

tolgatıp, tuvġan bol. Sonan soñ körşi-ķolandı şaķırıp, toy jasayıķ, balalı bolġanımızdı bildireyik,-deydi.

Aytķanday şaldıñ èyeli tolġatķan boladı da, bala tabadı. Şal balalı bolġanın ķuvanı etedi. Jurt ķuvanışın ķuttıķtaydı. Söytip, şaldıñ balası kün sanap öse bastaydı. Vaķıt suvday ağıp, arada on jıl ötedi. Bala on jasķa toladı. Köşede balalarġa ķosılıp oynap jüredi.

Bir küni bükil ķalanıñ balaları jinalıp, bir oñaşa alañda ülken jiyın ötkizipti. Balalar:

-Biz öz işimizden özimizdiñ hanımızdı saylayıķ ta, sonıñ jarlığın orındap, aytķanın isteyik. Sonda bizdiñ oyınımız öte ķızıķtı ötedi,-desedi. Söytip, balalar özideriniñ işinen han saylamaķ boladı. Birtalay bala handılıķķa atalġanımen, bèri birdey ķoldav tapaydı. Sonda bir bala turıp:

-Anav meşittiñ avlasın sıpıratın şaldıñ balası han bolsın. Özi aķıldı, èri juvas. Bilimi de mol. Han boluvġa layıķ,-deydi. Basķa balalar duvıldata ķol soġıp, ķostap, şaldıñ balasın balalarġa bilik jürgizedi. Oġan keñesşi ķıp oñ jène sol ķol ķalanıñ tus-tusındağı köşelerge ķaravılġa turuvga buyıradı. Bala hannıñ jarlığında atķarılatın mindetter: “Èr köşede ķaravılda turġandar janjaldasıp, töbelesken adamdardı meniñ adlıma alıp kelsin” delinedi.

Söytip, balalar köşe-köşede ķaravılda turadı. Bir küni eki kisiniñ bir biye, bir atķa talasıp, kele jatķanın ķaravılda turġan balalar köredi de, èlgi kisilerdiñ aldın tosıp:

-Köşede betaldı davlaspañızdar. Bizdiñ hanımızġa jüriñizder, ol ķanday dav bolsa da şeşedi,-deydi. Bul sözge tañdağan davkester:

-Ķaydağı han ol senderdiki, han birev-aķ emes pe?-deydi tañdanısıp. Sonda balalar:

-Bizdiñ öz hanımız bar, sizderdi sonıñ aldına alıp baramız-dep, ķoldarınan ustaydı da, dedektegip bala hannıñ aldına alıp keledi. Bala han davlasıp jürgen adamdardan:

-Davlarıñız neden tuvdı?-dep suraydı. Davkestiñ birevi:

-Mınanıñ ustap turġanı meniñ jılķım. Bul biye joġalġanda, mına artında turġan at biyeniñ işinde ketken ķulını. Men biyeni de, attı da tanıp turmın,-deydi. Buġan jılķılardıñ iyesi könbeydi:

-Munıñ aytıp turġanı şılġi ötirik. Biyeniñ işindegi ķulının onıñ enesimen ķosa tanitın bul èvliye me? maġan jala javıp tur.

Sonda bala han aytadı:

-Sender davlarıñdı ülken hannıñ aldına salıñdar. Ülken han davlarıñdı şeşpese, maġan ķaytıp keliñder. Sonda durıstap turıp şeşip bereyin,-deydi de, eki bala ķosıp, davkesterdi jolġa saladı. Sona soñ Bala han birneşe balanı jiberip, ķalanıñ şetindegi jayımda jatķan hannıñ ķoyınan bir savlıķ ķoy aldırıp, jasırıp ķoyadı.

Ülken han davkesterdi olay surap, bılay surap, eşbir tüyin tappaydı da, anıķ şeşimin aytpay ķaytaradı. Sodan keyin davkester bala hanġa keledi de, davların şeşip beruvin ötinedi. Sonda bala han jılķını tanuvşıġa savlıķtı körsetip:

-Mına savlıķtıñ ķozısın ķalanıñ oñtüstik jaġındaġı jayılımda jatķan han ķoyınıñ işinen tavıp kel, sonan keyin davdı şeşemin,-deydi.

Jılķını tanuvşı ķalıñ ķoydı aralap jürip, egiz ķozını alıp keledi. Onı savlıķtıñ bavırına salġan eken, savlıķ tınış turıp, emizedi. Budan keyin bala han:

-Biye de, at ta tanuvşıniki,-dep şeşim şıgaradı.

Taġı bir küni ķaravılda turġan balalar eki adamnıñ bir èyelge talasıp kele jatķanın köredi de, bala hannıñ aldına alıp keledi. Bala han jay-japsarın suraġan soñ, ülken hanġa jiberedi. Ülken han olardıñ davların şeşpeydi. Bala hanġa ķayta keledi. Sonda bala han ķolına ķılış aladı da, bılay deydi:

-Ekevin èyeldiñ eki ķolınan ustap, eki jaķķa kerip tartıp turıñdar. Men ķılışpen şavıp, ķaķ bölip beremin.

Sonda davkestiñ birevi:

-Olay bolsa, men almay-aķ ķoyayın, anav-aķ alsın. Bir adamnıñ ķırşın ķiġanda ne barķadar tabamın,-deydi. Al ekinşi davkes:

-Şap, aķırı talasķanımız osı bolgan soñ, ekevmiz bölip alayıķ. Bul şeşimiñ èdil,-dep, èyeldiñ bir ķolın jibermey turıp aladı. Sonda bala han bılay ükim aytadı:

-Bosat èyeldiñ ķolın! Sen adamga raķımı joķ naġız ķanişer ķara niyet ekensiñ. Sondıķtan saġan èyel buyırmaydı. Raķımdı adamġa èrķaşan raķım etuv kerek. Anav bul èyeldiñ ķırşın janın ķidı. Sol üşin èyeldi sol aluvġa tiyis.

Bala han èyeldi jetelep aparıp, èlgi kisige ķosadı.

Tağı bir küni qaravıldağılar eki kisiniñ bir botağa talasıp kele jatqanın körip, olardı bala hannıñ aldına alıp keledi. Bala han bulardıñ davın tıñdağan soñ, ülken hanğa jiberedi, şeşpese qaytıp keluvdi tapsıradı. Davgerlerdi ülken han èri surap, beri surap eşqanday şeşim aytpay qaytaradı. Bala han vèzirleri men botağa talasuvşılardı ertip alıp, qalanıñ şetindegi döñge şığadı. Botanı sol döñniñ üstine baylatıp qoyadı da, eki ingendi eki sayğa qazıq qaqtırıp, murındarın tuqırta baylatıp tastaydı. Sonan soñ döñniñ üstindegi botağa qılbırav saldıradı. Sonda botanıñ şıñğırğan davsına şıday almağan bir ingen murnın jırıp baylavdan bosanadı da, botanıñ qasına jetip kep üstine tönedi. Tağı bir ingen baylanğan jerinde şır aynalıp tura beredi. Sonda bala han ükim şığarıp:

-Bota murnın jırtqan mına ingendiki. Ol özиniñ botası bolgandıqtan onıñ zarına şıday almay jan pidağa keldi. Anav ingen özиniñ botası bolmağan soñ, büyregin bülk etkizbedi. Olay bolsa, bota mına ingenniñ iyesine beriledi-deydi.

Bala hannıñ sonday èdil şeşimderi añız bop tarap, ülken hannıñ qulağına şalınadı. Ülken han bul jaydı anıqtatadı. Bala hannıñ meşit avlasın sıpıratın şaldıñ balası ekenin uqqannan keyin şaldı şaqırıp alıp bılay deydi:

-Sen meniñ mına on bes erkek qoyımdı tuğızıp, on bes künnen keyin alıp kel.

Şal qayterin bilmey, on bes erkek qoydı aydap üyine keledi. Qars urıp, qayğı şegip otırğanda üstine balası keledi. Hannıñ jarlığın estigen soñ, èkesin jubatadı.

-Èke buğan qayğırıp, qamığatın eşteñe joq. Munıñ javabın özim beremin. Odan da mına qoylardı şetinen soyıp jey bereyik. Han kelgen soñ, aldınan özim şığamın.

Sonımen on bes kün ötedi. Kelmegen soñ han şaldıñ üyine özi baradı. Bala sırtqa şığıp, sèlem beredi de, jön suraydı.

-Èke qayda, men soğan kelip turmın, nege aldımnan şığıp qarsı almaydı?-deydi han. Sonda bala:

-Èkem üyde tuvıp jatır,-deydi taysalmay. Han aşuvlanıp, balağa qahar şaşadı:

-Èy, aqımaq, ol zamanda, bul zaman erkek tuvuvşı ma edi, ne aytıp tursıñ?

Sonda bala jaydarı külip:

-Taqsır han, olay bolsa, erkek adam tuvmasa, erkek qoy qalay tuvuvşı edi?-deydi. Sözden utılğan han atınıñ basın keri burıp, ün-tünsiz ketip qaladı. Sodan biraz kün ötken soñ han şaldı tağı da şaqırtadı. Bir atan ögiz beredi de:

-Sen mına ögizdi soymay, sırtında tük, işinde boķ ķaldırmay tazalap èkelip ber,-deydi. Şal tağı ķaygı şegip, ögizdi jetelep üyine keledi. Jön surağan balasına hannıñ, tapsırmasın aytadı. Sonda balası:

-Buġan ķinaluvdıñ ķajeti joķ,-dep, èkesine basuv aytadı.-Ülken ķazanġa suv ķaynatıñız. Ögizdi kaynap turġan suvġa salamız. Sonda tügi jidip tüsedi. Ķamıstan tütik jasap, işine suv jiberemiz. Birneşe kün toķtavsız suv ķuyılġannan keyin ögizdiñ barlıķ jını tazalanadı. Sonañ soñ ögizdi hanġa aparıp beremiz.

Şal balasınıñ aytķanı boyınşa istep, ögizdi hanġa aparıp beredi. Tağı da jeñilgen hannıñ amalı tavsıladı. Alayda bir küni şabarmanın şaķırıp alıp, bala handı ordasına alıp keluvge tapsırıptı:

-Tünde de kemlesin, kündiz de kemlesin, atpen de kemlesin, jayav da kemlesin. Kelgen soñ üyge de kirmesin, dalada da turmasın. Osını ayt, orındamasa jazalanadı,-deydi.

Bul habardı alġan soñ bala dayındaladı. Bir küni bala astına doġalaķ arba minip, kün şıķpaġan, juldız batķan kezde han ordasına keledi de, ordanıñ tabaldırığında turıp, özinıñ kelgenin mèlimdeydi. Han baladan:

-Atpen keldiñ be, jayav keldiñ be?-dep suraydı. Bala:

-At ta mingen joķpın, jayav da kelgen joķpın, astımda doġalaķ arbam bar,-dep javap beredi.

-Kelip turġan mezgiliñ tün be, kündiz be?

-Kündiz deyin desem, kün èli şıķķan joķ. Tün deyin desem, jıpırlaġan juldız joķ. Osınday mezgilde kelip turmın.

-Üydiñ işinde tursıñ ba, sırtında tursıñ ba?

-Üyde de turġam joķ, dalada da turġam joķ. Dèl tabaldırıķta turmın. Bul ara üyge de, dalaġa da jatpaydı.

Tağı da sözden utılġan han ünsiz ķaladı. Bala üyine ķaytıp keledi. Bir küni han balanı tağı şaķırtadı. Bala kelgen soñ:

-Men seni öltiremin, menen asıp barasıñ,-dep ķaharlanadı han. Sonda külip turıp, beldigindegi kezdigin alıp, hannıñ aldına ķoyadı.

-Taķsır, mına kezdik özinıñ sabın özi kese ala ma?

-Joķ, kese almaydı.

-Olay bolsa, siz de meni öltire almaysız…Ne üşin, nege öltire almaytınıñızdı bilesiz be?-dep suraydı bala.

Han nege öltire almaytınınıñ mènisin oylap, tüyinin taba almay:

-Öltire almaytınınmıñ sebebin sen ķaydan bilesiñ?-deydi. Sonda bala:

-Kezdik öziniñ sabın özi kese almaytını sekildi, sizdiñ meni öltire almaytın sebebiñiz-men sizdiñ balañızbın. Ķanday èke öziniñ balasın öltiruvşi edi. Bul zulımdılıķtı istegen meniñ anamnan basķa bedev èyelderiñiz. Solardıñ ayuvandığı meni ana sütinen, sizdi ķuvanıştan ayırdı.

Bul oķiğanı tergep, anıķ-ķanığına közi jetken han mıstan bastağan èyelderdi tas zındanġa tastatadı. Balanıñ anasın zındannan şığarıp aladı. Sonda balasın körgen ananıñ emşegi iyip, süti sorġalaydı. Söytip, han da, anası da balasımen kavışıptı. Aķıldı bala èkesiniñ tağına minip, halķın ķorġağan danışpan patşa bolıptı.

21. HANŞA MEN BALASI[154]

Bar eken de joķ eken, aş eken de toķ eken. İlgeri zamanda bir patşa bolıptı. Onıññ on eki jasar balası mektepte oķıp jüripti. Osılay bolıp jürgende, bir künderi bolġanda patşanıññ bir biyesi bes-altı kün joġalıp ketip, onı jılķışı izdep jürgende ol biye bir köldiñ jaġasınan tabılıptı.

Ol biyege jılķışı jaķınıraķ barsa, ķasında bir jılķı turġan eken, jılķışını körip, ol jılķı suvga tüsip ketipti. Jılķışı biyesin jılķısına ķosıp ķoyıp, balaġa kelip bolġan nèrselerdi osılay da, osılay dep aytıptı. Osılay bolıp jürip, bir jıl bolġannan keyin jañaġı biye tuvıptı. Biye tuġan zaman bala ķulının üyine alıp keldirip, öz ķolında tèrbiyeley bastaydı.

Bir küni patşa añġa şıġıp, añnan üş-tört kün keşigip ķalıptı. Patşanıñ ķatınınıñ aşınası bar eken. Patşanıñ añġa ketip ķalġanın bilip, patşanıñ ķatınına keledi. Kelip patşanıñ ķatınına aytadı:

-Sen patşanı öltir, sonan keyin men alamın,-deydi.

Ķatın:

-Men patşanı ķalay ķılıp öltiremin?-deydi. Aşınası aytıptı:

-Èveli sen balañdı öltirip alsañ, keyin patşanı öltiruviñ ķiyın emes,-depti.

Ķatın aytadı:

-Balamdı ķalay ķılıp öltiremin?

Aşınası bılay deydi:

-Sen as ķılıp, işine uv salıp balañ kelgende berersin, sonı jep balañ ölip ķaladı,-deydi.-Onan soñ patşanı tezirek öltirersiñ,-depti. Erteñinde balanıñ anası balasına işine uv salıp avķat ķılıp ķoyadı. Bala moldasınan ķaytıp kelip, atınıñ adlına kirse, atı ķaygılı bolıp turġanın köredi. Bala:

-Ey, januvar, nege ķaygırasın?-degende ķudaydıñ ķudiretimen til bitip, atı da aytadı:

-Meniñ seniñ ölüvine ķaygılanıp turmın,-deydi.

Bala: "Ķanday?"-degende, at aytadı:

-Seniñ anañ aşınasınıñ seni öltir degen tilin alıp, seni öltirmek üşin avķat ķılıp ķoydı. Eger sonı jeseñ, sen ölesiñ,-deydi. Bala ķapa bolıp üyine baradı. Şeşes balasın

[154] Hanşa men Balası. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 133-139.

körip, üstine tüsip: “Kel, ķarağım, sen kelgenşe saġan avķat ķılıp ķoyıp edim, jey ġoy!”-deydi.

Bala şeşesiniñ ķolındağı astı ala salıp: “Apa, dalaġa aparıp jeymin”,-dep dalaġa şığıp bara jatıp ķolınan tüsirip jiberipti de, azar bolıp, köşeden avķat jep, ķaytadan moldasına ketedi. Erteñine aşınası kelip “ne ķıldıñ” degende, ķatın balanıñ azar bolıp, avķatın tögip ketkenin aytadı.

Aşınası bılay depti:

-Endeşe erteñ kelgende ķattama ķılıp bergin, onı töge almaydı,-depti. Balanıñ şeşesi erteñine ķattama ķılıp dayarlap ķoyadı. Bala moldasınan ķaytıp kele jatıp atınıñ aldına kirse, atı tağı basın tömen salıp tur eken. Bala munı körip:

-Ey, januvar, nege bügun tağı ķapa bolıp tursın?-degende, atı balaġa javap beredi:

-Ey, sen bilmeysiñ, şeşen saġan ķattama ķılıp ķoydı. Eger sonı jeseñ ölesiñ,-deydi.

Bala üyine kelgen soñ, şeşesi:

-Kel, ķarağım, saġan may salıp ķattama ķılıp ķoydım,-dep balaġa ķattamanı alıp beredi. Bala şeşesiniñ ķolınan ķattamanı alıp, itti şaķırp itke araz bolıp, moldasına ketip ķaladı.

Üş kün ötkizip aşınası kelip “ne ķıldıñ” degende, tağı balanıñ istep ketken nèrselerin tüsindirip aytadı. Aşınası munı estip aytadı:

-Sen èveli balanıñ bağıp jürgen atın öltir. Balaña aķl berip jürgen sol at,-deydi.

-Ķalay ķılıp öltiremin, balam öltirgizbeydi,-degende oġan aşınası aytadı:

-Bayıñ kelgende sen kesel bol. Men ķatın tèvip bolıp turamın. Sona patşaġa meni aytasıñ,-depti.

ķatın patşanıñ añnan ķaytıp keledi degen habarın estip, sol küni kesel bolıp ķaladı. Oybaylap törden esikke, esikten törge avnaydı. Patşa añnan kelip kirse, ķatını ķinalıp jatķanın körip, patşa sasıp:

-Oybay, ķatın, endi ne ķılamız?-degende, ķatını aytadı:

-Pèlen jerde ķatın tèvip bar, sonı aldır,-deydi. Patşa tezden adam jiberip, ķatınnıñ aşınasın aldıradı. Ol ķatınnıñ tamırın ustap körip:

-Ey , patşa, bul ķatınnıñ keseli jaman, budan jazıluv ķiyın,-deydi. Patşa:

-Aynalayın, ķalay ķılıp bosa da osı ķatındı jazıp ber,-deydi.

Tèvip:

-Ķatınıñ jazıladı, eger tulpardıñ etin jese,-depti. Patşa aytadı: “Ķaydan tabamız?”-dep suraydı.

Tèvip:

-Mına bağıp jatķan balañnıñ atı tulpar,-depti. Patşa balasın şaķırıptı. Èkesi şaķırğan soñ bala kele jatıp, atına keledi. Kelse, atı ķabağın jerge salıp tur eken. Bala: “Ey, januvar, nege ķapasın?”-dese:

-İlgeri seniñ ölüvine ķapa bolsam, endi özimniñ ölüvime ķapamın,-depti. –Endi sen atañnıñ adlına bar. Atañnıñ sözin ķaytarma. Men soyar kezde üş ret şıñğıramın: birinşi, jibimdi şeşip dalağa şığarğan kezde, ekinşi-jığıp ayağımdı baylağan kezde, üşinşi-soymaķ bolıp pışaķ tayap turğan kezde. Eger sonda jetseñ jettiñ, jetpeseñ men de, sen de ölgeniñ,-depti. Bala aylanıp atasına keledi. Atası balasına aytadı:

-Balam, şeşen kesel bolıp ķalıptı. Mına tèvip tulpardıñ eti dèri deydi. Seniñ mına bağıp jatķan atıñ tulpar deydi. Sonı soyıp bereyik, sonı sen ķalay köresin? –deysi.

Bala aytadı:

-Ķanday ķlayın, şeşemnen artıķ bolıptı deysiz be? Soysañız soyarsız,-dep, bala moldasına ķaytıp ketedi. Patşa attı soymaķşı bolıp, attı şeşip alğanda at şıñğıradı. Jène alıp jıķķanda bir şıñğıradı. Bala munı esitip, èdeppen moldasınan surap dalağa şığadı da, ķaşıp beredi. Bala kelip jetkende jène şıñğıradı. Endi soyayın dep turğanda bala jetip kelip:

-E, ata, men osı attı tuğannan beri bağıp-bağıp bir minbey ketip baramın. Munı men bir minbeppin. Bul da, men de armanda bolıp ķalmayıķ,-depti. Atası balasınıñ bul sözin ķabıl alıp, balağa jène atķa kerekti bolğan aspaptarın dayar ķılıp beredi. Bala ettı minip bir ķorğandı aynaldırıp şavıp kelip aytadı:

-Ata, kimge uķsaymın?

Atası:

-AtaNa uķsaysın,-depti. Jène aynalıp şavıp kelip aytadı:

-Ata, kimge uķsaymın?

-Perizatķa uķsaysın,-dep javap beredi. Bala:

-Ķayır, ķoş, körgenşe aman-esen bolıp turıñız!-dep atına ķamşı urğanda, atı bir aylaķ jolğa èkelip ķoyadı. Sol jerde bir ķoyşınıñ kiyimin jaña kiyimine ayırbastap alıp,

özinde bolġan aspap-ķural, kiyim-keşekterin attıñ üstine tañıp, attıñ ķılınan tütetkini aladı da, attı ķoya beredi. Özi ķöyşınıñ kiyimin kiyip alıp, sol jerdegi bolġan ķalaġa jöneledi.

Balanı körip şahar ķaķpasınıñ esiginde turġan ķaravılı ustaydı:

-Ķayda barasıñ?

-Bilmeymin.

-Ķaydan kelesin?

-Bilmeymin.

Ne aytsa da, “bilmeymin” dep javap beredi bala. Onı Bilmeymin dep aytadı. Ķaravılşı:

-Oy, tentek eken, meyli kete bersin,-dep ķoya beredi. Bala barġannan barıp, patşanıñ tağınıñ adlına barıp otıradı. Patşa körip:

-Ananı ustap zekel!-dep buyrıķ ķladı. Patşanıñ vèzirleri ustap èkeledi. Patşa:

-Ķaydan kelesin?

-Bilmeymin.

-Bul jerde ne isiñ bar edi?

-Bilmeymin.

Patşa: “Bul aķımaķtı öltir”,-degende, vèzirleri aytadı:

-Taķsır, munı öltirip ne ķılasız. Munı ülken bavġa alıp barıp ķoya bersek, sol jerde jüredi de,-depti.

Patşa bul sözge “maķul” depti. Balanı patşanıñ bavına alıp barıp ķoyadı. Ķaravılşı ol balaġa avķatın aparıp berip turatın boldı.

Bala ķudaydan tilep

-Ey, ķuday, osı orman bütin bèri ķırķlıp, kül bolıp ķalsın. Jène duvaldarına şeyin ķulap joķ bolsın,-dep, ķudaydan tilektilegende, aġaştarı kül bolıp, duvaldarı joķ bolıp ketipti.

Patşanıñ ķaravılşıları kelip körse, bèri ķrķlıp, kül bolıp, duvaldarı ķulap jatır. Ķaravılşı “ne ķıldıñ” dese, “bilmeymin” dep, basķa javap bermedi. Ķaravılşı patşaġa habar jiberedi. “Bilmeymin” bavlardı bir tünniñ işinde kül ķılıp, duvaların jıġıp tastaptı-deydi.

Patşa adam jiberse, bèri ķulap ķalġan. Munı körip patşa “Bilmeymin” bir èjetke jarap ķalar” dep, balanı kütip turdı.

Bala:

-Ķuday, bavları tağı burınġıday bolsa eken,-dep ķudaydan küni tüni surap, bul jerdi bastağısınan da jaķsı ķılıp, bavlar, ķavındar pisirgizip ķoydı. Jène “bir havız bolsa eken” dep aytķan zaman, bul da boldı.

Bilmeyminge avķat alıp kelüvşiler körse, jaķsı bav bolġan, onı eşkim maķtap bolar emes. Munı körip patşaġa habar beredi. Patşa keliip körse, öte köñili bolġan. Patşa: “Munı ķanday ķıldıñ, bul ķaydan boldı?”-dep surasa: “Bilmeymin!”-dep javap beredi. Onan keyin balanı patşa kütip turatın boldı.

Bir küni sol patşanıñ üş ķızı bavdıñ maķatvın estip keledi. Sonda bala havızge tüsip şomılıp jatır edi. Ķızdardı körip havızdiñ jaġasında turganda ülken eki ķız munı sezbedi. Kişkene ķız körip, balaġa ġaşıķ bolıp ķaldı. Biraķ apalarına aytķan joķ. Onan keyin bular üşevi de patşaġa ķavın alıp baradı. Patşa ülkeniniñ ķavınıñ soyıp edi, jaman boldı. Budan keyin jène birevinikin soyıp edi, ol da jamanıraķ şıķtı. Eñ soñınan kişkene ķızınıñ ķavınıñ soyıp körip edi, şırın şıķtı. Patşa munıñ sebebin vèzirlerinen suraġanda olar ayttı:

-Ülken ķızıñ küyevge beristen ötipti, endigi ķızıñız da ötip ķalıptı. Biraķ kişkene ķızıñız küyevge tiyer uvağı jetipti,-depti. Patşa ķızdarın küyevge bermek bolıp, elin jinap toy ķılmaķ bolıptı. Onan patşa ķızdarın munaranıñ basına şığarıp ķoyıp, èrbireviniñ ķolına bir almadan berip ķoyıptı. “Kimdi ķalasañ, sonı ur”-depti.

Bütin patşaġa ķarastı halıķtarı munı estigennen keyin bèri jiyılıp kelip, patşanıñ ķızınıñ aldınan öte beredi. Patşanıñ ülken eki ķızı ķalaġan jigitin almamen urıp, ekevi eki jigitke tiyıp ketedi. Patşa buġan ķayran ķalıp, halķın ķızınıñ aldınan eki-üş ret ötkizedi. Ķızı eşkimdi ķalamaydı. Patşa: “Meniñ ķol astımdağı adanman eşkim ķaldı ma eken?”-degende vèziri: “Bilmeymin ķaldı”,-dep javap beredi. Patşa:

-“Bilmeymindi” alıp keliñder,-depti. Jasavıl tez barıp, “Bilmeymindi” alıp keledi. “Bilmeymin” patşa ķızınıñ aldınan ötkende, ķız almasımen urdı. Patşa bul ķızına ķapa bolıp: “Alıp barıp esekhanaġa kişkene ķızım men küyevimdi aparıp ķoyıñdar”,-depti.

Patşa bir küni eki küyevin şaqırıp alıp: “Men kiyik etin jegim keledi mağan añ etin èkelip beriñder”,-depti.

Patşanıñ eki ülken küyevi atın minip, añğa şıqpaqşı boladı. Munı bala bilip patşanıñ qızına:

-Tur, sen ataña bar, mağan da bir at, mıltıq bersin,-depti. Qız atasına barıp:

-Ata, küyeviniz at, mıltıq tavıp bersin, añğa şığıp kelemin,-deydi. Patşa:

-Ol aqımaq añğa şıqqanda ne bitiredi deysiñ?-degende, vèzirleri aytadı:

-Ey, patşa, oğan bir jaman at, bir jaman mıltıq berseñiz dalağa şığıp tük te bitirmey qaytıp keledi,-deydi. Patşa maqul körip, jaman at pen jaman mıltıq beredi. Bala köşede jürgen itterdiñ bes-altavın jipke baylap alıp, qıñsılata jöneledi. Munı körip köşedegi balalar onıñ soñınan erip, iterin urıp, qaladan şığarıp tastap keledi. Bir tavdıñ panasına barıp jatsa, bir kiyik tavdan oynap kelip balanıñ adlına kelgende, bala:

-İşegiñ şırınğa etin zararğa aynalsın,-dep, mıltıqpen atqanda, kiyik sol jerde qulap qaladı. Bala kiyikti alıp kele jatsa, eki bajası qurdan-qur kele jatır eken. Balanı körip balağa jalınadı:

-Baja, kiyiginnen bizge de bermeseñ, patşa adlında şermende bolatın uqsaymız,-deydi.

Bala qabıl alıp, özi işek-şabağın aladı da, ekevine kiyikti beredi. Bular qaytıp kelip, patşağa èrqaysısı jaqsılap avqat qıladı da, èrqaysısı özi aparıp beredi.

Patşa eki ülken qızınıñ avqatın jep körse, tipti aşşı, odan soñ jemeydi. Keyin kişkene qızı işek-şabaqtı juvıp-tazalap, astavğa salıp, avqatın körip tazalap, dayarlap bolğan soñ, avqattıñ arasına tezek kömip qoyadı. qız èkelip atasınıñ adlına qoyadı. Atası renjip jemeydi. Qızı aytadı: “Endi köñilim üşin as dèmin tatıp körgin”,-deydi. Patşa dèmin tatıp körse, şırın eken. Patşa jegen sayın, şırın bola bastadı. Jep otırğanda işinen tezek şığa keledi. Patşa onı alıp tastap jey berdi. Endi arada üş-tört kün ötkennen keyin patşa eki küyevin tağı añğa jiberedi. Bala bajasınıñ añğa ketkenin bilip, atına minip bul da soñınan şığadı da, biraq bul tulpardan alıp qalğan jalın tütetip jibergende, ilgergi tulparı adlına keledi. Bala qudaydan surap: “Ey, quday, osı jerge bir tam salğız, onıñ işinde kiyik, èrtürli añdar oynap jürsin”,-dep qudaydan tilegen eken. Balanıñ aytqanınday bolıp qalıptı. Patşanıñ eki küyevi kele jatsa, bir qorğan körinedi. Ol ekevi qayran bolıp, “bul ilgeri ötkende joq edi, qaydan kelip qaldı” dep oylanıp, qorğannıñ işine kiredi. Kirse, işinde türli añdar: kiyik, buğı, ulan degendey bèri de sekirip, oynap

jür. Üy aldında bir jaqsı at baylanıp tur. Bular tañ-tamaşa qılıp turğanda işinen bala şığa keledi. Baladan ekevi: “Bul qaydan payda boldı? Biz ötkende joq edi?” dep suraptı. Türlenip alğan bala: “Qorğan qaşannan beri bar! Men özim osında kün keşiremin”,-deydi. Buğan ekevi aytadı:

-Biz ekevmiz senimenen joldas bolayıq, osı kiyigiñnen birevin bergin. Biz patşanıñ küyevi edik. Bizdi kiyik avlavğa jibergen edi. Biraq qolğa eşteñe tüsire almay qaytıp kelemiz. Kiyigiñniñ pulın alarsın,-depti. Bala olarğa aytadı:

-Mağan pul kerek emes. Senderge tegin beremin. Biraq bir sertim bar, sonı isteseñder,-depti. Olar:

-Qanday sert? –dep suraganda, bala aytadı:

-Ekeviñniñ artarına eki tañba basamın, eger soğan könseñder kiyigimdi atarın kötergenşe alıp ketesiñder,-deydi. Olar èri-beri oylanıp turıptı. Eger kiyiksiz barayın dese, patşadan uyaladı. Amalı joq, “aytqanıñ bolsın” deydi. Bala artına tañba basadı da, qalğanınşa kiyikti berip jiberedi. Bular kete salısımen bala kiyimin kiyip, atına minip, qatınına baradı. Patşa balanı körip qalıp adam jiberedi. “Bizdiñ kişkene qızdıñ üyine bir adam kirdi. Qanday adam eken, onı bilip kel”,-deydi. Ol adam kelip “üyge kelgen kim” dese, “eşkim kelgen joq, özimniñ bayım” depti qız.

Ol patşağa qızınıñ “özimniñ bayım” degenin aytıp baradı. Patşa senbey özi keledi. Patşa kelip:

-Sen kimsin?-deydi. “Men-Bilmeymin”,-deydi bala. Oğan bolğan nèrselerdi suraydı. Bala aytadı: “Men patşanıñ balası edim. Èkemniñ eki qulı qaşıp ketken edi. Ekevi de tañbalı edi. Sonı tappaqşı bolıp kelip edim”,-deydi. Patşa bütin halqın jinap, bèrin qaraydı. Eşkimnen tabımlaydı. Aqırı eki küyevin qarağanda, ekevinen kelip şığadı. Ekevin balağa qul qılıp berip, balanı patşa qılıp, muratına jetkizipti.

22. JOĠALĠGAN HAN ĶIZI[155]

Ertede bir hannıñ jalġız ķızı bolıptı. Han ķızın janınan tastamaydı eken, ķayda barsa sonda Birge ertip baradı eken. Bir küni han ķızın bir sapaġa ķaldırıp, körşi eldegi hanġa ķonaķķa ketipti. Han ketken soñ, ķalaġa düniyede joķ bir altın keme payda boladı. Kemeni körmegen jan ķalmaydı. Eñ soñında hannıñ ķızı köruvge kirse, keme han ķızın alıp, közden ġayıp boladı.

Han kelse ķızı joķ, ne bolġanın bilmeydi. El estirte almay, esi şığıp, dañ boldı. Han jurtın jinap:

-Uva, halayıķ, ķızımdı tavıp èkelgen kisige ķızımdı jène handıġımdı ķosıp beremin,-dep jar saladı.

Sonda basķa elden kelgen bir jigit:

-Taķsır, ķızıñızdı men tavıp èkeleyin, maġan on kisi nökermen bir keme jasatıp beriñiz,-deydi.

-Ķup, balam, suraġanıñ bolsın! Aytķanıññnıñ bèri de dayın boladı, tek jalġızımdı tavıp èkelseñ bolġanı,-deydi han.

Jigit nökerlermen uzaķ sapar şegedi. Kemeni jürgizuvdi eşkim bilmeydi, keme öz betimen jüre beredi. Birneşe kün ötkennen keyin keme bir aralġa kelip toķtaydı. Keme toķtaġan soñ, jigit jaġaġa şıķtı, izdep jürip, bir ķoraga kez boldı. Jigit on nökerin ķızdı izdevge jiberip, özi üyde ķaldı. Ol endi ne bolar eken dep, añ-tañ bolıp otırġanda, boyı bir ķarıs, saķalı ķırıķ ķarıs bir şal üyge kirdi. Şalmen ekevi alısa ketti. Ekevi eki kün, eki tün alıstı. Aķırı şal ķorıķķanınan şının ayttı. Jigit şaldıñ basın kesip öltirgennen soñ, nökerlerin ertip, şaldıñ aytuvı boyınşa, ķızdıñ turġan jerin izdep taptı. Ķız jeti ķabat jerdiñ astında eken.

Jerdiñ astına tüserde jigit nökerlerine ayttı:

-Meni üş kün osı jerde kütiñder, üş künde kelmesem elge ķayta beriñder!-deydi.

Jigit jerdiñ astına tüsip kele jatıp ülken bir saraydı kördi. Saraydıñ işine kirdi. Ķırıķ esikten ötip, ķırıķ birinşi esikti aşsa, işinde ay men kündey suluv ķız otır. Söylese kelse, hannıñ joġalġan ķızı osı eken. Jigit ķızdı ķolınan ustap sırtķa alıp şıķtı. Biraķ ķastıķ oylaġan nökerleri bir jaķ bolıp, jigitti jeti ķabat jerdiñ astına ķayta tüsirip, özderi ķızdı alıp jürip ketti.

---

[155] Joġalġan Han Ķızı. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 101-102.

Olar qızğa kelip: “Qutqarğan osılar dep ayt, aytpasañ ölesiñ, eñ ülkenimizge tiyesiñ”,-dep, qızdı qorqıtıp köndirdi. Tiri qalğan jigit jer astındağı saraydı aralap jürip, esiginde ülken qara qulıp turğan bir üyge keldi. Qulıptı aşıp kirse, üş balapan şırıldap aynala uşıp jür. Qarasa, jeti bastı aydahar ısıldap tur eken. Jigit aydahardı qılışpen şavıp öltirip, balapandardı ölimnen qutqardı. Bir kezde kün kürkirep, najağay oynadı. Joğarı qarasa javındatıp, borandatıp kele jatqan alıp qara kus eken. Balapandarınıñ amandığın körgen alıp qus jigitke:

-Adamzat, ne tilegiñ bar?-deydi.

-Meni jerdiñ üstine şığar,-deydi jigit. “Jaqsılıqqa jaqsılıq”,-dep alıp qus onı jer üstine şığaradı.

Jigit üstine jalba-julba kiyim kiyip, bayağı özi ketken hannıñ eline tazşa bolıp keldi. Kelse, han qızın nökerdiñ eñ ülkenine qosqalı jatır eken. Toydıñ otız kün oyını bitip, qırıq kün toyınıñ aqırğı küni qalğan eken. Qız jigitin tanıp, èkesine: “Meni qutqarğan nökerler emes, mınav turğan jigit”,-dep öziniñ körgen-bilgenin ayttı. Han jaza kesip, nökerlerdi öltiripti. Jigitke qızın da, handığın da berip, qaytadan oyın-toyın jasatıptı.

23. PATŞA ĶIZININ UVAĶİĠASI[156]

Ertede bir patşanıñ suluv ķızı bolıptı. Sol ķızdıñ üyin kündiz-tüni èskeri ķızmettegi sarbazdar küzetip turadı eken. Ķız tañ atısımen tünde üyin küzetken sarbazdı öltiretuġın bolıptı. Ķudaydıñ ķuttı küni osını ķılġan soñ, jan tètti, üy küzetuvden jurt ķalıptı.

Patşa ķızınıñ üyin küzet dep kün sayın bir sarbaz jiberedi, tañ atısımen ķız onı öltiredi. "Bul ķalay?"-dep, jurt ķayran-asır, tañ-tamaşa ķalıp, daġdarıp, patşa ķızınan suratıptı.

Patşa ķızı: "Èkem senimsiz, buzılġan, aķşaġa janın satatuġın javızdardan küzetşi ķoyadı. Men olarġa senbegendikten öltiremin. Senimdi, ķiyanatķa berilmeytinderden ķoysa eken",-degennen soñ, halıķ jurtķa tanımdı, osı buzıķ iske aylanbas-av degenderden ıġay men sıġaydı iriktep, küzetşini solardan ķoyıptı. Ķız öltiruvinen aynımaptı.

Patşa ķızınan söz ayıratın, èbden biletuġın zerekterdi jiberip suratıptı: "Bul ķalay, şıraġım, tüsinde bir nèrse körip ķorķasıñ ba, ya öñinde birev kelip, osılardı öltirt dey me?"-dep. Aldı-artın buvıp, sözden utıp suraġan soñ, ķız aytıptı: "Tek tösekke jatsam, maġan bir ķiyanatşı sap etedi. Tüsim emes, öñim sıķıldı, sodan soñ tura sala oylaymın, osı küzetşilerdiñ bir-ekevimen bul bètuvalasıp jür-av, kim de bolsa, tura sala küzetşini öltiretuġınım sol",-depti. Bul sözdi patşa köptiñ keñesine beripti. Köpte ne joķ, bir danışpan: "Mına sözdi suratıñız, sol tüsinde körgen kisisimen dastarķandas bolıp, tamaķ jey me eken? Eger tamaķ jeytuġın bolsa, sol tamaķtan bir danasın töseginiñ arasına tıġa ķoysın. Kündiz, özi sol tösekten turġanda, sol tamaķ tösek arasında bar bolsa, adam ķılatuġın jumıs, osı eki türliniñ biri bolıp şıķpaķ",-depti. Ķız tünde körgen janmen birge dastarķanda bolıp, alma jegen eken, almanı ķasındaġı kisige sezdirmey töseginiñ arasına tıġa ķoyıptı, tañerteñ türegelip ķarasa, alma töseginiñ arasında jatır eken. Almanı atasına berip jiberipti. Sonan soñ danışpan aytıptı: "Bul balanı èvre ķılıp jürgen osı almanıñ iyesi eken",-depti. Munı ķılıp jürgen sabaz tek tün bolsa, ķızdı töseginen aldıradı eken de, köñiline alġan jumısın istep, jatķan ornına aparıp saldıradı eken. Ķız tünde ķayda barıp, ķayda jürgenin bilmey, tösegimde jatķan

[156] Patşa Ķızınıñ Uvaķiġası. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 156-159.

jerimde ķinaġan küzetşi osını ķıldı-av dep, küzetşilerdi öltiretini sol eken, tura jurtķa paş ķılıp jayadı dep, basın joġaltadı eken.

Danışpan burın estip-bilmese de, aķılmen sezgen eken, bir önerpazdıñ öneri asıp, istep jürgen jumısı şıġar dep oylaydı. Patşa endi munıñ aķılın sen tap dep jalınġan soñ, danışpan: “Bul almanı maġan beriñiz jène köp pul ķarajat beriñiz, senimdi batır, ķayrattı joldastar beriñiz, men düniye kezeyin, osı alma ķay şahardıñ alması eken, bul ķay jerdiñ almasına üylesse, bul jumıs ķolınan keletuġın jan sol jerden tabılmaķ”,-deydi.

Patşa buġan ne aytķanınıñ bèrin bütindey tügel etip berdi. Jène mör basıp, hat berdi. “Bizdiñ bir duşpanımızdı izdep şıķķan joķşımız, ķay jerden tabılsa, sol jerdiñ hèkimi, buġan jèrdem beruvleriñizdi ķolķa ķılıp suraymın, eger de ķolınan kele turıp bolısuvşı bolmasa, ķosın ķılıp üstine baramın. Bir kisige bola bul birneşe kisiniñ ķanına ķalmasın!”-dep. Danışpan bul hat-mördi alıp, arımas at, tozban ton, ķajımas erlerdi joldastıķķa alıp jürip ketti. Aķırında izdegen alma aġaşın tabadı, bir şahardıñ almasına alma üyles şıķtı. Sol şaharda Salıķ salıp, jatıp aldı. Jan-jaġın avıl-aymaġın surastırıp ķarasa, bir küzetşi küñ bar eken. Bul danışpan uvaķ-tüyek baķal ķidırtıp, satatuġın baķalşı savdager boldı. Sol küñniñ bazardan kerek-jaraķ tamaķ alıp jüretuġın köşesinde otırıp, urġaşı ķızıġarlıķ nèrseni tügel ustap otırdı. Bir èyel olay ötip birin köredi, bılay ötip birin köredi. Körip, kerek ķılgan nèrsesin: “Satuvsız, kerek deseñiz, ala ķoyıñız,-dep bere beredi.-Munan tèviri kerek bolsa onı da aytıp ķoyıñız, erteñ dayar ķılayın”,-dep aytadı. Ne kerek “Bergen bèrinen buzar” degen bar emes pe. Èyel men ekeviniñ arasında jasırın nèrse ķalġan joķ, èbden özinikі ķıldı. Ķuşaķtasıp jatısıp, bir-birinen dèm tatısıp, saķıldasıp külisip, şüñkildesip söylesip, emin-erkin üylesip ķalġan soñ, Duvahannıñ mèn jayın suravġa kiristi.

Sonda èyel söyleydi: “Bul Duvahannıñ bilmeytuġın duvası da joķ ķılmaytın öneri de joķ. Èsirese bir suluv ķızdı tün işinde tösegimen aldırıp, tüs-tusınan şıraķtı samalday ķılıp jandırıp, neşe türli tètti jemisterdi dastarķanġa saldırıp, adam körmegen tamaşalı duman jasap, ķayran-asır ķaldırıp, ķuşaķtasıp, süyisip, onan jalıķķan soñ, duvamenen esin tandırıp, emin-erkin meyirin èbden ķandırıp, uyķıda jatķan kezinde tösegimen ķayırıp jiberedi. Ķudaydıñ ķuttı küni ķılatuġın jumısı osı, tek jılı suv

dayarlap beremin, suvga tüsip algan soñ, maġan ruķsat beredi. Maġan aytadı, “seniñ kerek jeriñ-meni suvdan zarıķtırma, suv dayar ķılıp tursañ boladı”” deydi.

Munı estip ķanġan soñ, bul danışpan èbden bildi. Buġan jalġanda eş nèrseden tosuv joķ jan eken. Munı añdıġan kisi suvġa tüsirmey añdısa, soġan buġan bir nèsre ķılatuġındığın tüsinedi. Endi bul èyelge burınġıdan da artıķ mahabbat körsetti. Düniye ayamaytındığın jène özin şın joldastıķķa aluvın sendirdi. “Men joldas ertip tün işinde keleyin, saġan “suv alıp kel” degende, “al, mine, suv alıp bara jatırmın” deseñ boladı”,-dep uvèdelesip sol şahardıñ hakimine bardı. İsiniñ egjey-tegjeyin aytķan soñ: “Biz bir ķaşķın ķuvıp jürgen adam edik, sol ķaşķn osı şaharda bekinip tığılıp jatır eken, bizge kömek beriñiz”,-dep patşasınıñ hat-mörin körsetken soñ, hakim köp sarbaz berdi. Tün işinde öz joldastarınıñ bèrin ertip kelip, Duvahandı añdıdı da turdı. Bir uvaķıtta èyel sılañ etip şıga kelip: “Mine, men ķazir suv aparamın”,-degende, suvdı ogan jetkizbey, savıldap kirip barıp ķol-ayaġın baylap aldı. Ne nèrse ķılsa da sol suvġa jolatpaġan boyımen jük artķan tüyeniñ üstine ķol-ayaġın bekitip, domalantıp, bir mes sıķıldandırıp alıp jönele berdi. Keruven jürisimen kele jatıp, aġıp jatķan suvdan kölik ötip kele jatķanda ol tüye üstinen domalap suvġa tüsip ketedi. Kökke uştı ma, jerge tüsti me, ķayda ketkenin bilmey ķala berdi. Sol ketkennen mol ketti. Ķayda barsa sonda barsın, patşaġa burınġıdan da ķattı öşigip, ķızdı èvre ķıldı. Ķızdı da, patşanı da dal ķılıp ķoydı. Sonan soñ patşa buġan jalınbay künelte almaytındığın bilip: “Ant aytısayıķ ķızım da seniki, özim de seniki, endi bizge öziñ kereksiñ, ķızımdı alıp küyev bolıp şaharımda tursañ boladı”,-dep hat jazıp, mör basıp, ķızınıñ ķolına berdi, sözine de èbden sendirdi. Sonan soñ bul hattı oķıp, sözine tüsinip, şın ıķılasımen aytķandığına közi jetken soñ, patşanıñ şaharına barıp, ķızın alıp, küyev bolıp ķolında turdı. Tatuv-tètti janday bolġan soñ, patşa munan sır suradı: “Osı öneriñdi ķaydan taptıñ, ķalay jetildiñ?”-dep. Patşa birinşi özi biluv üşin, ekinşi jurtķa öneri ortaķ boluv üşin asa ķolķa ķılıp surasa da, şeşilip sır da bermedi, önerin jurtķa ortaķ ķıluvġa ķimadı. Aķırında patşa añdıp jürip, sebebin tavıp, èeliniñ ķoynında jatķan jerinde ustap alıp, öltiruvge buyıradı.

Sonda, darġa asıp öltireyin dep turġanda, aytķan sözi eken: “Şın adamdıķtı öziñmen birge aķiretke alıp ketemin degen jan, bas beruvge şıdasın, sır şaşuvġa barmasın”,-depti.

24. HANNIN ҚOYŞISI[157]

Ötken zamanda bir hannıñ ḳoyşısı bolġan eken. Ḳoyşınıñ jalġız balası bolġan eken. Èlgi bala bir küni batıp ḳas ḳarayġanda üyine kele jatsa, eki ay köredi. Birevine bala: “Ḳalay baramın?”-dep köñili avadı. Sol jerde jılap jatıp ḳaladı. Èkesi izdep kelip, balasın tavıp alıp, üyine èketedi. Üyine barġan soñ bala:

-Men kele jatıp eki ay körip edim, sonıñ birevine men ġaşık boldım,-dep èkesine aytadı.

Èkesi:

-Ol patşanıñ ḳızınıñ sèvlesi, birevi kèdimgi ay,-deydi.

-Olay bolsa, sol hannıñ ḳızın alayın,-dep, èkesine birneşe kün tınıştıḳ bermeydi. Bir küni èkesi:

-Maḳul, barsam barayın, ḳulaḳḳa tınıştıḳ bermediñ ġoy,-dep, tañerteñ kün şıḳpastan hannıñ sarayına barıp, eki kündey esiginiñ aldın sıpırıp ketedi. Han:

-Esiktiñ aldın kim sıpırıp ketip jür?-dep ḳarvıldarınan suraydı.-Endi kelse, maġan ustap èkeliñder,-deydi. Ḳaravıldar üşinşide ḳoyşını hanġa ustap alıp baradı. Han:

-Ne müddeñ bar?-deydi. Ḳoyşı:

-Meniñ balam men sizdiñ ḳızıñızdı ḳossaḳ deymin,-deydi. Han:

-Joḳ, balañ öner üyrenip kelse beremin,-dep ḳaytarıp jiberedi. Şal üyine kelip, balasına èlgi sözdi aytadı. Bala:

-Olay bolsa, bul jerde turmay-aḳ öner izdeyik,-dep èkesin ertip jol jürip ketedi. Birneşe kün ötken soñ jalġız önerli adamġa jolıġadı. Kelse, bir ḳolın ḳazan, bir ayaġın oşaḳ, ekinşi ayaġın ḳasıḳ istep ḳuvırdaḳ ḳuvırıp otır eken. Èlgi adamġa “balanı biraz uvaḳıt önerge üyret” deydi.

Önerli adam:

-Balañdı men anav turġan üyge aparamın, sonda ḳızım bar, sol jeydi. Erteñ kelip üydiñ terezesinen balañnıñ süyegin alıp ket,-dep ḳoyşını ḳaytarıp jiberedi. Sodan keyin balanı üyine aparadı. Barsa, kün men ayday bir suluv ḳız otır. Ḳız balanı jaḳsı köredi. Öner üyretedi. Erteñine èkesi kelip oramalġa tüyuvli turġan süyekti èketedi. Birneşe aydan keyin bala bir küni ḳamığıp otıradı. Ḳız balaġa kelip:

-Ne oylanıp otırsıñ?-dep suraydı.

---

[157] Hannıñ Ḳoyşısı. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 183-185.

Bala:

-Luqsat berseñiz men èkeme barıp kelsem,-dep suranıptı.

-Maqul, barıp kel,-dep luqsat beripti.

Sodan keyin bir duğa oqıp, terezeden kepter bolıp bala uşıp, èkesine baradı. Barsa, èkesi eki közi kör bolıp, topıraqqa avnap jılap jatır eken. Qanatımen èkesiniñ közin sipap jiberse, közi jazılıp balasımen amandasıp, körisip, jılasıp mavqın basadı. Balası èkesine aytadı:

-Erteñ bazar, men jaqsı suluv at bolayın, sonda şılbırımdı sapta, özimdi qanşa aqşağa satsañ meyli,-deydi. Erteñgi küni bala at boladı. Èkesi bazarğa alıp baradı. Barsa, bir patşa añ tañdap jür eken. Èlgi balağa kez kelip, savdalasıp sonı satıp aladı. Şılbırın saptaydı. Şal üyine qarajat alıp baradı. Patşa üyine minip baradı. Tünde qaravıldarınıñ qolınan bir duğa oqıp, bala qaşıp üyine baradı. Endigi bazarda qoşqar boladı. Èkesi jetektep bazarğa baradı. Barsa, birev qoşqar soğıstırıp jür eken. Sonımen soğıstıradı. Èlgi qoşqardı jeñedi. Qoşqardıñ iyesi mınanı satıp aladı. Üyine apargan soñ tünde duğa oqıp qaşıp ketedi. Üşinşide tüye boladı. Balanıñ osınday istep jürgenin önerşi bilip qaladı. Bazarga barıp bir uvıs japıraqtı alıp, duğamen aqşa qıladı da, tüyeni savdalasadı. “Pèlen aqşa bereyin buydasımen ber” dep, aqırı qoymastan buydasımen satıp aladı. Qoyşı üyine kele jatsa, eki kisi qumar oynap jatır eken. Ogan aqşasın utqızıp, üyine ıza bolıp keledi. Önerli kisi tüyege aytadı:

-Sen meni bügin kün batpastan üyime jetkizesin, jetkizbeseñ basıñdı alamın,-deydi. Tüye qattı jelip otırıp üyine aparadı. Üyine barğan soñ tüyeni şögerip:

-Qızım, pışaqtı èkel, mınanı soyayın,-deydi. Qız bala ekenin biledi de, pışaqtı qudıqqa tastaydı: “Pışaq joq”,-deydi. “Joq bolsa baltanı, qlıştı èkel”,-deydi önerşi. Temir nèrseniñ bèrin qız qudıqqa tastaydı.

-Qılış joq.

-Joq bolsa mına tüyeni usta, men özim barıp tavıp èkeleyin,-dep aşuvlanıp, qzğa tüyeni ustatıp özi baradı. Qız balağa:

-Sen “buvuv” dep, men oybay dep qorqp qaşıp keteyin,-deydi. Bala “buvuv” dep, qudıqqa qurbaqa bolıp tüsip ketedi. Önerli jılan bolıp tüsedi. Bala qudıqtan kepter bolıp qaşadı. Önerli qarşığa bolıp quvadı.

Han bir kün vèzirlerimen bavda tamaşa etip jürse, bir ķarşıġa kepterdi ķuvıp kele jatır eken. Kepter hannıñ mañdayına èdemi gül bolıp ķonadı. Ķuġınşı jırşı bolıp handı öte maķtaydı. Sodan keyin maķtap otırıp, gülin suraydı. Mañdayınan alıp ķarasa, suluv, iyisi jaķsı, han bergisi kemleydi, ornına japsıradı. Taġı da maķtaydı. Bermeske bolmaġan soñ güldi “mè” dep bere bergende, tarı bolıp şaşıladı. Jırşı tavıķ bolıp jep ķoyadı. Bir tarı kebistiñ astında ķalġan eken, mısıķ bolıp tavıķtı jep ķoyadı. Sodan keyin bala bolıp, hanġa aytadı:

-Taķsır, men osınday öner üyrendim, endi ne deysiz? Han: “Önerine bolayın, jaraysıñ!”-dep, ķırıķ kün oyın, otız kün toyın berip, özinіñ ornına balanı han ķoyadı da, ķızın beredi.

25. PATŞANIN ÜŞ ĶIZI[158]

Burıñğı ötken zamanda bir patşa bolġan eken. Onıñ üş ķızı, èyeli bolġan eken. Patşa ķalaġa tüspek bolıp, üş ķızınan suraptı:

-Ķızdarım, ne alıp keleyin ķaladan bazarlıķķa?

Ülken ķızı türegelip:

-Èke, maġan marjan alıp kel!-depti.

Keyin patşa ortanşı ķızınan:

-Ķızım, saġan ne alıp keleyin,-dep suraptı.

Ortanşı ķızı türegelip:

-Magan bir altın saķina alıp kel!-depti.

Patşa eñ kişi ķızınan suraptı:

-Ķızım, saġan ne alıp keleyin?-dep.

Ķız:

-Èke, meni oylaysız ġoy, oylasañız, maġan bir jañġaķtıñ butaġın alıp kel!-depti.

Patşa "maķul" dep, arbasın ķostırıp ķalaġa jürip ketti. Ķalaġa barıp bir ķanşa jerge tüsip tursa, bir kisi marjan alıp ketip baradı eken. "Èy, kisi, marjanıñdı ķanşadan satasıñ?"-dep suraptı.

Kisi:

-Bes somnan satıp jürmin,- depti. Bes somdı berip, marjandı ķaltasına salıp tursa, bir kisi altın saķina alıp baradı eken. Patşa: "Ey, balam, ķanşaga satasıñ?"-dep suraptı. Ol bala: "Altı som",-depti.

Aķşasın berip, saķinanı ķolına taġıp, arbasına kelip minip ketti. Ketip bara jatıp bir bavdı körip, "eñ kişi ķızım maġan jañġaķtıñ butaġın alıp keliñiz dep edi ġoy, esimnen şıġıp ketipti ġoy" dep, arbasınan tüsip bavġa kirse, jañġaķtar köp deydi. Jañġağına ķarasa, altın jañġaķ eken. Patşa tañ ķalıp, "meniñ kişi ķızım aķıldı eken ġoy" dep, sındırıp alıp ketip barıp jatķanda, bir ayu şıġıp:

-Patşa, meniñ bavımdağı jañġaķtı nege alasız?-dep suraydı. Patşa ķızdarınıñ aytn sözderiniñ bèrin aytadı.

Ayu:

-Meyli, alıp bar, biraķ ķızıñdı üş künnen keyin alıp kel,-depti.

---

[158] Patşanıñ Üş Ķızı. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 91-93.

Patşa ķorķıp:

-Nege alıp kelemin?-dep suraptı.

Ayu:

-Men senimen èzildespeymin, alıp kel, bolmasa özim barıp alıp kelemin,-depti.

Patşa “maķul” dep, arbasına tüsip ketipti.

Ķızdarına alġan nèrselerin berip, özi ķapa bolıp jüripti.

Èyeli:

-Nege ķapa bolasıñ?-dep suraptı. Patşa baganaġı ayudıñ aytķan sözin bèrin aytıptı. Èyeli:

-Ķoy, ķapa bolma, ķızım üşin özim baramın,-depti. Sonday dep otırġanın ķızı estip:

-Apa, sen barma, men özim baramın, bul pèleniñ bèri menen bolġan eken,-dep jılaptı. Anadaġı ayudıñ üş küni ötip ketken eken. Bir zaman ķarasa, bir ayu kele jatır. Kelip:

-Ķane ķızıñ?-dep suraptı.

Patşa:

-Mınav!-dep körsetipti.

Ayu:

-Ķızıñdı kiyindir!-depti. Ķızın kiyindirip, ķız ben ayu arbaġa tüsip ketti. Barıp-barıp bavga kelip:

-Ķane, tüs!-depti ķızġa ķarap,-meniñ soñımnan jür,-depti de kete berdi. Barıp bir jerdiñ astına tüsti.

Ķız keyinnen bir esik aştı, ķarañġı, tağı birevin aşsa, jap-jarıķ altın saray, jañağı ayu èdemi jigit bolıp ketipti.

Jigit ķızġa:

-Sen maġan küyevge ti!-depti. Ķız özi ķayran bolıp ķaldı, jañağı èdemi jigit bolġanına. Ķız “maķul” dep, ķızdı jigit almaķşı bolıp, toy ķılıp, ķızdıñ èke-şeşesin şaķırdı. Èkesi men şeşesi keldi. Söytip ķızdı ayu aldı.

26. HANNIN ÜŞ ULI[159]

Bir hannıñ üyelmeli-süyelmeli üş ulı bolıptı. Üşevi de otav iyesi jasına jetkenimen, birde-biri üylenbepti.

Han bir küni vèzirin şaqırıp alıp:

-Balalarım er jetti, endi üşevin de üylendiremin, kimniñ qızın aladı eken, tañdağan, süygen qızdrarın özderi aytsın, qalıñ malı qanşa bolsa da beremin, dèvletim jetedi, üşeviniñ toyın bir küni jasaymın, sen balalarımdı jeke-jeke şaqır, aqıldasayıq,-dedi.

Vèzir aldımen ülken ulın şaqırıp keledi.

-Balam,-deydi han,-jasıñ jetti, seni üylendiremin, jasav-jabdığın dayın, qalıñ malğa beretin mal-mülik, altın qazınam da jetedi, osı şahardan tañdağan qızıñ bolsa ayt, derev quda tüsemin de, ile-şala toy jasaymın.

-Siz kimniñ qızın uyğarsañız sonı alayın,-deydi ülken ulı.

-Joq, onda bolmaydı, sen öziñ tañda, keyin dèm-tuzdarıñ jaraspasa, obaldarıñ mende qaladı,-deydi han.

-Magan erikti şınımen bergen bolsañız, osı şahardağı savdager iyamnıñ qızın alamın,-dep javap beredi bala.

-Maqul, derev quda tüsemin,-dep han uvèdesin berip şığaradı.

Endi ortanşı ulın şaqırtıp, oğan da:

-Derev birevge quda tüsip, qalıñ malın aydatıp, toy jasap kelinşek alıp beremin, kimdi alatınıñdı ayt,-deydi han.

-Meniñ tilegenimdi beretin bolsañız, savdager Siyamnıñ qızın alamın,-dep javap qayıradı.

-Maqul, derev quda tüsemin savdager Siyamğa,-dep uvèdesin berip, onı da şığaradı.

Kezek kenje ulına keledi.

-Ata, siz şaqırtqan ekensiz, soğan keldim, ne tapsırmaqşı ediñiz?-dep tağzım etip tura qaladı.

-Üş uldıñ kenjesi bola tursañ da, sen de er jettiñ, otav iyesi boldıñ, eki agañmen birge seni de derev üylendirip, kelin tüsireyin dep otırmın, osı şahardağı qalıñ qızdan

[159] Hannıñ Üş Ulı. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 226-229.

süyip tañdağan bireviñ bar şığar, sonı ayt, büginnen qaldırmay üşevinniñ toyıñdı bir-aq isteymin,-deydi atası.

-Sizdiñ böten pikiriñiz bolmasa, osı şahardağı savdager Siyamnıñ qızın alar edim,-deydi kenjesi.

-Maqul, qudalıq söylesip, toy jasavğa qamdanamın,-dep onı da şığaradı.

Üş ulınıñ biriniñ basın birine qospay, tutqiyıl aqıl salğanda bèriniñ bir qızğa ğaşıq ekeni bilinip qaldı. Endi qaytuv kerek? Bèrine de öziniñ aytqan sözi boyınşa bir qızdı alıp beretin bolıp uvède ustattı.

Han üş ulın qayta şaqrtadı da, bılay dep bilik aytadı.

-Üşeviniñ èrbirine jüz tüye toğanaq artıp, otızdan nöker qosamın. Savda qılıp, el aralap kelesiñder. Özderine tiyesili jüz tüye jükke qaysınıñ qmbat bağalı buyım èkelseñder, èri köp payda tüsirip kelseñder savdager Siyamnıñ qızın sonıña alıp beremin.

Üş ul üş jüz tüye toğanaqpen jolğa şığadı. Èrbiri öz baqtarın sınamaqqa, talaylarınan körmekke üş bölinip, üş şaharğa kiredi.

Ülkeni dükenderdi aralap savda jasavdıñ qamında jürgende bir adamnıñ bir ayna köterip:

-Ayna satamın, ayna satamın, munıñ qunı jüz tüye jük,-dep ayğaylap jürgenin köredi.

-Jüz tüye jükke satatın aynañnıñ ne qasiyeti bar solğurşa?-dep janına keledi.

-Aynanıñ qasiyeti sol, aylıq jerdegini osı ayna arqılı köruvge boladı,-dep aynanı onıñ aldına èkeledi. Aytsa aytqanday, aynanı qolına alıp qarasa, ayşılıq jerde qalğan öziniñ şaharın, èke-şeşesin köredi. Endi bir aynaldırıp Siyamnıñ qızına tüsirse, ay men kündey bolıp, onıñ otırganın köredi.

-Maqul, jüz tüye jükke alayın aynañdı,-deydi de, qoma-qol qünın tölepaynanı aladı.

“Eki inim qayda jür eken” dep, olardı izdestirip edi, eki şaharda jürgen sol ekevin de köredi. “Endi inilerimdi ertip alayın da üyime qaytayın” dep, ortanşı inisine qaray jol tartadı.

Ortanşısı bir qalağa kiredi de, dükenderdi aralap kele jatıp, kilem köterip satqalı jürgen birevge tap boladı.

-Kilem satamın, kilem satamın, bul kilemge otırsa boldı, kisini ḳalaġan jerine ḳas ḳağımda jetkizedi,-dep ayġaylaydı ol.

“Kilemdi alayın da şaharıma ḳaytayın, Siyamnıñ ḳızına da tez jetemin, agam men inim munday nèrse taba almaġan bolar” dep oylaġan ol ḳunın suraydı kilemniñ.

-Jüz tüye jük,-deydi. Bala derev kelisedi de, jüz tüye toganaḳḳa kilem aladı. Savdasın bitirip turġanda janına aġası keledi. Ekevi inilerin izdep jolġa şıgadı.

Kenjesi agalarınan bölinip ketken beti bir şaharga keledi. Talay dükendi aralaydı. Neler ḳımbattı buyımdardı köredi, bèrin jaḳtırmay jürgende:

-Alma satamın, alma satamın,-dep jalġız almanı köterip uşıp-ḳonıp jürgen birevge kezigedi. “Osınşa jügirip jan talasḳanda eñbek tölenerlik ne hikmeti bolġanı bul almanıñ? Jönin bileyinşi” dep, şaḳrıp aladı janına.

-Almanıñ erekşeligi mınav, ölgenine üş künnen aspaġan adamnıñ ḳandayına bolsıñ, almanı iyisketse tiriledi, almanıñ ḳasiyeti osı,-deydi alma satuvşı. Ḳunın surasa, jüz tüye jük ekenin aytadı, “budan aslı ḳımbattı buyımndı eki aġam taba almaġan bolar, osını bar aḳşamdı bereyin de alayın” dep oylap, bala savdagerden almanı aladı.

Almanı alıp turganında, janına eki aġası kelip ḳaladı. Üşevi de savdasın jasap bolġanın aytadı birine-biri. Ortaga salganda bèri de düniyede joḳ ḳımbat baġalı buyımdar alġan bolıp şıġadı. Aynanı ḳoldarına alıp üşevi şaharların köredi. Ata-anasın köredi. Ḳayta aynalıp, savdager Siyamnıñ ḳorasına tüsirse, jabırlasḳan ḳalıñ adam körinedi. Süytse olar Siyamnıñ ḳızı ölip, sonı jerlevge jinalġan kisiler eken.

Taġat ḳılmay üşevi kilemge otıradı da, şaharlarına keledi. Bular kelgende ḳızdı ḳabirge salıp betin javıp jatḳan kez eken. Derev ḳayta aştıradı da, ḳızġa almanı iyisketedi, ḳız:

-Pah, naġıp ḳattı uyıḳtap ḳalġamın,-dep basın köteredi.

Budan keyin ḳızdı üşevi alarmanġa keledi. Ḳaysısı aluv kerek, ḳızdıñ aman ḳaluvına bèriniñ de ülesi, eñbegi bar, taġı da talas, ḳızġanış tuvıladı.

-Ḳızdıñ ölgenin men satıp alġan aynamen körmesek, keşigip keletin ediñder, tez habar jetkizgen men, ḳızdı men aluvġa tiyistimin,-deydi ülkeni.

-Aynadan körgen künde de, kilem bolmasa uvaġında kele almaytın edik, bèri men satıp alġan kilemniñ arḳası, ḳızdı men aluvġa tiyistimin,-deydi ortanşısı.

-Uvağında körgenmen, kelgenmen, qızdı tirilterlik alma-dèri bolmasa, barlıq eñbek zaya bolatın edi. Sondıqtan almanı men taptım. Qızdı men tirilttim, qız mağan tiyesili,-deydi kenjesi.

Qaysısınıñ aluvına, eñbekteriniñ zor ekenine törelik ayta almay, jurttıñ da bastarı qatadı. Osı kezde atası otırıp bilik aytadı:

-Siyamnıñ qızın ülken balam aluvga tiyisti, üytkeni meniñ istemek bolğan toyım-tuñğışımnıñ toyı, bèrinen burın sol üylenuvge tiyisti, ekinşi, üşinşi ağalasqan künde de qaşan da jol ülkendigi boladı. Üşinşi, Siyamnıñ qızın alamın degendi aytqan aldımen ülken ulım, törtinşi, aynamen burın körgen sol, ol habar bermey keşigip qalar bolsa qız düniyede joq edi. Qanşalıq eñbekteri bolğanmen eki inisi aldımen ağasın üylendirip jeñgeli boluv kerek, onan keyin jastarına qaray üylenedi.

Jurt ta bul èdil törelik boldı desedi, keyingi eki ul da ağa alda boluvğa tiyis desedi.

27. SİĶIRŞININ SIYI OSI[160]

Burıñġı zamanda bir batır bolıptı. Onıñ birinen-biri ötken eki düldüli bar eken. Batır düldülin alma-kezek minip añġa şıġıp turadı eken. Batır künde tañerteñ düldüliniñ birevi, terlep turġanın köredi. Bul istiñ bayıbına bara almay bir küni atşıdan suraydı:

-Taķsır, siz èr küni añnan şavıp kelip, tösekke basıñız tiyisimen-aķ ķattı uyķıġa ketesiz. Al sizdiñ bèybişeñiz el èbden uyķıġa bardı-av degen mezette düldüliñizge minip, jay atķa üş kündik jerdegi aşına bayına barıp, tañġa juvıķ ķaytıp keledi. Tün boyı ķattı jüris körgen düldüldiñ tèñerteñ terlep turuvı osıdan,-deydi atşı. Bunı estigen batır èyelin añdımaķ bolıp ötirik avırıp èrli-berli döñbekşidi. Èyeli tınım almay kötedi. Batır el bir uyķtap oyanġanġa deyin tınıştana almaydı. Èyel de uvaġdalı mezgiliniñ ötip bara jatķanına ķarap ķattı şiyırşıķ atadı. Sèlden soñ batır èyeliniñ tizesine basın ķoyıp "uyıķtap" ketedi. Eyeli jükten jastıķ èkep bayınıñ basına jastaydı da, dalaġa şıġıp, èlgi düldülge mine salıp, suvıt jürip ketedi. Munı bilgen batır ekinşi bir düldülge mine salıp, ķarasınan ķalmay ķuva jürip ketedi. Èyle aydaladaġı bir tamġa kelip tüsedi. İşinen saķaldı dèv bir adam şıġıp:

-Nege keşiktiñ?-deydi.

-Küyevim avırıp, èreñ uyıķtatıp kelgenimşe osı boldı,-deydi èyel kinèli janşa tömen ķarap.

Ekevi öz jumıstarın bitirgen soñ, èlgi saķaldı dèv èyeldi atandırıp salmaķ bolıp dalaġa şıķķanda, batır ķaltarıs terezeden tüsip, baltasın alıp bosaġaġa tura ķaladı. Dèv saķal èyeldi atandırıp üyine kire bergende batır onıñ basın bir-aķ şavıp kesip, ķanjıġasına baylap, basķa bir töte jolmen üyine tartıp beredi. Eyelden burın kelgen batır bastı işki bosaġaġa tastap, üstine birdemelerdi jaba saladı da, ornına jatıp ķaladı.

-Tünimen tınış uyıķtadıñ, tizem talıp ketti, türegel,-dep tañerteñ èkki èyel bayın terbetip oyatadı.

-Dalaġa şıġıp dèret sındırayın,-deydi batır ornınan sendelektey türegelip, ķoltıġınan süyep kele jatķan èyeline,-oypırmay, buvınım ķurıp baradı. Dalaġa bara almaytın siyaķtımın, osı bosaġaġa otıra salayın, mınav birdemelerdi alıp tastaşı!

Oyında eş nèrse joķ èyel èlgi jatķan nèrslerdi aşıp ķalıp, dèv saķaldıñ basın köredi.

---

[160] Sikırşınıñ Sıyı Osı. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 121-124.

-Bul meniñ on bes jastan bergi ġaşığım edi. Tübine jetipsin, “tfu, it bolıp ket”,-deydi, bayın kèrlengen sıqırşı èyel. Batır it bolıp ketedi.

Batır qara sur töbet bolıp özgergennen keyin, burıñıraqta alıs jerde uzatqan bir qızın izdep şığadı. Neşe kün jol jürip bir özenge keledi de, suvdan öte almay, dağdarıp turıp qaladı.

Bir küni sol özenniñ boyına bir top keruvenşi kelip tüneydi. Töbet tañ atqanşa keruvenşi jatqan jerdi aynala ürip, olardı urı-qarıdan küzetip şığadı. Tañ atqannan keyin keruvenşiniñ bastığı:

-Mınav öte saq it eken, jolşıbay bizge es qatadı. Tüyeniñ üstine şığarıp ala jüreyik,-deydi.

Özennen ötkennen keyin it qıñsılap turġısı kemleydi. Sonan soñ keruvenşiler “özi jürsin” dep, tüyeden tüsirip qoya beredi. Özennen ötuv ġana muñ bolıp turġan it qoya bergennen keyin uzatqan qızınıñ üyine tartadı. Jolşıbay iyen dalada bir jılannıñ bir baqanı arbap jutqalı turġanın köredi. “Jazıqtıdan jasqanbay, jazıqsızġa jan aşıt” degen ġaqliya sözdi esine keltiredi. Baqanı jılannan qutqarıp jiberedi. Tağı ayalsız jürip bir kezde qızınıñ üyine jetedi. Qızınıñ üyiniñ beldevinde birneşe at baylavlı tur eken. “Qızım men küyev balam mına qonaqtarın atandırıp şığar, osı jerde jatsam, körgen soñ tanıp qalar” dep oylağan töbet, baylavlı attardıñ miner jaq sırtına kelip jatadı. Bir kezde qonaqtar attanadı. Oylağanınday qızı men küyev balası olardı attandıradı. Qız itke bir qaraydı da, tiksinip üyine kirip ketedi. Artınan ile-şala üyine kirgen jigit èyeliniñ tüsi özgerip ketkenin bayqaydı da:

-Ne boldı sağan?-dep suraydı.

-Dalada jatqan ittiñ közi èkemniñ közine uqsaydı, èkemniñ keyiñgi alġan èyelin el sırıqtan ötken sıqır, közge şülen bolġanımen, kömeskşde tülen devşi edi, èkem sonıñ jazımına uşıragan siyaqtı,-deydi dirildep şoşığan èyel.

-Qorıqpa, abırjıma, onı ayıruv oñay, sen bir saptı ayaq, bir it ayaq dayında, ekevine de toltırıp as quy, qatar aparıp adlına qoy. Eger tegi adam bolsa, saptı ayaqtağı astı işedi. Eger teginen it bolsa, it ayaqqa jügiredi nemese èkevin birdey işedi.

Kelinşek eriniñ aytqanı boyınşa ekevine de as quyıp èkep ittiñ adlına qoyadı. İt saptı ayaqtağı astı işedi de, it ayaqtağı aska qaramay qoyadı. Qız öz èkesi ekenin biledi de, baqsı-balger èkep emdetip, molla èkelip oqıtadı. Aqırı èkesi burıñğı adam qalpına

keledi. Batır balalarına bastan keşkenderin egjey-tegjeyli aytıp beredi. Qızınıñ üyinde jatıp èbden jazıldım-av, degende üyine qaytpaq boladı.

"Taġı bir jazımġa uşıraysıñ-av, èke" dep, zar ilep jılaġanına qaramay batır balalarınıñ mingizgen atımen ıyine qaytıp kele jatıp, jolşıbay bir salt attı jas jigitke kezigedi, jigitten:

-Qayda barasıñ?-dep suraydı.

-Siz barġan jerge men de baram,-dep javap beredi jigit.

Ekevi kele jatıp qalıñ beyittiñ basında bir top adamnıñ bir ölikti jerlep jatqanınıñ üstine tüsedi. "Neġıp ölgen adam?"-degen suravına olar:

-Osında bir baydıñ boy jetken qızı bar edi. Onı qanşa düniye-mülikpen toġanaqtı tüye arttırıp uzatqalı otır. Şart: qızdı alatın jigit üş kün qızben Birge boluvı kerek. Sodan aman şıqqan jigitke qızdı qalıñ malsız beredi. Biraq, qazirge deyin munımen bir tün birge bolġan jigittiñ tup-tura otız segizinşi boladı,-deydi. Munı estigen eki jolavşı tañırqap turıp qaladı. Sèlden soñ jolşıbay ilesken jigit batırġa:

-Ekevimiz osı qızdı alamız dep baydıñ üyine tüselik, men quda bolamın, sen küyev bol, seni qızdıñ janına aparıp jatqızamın, biraq üş künge deyin ayqaspaysın, èrqanday jaġdayda da ustamdılıq isteysiñ, men sender jatatın otavdıñ sırtınan añdimın, qızdı düniye mülkimen bılay alıp şıqqanan keyin isti özimiz bilemiz,-deydi. Batırga basında bul unamasa da, aqırında jigit köndiredi. Sonımen jigit aytqanın orındatadı da, üş künnen keyin qızdı bükil düniye-mülkimen alıp jüredi. Üşevi ürtis jürip, bir qulan tüzge kelip eruv boladı. Jigit:

-Men osı jerde sizge qoş aytısamın, mına düniyeni, mına qızdı ekevmiz qaqqa bölip alamız,-deydi.

-Joq, munıñ bèrin sen al, sen bolmasañ men èlgi ölgen jigittiñotız toġızınşısı bolar edim.

-Olay emes, sen erlik istemeseñ munıñ bèri joq edi.

Aqırında jigit barlıq mülikti qaqqa bölip şıgadı. Sonan soñ qızdı qaqqa bölmek bolıp, batırġa "ana bir qolın usta" degende batır:

-Munı ekige bölip öltirgenşe sen al, men tipti saġan razımın,-deydi. Buġan jigit könbey, bir qolın batırġa ustatıp qoyıp, qızdı basına qılışpen perip qaladı. Qızdıñ aldıġa qaray jetektey bergende qız jaltaqtap artına qaraydı.

-Ķarama artına!-dep aķıradı jigit.

-İşten şıķķan şubar jılan-ay,-dep ķız tağı bir ret artına ķarap jürip ketedi. Ķızdı basķa üşinşi ret perip ķalġanda, ķız sarı suv ķusadı. Jigit köñili tınırġanday bolıp, "ım-ım"…dep, ķılışın ķınabına saladı da, batırġa ķarap:

-E, dosım, mına ķızdı teginde aydahar sorġan, denesinde sonıñ öti, uvıtı bar edi, ķazir onan tügel arıldı. Endi osı ķızdı düniye-mülkimen sen al, oġan ķosa bir uvıs topıraķ beremin, osını alıp üyiñe barġanda, burıñġı ķatınıñ aldıñnañ tülkişe bulañdap şıġıp, "jaña jubay ķuttı bolsın" dep, şaşuv şaşadı. "Siķırşınıñ sıyı osı" dep, sen de topıraķtı oġan şaşıp jiber, sonda ol derev ķırıķ esek, bir ķaşır bolıp ketedi. Èsilinde ol ķırıķ esek, bir ķaşırdan adamġa azġan laġınet, talaydı ķurtıp, seniñ añ avlavmen tapķan èzir düniyeñe mèz boluv üşin saġan tigen. Sen osılay isteseñ, pèleden ķutılıp, baķıttı ömir ötkizetin bolasıñ. Al men ķızıñdı izdep bara jatķanda sen ölimnen ķutķarġan baķamın, meniñ saġan ķılġan jaķsılıġım osı ġana,-dep lezde baķa bolıp jürip ketedi.

Batır èlgi ķızdı toġanaġımen alıp üyine jaķındaġanda, baķa dosınıñ aytaķanında, siķır ķatın sılañdap anaday jerden şaşuv alıp şıġadı. Jaķındap kelip "ķuttı bolsın" aytıp, şaşuv şaşa bergende batır da ķoynındaġı tüyip alġan bir uvıs topıraķtı alıp: "Siķırşınıñ sıyı osı",-dep şaşıp jiberedi. Siķır èyel tabanda ķırıķ esek, bir ķaşır bolıp ketedi.

Batır pèleden ķutılıp muratına jetedi.

28. SİҚIRLI ҚIZ[161]

Bir hannıñ otız toğız ҡatını bolġan. Otız toğız ҡatınınan bir bala bolmaġan, ҡırҡınşı ҡatın alġan. Ol ҡatın künderden kün ötkende ekiҡabat boladı. Bir küni han dèretke şığıp edi, tuman basıp, ҡasındağı üyin taba almay ҡaldı. Sol arada bir şal keldi. Han şaldan üyin suradı. “Şıraġım, sen ҡaydan kelip ҡalġansın? Bul periniñ paşasınıñ ҡalası. Sen jayav jürseñ mıñ künde jetesiñ üyine, jolın bilseñ”,-dedi şal. Han şalġa jalındı:

-Suraġanıñdı bereyin, jetkiz,-dep. “Seniñ ҡatınıñ buvaz, sol erkek bala tabar, sonı ber”,-dedi şal. Han ҡudaydan suraġan jalġız balasın bermek boldı. Şal hanġa:

-Artıma tüs, köziñdi jum!-dedi. Közin jumıp-aşsa, esiginiñ aldına èkelip tastaġan eken. Üyine kirse, ҡatını bosanıp jatır eken. Ҡatın ul taptı. Ol ul onbeske jetkende èkesiniñ tüsine adasҡanda kelgen şal kirdi. “Uvaҡıt jetti balandı ber”,-dedi. Erteñinde han balasına bastan-ayaҡ aytadı. Bala èkesine: “Men sol şaldı izdep baram. Maġan eki ayaġıma temir etik, ҡolıma temir tayaҡ ber”. Han aytҡanın berip, balanı jöneltti. Bala kele jatadı. temir etikten teñgedey, temir tayaҡtan tebeñdey ҡalġanda, dalada eki jılan töbelesip jatır, bir aҡ, bir ҡara. Ҡarası jeñip bara jatır edi, bala tas laҡtırıp, ҡara jılandı öltiredi. Taġı jürip kele jatҡanda aldınan boz at mingen bir jigit balanıñ atın atap, sèlem beredi. Bala jigitke ayttı:

-Sen meniñ atımdı ҡaydan bilesiñ?

-Sen meniñ joldasımsıñ, sen maġan jaҡsılıҡ istediñ,-deydi jigit.

-Men ҡaşan jaҡsılıҡ istedim?

-Eki jılan töbelesip jatҡanda ҡara jılandı öltirdiñ. Ol ҡara jılan “kèpir” kisiniñ balası, men “musılman” kisiniñ balasımın. Ekevmiz töbelesip jatҡanda sonı öltirdiñ. Endi ҡayda barsañ da men jetkizeyin. Ҡayda barasıñ?-dep suradı. Bala èñgimesin bastan-ayaҡ ayttı. Jigit balaġa ayttı:

-Seni men suvdıñ janına aparam. Sol arada tas bar. Sol tastıñ janına tığılıp jat. Eki aҡҡu kelip, ҡız bolıp şomılar. Oġan time. Taġı jalġız aҡҡu kelip ҡız bolıp şomılar, sonda kebin alıp bavırına basıp jat. Sonda ҡız aҡırġı sertin berse, ber.

Jigit èkeldi. Bala tastıñ bavırında jattı. Aytҡanınıñ bèri boldı. Aytҡanın istedi, ҡız aҡırġı sertin berdi. Ҡız balaġa ayttı: “Mına jerde altın ҡudıҡ bar. Onıñ ar jaġında bir

[161] Sıҡırlı Ҡız. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 149-153.

saray bar. Men sonda bolarmın". Qız èkesine balanıñ kelgenin bildirdi. Keşke patşa şaqırıp alıp:

-Men saġan qızımdı berem, biraq üş sertim bar. Bügin tünde jüz deste egindi jırtıp, pisirip sarayıma üyip qoy,-dedi.

Bala qızġa ayttı. Qız:

-Bul oñay, jata ber. Men istep qoyam,-dep qolındağı asılın janıp qalıp edi, eki peri kirip keldi. Ekevine: "Sender jüz deste egindi jırtıp, pisirip, jinap sarayġa üyiñder",-dedi. Ekevi ketip qalıp, eki saġat işinde qaytıp keldi. Erteñinde bala barıp şalġa ayttı.

-Jaraydı, keşke kel,-dedi.

Bala kelip edi, şal:

-Bügin tünde mınav aradan suv ağızıp üstinen köpir sal, köpir altın bolsın, jerden, kökten tirev bolmasın,-dedi. Bala taġı qızġa keldi de ayttı. Qız: "Bul oñay, jata ber",-dep, taġı keşegidey janıp edi, keşegi eki peri taġı keldi. Perige balanıñ jumısın ayttı. Ekevi ketti. Tañerteñ erterek qız balanı oyatıp, qolına balġa men altın şege berdi.

-Bar, endi èr jerine qağıp jür. Èkem janıña kep birdeñe der, sonda ündeme. Bala şege qağıp jürgende şal janınan alay-bulay ötip, balaġa "jaraysıñ, keşke taġı kel" dep, ketip qaldı. Ol ketkesin bala da ketti.

Keşke bala bardı. Şal ayttı:

-Meniñ bir qara arġımağım bar, sonı bügin tünde saltqa, sanaġa, arbaġa da üyret. Bala "ana ekevinen oñay ġoy" dep, qızġa keldi. Èlgini ayttı. Qız: "Meniñ qolımnan kelmeydi. Onıñ jolın aytayın, sonan öziñ üyret. Sen jaqındar-jaqndamasta ayağındağı şınjırdı tasırlatıp iiyire bastar. Janında tört puttıq şoqpar bar. Sonı alıp üstine minip alıp, jalınan ustap şoqparmen ura ber. Sosın ol qara it bolar. Sonan quyrığınan ustap ayrılma. Sol kezde èkem şığar, "üyrettiñ be" der. Sonda "at degeniñ it eken ġoy" dep, artqa qaramay jüre ber",-dedi.

Bala kele jatır, sarayġa jeter-jetpeste ayağındağı şınjırdı tarsıldatıp iyire bastadı. Esikti aşıp kirse, üş ayağındağı şınjırdı üzip, bir ayağında ġana qalġan eken. Şoqpardı alıp ura bastap edi, bir mezgilde qara it boldı. İttiñ quyrığınan ustap ayrılmadı. Şal şığıp edi, "at degeniñ it eken ġoy" dep tastap jüre beredi.

Qız balaġa:

-Men qazir joğalam. Sağan üş ösiyet aytayın: birinşi, biz üş qız bolıp ötemiz. Sonıñ eñ artınan men ayağımdı qisıq basarmın. Sonda bilesiñ. Ekinşi, üş tavıq bolarmız, sonda sonda olar jerden atrı alıp jer, men olardıñ artınan jermin. Sodan bilersiñ. Üşinşi, üş kögerşin bolıp ötermiz. Sonda men quyrığımdı jayıp jürermin. Sodan bilersiñ,-dedi. Aytıp bolısımen-aq joq bolğan. Èri-beriden soñ şal balanı şaqırıtp alğan. Aldınan üş qız ötkizdi, birinen-biri avmaydı. Balağa: "Osıdan kişi qızımdı tavıp ber",-dedi. Bir qız ayağın qisığıraq basıp edi, "osı kişi qızıñ" dedi. Ekinşi retinde üş tavıq ötti de, tarı jedi. Taği "kişi qızım qaysı" dedi. Bir tavıq tarını ekeviniñ artınan jedi. Èlgi tavıqtı "mınav kişi qızıñ" dedi. Üşinşi jolı kögerşin alıp ötti. Birevi quyrığın jayıñqı ötti. Şal balağa: "Al endi osıdan kişi qızımdı tapsañ sözsiz alıp jüre ber",-dedi.

-Kişi qızıñ mınav, erkelep quyrığın jayıñqı etip keledi.

Sonımen patşa qızın berip otız kün oyın, qırıq kün toyın istep boldı. Künderden kün ötken soñ bala üyin sağındı. Qızğa ayttı:

-Men üyimdi sağındım, endi men qaytam. Sen qalsañ, qal,-dedi. Qız ayttı:

-Men senimen baram. Biraq èkem, ne men ölem. So küni bir arğımaq dayarlap, tünde ekevi qaşıp ketti. Kele jatır edi, eki ala üyrek kördi. Qız:

-Mınav kele jatqan meniñ eki apam, endi bizdi alıp ketuvge keldi,-dep, jigitti balağan ğıp, özi kempir boldı. Arğımaqtı eşki ğıp savıp otırdı. Eki qız kelip suradı:

-Sonday bir erkek pen èyel kördiñ be?

-Joq, körgem joq. Özim osımen ğana kün körip otırğan kempirmin.

Ekevi ketti. Bular taği ketti. Endi qız èlgindey dep aytqasın, èkesi: "Sonı alıp keliñder, ol qızdıñ siqırın bilmeysiñ be?"-dep urısqan soñ, ekevi taği keldi.

Bulardıñ kele jatqanın körip, jigitti eki jağı aşıq in qıldı. Arğımaqtı inniñ eki jağınan tikenek qılıp, özi quyrığı joq aq tışqan bolıp ersili-qarsılı sığaladı. Eki qız kelip ustayın dep, qolın tıqsa, tikenek qadalıp jibermeydi. Ekevi turdı da oylandı "osı tışqandı aparğanda qız bola ma?" dep, ketip qaldı. Olar ketken soñ bular da ketti. Kele jatır edi, bir uşıp kele hatqan qus kördi. "O, mınav meniñ èkem, endi ne men, ne ol öledi",-dep, jigitti bèyterek qılıp, attı sınap köli ğıp, özi sınapta jürgen şortan boldı. Èkesi kelip:

-Mınav meniñ qızım, sender sınaptı tök, bèyterekti qulatıñdar

Men mına qızdı ustaymın,-dep edi, qız üyrek bolıp qaştı. Ol qarşığa bolıp quvdı. Dalada otırğan baydıñ qatınınıñ qolına qız saqina bolıp tura qaldı. Èkesi baqsı

bolıp ketti. Endi èyelge bal aştı. “Seniñ ḳolındaġı saḳina bir peri patşasınıñ ḳızı sıḳırmen kelgen. Sen onı tasta”,-dedi.

-Ḳoy èri, öz saḳinam. Nanbasañ ḳara,-degende, saḳinanı şal laḳtırıp jiberdi. Saḳina jerge tarı bolıp şaşıldı. Baḳsı èteş bolıp şoḳi bastadı. Bir kebistiñ işinde bir tarı ḳalġan eken. Sol tarı mısıḳ bolıp, èteştiñ basın ḳiyip tastap jüre beredi. Kelse, terekten bir tamır, sınaptan bir ḳasıḳ ḳalġan. Ekevin bayağı ḳalpına tüsirip, avıldarına jaḳndaydı. “Endi men osı arada ḳalayın, ḳırıḳ künge şeyin tosam. Kelseñ keldiñ, kelmeseñ ketem”. Jigit avılına keldi. Köpten körmegen èkesi ḳuvanıp, ḳatın èperip, toy ḳıldı. Sonımen jigit ḳızdı umıttı. Bir küni tañ aldında torġay şırıldaydı. Közin aşsa, tük joḳ. Üş kün boyına süytti. Üşinşi küni “endi men saġan joḳ” degen davıstı estip, ala torġay bolıp ḳuvadı. Èzer jetti. Ḳız renjidi:

-Men èkemdi öltirip kelip edim, sen aḳırında mınanday istediñ?-dep. “Ḳate menen, umıtıp ketkenim de ras”,-dep, aḳırında èke-şeşesine aytıp, aldınan ḳız kelip ötip, kèdimgidey kelin ḳılıp tüsirdi. Han otız kün oyın, ḳırıḳ kün toyın ḳılıp, jigit eki ḳatın alıp, muratına jetti.

29. SİĶIRLI TOĶAL[162]

Erte zamanda bir bay boladı. Munıñ eki ķatını bolıp, ekevinen eki ķız boladı. Künderdiñ bir küninde baydıñ bèybişesi öledi. Toķal ķatınnıñ ķızınıñ ķolınan dım kelmeydi. Bèybişe ķatınnan ķalġan ķız öte şeber boladı. Munı toķal ķatın kündeydi. Bèybişe ķatınnan tuvġan ķız örmek toķidı. Bir künder toķal ķatın munın örmegin aġaş arasına laķtırıp jiberedi. Ķız örmegin izdep üyinen şıġıp, adasıp ketedi. Aġaş işinde jürip üsti-bası para-para bolıp jırtıladı. Tün boladı. Èldeķayda ot jıltıraydı, soġan ķarap ķız jüre beredi. Kele bir orda işine kirip barsa, şay ķaynavlı, et asuvlı, biraķ eş adam joķ. Sol arada ķız şaydı demdep, etti tüsirip tuvrap dayındaydı da, özi tıġılıp turadı. Bir mezgilde sabavday bes kisi kirip keledi. Bul bes urının üyi eken. Kündiz özderi urlıķķa keterde tamaķtarın asıp ketedi eken de, özderi kelgende dayın bolıp turadı eken. Bügin kelse tamaķtarı dap-dayın, kim ekenin bilmeydi. Özderi oylaydı: “Bul kim? Eger ķatın bolsa, aġalasıp birimiz alayıķ. Kempir bolsa, ortadan şeşe ķılayıķ, ķız bolsa ķarındas ķılayıķ”,-dep aytadı da, ayķay saladı: “Kim de bolsañ, körin”,-dep. Sol kezde ķız:

-Aġalar, men edim, körinuvge uyalam. Kiyimim jırtıķ,-deydi. Urılar tabanda kiyim berip kiyindiredi. Sol arada ķız bes urınıñ ortasında ķarındas boladı. İsteytin jumısı tamaķ pisiruvmen bolıp, onı jaķsı kiyindiredi. Ķız muratına jetkendey boladı. Munıñ buytip dèrejege jetkenin esitip toķal şeşesi sikırmen keledi de, uyıķtap jatķan ķızdıñ tamaġına altın saķina salıp ķızdı öltiredi. Şamın söndirip, ķazanına topıraķ toltırıp ketedi.

Keşke bes urı keledi. Kelse üy-işiniñ oyranın şıġarıptı, şam sönuvli, as dayın emes. Ķarasa, esik aldında ķarındası ölip jatır. Sol arada bes urı ķattı ızalanıp, renjip, ölgen ķızdı jibekke orap bir altın sandıķtıñ işine salıp, tav basına aparıp ķoyadı. Bul asıl zattıñ ķızı edi, körgen adam ķuran oķısın dep. Bir künderi bir alıs jerden añ avlap jürgen hannıñ balası èlgi sandıķtıñ üstinen şıġadı. Sandıķtı aşıp ķarasa, işinde bir duluv ķız ölip jatır. Sol arada hannıñ balası öli ķızġa ġaşıķ bolıp, mañayındaġı el-jurtķa jar saladı.

“Kimde-kim tiriltse, at basınday altın berip özin muratına jetkizem”,-deydi. Bayaġı sikırlı toķal munı estip, suraġanın alıp, ķızdı tiriltedi. Tamaġındaġı altın saķinanı alıp tastaġanda ķız tiriledi. Endi hannıñ balası ķızdı eline èkelip ķırıķ kün oyın, otız kün

[162] Sikırlı Toķal. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 265-269.

toyın toylap qızdı aladı. Bir mezgilde qızdan appaq altın aydarlı bir ul tuvadı. Qız munday bolıp muratına jetkenin esitip, bayağı sıqırlı toqal tağı kündeydi.

Künderdiñ bir küninde sıqırlı toqal jaman kiyim kiyinip kempir bolıp keledi. Kelip, hannıñ balası men kelinşegine jılaydı:

-Men jesir kempir edim, kün köre almay jürgen. Meni asırañdar, balañdı bagarmın,-deydi. Hannıñ balası munı bala küttiruvge aladı. Bir künderi üyde dım adam joqta èlgi kempir balanı bavızdap, pışaqtı kelinşeginiñ töseginiñ arasına tığıp qoyadı. Hannıñ balası men kelinşegi kelse, bavızdalğan balanı qolına ustap kempir jılap otır. Hannıñ balası men kelinşegi sol arada jılap esinen tanadı. Hannıñ özi de kelip köp qaygıradı. “Bolaşaqta ornıma han bolarlıq altın aydarlı ul mañdayğa simadı” dep. Sonımen baqsı-balgerlerdi jinadı. Kim öltirgenin, kimnen bolğanın biluv üşin. Sonda bayağı jesir kempir turıp aytadı:

-Osı balanı kim bavızdasa, sol kisiniñ üsti-basında ya töseginde bir belgisi bolmaq. Sondıqtan tintip qarav kerek,-deydi. Buğan baqsı-balgerler de qosılıp, tintip qarap jürse, qandı pışaq kelinşeginiñ öz töseginiñ astınan şığadı. Söytip, balasın özi bavızdağan bolıp şığadı. Buğan jurt añ-tañ boladı. Senerin de senbesin de bilmeydi, biraq kempir sıqırmen handı, hannıñ balasın ayday sendiredi. “Anıq özinen keldi. Öz balasın özi bavızdadı. Bul adam zatınan emes edi. Endi munan èri jürse, basqa üy işteriniñ adamdarın da bavızdavı anıq. Bul bir jalmavız kempirdiñ sıqırlap altın sandıqqa salıp ketken qızı”,-deydi.

Sonımen han da, hannıñ balası da senip, aqırında kelinşeginiñ özinen körip, barlıq kiyimin sıpırıp alıp, bavızdalğan balasın qolına ustatıp, qañğırtıp quvalap jiberedi. Kelinşek miday dalada qañğıp kele jatsa, aldınan bir janğan ülken ört şığadı. Örttiñ janına kelse, bir jılan bavızdalğan balasın alıp kele jatıp janğan otqa laqtırıp tastasa, èlgi jılannıñ bavızdalğan balası ısqırıp tiriledi. Bul jılan ordalı jılannan alastalıp şıqqan eken. Èlgi jerde kelinşek bavızdalğan jılannıñ balasınıñ janğan otqa tüsip tirilgenin köredi de, bul da qolındağı bavızdalğan balasın janğan otqa laqtırıp jiberedi. Èlden uvaqıtta bavızdalğan bala şırqırap tiriledi. Appaq altın aydarlı bala bolıp şığadı. Kelinşek pen bala dalada künin körip ağaştardıñ jemisterin qorek körip jüredi. Birsıpıra künder, jıldar solay dalada jürip bala özine-özi kelip, endi daladan qus, qoyan èkelip şeşesin asıraytın halge keledi. Künderdiñ küninde bala bir jerden aq it tavıp asıraydı.

Bala batır, javınger bolıp ılġġi izdegeni jav boladı. Bir künderi bir javdı şavıp, bir aķ at aladı. Şeşesine kiyim, tamaķ èkeledi. Bala süytip jürip bir jerde halıķķa ziyanı tiyip jatķan üş dèvdiñ bar ekenin estip, soġan baradı. Üş dèvdiñ toķsan toġız saraylarınıñ bèriniñ de işteri tolġan èr-türli kiyim, tamaķ, jemister, tört tülik mal, düniye ġalamıtınıñ bèri bar eken. Bala bir künderi osı dèvge baruvġa attanadı. Èdeyi barıp bir jeti soġıs salıp, üş dèvdi jeñip aladı. Eki dèvin öltiredi, ķalġan bir dèvin sarayġa kirgizip, saķalın diyirmen tasınıñ arasına ķıstırıp ketedi.

Bala dèvdi şavıp şeşesine keledi de, köşirip sonda alıp baradı. Barıp bükil dèvlerdiñ mülikterine ķoja bolıp turadı. Östip jürgende bala añ avlavġa şıķpaķşı boladı. Şeşesi jalġız ķaladı. Özi añġa keterinde şeşesine barlıķ toķsan toġız saraylardıñ kiltterin ķaldıradı. Bala şeşesine jalġız-aķ tilek aytadı: “Mına saraylardıñ bèriniñ de işterinde düniye mülik, tçrt tülik mal bar. Bèriniñ de işterin aşıp kör, biraķ ana turġan diyirmen sarayınıñ işin aşuvşı bolma”,-dep barlıķ saraydıñ kiltin şeşesine tastap, bala ayşılıķ añġa ketedi. Balanıñ şeşesi bir künderi jalġız işi pısıp barlıķ saraylardıñ işin aşıp körip jüredi. Aytķanday, düniye-mülik mol körinedi. Endi şeşesiniñ işi pıspaytın boladı. Bir künderi bayaġı aşpa dep ketken saraydıñ işin aşuvġa şeşesi ķumar boladı. “Osı saraydıñ nesi bar eken, balam nege aşpa dep ketti” dep, baradı da saraydıñ işin aşadı. Aşsa, işinde bir dèv saķalınan diyirmen tasına ķıstırıluvlı turadı. Balanıñ şeşesine jılaydı:

-Meni bosat, ne bol deseñ bolayın. Ķul ķılasıñ ba, bay ķlasıñ ba?-deydi.

“Bay ķılasıñ ba” degende ķuvanıp ketip, şeşesi èlgi jerde dèvdi bosatadı. Dèv şeşesine tabanda bay boladı. Biraķ baladan jasırın. Bala üyine kelip şeşesinen:

-İşin pısķan joķ pa?-dep suraydı.

Şeşesi aytadı:

-Joķ, ķarağım, işim pıspaydı, maġan alañ bolma. Añına jüre ber,-deydi. Şeşesiniñ şıñ işi pıspaytının bilip, taġı da ayşılıķ sapar şegip añına ketedi. Sol arada şeşesi dèvden jükti bolıp, bir ul tavıp ķoyadı. Dèv men èlgi ķatın keñesedi. “Biz ne bolsa da birimiz bay, birimiz ķatın erli-zayıptı adam boldıķ büytip jasırınıp jüruvge bolmas. Tuġan balanı da jasıramız. Biz büytpeyik, balanı öltireyik”,-dep. Ķatın oġan könedi. Dèv ķalay öltiruvdiñ jolın üyretedi. “Osıdan balañ kelgende sen ķattı avırıp jat. Balañ jılar, sonda ayt balaña: “Barsa kelmes” degen şahar bar. Sonda “jabılsa aşılmas”

degen ülken saray bar. Sol saraydıñ işindegi japıraqtı suvğa şayıp işsem jazılam. Böten dava joq de",-deydi.

Aytqanınday, balası kelgende qatın qattı avıradı. Emge sol japıraqtı aytadı. Şeşesi itin serikke dep, alıp qaladı. Ènşeyinde alıp qalmağan, bala munısın bilmeydi. Bala "Barsa kelmeske" ketedi. Bala bir künşilik jer jürgende iti artınan quvıp jetedi. Bir kezde bala "Barsa kelmes" şaharına jetedi. Körse, köp adam ölip jatqanın köredi. Bir mezgilde iti bastap alıp jüredi. Japıraq alatın jerinen barıp alğızadı. Sonımen bala aman-sav japıraq alıp qaytadı. Şeşesi dèvden tağı da bir bala tavıp qoyadı. Japıraqtı suvğa şayıp işip, şeşesi jazıladı. Bul jolı da çltire almay dèvge aqldasadı, munı qalay öltireyin dep.

Dèv:

-Barlıq tamaqqa uv salıp ber. Sonan öler,-deydi. Qatın barlıq tamaqqa uv salıp, kelgende balanıñ adlına qoyadı. Bala işe bergende daladağı aq iti kelip balanıñ qolınan kesedegi uvdı tögip jiberedi. Bala sezbey qaladı. Bunan da balasın öltire almay, üşinşi ret dèvdiñ üyretuvimen qatın balasımen qol tuzaq oynaydı. Balası aytadı:

-Düniyede meniñ qolımdı eş nèrse baylay almaydı. Jalğız-aq özimniñ almas qılışım ğana baylaydı. Sol kezde şeşesi oynağan bolıp otırıp, almas qılışın alıp balanı baylap tastaydı. Osı kezde bayağı dèv istik eki temirdi otqa qızdırıp otır eken, kele balanıñ eki közine basıp aladı. Eki közi ağıp, bala qarañğı soqır bolıp qaladı. Dèv munı itermelep aparıp, bir tereñ qudıqqa tastap jiberedi. Qatının, eki balasın alıp basqa jaqqa köşip ketedi. Bala eki közinen ayrılıp, zarlap birneşe kün qudıqta jatadı. bir mezgilde basqa jaqtıñ bir bayı osı qudıqtıñ basına kelip jaylaydı. Bir uvaqıtta baydıñ qızı èlgi qudıqqa suv aluvğa keledi. Barıp qarasa, qızdıñ şeleginen altın saqına şığadı. Qudıqtı barıp qarasa, eki közi soqır bir jap-jas jigit qudıq tübinde sarnap jatadı. Qudıqtan şığarıp aladı. Qız ğaşıq boladı èlgi balağa. Sonımen bay elge jar saladı. Ol:

-Kimde-kim balanıñ közin jazsa, at basınday altın beremin,-dep.

Üytkeni baydıñ qızınıñ ğaşıq boluvı sonday, uyqı-külkiden, tamaq işuvden qaladı. Bir künderi bir kempir kelip, baydıñ altının aladı da, balanıñ közin jazadı. Bir ay degende bayağı sav qalpına tüsedi. Sonımen qız jigitke tiyip, bala baydıñ ulınday jaqsı ömir süredi. Bul baydıñ elin jılına üş ret üş dèv şavıp talaydı eken. Bul üşevi èlgi dèvden tuğan üş ul. Bala baydan ruqsat suraydı: "Eger eldi şapsa, men qarsı şığayın",-

dep. Baydan ruqsat boladı. Bir mezgilde şandatıp üş dèv eldi şaba bastağanda olardıñ betin qayırıp, küreske kelgen üşevin de üş jaqqa laqtırıp bastarın jaradı. Bie mezgilde esin jiyıp tanısa kelse, bul öziniñ şeşesi bayağı dèvden tapqan üş balası bolıp şığadı.

Sonan keyin üş inisimen tanısıp, ol üş ul bayağı dèvdi öltiredi…

30. ҚARA JILAN MEN AҚ JILAN[163]

Burıñğı zamanda jaqsı bir mergen bolıptı. Añ qarap kele jatsa, eki jılan töbelesip jatır eken. Jılannıñ biri qara, biri aq eken. Kelip qarasa, qara jılannıñ tüsi suvıq öte jaman eken. Mergen qaranı öltirip tastaptı. Sonan soñ aq jılan turıp, bir nèrseni jalap aladı. "Tüsi aq, mağan da jala depo tır ma?"-dep mergen de èlgi nèrseni jalap aladı da, sol sağatında jer üstindegi nèrseniñ tilin tügel bilip ketedi. Jılanmen söylesedi. Jılan: "Ekevimiz endi dos bolayıq jène til bildim dep kisige aytpa!"-deydi de, at basınday altın beredi. "Til bildim dep aytsañ ölesiñ",-deydi.

Aq jılanmen dos bolıp üyine qaytadı. Altındı üyine aparıp tastap, qaytadan añ qarap jürip, bir baydıñ üyine qonadı, sonda tünde qasqır ulidı jène osı tünde boran boladı. Baydıñ qoyı ığadı. Qasqır: "Baydıñ qoyın jeyim, bolmasa qonağınıñ atın jeymin",-deydi. Onı mergen bilip otıradı jène ogan javaptı qoradan qara töbet söyleydi: "Men tük jegizbeymin, eger de qonağım adlına qoyğan tabaqtağı etin mağan berse",-deydi. Tamaq piskennen keyin bergen etin qonaq itke beripti. Sonımen jatıp uyıqtasa, qattı boran soğıp qoyı ığıp ketedi. qoymen Birge at ta ketedi. Sonda bay: "Maldı qıradı ğoy, quttı qonaq bolsañ mal aman qalar edi",-deydi. Mergen: "Bay, jılama, mal aman, tabıladı",-dep uyıqtay beripti.

Tañ atqan soñ bay men qonaq mal men attı izdep ekevi kele jatsa, qara töbet bèrin iyirip jür eken. Qasqır da töñirektep sol jerde töbetpen añdısıp tur eken, bulardı körip, qasqır qaşa jöneledi, biraq töbet qayırmalap qasqırdı jibermeydi. Qasqır qolga tüsedi. Qonaq atın aman aladı. Bay da qoyın aralap aman ekendigin körip: "Qonaq, sen quttı qonaq boldıñ qalağanıñdı alıp ket!"-deydi. Sonda bir urğaşı sarı bas toqtı mañıraydı. Mañırağandağısı: "Bes jılda mıñ bolam!"-degen eken. Munı mergen bilip, sarı toqtığa en saldı da: "Bes jıldan keyin alam, osı toqtı mıñ boladı",-deydi.

Bes jıl tolğannan keyin mergen qaytıp baydıñ üyine kelip: "Uvağdalı qoyımdı ber!"-deydi. Bay uvağdasınan tanıp: "Qoy berem dep aytqam joqpın",-deydi.

Ekevi jüginip bir qazı bige kelip bastan-ayaq sözdiñ jönin aytqannan keyin oğan qazı: "Qoyıñdı eki aşa jolmen ayda, mergenniñ üyine qaray jürgen qoydı mergen alsın, öz üyine qaray jürgendi sen al!"-dep bilik aytadı. Bay könip qoydı aydaydı. Mergen

[163] Qara Jılan men Aq Jılan. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 196-198.

jaqqa qarap sarı bas toqtı bastap mıñ qoy sığadı da, mergen ol mıñ qoydı alıp üyine qaytadı. Sonımen bay boladı.

Qatını "törkinime baram" deydi, jazğıturım törkini tayı ergen buvaz biye mingizedi. Qatını bolsa jène ekiqabat, besiktegi balasımen neşe kün jatıp üyine qaytıptı. Qaytıp kele jatsa, tay barıp biyeni emipti. Enesi: "Qaytip emesiñ, üstimde üşev, özim de buvaz, şarşap kelem",-deydi de, taydı quvıp jiberedi. Onı mergen bilip külip jiberedi. "Sen nege küldiñ?"-dep qatını suraydı. Aytsa öledi, aytpasa qatını ketedi. Qısılğannan mergen: "Üyge barğanda aytayın",-deydi. Üyine kelgen soñ: "Sen joldağı sözdi ayt!"-dep, qatını bolmaydı. Mergen bir maldı soyıp, jurttı jiyıp, jönin aytpaq boladı. Malın soyıp jurttı sırtqa şığarıp qatınına aytayın dep otırğanda, üyge eki tavıq kiredi de, èteştiñ aldıñdağı bidayın şibiyi jeydi. "Men mergen emes, qatınına sırın aytıp ölgeli jatqan",-dep şibiyin tistep èteş talap tastaydı. Sodan mergen de qatının sabaydı. Onan keyin qatını qorqıp qaytadan suramaytın bolıptı. Mergen tavıqtıñ arqasında aman ölmey qalıptı.

Tağı da bir kezde añ qarap jürip, bir taveşki atıp alıp soyıp jep otırğanda qulağına bir davıs keledi. Davıs: "Jalğız eşkimdi atıp aldıñ jazañdı qasqır bersin!"-deydi. Mergen onı tıñdamastan üyine qaytadı. Keşke taman jolda bir keruven qonıp jatır eken, mergen sol keruvenmen Birge dalağa qonadı. Qonıp otırğanda qasqır ulidı. Qasqır: "Sur mergendi bügin ne qılsam da jep qoyamın",-dep ulidı. Mergen keruvenge: "Ne bildiñder?"-deydi. Keruven: "Tük te bilmedim",-deydi. Mergen:

-Endeşe meni qasqır jeydi,-deydi. Keruven jer qazıp ol mergendi jerge tığıp, üstine kiyiz tösep jatıp qalsa, qasqır bir jağınan qazıp alıp mergendi jep ketipti.

31. SÜLEYMEN MEN DİĶANŞI[164]

Bayağı ötken uvaķıtta, halıķ diñge bağıngan zamanda Süleymen payġambardıñ uvaķtısında èlemdegi barlıķ hayuvandar, ösimdik, özen, tav…tirşiliktegi barlıķ zattıñ bèri Süleymen payġambarġa bağınġan eken. Barlıķ jan-januvardıñ patşaları jıl sayın payġambarġa kelip, esep berip, ülken jiyın ķuradı eken. Sol Süleymeniñ uvaķtısında bir adam jasaġan eken. Ol öte keremet dikanşı bolġan eken. Jıl sayın ekken eginderi öte bitik şığıp, èlemdi ķızıķtırıp, janına ötken jandı eriksiz özine tartadı. Sol dikķanşınıñ ekken eginin köruvge jıl sayın köptegen perişteler jinalıp turadı eken de, oñtüstikten Süleymen payġambarġa jinalısķa kele jatķan ķus patşaları periştelerdiñ arasınan èreñ ötip, jılda jiyınnan eki-üş kün keşigip keledi eken.

Tağı da jiyınġa kele jatķan ķus patşaları dikanşınıñ ekken eginin köruvge kelgen periştelerdiñ arasınan üş künde èreñ ötip, tağı keşigip keledi. “Bul ķalay boldı eken” dep, oylaydı olar. “Bileyikşi osı dikanşını. Dikan ekende Süleymen payġambardı avızġa bir alarm a eken özi. Osını payġambardan surap bileyikşi”.

Burınġıday on şaķtı künge sozılġan ülken jinalıs boladı. Jinalısta èr patşa öziniñ jumıstarı jayında esepterin beredi. Barlıķ patşalıķtar söylep bolġannan keyin ķorıtındı sözdi payġambar söyleydi. Payġambar söylep bolgannan keyin jañağı ķus patşaları Süleymenge suraķ ķoyadı:

-Taķsır, èlemniñ patşası, ruķsat etseñiz sizden bir suraķ suraġalı otırmın.

-Ayta ġoy, suñķarım sura suraġıñdı.

-Taķsır, osı jolda bir dikanşı bar. Onıñ ekken dikanı öte biyik şığıp, jılda sol bitik egindi köruvge tükpir-tükpirden barlıķ perişteler jinalıp, jinalġan perişteniñ köptigi sonday, arasınan biz eki-üş künde èreñ ötip, jiyınnan ılġi keşigip kelemiz. Sizden suraytın suraġım: “Sol dikan jılda egin ekkende jène onı ısırapsız taza jinap alġanda sizdi avızına bir ret alarma eken? Meniñ eñ bilgimniñ keletini osı, taķsır”.

-Suñķarım, bul suraġıñnıñ anığın bilip, kelesi jılğı jinalısta aytıp bereyin,-dep, payġambar barlıķ patşalardı taratıp jiberip, özi dikanşını izdevge şığadı. Jelge özin sol dikanşığa aparıp tastavın buyıradı. Jel aytķanın eki etpey közdi aşıp-jumġanşa payġambardı dikanşığa alıp-jetip keledi.

---

[164] Süleyman men Dikanşı. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 177-180.

Dіқanşı Süleymendi tanıp, kelip sèlem beredi. Paygambar sèlemin alıp, özіniñ dіқanşı ekken tañġalarlıқ mol dіқandı köruvge kelgenin aytadı. Dіқanşı onı қuvanışpen қarsı alıp, orılıp-basılġan bidayların, onan soñ èli orılıp bitpegen kisi boyı қalıñ bidayın körsetedi.

Süleymen payġambar dіқanşınıñ etken eñbegine razı bolıp, endi bul dіқanşınıñ öin avızına alatının, èlde almaytının bilgisi kelip: “Siz öte eñbekşil, қarapayım jigerli, aқıldı, önerpaz adam körinesiz, ekken dіқanıñız öte bitik şıġıp, köruvge èlemdegi jandı nèrseler men perişteler eriksiz jinaladı. Meniñ bilgimniñ kelgeni, siz dèndi alġanda ne dep alasız?”-depti.

-“Bismilda” dep sebemin. “Қara қazan, sarı balanıñ қamı üşin bere kör, tabiġat” dep, eñbegimmen alamın,-deydi, dіқanşı Süleymendi avızına almaydı…

Buġan aşuvlanġan Süleymen biday, jer, suvġa: “Biday, sen endigi jılı önbe, al jer, sen қanşa biday sepse de öndirme, al suv, қırıқ kez tömen tüs”,-dep èmir beredi.

Dіқanşı munı biledi. Biledi de dayarlıқtı küşeyte bastaydı. Küş-kölikti, қural saymandardı küzden saylap, köktemge deyin bèrin de say ġıp қoyadı.

Kütken köktem de tuvadı. Dіқanşı enbek etuvge kirise bastaydı. Sebetin bidaydı jeti kün uday suvdan şıġarmay böktirip, bir aydaġan jerin şarşılay ret aydap, jeti ret tırmalap bidaydı sebedi.

Biraz kün ötkennen keyin egin burıñġı jılġıġa қaraġanda on ese artıқ bop bitik şıġadı.

Endigi suvaratın kez keledi. Suvġa kelse, suv öz deñgeyinen қırıқ kez tömen tüsip ketken. Dіқanşı jügirip Süleymen paygambardıñ èkesi Dèvit payġambarġa kep, ne isteytinin biluvge aқıl suraydı. Dèvit payġambar oġan ara, balta berip: “Sol özenniñ joġarġı basında bir jırada köktegen ülken tüp aġaş bar. Sonı kesip, kömir ġıp jaġıp alıp kel”,-deydi.

Dіқanşı ara men baltanı alıp, aytқan aġaşın tavıp aladı. Aġaş kölemdi, ülken èdemi aġaş eken. Kesuvge de қimaydı, biraқ kespeske de bolmaydı. Aқırı aġaştı kesip, jaġıp odan toġız қap kömir aladı. Tırmıştap jayav arқalap қudıқtıñ basına jetkizedi de, Süleymen paygambarġa қayta baradı. Dèvit tösti, balġanı, körikti қosıp arқalatıp, suvġa kelip, bir jerinen şıġır ornatadı. Oġan қırıқ şelekti қatarınan salıp şıġırdı aynaldıra

bastaydı. Munday küşke şıday almağan suv aspanğa şapşıp, barlıq suvlandıratın sol aymaqqa taraydı.

Suvarılıp suvğa qanğan egin burınğısınan da jaqsı köterilip bıltırğı jılına qarağanda on qisa artıq bop şığadı.

Endi oğan köruvge jinalğan perişte bıltırğıdan on qisa artıq jinaladı. Bükil sol alañdı periştelerdiñ jiyını basadı. Burınğı èdetinşe qus patşaları taği uvaqıtınan keş qalıp keledi. Süleymen paygambar jinalısın bitirgen soñ, qus patşasınıñ biri taği da bıltırğıday: "Taqsır, osı bıltırğı aytqan dikanşım sizdi avızına alarm a eken? Biyılği ekken egini bıltırğığa qarağanda on qisa artıq bitik şıqtı, oğan jinalğan perişte on qisa köp boldı. Solardıñ köpşiliginen èreñ ötip, biyıl burınğıdan da köp uvaqıt keşigip keldik",-dep suraydı.

Bul sözge iştey aşulanğan Süleymen "Munı men osı jolı bilip keleyin",-deydi.

Jelge minip aşuvlanıp kelgen Süleymen, tuqımğa: "Sen nege meniñ buyrığımdı orındamadıñ. Meniñ şıqpa degenim qayda?"-dep aşuvlana suraydı.

-Taqsır, men orındamayın dedim de, jeti kün suvga salıp tunşıqtırıp esimi tandırdı ,-deydi tuqım.

-Al sen nege öndirip şığarasıñ?-dep jerge aqıradı.

-Taqsır, meniñ öndirmesime qoydı ma, jeti ret jırtıp, jeti ret tırmalap èbden esimdi tandırdı. Suv işip qazir ğana esimdi jiyıp turmın,-deydi jer.

-Suv, men sağan jer betine şıqpay qırıq kez tömen tüsip ket degenim qayda? Nege orındamaysın?

-Taqsır, men sizdiñ aytqanıñızdı orındadım. Qırıq kez tömen tömen tüsip te kettim. Biraq oğan Dèvit qoyğan joq, eriksiz aspanğa şığardı…

Budan èş nèrse şıqpaytının körip, eñbektiñ tübi neni de bolsa jeñetinin bilgen Süleymen: "Eñbek qılğan alsın" dep, jürip ketipti.

32. ŞAMŞİT[165]

Erte zamanda bir Şamşit degen patşa boladı. Bul kisi halқına tüzuv, қara қıldı қaқ jaratın èdil boladı. Jène bir jomart eken. Osınıñ jomarttığın bilgesin Қalқanbay attı bir kisi keledi de:

-Şamşit, sen şın jomart bolsañ maġan üş künge patşalıқ tağıñdı ber!-deydi.

"…Üş künnen soñ özіñe қaytıp beremin",-deydi. Sosın "jaraydı" dep, üş künge Şamşit patşa patşalıқ tağın beredi. Қalқanbay patşalıқ taқtı alġasın қazınanıñ eñ düniyesinen halıққa düniye, mal berip özine қaratıp alıp, özin patşa қılıp saylatadı. Üş künniñ işinde özi patşa bolġasın Şamşit patşaġa: "Endi sen bul patşanıñ işinde tura almaysıñ, özіñ basқa jerge ket!-dep jarlıқ beredi.-Ketpeseñ basıñdı alamın",-degen soñ, jayav қatın-balasın alıp, kişkene arba süyretip jönelip kete baradı. Künderdiñ küni bolġanda elsiz dalamen jüre-jüre bir jalġız aġaştıñ janına kelip, baқrġa şay қuyıp işip otırsa, janına bir keruven kelip tüsedi. Olardıñ jastarı as қılıp işüv üşin bulardan kelip ot alıp ketedi. Barġan soñ jastarı aytadı:

-Şirkin-ay, anav agaştıñ tübinde otırġan қayırşı kisiniñ èyeli bir körkem eken. Keruven başsısı, sizge layıқ kisi eken. Siz alsañız қaytedi?-dep.

Keruven başsısı aytadı:

-Sender èkelip berseñder, men alayın,-deydi. Bardı da ılġi jelbas bozbalalar Şamşitti baylap tastap, tındı tartıp alıp kete baradı. Keruven savlap ketip, Şamşit balasına қolın şeştirip, üşevi zarlap jılap keruvenniñ soñınan jügirip-jügirip қarası üzilip kektesin öz künderin körmekke jüre beredi. Jüre-jüre kele jatsa, janındaġı eki erkek balasınıñ birevi eki jasta, birevi bir jasta eken, kün ıstıқ, şildeniñ uvaқıtı eken, èbden şarşaydı. Bir özendi jaġalap kele jatsa, kişi balası "şöldedim" dep, suv suraydı. Şamşit ülken balasın jardıñ jiyegine қoyıp, kişi balasına suvdıñ jiyegine aparıp suv beredi. Suv berip jatқanda jardıñ basında turġan ülken balasın bir қasқır қolınan tistep iyıġına salıp ala jöneledi. Şamşit suv berip jatқan balasın tastay berip, aytaқtap қasқırdı tura қuvadı. Қasқır jetkize me, balasın alıp kete baradı. Қasқırdıñ қarası üzilgesin endi suvdıñ jiyegindegi balasına қaray jügiredi. Bul balası jalġız қalġasın қorқıp, қalbalaқtap jügirem dep, aġıp jatқan bulaққa barıp kup berip tüsip ketip, suvġa kete baradı. Şamşit patşa eki balasınan ayrılıp, esinen adasıp, aқılı avıp қulap, biraz zaman özenniñ

[165] Şamşit. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 185-188.

mañayında jürip, ölgenniñ soñınan ölmek bar ma, öz künin körmekke qayır surap, eldi aralap kete baradı. Sodan on altı jıl ötedi. Bir künderi Şamşit bir şaharğa kelse, munda ülken jiyın, mèjilis bar eken. Şetinde bir üyden: “Anav köringen jiyın nemene?”-dep suraydı. Ol üy aytadı:

-Bul şahardıñ patşası ölip, sonıñ ornına patşa saylayın dep jatır,-deydi.

Şamşit:

-Qalay saylaydı eken?-deydi.

Ol üy aytadı:

-Munda bir dèvlet qus degen qus bar. Sol qustı uşıradı. Sol qus kimniñ basına qonsa, sonı patşa saylaydı-deydi. Şamşit sol üyden şığıp jayav ketip bara jatsa, bir qus kelip basına qonadı. Qustıñ soñınan eki kisi kelip:

-Oñbağan qayırşığa qondı,-dep, Şamşitti urıp, qustı alıp köpşilikke baradı. Barğan soñ köpşilik eki kisiden qustıñ kimniñ basına qonğandığın suraydı. Ol ekevi:

-Bir oñbağan qayırşınıñ basına qondı,-dep javap beredi. “Biz onı èkelgemiz joq,-deydi.-Öz künin köre almay jürgen kisi patşa bola ma?”-deydi. Köpşilik: “Ol durıs emes, ol pendeniñ aytqanımen jüretin qus emes. Ol birdemeni biledi. Ekinşi ret qustı uşır, barıp qonsa, alıp kel”,-deydi.

Sonımen qustı qayta uşırıp jibergende tağı barıp Şamşittiñ basına qonadı. Şamşit basına qondırmay, “tağı uradı eken” dep, joğarı qaray qaray qolın erbeñdetip jügirse de, qus bolmay basına qonadı. Sol jerde èlgi kisiler:

-Endi urmaymız!-dep, aqıl aytıp Şamşitti köpşilikke alıp kelip beredi. Kelgen soñ köpşilik Şamşittiñ jönin surap biledi. Şamşit basınan keşken uvaqiğanı bastan-ayaq aytadı. Sonan soñ köpşilik Şamşitti patşa qılıp saylaydı. Şamşit patşa bolğan soñ burıñğı öñine kelmese de, edèvir jinalıp aqılına kelipti. Söytip èdil patşa bolıp turğanda biraz uvaqıttan keyin Şamşitti basqa bir patşa qonaqqa şaqıradı. Sonan bul qonaqqa barıp jatadı. Şamşitti şaqırgan patşanıñ atı Qusniden eken. Qusniden patşa on altı-on segizderdegi jastardan èsker jinaydı eken. Esiginiñ adlında bir ülken küyme turadı. Munıñ avızına qulıp salıp qoyğan. Osı küymeni künde-künde eki èsker küzetip turadı. Bul küymeniñ işindegi Şamşit patşanıñ qatının alğaşqıda alıp ketken keruven başsısı osı Qusniden patşa eken. Qatındı alıp kelgen soñ jönin surasa, özi Şamşit patşağa ökil bolıp şığıp, jaqın kisi bolğasın qatındı özine bereyin dep, küymege salıp adamğa körsetpey

saqtağan eken. Osı eki èsker küzetip otırğan küymesiniñ işinde Şamşittiñ qatını otıradı eken. Şamşit patşa munı bilmeydi, tünde üyde uyıqtap jatır edi, küymeni küzetip turğan eki èsker uyıqtamay turuv üşin birinen-biri èñgime suraydı. Sonda on jetidegi ülken èsker: “Men sağan bir èñgime aytayın”,-deydi. Janındağı èsker: “Al, aytşı”,-deydi.

-Men Şamşit degen kisiniñ balası ekem. Ol bir özende kişi balasına suv berem dep, meni jardıñ astına qoyıp ketken jerinen meni qasqır alıp ketipti. Pèlenşe baydıñ üyiniñ janınan ötkende onıñ qasqır alatın bir iti bar eken, sol it meni qasqırdıñ avızınan alıp qalıptı. Sodan soñ bay meni asırap alıp, adam qılğan eken. Bir aşuvlanğanda: “Sen oñbağan, Şamşittiñ balasısıñ!”-deydi edi. Bul èñgimeni küymeniñ işindegi şeşesi tıñdap otıradı. Endi söz kişi on altıdağısına beriledi. Bul aytadı:

-Oybay-av, men de Şamşittiñ balası ekem. Seni qasqır alıp ketkende, men suvğa ketken ekem. Sodan men suvmen ağıp bara jatqanda suv diyirmeniniñ basına ilinip, sonı jürgizip turğan şal ustap alıp tiriltip, adam qılıp meni asırap alğan eken,-deydi. Sonda ekevi de sırların söylep bergende, küymeniñ işinde otırğan şeşesi:

-Qayran qulınım, senderdi de köretin kün bar eken-av!-dep ayqay salğanda, ekevi küymeni buzıp jiberip, işinen şeşesin suvırıp aladı. Üşevi tabısıp jılap, eñirep mavqın basıp, şeşesi küymeniñ janına tösek salıp, eki balasın eki jağına alıp jatıp qaladı. Qusniden patşa erte namazğa tursa, küyme tas-talqan. Katınnıñ janında eki èsker jatır eken. Hannıñ oyına şübè keledi. Eki èskerdi öltitmekşi boladı. Basqa bir jendetke:

-Bar da ana qatınnıñ janında jatqan eki èskerdi öltir,-dep buyrıq beredi. Èlgi jendet baradı da, bireviniñ qolınıñ üstinen qlışpen şavıp kep qaladı. Bala şırıldap uşıp türegeledi. Bulardıñ davısımen tör üyde uyıqtap jatqan Şamşit oyanıp, dalağa jügirip şıqsa, bayağı eki balası men qatını esiktiñ adlında tur eken. Jügirip kelip törtevi şuvlasıp, jılasıp körisedi. Sol jerde barıp tabısqan eken. Sodan qatın-balasın alıp, Qusnidendi öziniñ şaharına ertip barıp, birneşe kün toy qılıp, sonda barıp Şamşit patşa burıñğı öñine kelgen eken. Munıñ artınan Qusniden patşamen aqldasıp, ekevi èsker jinap, burıñğı özin quvıp jibergen sumğa barıp, eline kisi jiberip; “Soğısa ma, joq bolmasa, meni quvğan sumdı bizdiñ qolımızğa bere me?”-dep jar saladı. Bul habar barğasın eli sumdı ustap beredi. Sol jerde Şamşit ülken balasın şaharğa patşa qoyıp, sumdı öltirmey jayav aydap qoya berip, eline kelip osımen aman-esen muratına jetken eken.

33. AĠAŞ AT[166]

Bayaġı zamanda ataqtı bir patşa bolıptı. Onıñ kündey suluv üş qızı, aydan appaq bir ulı bolıptı. Künderdiñ küninde patşaġa önerpaz üş jigit kelipti, onıñ birevi qolına tavıs (körkem tükti qus), birevi mıstan istelgen qoñırav, birevi ağaştan soqqan at ustap kiripti. Olarġa patşa:

- Bul köterip jürgenderiñ nemene?- dep saval qoyıptı.

Tavıs ustaġan jigit:

- Taqsır, siz atıñız qatarındağı patşalardan asqan ulı patşa boldıñız. Biz sizdiñ zamanıñızda oqıp öner tapqan kisiler edik. Sizge önerimizben istegen tabısımızdı èkelip otırmız. Mına meniñ qolımdağı tavıs jandı saġat. Ol èr saġat sayın şaqırıp, ötken mezgildi bildirip otıradı,- dedi.

- Jaraydı, isimen dèleldemese, avızben aytqanġa senbeytin edim,- dedi patşa. Tavıs èr saġat sayın şaqırıp, önerşiniñ sözin dèleldedi. Şınına közi jetken patşa:

- Öneriñe qanaġattandım. Qızmetiñ üşin ne bersem riza bolasıñ?- dedi. Önerpaz irkilmedi:

- Önerime qanaġattansañız, maġan ülken qızıñızdı beriñiz. Sizge bala bolıp, önerimdi öristete beruvime jol aşılsın,- dedi.

- Jaraydı, tileğiñ bolsın,- dedi patşa.

Mıs qoñıravlıġa qararp:

- Bul qoñıravdıñ qanday qasiyeti bar?-dedi. Jigit:

- Taqsır, qoñıravım şetten keletin javdı biledi. Qaqpaġa ilip qoysañız, qanday qastıq oylaġan kisi bolsa da qalaġa kirgende sıldırlap dıbıs şığaradı. Sizdiñ memleketiñizdiñ qavipsizdigi üşin èdeyi arnap soqtım,- dedi.

- Jaraydı, qaqpaġa bayla. Öneriñ dèleldengende tilegiñdi berem,- dedi patşa.

- Qup boladı, taqsır, önerimdi körgen soñ maġan ortanşı qızıñızdı beresiz,- dedi jigit.

- Aġaş atıñda qanday qasiyet bar?-dedi üşinşi önerpazġa.

- Bul keremet emes, taqsır. Qolımnan soqqan önerim. Munımen uşıp, tilegen jerine baruvġa boladı,- dedi jigit.

- Olay bolsa, minip köreyik. Uşqanın körmey eş nèrse berimleydi,- dedi patşa.

---

[166] Aġaş At. *Kazak Ertegileri. C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 9-24.

Bul kerametti körgeli köp jigit jiyıldı. Èrkim atқa minip ayaқtarın tebinip kördi, aġaş at ornınan қozġalmadı. Patşanıñ balası kelip atқa mingende, önerpaz omıravındaġı bir tetikti қozġap jiberedi. At köke köterile bastadı. Қalanıñ қarası körinbey bara jatқanda, patşanıñ balası “bul meni қurtқalı istegen bir zat bolar” dep қorıқtı. Attıñ büyirin sipalap jürip on jaġınan bir, sol jaġınan bir қorazdıñ basınday eki tetik taptı. On jaġın қozġaġanda joġarı örlep, sol jaġın қozġanġanda tömen tüsetinin bildi. Aġaş attıñ basın igerip, қalaġan jaġına uşıp kete berdi. Jerdegiler şahzadasın uşırıp jiberip, қaşan keler eken dep kütip қala berdi.

Patşanıñ balası kökti sayrandap, talay қalanıñ töbesinen ötti. Bir mezette kök aġaştı, aġın suvlı, bav-baқşalı bir қalaġa közi tüsti. “Bul қanday қala boldı eken?.. Қay memleketke қaraytın jer eken?” dep oylaydı. Қalaġa қızıққannan sonda tüspekşi boldı. Қayda, bulttıñ üstinde üş künşilik biyikke uşıp jürgen at jaylap jerge tüskenşe kün batıp қarañġı bolıp қaldı. Şahzada atın jaylap èkelip bir keremet biyik üydiñ töbesine tüsirdi. Künimen köke uşıp şarşaġan şahzada üydiñ üstinde demalıp otıradı. Қalanıñ eli jatıp, köşede juruvşiler sayabırlay bastadı. Şahzadanıñ қarnı aşıp, as işuvge zavқı қattı soġıp, üydiñ töbesinen saraydıñ işine köz saldı. Saraydıñ işinde қıbır etken jan körinbeydi, beyne bir bos turġan düniye siyaқtı. Şahzada üy töbesin jagalap jürip, jerge tüsetin satı kördi. Satımen tömen tüsip, jer üstindegi jumaқ siyaқtı saraydıñ işin kördi. Üydiñ barlıġı altın, kümis, gavhar, jaқutpen bezelip, burın közi körmegen қımbattı müliktermen jasavlanıptı. Bir ġajap osınşa bay saraydıñ işinde қıbır etken jan joқ. Şahzada aralap şıқtı da, adamı joқ saraydıñ işinde jalġız jatқısı kelmey, üydiñ üstine şıġıp, attıñ қasında boluvdı maқul kördi. Tünnen birneşe uvaқıt ötkende bir jarıқ körindi. Jarıқ ustaġan adam eken. Ol birte-birte sol sarayġa jaқınday berdi.

Ol bir mezette sarayġa jetip esiginen kirdi. Üy üstinde otırġan şahzada olardan közin ayırmay қarap otır edi. Jarıқtı kötergen қolına jalañ қılış ustaġan bir jigit eken. Onıñ aynalasında birneşe қızdar keldi. Қızdardıñ ortasında asқan suluv bir қız bar. Ol қızdıñ ajarına arnap aқın mınaday bèyit jazıptı:

Aқ kümis, ayday jüziñ aşılġan gül,
Meruyert otız tisiñ, şaşıñ sümbil.
Jüregim közin jumıp gülstanġa
Şırқap küy, қonuv üşin uştı bulbul.

Ol körinis sipatımen sol ḳalanıñ patşasınıñ ḳızı ekenin tanıttı. Èkesi ḳızın ayrıḳşa tèvir köredi eken. Sondıḳtan onıñ eşbir tilegine böget bolmay, osı saraydı oyın-savıḳ ḳuruvına arnap saldırġan eken. Ḳız köñil köteruv üşin sarayġa kelip, eki-üş kün turıp ḳaytadan èkesiniñ sarayına ḳaytıp ketedi eken. Bul keluvi- aġaş at minip, aspandı sayrandap jürgen şahzadanıñ kelgen künine tüyisti. Köp ḳızdıñ ortasındaġı jalġız jigitten şahzada jasḳanbay üydiñ töbesinen tüse ldı, ḳılıştı saytanday kökten sap etip tüse ḳalġan jat kisini de şap berip ustay aldı. Tegevrindi bula öksen şahzada ḳolımen ḳoyıp jiberdi. Taldırmaş deneli, èlsiz jigit eken, ḳanbaḳtay domalap uşıp tüsti. Ḳolındaġı ḳılışın tartıp alıp, şahzada suluv ḳızġa ḳaray umtıldı.

Ḳılıştı jalaḳtatıp kele jatḳan kisiden üreylengen ḳızdar, sırılıp jüre beredi. Ol suluv ḳızdıñ ḳarsı aldına kelip toḳtadı. Ḳız onıñ betine ḳarap:

- Janım-av, èlgi èkem aytıp jürgen Zèñgi patşasınıñ balası senbisiñ?- dedi.

- Dèl özi,- dedi şahzada, tügine tüsinbegen tosın sözge.

- Oybay-av, èlgi tüsi jaman, kömirdey ḳap-ḳara degeni ḳayda?.. Öziñ mülde avızġa ürip salġanday èdemi ekensiñ ġoy. Èkem körmey ḳorḳıp jür me, èlde meni aldaġanı ma?..

- Maġan köz köz tiyedi dep aytḳan bolar. Bolmasa ḳanday ekenimdi körip tursıñ ġoy,- dedi aġaş attı patşanıñ balası.

Şınında ol ḳızdı Zèñgi patşasınıñ repeysiz balası surap, oġan èkesi bermey ḳoyıp edi. Ḳız sol eken dep ḳaldı.- Ḳız ol kezde ıñġayı kelse küyevdi jek köretin mezgilden ötip, küyev kelse ḳız dayın deytin künge jetken şaġı bolatın. Ḳız şahzadanı ḳolınan ustap, ḳatar otırıp, èñgimeni soġa berdi. Ḳızdar talıp jatḳan jigitke es jiġızıp, basın kötertti. Ḳızmetşi jigit basın köterip, ḳılışın izdedi. Ḳızdıñ bèri:

- Eseñgiregen bayġus-av, onıñ nesin izdeysiñ…èlgi öziñdi bir urıp ḳalpaḳtay uşırġan birev aldı.

- Ol kim özi?

- Kim ekenin saytan bile me? Èytevir kerdeñdey basıp bardı da, patşanıñ ḳızınıñ ḳasına otırdı. Seniñ ḳılışıñ onıñ ḳolına tigen soñ bèrimizdi ḳırıp tastaytın birev şıgar dep janına da bara almadıḳ,- dedi. Jigit- Er Asan patşanıñ ḳızın ḳavip- ḳaterden ḳorġav üşin jibergen ḳızmetşisi bolatın. Ol patşanıñ aldında da ḳızdı ḳorġavga javaptı bolġandıḳtan,

omıravlap kirip ketken şahzadaga amalsız keldi. Biraq, algaşqı soqtığısta beti qaytıp qalğan sorlı eş nèrse ayta almay, jaltara söyledi.

-Taqsır, sizdi kim dep biluvge boladı? Perimisiz, jınbısız? Quday qay köginen tüsirip tur?..-dedi. Qızdıñ qasında qızuvlı turgan jigit:

-Seniñ men siyaqtı şahzadağa "jın" dep aytuvga qanday qaqıñ bar edi!-dep qızmetşige qılıştı ala umtıldı. Ol eki qolın qusırıp keşirim suray bastadı.

-Taqsır-av, meniki jön surav edi ğoy, munşa nege qaharlandıñız?

-Qalay qaharlanbayın?.. Men patşa qızınıñ küyevi bolsam, sen meni "jın" dep sıqaq qılasıñ.

-Ğafuv et taqsır. Eger jın bolmasañ, patşa qızına eşkim sizsden artıq layıqtı küyev bola almaydı demekşi edim…

Jigit pen qızdıñ qalay otırğanın körgen qızmetşi öz basına qız aynalasınan tüser payda, ziyan körmese de işine bir türli qızğanşıqtıq payda bop, saraydan şığa jügirip qızdıñ èkesine keldi de, sambırlay söyley bastadı.

-Oybay, taqsır-ay, taza şermende boldım. Oy, quday-ay, mundaydı kim köripti…Qulaq estigendi köz köredi degen osı eken…masqara-ay,-dedi. Patşa tügine tüsinbey sasıp:

- Ne bop qaldı? Sorlı!-deydi añırayıp betine qarap.

- Nesi qursın, taqsır, qızıñdı bir jın kelip omıravlap jatır, qaydan kelgenin qaydam, biz saraydıñ işine kirisimen bas salıp, kiyip ala jöneldi. Qızıñ da ket arı degen joq, ikemine köne berdi me, qalay…

-Lağınet javsın, sen itke! Qolıña qılış berip, seni nege qoyıp edim ol jerge?!-dedi patşa.

-Qoyğanıñdı qayteyin, taqsır, tegevrindi jın bir qoyıp jiberip, esimnen tandırdı da, qılışımdı tartıp almadı ma…

- Ne sandalıp ketti mına şoşqa?!-dep, patşa qılışın baylay qızdıñ sarayına jügirdi. Onıñ aldınan qızmetşi qızdar jügirip şıqtı. Olardan patşa:

- Qızdıñ hali ne bolıp jatır?-dep suradı.

-Biz de tük tüsinbedik. Taqsır…Èytevir èp-èdemi bir jigit qızıñızdıñ qasında otır. Kökten tüsti me, jerden şıqtı ma? Qaydan bileyik…

Patşa qılışın suvıra jigitke umtıldı.

Jigit qızğa qarap:

-Mına kèri buvraday şabınıp kele jatqan seniñ èkeñ be?-dedi.

-Dèl sonıñ özi,-dedi qız teris qarap.

Şahzada da qılışqa moynın usınıp turmadı, tartıp alğan qılışın ala qarsı umtıldı. Jın ba, adam ba, èlgi belgisiz kisiniñ susı patşanı da bastı. Ol ündemey qılışın qınapqa sala qoydı. Kenet tüsin jılıtıp:

-Balam, aşuvdı qoy…öziñ kimsiñ? Jın ekeniñdi, adam ekeniñdi bilmey dal bolıp turmın, aşıp aytşı?-dedi. Jigit qılışınıñ uşın jerge qadap turıp:

-Mına qızıñızdı sıylamağanıñ üşin turgan jerinde turap tastar edim. Bolmasa, eregiske kelgende öziñdi eki büktep, eliñdi jaypap tastaytın şahzadanı jınğa uygaruvğa qanday qaqılarıñ bar? Jay qızmteşileriñdi nadan deyin desem, sanalı patşa seniñ aytıp turganıñ mınav. Tegi özderiñdi jın jaylağan elmisiñder, sonañ basqa avızdarıña söz tüspeydi?-dedi. Patşa onıñ sözinen seskeneyin dedi. Degenmen tipti ündemey qaluvğa bolmadı:

-Ey, patşanıñ balası, bergen habarıñ, jibergen elşiñ qayda? Jel avdarğan qañbaqtay saraydıñ işinen şığıp “men osı qızdıñ küyevimin, èkesi mağan berdi” dep soğıpsıñ. Sen mağan qaşan söylesip, qay jerde jolığıp ediñ? Munday qısınsız ötirik aytıp kökuvge bola ma? Eger ordadağı quraldı küşterimdi jiberip qılışpen qiqalatıp tastasam, meniñ qolımnan kim ayırıp alar edi!-dedi. Onıñ javabına şahzada bögelmey:

- Men sizdiñ aytıp turğanıñızğa tüsinbeymin… Nadandıq pa? Ya bolmasa osı qızdı menen artıq kimge berer ediñ? Al, batırlığına qızıqsañ menen artıq batırdı qaydan kördiñ? Èñgimeniñ eñ qısqası- men ne aytsam da “maqul” dey ber,- dedi.

- Ne aytpaq ediñ?!

- Meniñ aytatınım, qızıñdı qızğanıp, edireñdep tursıñ. Urısqıñ kelse, qazir jekpe-jekke şığaıq. Öltirgenimiz qızga iye bola qoyayıq. Al, ogan köñbeseñ, bügin men osı sarayğa qonam, erteñ bar èskeriñdi jıy, menimen urıssıñ, öziñ qızığına qara da tur. Qanday qırsığınan saqtasa bir sağatta bèrin jayqap berem, özińde qanşa èsker bar?-dedi. Patşa oğan ejireye qarap:

-Qırıq mıñ quraldı èskerim bar! Quralsız qızmetkerlerim qırıq mıñ, sen jayqap salatın şöp emes, bèri de adam.

- Meyli, kün şığa maydanğa şıqsın. Barıp habar ber. Meni urısuvğa bayladı de. Eger èskeriñ meni öltirse, meni kördim dep aytpaysıñ. Jabuvlı qazan jabuvımen qala beredi. Eger men jensem, qızıñdı alam, aytqanım aytqanım aytqan. Bul söz sizge tüsinikti me?!

Patşa keyingisin maqul kördi. “Bul jürek jutqan bir dèv eken” dep oylaydı.

Erteden kün şığa urısuvğa toqtam jasap, özi şahzadamen èñgimelesuvge kiristi. Èñgimelese otırıp, astırtın vèzirine kisi jiberedi. Baruvşı kisige: “Èskerdi tügel jinap quraldandırsın, bul kelip otırğandı jalğız adam demesin. Oñay emes, dayındıqtı küşti jasap, qalayda jenetin şaraların jasasın,-dedi. Patşasınıñ èmirin qızmetşileri vèzirine jetkizip jattı. Patşa şahzadanı neşe aluvan èñgimemen aldandırıp tañ atırdı. Öz ordasına barıp tağına otırdı da, èskerine soğıs maydanına keluvge buyrıq berdi. Bir jaqsı atqa altın er salıp şahzadanıñ minuvine layıqtadı. Şahzada ol atqa minuvden bas tarttı.

-Aldımen èskerler, urısatın jerine jinalsın. Men èskerdi körmey atqa minbeymin,-dedi. Patşa onı atqa min dep qostamadı.

-Meyliñ, köñiliñ nege soqsa sonı iste,-dedi. Şahzada jayav èsker jinalğan jerge keldi.

Patşa èsker basılarına:

-Bul jas ta bolsa, talabı tavday bir dèv körinedi. Sendermen jalğız soğısıp, bèriñdi jeñbek özi de suluv jigit eken, biraq belgisiz birevdi qızıma qalay küyev eteyin! Nayzalarıñdı andağaylatıp, tirep tura qalıñdar,-dedi.

Şahzada èskerdi körip patşağa:

-Jaraydı, èskeriñ urısuvğa turadı eken, endi atqa mineyin,-dedi. Patşa:

-Osı attardan tañdağanıñdı min de, urısa ber,-dedi.

-Bul attar meniñ minuvime jaramaydı, öz atıma minemin!

-Atıñ qayda?

-Atım qızıñnıñ üyiniñ üstinde tur.

-Ol ötirik. Üy üstinde at turğanın ol zaman da, bul zaman kim körgen…

-Körmeseñ, köresiñ, qızmetşileriñdi jiberip atımdı aldır,-dedi. Birneşe kisi barıp, üy üstinde turğan ağaş attı alıp keldi. El tamaşalap ağaş attı qarastı. At sonday èdemi jasalğan bir zat edi. Biraq ağaş at soğısqa qalay qural bolmaq? Keybirevler:

-Bul şahzadanıñ deni sav bolmavı kerek. Tegi, ķiyali divana ma, bir pèle şıġar,-desti. –Meyli, sırı kèzir aşıladı, köremiz…

Ķızmetşiler ağaş attı èkelip, maydannıñ ortasına ķoydı. Èskerler attı körgeli ķorşap, jaķnday tüsti.

Èskerlerdiñ oyınan urısuv şıġıp, jügendep jabuvlap ķoyġan attı köruvge ıntıķtı. Patşa da ķasına keldi:

-Atıñ osı ma?

-Osı.

-Osınday at bola ma eken? Bul bir oyınşıķ ķoy.

-Ne de bolsa ķazir köresiñ!

-Nege minbeysiñ?

-Buġan mınaday kisi ķorşap turganda minuvge bolmaydı. Siz mına èskerleriñizdi bir şaķırım keyin şeginuvge buyrıķ beriñiz, atım tuvlasa astında ķalaldı,-dedi şahzada.

-Al, onı da köreyik,-desip èskerler keyin şegindi.

-Al endi atıma minemin, taķsır. Atķa mingen soñ-aķ èskeriñdi ķıramın, aldımen attarın jaram, artınan adamdarın ķıram!-dedi şahzada.

-Meyliñ, ķalaġanıñdı iste,-dedi patşa külip.

Şahzada atına mindi, patşanıñ èskeri aynala sap tartıp, nayza, ķılıştarın èzirley bastadı. “Kim biledi, munda bir biz bilmeytin sın bar şıġar”,-desip küliktendi. Bèri közderin balaga ķadap, nayzaların ıñġayladı. Şahzada atına mingen soñ tetigin bir ķozġap ķoyıp, eriniñ basınan ustadı. Al turġan jerinen kökke köterile bastadı. “Mınanıñ atı turdı ma, nemene”,-desip jurt tañdanıp, bir-birine ķaraġanşa, at aspanġa şıġıp ketti.

-Uva, ustañdar! Körer közge ayırılıp ķalġandarıñ ba!-dep patşa ayķay saldı.

-Taķsır-av, ķustı ķalay ustarsıñ?.. sonav juldızdıñ ber jaġında jür ġoy,-dedi vèzirleri.

-Taķsır, baķıttılıġıñızġa şükirlik etiñiz. Bul bir siķırşı ġoy. Èytevir sizdiñ ķızıñızdıñ erte şıķpay otırġanı da bir ķırsıķ boldı. Osınday jın-şaytanġa şaķırtķı boladı da otıradı,-desti ķart vèzirleri. Patşa köke uşkan jigit közden ġayıp bolġan soñ èkserin taratıp ordasına keldi.

Patşa keşke sarayına kelgende qızınıñ tösegine etpetinen tüsip, solqıldap jılap jatqanın kördi. Patşa janına kelip, basın quşaqtap:

-Jılama, janım… siqırşıdan quday qutqardı. Endi qaytıp kelmeydi. Babamnan qalğan nayza, qılıştıñ qasiyeti kem be, üreyi uşıp köke köterilip ketti… qorqıp qalgansıñ ğoy,-dedi. Biraq qızınıñ ol sözge jubanatınday rayı bolmadı.

-Kim saytan, kim siqırşı, bilemin ğoy,
Tüsirgen jerge onı tilegim ğoy…
Qorqıtıp kök nayzamen köke uşırğan,
Saytan emes, èke, meniñ jüregim ğoy,-

dep qız öksigenin qoyıp, ökirip jıladı. Patşa sasıp èyeline qaradı.

-Bul ne dep jatır… eligine uşırap qalğan ba, qalay?-dedi.

-Èke, elikteytin eş nèsre joq. Sol jigit qaytıp kelmese, osı jatqan tösegim molamen ulasadı. Jigitti qaytıp körgenşe as ta işpeymin,-dedi qız.

Jigit qızben söyleskende qaytıp keletinin aytıp, qızdıñ qalasınıñ atın surap alğan bolatın.

Ol qalanıñ atı Sanga-Yamin bolatın. Al, ağaş atpen köke uşqan şahzada ilezde-aq öz kalasına qaray sırğıtıp kelip qaldı. Sarayınıñ töbesine tüsti de, atın üydiñ üstinde qaldırıp, özi èkesine keldi. Èkesi balasınan ayrılğanına qayğırıp, qara kün basına ornap otır edi. Balasın körip quvandı. Balası ağaş at jasap èkelgen şeber tuvralı suradı. Èkesi:

-Sol qurğırdıñ atın atama, sonıñ ağaş atı da, özi de qursın. Senen ayrılıp qalğan soñ, siqırlı pèlesi üşin jazalap zındanğa tastatqızdım,-dedi.

Balası patşadan önerpazdı bosat dep suradı. Patşa jalğız ulınıñ tilegin qimay, zındannan şığartıp, üstine ton kigizip, astına at mingizip, birsıpıra altın berdi. Biraq önerpaz tilek etken qızın bermedi. Oğan önerpaz kattı renjidi. “Bul kalay? Men ulı patşağa üyretindi qus, aldamşı qoñırav emes, izgi önerimdi alıp kelip edim. Atım keleşekte ulğayıp, ömirlik kölik bolmaqşı edi. Aqırısında bul ènşeyin usaq-tüyek qurlı da qunı da bolmadı. Beker-aq köp jıl beynet tartqan ekem!”,-dep qayğırdı. Biraq önerpazdıñ eñbegin şahzada bagalay bildi. Özi bilgen sırdı jaylap èkesine ayta bastadı. Atpen qalay uşkanın, qayda bolğanın, qızdıñ sarayına barganın, qız èkesiniñ èkser jiğanın, onan qutılıp ketuvine osı attıñ sebepşi bolğanın aytıp patşanıñ önerpazğa aşuvlı

köñilin jibetpek boldı. Ne payda, tasqa javġan jañbırday qartqa jañalıq siñbedi. Ol qayta:

-Balam, aytpa mağan onday pèleni. Sol at bolmasa sen qaqtığıp Sanga qalasına barar ma ediñ. Èytevir ajalıñ jetpegen soñ kelipsiñ. Bolmasa, samsağan èsker seni tiri qoya ma? Jın, peridey aspanġa uştı degen ne pèle? Munan bılay ol pèleniñ mañına juvuvşı bolma,-dedi.

Èkesiniñ ikemge kelmeytininsezgen bala dalağa şıqtı. Oyına Sanga patşasınıñ qızı tüsti. Onıñ möldiregen közi, gül jaynağan beti şahzadanıñ jüregin quyınday uytqıtıp, sabırın aldı. Èkesiniñ ağaş atın qostamavı da qosımşa sebep boldı. Balası üy töbesindegi atına kelip, minip aldı da tarttı. Artınşa balasın izdep üyden şıqqan èkesi kökte kölbep uşıp bara jatqan balasın kördi. Patşa eki qolın köke köterip, göy-göyge saldı da qala berdi.

-Endi osı jerge qaytıp oralatın bolsañ, aaş atıñdı aqır zamanda kökrersiñ. Oñba, sonday sumdıktı istep jürgen, şeber,-dedi. Balası körgen jeri Sangağa qaray uşa berdi.

Şahzada kökte sayahat jasap, Sanga qalasına da jetti. Bayağı özi körgen qız üyiniñ töbesine atın qoyıp, satımen sarayġa tüsti. Barlıq bölmeni aralap eşbir kisi tappadı. Aqırında èlde qaydağı oñaşa bir bölmede qızdardıñ kübirlegen ünin estidi. Patşanıñ qızı sonda jatır eken. Jigit ketkeli qız jastıqtan bas kötermegen. Jılay-jılay közi dombığıp isip ketipti, şahzadanıñ amandasqan davısın estigende qız basın köterip, quşağın jaya tüsti. Şahzada ketkennen beri qaygı bultı basqanın, èrbir küni jıldan avır bolġanın ayttı.

-Eger sennen ayrıluv oñay bolsa, keşe ketken adam, bügin kaytip kelmes edi,-dedi şahzada. Eki ıntığuv bir jerden şıqqan soñ, uvèdeni mıqtap baylaptı. Ertemen üydiñ töbesindegi atqa bardı da, ekevi mingesip alıp şahzadanıñ qalasına tarta berdi. Qustay uşqan ağaş at èp-sètte qalasınıñ üstine de kelip tüsti. Bak işindegi sarayda attı qızğa tapsırdı da, özi èkesine ketti. Qızğa:

-Men sağan habarşımdı jiberermin. Osı baqtıñ işinen sağan arnap saray salğızam. Sonda meniñ qanday patşanıñ balası ekenimdi bilesiñ,-dedi. Qız oğan riza bolıp, şahzadanıñ moynınan quşıp, betinen süydi.

-Janım, ne qurmet körsetseñ de endigi ıqtiyar öz basında,-dedi. Qızdıñ köñiline üken toy üstinde qalağa kiretini tüsti.

Patşa balasın körgende:

-Balam, èytevir èlgi qızın qızganatın patşağa barmay qaytıp keldiñ be?-dedi.

-Èke, èdeyi şıqqan soñ nege barmay qaytayın? Barmaq tügil qızın alıp keldim. Öziñizdiñ tamaşa bağıñızda otır. Onıñ èkesi menimen urıstıramın dep qırıq mıñ èskerin jinap edi. Siz èskeriñizben onıñ qurmetine şığıñız. Sizdiñ quvatıñızdı qızı quvanış üstinde körsiñ,-dedi. Patşa quvanıp barlıq èskerin mereke sapına dayındalsın dep buyrıq berdi. Özi kalanıñ bastı kisilerin ertip atqa mindi de, qız qalğan baqqa baruvğa èzirlendi, Şahzada qız üşin bir saraydı bosatıp, qızmetşi qızdra dayındattı. Söytip, özi aldımen qız qalğan sarayğa keldi. Qaytıp kelse qız joq. Barlıq saraydı aqtarıp ağaş attı qoyğan bölmege kelse, at ta bolmay şıqtı, Şahzada mañdayın töbelep: "Qız attıñ tetigin qaydan bildi eken?.. Tegi atqa minemin dep kökke uşıp bir jaqqa lağıp ketip qalğan eken ğoy",-dep oyladı. Saraydıñ qaqpasın küzetip turğan küzetşilerden:

-Bul sarayğa qanday beysavat adam kirdi?-dep suradı. Olar şahzadağa:

-Eşqanday bögde adam sarayga da, baqqa da kirgen joq. Tek sizge uşatın ağaş at jasap èkelgen ğalım ğana dèri isteytin şöp jinaymın dep kirgen,-dedi.

Baktıñ tükpirin qoymay qarap, ğalımdı tappadı. Tükpiri joq tuñğiyıq oyğa şahzada battı da qaldı. Külimdegen quvanışı bultqa kirgen kündey boldı.

Şahzada üyine ketip, èkesin quvantıp jürgende, qız ben ağaş atı joğalğan uvaqiğası bılay bolıp edi. Zamannıñ örlegen sanası jalpığa birdey bolmasa, jalğızdardıñ boyındağı biyik sana-beyne bir alasa eginderdiñ işindegi jalğız tal biyik öksen dèn siyaqtı boladı. Onıñ özgeden artıq şıqqan boyın qorğavşı bolmaydı. Soqqan jel de, uytqığan quyın da, suqtanğan köz de aldımen soğan tiyedi. Köp dènniñ biri bolğanımen jebelep öksen jel qağarı bolmasa, ol bèribir jalğız. Sol siyaqtı önersiz elsiñ ortasınan şıqqan jalğız önerpaz da qorğansız, bèlege tez uşıraydı. Onıñ sırın uğınatın jebelep özsken jèrdemşesi joq. Mine, ağaş attı istegen şeber de parsı eliniñ üzdik şıqqan bir önerpazı eken. Onıñ oqımağan oquvı, üyrenbegen öneri qalmadı. Köp bilimniñ davılımen tolqığan qiyalı şarıqtap on segiz mıñ ğalamğa simadı. Aldıñğı ömirge qanşa qarağanmen, salınğan joldıñ süresi tabılmay añtarıldı. Aqırında, köke uşuv üşin attı èldeneşe jıl eñbek etip, oylanıp, tolğanıp dayındağan edi, biraq önerin qarañğı halıqqa tüsindire almay, bir kisi tüsinse sol tüsiner dep, parsınıñ sanalı degen patşasına alıp kelgen edi. Ümiti aqtalmadı. "Aspanğa uşatın pèle èkelip, balamdı joğalttıñ" dep,

zındanġa ķamap ķoydı. Söytip, tapķan öneri janına rahat emes, azap şeguvge sebepşi boldı. Onıñ üstine tabiġattıñ ķosımşa bergen bir mini-jas önerpaz türine kisi karaġısız, kelbetsiz edi. Jüziniñ sav jeri joķ şubar, kömirdey ķap-ķara bolatın. Patşanıñ ķızına jolatpay jay önerşige bergen köp ķızınıñ birin oġan bermeviniñ bir sebebi de sol edi. Ol dèri isteytin şöpti jiġalı baķşaġa kirgende, saraydıñ terezesinen özi jasaġan atķa közi tüsti. Közine ottay basıldı, bölmege kirdi de, tetikterin ķaray bastadı. Atınıñ buzılmaġanın körip ķuvandı.

-Mineyin de uşıp keteyin,-dedi önerpaz.

Ġalım aġaş attı ķarap şıķtı da: “Bul attı küzetip turġan kisi bolar”,-dep bölmelerdi araladı. Söytip jürip ķız otırġan jerge keldi. Onıñ kündey külimdegen suluv jüzin körgende esi avıp ketti. Ġalım ķızġa basın iyip:

-Siz şahzada èkelgen ķız bolasız ba?-dedi.

Ķız onıñ süykimsiz beynesinen şoşınıp:

-Siz kim bolasız? Munda nege keldiñiz?-dedi üreylenip.

-Men şahzadanıñ jibergen kisisi edim,-dedi ġalım.

-Senen basķa türi tèvirlev birev tabılmadı ma eken!.. Türiñ ķanday jaman edi! Şoşıp kettim,-dedi patşanıñ erke ķızı.

-Siz suluv bolġan soñ tüsi öñdiden ķızġanġan bolar. Men onıñ senimdi ķızmetşisi edim, özi èkesiniñ ķasında ķaldı. Sizdi alıp kel dep jiberip edi,-dedi. Ķız onıñ sözine senip jüruvge ıñġaylana bastadı. Ķız ornınan turdı. Bölmeden şıķķan soñ:

-Men minetin ne alıp keldiñ?-dedi.

-Özim minip kelgen atķa minemiz,-dedi önerpaz.

-Men ol atķa jeke mine almaymın,-dedi ķız.

-Şahzadamen ķalay mingesip kelseñ, solay kete beremiz,-dedi ġalım. Ġalım aldına mindi, ķız artına mingesti. Ķızdı ķulap ketpestey etip beline baylap aldı da, attıñ oñ jaġındaġı tetigin burap jiberdi. At aspanġa ķalķıp uşa bastadı. Ķız ġalımnıñ ķanday oyda kele jatķanın bayķadı. Ķızdıñ jüregi suv ete ķalıp:

-Sumdıķ-ay…ķayda uşıp baramıza?! Şahzada ķayda?-dedi.

-Şahzadaña ölim kelsiñ! Üyinde, èkesiniñ ķasında otır,-dedi, zuvıldap uşķan attıñ jelimen arpalısıp, bir oñ jaġın, bir sol jaġın burap otırġan ġalım.

-Öziñ ḳanday adamsıñ? Ḳojañnıñ èmirin orındamay, betiñmen ketken ḳanday ḳul ediñ?-dedi ḳız.

-Öşir üniñdi, men ḳul emespin. Şahzada maġan ḳoja emes. Men osı uşatın attı istegen şebermin. Meniñ birneşe jılġı eñbegimdi ḳolına tüsirip alıp, magan öñ beruvdiñ ornına zındanġa salıp azaptadı. Atımmen aspandı sayrandap, seni alıp keldi. Endi at ta, sen de ḳolıma tidiñ, köñilim kayda ḳalasa, sonda baram. Meniñ barġan jerime sen de barasıñ,-dedi. Ḳız betin jırtıp, şaşın julıp:

-Oybay, sübihan-ay!..sorlı ekem ġoy, ne süygen küyevim joḳ, ne èkem men şeşem joḳ, ḳañġırdı degem osı ġoy,-dep jıladı. Oġan ġalım:

-Doldanba, attan ḳulap ketesiñ. Men şahzadadan jaman bolmaymın. Adal eñbektiñ esesine azap beretin javız men emes. Seni kütem,-dedi. Ḳız onı tıñdaġan joḳ, solḳoldap jılay berdi.

Aġaş at aspanda ḳalıḳtap otırıp Rum ḳalasınıñ üstine kelgende, sol jaḳ tetigin burap, ḳala şetindegi jemisti ḳorġannıñ ortasına tüsirdi. Ḳalanıñ patşası añ avlap kaytıp kele jatıp, agaş attıñ janında turġan suluv ḳızġa közi tüsti de, èskerimen ḳamap alıp, uşuvġa murşasın keltirmey ustap aldı. Aġaş attı köterip, ḳız ben ġalımdı ertip patşanıñ aldına apardı. Patşa suluv ḳızben, repetsiz ġalımdı körip ḳayran ḳaldı. Ol ḳızġa ḳarap:

-Bul ḳalay, biriñ kisi tañırḳaġanday suluvsıñ, biriñ kisi ḳorıḳḳanday sumıraysıñ! Neġıp jürgen adamsıñdar?-dedi. Ḳız ündemey tömen ḳarap ḳaldı.

-Taḳsır, bul meniñ èyelim. Janıma ertip tamaşalatıp jürmin,-dedi ġalım. Ḳız julıp alġanday:

-Ötirik aytadı, taksır. Men munıñ èyeli emespin. Tipti tanımaymın da. Èytevir bir sebeppen ḳolına tüsirdi de, urlap alıp kele jatır. Ol jaġdaylarımdı öziñizge keyin aytamın. Tek meni osınıñ ḳolınan ḳutḳar,-dedi.

Patşa ḳızdıñ sözin estip, ġalımdı jazalap zındanġa salġızdı da, at pen ḳızdı ordasına alıp ketti. Söytip aspanġa uşḳan ḳız ben ġalımnıñ hali osılay boldı.

Al, şahzada ḳızdan ayrılġanına közi jetken soñ, èldekimniñ “aġaş at osılay ḳaray uştı” degen siltevimen ḳayġırıp izdey berdi. Kezdesken ḳala, ḳıstaḳtan jeke jolıḳḳan adamnan “uşıp bara jatḳan aġaş at körmediñder me?” dep suradı. Keybirevler külip, keybirevler ḳayran ḳaldı. Jaḳın jerde ḳız ben ġalımnan habar bilinbedi. Aḳırında ḳızdıñ ḳalası Sangaġa bardı. Onan da eşḳanday habar tappadı. Biraḳ süyikti ḳızınan ayrılġan

şahzada jalıqpay izdey de berdi. Endigi beti Rum qalası bolıp, oğan tayav bir kişkene qalağa jetti de, keruven sarayğa tüsip dem alıp jattı.

Bir top savdagerler èñgime soğıp otır edi:

-Uvay, men bir keremet esittim,-dedi birevi.

-Ne esittiñ, kène aytşı, biz de esiteyik,-desti janındağılar.

-Osı qalanıñ patşası bir küni añ avlavğa barğan eken deydi, sol patşa añnañ qaytıp kele jatıp jemis bağı işinde ağaş atpen uşıp jürgen bir suluv qız ben türi jaman bir erkekti ustap alıptı.

-E-e…ağaş atpen uşıp jürgen deymisiñ?! Astapıralla, şaytan şığar… Onı qaytıptı?

-Patşa türi jamannan surağan eken, "suluv qızdı èyelim" depti, qız "ötirik aytadı, men onıñ èyeli emespin" depti…

Sarayda jatqan savdagerler: uşatın agaş at, ustalğan qız ben jigit tuvralı añızdı aytkan savdagerlerdiñ èñgimesin qızığa tıñdasıp, quyqıljıta qiyal etisedi. "Qız men munıñ èyeli emespin. Bul meni aldap ağaş atqa mingizip, aspanğa uşıp ketti depti deymisiñ? Patşa qızdıñ sözin tıñdap türi jaman adamdı zındanğa salıptı da, qızdı ordasına alıp ketipti deymisiñ?" dep tañdanıp, èñgime aytqan savdagerden qayta suray berdi. Qayran qalğan biri:

-Oy, sumdıq-ay!.. Èlgi aspanğa uşatın attı qaytıptı?-dedi.

-Qaytuvşı edi? Uşatın at tek turadı deymisiñ? Kökke zuv etip uşıp ketken şığar…-dedi biri.

-Joq, olay bolmaptı, patşa attı da sarayına qamap tastaptı,-deydi.

Bul añızdı estigen soñ şahzada savdagerlerdiñ janına jaqındap otırıp, èñgimeşiden jılı jüzben jaylap suradı:

-Bul uvaqiğa qay şaharda, kim degen patşanıñ sarayında bolğan?-dedi. Savdager jolavşınıñ azıp-tozğan uskınına qarap:

-Öziñ uqpaydı ekensiñ ğoy… ayttım ğoy, osı Rum qalası dep, al patşasınıñ atın surağanım joq. Onıñ sağan qanşa keregi bar? Quda tüsesiñ be? Èytevir, jaqında bolğan keremet dep eldiñ avızınıñ suvı qurıp otır,-dedi.

Şahzada ertemen turdı da, ülken qalağa tarttı. Qalanıñ bir qaqpasınan kirerde esik aldındağı küzetşiler şahzadanı toqtatıp teskere bastadı. Küzetşilerdiñ bastığı keldi de, şahzadanı bastan-ayaq qarap şığıp, patşağa alıp ketti. Olar ordağa kirgende keş

bolıp, orda kisileri tarap, patşa üyine qaytıp ketken edi. Orda esigin küzetken èsker jigitterdiñ qasında şahzada otırıp qaldı. Erikken küzetşiler şahzadamen èñgimelese bastadı.

-Qaydan kele jatqan qonaq ediñ?-dedi biri.

-Parsı şaharinen kelem, ultım da parsı boladı,-dedi şahzada.

-E, solay bolsa ötirikşimin deseyşi!.. Mına zındannıñ işinde bir parsı jatır. Bastan-ayaq sözinde bir şındıq joq. Parsı degender aylaker, quv, sözinde şındıq bolmaydı eken,-dedi. Söytip küzetşiler sıqaq qılıp küle bastadı. Biraq şahzada olardıñ sözin añızdağan joq. Èzilderine qosıla otırıp:

-Sizder, parsılıqtardıñ qanday ötirigin esittiñizder,-dep suraq berdi.

-Biz onıñ ötirigin tügel aşıp bere almaymız. Ol bizdi emes, bizdiñ patşamızdı da aldadı. Patşamız añnañ kele jatıp baq işinde turğan suluv qız, ağaş at körip, sonımen birge türi jaman bir parsını körgen. Sonan jön suraganda: "Ağaş atpen uşıp keldim. Qız meniñ èyelim",-depti. Qızdıñ nesin suraysıñ! Ay deseñ avzı bar, kün deseñ közi bar! Parsı bir quzğın, körgen kisi qorqatınday türi jaman birev. Bizdiñ patşamız da parsı-marsınıñ aldavına köne qoyatın kisi emes, qız ben atın tartıp alıp, özin zındanğa salıp tastadı. Söytip endi sol suluv qızğa patşamız ğaşıq. Biraq ne payda qızdı jın urıp ketken be, peri soğıp ketken be, èytevir deni durıs emes. Bir qusamen avırıp jatqan körinedi. Onısı da ötirik. Öytkeni ğalım bolsa avruvdı da qolınan emdev keluvi kerek edi, qızğa eşbir em istey almaydı. Tegi ğalımdığı ötirik bolsa kerek,-dedi.

Sonımen küzetşiler, agaş at pen qızdıñ, ğalımnıñ jayın tügel ayttı. Şahzada işinen "esebin tavıp at pen qızdı qolıma tüsirip, patşadan qutqarıp alıp ketuvim kerek" dep oyladı. Küzetşilerdiñ jatatın uvaqıtı boldı da, şahzadanı zındanğa javıp tastadı.

Şahzada zındanğa kirgen soñ jatuvğa qolaylı bir jerdi sipalap taptı da, jatuvğa iñğaylandı. Ağaş attı istegen ğalım da sonıñ işinde eken. Ol bir burışına jaygasıp, qalıñ oydıñ tuñğiyığına batıp jatır eken. Onıñ zarı şahzadanıñ uyqısın bölip jiberdi. Ol bılay dep zarlaydı: "Qırsıqqan it qıñır jügiredi degenniñ özi bolıp, meniñ bastapqı bağıtım qıñır ketti. Men qırıq ret qatelestim. Oquv oqıp, öner taptım. Onım durıs edi. Uşatın at oylap şığardım. Mine, meniñ qıñır kektenim! Öletin bala molamen oynaydı degen siyaqtı, meniñ patşada nem bar edi? Ol-bir de, halıq-mıñ edi. Bir ağaştıñ köleñkesinen mıñ ağaştıñ köleñkesi köp edi. Men sonda nege sayaladım! Onıñ bèrin ötkizip alğan

soñ, atķa minip özim kete bermey, ķızdı ne dep alıp kettim? Zaman meniki emes eken, onıñ adamında nem bar edi? Bastı ķatem-patşa meni izdemey turġanda onı men nege izdedim? Köpten ayrıldım. Halıķ meni izderliktey eñbek ister edim. Jalġız at istep onı patşaġa ala jügirgenşe, halıķtıñ bas-basına bir at istep beruvge nege ömirimdi jumsamadım? Mezgilsiz patşa izdep, endi zındanda jatırmın. O, ķayran halıķ, ķayran erkindik!"-dep kürs etip ķulap, jer ķuştı. Şahzada onıñ ġalım ekenin bildi de, ündemedi…

Ertemen küzetşiler, şahzadanı zındannan şıgarıp patşaġa alıp bardı.

-Keşe keşke kelip edi. Sizge keşe èkele almay bügin alıp keldik, özi parsımın dey me…-dep patşaġa mèlimdedi. Patşa şahzadadan jön suray bastadı.

-Parsı elinen edim,-dedi şahzada. Atım-Hurmuz. Tuġan ķalam da parsı ķalası. Önerim emşilik edi. El aralap türli sırķattı emdep, öz önerimdi èr elge jayıp jürgen adam edim,-dedi. Oġan Rum patşası ķuvandı.

-Seni ķuday dèl kerek saġatındakezdestirip otır, mende bir avruv ķız bar, sonı jazatın bolsañ, senen ayap ķalatın ķazınam bolmaydı. Èytevir jazıp ber,-dedi. Şahzada ķızdıñ hal-jayın, avruvınıñ türin, ķaydan kelgenin bilip aldı da:

-Ol ķızdıñ minip kelgen aġaş atı ķayda?-dedi. Patşa ķazınada turġanın ayttı.

-Endeşe sol attı körsetiñiz. Mümkin, ķızdıñ keseline sol at sebep bolar. Aldımen sonı köreyin,-dedi. Patşa özi ertip kelip sarayda turġan aġaş attı körsetti. Şahzada attı aynaldıra ķarap şıġıp, bütin turġanına ķuvandı, endi ķızdı körse, retin tavıp ķaşıp ķutılatınına közi jetti.

-Endi ķızdı körsetiñiz, keselin basayın,-dedi.

Patşa ķız turġan sarayġa alıp keldi. Ķız jındı adamday körinip, janına basķa adamdı jolatpaytın edi. Şahzada janına kelip ķolın ustadı. Ol özinıñ jigitin tanıp: "Ah!"-dedi de, ķuvanġanınan esinen tanıp ķulap ķaldı. Şahzada basın köterip èldebir nèrse aytķan bolıp: "Esiñdi ji, bayķa, meni tanıtpa, bul pèleden aylamen ķutılmasaķ ķiyın, sen tèvirlengen bola ber. Patşaġa tüzuv söylep, ķurmet körset…"-dedi. Ķız tüsindi de, ayla istevge dayındaldı. Şahzada ķızmetşi èyelderge ķızdıñ ķolına salıp ķoyġan kisendi aluvdı buyırdı. Ķız bosanġan soñ patşaġa ķarap, basın idi.

-Taksır, sizdiñ ayırıķşa tüsken ıķılasıñ sebep bolıp, men bul ķızdıñ ķanday keseli bar ekenin bildim,-dedi şahzada.

Rumnıñ patşası tèviptiñ sözin estip, qızdıñ tüzelip qalġanına kattı quvandı. Qızmetşi qızdarı tèvir bola bastaġan suluvdı monşaġa tüsirip, moynına alqa salġan soñ, ol totı qustay qulpırdı. Körgeli kelgen patşaġa iyilip sèlem berip, qolın quvsırıp qurmet körsetti. Oġan quvanġan patşa, tèvipke basın iyip:

-Sizdiñ şarapatıñız bul qızdıñ jının quvıp-aq tastaġan eken. Endi bul qızmetiñizdi men eşuvaqıtta umıtpaymın,-dedi. Şahzada:

-Navqasınan tügeldey ayıqtıruv üşin qızdı ustap tutqın etken jeriñizge aġaş atımen alıp baruvıñız kerek. Èskerleriñiz oq atım jerde aynala qorşap tursın. Men qızdı aġaş atqa mingizip sonı soqqan jındı at üstinde baylap alamız,-dedi.

-Nendey em isteseñiz de ıqtiyar sizde,-dedi patşa.

Erteñine şahzada baqta qızdı atka mingizdi. At pen qızdı aynalıp jürdi de, bir mezette duġa oqimın dep özi de atqa mindi. Söytip attıñ oñ jaġındaġı tetigin burap aspanġa uştı da ketti. Rum patşası qaytıp tusedi dep keşke şeyin kütip turdı da, tün bolġan soñ küder üzip üyine qayttı, jinalġan halıqtıñ biri “olardı jın alıp ketti” dedi. Bir “tèviptiñ özi jın boldı, patşanı aldap alıp ketti” dedi. Patşa tügine tüzinbey sanın soġıp ökindi.

Şahzada qalasına uşıp kelip, qızdı èkelgenin èkesine bildirdi. Èkesi eline habarlap, ülken toyġa dayındıq jasadı.

Patşa balasın üylendirgen ülken toy jasadı. El jinalıp savıq-sayranın kördi. Qızdıñ èkesine habar jiberip, onan köp sıylıqtar keldi. Patşa toy üstinde aspanġa uşatın attı “sıqır” dep dalaġa alıp şıġarıp örtetkizip jiberdi. Balası qanşa tèvir körip kèdirlegenmen èkesiniñ èmirine qarsı bola almadı. Aġaş at sebep bolıp tavıp alġan suluvdı quşıp qala berdi.

Uşatın aġaş attı qaytadan istep beretin ġalım zındanda ölip ketti.

34. TAS BOLĠAN ŞAHAR[167]

Èvelgi zamanda bir şaharda bir ķart pen kempir bolġan. Olardıñ bir nısaptı tavfiķtı ulı bolġan. Künderde bir kün jigit sapar şıġuvġa oylap atasınan, anasınan barıp ruķsat suraġan. Ruķsat alıp ketip bara jatıp, jigit bir şaharġa barıp kirgen. Ol şahar tas bolġan. Èrbir üyleri hèm nèrseleri, kisileri keybirevi otın kesken jerinde baltasımen tas bolġan, ķaysıbir adam otın kötergen boyınşa tas bolġan. Ķaybirevi köşede jürgen kisi siyaķtı tas bolġan. Bul şahardıñ ne sebepten tas bolġanın bilmey, bul jigit şahar boyınşa jürgen. Jüre-jüre patşanıñ üyine kelip kirgen. Patşanıñ üyinde bir tiri adam körmegen. Bolsa da patşanıñ üyinde eki-üş saġat kütip otırġan, bir adam köriner me eken dep. Sol arada patşa üyine patşanıñ ķızı kelgen. Ol ķız bul jigitti körip amandasķan, èri suraġan "ķaydañ keldiñ, ķayda barasıñ" dep. Bul jigit bèrin bastan-ayaķ aytıp bergen. Sonda ķız aytķan: "Bizge bir jaķsı taza kisi kerek edi, üş tün patşa üyinde duġa ķılıp otıruvġa, osınday üş kün duġa ķılıp otıruvşı bolsa, bul şahardıñ halıķtarı jañadan tirilip öz-özine ķaytatın edi",-degen. Bul jigit ķızdıñ sözin ķabıl etip ırza bolġan. Ķıx ben jigit uvaġda ķılġan, eger jigit üş tün duġa ķılıp şahar halķı tirilip öz suvretine ķaytsa, ķız jigitke timek bolġan. Ķız jigitke üş şam bergen de özi ketken.

Bul jigit şamdı jandırıp duġa oķuvġa kiriksen. Tün ortası bolġan soñ, bul jigit janına sonşa köp jındar kelgen. Jındar kelip bul jigitke duġa ķıla bastaġan. Keybirevi otpen örtemekşi bolıp, keybirevi urmaķşı bolıp, keybirevi ķorķatın nèrsemen ķorķıtpaķşı bolıp, ķorķıtıp ķaraġan. Bul jigit tipti ķorıķpaġan. Tün ortası ötken soñ bèri de joķ bolġan. Tañ atķan soñ, bul jigit jatıp uyıķtaġan. Bir uvaķıttan soñ patşa ķızı bul jigit janına kelip suraġan "ķandaysıñ" dep. Jigit javap berdi:

-Ķudayġa şükir, ķudaydıñ ķudiretimen salamat ķaldım,-dep. Ķız taġı ketti. Ekinşi tün jène şam jandırıp duġaġa kiristi. Ekinşi tüni burıñġı ötken tünnen de ķattı ķorķınıştı boldı. Jigit tipti ķorıķpadı. Tün ortası avġan soñ jındar taġı da ketti. Bul jigit jatıp uyıķtadı. Bir uvaķıttan soñ ķız jène kelip burıñġı suraġanday taġı suradı. Bul ķız biraz otırıp ketip ķaldı.

Üşinşi tün bul jigit jène şamdarın jaġıp duġa oķuvġa kiristi. Bul tün burıngıdan da tipti ķorķınıştı boldı. Bul ķorķınıştı tilmen aytıp, ķaġazġa jazıp bitire almaydı. Tün

[167] Tas Bolġan Şahar. *Kazak Ertegiler. C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 254-256.

ortası avġan soñ jındar ketti. Jigit jatıp uyıqtadı. Erteñgisin qız jène kelgen edi, jigitke aytqan:

-Ay, jigit, sen üş tün maşaqat şektiñ, törtinşi kün jène duvalġa jazıp qoy, halqın naġıp tirilgenin. Eger de olay etpeseñ meniñ atam aşuvlanar. Kim munday istedi dep.

Qız aytuvınşa, törtinşi kün ötken soñ tañ atqanda èrbir halıqtar tirilip jüre bastadı. Patşa da tirilip özиniñ üyine kirgen edi. Aşuvlanıp suraġan: “Kim bul isti istegen?”-dep. Sol arada duvaldaġı jazuvdı oqıp körgen. Sol uvaqıtta patşanıñ qızı atası janına kelip, atasın aaytqan:

-Mine, osı jigit üş tün duġa qılıp, sizderdi tiriltti. Patşa qızınan suraġan:

-Ol jigitke ne bermekşi boldıñ?-dep. Patşa qızı aytqan:

-Eger sizderdi tiriltse, özim timek boldım,-degen. Patşa bul jigitti tipti jaqsı körip, qızın bermek boldı. Sol saġat toy qılıp, qızıñ bul jigitke bergen. Sonan bul patşa opat bolġan soñ, bul jigit patşa ornına patşa bolıp, qız ekevi jaqsı ömir sürgen.

35. TÖLEGEN MEN NAZİPA[168]

Burıñğı ötken zamanda bir kempir men şal bolıptı. Şaldıñ jası jetpiste eken. Kempirdiñ jası alpısta eken. Kempir jürip-jürip birneşe jılda bir bala tabadı. Ol balasınıñ atın Tölegen qoyadı. Ol balası on jasqa kelgende jılqı bağadı. Jılqı bağıp jürgende bir qız kelip ayan beredi.

"Men jeti qabat jerdiñ astındamın, mağan barmasañ meniñ atım Nazipa. Meniñ atımdı Nazipa-Nazipa dep, avızıñna tastama",-dep aytıp-aytıp ketip qaladı. Sonansoñ Tölegen dalada jürse de, üyde jürse de Nazipa-Nazipa dep avızınan tastamaydı. Sonan soñ èkesi èdeyilep balasınan bir küni suraydı:

-Seniñ Nazipañ ne? Şırağım, mağan aytşı. Ne deseñ sonı qılayın,-deydi. Èkesi büydegen soñ, èkesine qarap:

-Èke, meniñ aytqanımdı qılatın bolsañ meniñ Nazipa dep jüretinim mınav edi-anav küni jılqı bağıp jürgenimde bir tastıñ tusında qisayıp otıra ketsem, közim ilinip ketken eken, sonda bir qız kelip tüsimde ayan berip ketti,-deydi.

Sonda èkesi:

-Ne dep ayan berip ketti?-deydi.

Sonda Tölegen turıp èkesine:

-Men jeti qabat jerdiñ astındamın, magan bar. Meniñ atım Nazipa. Eger mağan bara almaytın bolsañ meniñ atımdı Nazipa-Nazipa dep avızınnan tastama dep edi. Bèlki, meniñaytqanımdı qılatın bolsañ, men sol qızğa baramın, bata beriñizder,-deydi.

Èkesi:

-Qoy, balam, barma. Jolda jeztırnaq, uv jılan, tav taylaq degender boladı. Jüdè jaman boladı. Jeztırnaq qolımen bir salsa, qırqılıp qalasıñ. Tav taylaq bolatın bolsa, jep jiberedi. Uv jılannıñ uvı tiyip ketse, uvlap öltiredi,-deydi.

Sonan balası ogan könbey jılqısına bir jügendi alıp ketedi. Jılqısına barıp jügenin sıldırlatsa, bir jaman alma-julma qotır tay şavıp keledi. Sonsın Tölegen:

-Nazipağa seni minip baruvşı ma em?-dep èlgi jaman qotır taydı jügenmen urıp jiberedi. Tölegen tağı turıp jügenin sıldırlatsa, èlgi qotır tay tağı şavıp keledi. Èlgi urğanı urganı ma, odan da jaman qılıp jügenmen jaman sabaydı da, qoya beredi. Tağı sıldırlatsa, tağı èlgi qotır tay şavıp keledi. Sonsın Tölegen "osı jaman tay da bir nèrseni

[168] Tölegen men Nazipa. *Kazak Ertegileri. C. I.* Almatı : Jazuvşı Yay., 2000, ss. 188-195.

bilip jürgen şığar" dep, jügendep alıp üyine aparıp erttegenşe-aq adam qızığarlıq bir suluv tulpar boladı. Sonsın Tölegen el-jurtın jinap alıp:

-Qaneki, men jerdiñ jeti qabat astındağı Nazipa deytin qızğa barayın dep jatırmın. Mağan batalarıñızdı beriñizder!-deydi. Sonda el-jurtı:

-Quday peşenendi aşsın!-dep batasın beredi. Sonsın Tölegen èke-şeşesinen bata suraydı. Èke-şeşesi batasın bergisi kelmeydi. Sonda Tölegen turıp, şeşesine qarap:

-Endi sizder batalarıñızdı berseñizder de, bermeseñizder de ketemin,-deydi. Sonsın èke-şeşesi teris batasın beredi. Sol aradağı el-jurtınıñ işinen bir adam şığıp Tölegenge:

-Şırağım, Tölegen, bir-eki kün jol jürgennen keyin bir ülken bel bar, sol beldiñ arjağında bir qalıñ orman bar. Sol toğayğa barıp et pisirip jep otırğanıñda jeztırnaq keledi,-deydi. Odan keyin Tölegen üş tuv qoydı üytip alıp, avılınan şığıp jüre beredi. Eki kün jürip èlgi adamnıñ aytqanınday-aq, bir togay bar eken. Sol toğayğa barıp attan tüsip, atın tusap sol arada etin pisirip jep otırğanda, bir qatın keledi. Sonsıñ Tölegen turıp:

-Jeñgey, et jeñiz,-deydi. Èlgi qatın jenin tüsirip jiberip, qolınıñ uşımenen ğana bir-eki ret etten alıp jeydi. Sonsın èlgi qatın turıp:

-Şırağım, bul arada neşe kün bolasıñ?-deydi. Tölegen turıp:

-Jeñgey, bul arada eki kün bolam,-deydi. Tölegen èlgindey degen soñ, èlgi qatın üyine qarap jüre beredi. Tölegen turıp:

-Jeñgey nege kelip ediñiz?-deydi. Èlgi qatın turıp:

-Şırağım, toğay örtenip bara jatır ma dep kelip edim,-deydi de jüre beredi.

Tölegen munıñ jeztırnaq ekenin biledi de, bir tomardıñ tübin qazıp-qazıp şekpenin tomardıñ üstine javıp, tömen qarap otırğan adamğa uqsatıp qoyadı. Özi sol tomardıñ astında jatadı. bir uvaqıtta jeztırnaq eki bilegin sıbanıp kelip tomardı: "Sen Tölegen bolsañ, men jeztırnaq",-dep salıp jiberedi. Salıp jibergende tomar qaq jarıladı. Tölegen tura salıp: "Sen jeztırnaq bolsañ, men Tölegen!"-dep, qılışımen belinen bir şabadı. Şapqanda belinen qaq bölinedi. Sonsın arjaqta èke-şeşesi bar eken. Ar jaqta turıp èke-şeşesi:

-Barma desem bolmap eñ, qayteyin. Öz basıña öziñ ölim tilep aldıñ,-dep zarlap-zarlap üyine kirip ketedi. Sonsın Tölegen bul pèleden qaytıp qutılam dep, atına:

-Ayt, şuv, januvar, endi öler jerimizge keldik,-deydi. Sonsın atı uşıp barıp, bir teriktiñbasına şığıp ketedi. Söytse, èlgi tav ķusap domalanıp kele jatķan tav taylaķ eken. Èlgi terektiñ ķasına kelip Tölegenge moynın sozadı. Sozadı, moynı jetpeydi. Tölegenniñ ķırıķ ķulaş aydarı bar eken. Atınıñ ķırıķ ķulaş jalı, ķırıķ ķuyrığı bar eken. Öziniñ ķırıķ ķulaş aydarın kesip aladı. Atınıñ ķuyrığı men jalın da kesip alıp, üşevin jalġastırıp èlgi jeztırnaķtıñ ķolın uşına baylap, tav taylaķtıñ töbesinen tastaydı. Sonsın tav taylaķtıñ töbesin tesip tüsedi. Tav taylaķ èlgi jerde ölip ķaladı. Tölegen jerge tüsip, èlgi tav taylaķtıñ töbesin oyıp aladı. Oyıp alıp ketedi. Birneşe jol jürip kele jatsa, tündi tuman ķıldırıp, bult bastırıp ülken bir nèrse aydap kele jatır eken. Onıñ uv jılan ekenin bilip:

-Ayt, şuv, januvar, endi öler jerge keldik,-degen eken. At uşıp barıp, bir terektiñ basına şığadı. Sonsın uv jılan neşe ķırım jerden uvın şaşadı. Uvı Tölegenge jetpeydi. Terektiñ janına kelip şaşadı, onda da jetpeydi. Sonsın Tölegen èlgi jeztırnaķtıñ ķolın tastaydı. Naķ ķuyımşaķtıñ üstinen tastaġan eken julıp tüsedi. Sonsın Tölegen jerge tüsip, ķuyımşaġın oyıp aladı. Onan keyin Tölegen jürip kele jatsa, bir aķ kiyimdi, aķ saķaldı, aķ esekti şalġa jolıġadı. Sosın Tölegen: “Assalavmaġaleykum!”-dep sèlem beredi. Èlgi kisi: “Èleykumissalam, balam! Naġıp jürgen balasıñ?”-deydi. Tölegen: “Ulı joķķa ul, ķulı joķķa ķul bolayın dep jürgen balamın”,-deydi. Sonsın èlgi şal: “E, balam, maġan sen ul da, ķul da bolmay-aķ ķoy. Saġan men ķul bolayın”,-dep Tölegenniñ soñınan eredi. Ekevi bolıp kele jatsa, tağı bir kök sèldeli, kök şapandı, kök esekti şal jolda jolıġadı. Tölegen sèlem beredi:

-Assalamaġaleykum, ata!

-Èleykumissalam, balam, naġıp jürgen balasıñ?

-E, ata, ulı joķķa ul, ķulı joķķa ķul bolayın dep jürgen balamın.

-Balam, sen maġan ķul bolmay-aķ ķoy, saġan men ķul bolayın,-dep o da soñınan eredi. Endi eki joldas tavıp alıp jürip kele jatsa, tağı bir sur sèldeli, sur şapandı, sur esekti bir şal jène kezdesedi. Sonsın Tölegen: “Assalamaġaleykum, ata!”-deydi.

- Èleykumissalam, balam, naġıp jürgen balasıñ?-deydi. Tölegen aldında aytķandarın buġan da ķaytalaydı.

- E, balam, maġan sen ul da, ķul da bolmay-aķ ķoy. Saġan men ķul bolayın,-dep soñınan ol şal da eredi. Sonsıñ törtevi bir köldiñ basına avķattayın dep tüsip, dem alıp otırġanda èvelgi jolıķķan şal Tölegenge ķarap:

-Balam, mına künşıġıs jaķta bir jaman davıs şıġadı ġoy,-deydi. Söytse, èvelgi jolıķķan tıñşı eken. Ekinşisi sınşı eken. Üşinşi esepşil eken. Tıñşı èlgindey degen soñ, ķılışın ķolına alıp jaydaķ atın minip:

-Sizder osı arada tura turıñızdar!-deydi. Aydap şavıp bir aķ boz üyge kelse, bir hannıñ ķızı baylavlı tur eken. Esikten irkilmey Tölegen kirip keledi. Sonda èlgi baylavlı ķız turıp:

-Oybay, kelme, aydahar bar. Bügin meni jutatın küni. Osı arada birneşe mıñ üy bar edi, künde birevin jutadı. Meniñ èkem han edi. Aydahar meniñ èkeme: “Sen osı ķızıñdı baylap berip ket,-degen eken.-Eger baylap berip ketpeseñ öziñniñ tuķımıñmen ķurtam”,-degen eken. Sonan ķorķıp meni baylap berip ketti,-deydi. Sonsın bir uvaķıtta aydahar keldi. Aydahar kele bergende Tölegen ķılışpen eki salıp öltiredi. Sonsın ķızġa:

-Èke-şeşeñ ķaşıp ketti dep nanbas, mına aydahardıñ ķuyrıġın, murtın kesip bereyin,-deydi. Ķızġa Tölegen aydahardıñ murtın, ķuyrıġın kesip beredi. Sonsın ķuvana-ķuvana üyine ķaray jügirip bara jatsa, kişi şeşesi ķızına ķudayı bereyin dep tezek terip jür eken. Ķızın köre salıp hanġa barıp:

-Han-av, han, ķızıñ kele jatır!-deydi. Sonsın han dalaġa şıġıp:

-Ol tilevi ķurġır, meniñ basımdı ķurtayın dep kele jatķan şıġar,-dep, bir attı minip alıp, ķızınıñ aldınan şıġıp: “Balam, keyin ķayt, meniñ basımdı ķurtayın dep kele jatķan şıġarsıñ”,-dep keyin ķumaķşı boladı. Sonsıñ ķız:

-Èke, men aydahardı öltirip keldim!-deydi. Oġan èkesi senbeydi.

-Èke, senbeseñ ķuyrıġın, murtın kesip alıp keldim,-dep èlgi kesip alġan ķuyrıġın, murtın èkesine körsetedi. Sonsın bunıñ öltirip kelgenine senedi. “Şıraġım, kim öltirip berdi?”-dep ķızınan suraydı. Ķızı:

-Èke, bir jigit kelip ķılışpen eki salıp öltirdi,-deydi. Han ķuvanıp toy jasap, jer jüzinde adam ķaldırmay şaķırtadı. Jurt jiyılıp bolġannan keyin han jigitine ķarap:

-Dalada adam körseñ, sonı şaķırıp kel,-deydi. Sosın jigit:

-Anav köldiñ basında üş adam kördim, sonı şaķırıp alıp keleyin,-dep barsa, èlgi üş adam tört adam bolıp ķalıptı. Sosın èlgi tört adamdı şaķırıp, hannıñ ķızınıñ aldınan

ötkizedi. Qız orta kezindegi Tölegendi ustay aladı. Han qızın Tölegenge “al” deydi. Tölegen:

-Men almaymın, mına qasımdağı joldastarıma berseñ men ırza bolam,-deydi. Onan keyin èlgi èveli jolıqqan tınşığa berip jiberedi. Onımen ol ketedi. Sonan soñ üşev bolıp bir jerge kelse, birneşe adam bir dariyadan öte almay jılap tur eken. Tölegen èlgi adamdardı urıp-soğıp qayıqqa mingizedi. Özi esetin esekti aladı. Onan keyin ortasına barğan kezde qayıq qayqañ ete qaladı. Tölegen şınaşaq qolın suvğa salsa, qolına bir jüzik iline ketedi. Onı aladı da, qaltasına sala saladı. Ol adamdardı ötkizse, taği eki qayıq adam qalğan eken. Sodan taği bir qayıq adam alıp ötip bara jatqanda qayığı jène qayqañ ete qaladı. Endi ol suq qolın tığıp alsa jène de bir altın jüzik ilinedi. Qalğan bir qayıq adamdı taği ötkizip kele jatsa, taği qayıq qayqañ ete qaladı. Sonsın Tölegen bar qolın tığıp aladı. Sonda qolına bir altın kebis ilinedi…

Onı alıp ketip bara jatsa, bir jerden qisıq tütin körinedi. Barıp keleyin dep soğan qarap jüredi. Bir uvaqıtta èlgi köringen qisıq tütinge keledi. Kelse, bir üy tur eken. Tölegen: “Üyde kim bar?”-deydi.

-Özimiz bar,-dep esikten qatın qaraydı. Tölegen: “E, şeşe, tüsip köje işe ketuvge bola ma?”-deydi.

-Şıraqtarım, tüse qoyıñdar,-deydi. Sonımen Tölegen qasındağı joldastarımen tüsedi. Östip üyge kirse, èlgi kempirdiñ üş qızı bar eken. Üşevi tırq-tırq etip küle beredi. Kempir turıp:

-Jalmavız qatındar, nege küle beresiñder?-deydi. Sonsın kempir turıp: “Kişi qatın, sen nege külesiñ?”-deydi. Kişi qızı turıp:

-Meniñ Tölegen şınaşaq qolımdağı jüzigimdi alğanına külemin,-deydi.

-Ortanşı qatın, sen nege küsesiñ?-deydi. Ortanşı qız turıp:

-Mınav Tölegenniñ suq qolımdağı jüzigimdi tartıp alganday qılıp alğanına külemin,-deydi. Kempir ülken qızına: “Èy, ülken qatın, sen nege külesiñ?”-deydi. Sonda ülken qızı turıp:

-Men Tölegenniñ aybatımen kebisimdi qorqıtıp alganına külemin,-deydi. Tölegen sup-sur bolıp otıra beredi. Sonsın idtep bergen tamağın işip bolıp, atına minip alıp aydap kete beredi. Birneşe kün jol jürip bir jerge tüsip, tamaq jemekşi boladı. Tölegen atınan tüsip, “qalay boldı” dep, bir ülken tastıñ üstine şığıp alıp jılap otırıp,

közi ilinip ketedi. Sonsın Tölegenniñ tüsinde Nazipa ayan beredi. “Tölegen, men osı astındağı tastıñ işindemin. Sırtqı esikti qasqa tay bolıp tepseñ aşıladı. Tağı da işinde bir esik bar. Ol esikti alşaq müyiz aq serke bolıp süzseñ aşıladı. Al endi onıñ işinde bir esik bar, ol esikti qolıñmen iterseñ özim aşam”,-deydi de ketip qaladı. Sonsın Tölegen turıp, èlgi Nazipanıñ aytqan aytqan sözиniñ bèrin de isteydi. Üyine kirip amandasıp, süyisedi. Birneşe ay jatadı. sonsın Tölegen Nazipağa: “Men üyde qarap jatpayın, añ avlap keleyin”,-deydi. Nazipa onıñ aytqan sözin maqul köredi. Tölegen añ avlap ketedi. Bir kempir Tölegenniñ soñınan qalmaydı. “Tölegen-av, men seniñ şeşeñ emes pe edim?”-dep, eki-üş kündey soñınan qalmaydı. Sonsın Tölegen èlgi kempirdi üyine ertip alıp keledi. Nazipa jılap esikti aşpay otıradı. Tölegen kelip:

-Esikti aş, ataña nèlet, meniñ şeşem kelgende nege esikti aşpay otırasıñ?-deydi. Sonsın Nazipa esikti aşadı. Èlgi kempir özi bir jalmavız kempir eken. Bir han “Tölegenniñ qatının alıp kelip ber, onan keyin ne qalasañ, sonı al” dep jibergen eken. Sonsın èlgi kempir birneşe ay jürip kelinine:

-Şırağım balamnıñ janı ne eken, sonı surap kel,-deydi. Nazipa barıp Tölegenniñ janın suraydı. Tölegen sonda:

-Meniñ janım “ot-ot” dey berse, ölip qalam,-deydi. Kempir munı esitkennen keyin bir ayğa deyin “ot-ot” dep jüredi. Oğan Tölegen ölmeydi. Kelinine tağı surap kel deydi. Tağı barıp Tölegennen suraydı. Tölegen: “Meniñ janım “suv-suv” dey berse, ölip qalamın”,-deydi. Nazipa enesine kelip:

-Balañnıñ janı suv eken. “Suv-suv” dey berseñiz ölip qaladı eken. Munı estip alıp kempir bir ayğa deyin “suv-suv” dep jüredi. Biraq Tölegen ölmeydi. Sonsın tağı da Nazipağa “bar, tağı surap kel” deydi. Nazipa tağı da barıp suraydı.

Tölegen:

-Meni özltire almay jür ekensiñ ğoy, meniñ janım anav turğan sarı oramal, sonı aparıp suvğa salıp jiberseç ölip qalamın,-deydi. Nazipa èlgi kempirge barıp aytadı. Kempir sarı oramaldı aparıp suvğa salıp jiberedi. Tölegen şalqasınan jatıp ölip qaladı. Kempir men Nazipa ekevi jılap neşe kündey üyinde otıradı. Onan keyin kempir turıp:

-Şırağım, Nazipa, anav köldiñ basına barıp köñil kötereyik,-deydi. “Maqul”,-dep bir köldiñ basına barıp otıradı. Bir uvaqıtta èlgi kempir bir qayıqtıñ işinen Nazipağa alma alıp beredi. Onı Nazipa jep bolıp:

-Ene, tağı alıp berşi!-deydi. Tağı alıp beredi. Tağı jep bolıp Nazipa: “Tağı alıp berşi,ene”,-deydi.

-Öziñ barıp alıp jeyşi!-deydi kempir. Sol uvaqıtta Nazipa barıp qayıqtıñ işine kirip alıp jeyin dep jatqanda qaqpağın jaba salıp, aydap hanğa aparıp beredi.

Tölegenniñ bayağı eki joldası kelip, Tölegenniñ jatqan üyine kirse, Tölegen ölip jatqanın körip, eki joldası jılap-jılap èlgi köldiñ basına kelip otıradı. Otırsa, bir sarı jolaq jayın ketip bara jatadı. Eki kisi turıp:

-Èy, sarı jolaq jayın, suvda ne kördiñ?-deydi. Sonda jayın:-Suvda sarı oramal kördim,-deydi. Èlgi eki kisi: “Qayda kördiñ?”-dep jügirip keledi. Èlgi jayın körsetedi. Èlgi sarı oramaldı alıp barıp Tölegenniñ betine jırtıp jiberedi. Sonda Tölegen: “Uyqtap ketken ekem ğoy”,-dep alıp turadı. Sonsın Tölegen èlgi eki joldasımen köldiñ basına barıp otıradı. Bir uvaqıtta bir qolına quman ustağan bala jügirip keledi. Sonsın Tölegen èlgi balağa: “Sen mına jüzikti qumannıñ işine sal. İşine salıp hannıñ kişi qatınına alıp barıp ber”-deydi. Èlgi bala jüzikti jüzikti Nazipağa aparıp beredi. Èlgi jerde Nazipa jalınşa lap etip şañıraqtan uşıp ketedi. Aydap otırıp Tölegenge baradı. Tölegen Nazipanı alıp eline qaytadı. Èlgi eki joldasına eki hannıñ qızın alıp beredi. Özderi birneşe kün jol jürip eline baradı. Èke-şeşesi quvanıp toy jasaydı. Söytip Tölegen men Nazipa muratına jetedi.

36. ÜŞ MURIN[169]

Ertede bir bay bolıptı. Ol sol alaptağı eldiñ eñ bayı, èldisi, onan aşqan töñirekte bay joq eken. Düniye- mülik, mal degender köp, biraq bala joq. Bèybişesi men baydıñ özi ġana. Zarığıp jürip bir ul köredi. Bay quvanıp mañaydağı eldiñ bèrin şaqırıp toy jasaydı. Otız kün oyın, qırıq kün toyı boladı. Jaqın dostarına sıyın beredi. Köp jıldar ötti. Bala er jetti. Baydıñ bèybişesi düniyeden qayttı. Üy, mülik iyesiz qalġan soñ, bay balasına èyel èperuvdi maqul körip, töñirekten qız izdedi. Biraq köñilge unarlıqtay jasavlı suluv qızdar kezdespedi. Aqırı körşi elderdiñ birinen bir baydıñ qızına söylesip, quda tüsti. Küyev qaynına barıp, qalıñdığın körip, qalıñdığına köñili tolıp qayttı. Qalıñ malġa jılqını üyirmen, qoydı qosağımen aydatıp jattı.

Küyevdiñ qayıñġa baratın uvaqtı da jaqındadı. Osı kezde bay düniyeden qaytıp, küyevdiñ saparına böget boldı. İyesiz üydi küzetip otıruvġa bolmadı. Qalındığın èkeluvge qasına bir jigitti ertip, qaynınına jürip ketti.

-Küyev keldi! Küyev keldi!-dep jeñgeleri men balsızdarı küyevdi qarsı aldı. Küyevdiñ joldası mèn-jaydı aytıp, köp jatuvġa bolmaytının ayttı. Qudalar bul usınısqa qarsı bolmadı. Küyevdi jöneltuvge qam istedi. Köpten avır qazamen köñilsiz jürgen küyev jeñge, baldızdarımen oynap köñili köterilip qaldı. Baldızdarı oġan köp qıspaqtar jasadı. Tuvısında öleñ aytıp, ertegi aytıp körmegen küyevge "öleñ ayt" dep te qısadı. Küev joldastıñ üyretken öleñin aytam dep, ögizdiñ davısınday juvan davısımen ayqay salġanına jeñgeleri külip mazaq etip, müldem uyaltıp bitirdi.

Jüruv uvaqıtı tayanġan soñ qaynagaları qonaqqa şaqıra bastadı. Erteñ qalıñdıq oynatamız degen küni kişi jeñgesi qonaqqa şaqırdı. Küyev joldasımen, ata-enesine, qalıñdıq, baldızı-bèri qonaqqa otavġa keldi. Oynap-külip, araq-şarabın işkennen keyin et keledi. Qonaqtarda pışaq joq bolıp, üyde bir ġana pışaq bolgandıqtan, ülken üyden pışaq èkeluvge kişi baldızı ketti. Et tuvralıp bolıp qaldı. Qız èli joq. Endi qızga qaramay etti jey beruvge tura keldi. "Keler, artınan işer" degen, bèybişeniñ sözinen keyin etti jey bastadı.

Qız jügirip ülken üyge kelse, bir dıbıs şıgadı. Esikten kirmey qız tıñdap edi, tipti qorqınıştı sözder aytılıp jatır eken. Qız kim ekenin biluv üşin jabıqtan sığalap qarap edi, bir üş adam otır. Biri törde, ekevi eki jaq bosağağa taman otır. Murındarı tipti ġalamat.

[169] Üş Murın. *Kazak Ertegileri. C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 153-156.

Üşeviniñ murnı ot basında birine- biri tiyisip otır. Ne degen ġajap! Qızdıñ jüregi körgende zuv etip tas töbesine şıqtı. Biraq özin-özi toqtatıp, ne de bolsa sözin tıñdayın, kim ekenin bileyin dep, jabıqtan sıġalap tıñdap turdı. Èñgimeniñ türi qorqınıştı. Jezdesine qavip tönip tur. Qaydan şıqqanı belgisiz, èytevir dos emes jav. Qız èñgimeni basına esti almağanına qapalandı. Onıñ estigen sözderi mınav: "Küyev qızdı alıp bara jatqanda men onıñ jolında janat işik bolıp qulpırıp jatayın. Küyev aldımen kele jatıp, atınan tüsip meni kiyedi. Sonda men onıñ iyığına basıp, mısıl bolıp, öltireyin".

"Küyev qudalardan ozıp ketkende, men onıñ qarnı aşqan kezde altın tabaqta taġam bolıp jatamın. Sol uvaqıtta ol meni sözsiz jeydi. Men onıñ işine kirne bolıp jabısıp, işin tesip öltireyin".

"Küyev ömirinde körmegen, minbegen bir jorġa bolıp üstime altın er-toqım erttep aldınan taypaltıp öte şıġamın. Jorgası boldırıp kele jatqan küyev tamaşa jorġaġa qalayşa minbeydi. Men sol uvaqıtta onı japan dalaġa alıp qaşıp aparıp öltiremin".

Qızdıñ estigen èñgimesi osı edi. Osını aytıp bolġan soñ üş murın joq boldı. Qız ne ġajap ekenin bilmedi. Öñi qaşıp ne isterin de bilmeydi. Qalay da jezdesin qutqaruv kerek. Biraq osı mezgilde ol qalay qutqaruvdı da oylap taba almadı. Tek qutqaruv degen oy onıñ basınan şıqpadı, jürektiñ basınan ketpedi.

-Erkem, neġıp tursıñ?-degen jeñgesiniñ sözi onıñ oyın bölip, esine keltirdi.

-Ot sönip qalġan eken, üy qarañġı bolġan soñ qorqıp turmın. Pışaqsız qaytıp baruvġa jezdemnen uyalıp turmın,-dedi qız: "Nesine uyalasıñ, jür tamaq iş. Men aytpayın, basqa bir jumısqa aynalıp qaldım de",-dep jeñgesine qızdı ertip ketti. Qızdıñ körip-bilgenin adam bilgen joq. Toy ayaqtaldı. Küyevdi jöneltuvge qam istep baratın quda-qudaġilar da èzirlendi.

-Şıraġım, sen osı üydiñ şaruvasına iye bola tur biz qaytıp kelgenşe, biz kelgennen soñ sen barasıñ,-dedi şeşesi qızġa. Qız buġan işinen keyip:

-Apa, meniñ jezdemmen birge barġım keledi. Birge barıp tètemniñ qasında bolayın,-dedi. Qızdıñ tètesi de: "Menimen birge jürsin, ulıqsat et, apa",-dep ötindi. Uzatılıp ketip bara jatqan qızınıñ sözin eki qılmadı. Şeşesi ertip jürdi. Dèl jürerde qız qoynına ağasınıñ aq semserin tığıp aldı. Jezdesimen birge salt atqa minip jürip otırdı. Aldımen ozıp kele jatır edi, joldıñ jiyeginde bir janat işik jatır.

-Baldız, meniñ işigimdi sen kiy. Men mına işikti kiyeyin.

-Men èpere ķoyayın, jezdeke!-dep attan ķarġıp tüsip, işikti aķ semsermen ķız tilgilep bıt-şıtın şıġardı da, atına minip jürip ketti. Küyev işinen "yapırmay, mına ķız işikti maġan ķimaġanı ma? Nege jırtıp tastadı?" dep, ķızdı jek kördi.

-Baldız, işiktş nege keskilep tastadıñ? ķiyu kerek edi ġoy!

-Üstiñizde işik bar. Dalada jatķan kiyimdi kigen uyat emes pe? Siz arlanbaġanıñızben men arlandım,- dep ķız javap berdi. Küyev ķızdı unatpadı. Ata-enesinen uyalġanınan eş nèrse dey almadı. Tağı alġa jürip ketti. Küyevdiñ ķarnı aşıp kele jatır edi, bir altın tabaķ tolġan taġam tas üstinde tur eken. Ķız tağı da sekirip tüsip: "Jeseñiz alıp bereyin",-dep küyevdi tüsirmey, tagamdı tögip topıraķķa aralastırıp, ayaġımen taptap tastadı. Küyev işinen tağı ızalandı.

-Bir suvġa jetkenşe tamaķtanatın, nege töktiñ onı?

-Daladağı ķaldıķ tamaķtı jev siz siyaķtı ülken adamġa uyat emes pe, jezde?! Ķalayşa arlanbaysız? "Saġan dava bolmas" dep, küyev işinen tınıp jüre berdi. Atı boldırıñķırap ķaldı. Sondıķtan jüristi. Bayavlattı. Dèl osı mezgilde ķañtaruvlı altın er-toķımdı ķara jorġa taypaltıp öte şıķtı. Küyev kuvanıp ketip: "Dır-r-r, januvar!"-dep edi, jorġa tura ķaldı. Ķız küyevden burın jetip, aķ ķanjardı kök jonnan saldı da bir-aķ tarttı. Jorga ķulap tüsti. Küyev ķattı renjidi. "Sen dos emes, ķas eken" dedi işinen.

-Jezdeke, siz buġan renjimeñiz. Dalada birevdiñ ketip bara jatķan jorġasın ustap minuv sizdey bay balasına uyat dep bilemin özimşe,-dedi ķız.

-Onda ol attı nege öltirdiñ? "Öltirgennen köri sizdiñ astıñızdan birev tanıp avdarıp alıp jürse, maġan sol uyat. Sondıķtan öltirdim". "Jaraydı, maġan ķuv dalada kezdesken dèvletti ķimaydı ekensiñ. Endi soñġı kele jatķandardı tosayıķ",-dep attan tüsip, ekevi de ün ķatıspastan otırıstı. Ķudalar kelindi èkelip salıp, az künnen soñ eline ķayttı. Baldız jezdesiniñ üyinde ķaldı. Tètesin jalġız tastaġısı kelmedi. Biraķ jezdesi ķızdıñ bakıtsızdığına ķaray, tabanın tilip, kün etip ķoyġa salıp ķoydı. Ķısı-jazı ķoydıñ soñında jürip zarlavmen küni ötti. Ötken oķiġalardı estigen tètesi de "duşpansıñ" dep, siñlisine janı aşımadı, küyevine ķosıldı. Ķız ķoyda jürip urşıķpen jip iyirip, eki-üş jılġı iyirgen jipterin jinap, ķalaġa barıp kelip jüretin bir savdager bar edi, soġan "bazardan üstime köylek èkelip ber, soñsoñ bir aķ tas, bir kök tas (ķasiyetti) bar. Sonı èkep beriñiz" dep berdi. Özi kündikpen kün ötkizip jüre berdi. Talay tayaķ ta jedi. Biraķ ne istese de şıdadı. Aķırı savdager ķoja keldi. "Tas ķımbat eken, köylek aluvġa pulıñ

jetpedi” dep, eki tas èkep berdi.bir küni qız avıl adamın jinap alıp, aq serkeniñ müyizine qaladan èkelgen eki tastı baylap, köptiñ ortasına şığıp, jezdesi qaynına barganda, otavda qonaqta otırıp ülken üyge pışaqqa barıp, dèv üş murındı körgeniñ, olardıñ sözin, jolda işikti tilip, tagamdı bılğap, jorğanı öltirgen sebepterin tügel aytıp şıqtı. “Osı sözimniñ şındığına mına aq tas pen kök tas kuvè. Eger osı sözim şın bolsa, mına aq sirke qabınan jarılıp öledi” dep, sözin ayaqtadı. Osı mezgilde aq serke qabınan jarılıp öldi. Halıqtıñ şındığına közi jetti. Köpşilik qızdıñ jezdesin kinalap, qızdı kiyindirip, sıylap ayıp èperdi. Eş kinèsi joq taza qız jezdesinen teñdik alıp, qoy bağuvdan bosap, köksegen armanına jetti. Jezdesi jurt aldında kinèsin moynına alıp, baldızın kütip sıylamaq boldı.

37. ÜŞ ҚAYĠILI ADAM[170]

Burıñğı zamanda bir patşa bar edi. Ol patşa ķus salıp, it jügirtip kele jatsa, aydında üş adam balşıķķa avnap jatır. Patşa bularġa tañ ķalıp basınan ötken uvaķigaların suradı. Olardıñ birevi patşaġa javap beredi:

-Men bir baydıñ balası edim, özim jurttan asķan èdemi suluv edim. Bir ķalaġa savda ķıluvġa barġan edim, ķala halķı meniñ jüzimniñ èdemiligine tañ ķalıstı. "Baġdat ķalasındaġı patşanıñ bir suluv ķızı bar edi. Sol ķızġa layıķ jigit eken" dep. Sol uvaķıtta jurttıñ aytķan patşanıñ ķızına ġaşıķ bolıp izdemek boldım. "Maġan sonday ġaşıķtıķ otı tüsti" dep, atama ayttım. "Baġdat ķalasında bir suluv ķız bar eken, ruķsat berseñiz boldı" dep. Onan soñ "barma" dese de, "men sol ķızdı izdemey ķoymaymın" dep, atamnıñ tilin almay izdemek boldım. Janıma jüz dildè pul salıp aldım jène eki ķorjınbas nandı azıķ ķılıp jurmek bolıp edim, atam maġan üş nasihat ayttı:

Birinşi: "Jolda aldıñnan ülken suv kelse, eki ret namaz oķıp öt".

Ekinşi: "Öziñnen ülkenderdi ķurmet etip sıyla",-dedi.

Üşinşi: "Ülken aġaştın köleñkesine jatpa",-dedi.

Atamnıñ osı üş aķıl sözderin köñilime alıp jüre berdim. Bir künderde bir ülken dariyaġa kez keldim. Atamnıñ aytķan sözimenen dariyaġa tüsip dèret alıp, eki ret namaz oķıp öteyin dep edim jañaġı dariya tolķıp ketti. Dariya işinen bir ülken jayın şıķtı. Meni juta almay dariyanıñ şetinde ķayırlap jatıp ķaldı. Atamnıñ öziñnen ülkendi ķurmet et dep aytķanı osı şıġar dep, ol jayınġa bir ķorjınbas nanımdı berdim. Jep ķoydı. Jène üstine suv şaşıp balşıķtarın juvıp taza ķıldım. Sonan soñ jayın suvġa tüsip ketti. Onan soñ bul jerde jayın bar eken dep, tömenge ķıdırıp barıp dariyadan öttim. Sol uvaķıtta kün ıstıķ bolıp ketti, bir ülken köleñkeli aġaş tur eken. Onıñ köleñkesine barıp jattım. Közim uyķıġa barġan uvaķıtta aspannan maġan bir nèrse tikelep kele jattı. Onan ķorķıp tura ķaştım. Ķaşıp kele jatsam aldımnan bir aķsakaldı adam şıķtı. Ol aķsakal maġan: "Balam, ne sebepti ķorķıp kele jatırsıñ?"-dedi. Men körgenderimdi bayan ķıldım.

Ķaytıp èlgi aġaştıñ tübine keldik, ķarasaķ èlgi aspannan tüsken jüz ķulaştay aydahar jılan eken. Ol aydahar eki bölinip jatır. Oġan tañ ķalıp otırdıķ. Onan keyin şal ekevmiz joldas bolıp, suluv ķızı bar Baġdat ķalasına keldik.

---

[170] Üş Ķayġılı Adam. *Kazak Ertegileri. C. III.* Almatı: Javuvşı Yay., 2000, ss. 14-19.

Ekevmiz sol jerde birimiz èke, birimiz bala bolıp künine jartı nan tapsaq ta, bölip jemek boldıq. Odan keyin ata-bala ekevmiz Bağdat qalasında turıp, bağanağı meniñ jüz dildè aqşamnıñ eluv dildesine düken satıp alıp, qalğan eluv dildèsine savda qıldıq. Biraq bizge eşkim savda qılmadı, biz qün köre almaytın da dèrejege jettik.

Bir uvaqıtta suluv qızı bar patşanıñ atama aşuvı kelip, atamdı basqa jayğa aydap jibermek bolıp kelip, "şal qaydasıñ" dep ayqaylaydı. Atam: "Lèppay, taksır, üyge tüsip tamaq avız tiyiñder",-dedi. Patşa attan tüsip dükenge kirip edi, atam patşağa bie kese şay jène bir bölek nan berip keñes bastadı. Patşa nan men şaydı işip, jep bolğan soñ atamnan javap suradı. "Meniñ kelgenime qanşa uvaqıt boldı",-dedi. Atam ayttı: "Sizdiñ kelgeniñizge eki kün boldı",-dedi. Patşa aytıptı: "Ne sebepten eki kün boladı? Şaydı işip, nandı jaña jep bolıp otırmın",-dedi. Sonan patşa tañ qalıp üyine kaytıptı.

Üyine barsa, patşanıñ vèzirleri: "Eki künnen beri qayda jürsiz?"-dedi. Sol uvaqıtta patşanıñ aşuvı qattı kelip şal babanı öltirmek bolıp, qaytadan atqa mindi. Şalğa kelip: "Şal qaydasıñ?"-dedi. Şal: "Lèppay, taksır!"-dep aldınan şığıp, patşağa: "Taqsır, qazir üyde tamaq bar avız tiyiñiz",-dedi. Patşa attan tüsip üyge kirdi. Bağanağıday bir şèynek şay, biraz nan berdi, onı işip-jep bolğanşa şal patşağa èñgimeler ayta berdi. Şaydı işip, nan jep bolğan zamanda patşa ayttı: "Meniñ kelgenime qanşa uvaqıt boldı?"-dedi.

Şal ayttı: "Sizdiñ kelgeniñizge segiz kün boldı",-dep, sol sözden ekevi erisip "bès" qıldı. Atam ayttı: "Sizdiñ kelgeniñizge segiz kün anıq bolsa, meniñ balama suluv qızıñızdı beriñiz, eger segiz kün bolmasa, meniñ basımdı alıñız jène mal-mülkimdi talan qılıñız!"-dedi. Patşa maqul boldı.

Üyge barsa, patşanıñ üyindegi qatın-balaları jène vèzirleri jılap otır eken. Segiz künnen beri patşamız joq dep. Onda patşa atamnıñ qılğanına qayıl bolıp: "Şal balasın ertip kelip qızımdı alsın, qızımdı beremin",-depti. Onan soñ suluv men meni otavğa saldı. Atam ayttı: "Suluv qızben jatqanda jalañaş jatpa!"-dedi. Atamnıñ sözin maqul körip, qızben birigip jatpadım. Mağan qız ayttı: "Ne sebepten birigip jatpaysız?"-dedi. Men qızğa ayttım: "Siz sal ekensiz. Meniñ qarındasımnıñ boqşasında at basınday altın bar edi. Sizdiñ boqşañızda ne bar?"-dedim. Qızdıñ aşuvı kelip boqşanı aqtardı. İşinen aydahar şıqtı. Ol şıqqan zaman atam añdıp tur eken, aydahardı öltirdi.

Erteñ tañ attı, barşa halıqtar patşadan süyinşi suradı, “qızdıñ küyevi aman tiri şıqtı” dep. Sol zaman patşa halıqtı şaqırıp alıp toy qıldı. Qırıq künnen soñ toy tarqadı. Qızdı tağı otavğa saldı. Men èli birigip jatpadım. Qız uyqığa barğan zaman üydiñ töbesinen tüsip bir jüz qulaştay aydahar kele jatır eken. Onı körip aqılım ketip dalağa tura qaştım. Qaşqan zaman esiktiñ aldında eki ögiz jatır eken, qaşa-qaşa atama keldim. Körgen oqiğalarımdı bayan qıldım. Atam beyşara bul oqiğa bolğan jayğa keldi. Kördik. Bayağı aydahar eki bölinip jatır. Eki ögiz joq eken. Odan keyin ol patşa qırıq narğa qazına artıp qızın uzatıp berdi jène özimizdiñ bağanağı dükenimizdiñ mal-mülki qırıq tüyege jük boldı. Sonımenen seksen narğa jük artıp elge qayttıq. Künderde bir kün bir jayğa keldik. Atam ayttı: “Bul jerdi tanisiñ ba?”-dedi. Men “tanımaymın” dedim. “Sen tanımasañ èveldegi ekevmiz jolıqqandağı sen jatqan köleñkeli ağaş osı”,-dedi.

-Balam, endi seniñ eliñ bir basqa, meniñ elim bir basqa, ekevmiz eki basqa jüremiz, èvelde aytqan qavlımız bar edi, bir nan tapsaq ta bölip jemek bolıp edik, endi mına seksen tüye jükti de, mına qızdı da bölis qılamız,-dedi. Sonda atama men ayttım: “Barşa tüye jükti siz alıñız”,-dedim. Oğan atam bolmadı. Barşa mal-mülikterdi böldi. Onan soñ qızdı da ortasınan böldi. Men munı körip aqılımnan adasıp sol jerde talıp jığıldım. Bir zamannan soñ basımdı köterip qarasam, atam qızdıñ emşegine suv jügirtip ustap otır. Onan jaman talıp qaldım. Tağı bir zamanda qarasam, bağanağı öldi degen qızımız tiri otır. Onan keyin atam meni “turğın, balam” dep turğızdı. Endi atam ayttı: “Balam, mağan eş nèrseniñ keregi joq, men jayımdı sağan mèlim qılayın”,-dedi.

-Sen eñ èveli üyden qız izdep şıqqanıñda ülken dariyanıñ basında eki rahat namaz oqıdıñ, sol zamann dariya tolqın boldı. Sondağı qayırlap jatqan jayın men edim. Sen meni körip qurmet qılıp, nan berip jène üstime suv şaşıp balşığımdı juvıp tazarttıñ. Sol zaman alla tağalağa arız qıldım sonday bir müsèpir adam qız izdep bara jatır, men sol müsèpirge joldas bolayın dep. Quday tağaladan ruqsat alıp joldas boldım. Endi qızdıñ jayın bayan qılayın, bul qızdıñ küyevi aydahar edi. Sen qızdı izdep şıqqan uvaqıttağı mına köleñkeli ağaştıñ astında jatqanıñda aspannan tüsken aydahar qızdıñ atası edi. Seni jutpaqqa aspannan tüsip kele jatqan soñ, men onı eki bölip öltirip jiberdim jène qızdıñ boqşasınan şıqqan aydahar-küyevi edi. Uydiñ töbesinen tüsken aydahar-enesi edi. Bèrin de men öltirdim. Bul qızdıñ buriñği küyevlerinin öle beretin sebebi, sol aydahardıñ uvı jayılğandıqtan edi. Endi emşegine suv jügirtip tazaladım.

Balam, endi jalanaş bolıp birigip jata ber,-dedi. Men oġan nanbadım. Sol zaman meni dariyadan ötkizip salıp “ķayır ķoş, balam” dep, köre közimşe jayın bolıp suvġa batıp ketti.

Sonımenen aman-esen avılıma keldim. Elime kelgennen bir aydan soñ sol èyelim öldi. Ol ölgen soñ ķatınımnan ayrılıp endi ne bolamın dep, men de öleyin dep balşıķķa jalañaş avnap jatķan sebebim osı. Ķasımdağı eki jalañaş ne sebepti jatķannan bilmeymin, taķsır,-dep bağanağı üş jalañaştıñ biriniñ patşaġa bergen javabı osı.

Ekinşi jalañaştıñ javabı:

-E, taķsır, men de bir baydıñ balası edim. Bir ķalaġa köp kisi savda ķılıp jürmekşi boldıķ. Men olarġa keruven bası boldım. Künderde bir kün ķırıķ kisi edik. Ķırıķ bir ķaraķşı kelip barşamızdı ķaraķtadı. Bizderdi kögendegen ķöyġa uķsatıp kögendep ķöoydı. Men bayġus eñ şetine kögendelgen ekenmin. Ol ķaraķşılarġa men köp-köp eyttım, ötindim: “Men bir baydıñ jalġız balası edim, jalġız men sizderge ne ķılamın, meni ķoya ber!”-dedim. Sol sebepti ķuday maġan jèrdem bolıp, meni urılar ķoya berdi. Basķa joldastarımnıñ basın kesip öltirdi.

Men sorlı jayavlap neşe aylar, neşe künder ötken soñ arıp-aşıp, şarşap bir ķalaġa keldim. Meniñ jayımdı bir aķsaķal adam suradı. Men aķsaķalġa körgen-bilgenimniñ bèrin aytıp bayan ķıldım. Ol aķsakal maġan: “Sen maġan bala bolasıñ ba?”-dedi. Men “bolamın” dedim.

Sonsın maġan as berip toydırdı. Üyine èkelip bala ķılıp aldı. Men de ökil bala boldım. Ol maġan ata boldı. Atam üyde tursa, tüzin tındırdım, tüzge şıķsa, üyin tındırdım. Ol aķsakal şaldıñ menen basķa balası joķ eken. Bir jaķsı ķızı bar eken. Bir künderde atam ķalay da şay işip otırıp maġan aytı: “Üyden barıp kant alıp kelşi”,-dep, men üyge barıp: “Şeşe, ķant ber”,-dedim. Şeşem ķant berdi jène özimniñ ķolımnan ustap jibermey: “Meniñ saġan köñilim ketti, balam, menimen bolġın”,-dedi. Ayttım: “Apa, bul isiñ jaman is”,-dedim. Apam bolmadı. Men etegimdi tartıp ketip edim, anam jıġılıp tamnıñ bosaġasına avızı tiyip ķanap ķaldı. Men atama kanttı berip otırġanda artımnan apam keldi. Atama aytı: “Birevdiñ ķañġırıp jürgen balasın asırasañ osı, şeşe, menimen bol dep, azap berip otırġanı mınav”,-dep jamandadı. Bul sözge atam ol jerde eştene demese de, nan pisiretin nanşıġa: “Ertemenen bir kisi jibereyin, sol adamnıñ èl-jayın suramastan nan pisiretin peşine jaba salıñız”,-depti. Men ol isten habarım joķ.

Atam mağan azanmen “nanşıdan nan alıp kel” dedi. Men bayğus jüre berdim. Kele jatıp bir üydiñ esigin aşıp edim, bir ķariya kempir as ķılıp jatır eken. “Kel balam, ķudayı tamaķ edi, avız ti”,-dedi. Men sol tamaķķa ķarap otırıp ķaldım.

Sol uvaķıtta meniñ artımnan ķudanıñ kudiretimen öz anam barıptı, meniñ ölgenimdi köruvge. Atamnıñ sözi nanşınıñ köñlinde bolıp, anamdı nan tığatın peşke javıp ķoyıptı. Munı men körip, tañ ķalıp, üyge kelip atama ayttım. Sonda atamnıñ aķılı ketip turğan uvaķıtta, atamnıñ molda ķızı: “Ata, anamnıñ isi ķara edi, maķul bolıptı!”-dedi. Sonda turıp atam mağan razı boldı. Molda ķızın mağan nekelep berdi. Atpenen öz ķalama jetkizip saldı. Kelgen zaman sol molda ķatınım öldi. Sonıñ ķapılığımenen kele jatsam, osı adam jalañaş öleyin dep jatır eken. Men de öleyin dep osınıñ üstinde jatırmın. Endi mına jalanaştıñ ne jayımenen jatkanın bilmeymin, özi javap berer,-dedi.

Üşinşi jalanaştıñ javabı:

-Taķsır, men Kökşe şayır degen dombıraşı edim. Men dombıra şalğanda dombıranıñ küyin on segiz mıñ maķulıķtıñ tıñdamağanı bolmas edi, biraķ kök ķarğa tıñdamadı. Künderde bir kün külli ķarğa töbemde nayza boyı külip turdı. Sol uvaķıtta dombıramdı tartıp-tartıp jiberip edim, bèri kelip ayağımen tuttı. “Köziñdi jum”,-dedi. Juma berdim.

Meni alıp uşıp ketti. Ol ķarğalar periniñ ķızdarı eken. Ķızdardıñ bir patşanıñ ķızı eken, otız toğız nökeri bar eken. Men sorlı otız toğız nökerimen tamır boldım. Bir küni patşanıñ ķızına söz ayttırdım. “Sizben de tamır bolsaķ ķaytedi”,-dep. Sonda patşanıñ ķızı aytadı: “Menimenen tamır bolsañ üş kün, üş tün uyķtamastan tandı atır, sonda men sağan tamır bolmaķ tügil tiyemin”,-dedi. Onan soñ üş kün, üş tün uyıķtamay turmaķķa oy ķıldım. Sol zaman üş künniñ soñı boldı dep otırıp, tañğa jaķın uyıķtap ķalıppın. Bir kezde oyansam ķanşa uvaķıt jatķanımdı bilmeymin, közimdi aşıp ķarasam ķarğa da, ķız da barlığı joķ, meni bir boķ şanağa tastaptı.

Ķaydan kelip, ķaydan turğanımdı bilmeymin, sol ötken isterime ķapa bolam “patşanıñ ķızında ne jumısım bar edi, onan basķa ķızdar mağan azdıķ ķılar ma edi” dep.

Endi budan da ölgenim artıķ dep kele jatsam, osı eki adam jalañaş balşıķķa avnap jatır eken. Bulardı körip men de öleyin dep jata kettim,-dep javap beredi.

Sol ġaripterdiñ basınan keşken oķiġaları tamam bolġannan keyin patşa aytadı: “Üşevleriñ de ķatın izdep jatır ekensiñder”,-dep, üşevine üş ķatın, üş at alıp berip, üsterine ton kigizip jönelipti.

38. VAĶITSIZ TAJAL[171]

Ertede bir şal boldı. Sol şaldıñ toğız balası bar edi. Toğızınıñ da èyeli boldı. Bir künderde şal balalarına mına sözderdi ayttı: “E, balalarım, mına jatķan mal, jiyulı turġan düniye barlığı aldarında sayrap turġan soñ şalķıp jürsiñder. Biyıl men ölemin. Men ölgen soñ ķıs boladı, suvıķ ķattı, ayazı murın tesetin künder boladı. Sol uvaķıtta sender dèvletke iye bola almaysıñdar. Onan da men ölgen soñ elge barıñdar. Sebebi, ķıs ķattı bolsa malġa jut keledi. Sol juttan maldan mal ķalmay ķırıladı. Sender meniñ tilimdi alıñdar. Maldan jevge, işuvge, kiyuge jetetin mal alıp, ķıs tüspey baskasın satıp meniñ tuvġan elime köşip barıñdar”,-dedi. Balaları “maķul” dep, şalġa uvèdesin berdi. Balalarına ķarap: “Balalarım, sender meniñ aytķanımdı isteñder. Osı jolmen elge bararsıñdar. Sol jolda ķalıñ jide kez boladı. Sol jidege tüstenetin uvaķıtķa kez bolsañdar tüstenbey, tüneytin uvaķıtķa kez bolsañdar tünemey ötip ketiñder. Ol jidede meniñ eksi javım bar”,-dep şal balalarına jolın körsetip, jönin ayttı. Balaları: “Maķul, ata, orındaymız”,-dedi.

Bir künderde küzge jaķın şaldıñ balaları ķoy jayıp jürgende şal öldi. Şal ölgen soñ balaları maldıñ bèrin satıp, kerekti az ġana malın alıp ķalıp jüre berdi. Özderi bir künderde aķıldasıp otırıp: “E, jigitter, èkemniñ aytķanı bar edi ġoy, kel elge köşeyik”,-dep elge köşti. Bul künderde olar toğız ul, toğız kelin edi. Aytķan jidesine kez boldı. Kün batķan kezde jidege kez bolıp ķonıp ķaldı. Birevi turıp: “E, bavırlarım, bul jerge ķonbalıķ, èkem aytıp edi ġoy jidede javım bar dep, ķonsaķ şığınġa uşırap ķalarmız”,-dep edi. “Kün batķanda ķayda baramız, èvliye bolsa èkeñ nege öldi”,-dedi barlığı. Sol jerge tünedi. Jatķan mezgilde mañırap bir kök eşki keldi. Èlgi eşkini bèri ķamalap ustap alıp, soyamız desti. Birevi jelinin ustap körip: “E, şelek èkel savamız, süti köp eken”,-dedi. Èyelder şelek èkelip savsa, on segiz ayaķ süt şıķtı. “Bul jaķsı eşki eken, ķonġan jerde savıp işip turayıķ, soyıp etin jigenşe”,-desti de jatıp uyıķtap ķaldı.

Tañ atķan soñ ķarasa, bir aġası èyelimen, attarımen joķ. Bulardıñ oyında eş nèsre joķ. “Oy, olar sol jerden köşkende jinalıp kevilsiz ketip edi. Ķaytadan kaşķan ġoy, barsın”,-dedi de ķoydı. Ertesine taġı kelip, bir jerlerge tünedi. Eşkini savıp edi, eki ayaķ sütti burınġısınan kem berdi. Turıp ertesine ķarasa, bir aġası èyelimen, attarımen joķ bolıp şıķtı. Bular eşteñe ķavip etpey jüre beredi. Jüre-jüre altı er, altı èyel ķaldı. Taġı da

[171] Vaķıtsız Tajal. *Kazak Ertegileri. C. I.* Almatı: Javuvşı Yay., 2000, ss. 262-265.

kişisi turıp: “E, jigitter, èkem jidege ḳonba dep köp aytıp edi, biz bolmay ḳondıḳ, endi sol jideden duvşar bolġan pèle osı. Osıdan basḳa pèle joḳ. Bizdi jol-jönekey ḳurtıp ta kelgen osı ġoy. Munı bügin tüni küzeteyik. Osı jalmavız budan ḳutılmay, jaḳsılıḳ joḳ”,-dep edi, ḳalġandarı “maḳul” desti. Sol tüni birevi küzetip jarım tünnen soñ ekinşisin oyatıp: “Endi sen küzet, meniñ uyḳım keldi”,-dedi. “Maḳul” dep, birevi tağı küzetip otırıp, tañ ḳimıl bergende ḳalġıp ketti. Sol uvaḳta eñ kişisi közin aşıp alsa, bir ağası èyelimen, attarımen joḳ. Ḳarasa, bir attıñ soñğı sirağın jutıp jatḳan jerinen közi şalıp, derev ağaların oyatıp, “ḳoy, munı öltiremiz” dep, ekevi ḳuvıp, èlgi eşki ḳaşıp bir bazarġa jaḳınday bergende èdemi suluv ḳız boldı. Eki jigit ustap alıp sabap jatḳanda el jinalıp “bul ḳalay” dep ḳamalap, jay suradı. Jigitter jayın aytıp edi, köpşilik “ötirik, bul ḳız ġoy, ḳaydan eşki saġan” dep, eki jigitti ḳosıp suluv ḳızben hanġa alıp bardı.

Han ḳızġa ḳızığıp, èyeldikke alıp, ekevin ḳuvıp jiberdi. Ekevi kelip üyin köşirip, sol şèriniñ bir şetine ḳondırdı. Bir künderde ekeviniñ èyeli basḳa birevlermen ḳaşıp ketti, eki jigit boydaḳ ḳalıp köp şığındarġa uşıradı.

Budan soñ hannıñ süygen suluvı avırdı. Neşe tèyipterdi şaḳırıp ḳaratıp edi, eşḳaysısı keselin taba almadı. Bir küni han otırıp: “Ey, saġan ne boldı?”-dep suradı. Èyel turıp: “Meniñ üyde altın taraġım men altın tabaġım bar edi. Soġan basımdı juvıp turuvşı edim, sol joḳ”,-dedi. “Onı kimge alġızamız, kim biledi”,-dep suradı han. “Oy, taḳsır, ènevküngi meni ḳuvıp jürgen eki jigit-şi, solar biledi. Sonı jumsañız”,-dedi èyeli.

Han bayağı ḳos mırzanı şaḳırtıp aldı da, “bar” dep, sol aytḳanına jiberdi. Ekevi amalsızdan ketti. Ekevi kele jatıp, bir köl jaġasındağı ḳalıñ terek köleñkesine ataın jiberip uyıḳtap ḳalıp edi, kölge bir top ḳızdar tüsip, ḳayta şığıp kele jatıp eki jigitke kez boldı. Ḳarasa, bireviniñ börkiniñ tüymesinde bir ḳağaz ḳıstıruvlı tur. Sol ḳağazdı alıp bir ḳız ḳaradı. İşinbey bılay dep jazılġan: “Ḳurmetti apa, mına barġan ekevin barġan zamanda jut, ḳalġan jetevin men juttım. Şaldan toğız ağayın eken. Men olardıñ èyelimen on tört adamdı juttım. Osı ekevin tiri ḳoyma, jut!”-dep jazıptı.

Ḳızdar bul ḳağazdı jırtıp tastap, ḳasındağı basḳa ḳızdardı ḳaytarıp, eki ḳız èlgi uyḳıda jatḳan eki jigitti oyattı.

-Sizder ḳaydan kele jatḳan jigitsizder?-dep suradı. Jigitter jayın ayttı. “Ol onda anıḳ jalmavız eken. Saġan bergen ḳağazına “mına jigitterdi jut, men aldap altın taraḳ pen altın tabaḳḳa jumsadım” dep jazġan eken”,-dedi ḳızdar.

Qızdar bılay dep jazdı: “Mına barġan ekevi meniñ balam, apa, tuvġan jiyeniñ. Buġan altın tabaq pen altın taraqtı berip jiber, şamañ kelgenşe jaqsı küt!”-dep. “Osı qaġazdı aldına jayıp turıñızdar”,-dedi.- Qaytarda bizge jolığıp ketiñizder, biz künde osı köldiñ basında bolamız ,-dedi. “Maqul” dep, eki jigit qaġazdı alıp kempirge bardı. Aytqanınday, kempir aldınan jügirdi. “Biz, apa, biz balañbız, apa!”-dep qaġazdı aldına jayıp qoydı. “E, qaraġım-ay, izdep kelgensiñder ġoy, jiyenim ekensinder. Jaqsı, qaraġım, üyge jüriñder”,-dep kempir üyine erip keldi. Köp künder ekevin sıylaydı. Bir künderde bala qarasa, üy işinde üş tayaq tur eken. Üşevi de tal eken. Birevi sargayıp kepken, ekinşisi qızarıp kevip jetpegen, üşinşisi kök şıbıq “Apa, mına tayaqtar ne?”-dep suradı.

-E, qaraġım, mına kök seniñ tuvġan şeşeñ, mına qızılı –men, sarı quvraġanı meniñ şeşem bar-sol. Tayaq janımız. Sonı eki bölip tastasa, biz ölemiz. Ol sınbayınşa biz ölmeymiz,-dedi. “Al, apa, biz qaytayıq”,-dep balalar ruqsat suradı.

-Joq, èke, tura turıñdar. Osı jerde meniñ şeşem bar. Soġan barayın, qızına beretin sèlemdemesi bar şıġar, aytayın,-dep kempir üyden şığıp ketken uvaqıtta jigitter üş tayaqtı alıp jolġa şığıp kele jatıp, qızıl tayaqtı jona bastadı. Qarasa, kempir alasurıp: “Öltirme, balam!”-dep jaqındap qalġan eken. Tayaqtı tört bölek etip sındırdı. Sarı tayaqtı da sındırdı. Eki jigit kök tayaqtı alıp kölge jetti.

Kölden bayağı qızdar şığıp, jigittermen esendesip jay surap edi, jigitter ne istep kele jatqandarın ayttı. Sonda qızdar turıp: “Sen ekeviñ jaqsı er jigit ekensiñ, sender basında toğız ağayındı ekensiñder. Sonan senderdiñ jeteviñdi jutqan eken. Endi qalġan osı ekevin barġan zamanda jut dep, jazġan eken. Ekevin de er ekensiñ. Senderdi amalmen alıp qalġan biz, mineki dostar, ekevmiz ekevine tiyemiz, bizdi ala ket”,-dedi. Eki jigit “maqul” dep, ekevin alıp ekevine üylendi. Törtev bolıp han ordasına jaqındap kelgende, kök tayaqtı jondı. Han suluvı alasurıp jügirdi. Soñınan han bastaġan el “èyeldi jın urdı” dep birge jügirdi. Jaqındaġan kezde kök tayaqtı sındırdı. Han suluvı öldi. Altın taraq pen altın tabaqtı hanġa usınıp edi: “Munı men qılamın, suluvım öldi, suluvım öldi!”-dep han qapalanıp öldi.

Han ölgen soñ han ornına eki jigittiñ ülkeni han bolıp murattarına jetti.

39. ZAYIT PEN MISIҚ[172]

Burıñğı zamanda bir kedey ķart diyirmenşi bolġan. Bul diyirmenşiniñ ķatını joķ eken. Üş ķızmetkeri bar eken. Köp zaman ötken soñ bul ķart öziniñ ķızmetkerlerine ayttı:

-Sizderdi endi şıġaramın, ķartaydım. Ķazir öz künimdi özim körgim keledi. Solay bolsa da men biriñdi alıp ķalamın. Maġan ķaysıñız jaķsı at keltirseñiz, mine sol ölgenimşe tuvısķanday meni kütedi. Diyirmen sol at keltirgeniñizge ķaladı,-degen soñ bular şıġıp ketken. Bireviniñ atı Zayıt eken, ekinşisi-Rafik, üşinşisi-Ġabbas. Zayıt-esalañdav jındı eken. Bular ķarttan ketip bir avılġa jetkende joldastarı Zayıtķa:

-Sen nağıp at tabasın, jındı. Bizben Birge barmay-aķ osı avılda ķal,-deydi. Zayıt bulardıñ sözin ķabıl almay "men de iszdermen baramın" dep ķalmaġan. Bular keş bolġan soñ dalada bir şuķırġa kirip jatķan. Zayıttıñ eki joldası oyanġan soñ, Zayıttı oyatpay ķaşıp ketedi. Zayıt kün şıķķan soñ oyanıp ķarasa, joldastarı oyatpay ķaşıp ketken. Zayıt ķorķa-ķorķa şuķırdan şıġıp toġaymen bara jatıp avır oylanıp öz-özine: "Men bir özim ķaldım, jaķsı attı ķaydan tabamın",-deydi. Sol arada Zayıtķa toġaydan şıġıp, bir ala mısıķ kelip jolıķtı. Zayıtķa ayttı:

-Ķayda barasıñ?-dep.

Zayıt "osı mısıķķa aytķanımen munan ne ķayır" dep şının aytpadı. "Ķayda bolsa sonda baramın",-dep javap berdi. Mısıķ:

-Men saġan payda keltiremin, seniñ ne izdegeniñdi bilemin. Sen bir jaķsı at izdeysiñ. Sen maġan üş jıl ķızmet etseñ saġan sonday jaķsı at beremin. Öziñ ömiriñ boyınşa izdep taba almaysıñ,-deydi.

Zayıt oyġa ķalıp oylaydı. "Osı ala mısıķ maġan paydalı söz ayttı",-dep ķızmet ķıluvġa ırza boldı. Ala mısıķ Zayıttı alıp kelip bir sıķırlı sarayġa kirgizdi. Saraydağı ne köp mısıķtar, bul ala mısıķ ekevin ķurmettep üyge kirgizdi. Keş bolġan soñ eki mısıķ kelip oynay bastadı. Birevi Zayıtķa kelip ayttı "jügireyik" dep. Zayıt:

-Men mısıķpen birge jügirgenim joķ. Jügire almaymın,-deydi biraz uvaķıt ötken soñ birevi Zayıtķa bir üy körsetip "uyıķta" deydi. Zayıt şamdı söndirip uyıķtaydı. Tañ atķan soñ Zayıttı oyatıp, juvındırıp ķuyrıķtarımen betin sürtti.

Zayıt:

---

[172] Zayıt pen Mısıķ. *Kazak Ertegileri C. I.* Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 256-258.

-Sizdiñ sülgiñiz jüdè jaqsı eken,-dedi. Sodan Zayıtqa tamaq işkizip-jegizip bolġan soñ, Zayıttıñ qolına kümis balta men kümis pışaq berip, ala mısıq ayttı:

-Bar meniñ şabınımnan pişen şavıp kel, kümis balta men kümis pışaqtıñ birevine de ziyan qılmay, èkelip beresiñ,-deydi. Zayıt ala mısıqtıñ aytqanına istep, nèrselerine ziyan keltirmey slıp kelip alıp kelip berdi. Zayıt aytttı:

-Endi maġan aytqan nèrseniz bola ma?-dep.

Mısıq ayttı:

-Bul qızmetiñ az, köbirek qızmet körsetuviñ kerek,-dedi.

Mısıq:

-Kümis burġını, kümis baltanı, kümis pışaqtı-bèrin alıp maġan bir saray sal,-dedi. Zayıt ala mısıqtıñ aytqanınıñ bèrin de istedi.

Zayıt:

-Maġan aytqan atıñız bar ma?-dep jène ayttı.

Mısıq:

-Meniñ qazir saġan berer atım joq, bolsa da attı körġiñ kelse jür, körsetemin,-dep Zayıttı alıp bardı. Saraydağı tamaşa öndi atardı Zayıt kördi. On ekidey at tur, birinen-biri jüdè jaqsı eken. Ala mısıq Zayıtqa:

-Men saġan qazir bermeymin üş künnen soñ beremin,-deydi.

Zayıt ırza bolıp, diyirmenşiniñ janına barġan edi. Diyirmenşiniñ qasında burıngı joldastarı otır eken. Olardıñ diyirmenşige èkelgen attarınıñ birevi-aqsaq, birevi-soqır bolġan. Joldastar Zayıtqa ayttı:

-Seniñ atıñ qalay?-dep.

Zayıt:

-Meniñ atım üş künnen soñ keledi,-deydi.

Joldastarı Zayıttıñ bul sözin esitip külip:

-Seniñ tapqan atıñ qanday boladı eken, köreyik,-degen. Zayıt körgen soñ diyirmenşi “otır” dep aytpaġan. “Kiyimiñ jaman, atıñ joq” dep, diyirmenşi Zayıtqa az ġana tamaq beredi. Keş bolġan soñ Zayıttı joldastarımen jatqızbay qazdarı janına quvıp şıġarġan.

Üş kün ötken soñ ertemen üş at jekken altın pèveskemen bir attı artına baylaġan birev diyirmenşige kelip tüsti. Diyirmenşiden suradı:

-Zayıt ķayda?-dep. Suraġan adam bir suluv ķız eken. Diyirmenşi bul suluv ķızġa:

-Zayıttı üyge kirgizuvge jaramaydı. Üsti-bası tipti jaman, ķazir ol ķazdardıñ arasında,-dedi. Ķız Zayıttı şaķırıp üstine, basına taza kiyim kigizip, juvındırıp edi, Zayıt jüdè suluv bolıp ketti. Bul ķız Zayıt joldastarınıñ èkelgen atın ķarap kördi. Körse, birevi-aķsaķ, birevi-soķır.

Ķız diyirmenşige:

-Mine, men Zayıt üşin sizge at èkeldim. Diyirmeniñ de özinde ķalsın,-dep, ķız Zayıttıñ ķolınan ustap üş at jekken pèveskege otırġızıp alıp ketti. Zayıt özиniñ istegen jumısı üşin sol jerde osı suluv ķızdı alıp, şattıķpen ömir keşirdi.

40. BAY MEN BALASI[173]

Bayağıda bir ülken bay bolıptı. Onıñ ąsında körşisi bir jarlı bolġan eken. Ol jarlınıñ bir balası bar eken. Baydıñ balası joķ, üş ątını bar. Özi öte bay eken. Bir küni tünde jañağı jarlınıñ üyi şuvlap, külip-oynay beripti. Sonan erteñine bay da, jarlı da namazġa barıptı. Jolda bara jatıp bay jarlıġa aytıptı:

-Sen künde üy işiñmen şuvlap jatasıñdar. Özderiñ tamaķtarıñdı taba almay jürip oyın-külki neleriñdi alġan,-depti.

Sonda jarlı aytıptı:

-Bay, siz bilmegen ekensiz. Bizdiñ bir altın saķamız bar. Bir ątınım üyiredi, bir özim üyirem. Soġan külemiz de jatamız,-depti. Sonan bay üyine kelip altınnan saķa soķtırıp alıp, üş ątınımen kezek-kezek üyiredi. Oġan eşķaysısı külmeydi. Erteñine tağı da namazġa baradı. Jarlı da baradı. Sosın jolda bara jatıp bay aytadı:

-Aķımaķ jarlı, sen üyirilgen saķaġa nesine külesin?-deydi. Onda jarlı aytadı:

-Ay, bay, sen öziñ bay bolsañ da aķılıñ joķ eken. Meniñ aytķanım saķa emes edi. Ol èlgi balam edi. Sen oġan tüsinbegen ekensiñ,-depti.

Sosın bay “Uvh!”…dep üyine kelip jatıp alıptı. Sonan bir küni üyine divana kelipti. Oġan aķşa berse almaydı. Ķatındarı: “Saġan ne kerek”,-degen eken, “maġan bay kerek, bay ķayda” depti. Sonan ķatındarı baydı şaķırıp kelipti. Sonan divana bayġa aytıptı:

-Sen jılama, saġan men bala beremin!-depti,-Biraķ ortanşı ķatınıñnıñ balasın özime beresiñ,-deydi. Sonda bay: “Boladı, beremin”,-depti.

Divana eki ülken ķatınına eki aķ alma berip, ortanşı ķatınına ķızıl alma berip, “osı ķatınıñnıñ balasın özim alamın” dep, ketip ķalıptı. Keyinnen ķatındarı jükti bolıp, üşevi de tuvıptı. Tuġannan keyin divana kelip, ortanşı ķatınnıñ balasın körip, “jetige kelgende kelip alıp ketemin” dep, ketip ķalıptı.

Sonan jeti jıl ötipti. Balaları ülkeyipti. Èlgi ortanşı ķatınnıñ balası öte jaķsı bolıptı. Onı èkesi divanaġa beruvge közi ķimay, divananıñ keletin uvaķıtında üş balasın da mektepke beredi. Mekteptegi balalardıñ bèriniñ basına taz kepeş kigizipti. Sonan bir küni divana kelipti. Balasın alıp ketpek üşin.

Sonda bay divanaġa aytıptı:

---

[173] Bay men Balası. *Kazak Ertegileri C. I*. Almatı: Jazuvşı Yay., 2000, ss. 246-250.

-Balañ mektepte oķıp jür, sonan barıp öziñ tanıp ala ġoy,-depti. Sonan keyin divana mektepke barıp balalardıñ bèrine aķ alma berip, öz balasına ķızıl alma berip, ķolınan jetelep alıp ketipti. Sonan bala jılap divananıñ artında jürip kele jatsa, jolda bir ķuv bas domalap kele jatır deydi, bala ķarasa, èlgi bas aytadı:

-Balam, mına şal seni barġan soñ ülken bir darbazaġa kirgizedi. Sonan ol darbazanıñ işinde bir üyde ülken ķara ķazan ķaynap tur. “Osıdan aynal, balam” deydi, sonan sen aynalıp kele jatķanda iterip jiberip ķazañġa tüsirip pisirip jeydi,-deydi. Sonan jañağı bas jène aytadı: “Sen barġanda ķazannan aynamla, aynal degende, sen “öziñiz aynalıp körset” de. Sosın ol aynala bergende iterip jiberip ķazanġa tüser. Sosın ol öledi. Sonan onıñ ķaltasında ķırıķ esiktiñ kitli bar. Sonı al da üylerdi şetinen aşa ber”,-deydi.

-Sonda ol üylerden adamdar ılķıldap şıġa beredi. Olardı bosatıp jiber. Eñ soñında eki üy boladı. Ol üydi aşsañ eki at baylavlı tur. Ol attıñ birevi aķ boz at, birevi kök boz at. Kök boz atķa jolama. Aķ boz attı “januvar-ay” dep, savırınan sipap alıp şıķ,-deydi. Sonan bala divanadan ķalıp ķoyġan eken artınan jügirip keledi. Kelse, “e, balam, naġıp ķalıp ķöoydıñ” deydi. Bala aytadı:

-Uyıķtap ķalġan ekenmin!-deydi.-E, olay bolsa jüre ġoy,-dep alıp kelip üyge kirse, bir ülken ķara ķazan ķaynap tur. Divana aytadı: “Balam, mına ķazandı aynalşı”,-deydi.

Sosın bala aytadı:

-Joķ, ata, men ķalay aynalatının bilmeymin, öziñ aynalıp körset,-deydi. Sosın divana: “”Balam-ay, nesi bar dep ediñ aynalmay”,-dep aynala bergende, bala ķazannıñ işine iterip jiberedi.

Sonan şal ölip ķaladı, bala onıñ ķlatasınan ķırıķ kiltti aladı. Şetinen esikti aşa beredi. Adamdardın bèrin bosatıp jiberedi. Eñ soñınan èlgi at turġan üydi aşsa, eki at tur deydi. Sonan sol jerde:

“Ay, ķubas-ay, basķa aytķanıñ tuvra kelse de, bul aytķanıñ tyvra kelmedi ġoy, kök boz at turġanda adam aķ boz attı ala ma!-dep, kök boz attıñ ķasına bara bergende kök boz at bir tepken eken, jeti ķabat jerdiñ astına ketipti de ķalıptı. Sonan bala jerdiñ astına barsa, köz uşında bir jıltıraġan tesik körinedi. Soġan ķaray jüre-jüre jerdiñ astında birneşe jıldardı ötkizedi. Süytip jürip bası taz boladı. Özi jüdeydi.

Sonan bir mezgilde bayağı tesitken şıgadı. Şıqsa, köp adamdar qolına sadaq alıp ketip bara jatır eken. Bala da şığıp jañağı adamdarğa keledi. Olardan: “Sizder qayda barasızdar?”-dep suraydı. Onda olar aytadı: “Biz patşanıñ üyine baramız. Patşa toy qılğan, bir ülken terektiñ basına jambı tigip, “kim de kim sonı atıp tüsirse, soğan qızımdı beremin”depti. Soğan kelemiz”. Bala da solarmen sol toyğa baradı. Barsa, jurt jiyılıp jañağı terektiñ basındağı jambını atıp jatır eken.

Taz bala da kelip bir şetinen qarap turadı. Jiyılğan adamdardıñ bèri de atıp jatır, biraq eşqaysısı tigize almaydı. Sonan jañağı taz bala terektiñ basındagı jambını atqısı kelip, birevdiñ sadağın suraydı. Surasa, ol adam bermeydi. “Sen èvre bolıp ne qılasıñ. Sen tügil biz de tigize almay jatırmız”,-deydi. Sonan bala patşağa baradı (qızdıñ èkesine), barıp aytadı:

-Men bir müsèpir edim, men de atıp köñilimdi kötereyin dep edim, eşkim mağan sadağın bermeydi. Soğan siz birevdiñ sadağın alıp berseñizşi, men atıp köreyin,-deydi.

Sonan patşa birevge aytadı:

-Mına bala sadağıñdı bere turşı, atıp körsin, osı tigize aluvşı ma edi?-deydi. Ol adam balaga sadağın beredi. Bala atıp, terektiñ basındağı jambını qaq bölip jerge tüsiredi. Sosın turğan adamdar “patşanıñ küyevi taz divana boldı” dep, kilemge salıp köterip alıp ketedi.

Sonan patşağa uvayım tüsedi. “Buğan bermesem sözimde turmağanım boladı. Bereyin desem, qızım qalay ma, joq pa? Onı bimeymin”,-dep patşa añ-tañ boladı. Sonan “qoy, munı qızımnan surayın, qızım ne deydi” dep qızına keledi. Kelip aytsa, qızı “joq men tiyemin, qudaydıñ salğanı mağan osı şığar” dep èkesine javap beredi.

Süytip, patşa taz balağa qızın qosadı. Qız ol balanı durıstap bağadı. Birneşe türli emmen emdep basınıñ tazın jazadı. Süytip, èdemi jaqsı bir baybatşa qılıp şığaradı. Sonımen arada birneşe jıldar ötedi. Sonan keyin bir küni janağı bala tüs köredi. Tüsinde èke-şeşesin köredi. Erteñine qatınına aytadı, “sonday-sonday men endi elime ketemin” deydi. Oğan qatını javap bermeydi. Ol qayta-qayta surap qoymaydı. Sosın qatını aytadı:

-Bar, patşadan sura, jiberse ekevmiz de ketemiz,-deydi. Sonımen patşadan barıp suraydı. Patşa javap bermeydi. Künde-künde surap qoymağan soñ, jibermekşi bolıp toy qıladı.

Qırıq narğa jük arttırıp, qırıq qul jaldap jöneltip jiberedi. Özderi bir ayşılıq jolğa şığarıp saladı. Birneşe kün jol jürip, bayağı balanı tevip jerdiñ astına jibergen attıñ tusına kelip qaladı. Bala qolına qılışın alıp:

-Sender jüre turıñdar,-dep özi bayağı özin tepken atqa keledi. Kelse, eki at ta tur eken. Kök boz attıñ basın kesip tastap, aq boz attı "januvar-ay!" dep, savırınan sipap alıp şığadı. Sonan ol aq boz atqa minip alıp köşine keledi. Bastan ötken uvaqiğanı qatınına aytadı. Endi bayağı èkesiniñ tamına kelse, bèri buzılıp jer bolıp ketken, eşkim joq. Bala oylaydı "bular bèri ölip qalğan eken, endi qalağa barıp bir qora satıp alıp, sonda otırayın" dep, köşin qalanıñ şetine qoyıp, köşeni aralap kele jatsa, bir ağası navbayşınıñ otın jağıp otır eken, onı köredi de, bildirmey jène köşeni aralap kele jatsa, bir jerde onan kişi ağası bir aspazdıñ (şayhananıñ) otın jağıp otır eken.

Tağı da köşeni aralap otın bazarğa kelse, èkesi mne şeşesi otın arqalap satıp otır eken. Olarğa da bildirmesten qaytıp köşine kelip, bazardañ qora satıp alıp, sol qorada bir-eki kün turğannan keyin, jañağı èke-şeşesine adam jiberip şaqırtıp aladı. Olar bèri de qorqıp "bizge ne deydi" dep keledi. Sosın bir qonaq üyge tüsirip eki-üş kün bağadı.

Bir küni balası olardıñ üyine keledi. Kelse, şeşesi aytadı: "Oypırmay, emşegim iyip bara jatır ğoy!"-deydi. Èkesi aytadı: "Meniñ jüregim dürsildep baradı",-deydi. Sonan jañağı balası aytadı:

-E, jürekteriñiz dürsildese, emşekteriñiz iyise, men sizderge aytayın, sizderdiñ bayağı divana alıp ketken balañ men!-deydi. Èke-şeşesi sol jerde talıp qaladı. Birazdan keyin turğızıp alıp körisip, amandasıp köñilderi jaylasadı. Èke-şeşesin kiyindirip, jaqsılap bağadı. Eki ağasın eki jaqqa sèvdeger qılıp jiberip, èkesi men şeşesin öz üyinde bağıp otıradı. Süytip, maqsat-muratına jetedi eken.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ

1. ACIMASIZ İHTİYAR

Günlerden bir gün acımasız bir adam varmış. O evlendikten sonra karısı bir oğlan doğurmuş. İlk çocuğundan sonra yeni doğan yedi çocuğunu da yemiş.

Karısı dokuzuncu çocuğa hamile olmuş. Tek oğlu babasının çocukları yediğini öğrendikten sonra yeni kardeşini kurtarmaya karar vermiş.

Annesi doğum sancıları çektiği zaman çocuk, bebeği alıp kaçmaya hazırlanmış. Babası da bıçağı hazırlayıp yeni çocuğu yerim diye beklemekteymiş. Tan ağarken ihtiyar uyuyakalmış. Çocuk doğduğu zaman ağabeyi onun göbeğini kesip onu sarıp kaçmış. Babası uyanıp onları kovalamaya başlamış. Fakat çocuk bebeği, babasına yaklaştırmayıp böylece kaçıp gitmiş. Çocuk, kardeşini üç ot yığınının yanındaki kahverengi bir eve getirmiş. Kardeşini o evdeki adamlara emanet etmiş. Kendisi ise ava çıkıp o evin adamlarına hizmet etmiş. Kurtardığı kardeşi kız imiş. Zaman geçince o da büyümüş. Şimdi de kız kardeşini alıp ülkeyi dolaşmaya gitmişler. Bir gece bir şehre gelmişler. Şehirde kimse yokmuş. Bir tek evde ışığın yandığını görmüşler. Korunmak için eve geldiklerinde bir kazan pişmiş et görmüşler. Bir bakmışlar insan etiymiş. Başka bir evden bir gümbürtü duymuşlar. Saklanıp dinlediğinde: “Bu şehrin insanları tükendi. Şimdi nereden insan bulup yeriz?” diye evdekiler konuşmuşlar. Bir zaman sonra biri: “Kazandaki et pişmiş olabilir. Gidip bakayım” diyerek dışarı çıktığında çocuk onun başını kesivermiş. Diğeri: “İkisi et mi yiyor? Gidip bakayım” diye çıktığında onun da başını kesivermiş çocuk. Böylece altı tanesini öldürmüş. En son olanı: “Hepsi toplanıp et yiyorlar galiba” diye çıktığı zaman çocuk onun da başını kesmiş. Fakat o, adamı yiyen yedi cadının önderi, en güçlüsüymüş. Kılıç onun sadece bir şakağını kesmiş. Yaralı adam delikanlıyla dövüşmeye başlamış. Dövüştüğü zaman acımasız adam bir kuyuya düşüvermiş. Delikanlı kuyunun ağzını büyük bir taşla kapatıp cadıların evini dolaşırken anahtarı bulmuş. Anahtarı alıp her evi açmaya çalıştığında bir evde yedi tulpar (uzak yolculuğa dayanıklı, büyük savaşlarda kahramanların bindiği, soylu ve çok hızlı koşan at) at görmüş. Önlerine bir taraftan su, diğer taraftan ot geliyormuş. İçlerinden bir kara ala at daha farklı görünüyormuş. Bunu gördükten sonra delikanlı kız kardeşine gelmiş. Delikanlı ve kız kardeşi o başıboş yerde kalmışlar. Delikanlı ava çıkıp

böylece yaşamışlar. Günlerden bir gün delikanlı ava çıkarken: "Sen bu evin kapısını açma. O kuyunun üzerindeki taşa oturma" diye kardeşini uyarmış.

Ağabeyi gittikten sonra kız kapıyı aşıp yedi atı görmüş. Kuyunun üzerindeki taşa da oturmuş. Bir ara kuyunun içinde bir şey dangır dungur etmiş. Kız kuyunun üzerindeki taşı aşıp baktığında içinden: "Sen kimsin?" diyen bir adamın sesini duymuş. Kız: "Biz ağabeyimle tek başına bu şehre gelen yolcularız. Şimdi de burada oturuyoruz. Sen kimsin?" demiş. Cadı: "Biz hep insan etiyle beslenen yedi cadıydık. Bu şehrin bütün insanlarını yiyip bitirdik. Bir gün senin ağabeyin bizi öldürdü. Ben yaralandım. Beni bu kuyuya atıp kapattı. Şimdi sen beni çıkar buradan. İkimiz birleşip çocuk sahibi olalım. Bu şehirde kimse kalmadı" demiş. Kız: "Benim ağabeyim bunu kabul eder mi? Onu ne yapacağız?" diye sorduğunda cadı: "Onun çaresi bulunur. Filanca evin yanında benim yarı şakak kemiğim kaldı. Sen önce onu ve ala atın sağrındaki kılı al. Kemiği yerine koy. Bundan sonra kılı sulandırıp yaraya yapıştırırsan başım yerine gelir" demiş. Kız, acımasızın dediği gibi yapıp ikisi birleşmiş. Bunu ağabeyi bilmemiş. Ağabeyi ne zaman geliyorsa iblisı sandığa saklayıp ona bakmış. Böylece kız hamile olmuş. Kız hasta gibi olup ağabeyine: "Ben hastalandım" demiş. Ağabeyi: "Seni ne iyileştirir?" diye ne yapacağını bilememiş. Kız: "Uzak bir yerde yedi evliyanın çırağı vardır. Onu getir" demiş. Delikanlı tek kardeşi için hiçbir şeyden korkmayıp çırağı aramaya gitmiş. Yolda bir adama rastlamış. Ona selam verdikten sonra işini anlatmış. Adam: "Onu bulabilirsin. O filanca yerde. Bir yerde yedi evliya namaz kılacak. Onların yedi tane mumu var. Onlara fark ettirmeden, namaz kılarlarken mumlarını alıp kaç" diye akıl vermiş.

O adamın dediği gibi yapıp mumu çalıp kardeşine getirmiş. Kız kardeşinin oturduğu yere yaklaştığında yolun kenarında dikenlerin içinde ağlayan bir çocuk bulmuş. Çocuğu alıp kız kardeşine: "Yolda bir çocuk buldum. Bunu kardeşimiz gibi yetiştirelim. İki idik. Şimdi üç olduk. Sen bak ona" demiş.

Aslında bu çocuk kız kardeşinin doğurduğu çocukmuş. Ağabeyi yaklaştığında onlar cadı ile hepsi çocuğu dikenin içine kasten koymuşlar. Kız kardeşi: "Ben hala iyileşemedim" demiş. Ağabeyi: "Şimdi ne iyileştirir seni?" diye sormuş. Kız: "Filanca yerde sarı bir ayı vardır. Onun ininden otu alıp getir. Onu kaynatıp suyuyla yıkanırsam iyileşirim" demiş. Ağabeyi onu da aramaya gitmiş.

Aylar yılları kovalamış, yolda tekrar o adama rastlamış. Ona içini döktükten sonra adam: "Evladım o "Barsa-kelmes" (giden dönmez) adlı bir yerdir. O, insan eti yiyen ayıdır. Onun inine girmek çok zordur. Eğer dikkatli olursan girebilirsin" demiş.

Delikanlı bunu da getirebilmiş. O gelirken kız ve iblis: "Bu ölmemiş. Şimdi ne yapacağız?" diye danışıp yağa zehir katıp yağ ile lokma pişirip onu delikanlıya vermiş. Delikanlı çayı içip lokmayı yemek için elini uzattığında o çocuk delikanlının elini vurmuş. Delikanlı üç defa elini uzatmaya çalışmış. Çocuk onun eline her defasında vurmuş. Onu gören iblis: "Ey zalim" diye delikanlıya saldırıp dövüşmeye başlamışlar. İkisi birbirini yıkamayınca delikanlının kız kardeşi iblisin ayağı altına kepek, ağabeyinin ayağı altına burçak saçmış. O zaman iblis, çocuğa: "Benim çocuğumsan bana kılıcımı getir" demiş. Delikanlı: "Benim yolda bulduğum kardeşimsen kılıcımı getir" demiş. O zaman çocuk: "Sen benim babam olmasına rağmen beni dışarı attın. O zaman ağabeyim beni getirip yetiştirdi" diyerek ağabeyine kılıcını vermiş. Böylece delikanlı iblisi ve kız kardeşini öldürmüş. Bu yerde o birkaç yıl daha yaşamış. Çocuk da epey büyümüş. O zaman onlar başka bir şehre taşınmışlar.

Bu şehrin padişahı: "Benim bir pehlivanım var. Onu yenen adama kızımı veririm" diye ilan etmiş.

Yola koyulmadan önce delikanlı kardeşine iki tane çiçek ektirip: "Bunun biri ben, diğeri sensin. Bu çiçek açıp canlanırsa ben iyiyim, sararırsa benim başım derttedir, solarsa öldüm demektir. Çiçek sarardığı zaman beni aramaya git" diye gitmiş.

Delikanlı padişahın Arlan adlı pehlivanını yenip kızı almış. Böylece başka bir şehrin padişahı: "Benim öküz pehlivanım var. Onu yenen adama kızımı veririm" diye ilan etmiş. Bu haberi duyan delikanlı pehlivanı yenmeye ve kızı da kardeşine almaya gitmiş.

Bu defa delikanlı öküz pehlivandan yenilip esir düşmüş. O anda çiçek sararmaya başlamış.

Çocuk ağabeyini bulmaya çıkmış. Birkaç gün geçtikten sonra ağabeyinin evini bulmuş. Geç gelip ağabeyinin evinde gecelemiş. Delikanlının karısı: "Bu benim kocammış. Neden susuyor ki?" diye çocuğun "kocası" olduğunu zannedip yanına yatmış. Battaniyeyi açıp baktığı zaman çocuk sol dirseğiyle onu vurmuş. Kadın şaşırıp kendi yatağına gidip yatmış. Ertesi sabah çocuk ağabeyinin durumunu öğrenip yola

koyulmuş. Birkaç ay yürüyüp padişahın köyüne gelmiş. O geldiğinde bir toy olmaktaymış. O hemen öküz pehlivanla dövüşüp onu yendikten ve öldürdükten sonra ağabeyini esirlikten kurtarmış. Kızı da almış.

"Dünür, damada saygı gösteririz" adıyla padişah bir ev yaptırmış. İçine de çeşitli yemekler getirmiş. Bu ev demirden yapılmış bir evmiş. Buna girdiği zaman ağabeyi: "Bunların görünüşü kötü. Girmeyelim" demiş. Kardeşi: "Tevekkül. Girelim, korkma" demiş. Adamlar eve girdikten sonra: "Tek atlılara kız verilmez. Bunları yakıp yok edelim" diye evin dışında ateş yakmışlar. Demir ev kızdığı zaman çocuk duvarın alt tarafını kaldırıp ağabeyi ikisi çıkmış. Çaresiz kalan padişah kızını sonunda vermiş.

Üçü yola çıkmış. Yol ortasında çocuk ağabeyine: "İkimiz gücümüzü deneyelim" demiş. Ağabeyi: "Kardeş olanların gücünü denemeye gerek yok" diye kabul etmemiş. Çocuk: "Öyleyse ben giderim. Seni görmeyeceğim" diye kalkmış. Çaresizlikten ağabeyi kabul etmiş. Çocuk: "Öyleyse benim sol dirseğimden vur" diye kaldırmış. O çaresizlikten kardeşinin sol dirseğinden vurmuş. Vurduktan sonra: "Niçin bana vurdurdun? Eğer bunun sırrını söylemezsen ben giderim. Seni görmeyeceğim" demiş. Ağabeyinin gidebileceğine inanan çocuk: "Sen yokken ben senin evine geldim. Yengem beni sen diye zannedip yanıma yatmak istedi. O zaman ben onu sol dirseğimle vurdum. Bu yüzden bu dirseğim suçlu oldu. Onun için sana attırdım" diye gerçeği söylemiş.

Ondan sonra aralarındaki kötü ve bilinmeyen gizli düşünceler çözülüp ikisi kendi şehrine gelip muratlarına ermişler.

2. ADALET VE ÇİÇEK AĞACI

Şehrin birinde bir karı koca yaşamaktaymış. Onların bir çocuğu varmış. Onlar fakir ve hiçbir iş yapacak hayvanları yokmuş. Fakat ekin ekmek için küçük bir tarlaları varmış. Bu arsayı fakir bir komşularına satmışlar. Bu komşuları iki öküz bulup ekin ekmeye başlamış. Bir gün tarlada sabanla toprağı sürerken sabanı toprak altında bir testiye takılmış. Bu testiyi toprağın altından çıkarıp onun altınla dolu olduğunu görmüş. Fakat fakir adam altının bir kuruşunu bile almadan tarla sahibine altınları haber vermeye gitmiş. "Senin tarlanda altın dolu bir testi buldum. Gidip onu çabucak al", demiş. O zaman arsa sahibi şöyle demiş: "Şu anda tarla benim değil. Ben onu sana satmıştım. Bu yüzden de altın senindir". İki fakir uzun zaman "Sen al, yok sen al" diye tartışmışlar. Sonunda ikisi dövüşüp akıl sormaya padişaha gitmişler.

Padişah ikisini dinledikten sonra ikisinin de ne kadar adaletli olduğuna şaşırmış. Padişah onlara: "Çocukların var mı, varsa kaç tane?"diye sormuş. Tarlayı kullanan fakirin bir kızı, eski sahibinin ise bir oğlu varmış. O zaman padişah o iki çocuğu evlendirip altını onlara vermelerini söylemiş. İki fakir bu karara sevinmişler. Onlar gençlere güzel bir ev yapmış, düğün yapıp yakınlardaki insanları çağırmışlar o düğüne. İki genç mutlu olup babaları kimseye muhtaç olmamış. Zaman geçtikçe altının bulunduğu yerde bir çiçek ağacı cıkmış ve altın vermeye başlamış.

Günlerden bir gün padişah ava çıkmış. Giderken yolunda altının bulunduğu yere yaklaşıp çiçek ağacını görüp ondan bir çiçek koparmak isteğince ağaç göğe doğru yükselmiş. Padişah çok şaşırmış. Biraz uzaklaştıktan sonra ağaç tekrar eski haline dönmüş. Padişah bunu görüp tekrar yaklaştığında ağaç yukarı doğru yükselmiş. Böylece padişah üç defa ağaca yaklaşıp istediğini alamadan eve dönmüş.

Padişah sarayına döndüğünde yaverlerini, imamlarını çağırtıp onları olup biteni anlatmış ve onlara"Bu nedir?" diye sormuş. Hiçbiri bunun ne olduğunu söyleyememiş. O zaman padişah evini, halkını bırakıp o şeyin ne olduğunu öğrenmek için yola koyulmuş. Kendi şehirlerine komşu bir şehirde bir yaşlı kadın görmüş. O kadın benim soruma cevap verebilir diye ona gelmiş. Fakat kadın ona cevabı bu şehirdeki kambur bir ihtiyarın verebileceğini söylemiş ve ona yollamış. Padişah o şehre gelip aradığı kambur ihtiyarı bulmuş.

İhtiyar, padişahın merak ettiği şeyi dinledikten sonra şöyle demiş: "Senin aradığını bilen adam ben değilim. Onu bilen benim ağabeyim. O yakındaki şehirde oturuyor". Bundan sonra padişah ihtiyardan bir kâğıt alıp onun ağabeyini diğer şehirde bulmuş. Bulduğu ihtiyar kardeşinden büyük olsa da daha genç gösteriyormuş. Başındaki ak saçlar da fazla değilmiş. O zaman padişah çok şaşırmış. "Bu adam gençmiş. Yaşlı kadın onun ihtiyar olduğunu söyledi. Konuştuğum ihtiyar beni aldatmış demek" diye düşünüp adama istediğini sormuş. Adam onu dinledikten sonra: "Benim gücüm yetmez hem de senin aradığın ihtiyar ben değilim. Ben ortanca kardeşim. En büyük ağabeyimiz vardır. O senin sorunu bilir. O denize yakın bir şehirde oturuyor" diye cevap vermiş. O zaman padişah bu adamdan da bir kâğıt alarak en büyük kardeşi aramaya gitmiş. Padişah söylenen şehre gelip o ihtiyarı bulmuş.

Padişah aradığı en yaşlı kardeşi görünce daha fazla şaşırmış. O adam ihtiyara hiç benzemiyormuş. Gepegenç, siyah saçlı biriymiş. Padişah: "Ben seni arıyordum. Bozkırda altın dallı çiçek ağacı nerden çıkmış? Ben ona bir çiçeğini koparmak için yaklaştığımda o yukarı doğru yükseliyor, ondan uzaklaştığımda tekrar yerine dönüyor. Sen bunun sebebini bana açıklar mısın? Bir de görüp şaşırdığım daha bir şey soracağım. Neden o kadar genç gösteriyorsun? En küçük kardeşin ihtiyardır. Saçlarını aklar basmış. Ben onun sizin babanız olduğunu düşündüm" diye sormuş.

O zaman ihtiyar, padişaha her şeyi anlatacağına söz verip onu önce yemeğe çağırmış. Yemeği yedikten sonra ihtiyarın eşi bir karpuz getirmiş. İhtiyar o karpuzu geri verip "Başkasını getir" demiş. Kadın, eşinin dediğini yaptıysa da tekrar ilk getirdiği karpuzu getirmiş. Çünkü bundan başka bir karpuz yokmuş evde. İhtiyar eşini on iki defa başka karpuzu getirmesini emretmiş. Fakat sonunda ilk karpuzu yiyip bitirdikten sonra padişaha: "Padişahım bizim evimizde tek bir karpuzun olduğunu gördünüz. Bunu bilerek eşimi kaç kere "Başkasını getir" diye yolladım, bir de eşim hamiledir. O zaman eşim hiç ses çıkarmadan aşağıya on iki defa gidip geldi. Benim eşim akıllı, uysal. Bu yüzden de yaşım büyük olsa bile kardeşlerimden daha genç görünüyorum. Küçük kardeşimin eşi sinirlidir, bu yüzden çabuk yaşlandı. Ortanca kardeşimin eşi pek sinirli pek de iyi bir kadın değildir. Bu yüzden ortanca kardeşim pek yaşlanmadı. Senin sorduğuna diyeceğim şu, çiçek ağacının çıktığı yeri bir fakir adam diğer bir fakire

satmış ve yeri satın alan fakir o toprağı sürerken altın dolu bir testiyi bulmuş. O zaman iki fakir kavga edip padişahın emriyle çocuklarını evlendirmişler.

O çiçek ağacı iki fakir birbirleriyle samimi oldukları için bu onların talihidir. Kendi sahibinden başka kimseyi yaklaştırmaz. "O iki adamın iyi yaşamı" için gök bu ağacı gönderdi. Yabancı biri bu ağaçtan çiçek koparamaz. Bunun için ağaç bunu yabancıya anlatmak için göğe doğru yükselir."

3. AHMETBEK İLE HASEN

Eski zamanların birinde bir padişah varmış. Onun kırk veziri varmış. Padişah ve onun baş vezirinin uzun zamandır çocukları olmuyormuş. Günlerden bir gün karıları hamile olup ikisi de iki oğlan doğurmuş. Padişah, oğlunun adını Hasen, veziri ise Ahmetbek koymuş. Bu iki çocuğu birlikte yetiştirip okutmuşlar. İkisi de on beş yaşlarına geldiği zaman büyük âlim olmuşlar. Günlerden bir gün bir kitapta bir padişah kızının br yazı yazdığını görmüşler. O kitapta: "Falanca yerde, filanca şehirde, filan padişah kızının bilmecesi var. O, bilmeceyi çözen adamla evlenir. Çözemeyen adamın başını keser" diye yazmaktaymış.

Bilmeceyii çözmek için birçok kişi gidip cevabı bulamadıklarında başları kesilmiş. Bu haberi duyup Ahmetbek ile Hasen: "Biz çok yıl okuduk. Ölürsek bundan ölelim. Eğer bilmeceyi çözersek kızı alıp gelelim" diye kararlaşıp yola çıkmışlar.

İkisi yola çıktıklarında ıssız bir yere gelmişler. Kaygılandıkları bir anda iyi bir saraya rast gelmişler. Sevinip atlarından inerek eve girmişler, ancak hiç kimsenin olmadığını görmüşler. Evi dolaşıp "Ne olursa olsun bugün burada kalalım" diye düşünüp atlarını boşaltalım diye dışarı çıktıklarında birinin atların üzerindeki yükleri alıp indirdiğini görmüşler. Tekrar eve girdiklerinde çay hazır imiş. Çay içelim diye oturduklarında çay kendiliğinden koyulmaya başlamış. Çayı içip bitirdikten sonra atları yaylaya gönderelim diye dışarı çıktıklarında atların yaylada gezmekte olduklarını görmüşler. Eve girdiklerinde yatak hazırmış. İkisi yatağa yatmayıp korkarak: "Tek yatağa yatalım, bu evde kötü bir şey var" demişler. Hasen: "Uyumayalım, sen bir hikâye anlat Ahmetbek" demiş.

Ahmetbek uzun bir hikâye anlatmış. Bu arada güneş doğmaktaymış. Ahmetbek tek başına uyuyamamış. Bir zaman sonra bir köşeden: "Bu ikisi nereye gidiyor?" diye bir ses çıkmış. Karşı köşeden: "Bunlar filanca padişah kızının bilmecesini çözmeye gidiyorlar. Onu Ahmetbek çözüp kızı eve götürdüğünde ben onları öldürüp kızı alacağım" demiş. Birinci köşedeki ses: "E, nasıl öldüreceksin?" diye sormuş. İkinci ses: "Dönecekleri zaman tekrar bu eve gelecekler. Bu evde yemek yiyecekler. O zaman öldürüp kızı alırım" demiş. Birinci ses: "Onlar döndüklerinde buraya gelmezler. Çünkü Ahmetbek şimdi senin burada olduğunu biliyor. Gelmez" demiş. İkinci ses: "Eğer burada gecelemezlerse bir sonraki molaya yetişemezler. Atları yorulup yaya giderlerse

tabanları ağırır. O zaman yularımı sürükleyip eyerli kara bir küheylan olup çıkarım. Eğer kız binerse onu alıp kaçırırım. Ahmetbek ya da Hasen otururşa onları düşürüp öldürürüm. O olmazsa önlerinde gümüş bulak olup akarım. İkisi sudan içerler. O zaman kızın haricindekilere zehir olup kızı böylece alırım. Alamadığım takdirde evlerine döndüklerinde kızın yüzünden yılan olarak çıkıp onları sokarak öldürürüm. Kendim de onu almayacağım, ona da vermeyeceğim" demiş. Birinci ses: "Senin bu dediklerinin hepsini Ahmetbek biliyor. Sana bunları yaptırmayacak" demiş. İkinci ses: "Eğer Ahmetbek bunu bilip de birine söylerse kara taş olsun!" demiş.

Böylece ikisinin konuşması bitmiş. Sabah olmuş. Ahmetbek sabaha kadar uyumayıp haberi öğrenmiş. Sabah olduğunda Hasen'i uyandırıp dışarı çıkıp ellerini yıkadıktan sonra eve girdiğinde çay hazır imiş. Çayı içip dışarı çıktıklarında atları arabaya koşulmuş. At arabalarına binip gitmişler. Hasen: "Bu ev iyi oldu. Döndüğümüzde buraya uğrayıp dinlenelim" demiş. Ahmetbek onun sözüne karşı çıkmamış. Fakat "Döndüğümüzde bu eve uğramayacağız" diye düşünmüş.

Kız çağırıp bilmecesini söylemiş: "Üç arkadaş varmış. Birinin bütün dünyayı görebilecek aleti, ikincisinin dünyanın bir yerinden herhangi bir yerine hemen götürebilecek aleti, üçüncüsünün de herhangi bir hastalığı tedavi edebilen ya da öleni dirilten bir aleti vardır. Günlerden bir gün bir padişahın kızının ölüp gömüldüğünü görürler. Üçü de o yere gidip kızı diriltirler. Padişah razı olup kızı onlara vermeye karar verdi. Şimdi üçünden hangisi kızı almalı?" demiş. Bilmece buymuş.

Ahmetbek kalkıp: "Seçimi kız yapacak. Sevdiğiyle evlenir" demiş. Doğru cevabı buymuş. Kız Ahmetbek'in olmuş. Fakat Ahmetbek kızı kendisi almamış. Hasen'e vermiş. Ahmetbek'ten önce biri kız onu görenle evlenmeli, diğeri gelenle evlenmeli diye başları alınmış.

Babası kızı hazırlayıp yola koymuş. Yolda ilerlerken gecelemek için yoldaki saraya uğramışlar. Hasen burada kalalım demesine rağmen Ahmetbek kabul etmeyip hep birlikte ilerlemişler. Hasen: "Ey, Ahmetbek çok yorulduğumuz zaman daha önce kalıp rahat ettiğimiz evde kalmaya neden izin vermedin?" diyerek küsmüş. Ahmetbek: "Hasen, benim sana kötülük yapmayacağımı biliyorsun. Benim dediğimi yap lütfen" demiş. Biraz yürüdükten sonra önlerinden bir bulak çıkmış. Hasen bağırıp: "Hey durun. Bu bulağın kıyısında geceleyelim" demiş. Ahmetbek hemen suyun yanına gelip bir dua

okuyup suya kamçıyla vurduktan sonra su kaybolmuş. Hasen tekrar ona kızıp: "Ahmetbek, senin yaptığın nedir böyle? Az önce bir evde kalmaya izin vermedin. Şimdi de gecelemek için durduğumuz suyu yok ettin. Yoksa kadını sen almadın diye bize ne olursa olsun mu diye düşünüyorsun?" demiş.

Ahmetbek hiçbir şey demeden yola devam etmiş. Biraz sonra karşılarına eyerli bir kara küheylan çıkmış. Hasen: "Tutun onu, ona bineceğiz" demiş. Ahmetbek hemen davranıp atın başına kamçıyla vurduktan sonra at kaybolmuş. Hasen tekrar ona kızıp istediği şeyleri söylemiş. Ahmetbek susup gelmiş. Birkaç gün yürüyüp sağ salim evlerine gelmiş. Birkaç gün düğün yapmışlar. Ahmetbek uyumayıp Hasen'in odasında yılanın geleceğini beklemiş. Günlerden bir gün sabaha yakın vakitte uyuyakaldığı zaman Hasen'in karısı düşmüş. Ahmetbek gözünü açtığı zaman kadının bayıldığını görmüş. Yüzünü yeni sokup yatağından bir yılanın indiğini görmüş. Ahmetbek yataktan inip yılanı tutup öldürdükten sonra eşiğe saklayıp kadının yüzündeki yılanın soktuğu yeri emip tükürmüş. O anda Hasen uyanıp: "Uyuduğum zaman karımın yüzünü öptün" diye bağırmış. "Ben sana kadını kendin al diye önceden söyledim. Yolda yaptıkların oydu" diyerek kadından uzak oturmuş. Ahmetbek en baştan geçirdiği olayları anlatmış. İkisinin yolda gecelediği evdeki seslerin konuştuklarını anlatmış. Eşiğe öldürüp sakladığı yılanı göstermiş. "Senin karını sevdiğim için değil yılanın zehrini emmek için öptüm" diye son sözünü söyledikten sonra taş oluvermiş. Kadın ve Hasen ağlayıp bahçedeki iyi bir yeri seçip taşı oraya koyup saklamışlar.

Böylece iki yıl geçmiş. Bir oğulları olmuş. O da iki yaşına gelmiş. Günlerden bir gün Hasen bir baksıyı getirip: "Ahmetbek'i diriltebilir miyiz?" diye sormuş. Baksı: "Bu çocuğu çıplak taşın üzerine koyup kan akıtırsan diriltebiliriz" demiş. Hasen karısıyla danışıp "Hala genciz, çocuğumuz olur. Ama Ahmetbek gibi dost bulunamaz" diye çocuğu alıp taşa oturtup ikisi iki yandan tutarak kanını akıtmışlar. O zaman Ahmetbek dirilip kalkmış. Ahmetbek'e sırayla selam verip kucaklaşıp evine götürmüşler. Ahmetbek sevdiği kızı alıp mutlu bir hayat sürmüşler.

4. AKILLI ÜÇ YETİM ÇOCUK

Eski zamanlarda bir padişah varmış. Onun tek oğlu varmış. O oğlu hastalanıp ölmüş. Tek oğlunun ölümünden sonra padişah dışarı çıkmak istememiş.

Başsağlığı dilemek için bu padişaha başka padişahlar gelmiş. Bundan sonra da kalkmamış. Padişahın yönetemediği halk perişan olmuş. Bu ülkede anne-babasız, akrabasız kalan üç yetim çocuk varmış. Üçü konuştuktan sonra "Padişaha gidip başsağlığı dileyelim" diye karar vermişler. Bunlar halka: "Biz gidip padişaha başsağlığı dilesek nasıl olur?" diye sormuşlar. Halk onlara: "Sizlerden başka daha büyük adamlar gidip hiçbir şey yapamamış. Siz gittiğinizde padişah kalkar mı dersiniz?" demişler.

Tabii ki o zaman yetim-öksüzleri kim dinlermiş? Üçü ağlayıp köylerine dönmüşler. Başka bir gün üçü konuşup padişahın sarayına gitmeye karar verip onun şehrine gelmişler.

İçeri girmek istediklerinde nöbetçiler onlara izin vermemişler. Üçü orada kalmış. Padişahın nöbetçileri padişaha haber vermiş. Padişah çocuklar diye duyduğu zaman "Ne işleri varmış" diye çağırtmış onları. Böylece üçü huzuruna gelmiş. Bundan sonra padişah: "Hoş geldiniz. Ne işiniz var? Söyleyin" demiş. Üçünden biri kalkıp: "Evet, çözemediğimiz bir şey var" demiş. Padişah: "Ne gibi bir mesele, hadi söyleyin" demiş. Çocuk birini işaret edip: "Bu altını bir yere saklayıp koydu. Bu ise o altını o yerden aldı. Bu altın, altını saklayan çocuğun mu yoksa onu oradan alan çocuğun mudur? İşte tartışmanın konusu budur" demiş. Padişah: "Tabii ki altını koyan çocuğundur!" demiş. Çocuk kalkıp: "Yani altını koyanın mıdır?" diye sormuş. Padişah: "Evet" demiş. O zaman çocuk: "O zaman neden hep yatakta yatıp bir türlü kalkmıyorsunuz? Çocuğunuz oldu, öldü ve tekrar döndü evine. Çocuğun olduğu kederli yere hayır geldi. Neden kederlenip yataktan kalkmıyorsunuz?" diyerek üçü başsağlığı dilemiş. Bundan sonra kendini toparlayıp kalkmış ve halkını toplamış. Padişah vezirlerini çağırıp onları görevlerinden almış. Yerlerine ise akıllı, bilgili olan çocukları koymuş. Şimdi bunlar vezir olarak dursunlar. Daha önceki vezirlerden bahsedelim.

Bunlar üç yetimin vezir olmalarını kabul etmek istemeyip halkın arasında propaganda yapmışlar. Memleketi ve şehrin diğer pek çok yerini bozmaya çalıştıkları sırada padişah yeni vezirleriyle seyahatteymiş. Seyahate çıkıp yolda ilerlerken bir köşede gözü iki baykuşa ilişmiş. Biri çukur bir yerde, ikincisi kırda duruyormuş. Üç

yetim daha önce kuşların dilini bildiklerini söylemişler. Daha önceki vezirler de bunu biliyorlarmış. Onlar padişaha: "Sizin yeni getirdiğiniz vezirler daha önce kuşdilini bildiklerini söylediler. Eğer biliyorlarsa o zaman o kuşlara neden birinin çukurda, ikincisinin ise kırda oturduğunu sorsunlar" demişler.

Baykuşla konuşup durumu öğrenmek için birini göndermişler. O atından inip atının eyerini tekrar sert çekip tekrar atına binip peşinden koşmuş. Onlar: "Neden biri çukurda, diğeri kırda oturuyor?" sormuşlar. O zaman çocuk: "Çukurda oturanın tek oğlu varmış. Kırda ortanın tek kızı varmış. İkisi başlık parası hakkında konuşuyorlarmış. Oğlu olan kızı olana "Oğluma kızını ver" diyormuş. O "Kaç hayvan vereceksin?" demiş. Oğlu olan "Otuz altın vereceğim" demiş. Kızı olan "O zaman kızımı sana vermeyeceğim. Çünkü otuz altın bende de var. Ondan da fazlasını ver" diyerek ikisi sonuca varamıyorlar" diyerek sözünü tamamlamış.

O zaman padişah kalkıp: "Benim insanlarım bozulmuş demek ki" diyerek düşüncelere dalmış.

Seyahatten döndükten sonra herkes kendi işine bakmış. Akşam padişah kötü giysilerini giyerek şehri dolaşmaya çıktığında şehrin yarısının bozulduğunu görüp evine dönmüş.

Ertesi gün padişah: "Evlatlarım memleket ve şehir bozulmuş. Siz gidin kendi talihinizi bulun" diyerek onları vezirlikten almış. Çocuklar böylece kalsın. Şimdi şehre dönelim. Padişah eski vezirleri görevlerine getirip kendisi yatağına yatıp adı olmayan "Getir" diye bir şeyi getirmelerini emretmiş. "Eğer üç gün içerisinde bana onu getirmezseniz başlarını keserim" diye eklemiş.

Böylece onlar neyi getireceklerini anlamayıp kendi aralarında konuşup "O üç yetim çocuk akıllıydılar. Onları gidip bulalım" diye karar vermişler. Böylece onları iki gece arayıp üçüncü gün bulabilmişler. Geldiği zaman onlar çocuklara selam vermişler. O üçü de selamı kabul edip: "Hoş geldiniz! Yolunuz açık olsun! Nereye gidiyorsunuz?" diye sormuşlar. Vezirler: "Biz sizi arıyorduk. Çünkü biz öleceğiz. Padişah bize zaman verdi. Padişah yatağına yatıp adı yok bir şeyi getirmemizi emretti ve bunun için üç gün zaman verdi. Bu zaman bugün bitiyor" demişler. O zaman çocuklar: "Doğru, onun şehri bozulmuş ve onu tamir etmek için mimar getirin" demişler. Vezirler o gün mimar bulup şehre getirmişler. O zaman padişah: "E, hoş geldiniz! Üç gün boyunca bir mimar

bulamadınız mı? Niye o kadar geciktiniz? Hadi gerçeği söyleyin" demiş. O zaman vezirler kalkıp: "Neyi getirmemiz gerektiğini anlamayıp o üç yetim çocuğa gidip sorduk" demişler. Padişah: "A şimdi onların akıllı olduğuna inandınız mı?" demiş. Onlar: "Evet, o üçünü yerimize koyunuz" demişler. Birkaç gün sonra halkın arasında itirazlar çıkıp "Biz yetimlerin vezir olmalarını istemiyoruz" dedikten sonra padişah, halk tekrar bozulur diye üçünü yerlerinden almış. Böylece üçü gidecek yeri olmadığından başka bir padişahın huzuruna gitmişler. Bunların şimdiki işi padişah hazinesinden altın alıp yemek pişirmekmiş. Evleri bir mezarın çukuruymuş. Gece padişahın hazinesine gidip üç torba altını yüklenip mezara getirmişler.

Sabah padişah hazinesine gelip altının azaldığını görmüş. Ertesi gün vezirler ve nöbetçilerin koymuş. Bu defa da üçü kimseye görünmeden altını çalıp mezara getirmişler. Ertesi sabah padişah gelip altının tekrar azaldığını fark etmiş.

Padişah üzülüp kendisi nöbetçiliğe durmuş. "kimin olduğuna bakayım" diye o gece kendisi kalmış. O defa da padişaha bildirmeden üçü hazinedeki altını çalmışlar. Sabah hazinesine bakıp tekrar altının azaldığını gören padişah üzülüp aksam kötü giysi giyip şehri dolaşmaya çıkmış. Böylece gelirken üç adamın bir şeyi götürdüğünü görmüş. Padişah onların peşinden gitmiş. Çocuklar adama: "Nereye gidiyorsunuz?" diye sormuşlar. O adam kendilerine: "Sizler nereye gidiyorsunuz?" diye sormuş. Üçü "Ekmek çalmaya" demişler. O zaman adam: "Ben de ekmeği çalmıştım" demiş.

Konuşarak mezara doğru gelirken bir köpeğin durmadan havladığını duymuşlar. O zaman çocuklardan biri: "Hey, sen padişah mısın? O köpek içlerinde padişah geliyor diye havlıyor" demiş.

O zaman adam: "Hayır, evladım. Ama çocukken oynadığımızda çocuklar beni padişah yapıp oynuyorduk" demiş. Çocuklar onun dediğine gerçekten inanmışlar. Üçü o adamla evline gelmişler. Konuşurken o adam onların ne yaptığını bilmek için türlü sorular sorup: "Hırsızlık yapmak için yöntemleriniz var mı?" demiş. Üçünden biri: "Benim yöntemim padişahın hazinesinden altını çaldığımı kimseye bildirmemek, duyurmamaktır" demiş. İkincisi: "Ben köpek dilini bilirim" demiş. Üçüncüsü ise: "Ben bir defa gördüğüm adamı gece ve gündüz tanırım" demiş.

Üçü sözü bitirdikten sonra adama: "Ya sizin yöntem ve hileleriniz var mı?" diye sormuşlar. O adam: "Ölüme giden adamı ölümden kurtarırım" demiş. Şimdi dördü

uyumaya gitmiş. Üçü uyuduktan sonra padişah kendi giysilerini giyip nöbetçilerine: "Mezarda üç çocuk var. Üçünü alıp ağaca asın, altını ise hazineme götürün" diye emretmiş. Nöbetçiler hemen o yere gidip üç çocuğun uyuduğunu ve yanında da altının bulunduğunu görmüşler. Altını alıp hazineye koymuşlar ve sabaha kadar nöbet tutmuşlar.

Ertesi sabah üçü kalktığında ne altın ne de adam varmış. Üçü dışarıya çıktıklarında nöbetçiler onları tutup dara asmak için cellâda vermişler. Cellât üçünün boynuna ip bağlayıp onları asmaya hazırlanmış. Bu arada padişah üçünü görmek için yüksek bir yerde duruyormuş. Çünkü onların nasıl bir hile yapacaklarını merak ediyormuş.

O zaman adamı tanıyabilen çocuk cellâttan izin alıp boynunu çıkarmış ve padişaha: "Ey, adam dünkü adam sen değil miydin? Ölüme giden adamı ölümden kurtarırım dediğin nerede? Kurtar, işte ölüme gidiyoruz" demiş. O zaman padişah cellâda onları çıkartıp kurtarmış. Böylece üçünü kendi vezirleri olarak yapmış.

5. ALTIN KUŞ

Eski zamanda iki erkek kardeş yaşamaktaymış. Büyük kardeş altın madencisiymiş. Bu yüzden de çok zenginmiş. Küçük kardeş fakirmiş. Bu kardeşin yaşıt iki oğlu varmış. Büyük kardeşin çocukları yokmuş. Fakirin çocukları küçükmüş, ancak birine gidip yardım edemezlermiş. Sadece büyük evin tezeğini, kışın ağaçları toplayıp hayatlarını sürdürmüşler.

Günlerden bir gün ormanda odun toplarken tüyleri güzel, gök ala, kanatlarının ve kuyruğunun ucu ala, insanın gördüğünde güzelliğini kıskanacağı bir kuş görmüşler. Bunu gören iki çocuk kuşun peşinden koşamaya başlamış. Kuş da onlardan uzak uçmayıp uçarak-konarak kaçmış. Bir zaman sonra çocuğun biri kuşun kuyruğundan tutunca kuş uçup gitmiş ve kuyruğunun bir tüyü çocuğunun elinde kalmış. Odunu alıp çocuklar eve geldiğinde: "Biz güzel bir kuş gördük. Tutamadık, ama kuyruğunun bir tüyü elimizde kaldı" demişler. İnsanlar kuyruğu gördüğü zaman "Bu, sıradan bir kuş değildir" demişler. Halkın içinde çok yaşlı bir ihtiyar: "Bu, altın kuşun kuyruğudur. Bu kuşu tutup etini yiyen adamın başına, her sabah uyandığında altın düşer " demiş.

Bunu işiten baybişe (çok eşli erkeğin ilk hanımı) iki çocuğa yağ, kaspak (süt kaynatırken kabın dibine yapışan tortu) verip, onlara: "O kuşu tutup getirin" demiş. İki çocuk sevinip odun toplamaya ve kuşu tutmaya ormana gitmiş. Odunu topladıkları yere geldikleri zaman dünkü altın kuşun burada uçuştuğunu görmüşler. Çocuklar sabahtan akşama kuşu kovalamış ve sonunda kuşu tutabilmişler.

Çocuklar çok sevinip yengelerine kuşu getirmişler. Yengeleri onlara birer birer kâse ayran ve birer tane kurut vermiş. Çocuklar buna çok sevinip çıkıp gitmişler.

Baybişe kuşu kesip tüylerini kopardıktan sonra etini yağda kızartmış. Bu vakitte çocuklar odunu toplayıp evlerine döndüklerinde ocakta kuşun eti pişmekteymiş. Pişmiş et çocukların iştahına kabartmış. Büyük kardeş küçüğüne kapıyı gözlettirip kendisi kuş etinden bir parça kesip ışkırına (şalvar veya iç donunu bele bağlamak için bunlara geçirilen bağ, uçkur) saklamış. Çocuklar korka korka dışarı çıktıklarında etin, kuşun kalbi olduğunu görmüşler. İki çocuk onu ikiye bölüp yedikten sonra evlerine gitmişler. Eve geldikleri zaman amcaları ve yengeleri kuşun etini yemektelermiş. Çocuklara eti vermemişler. Çocuklar onunla ilgilenmemişler bile.

Akşam eve gidip uyumuşlar. Sabah ikisi kalkıp zengin amcasının buzağı ve kuzularına bakmaya gitmişler. Anneleri evi temizlerken iki çocuğun yastıklarının altında on altın kuruş bulmuş. Hiç kimseye bir şey demeden ikisi altını saklamışlar. Uykudan yeni kalkan zengin ve karısı yastıklarının altına baktığı zaman altın değil hiçbir şey bulamamışlar. Bunun yalan olduğunu düşünüp unutmuşlar. Aylar yılları kovalamış. İki çocuğun yastıklarının altından her gün altın çıkıyormuş. Günlerden bir gün çocukların babası altını çıkarıp satmaya başlamış. Az zaman sonra zengin olmuş. Onun zengin olduğunu ağabeyi kabul etmek istememiş. Bir gün o kardeşini çağırıp: "Sen iki çocuğunu evinden uzak tut, bir gönder onları. Yoksa köy muhtarı senin o kadar altınını gördüğü zaman ya çocuklarını ya da seni öldürür" demiş. Bunu duyduktan sonra çok korkup ne yapacağını düşünmeye başlamış. İki çocuğu ona akıl vermiş. "Baba sen endişelenme. Bunu düşünme, biz kendimiz gideriz. Bu altını kullanıp yaşarsınız. Biz kendimiz bir şey buluruz" demişler.

Babaları bunu kabul edip çocuklarına yemek hazırlayıp onları göndermiş. Çocuklar evden çıktıktan sonra günler, aylar geçmiş. Günlerden bir gün sık bir ormanın içine girmişler. Biraz yürüdükten sonra ağaçların arasından on kadar tazı çıkıp ikisini kovalamaya başlamış. Çocukların bağırışına tazıların sahibi bir avcı gelmiş. O, çocukları tazılardan ayırıp almış. Çocuklara: "Siz kimsiniz, nereye gidiyorsunuz?" diye sormuş. Çocuklar: "Biz çocuğu olmayana çocuk oluruz" demişler. O zaman avcı: "O zaman benim çocuklarım olun. Benim çocuğum yoktur" demiş. Çocuklar: "Tamam, senin çocukların olalım" diye cevap vermişler.

Avcı çocukları alıp evine getirmiş. Çocuklara kendi çocukları gibi bakmış. Onlara silah kullanmayı da öğretmiş. Çocukların sabah kalktığında yastıklarının altında altınları buluyormuş. Başta avcı ve karısı bunu gördükten sonra "Bu ne harika" diye şaşırmışlar; ama sonra buna alışmışlar. Böylece avcının evi altınla dolmaya başlamış. Bu altının hayır getiremeyeceğinden korkup çocukları evden kovmayı düşünmüş. İkisine silah, yay verip onları evden göndermiş. Ellerine beyaz elmas hançer vermiş. Avcı: "Bu hançeri ikiye ayırın. Birinin durumunu ikincisi hançere bakarak öğrenebilir. Eğer biriniz ölürse hançer paslanır" demiş. Bunu duyan çocuklar hançeri alıp gitmiş. Günler, aylar geçmiş. Bir vakit yolda giderken bir tavşan görmüşler. Yaylarını ele alıp onu vurmaya hazırlanmışlar.

O zaman tavşan onlara yaklaşıp: “Beni öldürmeyin. Ben size iki tavşan getireceğim” demiş. İki delikanlı tavşanı vurmamış. Tavşan, başka iki tavşanı getirip gitmiş. İki kardeş tekrar yola koyulduğunda bir tilki görmüşler. Onu vurmaya hazırlanırken tilki: “Beni vurmayın! Ben size iki tilki getireyim” diyerek onlara iki tilki getirmiş. Onları alıp ikisi yola devam etmişler. Birazdan karşılarına kurt çıkmış. Onu da vurmak için yaylarını eline alırken kurt: “Beni vurmayın. Size, yerime iki kurt getireceğim” diyerek iki kurdu getirmiş. Ondan sonra kardeşler kaplanı görmüşler. Onu da vurmak istemişler; fakat kaplan onlara: “Ben iki kaplan getireceğim, beni öldürmeyin” demiş ve iki kaplanı getirmiş.

Hayvanlarıyla yolda gelirken bir zaman iki kardeş yolun ikiye ayrıldığı yere gelmişler. O zaman ikisi bu yoldan ayrılmaya karar vermişler. Hayvanları bölüşüp yolun ortasındaki büyük çınar ağacını hançerleriyle kesip iki ayrı yola koyulmuşlar.

Büyük olan bir şehre gelmiş. Şehrin dışındaki bir eve girip yemek yemiş ve hayvanlarına da yiyecek vermiş. Şehrin sokaklarına çıktığı zaman şehirde ancak siyahlara bölünmüş, kederli insanların dolaştığını görmüş.

Biri: “Bizim ilimizde yedi başlı bir yılan vardır. Ayda bir kere ona bir sürü kısrak ve bir kız veriyoruz. Bugün bütün kızlar bitti. Ancak padişah kızı kaldı ve sıra ona geldi. Onun için halk çok kederlidir” demiş. Delikanlı bunu duyduğu zaman: “O nerede? Ona nasıl ulaşabilirim?” diye sormuş. Yılanın bulunduğu yerin nerde olduğunu öğrendikten sonra hayvanlarını alıp o tarafa doğru gitmiş. Şehirden beş-altı kilometre uzaklıktaki beyaz bir çadıra girmiş. Girince evin içinde ay gibi ağzı, güneş gibi gözü olan güzel bir kız varmış. Kız delikanlıyı görünce ağlamaya başlamış: “Ağabey buradan gidiniz! Şimdi yılan gelir, beni de sizi de yer. Gidin” demiş. Delikanlı kızla biraz konuşup yılanın geleceği zamanı beklemiş.

Bir zaman sonra yedi başlı ejderha gelip delikanlıyı görüp: “Dövüşmek mi gerekecek?” demiş. İkisi dövüşmeye başlamış. Yedi gün, yedi gece dövüşmüşler. Delikanlı çok yorulup düşeceği zaman yardımına kaplan gelip ejderhayı öldürmüş. Delikanlı ejderhanın yedi başını kesip, yedi dilinin uçlarını keserek bir beze sarıp, hayvanlarını da aldıktan sonra bir yere dinlenmeye gitmiş. Delikanlı kaplana uyumamasını ve girişi korumasını söylemiş. Kaplan kurda, kurt tilkiye, tilki tavşana bu işi emanet etmiş. Delikanlı uyumuş, hayvanların hepsi de uyuyakalmış. Bunlar uyuduğu

zaman kızı ve kısrakları ejderhaya getiren bekçi içeri girip delikanlının başını kesip kızı alarak şehre getirmiş. Kıza: "Benimle evleneceksin, yoksa seni burada öldürürüm" diye korkutmuş. "Eğer evlenirsen yeminin olsun. Bu kumu yut" diyerek ona bir avuç kum vererek yutmasını emretmiş. Böylece padişaha gelip müjde haber getirmiş. Bütün insanları çağırıp padişah düğün yapmış.

Delikanlının hayvanları uyandığında delikanlının başının bir yanda, vücudunun diğer yanda bulunduğunu görmüşler. Kaplan kurda, kurt tilkiye, tilki tavşana saldırmış. Tavşan da korktuğundan bir yere kaçıp oradan bir yaprak getirmiş. Onlar delikanlının başı ve vücudunun birleştiği yeri yaprakla sürüp delikanlı "Ne kadar da derin uyumuşum" diyerek kalkmış. Delikanlı hayvanlarını alıp daha önce yediği yemekhaneye gidip yemek yemiş ve hayvanların da beslemiş. Daha sonra insanların toplandığı yere gelmiş. Delikanlı geldiği zaman kızın kederli olduğunu, yanında da bir adamın oturduğunu görmüş. Kız delikanlıyı görüp yanına gelip sarılmış. Padişah bunu görüp: "Ejderhayı kim öldürdü?" diye sorduğu zaman delikanlı beze sardığı ejderha dillerinin uçlarını göstermiş. Padişah bunu gördüğü zaman delikanlıyı yanına çağırmış, kızının yanındaki adamın ise nehre atılmasını emretmiş. Düğün yapıp kızı delikanlıya vermiş. Delikanlı her gün hayvanlarını alarak ava çıkarmış. Bütün hayvanların boyunlarına altın tasma, tavşanın boynuna ise altın saat takmış. Günlerden bir gün ava çıktığı zaman sık bir ormana gelmiş.

Aniden hava kararıp fırtına başlamış. Hayvanların toplamaya başladığında büyük bir çınar ağacı görmüş. Ağaca yaklaştığında ağacın dibinde hayvan ve insan şeklinde kara taşlar varmış. Gördüğüne şaşırıp ağaca yaklaştığı zaman çınarın üzerinde bir yaşlı kadının oturduğunu fark etmiş. Kadın delikanlıya bakarak: "Canım, bu ağacı sallayabilir misin?"demiş. Delikanlı ona uyup ağacı salladığı zaman kendisi ve hayvanları da kara taş kesilmişler. Karısı, halkı toplanıp ağıt yakmışlar.

Böylece bunları burada bırakalım. Küçük kardeşi bir yere gidip dönmüş. Ağabeyiyle ayrıldığı yere gelip ağaca sapladığı elmas kılıcına baktığı zaman kılıç paslanmış. "Ağabeyim ya ölmüş ya da başka kötü bir şey olmuş!" diyerek ağabeyinin gittiği yolla gitmiş. Günün birinde ağabeyinin daha önce yemek yediği yemekhaneye gelmiş. Oradaki insanlar onun durumunu soruşturup eşiyle nasıl yaşadığını sormuşlar.

Delikanlı ne olduğunu anlamayıp şaşırmış. Delikanlı yemeğini bitirip şehrin merkezine doğru giderken padişahın bekçisi ona gelip: "Sen o günden beri nerelerdesin? Biz seni bulamıyoruz" diyerek onu eve doğru götürmüş. Padişahın kızı çok sevinip ona sarılmış. Delikanlı hala daha hiçbir şey anlamıyormuş. Akşam, kız her günkü gibi yatağı hazırlamış. Delikanlı da ona bakıyormuş. Kız: "Uzanın. Niye duruyorsunuz?" diye sormuş.

Delikanlı biraz düşünüp yatağa uzanmış. Sabah olmuş. Bunun sırrını nasıl çözerim diye düşünmüş ve hayvanlarını alarak ava gitmiş. Böylece gelirken bildiğimiz sık ormana ulaşmış. Ormana girdiğinde içi sakinmiş. Hiçbir hayvanın sesi çıkmıyormuş. Bir zaman "Çocuğum buraya gelir misin?" şeklinde kötü bir ses onu çağırmış. Etrafına bakınmaya başladığında ucu gökle birleşen ağacın ucunda bir ihtiyar kadının oturduğunu görmüş. Ağaca yaklaştığında dibinde insan ve hayvan şeklindeki kara taşlar varmış. Biraz dikkatli baktığında atlı adamların da bulunduğunu görmüş. O adamın arkasında kaplanın, kurdun, tilkinin olduğunu fark edip burada bir sırrın olduğunu düşünmüş ve yaşlı kadına sormuş. Kadın: "Canım ben yere inemiyorum. Otururum kalkamıyorum, kalkarsam oturamıyorum. Bu ağacı sallarsan ben yere inip sana durumu anlatırım" demiş. Delikanlı eline yayını alıp: "Şimdi söylemezsen vururum" demiş. Yaşlı kadın korkup ağacın bir dalını kırıp taş olan delikanlı ve hayvanları eski hallerine döndürüp adamın ayağına yıkılmışlar. Kadını öldürüp arkasına baktığı zaman ağabeyinin hayvanlarla durduğunu görmüş. O zaman iki kardeş birbirine sarılıp şehre doğru gitmişler. Gelirken ağabey kardeşinin durumunu sormuş. Kardeşi başından geçenleri anlatmış. Ağabeyi bunu dinledikten sonra kızmış: "Sen benim eşimle oynadın" diyerek kardeşinin başını kesip bırakmış. Sonra yolda giderken: "Yok, öyle olmaz. Tek kardeşimi öldürdüm" diye düşünüp geri dönmüş. Kardeşini yaprakla diriltip hayvanlarını alıp kayınbabasına gitmiş. Geldiği zaman padişahın kızı, hangisinin kendi kocası olduğunu bilememiş. Çünkü giyimleri, bindiği atları, birbirine o kadar benziyormuş ki sadece tavşanın taktığı altın saatten tanımış kocasını. Padişahın, kızından başka çocuğu yokmuş. Tahtını damadına vermiş. Kardeşlerin küçüğü birkaç gün hazırlanıp, yemeğini alıp yola koyulmuş. Günler, aylar geçmiş. Günlerden bir gün bir şehre gelmiş. Şehrin dışında oturan bir yaşlı kadının evine girmiş.

Atını bağlayıp eve girdiğinde evin içinde bir kadının ağladığını görmüş. Delikanlı kadına: " Anne neden ağlıyorsun?" diye sormuş. Kadın: "Canım, ben ağlamayayım da kimler ağlasın? Bizim padişahımız var. Onun tek bir kızı vardır. Gündüzleri sağ, gece olduğunda gökten bir albastı gelip kızı alıyor. Gece gündüz o kızı korumak için her gün bir delikanlı bekçilik yapıyor. O delikanlıyı cin çarpar, padişah ise onu öldürür. İşte dün gece benim oğlum bekçilik yaparken onu cin çarpmış. Bugün de padişah onu öldürdü. Bunun için ağlıyorum" demiş. Delikanlı: "O zaman, anne ağlama, ben senin çocuğun olurum" demiş. O gün biraz dinlenip ertesi gün yaşlı kadına padişahın oturduğu yeri sorup o tarafa gitmiş. Ak boz bir evde ay ve güneş gibi bir kız oturuyormuş. Kızla konuşurken artık gece olmuş. Kız gülmüş. Delikanlı: "Niye güldün?" diye sormuş. Kız: "Ben, insan çocuğunun cine tabi olacağına güldüm" demiş. Delikanlı: "Neden?" diye sormuş. Kız: "Eyvah! Bugün bu eve cin gelecek. Sizi çarpıp gideceğine güldüm" demiş. Bunu söyledikten sonra eve bir delikanlı girmiş: "E, neden oturuyorsun? Çık! Bekçilik yapacağım" demiş. O zaman bizim delikanlı: "Hayır, bugün ben bekçiliği yapayım. Sen git" demiş. Bekçi: "Yolcu, boş ver. Burada kalma!" diye kızın yerine cevap vermiş. Bizim delikanlı da "Kalacağım" diye gitmek istememiş. O zaman kız onun gitmeyeceğini anlayıp: "Tamam, kal" demiş. İkinci delikanlı sevinip gitmiş.

Gece çökmüş ve herkesin uyduğu zaman birden kızın bağırması duyulmuş. Delikanlı uyanıp tüylü bir devin kızın dizini emdiğini görmüş. Bir zaman dev dua okumaya başladığı zaman delikanlı onu sağ elinden tutmuş. Delikanlı devle dövüştüğünde onu öldürmüş ve sağ elini kesip cebine koymuş, evden kaçtığında kız onun eteğinden tutmuş fakat o eteğini kesip kaçmış. Ertesi sabah kızı gece korumak için gelen delikanlı eve girdiğinde bir ölünün bulunduğunu, kızın da sağ salim olduğunu görmüş. Delikanlı hemen padişaha müjdeli haberi vermek için saraya doğru koşmuş. Delikanlı: "Böylece devi öldürüp kızı kurtardım" demiş. Padişah düğüne hazırlanıp halkı çağırmış. Padişah delikanlının söylediğine inanamamış. O: "Kim devi öldürüp onun sağ elini kestiyse ve onun eteği kesildiyse kızımı ve tahtımı ona veririm" ilan etmiş. Böylece birçok adam birinin elini ve kendi eteğini kesip padişaha "Ben öldürdüm" diye gelmiş. Hepsi de benzemiyormuş. O zaman padişah: "Şehirde başka

kim kaldı?" diye sorduğunda biri: "Yaşlı kadının evinde misafirden başka kimse kalmadı" demişler. Padişah: "Çağırın!" diye emretmiş.

Delikanlı: "Padişahın benimle işi yoktu" diyerek gelmiş. O zaman kız: "Beni devden kurtaran oydu, ben onunla evleneceğim" demiş. Padişah ona: "Delil nerede?" dediği zaman delikanlı cebinden devin sağ elini çıkarmış. Padişah düğün yapmış, düğün için kısraklar kesmiş ve kızını, tahtını delikanlıya vererek onu padişah yapmış. Bir zaman delikanlı ağabeyini ve babasını düşünmüş.

O zaman delikanlı kızın babasına: "Benim ağabeyim başka bir ilde padişahtır. İzin verirseniz orduyu onun yanına göçüreyim" demiş. Atası ona karşı gelmemiş, izin vermiş. Padişahın nasıl gittiğini kendisi de bilememiş. Ertesi gün "Kardeşim geldi" diye ağabeyi toy yapmış. Böylece biraz zaman geçmiş. Kardeşler babalarını bulmaya karar vermiş. Anne babalarını bulup onlar için kendi şehrinin ortasında büyük bir çadır kurmuşlar. Böylece herkes babası ve çocukları ile mutlu bir yaşam sürdürmüşler.

6. AVCI İLE ÇOCUĞU

Eskiden bir avcı varmış. O avcı bir gün ormanda oturup eti pişirip yerken ateşin öbür tarafına üzerinde ya gümüş ya da demir olan bir kadın gelip oturmuş.

Avcı eti yerken kadına da bir parça et uzattığında kadın elini göstermeden alıp yemiş. Bundan sonra avcı eti kemirirken kadın: "Asil olanı asilin yanına koydun!" diyerek kalkıp gitmiş. Avcı da kalkıp: "Eyvah! Bu bir beladır. Bundan nasıl kurtulurum" diyerek eti bitirip, ateşi iyice yakıp insan boyu kadar büyük bir ağacı getirip onun üzerini çapanla örtmüş. Kendisi ise yakındaki bir yere gidip tüfeğini hazırlamış.

Birazdan avcı, o kadının tekrar geldiğini görmüş. Kadın yaklaşıp kahkaha atarak yerde uzanan "avcıya" saldırmış.

Öldürdüm diye elini çekip yemek istediğinde elini çekememiş. Kadın: "Ah-ha-ha… bu adam çelikten yapılmış olmalı. Bundan elimi çekemiyorum" diyerek gülmüş.

Bu kadın gülerken avcı tüfeğini ateşleyivermiş.

Avcı kadının göğsünü vurup kadını yere düşürmüş. Avcı yaklaşıp baktığında kadının tırnaklarının bakırdan olduğunu görmüş. "O bir cadıymış!" demiş. Avcı, kadının tırnaklarını parmaklarıyla birlikte kesip biri daha gelir diye sabaha kadar beklemiş.

Tan ağardığında avcı atına binip dağa doğru giderken yüksekçe bir tepeye çıktığında büyük bir bahçe görmüş. Bahçenin gölgesinde sadece yabani atların kulunları bağlıymış. Yanlarında da üç otağ varmış. Bu ne harika diyerek avcı otağlara yaklaştığında: "Damat geldi, damat!" diyerek kızlar çıkmış. İki kız onu attan indirip iki yanından tutarak onu ayrı bir otağa getirip oturtmuşlar. Çeşitli yemekler yedirtip kımız içirtmişler.

Güneş batarken bir kadın sanki dünyadaki en güzel kızı getirmiş ve: "Bu damadın. Bu kızı al, o senin karın, sevdiğin canındır" diyerek çıkmış.

Avcı çok şaşırıp düşünmeye başlamış: "Ey, sen benim karım olmuşsun. Önceki kızlar, kadınlar "damat-damat" diye bana saygı gösterdiler. Ben sizlere nasıl damat oldum?" demiş. O zaman kız kalkıp: "Bu ormanın içinde bize kötülük yapan cadılar vardı. O cadıyı gücümüzün yettiğince ya biz öldürürdük ya da onlar bizi öldürürdü. Böylece tek bir cadı kalmıştı ve onu yakalayamıyorduk. Dün gelseydi bizi öldürürdü. O

zaman babam: “Bu cadıyı kim öldürürse kızımı ona veririm” dedi. Siz, dün o cadıyı öldürdünüz. Babam da beni size verdi. Ben senin oldum, canım! Biz “Aşireti selam” denen bir halkız. Biz de senin gibi insanız. Sen bu gece uyuma. Uyursan beni kaybedersin, uyumazsan seninle kalırım” demiş. Avcı: “Tamam, bugün uyumayayım” diyerek kızla oynayıp gülerek yatmış. Tan ağarmaya başladığı zaman avcı bir anda gözlerini kırpmış. O zaman ne evin ne de karısının kaldığını görmüş. Ne yapacağını bilemeyip ata binmiş ve her yeri dolaşmasına rağmen kimseyi bulamamış. Avcı köyüne dönüp atını değiştirerek tekrar dağa çıkıp kızı aramaya çıkmış. Dev bir kuş gelip: “Ey avcı bahadır. Benim karnımda üç aylık çocuğun vardır. Altı ay sonra çocuğunu doksan yolun kesiştiği yerde bulup al. Ona iyice bak, o çocuk sana uğur getirecek” demiş.

Avcı altı ay bekledikten sonra “Şimdi zamanı geldi” diye doksan yolun kesiştiği yerin nerede olduğunu aramaya gitmiş. Fakat kimse bilmiyormuş. Bir falcı: “Doksan yolun kesiştiği yer pazardır. Öbür tarafında bir sokak var. Çocuğun orada” demiş. Avcı pazara gidip daha önce gördüğü kuş: “Ey avcı buraya gel, çocuğunu al” diyerek ağla çocuğu indirmiş. “Çocuğuna iyi bak. İyi bakarsan muradına erersin. Avcı şimdi hoşça kal” diyerek uçup gitmiş. Avcı çocuğu alıp köyüne dönmüş. Çocuğunu güzelce yetiştirip, biraz büyüyünce hocaya vermiş. Çocuk yedi yaşındayken padişahın en sevdiği veziri ölmüş. Biri, kimin vezir olacağını düşünürken “avcının çocuğu çok iyidir” diyerek onu vezir yapmışlar.

Günlerden bir gün padişah ölüp yerine kimin geçeceğini düşünmüşler. Güvenilir vezir avcı oğlu olsun deyince halk onu padişah yapmış.

Avcı oğlu evlenip ülkeyi yönetip avcıyı muradına erdirmiş. O zaman avcı ona “Bahtlı çocuğum Baktıbay” diye isim vermiş. Bundan önce çocuğun ismini ne olarak koyacağını bilmiyormuş.

7. AYI ÇOCUK

Eski zamanlarda zengin bir padişah varmış. Onun bir karısı varmış. Karısı beş oğlan doğurmuş. Beş oğlu büyümüş; padişah da yaşlanıp ölmüş. Karısı otuz iki yaşında dul kalmış. Yıllardan birinde halk yazlık için bir dağın eteğine gelmiş.

Bir gün padişahın karısı dışarı çıkınca bir şey onu alıp götürmüş. O, korktuğundan sesini bile çıkaramamış. Onu alıp götüren ayıymış. Böylece ayı onu kendi mağarasına götürüp, padişah karısını mağaraya kapatmış. Yemekleri elma, çiğ et, çeşitli meyvelermiş. Ayı gündüz dışarı çıkar, geceleri ise mağaraya gelirmiş. Çeşitli meyveler ve çiğ et getirirmiş. Böylece padişah karısı buna alışıp ayıyla beraber yaşamış.

Padişah karısının oğulları ise onun nereye gittiğini soruşturup öğrenmeye başlamışlar.

Onlar annelerini arayıp dururken padişahın karısı günün birinde hamile kalıp üç çocuk doğurmuş. Çocuklarının biri insan olup diğerleri ayıya benziyormuş. Ayıya benzeyen çocuklar hayvanın yağını içerek büyümüş. İnsan olan ise annesinin sütünü içerek büyümüş.

Padişah karısının elbisesi yırtıldığından önce deriden, daha sonra yapraklardan yapılmış elbiseleri giymiş.

Böylece gün, ay geçerek çocukları yürüyecek kadar büyümüş. Böylece ayıya benzeyen çocuklar ayıyla beraber sabah dışarıda gezip, gece de geç gelirmiş. İnsan olan çocuk ise evde kalıp annesinden insan dilini öğrenirmiş. Böylece anne ve çocuğu mağarada kalıyorlarmış. Günlerden bir gün çocuğun canı sıkılıp insanın açamadığı kapıyı açıp dışarıya oynamaya çıkmış. Bunu öğrenen annesi ona “Bundan sonra dışarı çıkma. Ayı öğrenirse seni öldürür” demiş. Çocuk annesini dinlemeyip dışarı oynamaya çıkmış. Annesi ona yay kullanmasını öğretmiş.

Böylece zaman geçip çocuk bir gün annesine:

-Anne, bunların görünüşü bir bizimki ise onlardan farklı. Bu nasıl oldu? diye sormuş.

O zaman annesi şöyle anlatmış:

-Biz insan, onlar ise hayvanlardır. Hayvan onlar gibi dağlarda yaşar, insanlar ise farklı, evcil hayvanlar yetiştirir ve ata binerler. Oturacak evleri vardır. Ateş yakar,

yemek pişirirler. Onların durumu iyidir. Ben o tür yerlerde otururken bu ayı beni gece kaçırıp götürdü. Ondan beri yıllar geçti, siz de burada doğdunuz.

Çocuğu onu iyice anlayıp:

-Öyleyse gidelim buradan, demiş.

Annesi korkarak:

-Hayır, ayı öldürür bizi. Gidemeyiz, demiş.

Fakat oğlu onu dinlemeyip annesini sırtına alarak dışarı çıkmış. O yerden kaçarak halkın yaşadığı bir yere gelmişler. Köyün kenarında oturan bir çobanın evinde giyinmişler. Bir köye gelerek sorup padişah karısının oğullarını bulmuşlar. Onun çocukları anneleri sapasağlam bulunduğu için toy yapmışlar. Padişah karısı başından geçeni oğullarına, köy halkına anlatmış. Köy halkı şaşırmış. Kadının yaşadığı zorluklar diğer köylere yayılıp bütün halka ibret olmuş. Onun son çocuğu ise Ayı çocuk ismini almış.

Oğulların düzenlediği toyda Ayı çocuk güreşte bütün erleri yenmiş. Ayı çocuk bu özelliğinden alp olarak adlandırılmış. Köydeki hiçbir erkek onun yüzüne bakamamış, genç kızlar ise ona ilgi göstermeye başlamışlar. O zaman köyün bütün erkekleri toplanıp onu öldürmeye karar vermiş. Ayı çocuk onların yapmak istediklerini sezmiş ve annesiyle vedalaşıp köyden uzak kaçmış. Ayı çocuk çok iyi bir nişancı olmuş. Onun elinde sadece bir yay varmış. Birkaç gün böylece yürürken bir gün karşısına bir adam çıkmış. Ayı çocuk:

-Neler yapmış bir insansın?diye sormuş.

Adam:

-İyiliği arayan adama arkadaş olacak biriyim, demiş.

Ayı çocuk onu kendisine arkadaş yapmış. İkisi yolda gelirken önlerine bir adam çıkmış. Ayı çocuk:

-Neler yapmış bir insansın?diye sormuş.

O da:

-İyiliği arayan insana arkadaş olurum, diye cevap vermiş.

Ayı çocuk onu da kendisine arkadaş yapmış. Üçü birlikte giderken yine bir adam çıkmış.

Ayı çocuk:

-Neler yapmış bir insansın?diye sormuş.

Bu adam da:

-İyiliği arayan insana arkadaş olurum, diye cevap vermiş. Onu da, ayı çocuk arkadaş yapmış. Böylece dördü bir gölün yanına yerleşip kuş avlayıp, balık tutmuşlar. Yemek pişirip yerken Ayı çocuk onlara hallerini sormuş.

İlk buluşan arkadaşına:

-Senin ne gibi hünerin var? diye sormuş.

Arkadaşı:

-Ben gökteki yıldızlara bakarak iyiyi, kötüyü yorumlayabilirim, demiş.

İkinci arkadaşına:

-Senin ne gibi hünerin var? diye sormuş.

O:

-Ben balıkların dilini bilirim, demiş.

Üçüncü arkadaşına da:

-Senin ne gibi hünerin var?diye sormuş.

O:

-Ben kırk yıl önce bırakılan ayak izlerini tanırım, demiş.

Böylece Ayı çocuk kendi hünerini anlatmış:

-Ben çok iyi bir nişancıyım. Fakat ben uyuduğumda ruhum mavi yayın ucunda olur, demiş. Arkadaşları çok şaşırmış. Bir gün dördü bir padişahın ülkesine gelmiş. Orada bir toplantı olduğunu görmüşler. O toplantıda bu mesele tartışılıyormuş: "Baksıların söylediklerine göre büyük bir çınar ağacının altında, yerin kırk kilometre aşağısında at başı kadar altın bulunuyormuş. Padişah, kim o altını iki gün içerisinde getirebilirse üç kızını onunla evlendirip hayvanlarını da vereceğine söz vermiş. Eğer iki gün içerisinde getiremezlerse o erkeklerin başlarını keseceğini söylemiş." Pek çok kahraman yiğit zamanında yetişemeyip hayatlarını kaybetmişler. Bunu duyan dördü padişaha gidip anlaşmışlar. Verilen zamandan önce altını bulup getirmişler. Padişah da söz verdiği gibi üç kızını ve hayvanlarının bir kısmını onlara vermiş. Ayı çocuk o üç kızı arkadaşlarına verip, padişahın yanına yerleştirip onlara "Hoşça kalın, yine görüşürüz" diyerek tek başına yola koyulmuş. Böylece tek başına birkaç gün yürüyerek bir ormana gelmiş. Bu ormanın içinde birkaç gün hayvanlardan saklanıp ağacın üstünde

kalmış. Günlerden bir gün Ayı çocuk bir adam görmüş. O adamla kavga edip onu öldürmüş. Böylece bir ağaca çıkarak yaprakların arasında duman çıktığını fark edip o tarafa doğru gitmiş. Bir bakmış o yerde beyaz bir otağ varmış. Beyaz otağın içine girip içerde çok güzel bir kızı görmüş. Kıza selam verip başköşeye oturmuş. Kız ona kim olduğunu sormuş. Ayı çocuk ondan gerçeği gizleyip ülkesinde savaş olup, bütün halkın öldüğünü ve kendisinin de oradan kaçıp bu ormanda saklandığını anlatmış.

Ondan sonra Ayı çocuk kızın kim olduğunu sormuş. Kız:

-Bizim halkımız bu suyun kenarında yaşıyordu. Ben bir fakir adamın kızıydım. Yurdumuzda altmış yaşında bir padişah vardı. O padişah her yıl iki kız alıyormuş. Bu yıl babam öldükten sonra evlenecek yaşa geldiğim için padişah beni almak istedi. Bir tek erkek kardeşim vardı. Onunla beraber yurdumuzdan kaçıp bu yere yerleştiğimizden beri sekiz ay geçti. At, devemiz vardı; fakat onları orman hayvanları yedi. Hayvanlar evimize gelemez. Çünkü koruma yaptık. Kardeşim hayvan avlamaya gitti, demiş.

Ayı çocuk demin öldürdüğü adamın bu kızın ağabeyi olduğunu anlayıp kıza olanı anlatmış. Delikanlı suçlu olduğunu kabul etmiş. Kız:

-Siz suçlu değilsiniz. Çünkü bizim gibi yurdunuzdan kaçmak zorunda kaldınız, demiş.

Bundan birkaç gün geçtikten sonra delikanlı kıza şunu söylemiş:

-Canım, erkek kardeşin öldü. Allah beni size göndermiş. Şimdi yurduna götür dersen götüreyim, fakat başka bir yere götüreyim. Ben ağabeyin olayım, sen ise kız kardeşim ol. Yoksa burada iki sevgili olarak kalalım, demiş.

Kız ona razı olup beraber yaşamaya başlamış. Kız her gün evde kalmış, delikanlı ise ava çıkmış. İkisi böylece hayatını sürdürmüş.

Bu ikisi bu arada kalsın. Şimdi padişaha gelelim.

Kız yok olduğu günden beri onu her yerde soruşturup arattırmış. Bütün baksılarını toplayıp yorumlarını soruşturmuş. O zaman "Kara" denilen bir baksı padişaha:

-Kız suyun yukarı tarafında bulunuyor. Onu bulacak "Şüpe" adlı bir cadı varmış. Sadece o, kızı bulabilir. Bu işi ona teslim et, demiş. Padişah ona inanıp yaşlı kadını çağırmış ve işi ona teslim etmiş.

Yaşlı kadın kurnaz, olayları tahmin eden, nerede neyin olup biteni bilen bir kadınmış. Padişah kadının istediği birçok şey vermiş. Kadın yolda yemek için iki-üç koyunun akciğer ve karaciğerini almış. Birkaç tepeyi aşarak Ayı çocuk'un yaşadığı ormana gelmiş. Hayvanlar kadını yakalamışlar; fakat kadın onlardan kurtulmuş. Kadın günlerce ormanda yürüyüp bir sabah Ayı çocuk'un oturduğu eve gelmiş. Kadın eve girmiş. Evdekiler kendisinden başka insanı görmediği için çok korkmuşlar. Kadına kim olduğunu sormuşlar. Kadın:

-Canlarım, yurdumda savaş başladı ve ben oradan kaçıp buralara kadar geldim. Kaynanası olmayana kaynana, annesi olmayana anne olacağım, diye cevap vermiş.

Çamurdan insanı yapamayan Ayı çocuk kadını annesi yapmış. Kadın da çok meraklıymış. Ayı çocuk avcılığa gidermiş. Kadın ve kız evde kalıp sohbet ederlermiş.

Bir gün kadın kıza:

-Canım, eşin seni seviyor mu?diye sormuş.

Kız:

-Evet, seviyor. Onu neden soruyorsun?demiş.

Kadın:

-Canım, ben gençken biz kızlar eşlerimizi sınavdan geçirirdik. Sen ona bunu yapmış mıydın?diye sormuş.

Kız kadına:

-Anne! Nasıl sınavdan geçirirdiniz? Ben onu nasıl deneyebilirim?demiş.

Kadın:

-Canım, farklı şekillerle sınavdan geçirirdik onları. Eşlerimize canların nerede olduğunu sorardık. Onun neyi sevdiğini, neyi beğendiğini ve başka şeyleri sorardık.

Sen canım, eşini sınavdan geçir. Onun canının nerede olduğunu sor. Söylemese pes etme, bugünden itibaren sormaya başla. Eğer seni seviyorsa gerçeği söyler, sevmiyorsa-söylemez.

Kız "Tamam" diyerek akşam eşi geldiğinde ona sormuş.

Delikanlı söylememiş. Ertesi gün kadın:

-Söyledi mi?diye sormuş.

Kız:

-Hayır, söylemedi, demiş.

Kadın:

-Üç defa sor, bugün, yarın sor. O zaman söyler,demiş. O zaman kız iki-üç gün üst üste sormuş. Üçüncü gün delikanlı:

-Ben yayı çok severdim. Uyuduğum zaman canım gök yayın ucunda olur, demiş.

Ertesi gün Ayı çocuk avcılığa gittikten sonra kız kadına onun dediklerini söylemiş. Kadın sevinip:

-Vay, seni seviyormuş. Hayatınız uzun olsun!demiş.

Kadını, delikanlının canının nerede olduğunu öğrendikten sonra bir gün gidip gök yayın ucunu göle atıp kendisi yurduna kaçmış.

Birkaç gün sonra yurduna gelip padişaha olup biteni anlatmış. Ertesi gün kız kalkıp delikanlıyı uyandırdığında delikanlı kalkmamış. İşte o anda kadının düşman olup eşini öldürmek istediğini anlamış.

Kız ağlayarak feryat etmiş. Sabredip delikanlıyı bir kumaşa bağlayarak onu yatağa yatırmış. Bundan sonra padişahın vezirleri evine gelerek kızı alıp götürmüşler. Padişah kızı köle yapmış. Ayı çocuk ölüp mezarı olan beyaz otağ dikilmiş. Kız gittiği zaman onun yayını başının ucuna koymuş. Evi, hayvanların girmemesi için iyice kapatmış.

Delikanlı ve kızı bir zaman için bırakıp padişahın üç kızına evlenen ve onu yanında kalan üç arkadaşına gelelim.

Günlerden bir gün falcı arkadaşı, fala bakarken Ayı çocuğun nasıl bir hale düştüğünü görmüş. Bunu arkadaşlarına söyleyince onlar silahlarını alıp oraya gitmeye karar vermişler. O zaman kırk yıl öncesi izleri bile öğrenebilen arkadaşı birkaç gün içerisinde onun nerede olduğunu bulmuş. Beyaz otağın içinde Ayı çocuk'un tek başına yattığını görmüşler. Böyle düşünüp şöyle düşünürken, üçü Ayı çocuk'un başı ucundaki yayı görmüşler. Fakat yay ucunun yok olduğunu fark etmişler. O zaman yorum yapan arkadaşı cadının yay ucunu gölün suyuna bıraktığını görüp balıkların dilini bilen arkadaşı ise bunu balıklara sormuş. Yay ucunun nerede olduğunu balıklardan öğrenip onu geyik yağıyla yaya yapıştırıp Ayı çocuğu üç gün içerisinde diriltmişler.

Ayı çocuk bildiklerini, cadının evlerine geldiğini anlatmış. O zaman dördü, kızı kaçıran padişaha gidip onu öldürüp kızı kurtarmış. Bundan sonra evini arkadaşlarının yanına taşımış. Dördü eşleriyle beraber çok mutlu yaşamışlar.

8. BAKTIBAY KADI

Eski zamanların birinde kendi emeğiyle hayatını sürdüren fakir bir ihtiyar varmış. İhtiyar hayatında kötü bir şey yapmamış. Tek dileği çocukmuş. İhtiyar odunculukla uğraşıyormuş. Bir gün odun alıp giderken yolda kamışların üzerinde kumaşa sarılmış bir şey görmüş. Alıp açtığında yeni doğmuş bir bebek olduğunu görmüş. İhtiyar onu eline alınca çocuk ağlamaya başlamış. "Allah'ın verdiği" diyerek o kadar mutlu olmuş ki, odunu o yerde bırakıp çocuğu evine götürmüş. Hayatında hiç çocuk sahibi olamayan ihtiyarın karısı çok mutlu olmuş. Evine geldikten sonra etrafındaki komşuları çağırıp, ihtiyar bir toy yapmış. İhtiyar çocuğun bahtlı olmasını dileyerek adını "Baktıbay" olarak koymuş. Böylece günler, aylar, yıllar geçmiş. Baktıbay büyümüş. Babası onu okumaya göndermiş. Çocuk çok akıllı ve kabiliyetli olarak büyümüş. Onun aklı yaşıtı çocuklardan daha fazlaymış. Diğer çocuklar birbirleriyle dövüştüğü zaman Baktıbay onları ayırıp her zaman onlara akıl öğretirmiş. Bu yüzden de çocuklar onu kendileri arasında "Kadı" olarak lakap takmışlar. Baktıbay kadı olduğundan beri çocuklar arasındaki kavgalar azalmış. Çocuklar aralarında bir kavga çıkarsa onu çözmek için Baktıbay'a gidermiş.

Bu köyün kendi kadısının tek oğlu varmış. O, karısını kendi evinden getirirken yolda şeytanların yanına gelmiş. Birazdan kadın, kocasının iki adama dönüştüğünü görmüş. İkisinin arasında fark yokmuş. Kadın hangisinin kendi kocası olduğunu ayırt edememiş. Sol taraftakine "kocam" dese sağ taraftaki de ona çok benziyormuş. Böylece kadın hangisinin kocası olduğunu anlamayıp korkulu gözlerle bakarak gitmiş. Görünüşü birbirine benzeyen kadı oğlu ve şeytan yol boyunca kadın için "Kadın benimdir" diyerek kavga etmişler. Böylece kadı oğlu ve şeytan, kadın için kavga edip dövüşmeye başlamışlar. Kadı oğlu sevgili karısını kaybetmemek için saldırmaya başlamış. Şeytan da yenilmek istememiş. Böylece dövüşerek üçü de kadının evine gelmişler. Kadının oğlu gelir gelmez babasına koşup: "Baba kayın tarafına gidip döndüm. Fakat yolda bu adam bize yapışıp kadın "Benim" demeye başladı. Sen kendin bunu çözmelisin, artık benim gücüm kalmadı" demiş. Bunun arkasından şeytan girip: "Baba kayın tarafına gidip döndüm; fakat bu karıma yapıştı, ayrılmıyor. Bunu kendin çözmelisin, artık benim gücüm kalmadı" demiş. O zaman gelini: "Ata ben de onların hangisi oğlunuz diye ayırt edemedim. Bunlar yol boyunca dövüşüp kavga etmişler" demiş. Kadı ne kadar dikkatli

baksa da hangisin oğlu olduğunu anlamamış. Kadının karısı da hangisine süt verip emzirdiğini anlamamış. Böylece anne ve babası çocuklarının bütün özelliklerini kontrol edip ikisinin de aynı olduğunu görmüşler. Bundan hiçbir netice alamamışlar. Bunlar çok yorulup cevabı bulamadıktan sonra komşu köydeki bilgiye götürmeye karar vermişler. Kadı, eşi, oğlu, gelini ve şeytan beşi birlikte komşu köye gitmişler. Kadı'nın oğlu ve şeytan yol boyunca rahat durmayıp kavga ediyorlarmış. Onlar çok uzun bir yolculuk yapmışlar. Bir köyden geçerken bir ormanda oynayan bir grup çocuğa rast gelmişler. Yolcuların kavga ettiklerini görüp çok şaşıran çocuklar onları durdurmuşlar. Çocuklar: "Sizler neden kavga ediyorsunuz? Eğer sizin çözemediğiniz bir iş varsa biz onu çözelim" demişler. Davacılar "Bunlar ne yapabilirler ki" diye inanmayıp yollarına devam etmişler. O zaman çocuklar tekrar: "Bizim akıllı ve adaletli bir kadımız var. Çözülmeyen bir iş ya da dava varsa o hemen çözer" demişler. Yolcular: "Başkalarının çözemediği davayı bunlar nasıl çözsün ki" diye devam etmişler. Çocuklar: "Bizim o kadar akıllı ve adaletli kadımız neden onların ilgisini çekmiyor ki? Hadi onlara gösterelim!" diye yolculara taş atmaya başlayıp onların yola devam etmelerini engellemişler. Yola devam edemeyen beş kişi çaresizlikten çocukların bahsettiği kadıya gitmişler. Çocuklara olayı anlatmışlar.

Baktıbay: "Ey, iki delikanlı siz ikiniz şimdi soyunun. Soyunduktan sonra o tepeden buraya kadar yarışacaksınız. Kim kazanırsa bu testinin içine girecek. Kaybedeni ben öldüreceğim. Kadın kazanan adamın karısı olacak" demiş. Baktıbay çocuklara: "Sizler yolun iki tarafına dizilin ve kaybedeni tutun" diye emretmiş. Bunu duyan kadı ve karısı çok şaşırmışlar. "Sonunda ne olacak" diye beklemişler. Böylece yarış başlamış. Bir zaman sonra delikanlının biri erkenden gelip testinin içine girmiş. Baktıbay testinin ağzını iyice kapatıp çocuklara arkada kalanı öldürmemeyi emretmiş. Bunu duyan çocuklar: "Baktıbay kadı sen bugüne kadar iki emir vermemiştin. Bunu daha önce öldürün demiştir; şimdi de öldürme demenin anlamı ne?" diye sormuşlar. O zaman Baktıbay, kadının sakinliğiyle kalkıp: "Bu testiye giren insan değildir, şeytandır. Arkada kalan delikanlı ise insandır. Hangisinin şeytan olduğunu anlamak için bu yolu kullandım. Aslında bu testinin içine insan sığmaz" demiş. Çocuklar buna çok sevinmişler. Çocuklar bu testiyi yakmışlar. Böylece o delikanlıyı şeytanın belasından

kurtarıp karısıyla birleştirmişler. Bunu gören kadı çok mutlu olmuş. Baktıbay'a teşekkür edip halkı toplayıp toy yapmış.

Kadı: "Her zaman halkı akıllı bir adam akıl vermelidir. Bugünden itibaren ülkenin kadısı Baktıbay olacak" diye ilan etmiş. "Koyunun aşığı deme, eğer eline iyi gelirse saka (aşık kemiklerinin en büyüğü) koy" denilen atasözü buradan çıkmıştır.

9. CADIYI ALDATAN KIZLAR

Eski zamanlarda bir padişah varmış. O padişahın üç kızı varmış. Üç kız çok fazla yemek yiyormuş. Bundan dolayı kızlarından nefret ediyormuş. Günlerden bir gün padişah, kızlarına şöyle demiş:

-Kızlarım sizler bugün sepetleri alıp ormanda meyveleri toplayın.

Böylece onlara altı delik bir sepet vermiş. Kızlar kötü bir şey düşünmeden ormana meyveler toplayacağız diye gitmişler.

Ormanda meyve toplarken padişah oturduğu yerden göç etmiş. Kızların topladıkları meyveler delikten düşüyormuş. Bu yüzden kızlar ormanı epeyce gezmişler. Akşam kızlar eve geldiği zaman evin yerinde olmadığını görmüşler. Onlar ağlamaya başlamış ve böylece orada gecelemişler. Ertesi sabah uyandıklarında evin olduğu yerde bir ayna, bir tarak, bir iğne görmüşler. Kızlar o aynayı, tarağı ve iğneyi alıp yola çıkmışlar.

Yolda gelirken bir ev görmüşler. Bu bir cadının eviymiş. Kızlar eve girdiği zaman küçük bir kız görmüşler. Onlar kıza:

-Bu evin sakinleri nerede?diye sormuşlar. Kız:

-Bu evin sahibi ben ve benim cadı annemdir, demiş.

Kızlar korkarak cadıyı akşama kadar beklemişler. Akşam cadı eve geldiği zaman evinde üç kız görmüş. Onları gördüğü zaman "Öğle yemeğim hazır" diyerek çok sevinmiş. Ertesi sabah cadı avlanmaya gittiği zaman büyük kıza:

-Bana küçüğünü pişirip hazırla. Öğleyin eve gelirim, demiş.

Cadı gittikten sonra kızlar cadının kızını kazana atıp kaçmışlar.

Cadı öğleyin geldiği zaman evde kimse yoktu, kazandaki yemek hazırmış. Cadı yemeği yemeğe başlamış. Cadı onun kızı olduğunu başından tanıyıp kızları kovalamaya başlamış. Bir zaman sonra kızlar arkalarına baktıkları zaman cadının yaklaştığını görmüşler. Büyük kız cadıyı görünce tarağı atmış. Orada karşıların, büyük bir orman çıkmış. Cadı bir dişinden balta yaparak ormandan geçmiş.

İkinci defa kızlara yaklaşırken ikinci kardeş iğneyi atmış. Orada büyük bir dağ ortaya çıkmış. Cadı onu da zorla geçmiş. Üçüncü defa en küçük kız aynayı atmış. O yerde geniş bir göl çıkmış. Cadı gölü geçemeyeceğini anlayıp kızlara sormuş:

-Siz nasıl geçtiniz?

Kızlar ona:

-Boynumuza taş asarak geçtik, diye cevap vermişler.

Cadı taşı boynuna asıp suya girip boğulmuş. Kızlar evlerini bulmuşlar.

10. DÜŞÜNMEDEN VERİLEN CEZA

Eski zamanda zengin bir adam varmış. Onun bir karısı ve bir de kız kardeşi varmış. İşte bu zengin adam çok yaşamış. Onun karısı ve kız kardeşi birbirlerine düşman olup sürekli birbiriyle kavga ederlermiş. Karısı kocasına her zaman şikâyet edermiş. Adam onu dinlemezmiş.

Günlerden bir gün adam bir toplantı için uzak bir şehre gitmiş. Bu yolculuktan döndüğünde karısı evin bütün eşyalarını parçalayıp araçları bozup evin ortasına yığmış.

Adam eve girip eşyaların bozulduğunu gördüğünde: "Bu da ne?" diye sorunca karısı ağlayıvermiş. Karısı: "Ben sana söylemiştim. Kadınım diye sözümü dinlemek istemiyorsun. Bunun hepsi kız kardeşinin yaptığı iştir. Bu kardeşinden kurtul dediğimde dinlemiyorsun. İşte, emeğini hiç etmiş. Ondan şimdi kurtulmazsan bir gün sana da ulaşır" demiş. Hilekâr, iftiracı karısının sözleri adamı çok etkilemiş. Böylece bütün eşyaları parçalandığı için çok kızan adam dışarı çıkıp ata bindikten sonra kardeşini çağırıp onu at arabasına oturtmuş ve bir yere götürmüş. Evde kaldığı karısı: "Diri bırakıp dönme, öldür o alçağı" diye bağırmış.

Böylece adam kardeşini sık bir ormanın içine getirmiş. Hala yetişkin olan kardeşi ağlamaya başlamış. Bir yere gelip, kızı at arabasından indirmiş. Eline baltayı alınca genç kızın hüngür hüngür ağlamış ve sesi bütün ormanı titretmiş: "Canım ağabeyim bir kursaktan çıkmışız. Suçum nedir? Acıyın bana!" dediği zaman ağabeyi: "Lafı uzatma hilekâr kancık! Ellerini bu ağacın köküne koy!" diyerek bir ağacın kökünü göstermiş. O anda kız çok şaşırıp ağlamaya başlamış: "Canım ne istersen onu yap. Ne de olsa tek akrabam idin!" dediği zaman ağabeyi: "Kes sesini!" diyerek ellerini baltayla kesmiş. "Şimdi de dolaşıp öl!" diyerek evine doğru gitmiş.

Böylece kız ağlaya ağlaya ormanın içinde dolaşıp otların başını koparıp yaşamaya devam etmiş. Günlerden bir gün böylece dolaşırken bir zenginin bahçesine gelmiş. O bahçenin içinde birikmiş elmaları görmüş. Böylece her gece bahçeye gelip dizlerine oturarak bir tane elma yiyip gidermiş. Bir gün bahçenin bekçisi elmaları ararken kızı tutup zengine getirmiş.

Bu adam genç bir delikanlıymış. Hiç evlenmemiş. O kızı hamamda yıkatıp yeni giysiler giydirip ellerinin yerine yeni yapay eller yaptırıp onunla evlenmiş. İşte bunlar bir zaman yaşadıktan sonra kız hamile kalmış. Doğum yapmasına yakın bir zamanda

kocası uzak bir yere toplantıya gitmiş. O toplantıya gittiğinde karısı iki oğlan doğurmuş. Böylece haberi vermek için bir mektup yazdırıp bir haberci göndermiş. Haberci yolda giderken bir evde gecelemek için kalmış. Bu yer o zengin delikanlının da gecelediği evmiş. O delikanlı şimdiki eşini almadan önce bu evin kadınıyla evlenmek istemekteymiş. Böylece kadın bu misafire: "Nereye gidiyorsunuz?" diye sormuş. Haberci: "Bizim beyimiz toplantıya gitti. Onun karısı doğurdu. Ona mektup yazıp, bunu götür dedi. O mektubu götürüyorum işte " demiş. O zaman kadın kalkıp: "Mektubunu ver okuyayım" diye alıp okuduğunda "Karın iki oğlan doğurdu" diye yazılmış. O zaman o kadın iki oğlan kelimesinin yerine "İki köpek doğurdu" diye yazıp göndermiş. O mektubu haberci alıp toplantı olan evin kapısındaki nöbetçiye vermiş. Üzerindeki yazıya göre o mektubu beye vermiş. Delikanlı mektubu alıp okuduğunda "Müjde! Karınız iki köpek yavrusu doğurmuş" diye yazılıymış. Bay ne olduğunu anlamayıp kızmış ve cevabı emir şeklinde yazmış: "Ne olursa olsun ben dönünceye kadar o kadından kurtulun!" demiş.

Haberci bu mektubu alarak köyüne gelmiş. Halk mektubu açıp okuduğunda kadından kurtulmak gerektiği emredilmiş. Beyin emri ikinci defa tekrarlanmamış. Böylece onlar iki çocuğu annesine vererek onu dışarı atmışlar. İşte böylece günler, aylar, yıllar geçmiş. Günlerden bir gün susadığı zaman bir nehre yaklaşıp eğildiği zaman çocukların bağlı olduğu ip yırtılıp çocuklar suya düşmüşler. İki eli olmayan anne bağırıp yapay elleriyle onları tutamayıp çok zorluk çekmiş. O anda elleri yerine gelmiş. İki çocuğunu sudan çıkarıp kendi kendine inanamayıp "Tanrım bu gerçek mi?! Rüya mı görüyorum?" diye çocuklarına süt verip ellerini okşuyormuş.

Böylece kadın dinlendikten sonra kalkıp "Ben şimdi halkın arasına gidip bir iş bulayım" demiş. Günlerden bir gün büyük bir şehre ulaşıp padişahın aşçısı olarak işe başlamış. Böylece birkaç yıl çalışmış. İki çocuğu yedi- sekiz yaşlarına gelmiş. Bir gün bu şehirde büyük bir toplantı olmuş. Bu toplantıya her yerden zengin adamlar gelmiş. Onların içinde kadının kocası ve ellerini kesen ağabeyi de varmış. Kadın her şeyi dışarıdan izleyip susup işini yapmış. Çocuklarına başından geçen olayların hepsini anlatmış. Toplantı bittikten sonra herkes lokantada yemek yiyip otururken biri "hikâyelerinizi anlatın" dediği zaman kadın iki çocuğunu "Benim anlattığım hikâyeyi

anlatın" diye göndermiş. Böylece iki çocuk gelip: "Ağalar biz hikâye anlatalım" demişler. Şaraptan sarhoş olan adamlar: "Anlatın!" demişler.

İki çocuk kalkıp: "Biz bir hikâye anlatacağız; fakat kimse sözümüzü kesmesin" demiş. O zaman bir adam kalkıp: "Kimse sözünüzü kesmez, keserse de ondan yüz som para alırız" diye söz vermiş. Böylece çocuklardan biri çıkıp: "Zengin bir adam varmış. O adamın bir karısı bir de kız kardeşi varmış. Onun karısı ve kardeşi düşman olmuşlar. Günlerden bir gün adam toplantıya gittiğinde karısı evdeki bütün eşyaları parçalayıp evin ortasına yığmış. Adam eve dönüp "Bu da ne?" dediğinde karısı "Kardeşin yaptı bunu" demiş. O zaman o adam kardeşini alıp bozkıra götürmüş. Onu kalın bir ormanın içine getirip bir ağacın kökünde ellerini baltayla kesmiş" deyince kadının ağabeyi dayanamayıp elini uzatıp: "O, öyle olmadı" dediği zaman bir adam "Çocuğun sözünü kestiğin için yüz som para ver" diyerek parasını alıp çocuklara vermiş. Bundan sonra ikinci çocuk çıkıp anlatmaya başlamış: "O kadın böylece dolaşıp bir zaman o bozkırda yaşamını sürdürmüş. Günlerden bir gün bir zenginin bahçesine gelip her gece o bahçeden elmaları alarak yaşamış. Bir gün beyin bekçisi onu tutup beye götürmüş. O zaman bey onu yıkatıp, ellerinin yerine yapay eller yaptırıp onunla evlenmiş. Böylece zaman geçince o kadın hamile kalmış. Kadın doğurmak üzereyken bey bir toplantıya gitmiş. O toplantıya gittikten sonra hanımı evde ikiz oğlan doğurmuş. Böylece beye müjdeli haber vermek için mektup yazıp onu haberciyle göndermiş. O adam yolda gelirken bir evde gecelemiş. O evin kadını beyin önce evlenmek istediği kadının eviymiş. Habercinin götürdüğü mektubu okumuş ve alıp yerine başka bir mektup yazıp onu göndertmiş. O mektupta "İki oğlan doğurdu" yerine "İki köpek yavrusu doğurdu" diye yazmış. İşte o mektubu beye götürüp verdiğinde bey: "Ben gelinceye kadar o kadını atın" diyerek bir mektup göndermiş. İşte beyin o mektubunu okuduktan sonra halk, kadının iki çocuğunu iki memesine bağlayıp dışarı atmışlar". O iki çocuk işte biziz dedikleri zaman bey: "Benim diyeceğim var" demiş. O zaman bir adam: "Çocuğun sözünü kestin" diyerek ondan yüz som para alıp çocuğa verdiğinde: "Şimdi anneni çağır" demiş. Böylece iki çocuk annelerini getirmişler. Anneleri halk önünde başından geçeni en başından anlatıp "Çocukların anlattığı gerçektir" diyerek ellerini kesip evden atan ağabeyini ve iki çocuğuyla dışarı atan kocasını da göstermiş.

Kadının kocası mektubu değiştirip yazan kadınla evlenmiş. Onu dışarı atıp eski karısını ve çocuklarını evine almış. İşte böylece onlar mutlu hayatlarını sürdürüp yaşamaya devam etmiş.

Şimdi başta kötülük yapan ağabey ve yengesine gelelim. Ağası, iflas edip bir şehirde odun satarak hayatını sürdürmüş. Her gün odun satıp yirmi-otuz kuruş kazandığında onun karısı "Kendine alırsın" diyerek ondan parayı alıyormuş. Günün birinde adam az odun satıp eve sadece on kuruş getirmiş. O zaman karısı: "Sen her gün çok para getiriyordun. Bugün neden az getirdin? Yoksa biri senden parayı alıyor mu?" diyerek ertesi gün oduna kocasıyla birlikte gitmiş. Oraya geldiğinde "Hadi senden parayı alan albastıyı göster" diyerek bağırıyormuş. Bir yerde otla örtülmüş bir kuyu varmış. Kadın ona yaklaştığı zaman eşi: "Dikkat et oradaki kuyuya düşebilirsin" dediği zaman karısı: "A, işte senden parayı alan adam burada demek" derken o kuyuya düşüvermiş. Adam koşarak gelip baktığında o kuyunun sonunun olmadığını görmüş. İçinden, küfreden bir peri çıkmış. O kadın kuyuya düştüğünde o perinin üzerine düşmüş. Peri şaşırdığında kadın: "Benim kocamdan para alan sen miydin?" diyerek periye saldırmaya başlamış. Peri ona şaşırıp küfrederek yukarı çıkmış. O zaman kuyuya bakan adama: "Sen ne yapıyorsun?" diye sorduğunda adam: "Benim karım düşmüş. Ona bakıyorum işte" demiş. O zaman peri: "Karın kızgın mıydı?" demiş. Adam: "Evet, kızgındı" demiş. Peri: "Öyleyse karını boş ver, ben sana yeni bir eş bulurum" diyerek adamı götürmüş. Böylece o adam periye inanıp kendisi peri olmuş. Hilekâr karısı ise kuyuya düşüp ölmüş.

11. HOCA, USTA, TERZİ

Bir hoca, usta ve terzi üçü arkadaşmış. Üçü yolda giderken gidecekleri yere ulaşamayıp gece olunca bir yerde gecelemişler. Yanlarında götürdükleri çok kıymetli bir şey varmış. Üçü de uyuyup biri alıp kaçırır diyerek sırayla gözcülük ediyorlarmış. İlk olarak ustayı nöbete koymuşlar. Hoca ve terzi uyumuşlar. Usta tek başına nöbet tutup canı sıkılmış ve uykusu gelmiş. O, büyük bir ağacı keserek insan vücuduna benzer bir şey yapmış. Sonra terziyi uyandırıp kendisi uyumuş. Terzi ağaçtan yapılmış adamı görünce "Benim hünerim bundan eksik değildir" diyerek güzel elbiseler dikip ağaca giydirmiş. Ağacı insandan ayıran tek şey canın olmamasıymış. Terzi hocayı uyandırıp kendisi uyumuş. Hoca ağaç adamı görünce çok şaşırmış. "Bunlar hünerlerini göstermişler, ben şimdi ne yapayım?" diyerek kaygılanmış.

Sonra "Şimdi bu ağaca can versen" diyerek Tanrı'ya yalvarıp ağlamış. Tanrı hocanın gözyaşlarını kabul edip ağaca can vermiş. O ağaç güzel bir kız olmuş. Kız o kadar güzelmiş ki ona baktıklarında gözler kamaşıyormuş.

Ertesi sabah usta ve terzi uyandıklarında güzel kızı görmüşler. İkisi de onun canlı olduğuna şaşırmışlar. Üçü de kızı birbirinden kıskanmış. Biri "Onu, ben alırım, benim emeğimdir" demiş. İkincisi "Hayır, ben alacağım. Benim emeğimdir" demiş. Sonunda hoca kızarak:

-Hayır, ben alacağım; çünkü ben olmazsam ona canı kim verirdi? demiş.

Üçü de bir sonuca varamayıp bir kadıya gitmişler. Kadı, kızı görünce ürpererek:

-Eyvah,bu benim kızımdır. Bundan üç yıl önce onu kaybetmiştim. Sizler onu nerede buldunuz? diye bağırmış. Buna inanamayıp dördü birden padişahın huzuruna gelmişler.

Padişah kızıp:

-Bu benim oğlumun karısıdır. Bundan beş yıl önce kaybolmuştu. Siz onu nerede buldunuz? demiş.

Adalet bulamayan üçünden biri:

-Verdiğin canı geri al! diyerek hoca Tanrı'ya yalvarmış.

Çiçek gibi kız canından ayrılıp ağaç haline geri dönmüş. Terzi diktiği elbiseyi çıkarmış. Usta ise ağacı padişahın önünde parçalayarak:

-Haydi, çocuğunun karısı ise onu sen al!demiş.

12. HOCA VE SİHİRBAZ KADIN

Eski zamanların birinde bir hoca varmış. Hocanın bir de okumuş bir sihirbaz karısı varmış. Karısı evde yemek yemezmiş. Hocayı sihirle uyutup başka bir yere gidermiş.

Günlerden bir gün hoca karısını takip etmiş. Yemeği hazırlayıp karısı evden çıktığında hoca giysilerini değiştirip geceleyin karısını takip etmiş. Karısı bir mezara gelmiş. Mezarda yeni ölmüş bir adamın etini yemiş. Bunu kendi gözüyle gören hoca karısından önce eve gelip yatmış.

Sabah uyanıp yemeğe oturduğunda karısı her gün olduğu gibi yemeyip bakıyormuş. Hoca ona kızıp: "Benim yemeğim ölmüş adamın etinden daha kötü mü?" diyerek karısına kamçıyla vurmuş.

O zaman karısı gök bir kâseye su doldurup hocanın üzerine saçıp gök bir çubuk alarak: "Köpek ol!" diyerek vurmuş. Hoca sarı bir köpek oluvermiş. Kadın eline bir maşa alarak köpeği evden kovmuş. Kadın dışarıdaki hizmetçilerine köpeği vurup öldürmelerini emretmiş. Köpek kaçtığı zaman kuyruğu dış kapıya takılıp yırtılmış. Böylece o sarı çolak bir köpek olmuş. Köpek yolda giderken çobanlara rastlamış. Çobanların koyunlarını kurtlar yer, atlarını ise eşkıyalar çalarmış. Çobanlar sarı çolak köpeği kendilerine almışlar.

Sarı çolak köpek koyunları kurtlardan, atları ise eşkıyalardan korumaya başlamış. Bundan dolayı Sarıçolak kutsal bir köpek olarak bilinmeye başlanmış.

Günlerden bir gün padişah gelerek Sarıçolak'ın geldiğinden beri olan durumu sormuş. Köpeğin özelliğini öğrenmek için padişah onu köyüne getirtmiş. Köyde onun önüne yeni kesilmiş hayvanın akciğerini koymuşlar. Padişahın mahzeninden her yıl altını çalınırmış. Padişah da onu kimin yaptığını bulamıyormuş. Günlerden bir gün o mahzenin yanına köpeği koymuş. Sarıçolak birkaç gün bu mahzenin yanında bekçilik yapmış. Bir gece gökten kara bir bulut inip mahzenin içine üç hırsız girmiş. Fakat bu defa hırsızlar hiçbir şey alamamış. Sarıçolak'ın gerçekten bir özelliği olduğuna inanıp onu kutsamışlar. Köpeği havalar soğukken evde tutarlarmış. Bu padişahın zengin bir arkadaşı varmış. O adam kız ve oğlanı istemiş. Çünkü karısı yılda bir doğum yaptığında gökten kara bir bulut inip çocuğu götürürmüş. O zaman o padişahın elinde kutsal bir köpeğin olduğunu işitip o köpeği bir süreliğine ödünç almak için mektup yazıp o

padişaha haberci göndermiş. Padişah yanına hizmetçiler verip köpeği göndermiş. Köpeği karısının yanına götürürken karısı doğum sancıları çekiyormuş. Ev kadınlarla doluymuş.

Adam bütün insanları evden çıkarıp köpeği karısının yanında bırakmış. Kadın çocuğu doğurup çocuğun ağlaması duyulduğu zaman gökten bir bulut inmiş. Köpek havlamaya başlayıp bulutu çocuğa yaklaştırmamış. Çocuk sağ kalmış. Bulut ise göğe çekilmiş. Halk, toplanıp çocuğun oğlan olduğunu görmüşler.

Adam mutlu olup halkı toplayıp toy yapmış. Sarıçolak'ın altına dört kat ipek koyup toyda, zengin onu övmeye başlamış. Toydan sonra adam köpeğin boynuna tasma takıp onu zili olan bir çift ata bindirip köyüne göndermiş. Sahibine ise hediye olarak bir sürü aygır göndermiş. Sarıçolak'ın değeri o yüzden daha fazla artmış. Padişah onu kendisiyle beraber yatağa alırmış.

Sarıçolak köpeğin şöhreti başka yerlere de yayılmış. Günlerden bir gün zengin bir adam köpeği almak için padişaha mektup yazıp göndermiş. Köpeğini birkaç günlüğüne vermesini rica etmiş. Bu adamın hazinesini de yılda bir kara bir bulut gelir çalarmış. Padişah yanına hizmetçileri verip köpeği o adama da göndermiş. Köpek oraya vardığı gün hazineye hırsızlar gelmiş. Ancak köpek, hazineyi korumuş. Bu adam da padişaha bir sürü aygır ve altın verip köpeğin boynuna altın bir tasma takıp eve göndermiş.

Böylece padişah Sarıçolak'ı tek çocuğu gibi sevmiş. Onun için her gün bir koyun kestirip onun karaciğerine köpeğe verirmiş.

Günlerden bir gün padişahın evine zengin bir adam misafir olmuş. Padişah misafiri için bir tokluyu kestirip kuyruk ve karaciğerini köpeğine vermiş. Padişah övünüp köpeğin bütün özelliklerini anlatmış. O zaman misafir olan padişah: "Ben onun yaptıklarını bir göreyim. Yarın ahırındaki bütün koyunları çıkar ve bu köpeğe emanet et. Eğer bir koynunu bile kurt alıp kaçırırsa köpeği ben alırım. Eğer akşam bütün koyunları sağ salim getirirse ben sana tahtımı veririm; köpeğe ise altın tasma takarım" demiş. Böyle deyip gitmiş.

Ertesi gün padişah bütün koyunlarını çıkarıp köpeğe emanet etmiş. Akşam olduğu zaman beyaz ata binip beyaz giyimli bir adam koyunların yanında yere düşmüş. Düşüp beyaz kurda dönüşüp koyunlara saldırmış. Köpek de kurda saldırmış. İkisi

dövüşmüşler ve köpek kurdun gözünü çıkarıp onu koyunlardan uzaklaştırmış. Kurt yenilip koyunların yanına gelmiş ve bir insana dönüşmüş ve atına binip oradan kaçmış. Köpek, koyunları akşam olunca sağ salim getirmiş. Köpek eve girdiğinde padişahın yanında gözü yaralı olan misafir olan padişah oturuyormuş. Misafir padişah padişaha tahtını verip köpeğe altın tasma takmış. Böylece köpeğin artık üç tasması olmuş.

Köpeğin değeri öncesinden daha fazla şimdi padişahın bahtı ona bağlıymış. Sarıçolak insanlardan da değerli olmuş. İşin kötüsü, dili olmadığı için konuşamıyormuş; yoksa söylenenlerin hepsini anlıyormuş. Karısından öç almak isteğiyle içi içine sığmıyormuş. Gitmek isterse padişah izin vermeyebilir, kaçmak isterse boynundaki üç altın tasmayı birinin görüp almak istemesinden korkmuş. Böyle düşüncelere dalıp bir gün hastalanmış. Yemek yememiş. Padişah bildiği bütün baksıları çağırtmış; fakat köpek iyileşmemiş. Padişah köpeğin boynundakiler ağır gelmiştir diyerek onları çıkarmış.

O gece herkes uyuduğunda kendi köyüne doğru kaçmış. Birkaç gün boyunca yol gidip sonunda köyüne varmış. Köpeğin geleceğini, fal açıp daha önce öğrenen karısı onu beklemiş. Köpek kapıdan girdiği anda karısı gök kâsedeki suyu ona saçarak "Serçe ol!" diyerek gök çubukla vurmuş. Köpek o anda serçeye dönüşüp uçup gitmiş. Uçarken onu bir ala doğan görüp kovalamaya başlamış. Serçe ondan kaçıp ekin biçen bir yaşlı kadının giysisinin içine girivermiş. Ala doğandan kurtulmuş; ancak halsiz olmuş. Kadının iki çocuğu serçeyle oynayarak mutlu olmuşlar. Serçe cıvıldamaya devam ederken kadın onun gözlerine bakıp suyu saçıp "insan haline dön" diyerek çubukla vurmuş. Serçe insan olmuş. Yaşlı kadına olup biteni anlatmış. O zaman kadın: "Senin karın daha önce bende okudu. Daha sonra gidip mezardaki kirpide okumuş. Seni o, bu duruma düşürdü. Eğer öcünü almak istersen bu kâsedeki suyu temiz bir bezle ört, çubuğu ise eline al. Karın şimdi hamamda, kapıyı iyice aç ve bu suyu onun üzerine saç, çubukla ona vur. Ondan sonra karın senin dediğin gibi olacaktır" demiş.

Hoca eve gitmiş. Geldiği zaman, kendisine söylendiği gibi karısı hamamdaymış. "At ol" diyerek üzerine suyu saçıp çubukla vurmuş. Karısı at olmuş… Daha sonra hoca bir kızla evlenmiş. Bu kız da sihri öğrenmiş.

Kız hocayı yanından ayırmamış. Evinin etrafını kimsenin giremeyeceği şekilde büyük surlarla kapattırmış.

Günlerden bir gün kaleye bir at gelmiş. Fakat içeriye girememiş. Kalenin dışında durup kıza ve hocaya bağırmaya başlamış. Fakat kızın okuduğu dua daha güçlü olup eski karısının duası etki etmemiş. O zaman at, ala doğan olarak uçup gitmiş.

Ala doğan olup dua okumayı kızdan daha fazla yapıp kızı ve hocayı yok etmek için kızın dua okuduğu yere doğru alçalmaya başlamış. Fakat kızın duası onu yere yaklaştırmamış ve yarı yolda geri çevirip doğrudan evine kondurmuş. Böylece kız, kadını duasıyla sonsuza dek köle yaptırıp kapısında tutmuş.

13. İDİL VE YAYIK'IN DÜNÜRLÜĞÜ

Alav bahadır zamanında Kazaklar arasında İdil ve Yayık adlı iki adam yaşamış. İdil İdil nehrinin öbür tarafında, Yayık ise Yayık'ın doğu tarafında yaşarmış. İdil'in bir oğlu varmış. Bir gün o, Yayık'ın kızını istemeye gitmiş. İdil, gelini almak istemiş, bu yüzden oğlunu bir yıl önce urına (Yengelerine hediye alarak gizlice nişanlı görmeye gitmek) göndermiş. Kayın tarafına gelip evine dönmeye hazırlanırken nişanlı kız damada: "Bundan sonra ne zaman geleceksin?" diye sormuş. Damat: "Gelecek yılın baharında bir kazla geleceğim" demiş. Bahar geldiğinde Yayık, gelinlerine ak otağın keçesini diktirmiş. Yengeler keçeyi dikerken yanlarına evlenecek alan kız oturmuş. Bir ara gülüvermiş. Hayatında gülmeyen bir kız imiş. Yengeleri: "Canım bikeş (genç kızlar ile kadınlara söylenen kibar hitap sözü)! Güldüğünü hiçbir zaman görmedik. Niye güldüğünü söyle!" demişler; fakat kız söylememiş. Sonunda küçük yengesine: "Geçen yıl damat benimle vedalaşırken ona ne zaman geleceğini sorduğumda o, önümüzdeki bahar bir kazla geleceğim demişti. Kaz, kanadı olan bir kuş. Yerdeki adam ona nasıl binebilir ki? Gelirse gelsin, bakalım. Az önce bir grup kaz geçti. Ona güldüm işte" demiş.

O anda biri: "Yukarıda atını tutup duran bir adam uzun zamandır orada duruyor. Kimdir acaba?" demiş. Öğrenmek için gittiğinde, adamın damadı olduğunu görmüş. Köyün kız kadınları onu karşılamaya çıkmış. Damat: "Ben şimdilik oturacağım. Siz bana ve atıma ayrı otağ diktirin. Bitirdikten sonra geleceğim. At otağının içine iki yemlik yaptırın. Birini sütle, diğerini suyla doldurun" demiş. İşler bittikten sonra onlar damadı otağına getirmişler. Atın bir yanına su dolu bir yemlik, diğer yanına süt dolu bir yemlik koymuşlar. Güneş doğmadan toydan evine dönen bir kadın "Kendine ayrı bir otağ yaptırılan nasıl bir attır bu. Bakayım" diye girmiş ve yünden eteğini kaldırırken at çok korktuğundan boynu kırılıp ölmüş. Atın arkasında arkaya doğru uzanan kısa iki kanadı varmış. At dinlendiği zaman birini süte, diğerini suya koyup dinlenirmiş.

Atı dağ başına götürüp insan gibi gömmüşler. Başını ise yüksekçe bir tepeye koymuşlar. Bundan sonra damat kederlenip otağın içinde yatmış. Atası Yayık damadına: "Sırtı tüy, içi boklu bir hayvandı. Kalksın. Ben onun yerine bir at veririm. O atı alıp köyüne bir gün içinde gidip orada bir gece kalıp buraya bir gün içinde dönsün. Gidip gelirken yolda ne gördüğünü bana anlatsın" demiş. Damat onun söylediklerini

yapmış. At da gerçekten yürük bir atmış. Atası damatla selamlaştıktan sonra yolda ne gördüğünü sormuş. Damat: "Gittiğimde hiçbir şey görmedim. Geri döndüğümde dümdüz, insan olmayan bir yerde bir sürü koyunların yetim bir kuzunun emdiğini, fakat doymadığını gördüm. Bundan sonra bataklık bir yerdeki beyaz bir otağa doğru seslendim. Ses çıkmadı. Atımdan inip otağın kapısını açtım. Hiç kimse yoktu, fakat içi kokmuş leşle doluydu. Oradan geçerken dışarıda bir yere giden bir grup kız görüp onlara yetişmek için hızlı yürümeye başladım; fakat yetişemedim ve bir anda onlar kayboldular ortadan" demiş. Yayık damada: "Düz bir yerde gördüğün bir sürü koyun halktır, onları emen yetim kuzu yöneticilere bir örnektir. Halkı ne kadar sorsalar da doymayacaklar. Bataklıktaki beyaz otağ biz insanız, dışımız ne kadar güzelse de, içimiz leş gibi haram doludur. Önünde kendi yolundan giden bir grup kız ise amacın idi. Bu amacına yetişemezsen, onu kaybedersin hayatında evladım" demiş.

Damat köyüne gittiği gün nişanlısı "Hastalandım" diye yatmış. Bugün hastalığı daha fazla şiddetlenmiş ve birkaç gün sonra o vefat etmiş. Damat nişanlısını doru atının yanına gömmüş. Birkaç gün sonra da köyüne dönmüş. Bugünkü Oral şehri doğusundaki "Toratbası", "Kızemşek", "Şıngırlav" yer adları bu olaydan sonra verilmiş denmektedir.

14. İYİLİK İLE KÖTÜLÜK

Eski bir zamanda İyilik ve Kötülük adlı iki arkadaş varmış. İkisinin de yiyeceği, giyecek malı varmış; fakat Kötülük kendi yiyeceğini çıkarmaz, sadece İyiliğin yiyeceklerini yerlermiş. Böylece İyiliğin bütün yiyecekleri bitmiş. Kötülük şöyle demiş: "İyiliğim yiyeceklerin bitmiş, ne yapacaksın?". İyilik şöyle cevap vermiş: "Kötülüğüm kendin bilirsin". Kötülük: "Kendim bilirsem atını keselim". İyiliğin atını kesip paylaşıp yemişler ve yiyecek yine bitmiş. Kötülük: "İyiliğim atın eti bitti, şimdi ne yapacaksın?" diye sormuş. İyilik yine de "Kendiniz bilirsiniz" diye cevap vermiş. O zaman kötülük şöyle sormuş: "Senin bir kulağını pişirip versem, yer misin?". "Yerim Kötülüğüm" diye cevap vermiş. Bir kulağını kesmiş, bir günlük yiyecek olmuş. "İkinci kulağını da kesip vereyim" demiş. İkinci kulağı ikinci günün yiyeceği olmuş. Bu da bittikten sonra İyiliğe sormuş: "İyiliğim şimdi ne yapayım?". İyilik "Kendin bilirsin" demiş. Kötülük "Kendim bilirsem bir gözünü çıkarıp pişireyim" demiş.

Böylece iyiliğin atı, kulakları ve gözleri bitmiş. Kötülük, İyiliğin malını onunla beraber yiyip bitirmiş. İyiliğin malı bitmesine rağmen Kötülük kendi malından vermemiş. Bir gün Kötülülük "İyiliğim atını kesip yedik. İki gözünü çıkarıp, iki kulağını kesip dört gün sana yemek verdim. Şimdi ne yapacaksın? Kulakların yok, seni bırakıp giderim" demiş. İyilik ise, "Kötülüğüm bırakır gidersen beni sık ormanın içinde bırak" demiş. Kötülük, İyiliği sık ormanın ortasına götürüp bırakmış.

İyilik, ormanın içinde otururken kaplan, tilki ve kurt bir araya toplanmışlar. Kurt "Kaplanım sen bu ormandan çıkmıyorsun. Ne yapıyorsun ki burada?" diye sormuş.

Kaplan "Bu ormanda iki bayterek (çınar ağacı) var. Gözü olmayana göz, kulağı olmayana kulak verir. Ben onu koruyorum" demiş.

Kaplan kurda "Sen buradan hiç çıkmıyorsun. Ne yaptığını anlat bakalım" demiş.

Kurt "Bu yerde bin koyunu olan bir zengin var. Onun siyah bir köpeği var. Bu siyah köpeğin kemikleri ölen kişiye can verir. Ben onu almak için buradayım" demiş.

Kurt "Sen tilkim bu siyah obanın yanından hiç uzaklaşmıyorsun. Neler yapıyorsun bakalım?" diye sormuş.

"Bu siyah obanın içinde at başı kadar altın var. Onu alayım diye buradayım" demiş.

İyilik, üçünün sözünü dinleyip ormanın içini aramaya başlamış. Yürürken elleri çınara değmiş. Gözüyle dokunup gözü olmuş, kulaklarıyla dokunup kulağı yerine gelmiş. İyilik, ormandan çıkıp tilkinin söylediği obaya gelip oradaki altınları almış. Altını alıp bin koyunu olan zengin adamın evine gelmiş. "Bayım siyah köpeğini satar mısın? Sana at başı kadar altın vereceğim" demiş. Zengin adam "At başı kadar altın vereceksen, al" demiş. İyilik, siyah köpeği alıp dışarıya çıkmış ve onu yakmış. Yaktıktan sonra onun sadece kemikleri kalmış. İyilik kemikleri cebine koyup bir padişahın huzuruna gelmiş.

Padişahın karısı "Buralarda ne yapıyorsun?" diye sormuş.

İyilik "Oğlanı olmayana oğlan, kızı olmayana kız olayım diye geziyorum" demiş.

Padişahın karısı "Oğlanı olmayana oğlan olayım diyorsan oğlum ol, benim oğlum yok, padişah ise çok hasta" demiş.

İyilik "Oğlun olayım" demiş.

Oğlu olarak ata gitmiş. Akşam İyilik eve geldiğinde padişahın öldüğünü öğrenmiş. Padişahın karısı ağlıyormuş. İyilik yaklaşarak "Ağlama, dirilecek" demiş. Getirdiği köpeğin kemiklerinden padişahın karısına bir parça vererek padişahın ağzına koymasını söylemiş. Padişahın karısı padişahın ağzına onu koyduktan sonra padişah "Ne kadar derin uyumuşum" diyerek kalkmış.

Ertesi gün padişah bütün halkı toplamış. İyilik padişahın karısına "Eğer padişah halkı toplayıp bana iyilik yapan kişi var mı diye sorarsa benim hakkımda hiçbir şey söyleme" diyerek kendisi ata binip gitmiş.

Padişah halkı toplayıp "Bana iyilik yapan kişi var mı? diye sormuş. Halkı "Kimse iyilik yapmadı" diye cevap vermiş. Halkı gitmiş. Padişah "Şimdi kim kaldı?" demiş. Padişahın karısı "Sen hastayken ben bir yiğidi oğul edindim. Yalnız o kaldı, şimdi atlarla uğraşıyor. Sen onu çağır" demiş.

Padişah İyiliği çağırtmış. Ona "Sen bana iyilik yaptın mı?" diye sormuş. İyilik "Ben size fazla iyilik yapmadım. Karınıza beyaz bir ilaç verdim, onu sizin ağzınıza koymasını söyledim. O ilacı ağzınıza koyduktan sonra siz uyuyakalmışım diyerek kalktınız. Ben bundan başka iyilik yapmadım" demiş.

Padişah "Kadın, ilaç verdiği doğru mu?" diye sormuş.

Karısı “Evet, gerçekten verdi” demiş. Padişah altın tahtından inip onu İyiliğe vermiş. Ay gibi ağzı, güneş gibi gözleri olan bir kızı varmış. Padişah, onu İyiliğe yarı malıyla verip damat yapmış. İyilik zenginleşmiş.

Günlerden bir gün İyilik atlarla uğraşırken dostu olan Kötülüğe rast gelmiş. Kötülük “İyilik sen nasıl bir adam olmuşsun?” diye sormuş. İyilik bütün olanları ona anlatmış.

Kötülük “İyiliğim sen de beni kalın ormanda bırak, ben de senin gibi adam olayım” demiş. İyilik “Ben senin iki gözünü çıkarıp iki kulağını kesip ormanda bırakayım. Sen de adam olursun” demiş.

İyilik Kötülüğü ormana götürüp onu orada bırakmış. Bütün varlığından ayrılan kaplan, kurt ve tilki sinirlenip orman içerisini gezerken Kötülüğü görüp yemişler.

“İyiliğe iyilik, kötülüğe kötülük” sözü buradan çıkmıştır.

15. JAKANŞA

Var imiş, yok imiş, aç imiş de tok imiş. Masalım masal imiş, keçileri şişman imiş, sülünleri kızıl imiş, kuyruk yünü uzun imiş, buza binmiş, butu donmuş.

Eski zamanda bir padişah varmış. Onun çocuğu yokmuş. Günlerden bir gün kaygılanıp oturduğunda veziri gelip: "Padişahım neden üzgünsün?" diye sormuş. o zaman padişah: "Çocuğumun olmadığını sen de bilirsin. Ben öleceğim zaman yerime biri sahip çıkar" dediği zaman veziri bir kitaba bakarak: "Sizin karınız hamile. Dokuz ay, dokuz gün sonra bir oğlan doğurur. Oğlunuza Jakanşa adını verirsiniz" demiş. Dediği gibi dokuz ay dokuz gün sonra karısı oğlan doğurmuş. Jakanşa bir günde bir yaşına, ikinci gün iki yaşına, üçüncü gün üç yaşına, sekizinci gün sekiz yaşına gelmiş. Jakanşa'yı hocaya göndermişler. Bir ayda temel bilgileri öğrenmiş. On dört yaşında Kuran'ı ezberlemiş. Ondan sonra ona avcılığı öğretmişler. Padişahın oğlu on dokuz yaşına geldiğinde halkı toplayıp toy yapıp oğlunu padişah yapmış. Günlerden bir gün Jakanşa kırk veziriyle ava çıkmış. Hiçbir şey tutamadan geldiği zaman üzerinde ziller çalan altın bir geyik görmüşler. Jakanşa onu kırk veziriyle tutup: "Şimdi bu geyik kimin üzerine atlarsa o adam onu kovalayıp tutar" demiş.

Geyik Jakanşa'nın söylediğini anlayıp Jakanşa'nın üzerinden atlayıp kaçmış. O zaman Jakanşa söylediğimi yapayım diye arkasından kovalamaya başlamış. O geyik bir deniz kıyısına gelip oradan yüzerek geçmiş. Jakanşa ne yapacağını bilemeyip bir balıkçının gemisini görmüş. Gemiyi alıp binmek üzereyken arkasından altı veziri gelmiş. Jakanşa gemiye bindiğinde altı veziri de onunla birlikte gemiye binmiş. Denizin öbür tarafına geldiğinde etrafa bakınca geyiğin yorgunluktan dilini çıkarıp yattığını görmüş. Jakanşa geyiğe yaklaşıp on kılıcıyla onu ikiye bölüp öldürmüş. Ondan sonra onu gemiye taşımış. Denizin tam ortasına geldiğinde yağmur yağıp deniz taşıp onu gemisiyle götürmüş. Uzakta bir dağ görmüş. Yanına gelip iki vezirini dağa gidip bakmaları için göndermiş. Vezirler gidip baktığında orada bol bol meyvenin olduğunu görmüşler. Meyvelerden birini alıp kopardıklarında yarım başlı bir adamla karşılaşmışlar. O adam kendi dilinde bir şey söyleyip bağırmış. Daha sonra yarım başlı adam birden fazla olup onlara taş atmaya başlamışlar. Onlar gemilerine binip gitmişler. Kaçıp giderlerken başka bir dağ görmüşler. O dağın tepesinde altın bir kale varmış.

Oraya gidip kalenin içine girmişler. Kalenin içinde bir padişah tahtı varmış. Yorulup oldukları yerde uyuyakalmışlar.

Bir zaman sonra uyandıklarında her tarafın tavşanlarla dolu olduğunu görüp çok şaşırmışlar. Bir tavşan gelip: "Bizim padişahımız yok. Sizin gitmenize izin vermeyeceğiz. Bize padişah olun!" demiş. Onlar "Olalım" demişler.

Tavşanlara padişah olmuşlar. Bir gün ava çıkmaya karar vermişler. Ava için bir ormana varmışlar. O ormandaki iri hayvanlar kaçıştıklarında tüfekle ateş etmeye başlamışlar. Hayvanların bazıları ölmüş, bazıları ise kaçmışlar. Bir yerde, üstünde yazı olan bir taş görmüşler. Taşta: "Doğuya gidersen çok iri bir hayvan, kuzeye gidersen büyük bir dev, batıya gidersen tavşan kadar büyük karınca, güneye gidersen çok cadı vardır" diye yazılmış. Onlar şaşırıp düşünmüşler. Vezirleri: "Dört tarafımız da tehlikeliymiş. Hemen kaçmalıyız" demişler. O zaman Jakanşa: "Batıya doğru kaçarsak, kurtuluruz" demiş. O gün Jakanşa ve vezirleri tavşanları sarhoş yaptırıp yedisi yedi iyi ata binip kaçmışlar. Bir gün geçtiğinde tavşanlar bunu anlayıp peşlerinden kovalamaya başlamışlar. Jakanşa ve vezirleri bir tepeye çıkıp baktıklarında tavşanların ve karıncaların kavga ettiklerini görmüşler.

Onlar "Beladan kurtulduk" diyerek yola devam etmişler. Böyle gelirken altı vezirin at yorgunluktan talep olup, kendileri de açlıktan ölmüşler. Jakanşa tek başına kalmış. Sonunda Jakanşa'nın atı da ölüp o, yaya kalmış. Birazdan önüne bir deniz çıkmış. O denizin öbür tarafında bir şehir görmüş. Jakanşa yüzerek geçmek için soyunduğu sırada bir adam ona seslenip: "Bu denizden yüzerek geçemezsin. Suyu yarın kuruyacak. Yarın geçersin" demiş. Onun söylediğini dinleyip Jakanşa orada kalmış. Ertesi sabah uyandığında denizin kuruduğunu görmüş. Denizi geçip şehre gitmiş. Karşı tarafa vardığında bir adama: "İnsanların yarısı neden hareket etmiyor? Denizin bir gün olup diğer gün kurumasının sebebi nedir?" diye sormuş. O zaman adam: "Hırslı insanlar her gün balık tuttular. Onlara cuma günü balık tutmak yasak deseler de hiç kulak asmayıp tutmaya devam ettiler. Bu yüzden suyu bir gün kuruyup bir gün olunca, insanlar bir gün ölüp, bir sonraki gün diriliyor" diye cevap vermiş. Jakanşa: "Ben burada yaşayabilir miyim?" diye sormuş. Adam: "Yaşayabilirsin" diye cevap vermiş. Jakanşa: "Pazar ne zaman kurulacak?" demiş. Adam: "Pazar yarın kurulacak" demiş.

Ertesi gün Jakanşa pazara gidip oturduğunda bir adamın "Bir saatlik işimi kim yaparsa ona kırk gün bakacağım ve kırk gün altın vereceğim" diye duyurduğunu işitmiş. Halk inanmamış, inansa bile gitmemiş. O zaman Jakanşa: "Ben gideceğim" demiş. O adam: "Gidelim evladım" diye onu götürmüş. İçeri girdiğinde padişahı, bir yanında kızını, diğer yanında karısının oturduğunu görmüş. Jakanşa'yı yanlarına alıp: "Gel evladım, sen bir fakirmişsin" diye ona yemek verip, yeni giysiler verip kırk gün bakmışlar. Günler geçtiği zaman: "Evladım, şimdi bir saatlik işi yap" demiş. Jakanşa: "Tamam, yapayım" demiş.

Jakanşa'ya bir at verip padişahın kendisi bir ata binmiş. Veziri de başka bir ata binip yılkıyı kestikten sonra bir dağın tepesine gelmişler. Demin soyulan atın derisini göstererek: "Sen bunun içine yat. Ne öğrendiğini, nasıl rüya gördüğünü bana anlatırsın" demiş. Jakanşa: "Tamam" diyerek derinin içine girip yatmış. Onu bir şeyin kaldırıyormuş gibi olmuş. Jakanşa başını taşıyıp baktığında kuşların onu dağ tepesine çıkarıp bıraktığını görmüş. O zaman Jakanşa padişaha: "Şimdi ben nasıl ineceğim?" demiş. O zaman padişah: "Sen dağdaki taşı at" demiş. Jakanşa attıktan sonra "Tamam" diye deveye bindirip götürmüş. Padişah: "Biz seni indirmeyeceğiz, sen orada kalacaksın" demiş. Jakanşa ağlayıp dağın tepesinde dolaşırken cesetlerden başka hiçbir şey görememiş. Jakanşa ağlayıp uyuyakaldığı sırada rüyasında biri gelip: "Sağ tarafa doğru yuvarlanırsan kurtulursun!" demiş. Jakanşa uyanıp sağ tarafa doğru yuvarlanmış. Yuvarlanıp yere düştüğü zaman eli ayağı kırılmış. Jakanşa ağlayarak bir kuyunun yanına gelmiş. O kuyuda yıkanmış. Elleri, ayakları yerine geçip önceki gibi olmuş. Jakanşa bir kaleye girdiğinde bir kuş padişahının oturduğunu görmüş. Baş tarafı insana, alt tarafı kuşa benzemekteymiş. Kuş padişahı: "Evladım, seni rüzgâr mı su mu getirdi?" diye sormuş. Jakanşa başından geçen bütün olayları anlatmış. O zaman kuş padişahı: "Ben seni yarın bir kuşa bindirip eve göndereyim" demiş. Jakanşa sevinip "Tamam" demiş.

Biri kuş padişahına bir kâğıt vermiş. Kâğıdı okuyup bitiren padişah: "Benim ağabeyim toy yapacakmış. Beni oraya davet etti. Sana kırk sarayın anahtarını verip gideceğim. Hangisini istersen onu açıp dolaşırsın. Ben üç gün içinde geleceğim. Otuz dokuzunu aç ama en sonuncusunu açma. Açarsan başın belaya girer" demiş.

Jakanşa: “Sarayın tüm odalarını gezebiliyorum. Bu son odayı neden açma dedi acaba?” diye düşünmüş. “Bunu da açıp bakayım” diye kapıyı açtığında içinde büyük bir su birikintisinin, bir tarafında sandalyenin, diğer tarafında altın leğen ve altın kepçenin olduğunu görmüş. Jakanşa saklanıp yatmış. Bir zaman sonra üç kuş uçup gelmiş. Büyüğü: “İnsan kokusu geliyor” demiş. Ortancası: “Doğru abla, geliyormuş” demiş. Küçüğü: “Gelirse ne yapacaksın” demiş.

Üçü üç defa silkinip üç kıza dönüşmüşler. Üçü de suya dalmış. Jakanşa, kızları görüp bayılmış. Üç gün geçtikten sonra kuşların padişahı dönmüş. Gelip bütün odaları dolaşmasına rağmen onu bulamamış. “Kırkıncı odada olabilir” diye orayı açtığında o, ağzından köpüğü akıp yatmış. Padişah hemen ona ağzına su vererek onu ayıltmış. Jakanşa: “Bana o kızların küçüğünü getirin” demiş. Padişah: “O kızlar yılda bir defa gelip yıkanıp giderler. Onlar perilerdir. Sen onu almak istersen gelecek sene geldiğinde küçüğünün giysilerini alıp giyersin ve ne kadar yalvarsa da elbiseleri vermeyesin” demiş. Jakanşa: “Tamam” demiş. Seneye üçü tekrar gelmiş. Büyüğü: “İnsan kokusu geliyor” demiş. Ortancası: “Doğru söylüyorsun” demiş. Küçüğü: “Ne yapacak ki?” demiş. Üçü silkinip suya girmişler. Jakanşa küçüğünün giysilerini alıp giymiş ve vermemiş. İkisi tartıştığı zaman perinin iki ablası uçup gitmişler. Padişah gelmiş. Kız padişaha yalvarmış. O zaman padişah: “Olmaz. İkiniz birlikte olacaksınız” demiş. Kız ona: “Tamam” demiş. Padişah Jakanşa’yı çağırıp: “Sen bu giysileri ilk çocuk doğuncaya kadar ona verme” demiş. Padişah büyük bir kuşu çağırıp: “Bu ikisini memleketine götürüp bırakırsın”. Kuş ikisini üzerine bindirip memleketine götürüp dönmüş. İkisi babasının tahtına gitmiş. Babası sevinerek: “Evladım geldi” diye halkı toplayıp toy yapmış. Günlerden bir gün Jakanşa kendi giysilerini giyip kızınınkini demir bir sandığa koyup kapatmış. Bir gün kız evi süpürürken giysilerinin kokusunu hissetmiş. Sandıkta olduklarını anlayıp sandığı ayağıyla devirip kilidini kırmış. Kendi giysilerini giyip silkindikten sonra kuş olarak evin tepesine çıkıp Jakanşa’yı beklemeye başlamış. Bir zaman sonra Jakanşa eve gelmiş. Kız: “Jakanşa ben gidiyorum” diyerek uçup gitmiş. Jakanşa olduğu yer yığılıp kalmış. Babası halkı toplayıp: “Çocuğumu kim iyileştirirse ona altın vereceğim” demiş. O zaman bir adam: “Kırk padişahın kırk kızı gelip şarkı söylerse iyileşir” demiş. Kızlar gelip şarkı söylese de Jakanşa yine iyileşmemiş. Bu arada ülkeye düşman askerleri gelmiş. Padişah iki bin askeriyle savaşa

gitmiş. Bir zaman sonra Jakanşa kendine gelmiş. Kalkıp bir veziri alarak savaşa gitmiş. Bir yere gelip ikisi uyuyakalmış. Jakanşa uyanıp: "Ben savaşa gidip ne yapacağım" diye düşünmüş. "Ben kıza gideyim" diye ona gitmiş. Jakanşa bir zaman sonra kuşlar padişahının evine gelmiş. Başından geçirdiklerini anlatmış. O zaman kuşlar padişahı: "Ben bilmiyorum. Benim ağabeyim var. İşte o bilir. Ben ağabeyime mektup yazıp gönderirim" diyerek bir mektup yazıp bir kuşu çağırıp onu kuşa bindirip göndermiş. Jakanşa birkaç gün sonra padişahın ağabeyine gelmiş. Padişah ağabeyi mektubu okuyup: "Ben bilmiyorum. Kuşlarıma sorayım" diye kuşlarına sormuş. Kuşların içinden bir ihtiyar kuş: "Ben küçükken benim babam yemeği aramaya gittiğinde periler onu yakaladılar" demiş. O zaman kuşlar padişahının ağabeyi: "Sen onu babanı tuttukları yere götür" demiş. Kuş: "Tamam!" diyerek onu bindirip o yere götürmüş. Jakanşa kendisi tek başına kalmış. O zaman kaçıp giden peri kız evine gelmiş. O zaman peri kızının anne ve babası: "Sen filanca padişahın oğlunu mu terk ettin?" diye kızmışlar. Onun anne ve babası iki yüz periyi toplayıp "O çocuğu bulup getirin" demişler.

Biri, dolaşmakta olan Jakanşa'yı görüp adını sorup öğrendikten sonra "Çağrılan adam sensin" diye perinin evine onu getirmiş. Anne ve babası düğün yapmışlar. Bundan sonra kızı ve Jakanşa'yı ve iki yüz periyi alarak Jakanşa'nın ülkesine gelmişler. Babası hala düşmanla savaşıyormuş. O zaman Jakanşa iki yüz periye: "Oradakiler babamın askerleri. Diğerleri ise düşmandır" demiş. İki yüz peri savaşmaya gidip düşman askerlerini kırmışlar. Böylece Jakanşa kızı alıp evine dönmüş. Düşmanı yenip babasıyla beraber muradına ermiş.

16. KARAMERGEN

Eski zamanlarda Kazak halkının içinde Karamergen adlı bir adam yaşarmış. Onun ne malı mülkü ne de çocuğu varmış. Kendisi avcı olup boğa, kulun avlayıp onların derilerini satarak hayatını sürdürmüş. Tek başına yaşamaya devam etmiş. Günlerden bir gün eline tüfeğini alıp: "İnsanın ayak basmadığı uzak bir yere gideyim" diye yola çıkmış. Baktığında görmüş ki dağda insanın gidecek yolu yokmuş. Birçok zorluk çekip dağın başına çıkabilmiş. Etrafına baktığında birçok geyiğin olduğunu görmüş. Karamergen sevinip bir bulağın başına gelip taşlardan ev yapmış, üzerini ise küçük ağaç kabukları ve hayvan derileriyle örtmüş.

Atı yedi-sekiz gün içinde semirmiş. Karamergen doğduğundan itibaren buradaki gibi çeşitli meyvelerin yetiştiği bir yer görmemiş. Burada çeşit-çeşit ağaçlar ve kuşlar varmış. Avcı birçok hayvan vurup boynuz ve derileni tuzlayıp saklamış. Günlerden bir gün Karamergen et pişirip oturduğu zaman yürüyen bir şeyin sesini duymuş. Avcı: "Bu neyin sesi, buralarda hiç insan yoktu" diye şaşırıp kaldığı sırada evine mavi elbiseli bir kadın girmiş.

Hiçbir şey söylemeden dizinin üstüne oturmuş. Yüzü sarı, gözleri alaymış ve iki gözünü de avcıdan ayırmıyormuş. Avcı: "Bu da kim?" diye sormuş kendi kendine. "Çocukluğunda burada bırakılıp yetişen biri mi? Yoksa zararlı bir şey mi?" diye birçok düşünceye dalmış. Bir zaman sonra çorbası kaynamaya başlamış. Nişancı gidip eti çıkarıp yemeye başlamış. Kadınsa iki gözünü avcıya dikip duruyormuş.

Şimdi bunun ne olduğunu öğrenmek için Karamergen büyük bir kılıcın ucuna eti saplayıp: "Al" diye kadına seslenmiş. Kadın yeninin ucundan elini göstermeden eti alıp yemiş. Bundan sonra biraz daha büyük et parçasını uzatıp "Al" demiş. Kadın onu da alıp yemiş. Avcı, onun zararlı bir şey olduğunu bilip ondan gözlerini alamadan eline kılıcını alıp ona: "Çık, yatacağım" diye bağırmış. Kadın kalkarak: "Tabii, tabii" diyerek bağdaş kurup oturmaya devam etmiş. Ondan sonra nişancı tüfeğini alıp tekrar: "Çık, yatacağım" diye bağırmış. Kadın: "Tabii, tabii" diye kalkıp arkasını dönmeden çıkmış. Nişancı onun biraz ağır yürüdüğünü fark etmiş.

Avcı kalkıp evini yıkmış. "Kaçacağım" diye düşünüp: "Yok, bu olmaz. Kaçıp bir yerde uyursam benim peşimden gelip öldürür. Ne olur ne olmaz diye hileyle onu vurup öldüreyim" diyerek ağaçları bir araya toplayıp insan şeklinde sokup ona giyimini,

başına şapkasını takıp onu oturtmuş. Kendisi ise yakın bir yerdeki çukura gidip saklanmış. Bir zaman sonra gökyüzü bulutlanıp kar yağmış ve her taraf beyaz olmuş. Arkasındaki atı bir şey hissedip ürkmüş. Kadının yaklaştığını görmüş.

Avcı "Ne olursa olsun öldüreceğim" diye yatmış. Kadınsa ağaca yaklaşıp "Tabii, tabii" diyerek ona vurmuş. Kadın kalkıp etrafına bakınmış. Bunun bir cadı olduğunu anlayan avcı kadını tüfeğiyle vurmuş. Kadın yaralandığı yeri tutup tüfeğin sesinin nereden çıktığını anlayamamış. Etrafına bakarak kaçmaya başlamış. Avcı tekrar ona ateş ettiğinde kadın "Tabii, tabii" diyerek yaralandığı yeri tutup bakınmaya ve kaçmaya devam etmiş. Kadın uzağa gittiği zaman avcı atına binip insan şeklindeki ağacın parçalandığını görmüş. Bunu gören avcı üzülüp: "Eğer vurulduysa kanı akmıştır. Bakayım. Kanı akmadıysa Allah'ın bana verdiği cezadır" diye ateş ettiği tarafa baktığında kanın akmış olduğunu görmüş. Avcı biraz sevinip ertesi sabah o kan izlerini takip ederek bir mağaraya gelmiş. Kadının izleri o mağarada bitiyormuş. Avcı tüfeğini eline alıp ses çıkararak yürümüş. Kadının sesi çıkmıyormuş. Avcı gelip baktığında kadının ayağının mağaradan çıkıp öldüğünü görmüş. Avcı atından inip ayağını alıp çıkardığında cadının giysisiz olduğunu görmüş. "Bu nasıl olur? Eline bakayım" diye baktığında iki elinin avucu bıçağın yüzü gibi gök demir, parmakları ise ucu mızrak gibi keskinmiş. Avcı cadının bir elini kesip almış. "Bunun bir erkeği olabilir ve bir yerden gelebilir" diye atına binip gitmiş. Daha önce vurup tuzladığı hayvanların deri ve boynuzlarını toplayıp başka bir dağa gitmiş. Boğa ve geyiğin çok fazla olduğu bir yermiş. Bir boğa vurayım diye tüfeğini hazırladığı zaman eli titreyip ateş edememiş. "Bu da nedir" deyip baktığı zaman boğanın yanında kamçı şeklinde bir şey hareket etmiş. Ne olursa olsun onu vurmalıyım diye ateş ettiğinde o şey yok olmuş. Gelip baktığında bir yılanmış. Başı düşmüş. Başını kesesine koyarak gitmiş.

"Bu dağda başka ok yılanlar olabilir. Gidip başka bir dağa gideyim" dediği zaman bacağı ağrımaya başlamış. "Ne oluyor?" diye baktığında kesesi yırtılmış. Çapanı, pantolonu, donu yırtılıp yılanın başı bacağına yapışmış. Çok korkup yılanın başını atmış. Akşam yeni bir dağa gelip gecelemiş. Ertesi sabah uyandığında bir köyün, nehrin kıyısında kurulduğunu ve insanların kısraklarını buraya bağladığını görmüş. Evleri beyaz, göğe değecek kadar yüksekmiş. Avcı bunu görüp çok şaşırmış. "Bu da neyin nesi? Bu yerde insan yok idi. Nereden gelmişler? Düşman mı, insan mı, peri mi? Bunlar

beni görmüş olabilirler" diyerek atına binip yanlarına gelmiş. Atçılar kulunları yakalıyormuş. Kurıkları (atları yakalamakta kullanılan, ucuna ip bağlanmış uzun sırık) altın ve gümüşten imiş. Hiçbiri de avcıya bakmamışlar. Kır sakallı bir ihtiyar kısrakların bağlı oldukları jelinin (tayları bağlamak için iki kazığa gerilerek takılmış urgan) yanında duruyormuş. Avcı onun yanına gelmiş. Bir bakmış jeli ipek halattan yapılmış imiş. Avcı gelip selam vermiş. Bir anda dünyayı kara duman basmış, hiçbir şey görünmemiş. Avcı ümidini kesip durmaya devam etmiş. Bir zaman sonra sanki biri atını çekip o tarafa doğru gitmiş. Yine biri "İn" demiş gibi attan inmiş. "Yürü" demiş gibi avcı yürümüş ve açılan kapıdan girince tüfeği elinden alınmış. Avcı eve girdiğinde evin direklerinin altın ve gümüşten yapıldığını, atlas ve ipek halıların döşendiğini, battaniyelerin dokuz kat olup yayıldığını görmüş. Avcı gidip yatmış.

Hiçbir insan yoktu etrafında. Avcı gidip kapının yanında oturayım dediği zaman bir şey onu kaldırmış. Avcıyı oturtmayıp eteğinden çekip töre (Evin en değerli yeri, başköşe) götürmüş. Avcı çok şaşırmış. Bir zaman sonra semaverin kendisi gelip, sofra kendisinden kurulup çeşitli meyveler kendi kendine konulup iki kâseye çay koyulmuş. Bir kâseyi avcı içmiş. Diğer kâse kendiliğinden içilmiş. Bundan sonra büyük gümüş bir kabın içinde kımız gelmiş. İçmek için altın bir kâseye konulup avcı onu da içmiş. Bir zaman sonra avcı: "Doydum" demiş. Kımız gidip bir tabak kazı-karta (at etinden yapılan sucukların genel adı) gelmiş. Avcı: "Beni doyurup yemek istiyor, ne olursa olsun yiyeyim" diye düşünüp doyuncaya kadar yemiş. Bundan sonra pilav ve ondan sonra da meyveler gelmiş. Avcı: "Şimdi doydum. Hiçbir şey yemeyeceğim. Sizler ne biçim varlıksınız? Beni saygıyla kabul ettiniz. Hayatımda görmediğim şeyleri gösterdiniz, yemediğim yemeği yedirdiniz. Şimdi öldürseniz bile sizin yüzünüzü görmek istiyorum" demiş. Hiçbir şey görünmemiş. Sofra toplanıp gümüş bir ibrik, bir de leğen gelmiş. Ellerine su dökülüp avcı ellerini yıkadıktan sonra ince bir havlu gelmiş. Avcı ellerini kuruladıktan sonra: "Ben fakir biriyim. Bana bir keçe verin de gidip atımın yanına yatayım. Allah razı olsun, görmediğim iyiliği gördüm" demiş. Fakat hiçbir cevap yokmuş. Avcı ne yapacağını bilememiş. Düzlüğe oturayım diyerek dışarı çıkmış. Bir bakmış atı urganla bağlanmış. Bütün eşyaları bir yerde toplanıp, tüfeği de yanına konulmuş. Başka bir şey görememiş. Avcı: "Ya ölürüm ya da görmediğim iyiliği görürüm" diye düşünüp eve dönmüş. Avcı girip çıktığı zaman kapı kendiliğinden

açılmış. Avcı elini yıkamak istediğinde ibrik gelip suyu akıtmış, havlu verilip eli kurutulduktan sonra avcı: "Uykum geldi, yatayım" dediği zaman hiç cevap gelmemiş.

Altın bir perde evin sağ tarafında kurulmuş. Onun içinde bir döşek kurulmuş. Bir zaman sonra evin kapısı açılıp içeriye bir kız girmiş. Kızın güzelliği dolunay gibiymiş, üzerinde kırmızı elbise varmış ve kendi güzelliğiyle bütün evi aydınlatmış. Avcı korkup kalkmak istediği zaman kız ona yaklaşıp: "Kalkma, kendi kısmetini bozma!" diye elini uzatıp selam vermiş ve yanına yaklaşarak oturmuş. Avcı: "Yaklaşma, ben çok kirliyim" demiş. Kız: "Kendinden çekinme" demiş. Avcı: "İzin verirseniz bana bir keçe verin, ben de atımın yanına gidip yatayım. Çok yoruldum ben" demiş. Kız: "Döşek yapıldı, yatınız" demiş. Avcı kalktığında kız da kalkmış ve avcı giysilerini çıkarmaya başlamış. Avcı: "Canım dalga geçme ben yatayım" demiş. Kız: "Size döşelinmiş yatak budur. Çekinmeden yatın" demiş. Kız avcının giysilerini çıkarıp perdenin arkasına ikisi girip pantolonunu, donunu atıp onu yatağa yatırıp kendisi soyunup avcının yanına yatmış.

Avcı düşüncelere dalıp ses çıkarmadan yatmış. Kız: "Sen korkma. Ben senin kadının olacağım. Kendi karınız gibi yatın" demiş. Avcı sevinip kızı kucaklamış. Ondan sonra: "Şimdi kendini tanıt. Neden bu kadar kötü giyimli olan beni beğendin?" diye sormuş. Kız: "Biz göçebe bir kabileyiz. İnsanın dolaştığı yerde oturmayız. Eğer kapıda bir insanı görsek kızı ona veririz. O kızın babası bir yerde padişah olur. On sekiz dünyada insanın kıymetli olduğunu bilmiyor muydun?! Şimdi güneş doğmadan uyuma. Yarın bizim halkımız gelip seni selamlar, bundan daha fazla saygı görürsünüz. Eğer uyuyakalırsan benden ayrılacaksınız. Yatın" demiş. Avcı kızı kucaklayıp yatmış.

Bir zaman sonra avcı düzlüğe çıkmış. Kız kalkıp avcının üzerine bir giysi verip kapıyı açmış. Avcı baktığında atından başka bir şey görülmemiş. Sanki duman basmış her yeri. Avcı tekrar eve girip yatağa uzanmış. Kızla gülüp oynayıp tekrar düzlüğe çıkmış. Bir bakmış ki duman dağılmış, köy ve hayvanlar görülmüş. Avcı sevinip eve girmiş. "Şimdi uyumadan da güneş doğar" diye düşünüp kızı kucaklamış. Kız: "Uyumayın. Güneşin doğmasına az kaldı" demiş. Avcı: "Eyvah! Niye uyuyayım ki" diye kızı kucaklayıp yattığında uyuyakalmış. Güneşin doğmasına az kalmış. Koynundaki kız da, ev de her şey yok olmuş. Avcı kederlenip: "Bu da ne? Rüya mı?" diye ağlamaya başlamış. Atı ve eşyaları yerinde duruyormuş, başka her şey kaybolmuş.

Avcı ağlayıp: “Eyvah canım! Nereye gittin? Ben uyumadım” demiş. Ne kadar ağlasa da hiçbir şey olmamış. Avcı: “Başında beni öldürecekler diye korktum, şimdi de kaygısından öleceğim” diyerek birkaç gün o yerde kalıp sonunda evine gitmiş. Evine gelip vurduğu hayvanların deri ve boynuzlarını satıp öncekinden daha fazla kazanmış. Altında kalan battaniyenin parçasını satıp atları satın almış. Avcının hayvanları çoğalmaya başlamış. Allah’ın kudretiyle çocuk doğuramayan eşi hamile olmuş. Bir gün avcı düşünüp: “Geçen sene bu zaman Allah bir iyilik yaptı, bu yıl da iyilik yapar mı acaba?” demiş. Geçen sene kızla yattığı yere gelip birkaç gün kalmış. Fakat hiçbir şey olmamış. Günlerden bir gün avcı yatıp: “Allah’ım bir kızı gösterip benim canımı yakmak yerine baştan beni insan yapmasaydın. Kızla güneşin doğmasına kadar sadece birkaç kelime konuştuk. Her bir sözü, önceki hayatımdan daha değerlidir. Neden uyuyakaldım?” diye kederlenmiş.

Ağladığı zaman biri “Karamergen” diye seslenmiş. Sesin hangi taraftan geldiğini görmek için etrafına bakınmış. Ses gökten geliyormuş: “Ey zavallı, şimdi ağlama! Bir saat uykusuz kalamayıp benden ayrıldın. Senin hatandı. Şimdi bin yıl ağlasan da benden fayda gelmez. Geçen yılki emanetin budur işte. Ona iyi bak” diye kaybolmuş. Avcı bir bakmış altın bir beşik inmiş. İçinde bir oğlan varmış. Avcı bunu görüp: “Bir daha konuşsana canım!” diye çağırdığında hiç cevap gelmemiş. Avcı günlerce ağladıktan sonra çocuğu evine götürmüş. Evine gelip büyük toy yapmış.

Sonunda bu avcı zengin olup bir padişah olmuş ve yaşlandığı zaman vefat etmiş. Avcının kendi karısından olan oğlu onun yerine padişah olmuş. Perinin çocuğuna küçükken göz değip ölmüş.

17. KOCASINI SEÇEN KIZ

Çok eski bir zamanda çok akıllı ve güzel kız varmış. Padişah kızını kimseyle nişanlandırmamış. Padişah "Kızım kimi severse ona gitsin" dermiş. Böylece günler geçmiş. Bir gün kızı babasına:

-Benim evlenecek zamanım geldi. Kim beğeneceğim bir hediye getirirse o adamla evleneceğim. Eğer getirdiği hediyeyi beğenmezsem o adamın başını keserim, demiş. Babası kızının sözünü kabul edip şehir halkına duyurmuş. Padişah:

-Ey halkım! Kim kızımın beğeneceği hediyeyi getirirse ona kızımı veririm. Eğer kızım o hediyeyi beğenmezse o adamın başını keserim, demiş.

Padişah kızının güzelliğine hayran olan delikanlılar, zengin beyler dünyanın her yerinden gelmeye başlamışlar. Biri yün, biri ipek elbise, diğeri ise altınla süslenmiş ayakkabı getirmiş. Padişah kızı hiçbir hediyeyi beğenmemiş. Bu hediyeleri getiren delikanlıların ise başları kesilmiş. Kesilmiş başlar bir tepeyi kadar olmuş. O zaman üç şehirden aynı anda üç adam padişahın şehrine doğru yolu çıkıp şehre yaklaştığında buluşmuşlar. Birinde halı, ikincisinde ayna, üçüncüsünde elma varmış. Üç adam padişahın kızına götürülecek olan hediyelerin özelliklerini anlatmaya başlamışlar.

Birinci delikanlı:

-Benim halım çok hızlı bir şekilde seni istediğin yere götürebilir, demiş.

İkinci delikanlı:

-Eğer benim aynama bakarsan dünyada neyin olup bittüğünü bilirsin, demiş.

Üçüncü delikanlı:

-Benim elmam insan ruhuna şifadır, ona ilaç gibi gelir, demiş.

O anda halısı olan delikanlı aynası olan delikanlıya "Aynaya bakarak dünyada ne olduğunu görelim", demiş. Aynaya baktıklarında padişah kızının gözleri kapalı, ölmek üzereymiş. Bunu gören üç delikanlı halıya binip padişah kızının huzuruna gelmiş. Elması olan delikanlı ona elmayı yedirtip onu diriltmiş. Üçü de getirdikleri hediyeleri padişah kızının önüne sermişler. Padişah kızı halıyı kendi sahibine, aynayı da kendi sahibine geri vermiş. Elmayı getiren delikanlı ile evlenmek istemiş.

O zaman aynası olan delikanlı kalkıp:

-Bizim hediyemiz hiç kimseninkinden kötü değil. Eğer aynaya bakarak görmezsek, halıyla çabuk uçup gelmezsek sen çoktan ölürdün. Fakat sen elmayı getiren delikanlıyla evlenmek istiyorsun, diyerek öfkelenmiş.

O zaman kız kalkıp:

-İlk olarak, geç gelirse bile beni diriltirmiş. İkinci olarak, ben elmayı yiyip bitirdim. Şimdi ben o elmayı geri verememem. Sizin halı ve aynanızı ise geri verebilirim, demiş. İki delikanlı yenilip evlerine dönmüşler. Kız elmayı getiren delikanlı ile evlenmiş.

18. NAVŞA HAN

Navşa Han padişah iken bütün halkını çağırarak: "Benim ülkemde nasıl bahadırlar var? Kimin ne gördüğü var?" diye sormuş. O zaman halkın içinden biri kalkıp: "Ben birini gördüm. İzin verirseniz anlatayım" demiş.

… Bir yolcu tek başına yola devam ederken geceleyin beyaz bir eve rastlamış. Evin çevresinde atlar varmış. Atların üzeri ise silah yüklüymüş. O eve yaklaşıp atını bağlarken evin kapısına baktığında alnında kulağı ve gözleri olan; boyunu bir kez (71,12 cm-ye eşit ölçü birimi, arşın) kadar olan bir grup adam görmüş. Oraya girmekten ve sonra da uyumaya korkup atını yanına alarak oturmuş.

Bir zaman sonra yolcu yorulduğundan uyuyakalmış. O zaman adamlardan biri bir tabak et, bir tekemet(desenli keçe) çay, bakır bir ibrik ve havlu getirmiş. Misafir bunları yemeğe korkup sadece keçeyi altına serip diğer eşyaları ise yanına koyup tekrar uykuya dalmış. Sabah uyandığında altındaki keçenin kaybolduğunu görmüş. Bundan sonra yolcu bilgin bir adama rastlayıp ona olup biteni anlatmış. O adam şöyle yorum yapmış: "Onların hepsi savaşa giden Müslüman perileridir. Bu yüzden de sana saygı gösterdiler".

Halkın içinden bir başkası başka bir gördüğünü anlatmaya başlamış:

O da yolculuk yaparak geliyormuş. Öğle zamanında yolda beyaz bir eve rastlamış. Eve girdiğinde içinde on bir yaşındaki bir kız ve orta yaşlı bir kadın görmüş. Onlar misafire varını yoğunu vererek pervane olmuşlar. Misafir yemeği bitirdikten sonra yola koyulmuş. O zaman onlar: "Dışarısı serin olduğu zaman gidersiniz, şimdilik uyuyun biraz" demişler. Misafir "Öyleyse, tamam" diyerek hazırlanmış yatağa yatarken yatağın içine düşüvermiş. O yerin derinliği bir arşın kadarmış. İçi cesetlerle doluymuş. O adam bir belanın olduğunu anlayıp yeni ölmüş bir adamın üzerine kendi giysilerini giydirip kendisi diğer ölülerin arasına saklanmış. Bundan sonra kadın, kızına ışığı tutturup kendisi giysisini giydiren adam mızrağı saplamaya başlamış. Adam bağırmaya başlamış. Sesi kısıldığında kadın kuyu içine bir merdiven koyup bir eline ışık, diğerine balta alarak kuyunun içine inmiş. O adamın konuçunda bir bıçak varmış. Kadın indiğinde adam bıçağı onun ciğerlerine saplamış. Kuyu girişinde ışığı tutan kızı bunu görüp kaçmaya başlamış. Adam kızın peşinden koşup onu sık ağaçların arasında

kovalayıp öldürdükten sonra eve döndüğünde altın dolu iki sandığı görmüş. Onları alıp memleketine dönmüş.

Halkın içinden yine bir adam gördüğünü anlatmak için izin istemiş.

O da yolda giderken kaybolmuş. O zaman o ataların dediğini yani "Bozkırda yatmaktansa mezara yat daha iyi" sözünü hatırlayıp mezara gelip atını bağladığı sırada ay kadar büyük bir toz görmüş. "Bu da ne?" diyerek yirmi kulaçlık büyük kılıcını alarak o tarafa doğru gitmiş. Yaklaştığında bir adamın ağladığını görmüş. Dinlemek için yaklaştığında bir şeyin mezarı kazdığını görmüş. Yanına gelip o şey tekrar göründüğünde kılıçla ona vurmuş. O zaman o şey çığlık atmış; adam orada bayılmış. Birazdan kendine geldiğinde bir tarafta ikiye bölünmüş bir ayı öbür tarafta mezarın kamışını görmüş. Kamışı açıp "İnsan mısın?" diye birinin sorduğunu duymuş. Gözünü açıp baktığında bir kız görmüş. Bundan sonra kızı oradan çıkarıp onun sara hastalığına tutulduğunu fark etmiş. Zengin bir adamın kızıymış. O hastalığa tekrar tutulduğunda onun öldüğünü zannedip gömmüşler. Bundan sonra o kız ağladığında ayı onun sesini duyup "Seni yerim" deyip mezarı kazmaya başlamış. O zaman kız her şeyi ona anlatıp köyüne göndermiş. Adam kızın köyüne geldiğinde, kızın anne babasının ölü aşı sadakasını verdiğini görmüş. O adama inanmayıp köyün halkı mezara gelmiş: "Eğer ölen kişi dirilirse sana kalanını veririz" demişler. Kızı eve getirip adamı misafir etmişler.

Bunlar gördüklerini anlatmayı bitirdikten sonra Navşa Han onları değerlendirmiş. O: "Hepiniz yiğitmişsiniz; fakat kızı mezarın içinden çıkarıp kurtaran adam gerçekten bir yiğitmiş" diye söylemiş.

19. OMAR VE GAZIZA

Çok eski zamanlarda bir padişahın hiç çocuğu yokmuş. Bir gün padişahın kumaı hamile kalıp dokuz ay, dokuz gün sonra bir kız ve bir oğlan doğurmuş. O zamanlarda padişah evden çok uzakmış. Çocuklarının isimleri Omar ve Gaziza koymuşlar. İki-üç ay sonra anneleri ölmüş. Padişahtan çocuğu olmayan ilk eşi bu çocuklardan kurtulma yolunu aramış. Onun için de bir cadıyı çağırmış. Cadı, padişah döndüğünde "Karın iki kedi doğurdu" diyerek "Kedileri doğurduğu için üzülen karın zehir içerek öldü" demiş.

Padişah cadının sözüne inanıp "Bu kedileri de yok edin!" diyerek çok kızmış. Padişahın söylediğine sevinen ilk eşi:

-İki çocuğu sandığa koyun ve suya atın! diye buyurmuş.

Cadı kadının buyurduğunu yapmış. Suda yüzen sandığı bir balıkçı fark edip ağıyla onu tutmuş. Balıkçı sandığı açıp baktığı zaman çocukları görüp çok sevinmiş. Çocuğu olmayan balıkçı bu iki çocuğa bakmaya başlamış. Çocuklar sekiz yaşına geldiğinde balıkçı ölmüş. O ölmek üzereyken Omar ve Gaziza'ya:

-Evlatlarım, ben çok geçmeden öleceğim. Sizler beni gömün ve benim ağıma çok iyi bakın, demiş.

Çok zaman geçmeden balıkçı ölmüş. Balıkçı öldükten sonra Omar ve Gaziza nasıl yaşayacaklarını düşünmüşler. Omar elle yapılmış yayla hayvan avlayıp Gaziza ile ikisi hayatlarını sürdürmüşler. Gaziza, uzun boylu çok güzel bir kızmış. Günlerden bir gün Omar Gaziza'ya:

-Sen başını ırmakta ya da başka bir akan suda yıkama, demiş. Fakat Gaziza ağabeyini dinlemeyip saçlarını akan suyla yıkadığı zaman saçlarındaki altın saç örgüsü suya düşmüş. Onun saçları padişaha çalışan bir balıkçının ağına ilinmiş. O bu saç örgüsünü Hasan adlı padişaha hediye etmiş. Bu saç örgüsünü gören padişah halka:

-Bu saçın sahibini bulup getiren adama koyun başı kadar gümüş vereceğim, diye duyurmuş.

O zaman bir yaşlı kadın gelip:

-Bu ırmağın diğer tarafında yaşayan bahadır Omar'ın kız kardeşinin saçıdır, demiş.

Hasan o günden itibaren savaşa hazırlanmaya başlamış ve yaz ortasında evinden çıkmış. Çok geçmeden Omar'ın evine gelmiş. O günlerde Omar avdaymış. Gaziza,

gelen düşmanı görünce ben burada hiçbir şey yapmadan ölmektense savaşarak öleyim demiş.

Evine doğru gelen Omar, kardeşimi kurtarmalıyım deyince Hasan askerlerini geri çekmiş. Gaziza Omar'a yaklaşıp:

-Ağabey, hiçbir şey deme, ben bu adamı sevdim, demiş. Omar kardeşinin düşmanı sevdiğini öğrenince çıldırıp yere düşmüş. Daha sonra, kendini toparlayıp atına binip gitmiş. Böylece gelirken bir gün bir ülkeye gelmiş. Bu ülkenin padişahı ölmüş ve yerine geçecek çocuğu yokmuş. O yüzden bir direğe para asıp "Vurup düşüren kişi padişah olacaktır" diye duyurmuşlar. Böylece adamlar parayı asmışlar. Ateş sırası Omar'a gelmiş. Omar parayı vurup düşürmüş ve ülkenin padişahı olmuş. Hasan'ın alıp götürdüğü kardeşi Gaziza ise iki çocuk doğurmuş. Çocukları biraz büyüdüğü zaman Gaziza ağabeyimi arayayım diye birkaç veziriyle ırmak kenarına gelmiş. Yüzmeyi öğrenen Gaziza ırmağın düğer tarafına yüzmüş. Vezirler Gaziza'ya yalvarıp:

-Hasan öldürür, geri dön, demişler.

-Gaziza kalkarak:

-Benim iki çocuğumu getir, o zaman çıkarım, demiş. Vezirler kızın söylediğini yapmışlar. Gaziza çocuklarını alıp ağabeyini aramaya gitmiş. Böyle giderken bir çobana rastlamış. Gaziza ona:

-Bu koyunlar kimindir? diye sormuş.

Çoban:

-Bunlar, Omar padişah köyünün koyunları, demiş.

Gaziza

-Şimdi Omar'ın durumu nasıl?diye sormuş.

O zaman çoban:

-İki gözü de kör olmuş, demiş.

Gaziza:

-Bu iki elmanın birini gözüne sürsün, ikincisini yesin. Sonra sen müjdeli haber verdiğin için bir şey iste, ben onun kız kardeşiyim, demiş.

Çoban, Omar'a gelip, görüp işittiklerini anlatmış ve Gaziza'nın kendisine verdiği elmayı Omar'a vermiş. Omar elmayı yedikten sonra gözleri açılmış. O zaman

Gaziza'yı sevdiğine vermiş. O çoban çocuğu baş veziri yapmış. Ağabey ve kardeş birbirlerini görüp çok mutlu olmuşlar.

20. PADİŞAH ÇOCUK

Eski zamanlarda denizdeki sular kadar zengin olan ve herkes tarafından tanınan bir padişah varmış. Padişah ne kadar zengin olsa da mutlu değilmiş. Çocuk sahibi olabilmek için otuz eş almış, fakat istediği olmamış. Padişahın en son aldığı eşi hamile olup doğurma zamanı yaklaştığında, padişah vezirlerini çağırıp: "Hayatım boyunca dilediğim tek şey olan çocuğumun doğumu yaklaşıyor. Eğer onun doğduğumu kendi gözümle görürsem, sesini duyarsam mutluluktan kalbimin dayanamayacağını düşünüyorum. Bu yüzden hepimiz seyahate gidelim. Çocuk doğduğunda bana müjdeli haber getirmek üzere birkaç vezir burada kalsın" demiş.

Vezirler bunu kabul edip, haber getirecek bir-iki veziri bıraktıktan sonra, padişahla birlikte seyahate çıkmışlar. Padişah seyahate çıktıktan yedi gün sonra, karısı ay ve güneş gibi bir oğlan doğurmuş. Bunu gören padişahın diğer karıları bir kötülük düşünmüşler. Şehirden bir cadıyı çağırtıp: "Eğer bu çocuğu yok edersen sana ağırlığınca altın vereceğiz" demişler. Altın denince atasını bile satabilen cadı, yeni doğmuş çocuğu alıp kaçmış. Cadı kaçırdığı çocuğu şehrin batı tarafında bulunan bir caminin içine bırakmış. Geri dönüp, padişahın hanımlarından vaat edilen altını alıp gitmiş. Evde kalan padişahın hanımları, doğum yapa hanımın kucağına bir köpek yavrusu koyup, seyahatteki padişaha haberci göndermişler. Haberci padişaha ulaşıp: "Padişahım hanımınız sağ salim doğurdu. Fakat insan değil, köpek yavrusu doğurmuş" diye haber vermiş. Bu haberi duyunca padişah çok kızmış: "O zaman o kadını benim gözlerim görmesin. Onu alıp, zindana atın" demiş. Padişahın dediğini yapıp karısını köpek yavrusuyla zindana atmışlar.

Şehrin batısındaki o camiyi temizleyen yaşlı bir adam varmış. O da çocuk sahibi olmak arzusundaymış. Bir sabah erken saatlerde camiyi temizlemek için geldiğinde bir bebeğin ağladığını duymuş. Mutluluktan ne yapacağını bilemeyip çocuğu alıp evine götürmüş. Eve varınca eşine: "Tanrı bizim gökten sorduğumuzu yerde verdi. Çocuk sahibi olduk. Camiyi süpürmek için gittiğimde orada ay ve güneş gibi bu çocuğu buldum. Sen sanki doğurmuş gibi yap, sonra komşuları çağırıp toy yapalım ve çocuk sahibi olduğumuzu söyleyelim" demiş.

Adamın dediği gibi kadın doğurmuş gibi yapmış ve ihtiyar adam ve karısı çocuk sahibi olduklarını ilan etmişler. Halk onları kutlamış. Böylece, yaşlı adamın çocuğu

günlerle haftalarla büyümeye başlamış. Zaman su gibi akıp aradan on yıl geçmiş. Çocuk on yaşına gelmiş ve sokaktaki çocuklarla oynamaya başlamış.

Günlerden bir gün şehrin bütün çocukları tenha bir yerde buluşup bir toplantı yapmışlar. Çocuklar: "Biz kendi aramızda bir padişah seçelim ve onun emirlerini uygulayalım. O zaman bizim oyunumuz çok ilginç geçer" demişler. Böylece çocuklar kendi aralarından birini padişah seçmeye karar vermişler. Birçok çocuk padişah olmak istediğini söylemiş, ama onlar hiçbir sonuca varamamışlar. O zaman bir çocuk kalkıp: "Camiyi süpüren ihtiyarın çocuğu padişah olsun. Kendisi akıllı ve uslu biridir. Bilimi de çok, tam bir padişah olabilir" demiş. Diğer çocuklar bunu kabul edip alkışlamaya başlamış ve böylece ihtiyarın çocuğunu padişah yapmışlar. Ona danışman olarak sağ ve sol kol vezirlerini de seçmişler. Padişah çocuk, çocukları on-on beş kişi olarak gruplara bölüp onları şehrin çeşitli köşelerine bekçilik yapmak için göndermiş. Onun emri; sokaklarda dövüşen kişilerin kendi huzuruna getirilmesiymiş.

Böylece çocuklar sokaklarda bekçilik yapmaya başlamışlar. Günlerin birinde bekçilik yapan çocuklar iki adamın bir kısrak ve bir at için kavga ettiğini görüp onlara: "Sokakta boşu boşuna kavga etmeyin. Sizi bizim padişahımıza götürelim, o sizin davanızı çözer" demişler. O zaman kavga edenler: "Ne demek bu, sizin padişahınız da kim? Padişah bir değil mi?" diye şaşkın bir halde sormuşlar. O zaman çocuklar: "Bizim kendi padişahımız var. Biz sizi ona götüreceğiz" diyerek, adamları ellerinden tutup padişah çocuğun huzuruna getirmişler. Çocuk kavga eden adamlara: "Kavganızın sebebi nedir?" diye sormuş. Adamın biri: "Bunun tuttuğu benim atım. Bu kısrak kaybolduğu zaman arkadaki tay onun karnındaki yavrusudur. Ben kısrağı da atı da tanıdım" demiş. Buna atların sahibi inanmıyormuş: "Bunun söylediği yalandır. Kısrağın karnındaki tayı bu adam nasıl tanır? Bana yalan söylüyor" demiş. O zaman padişah çocuk: "Sizler davanızı büyük padişaha gidip söyleyin. Eğer büyük padişah davanızı çözmezse bana geri dönün. O zaman bunu çözmeye çalışırım" diyerek bunları göndermiş. Bundan sonra padişah çocuk birkaç çocuğu şehir dışındaki padişahın yaylasından "saulık" (üç yaşını aşmış koyun) bir koyunu aldırmış ve getirilen koyunu bir yere saklamış.

Bu sırada büyük padişah kavga edenleri dinleyip davaya hiç çözüm bulamadığı için onları geri göndermiş. O zaman davacılar padişah çocuğa dönüp davalarını çözmesi için yalvarmışlar. O zaman padişah çocuk atı tanıyan davacıya "saulıkı" gösterip: "Bu

saulıkın kuzusunu şehrin güney tarafında bulunan padişah yaylasındaki padişah koyunlarının içinden bulup getir. O zaman davanızı çözerim" demiş.

Adam koyunların arasından saulıkın ikiz kuzusunu bulup getirmiş. Onu saulıkın göğsüne yatırmış ve saulık kuzuları kıpırdamadan emzirmiş. Bundan sonra padişah çocuk: "Kısrak da, at da onları tanıyanın" diye karar vermiş.

Günlerin birinde çocuklar sokakta iki adamın bir kadın için kavga ettiğini görüp padişah çocuğa getirmiş. Padişah çocuk onları dinledikten sonra, onları büyük padişaha göndermiş. Büyük padişah onların davasını da çözememiş. Davacılar padişah çocuğa tekrar dönmüşler. O zaman padişah çocuk eline kılıç alarak: "İkiniz de kadının iki elinden tutup iki tarafa doğru çekin. Ben ise kılıçla onu tam ortasından böleceğim" demiş.

O zaman davacıların biri: "Öyleyse, ben onu almayayım. O adam alsın. Bir kişiyi böldüğünde hiç bereket olmaz" demiş. İkincisi ise: "Böl, kavga etmemizin sebebi bu kadın ise onu bölüp ikimiz de bir parçasını alalım. Bu çözümün adaletlidir" diyerek kadının elini bırakmıyormuş. O zaman padişah çocuk: "kadının elini bırak! Senin insana karşı hir merhametin yok. Sen kötü niyetli bir insansın. Bu yüzden kadın sana düşmez. Merhametli insana her zaman iyilik yapmak gerekir. O adam kadının canını düşündü. Bu yüzden kadını onun alması gerekir" diye emretmiş ve padişah çocuk kadını alıp o adama vermiş.

Günlerin birinde çocuklar iki adamın bir deve yavrusu için kavga ettiğini görüp onları padişah çocuğa götürmüşler. Padişah çocuk onları dinleyip büyük padişaha gitmelerini ve büyük padişahın davalarını çözemediği takdirde ona dönmelerini söylemiş. Büyük padişah davacıların şikâyetlerini dinlemiş ama çözemeyip onları göndermiş. O zaman padişah çocuk vezirleri ve davacılarla birlikte şehir dışındaki küçük bir tepeye gitmişler. Deve yavrusunu o tepenin üzerinde bağlayıp iki ingeni (çift hörgüçlü dişi deve) iki vadiye kazık çaktırıp burunlarını öne eğerek bağlamış. Bundan sonra tepenin üstündeki deve yavrusuna,onun tüylerini çekiştirecek bir alet bağlamış. O zaman yavrunun çığlıklarına dayanamayan bir ingen burnunu yırtıp bağdan boşanıp yavruya yaklaşmış. Diğer ingen bağlanmış olduğu yerde dönüp duruyormuş. O zaman padişah çocuk: "deve yavrusu, burnunu yırtan bu ingenin yavrusudur. O yavrusunun çektiği acıya dayanamayıp canını feda etti. Diğer ingen kendi yavrusu olmadığı için

hiçbir şey yapmadı. Bu yüzden deve yavrusu burnunu yırtan ingenin sahibine verilmelidir" diye emretmiş.

Padişah çocuğunun o kadar adaletli olduğu hakkında söylentiler büyük padişaha kadar ulaşmış. Büyük padişah bu söylentilerin gerçek olup olmadığını öğrenmek istemiş. Çocuğun padişahını cami avlusunu süpüren ihtiyarın çocuğu olduğunu öğrendikten sonra, ihtiyarı çağırtıp: "Sen benim bu on beş koyunumu doğurtup on beş günden sonra getir" demiş.

İhtiyar ne yapacağını bilemeyip on beş koyunu evine getirmiş. Böylece kederlenip otururken oğlu yanına gelmiş. Padişahın emrini duyunca babasını avutmaya başlamış: "Baba bunda üzülecek hiçbir şey yok. Bunun cevabını kendim vereceğim. Biz bu koyunları kesip yiyelim. Padişah geleceği zaman önüne kendim çıkacağım" demiş.

Böylece on beş gün geçmiş. İhtiyar gelmeyince padişah ihtiyarın evine gitmiş. Çocuk dışarı çıkıp selam vermiş ve ne istediğini sormuş. Padişah: "Baban nerede? Ben ona geldim. Beni neden çıkıp karşılamıyor?" diye sormuş. O zaman çocuk çekinmeden: "Babam evde doğuruyor" demiş. Padişah kızarak çocuğa: "Ey aptal! Hiç erkek doğurur mu? Ne diyorsun sen?" demiş. O zaman çocuk gülerek: "padişahım, öyleyse erkek adam doğuramazsa erkek koyun nasıl doğurur?" demiş. Kaybettiğini anlayan padişah sessizce atının başını geri çevirip dönüp gitmiş. Bundan birkaç gün sonra padişah ihtiyarı tekrar çağırmış. Ona iri bir öküz vererek: "Sen bu öküzü kesmeden, tüyünü ve bokunu bırakmadan temizleyip getir" demiş. İhtiyar tekrar kederlenip öküzü eve getirmiş. Çocuğuna padişahın emrini anlatmış. O zaman çocuk: "Buna üzülmene gerek yok. Büyük bir kazanda su kaynatalım. Öküzü kaynayan suya koyarız. O zaman tüyleri düşer. Kamıştan bir boru yapıp onun içine su akıtırız. Böylece birkaç gün durmadan su akıttığımızda öküzün içi temizlenir. Bundan sonra öküzü padişaha götürürüz" demiş.

İhtiyar adam oğlanın söylediği gibi yapıp öküzü padişaha götürmüş. Yine padişah kaybetmiş.

Günlerin birinde padişah bir haberci gönderip çocuğu saraya davet etmiş, ancak çocuğa şöyle bir şart koymuş: "Gece de, gündüz de gelmesin. Ata binip de yaya da gelmesin. Geldiğin zaman eve de girmesin, dışarıda da kalmasın. Bunu ona söyle, yapmazsa cezalandırırım" demiş.

Bu haberi aldıktan sonra çocuk hazırlanmaya başlamış. Günlerin birinde çocuk tekerlekli arabaya (at, öküz arabası) binerek güneşin hala doğmadığı yıldızların yeni battığı zaman padişahın sarayına gelmiş. Sarayın merdivenlerine durup geldiğini haber vermiş. Padişah çocuğa: "ata ile mi yoksa yaya mı geldin?" diye sormuş. Çocuk: "ata da binmedim, yaya da gelmedim altımda tekerlekli arabam vardır" cevap vermiş. Padişah: "Geldiğin zaman gündüz mü, gece mi?" diye sormuş. Çocuk ona: "gündüz dersem güneş halen doğmadı. Gece dersem gökte hiç yıldız yok. Böyle bir zamanda geldim" diye cevap vermiş. Padişah: "Evin içinde mi, dışında mı duruyorsun?" sormuş. Çocuk: "evde de değilim dışarıda da değilim. Merdivenlerdeyim. Bu ev de, dışarı da değildir" demiş.

Yine kaybeden padişah hiçbir şey diyememiş. Çocuk evine dönmüş. Bir gün padişah çocuğu tekrar çağırtmış. Çocuk geldiğinde: "Ben seni öldüreceğim. Benden daha üstünmüşsün" demiş. O zaman çocuk gülerek kemerindeki küçük bir bıçağı çıkarıp padişahın önüne koyarak: "Padişahım bu küçük bıçak kendi sapını kendisi kesebilir mi?" diye sormuş. O zaman padişah: "Hayır, kesemez" diye cevap vermiş. Çocuk: "Öyleyse siz de beni öldüremezsiniz… Beni neden öldüremeyeceğinizi öğrenmek ister misiniz?" diye sormuş. O zaman padişah çocuğu neden öldüremeyeceğini düşünüp cevap bulamayınca: "Seni öldüremeyeceğimin sebebini nereden biliyorsun?" diye sormuş. O zaman çocuk: "Bıçağın kendi sapını kesemediği gibi sizin beni öldüremeyeceğinizin sebebi sizin çocuğunuz olduğumdandır. Nasıl bir baba kendi çocuğunu öldürebilir ki? Bu kötülüğü benim anneme, senin diğer hanımların yaptı. Onların zalimliği beni annemden, seni de mutluluktan ayırdı" demiş.

Bu hikâyeyi öğrenen padişah; cadıdan başlayıp, oğlanın annesi dışındaki bütün hanımlarını taş zindana atmış ve oğlanın annesini zindandan çıkarmış. O zaman çocuğunu gören annenin memesi eğilip sütü damlamaya başlamış. Böylece annesi ve babası oğullarına kavuşmuş. Akıllı çocuk babasının tahtına oturup halkını koruyan bilge bir padişah olmuş.

21. PADİŞAH İLE ÇOCUĞU

Bir varmış bir yokmuş, kişi aç imiş de tok imiş. Evvelki zamanda bir padişah varmış. Onun on iki yaşındaki çocuğu okulda okuyormuş. Bir vakit padişahın bir kısrağı kaybolduktan beş-altı gün sonra seyis onu aramaya gittiğinde o kısrak bir nehrin kıyısında bulmuş.

Seyis o kısrağın yanına geldiğinde yanında bir at daha duruyormuş. O at, seyisi gördüğü zaman hemen suya girmiş. Atçı kısrağı kendi atına yaklaştırmış. Daha sonra padişahın oğluna gelip olan her şeyi anlatmış. Böylece bir yıl geçtikten sonra o kısrak doğurmuş. Kısrak doğurduğu zaman çocuk kulunu evine getirip kendisi onu yetiştirmeye başlamış.

Günlerden bir gün padişah ava çıktıktan sonra üç-dört gün geç gelmiş. Padişahın karısının bir sevgilisi varmış. Padişahın ava gittiğini öğrenip karısının yanına gelmiş. Gelip padişahın karısına: "Sen padişahı öldür. Ondan sonra ben seni alırım" demiş. Kadın: "Ben padişahı nasıl öldürürüm?" demiş. Sevgilisi: "Sen önce çocuğunu öldür. Daha sonra padişahı öldürmek kolay olur" demiş. Kadın: "Çocuğumu nasıl öldürürüm?" demiş. Sevgilisi: "Sen yemek pişirip içine zehir kat. Çocuğun geldiğinde ona ver. Bunu yiyince çocuğun ölür. Ondan sonra padişahı da kolayca öldürürsün" demiş. Ertesi gün annesi çocuğa yemek pişirip içine zehir katmış. Çocuk imamdan dönünce atının üzgün olduğunu görmüş. Çocuk: "Ey hayvan sen neden kaygılısın?" diye sorduğunda Allah'ın kudretiyle at konuşmuş: "Ben senin ölümüne kaygılanıyorum" demiş. Çocuk: "Ne ölümü?" diye sorduğunda at: "Senin annen sevgilisinin; çocuğunu öldür sözünü dinleyip seni öldürmek için sana yemek yaptı. Eğer onu yersen ölürsün" demiş. Çocuk üzülerek evine gitmiş. Annesi çocuğunu görüp ona: "Gel canım, sen gelmeden sana yemek pişirdim. Haydi, ye!" demiş.

Çocuk annesinin elindeki yemeği alıp: "Anne dışarı gidip yerim" diye dışarı çıkıp yemeği dökmüş. Yemek yiyerek imamına dönmüş. Ertesi gün kadının sevgilisi "Ne yaptın" diye sorduğunda kadın çocuğunun sinirlenip yemeği döktüğünü söylemiş. Sevgilisi: "O zaman yarın sulu yemek yapmayıp başka bir şey yap. Onu dökemez" demiş. Kadın onun dediğini yapmış. Çocuk imamından döndüğü zaman atın karşısına çıktığında atın tekrar başını öne eğip hüzünlü olduğunu görmüş. Çocuk bunu görüp: "Ey hayvan, bugün yine neden kaygılısın?" diye sorduğunda at çocuğa: "Ey, sen

bilmiyorsun, annen sana başka bir yemek yaptı. Onu yersen ölürsün" demiş. Çocuk evine geldiğinde annesi: "Gel çocuğum sana yemek yaptım" diye yemeği getirmiş. Çocuk yemeği alıp köpeği çağırmış. Ona yemeği verdikten biraz sonra köpeğin öldüğünü görmüş. Çocuk tekrar annesine kızıp hocasına gitmiş.

Üç gün geçmiş. Kadının sevgilisi gelip "Ne yaptın?" diye sorduğunda kadın çocuğunun yaptığını anlatmış. Sevgilisi bunu duyup: "Sen daha önce çocuğunun yetiştirdiği atı öldür. Çocuğuna akıl veren o attır" demiş. Kadın: "Onu nasıl öldürürüm, çocuğum öldürtmez" dediği zaman sevgilisi: "Kocan döndüğü zaman sen hastaymış gibi yap. Ben kadın hekimi olacağım. O zaman sen kocana beni söylersin" demiş.

Kadın padişahın avdan döndüğünü duyduğu zaman hastaymış gibi yapmış. Yerde ağrıdan yuvarlanmaya başlamış. Padişah eve gelip karısının hastalandığını görünce şaşırmış: "Eyvah! Kadın, şimdi ne yapacağız?" dediğinde karısı: "Filanca yerde kadın hekimi var, onu getir" demiş. Padişah hemen adamını gönderip karısının sevgilisini getirtmiş. O, kadının damarlarından tutarak: "Ey padişah, karının hastalığı kötü. Onu iyileştirmek çok zor olur" demiş. Padişah: "Canım, ne olursa olsun karımı iyileştir" demiş. Doktor: "Karın eğer tulparın (uzak yolculuğa dayanıklı, büyük savaşlarda kahramanların bindiği, soylu ve çok hızlı koşan at) etini yerse iyileşir" demiş. Padişah: "Nerden bulabiliriz onu?" diye sormuş. Doktor: "Çocuğunun yetiştirdiği at tulpardır" demiş. Padişah çocuğunu çağırmış. Babasının çağırdığı duyup atına gelmiş. Geldiği zaman atı daha fazla üzülmüş. Çocuk: "Ey hayvan, neden kaygılısın?" dediği zaman at: "Daha önce senin ölümüne kaygılandım. Şimdi de kendi ölümüme kaygılanıyorum. Sen şimdi babana git. Babanın sözünü yap. Beni kestikleri zaman üç defa çığlık atarım: Birincisi, ipimi çıkarıp dışarı götürdüklerinde; ikinci, beni yıkıp ayaklarımı bağladığı zaman; üçüncü, soymak için bıçağını hazırladığı zamandır. Eğer o zaman bana yetişirsen yetiştin. Yetişmezsen sen ve ben ölürüz" demiş. Çocuk babasına gelmiş. Babası çocuğuna: "Evladım, annen çok hastalandı. Bu hekim tulpar etinin ilaç olduğunu söyledi. Senin yetiştirdiğin atın tulpar diyor. Onu soyalım. Buna ne dersin?" demiş. Çocuk: "Ne yapayım, annemden daha kıymetli mi olduğunu düşünüyorsunuz? Soyup kesin" diyerek çocuk hocasına gitmiş. Padişah atı kesmeye karar verip onu dışarı çıkardığında at çığlık atmış. Onu yıkıp ayaklarını bağladığında da bir çığlık atmış. Çocuk bunu duyduktan sonra hocasından izin alıp eve doğru koşmuş.

At, çocuk geldiğinde tekrar çığlık atmış. Tam atı kesmek üzereyken çocuk gelip: "Ey baba ben bu atı doğduğundan beri yetiştirdim. Ona binmeden ayrılıyorum. Bir defa bile binmedim ona. Benim hayalim olarak kalmasın" demiş. Babası onun sözünü kabul edip çocuk ve at için gerekli olan şeyleri hazırlayıp vermiş. Çocuk ata binip bir kalenin etrafını döndükten sonra gelip: "Baba ben kime benziyorum?" diye sormuş. Babası: "Babana benziyorsun" demiş. Çocuk tekrar dönüp gelip: "Baba kime benziyorum?" demiş. Babası: "Perinin çocuğuna benziyorsun" diye cevap vermiş. Çocuk: "Hoşça kalın! Kendinize iyi bakın!" dediği zaman ata kamçı vurup gitmiş. Geldiği yerde bir çobanın giyimini yenisiyle değiştirip kendisindeki eşyaları atın üzerine koyup atından bir kıl alıp onu serbest bırakmış. Kendisi çobanın giyimini giyip oradaki şehre gitmiş.

Çocuğu gören şehir kapısının bekçileri onu tutup: "Nereye gidiyorsun?" diye sormuşlar. Çocuk: "Bilmiyorum" diye cevap vermiş. Onlar: "Nereden geliyorsun?" demiş. Çocuk: "Bilmiyorum" demiş.

Ne sorsalar çocuk "Bilmiyorum" diye cevap vermiş. Onlar çocuğa "Bilmiyorum" diye ad vermişler. Bir bekçi: "O afacan biridir. Boş verin gitsin" deyip bırakmış onu. Çocuk şehre girip padişah tahtının önüne gidip oturmuş. Padişah onu görüp: "Onu tutup gelin!" diye emretmiş. Padişahın vezirleri onu tutup getirmişler. Padişah: "Nereden geliyorsun?" diye sormuş. Çocuk: "Bilmiyorum" demiş. Padişah: "Bu yerde ne için var?" demiş. Çocuk: "Bilmiyorum" demiş. Padişah: "Bu aptalı öldürün!" dediği zaman vezirleri: "Efendim, bunu öldürüp ne yapacaksın. Onu büyük bir bahçeye götürün, orada dolaşsın" demişler. Padişah buna "Tamam" demiş. Onlar çocuğu padişahın bahçesine götürmüşler. Bir bekçi ona her gün yemek götürüyormuş.

Çocuk Allah'tan: "Ey Allah'ım bu orman yakılıp kül olsun. Duvarlarına kadar yok olsun" diye dilediği zaman bütün ağaçlar ve duvarlar yıkılmış.

Padişahın bekçileri gelip bütün ağaçların kül olup duvarların yıkıldığını görmüşler. Bekçiler: "Ne yaptın?" diye sorduğunda çocuk: "Bilmiyorum" demiş başka bir şey dememiş. Bekçiler padişaha "Bilmiyorum"'un bir gecede bütün ağaçları kül edip duvarları yıktığını haber etmişler.

Padişah adamını gönderdiğinde her şeyin yıkılmış olduğunu görmüş. Bunu gören padişah "Bilmiyorum"'un bir işe yarayabileceğini düşünüp onu serbest bırakmış. Çocuk: "Allah'ım bahçeler önceki gibi olsa" diye her gün Allah'tan dilemiş. Bir gün

bahçe önceki durumundan daha güzel olmuş. “Bir de bir havuz olsa” dediği zaman bir havuz olmuş.

Çocuğa yemeği getirenler bahçenin güzel olduğunu görüp sevinmişler. Bunu görüp padişaha haber vermişler. Padişah gelip gördüğünde çok sevinmiş. Padişah: “Bunu nasıl yaptın, bu nereden geldi?” diye sorduğunda çocuk: “Bilmiyorum!” diye cevap vermiş. Bundan sonra padişah çocuğa iyi bakmış.

Günlerden bir gün padişahın üç kızı bahçenin güzel olduğunu duymuşlar. O gün de çocuk havuza girip yıkanıyormuş. Kızları görüp havuzun yanında durduğunda iki büyük kız onu fark etmemişler. Küçük kız onu görüp çocuğa âşık olmuş. Fakat ablalarına bunu söylememiş. Bundan sonra üçü de padişaha kavun götürmüşler. Padişah büyük kızının kavununu kestiğinde kötü çıkmış. Bundan sonra ikincisinin getirdiği kavununu kestiğinde o da kötü çıkmış. En sonunda küçük kızının kavununu kestiğinde içinden öz suyu akmış. Padişah bunun sebebini vezirlerine sorduğunda vezirler: “Büyük kızınızı evlendirmek için artık geç. İkinci kızınızın da yaşı geçti. Fakat küçük kızınızın evlenme zamanı geldi” demişler.

Padişah kızlarını evlendirmeye karar verip halkı toplayıp toy yapmış. Padişah kızlarını bir minarenin tepesine çıkarıp ellerine birer elma vermiş. “Kimi istersen ona at” demiş.

Padişaha bağlı bütün halk toplanıp kızların önünden geçmeye başlamış. Padişahın iki büyük kızı elmalar istedikleri erkeğe atıp evlenmişler. Padişah buna şaşırıp halkı kızının önünden birkaç defa daha geçirmiş. Fakat kızı kimseyi seçmemiş. Padişah: “Benim halkımdan başka biri kaldı mı geçmeyen?” dediği zaman vezirleri: “Bilmiyorum” kaldı diye cevap vermişler. Padişah: “Bilmiyorum’u getirin” demiş. Askerler çabucak gidip çocuğu getirmişler. Çocuk kızının önünden geçerken kız ona atmış. Padişah bu kızına üzülüp: “Gidip kızımı ve damadımı eşeklerin ahırına götürün” demiş.

Padişah iki büyük damadını çağırıp: “Ben geyik etini yemek istiyorum. Bana bu hayvanın etini getirin” demiş. Padişahın iki damadı atlarına binip ava çıkmaya hazırlanmış. Bunu öğrenen çocuk, padişah kızına: “Kalk ve babana git. Bana da at bir tüfek versin” demiş. Kız babasına gidip: “Baba damadınız at ve tüfeği versin. Ava çıkacağım diyor” demiş. Padişah: “O aptal ava çıktığında ne yapacak ki?” dediği zaman

vezirleri: “Ey padişah ona kötü bir at ve kötü bir tüfek verirseniz ava çıkınca hiçbir şey yapamadan döner” demişler. Padişah onların sözlerini kabul edip damadına kötü bir at ve kötü bir tüfek vermiş. Çocuk sokakta yürüyen köpeklerin beş-altısını yakalayıp iple bağlamış. Tüfeği ensesine asıp köpeklere basıp yönelmiş. Bunu gören çocuklar köpeklere vurup onu şehirden atmışlar. Çocuk bir dağın eteğine gelip bir geyiğin dağdan inip onun yanına geldiğini görmüş. Çocuk: “Bağırsağın öz suya, etin zarara dönüşsün” diye tüfekle attığında geyik oraya düşüvermiş. Çocuk geyiği alıp götürdüğünde iki bacanağı ellerinde hiçbir şey olmadan geliyormuş. Çocuğu görüp: “Bacanak geyiğini bize vermezsen padişahın önünde zavallı olarak görünürüz” diye yalvarmışlar.

Çocuk kabul edip geyiğin bağırsağını kendisi alıp etini onlara vermiş. Bunlar eve dönüp padişaha getirdiği etlerinden yemek yapıp götürmüşler.

Padişah iki damadının getirdiği etini yiyip acı olduğundan yememiş. Bundan sonra küçük kızı bağırsağı yıkayıp temizledikten sonra iyi bir yemek yapmış. Arasına da bir tezek koymuş. Kız yemeği getirip babasının önüne koymuş. Babası kızıp yememiş. Kızı: “Benim için yemeği tadın” demiş. Padişah tadına baktığında öz suymuş. Padişah onu yiyince öz su olmuş. Yerken içinden bir tezek çıkmış. Padişah onu atıp yemeye devam etmiş. Birkaç gün geçtikten sonra padişah iki damadını tekrar ava göndermiş. İki bacanağının ava gittiğini duyan çocuk atına bindiğinde kendi atından almış kılı yakınca atı çıkmış. Çocuk Allah’tan: “Ey Allah’ım şimdi bu yerde bir dam kur. İçi çeşitli hayvanlarla dolu olsun” diye dilemiş. Çocuğun istediği gibi olmuş. Padişahın damatları yolda gelip bir kale görmüşler. İkisi şaşırıp “Daha önce geçtiğimizde yoktu. Acaba nereden çıktı?” diye düşünüp kalenin içine girmişler. Girdiklerinde içi hayvan doluymuş: Geyik, boğa gibi hayvanlar oynayıp koşuyorlarmış. Evin önünde iyi bir at bağlıymış. Bunlar böylece sevinirken içeriden çocuk çıkagelmiş. İkisi çocuğa: “Bu nereden çıktı? Biz geçtiğimizde yoktu” diye sormuşlar. Şekli değişen çocuk: “Kale çoktan beri var! Ben kendim burada yaşıyorum” demiş. İkisi: “Biz ikimiz sana arkadaş olalım. Bu geyiğinden birini ver. Biz padişahın damadıyız. Bizi geyik avlamaya gönderdi. Fakat hiçbir şey tutamadan dönüyoruz. Geyiğinin parasını alırsın” demiş. Çocuk onlara: “Bana para lazım değil. Sizlere bedava vereceğim. Fakat bir şartım var” demiş. Onlar: “Ne şartı?” demişler. Çocuk: “İkinizin arkasına birer damga vuracağım.

Ondan sonra atlarınızın götürebildiği kadar geyik alın" demiş. Onlar düşünmeye başlamışlar. Eğer geyiksiz dönerse padişahtan ayıp olacakmış. Çareleri yok, "Dediğin olsun" demişler. Çocuk arkalarına damga vurup geyik vermiş. Bunlar gittikten sonra çocuk kendi giyimini giyip ata binip karısına gelmiş. Padişah çocuğu görüp ona adam göndermiş. "Bizim küçük kızın evine bir adam girdi. Kim olduğunu git öğren" demiş. O adam gelip "Eve gelen kimdi" dediği zaman "Kimse gelmedi. Sadece kendi kocası geldi" demiş kız.

O adam padişaha kızının "Kendi kocam" dediğini söylemiş. Padişah inanmayıp kendisi gelip: "Sen kimsin?" demiş. Çocuk: "Ben Bilmiyorum" demiş. Ona başında geçen olayları sormuş. Çocuk: "Ben padişahın oğluydum. Babamın iki kulu kaçıp gitti. İkisinin arkasında damga vardır. Onları bulmak için geldim" demiş. Padişah bütün halkı toplayıp kontrol etmiş. Hiç kimseden bulunmamış. Sonunda iki damadını kontrol ederken onlarda çıkmış. İkisini çocuğa kul olarak teslim edip onu padişah yapmış ve muradına erdirmiş.

22. PADİŞAHIN KAYBOLAN KIZI

Eski zamanda bir padişahın tek bir kızı varmış. Padişah kızını hiçbir zaman yanından ayırmamış; gittiği her yere beraber götürürmüş. Günlerden bir gün han kızını şehirde bırakıp komşu ülke padişahını ziyaret etmeye gitmiş. Padişah gittikten sonra şehre dünyada benzeri olmayan bir altın gemi gelmiş. Gemiyi görmeyen insan kalmamış. En sonunda gemiyi görmeye padişah kızı da gelince, gemi padişah kızını alıp kaybolmuş.

Padişah evine geldiğinde kızının kaybolduğunu söylemişler; fakat nasıl olduğunu anlamamış. Halk,ı ne olduğunu söyleyemeyince padişah çok kızmış. Padişah halkın toplayıp:

-Halkım! Kızımı bulup getiren adama kızımı ve hanlığımı vereceğim, demiş.

O zaman başka bir ülkeden gelen bir delikanlı:

-Padişahım kızınızı ben bulup getireyim. Bana on iki yaver verip bir gemi yaptırın, demiş.

-Tamam evladım, istediğin olsun! İstediklerin hazır olacak, bana sadece kızımı getir, demiş.

Delikanlı ve yaverleri uzun bir yolculuğa koyulmuşlar. Gemiyi nasıl kullandıklarını kimse bilmemekte ve gemi kendiliğinde gitmekteymiş. Birkaç gün sonra gemi bir adanın topraklarına yakın bir yerde demirlemiş. Gemi durduktan sonra delikanlı karaya çıkıp aranmaya başlamış ve bir ahır görmüş. On yaverini kızı aramaya gönderip kendisi evde kalmış. O şimdi ne olacağını düşünürken eve bir yaşlı adam girmiş. Yaşlı adamla dövüşmeye başlamış. İkisi iki gün, iki gece dövüşmüşler. Sonunda yaşlı adam korkusundan gerçeği söylemiş. Delikanlı yaşlı adamın başını keserek öldürdükten sonra yaverlerin alıp yaşlı adamın söylediğine göre kızın bulunduğu yeri bulmuş. Kız yedi kat yerin altındaymış. Delikanlı, yeraltına indiği zaman yaverlerine:

-Beni burada üç gün bekleyin. Üç gün içerisinde dönmezsem yurdunuza dönün, demiş.

Delikanlı yeraltına indiğinde bir saray görmüş. Sarayın içine girmiş. Kırk kapıdan geçip kırk birinci kapıyı açtığında içinde ay ve güneş gibi güzel bir kız görmüş. Konuşmaya başladığında padişahın kaybolan kızı olduğunu anlamış. Delikanlı, kızı

ellerinden alarak dışarı çıkarmış; fakat düşmanlık düşünen yaverleri onu tekrar yerin yedi kat altına bırakıp kızı alıp götürmüşler.

Onlar kıza:

-Beni kurtaran bunlar diyecek, aramızda en büyük olanla evleneceksin. Söylemezsen ölürsün, diyerek kızı korkutmuşlar. Yeraltında kalan delikanlı sarayı dolaşırken kapısı kilitli olan bir odaya gelmiş. Kilidi açıp içine baktığında üç kuş yavrusunun uçup durduğunu duymuş. Sonra bir ejderhanın uğuldadığını görmüş. Delikanlı ejderhayı kılıcıyla öldürüp kuş yavrularını ölümden kurtarmış. Bir anda şimşek çakmış. Yukarı baktığında büyük bir siyah kuşun ona doğru uçtuğunu görmüş. Yavrularının sapasağlam olduğunu gören kuş delikanlıya:

-İnsanoğlu, dileğin nedir? diye sormuş.

Delikanlı ona:

-Beni yerüstüne çıkar, demiş. "İyiliğe iyilik" diyerek kuş onu yer üzerine çıkarmış.

Delikanlı üzerine yırtık pırtık giysileri giyip padişahın ülkesine çoban olarak dönmüş. Geldiği zaman hanın, kızı yaverlerin büyüğüne verdiğini görmüş. Düğünün otuz günlük oyunu bitmiş, kırk gün süren düğünün son günüymüş. Kız delikanlıyı tanıyıp, babasına:

-Beni kurtaran yaverler değil, bu delikanlıydı, diyerek görüp bildiğini anlatmış. Padişah yaverlere cezalandırıp onları öldürmüş. Delikanlıya kızın ve hanlığını verip tekrar düğün yapmış.

23. PADİŞAH KIZININ HİKÂYESİ

Çok eski zamanlarda bir padişahın güzel bir kızı varmış. O kızın evini gece gündüz padişah askerleri korumuş. Kız gece evini koruyan askerlerden birini öldürüyormuş. Her gün bunu yaptıktan sonra yalnız kalıyormuş.

Padişah, kızının evini korumak için her gün bir asker gönderiyormuş; fakat kız onu her sabah öldürüyormuş. Halk şaşırıp kıza "Bu nasıl oluyor?" diye sormaktaymış.

Padişah kızı:

Babam güvensiz, bozulmuş, canını para için satan askerleri koyuyor. Ben onlara güvenmediğimden öldürüyorum onları. Keşke güvenli, zulüm yapmayanları verse, dedikten sonra halk seçkin birini bulup bekçi olarak kapıya koymuş; fakat kız onları öldürmekten vazgeçmemiş.

Padişah kızına bilgili adamları göndermişler. Onlar kıza:

-Bu nasıl oluyor ki? Ya rüyasında bir kâbus görüp korkuyor ya da birisi gelip onları öldürmesini mi istiyor? diye sormuşlar. O zaman kız şöyle cevap vermiş:

-Yatağa yattığımda bir zalim geliyor. Rüyamda değil, sanki gerçekten buradaymış gibi. Sonra kalktığımda şu bekçilerin biri onu göndermiş olabilir diye düşünüp öldürürüm. Bu sözlerini padişah halka ulaştırmış. Halktan biri kalkıp:

-Rüyasında gördüğü insanla yemek yiyip yemediğini sorun kızınıza. Eğer yemek yiyorsa o yemekten bir parçasını yastığının altına saklasın. Ertesi gün uyandığında yemek yastığının altındaysa adamın işidir, altında değilse şeytanın işidir, demiş. Kız rüyasında gördüğü adamla yemek sofrasında elma yemekteymiş. Elmayı yanındaki adam görmeden yastığın altına saklamış. Ertesi gün baktığında elma yastığının altındaymış. Elmayı babasına teslim etmiş. Danışman şöyle demiş:

-Bu çocuğu elmanın sahibi rahatsız ediyormuş. Bunu yapan asker onu gece yatağından kaldırıyor, gönlünün istediğini yapıyor, sonra aldığı yere götürüp koyuyor. Kız gece nereye gittiğini bilmediğinden bekçinin onu yatığı yerde rahatsız ettiğini düşünüp sabah kalkar kalkmaz o bekçiyi öldürüyormuş.

Danışman, bu işi yapanın bir usta olduğunu düşünmüş. Padişah bu işi sen bilebilirsin dediğinde danışman şöyle demiş:

-Padişahım bana bu elmayı, çok para, güvenli bahadır, kuvvetli arkadaşlar veriniz. Ben dünyayı gezip bu elmanın hangi ülkenin elması olduğunu bulayım.

Padişah, danışmanın istediği her şeyi vermiş. Bir de mühürlü bir mektup vermiş: "Düşmanımızı aramaya çıkan adamımıza, o düşman neredeyse o ülkenin padişahı yapabildiği kadar yardım etmesini rica ediyorum. Eğer yardım etmezseniz size savaş açarım", diye mektupta yazmış. Danışman yanına mektubu, atını, eşyalarını, güçlü bahadırları alarak yola koyulmuş. Sonunda aradığı elma ağacını bulduğunda o elmanın şehrin diğer elmalarına denk olduğunu görmüş. Danışman o şehre yerleşmiş. Etrafı soruştururken bir bekçi köleyi fark etmiş. Bu danışman ufak tefek şeyleri alarak bir satıcı olmuş. O, bir kölenin pazarda yemek aldığını gördüğünde bir kenara oturarak bir kadının ilgisini çekecek şekilde eşyaları elinde tutmuş. Kadın bunu görüp eşyalara bakmış. O bunu görüp: "İsterseniz satın almadan da alabilirsiniz. Bundan daha iyisine ihtiyacınız varsa bana söyleyin. Yarına hazır olur" diyerek vermiş. Ne var ki "Verilen her şeyi bozar" diye bir söz vardır. Kadınla arasında gizleyecek bir şey kalmamış. Onu kendi tarafına çekmiş. O kadınla iyice oynayıp gülüşüp oynaştıktan sonra Duahan'ın durumunu sormaya başlamış. O zaman kadın: "Bu Duahan'ın bilmediği dua, yapmadığı sihir yoktur. Özellikle güzel bir kızı yatağıyla götürüp, çeşitli meyveleri getirip onunla her şeyi yapıp tekrar yatağıyla geri gönderir. Her gün yaptığı işi budur. Ben sadece onun suyunu hazırlarım. O yıkandıktan sonra bana izin verir. Bana "Bana her zaman su hazırlarsan yeter. Yapacağın iş budur" der" demiş.

Bunu duyduktan sonra danışman iyice öğrenmiş. Bu kadına şimdiden daha fazla ilgi göstermeye başlamış. Bu kadına gerçekten dost olduğunu hissettirmiş. O: "Ben arkadaşla gece gelirim. "Suyu getir" dediği zaman "İşte suyu götürüyorum" desen "yeterli" diye sözleşip o şehrin padişahına gitmiş. İşinin ayrıntılarını anlattıktan sonra: "Biz bir kaçağı kovalıyoruz. O adam bu şehirde saklanıyormuş. Bize yardım edin" diye padişahın gönderdiği mührü gösterdikten sonra şehrin padişahı askeri vermiş. Gece yarısında arkadaşlarını getirip Duahan'ı gözlemeye başlamış. Bir zaman sonra kadın "İşte suyu götürüyorum" dediği zaman suyu ona ulaştırmayıp odasına girip onun el ve ayaklarını bağlamış. Böylece Duahan'ı suya yaklaştırmayıp onu yüklü devenin üzerine bağlayıp götürmekteymiş. Kervan sudan geçerken deve yuvarlanıp suya düşmüş. Onun göğe mi uçtuğunu yoksa yere mi düştüğünü bilememişler. Her nereye gitmiş olsa da, padişaha kızıp kızına rahat vermemiş. Kızı da padişahı çıldırtmış. Bundan sonra padişah ona yalvarmadan yaşayamayacağını düşünüp: "Anlaşalım. Kızım da, ben de olalım. Sen

bize lazımsın. Kızımı alıp damadım olup şehirde yaşasan da olur" diye bir mektup yazıp üzerine mühür bastırıp kızına vermiş ve onu inandırmış. Bundan sonra padişahın mektubunu okuduktan sonra onun sözüne inanıp şehre gelmiş. Kızını alıp yaşamış. Onunla barıştığı zaman padişah ona: "Bu sihri nerede öğrendin ve nasıl da yetiştirdin?" diye sırrını öğrenmek için sormuş. Padişah kendisinin ve halkın öğrenmesi için ne kadar sorup yalvarsa da sırrını ona söylememiş. Sonunda padişah onu izleyip nasıl olduğunu sonra karısının yanında yatarken onun tutulup öldürülmesini emretmiş.

Onu asıp öldürmek istediği zaman söylediği sözü şuymuş: "Gerçek insanlığı kendimle birlikte götüreceğim diyen adam başını vermeye hazır olsun, sırrını açıklamaya kalkmasın".

24. PADIŞAHIN ÇOBANI

Eski zamanlarda padişahın bir çobanı varmış. Çobanın tek çocuğu varmış. Günlerden bir gün çobanın çocuğu akşam eve gelirken gökyüzünde iki ay görmüş. Çocuk birine:

- Hangi yoldan gideceğim? diye sorunca çobanın morali bozulmuş. O yerde kalıp ağlamaya başlamış.

Çoban çocuğunu aramaya çıkmış. Onu bulduktan sonra eve getirmiş. Eve geldikten sonra çocuk:

-Ben eve gelirken iki ay gördüm, onların birine aşık oldum, demiş.

O zaman babası şöyle demiş:

- O gördüğün padişah kızının nuru, diğeri ise bildiğimiz aydır.

Çocuk babasına:

- Öyleyse o padişahın kızıyla evleneyim, diyerek birkaç gün boyunca sorularıyla babasını rahatsız etmiş.

Günlerden bir gün babası:

- Tamam, padişaha gideyim. Yoksa sen beni rahat bırakmayacaksın, diyerek sabah güneş doğmadan padişahın sarayının önüne gelip kapısının önünü iki gün boyunca süpürüp gitmiş.

Padişah, hizmetçilerine:

-Kapının önün kim temizliyor? diye sormuş. Tekrar gelirse bana getirin, diye emretmiş.

Üçüncü gün adam geldiğinde bekçiler onu tutup padişaha götürmüşler.

O zaman padişah şöyle sormuş:

- Kapının önünü niçin temizliyorsun?

Çoban:

- Çocuklarımızı evlendirelim diye düşünmüştüm, diye cevap vermiş.

Padişah:

- Hayır; fakat oğlun bir hünerini gösterirse o zaman kızımı veririm, demiş.

İhtiyar evine gelip çocuğuna padişahın söylediğini anlatmış. Çocuk:

- Öyleyse burada kalmayalım, bir yere gidip bir hüner öğrenelim, diyerek babasıyla yolculuğa çıkmış.

Birkaç gün geçtikten sonra yolda tek bir sihirbaza rast gelmişler. O adam bir eliyle kazan, bir ayağıyla ocak, ikinci eliyle kaşık yapıp eti pişiriyormuş. Çoban adama "çocuğuma sihir öğret" demiş. O zaman sihirbaz:

- Oğlunu orada gördüğün evime götüreceğim. Orada kızım var. Kızım onu yiyecek. Yarın gel, evin penceresinden çocuğunun kemiklerini alıp evine götür, demiş.

Bundan sonra çocuğu evine götürmüş. Çocuk eve geldiği zaman güneş ve ay gibi güzel bir kızı olduğunu görmüş. Kız çocuğu görünce ona âşık olmuş. Kız çocuğa sihir öğretmiş. Ertesi gün çoban gelip beze sarılmış kemikleri evine götürmüş. Birkaç ay geçtikten sonra kızının üzgün olduğunu görünce çocuğa:

- Ne düşünüyorsun? diye sormuş.

Çocuk:

- İzin verirseniz ben babama gitmek istiyorum, diye izin istemiş.

Kız ona:

- Tamam, git, demiş.

Bundan sonra çocuk bir dua okuyarak güvercin olup babasının evine uçmuş. Eve geldiğinde babasının kör olup yerde yuvarlanarak ağladığını görmüş. Çocuk kanatlarıyla babasının gözlerine dokunup iyileştirmiş. Ondan sonra eski haline dönüşüp babasıyla kucaklaşınca babası kederini unutmuş. Çocuk babasına şöyle demiş:

-Yarın Pazar günüdür. Ben güzel bir at olayım. Sen benim yularımı satma, beni ise ne kadara istersen ona sat, diye öğütlemiş. Ertesi gün çocuk at olmuş ve babası onu satmak için pazara götürmüş. Oraya geldiği zaman padişahın kendisine bir at almak istediğini öğrenmiş. Padişah o atı görünce satın almış; fakat çoban atın yularını satmamış. Padişah ata binip evine dönmüş. Gece çocuk bir dua okuyup evine kaçmış. Ertesi gün çocuk koç olmuş. Babası onu koç yarışmasında dövüştürmüş. Çobanın koçu kazanıp, kaybeden koçun sahibi bunu satın almış. Evine götürünce çocuk gece evine kaçmış. Üçüncü defa çocuk deve olmuş. Çocuğun böylece şekil değiştirdiğini sihirbaz öğrenmiş. Sihirbaz pazara gidip birkaç yaprak alıp onlardan para yapmış ve deveyi satın almak için pazarlık yapmış. "İstediğin kadar para vereceğim fakat bana deveyi buydasıyla(devenin ya da öküzün burnundan geçirilen 2-3 metre uzunluğundaki ip) sat" diyerek sonunda deveyi buydasıyla satın almış. Çoban eve dönerken yolda iki kişinin

kumar oynadığını görüp onlara katılıp bütün parasını kaybetmiş. Çok kızarak evine dönmüş. Sihirbaz deveye:

-Sen beni bugün güneş batmadan evime getirirsin. Getirmezsen başını keserim, demiş. Deve onu çabuk evine getirmiş. Evine geldikten sonra o deveyi yere çömelterek kızına:

-Kızım bıçağı getir bunu keseyim, demiş. Kız devenin oğlan olduğunu bildiği için bıçağı kuyuya atıp "Bıçak yok" demiş. Sihirbaz:

-Bıçak yoksa, baltayı ya da kılıcı getir, demiş. Kız demirden yapılan her şeyi kuyuya atıp "Kılıç da yok" demiş.

-O zaman, bu deveyi tut. Kendim gidip bulurum, diye kızarak deveyi kıza verip kendisi gitmiş. Kız çocuğa:

-Sen "Buu" de ben ise "Eyvah" diyerek senden korkarak kaçayım, demiş. Çocuk "Buu" diyerek kuyuya kurbağa olarak düşmüş. Sihirbaz bunu görüp yılan olarak kuyuya atlamış. Çocuk kuyudan güvercin olarak kaçmış. Sihirbaz ala doğan olarak onu kovalamış.

Günlerden bir gün padişah hizmetçileriyle beraber bahçede gezerken bir ala doğanın güvercini kovaladığını görmüş. Güvercin padişahın alnına güzel bir çiçek olarak konmuş. Kovalayan, ozan olarak padişahı övmeye başlamış. Bundan sonra padişahın çiçeğini sormuş. Padişah, çiçeği alnından alıp onun güzelliğine, kokusuna bayılıp vermek istememiş. Ozan padişahı tekrar tekrar övmeye başlamış. O zaman padişah çiçeğini ona vermek istediği zaman çiçek yere darı olarak düşüp dağılmış. Ozan, tavuk olarak darıyı yemiş. Fakat bir darı, kebisin (lastik ayakkabı) altında kalmış. O darı kedi olarak tavuğu yemiş. Ondan sonra kedi çocuk olarak padişaha şöyle demiş:

-Padişahım ben bu sihri öğrendim, şimdi ne diyeceksiniz? Padişah:

-Aferin çocuğum!diyerek kırk gün oyun, otuz gün düğün yaparak oğlana tahtını vererek onu kızıyla evlendirmiş.

25. PADİŞAHIN ÜÇ KIZI

Eski zamanlarda bir padişah varmış. Onun üç kızı ve karısı varmış. Bir gün padişah şehre gitmeye karar verip kızlarına sormuş:

—Kızlarım sizlere pazardan ne getireyim?

Büyük kızı:

—Baba bana mercan getir! demiş.

Sonra babası ortanca kızına:

—Kızım sana ne getireyim? diye sormuş.

Ortanca kızı kalkıp:

—Bana bir altın yüzük getir! demiş.

Padişah en küçük kızına:

—Kızım sana ne getireyim? diye sormuş.

Kız:

—Baba beni düşünüyorsanız bana bir cevizin dalını getirir! demiş.

Padişah "Tamam" diyerek şehre doğru gitmiş. Şehre gelip birkaç yere girip çıktıktan bir zaman sonra mercan satan bir kişiyi görmüş.

Padişah:

—Ey adam mercanını kaça satıyorsun? demiş.

Adam:

—Beş kuruşa satıyorum, demiş. Padişah beş kuruş verip mercanı cebine koyarken altın yüzük satan bir satıcı görmüş.

Padişah:

—Ey evladım kaça satıyorsun? diye sormuş.

Satıcı:

—Altı kuruş, demiş.

Padişah parasını verip altın yüzüğü parmağına takmış ve arabasına binmiş. Eve dönerken bir bahçe görmüş ve küçük kızının ona bir cevizin dalı getirmesini istediğini hatırlamış. Arabasından inip bahçeye girmiş. Bahçenin içinde ceviz çokmuş. Padişah şaşırıp "Benim küçük kızım akıllıymış" diyerek bir dalı koparırken karşısına aniden bir ayı çıkmış. Ayı:

—Padişahım benim bahçemdeki cevizi neden alıyorsun? diye sormuş. Padişah kızlarının bütün istediklerini söylemiş.

Ayı:

—Tamam, al, fakat kızını üç gün sonra getir, demiş.

Padişah korkarak:

—Neden getireyim ki? diye sormuş.

Ayı:

—Ben seninle şakalaşmıyorum, alıp getir. Olmazsa kendim gidip getiririm, demiş.

Padişah "tamam" diyerek arabasına binmiş.

Padişah kızların alıp getirenleri verip kendisi üzüntü içindeymiş.

Karısı:

—Neden üzgünsün? diye sormuş. Padişah ayının bütün söylediklerini ona anlatmış. Karısı:

—Üzülme, kızım için kendim giderim, demiş. Böyle konuşurlarken kızı onu işitip:

—Ana sen gitme, ben kendim gideceğim. Bu bela benim yüzünden olmuş, diyerek ağlamış. O günden sonra üç gün geçmiş. Bir zaman sonra bakmış ki bir ayı geliyor. Ayı:

—Hani kızın nerede? diye sormuş.

Padişah:

—Burada, diyerek göstermiş.

Ayı:

—Kızını giyindir, demiş. Kız giyindikten sonra kız ve ayı arabaya oturup gitmişler. Böylece bahçeye gelmişler.

Ayı:

—İn bakalım, benim arkamdan gel, diyerek gitmiş. Gidip yerin altına inmiş.

Kız ondan sonra bir kapıyı açmış. Oda karanlıkmış. Bir sonrakini açınca içi altın dolu bir saray olduğunu görmüş ve ayı yakışıklı bir oğlan olmuş.

Oğlan kıza:

—Sen benimle evlen, demiş. O, oğlanın yakışıklı olduğuna çok şaşırmış. Kız "tamam" demiş, oğlan düğün yapıp kızın anne ve babasını davet etmiş. Anne ve babası gelmiş. Böylece ayı kızı almış.

26. PADİŞAHIN ÜÇ OĞLU

Bir padişahın art arda dünyaya gelen üç oğlu varmış. Üçü de evlenecek yaşa gelmelerine rağmen hiç birisi de evlenmemiş.

Günlerden bir gün padişah vezirini çağırıp:

-Çocuklarım büyüdü, onları evlendireceğim. Kimin kızını seviyorlarsa ve evlenmek istiyorlarsa söylesinler başlık parası ne kadar olursa olsun vereceğim; malım mülküm yeter, üçünün de düğününü bir günde yapacağım, sen çocuklarımı tek tek çağır, onlara danışalım, demiş.

Vezir ilk önce büyük oğlunu çağırmış. Padişah ona:

-Evladım, büyüdün, seni evlendireceğim. Çeyizin hazır, başlık parasını vermek için zenginliğim yeter. Eğer bu şehirde almak istediğin bir kız varsa hemen onu istemeye gidelim ve vakit geçirmeden düğününü yapalım, demiş.

O zaman oğlu:

-Siz kimin kızını uygun görürseniz onu alayım, demiş.

Padişah:

-Hayır, öyle olmaz. Sen kendin seç. Eğer yarın aranızda mesele çıkarsa vebalinizi ben almam, demiş.

Oğlu:

-Eğer seçimi gerçekten bana bırakıyorsanız, ben bu şehirdeki tüccar Siyam'ın kızıyla evlenmek istiyorum, diye cevap vermiş.

Padişah:

-Tamam, hemen onu isteyeceğim, diye söz vermiş.

İkinci oğlunu çağırtıp ona:

-Almak istediğin kızı söyle, hemen onu isteyip düğününü yapacağım. Kimi istediğini söyle,demiş.

Oğlu:

- Eğer seçimi bana bırakıyorsanız ben tüccar Siyam'ın kızını almak istiyorum, demiş.

Padişah:

-Tamam, tüccar Siyam'ın kızını hemen isteyeceğim, demiş.

Sıra padişahın en küçük oğluna gelmiş. Küçük oğlu:

-Baba siz beni çağırmışsınız. Sözünüzü dinliyorum, demiş.

Babası:

-Üç oğlumun arasında sen en küçük olsan bile artık büyüdün. İki ağabeyinle beraber seni de evlendirmek istiyorum. Bu şehirde istediğin bir kız olması lazım. Onu isteyip yarına bırakmadan düğünlerini bugün yapacağım, demiş.

En küçük oğlu:

-Sakıncası yoksa ben bu şehirdeki tüccar Siyam'ın kızını almak istiyorum, demiş.

Padişah:

-Tamam, kızı isteyip düğün yapmaya hazırlanayım, demiş.

Üç oğluna ayrı ayrı sorarak üçünün de aynı kızı istediklerini öğrenmiş. Şimdi ne yapmalı ki? Her birine istedikleri kızı babasından isteyeceğine söz vermiş.

Padişah üç oğlunu çağırıp da şöyle buyurmuş:

-Üçüne de yüklü yüz deve yanlarına da otuz yaver vereceğim. Tüccarlık yaparak ülkeyi gezin. Hanginiz daha değerli, daha pahalı nesneler getirirseniz ona tüccar Siyam'ın kızını alıp getireceğim.

Üç oğlu, yüklü üç yüz deveyi alıp yola koyulmuş. Her biri kendi bahtını sınamak için üçe ayrılıp üç farklı şehre gitmişler.

Büyük oğlu tüccarlık yaparak giderken bir adamın aynayı tutarak:

-Ayna satıyorum, ayna satıyorum. Bunun fiyatı yüz yüklü devedir, dediğini duymuş.

Yanına yaklaşıp:

-Yüz yüklü deveye satmak istediğin aynanın ne özelliği var ki? diye sormuş.

Adam:

-Aynamın özelliği, bir aylık uzaklıkta olan biteni görmek mümkündür, aynayı onun önüne koymuş. Söylediği gibi aynaya bakınca bir aylık uzaklıktaki şehrini ve anne ile babasını görmüş. Bir de aynayı çevirip Siyam'ın kızına bakınca onun ay ve gün gibi olup oturduğunu görmüş.

Padişahın oğlu:

-Tamam, aynayı yüz yüklü deveye alayım, diyerek develeri teslim etmiş.

“Diğer kardeşlerim nerede” diyerek onları arayarak ikisinin de farklı iki şehirde olduğunu görmüş. “Şimdi iki kardeşimi alarak evimize döneyim” diyerek kendisinden sonraki kardeşine doğru ilerlemiş.

Kardeşlerin ikincisi şehre girip çarşıyı dolaşırken halıları satan bir adam görmüş.

O adam:

-Halı satıyorum, halı satıyorum. Bu halı, oturanı o anda istediği yere götürür, demiş.

Padişah oğlu “Halıyı alıp şehrime döneyim. Siyam’ın kızına da çabuk ulaşırım. Ağabeyim ve kardeşim buna benzer bir şeyi bulmamış olabilirler ” diyerek o halının fiyatını sormuş.

Adam:

-Yüz yüklü deve, demiş. Padişah oğlu hemen fiyatını ödeyip halıyı almış. Halıyı aldıktan sonra yanına ağabeyi gelip ikisi küçük kardeşlerini aramaya gitmişler.

Padişahın küçük oğlu ağabeylerinden ayrıldıktan sonra bir şehre girmiş. Birçok dükkanı dolaşmış. Çeşitli kıymetli eşyalar görmüş; fakat onları beğenmemiş. Bir zaman sonra “Elma satıyorum, elma satıyorum” diyerek elinde kalan tek elmayı tutup gezen bir adamı görmüş. “Bu elmanın ne özelliği var acaba” diyerek onu öğrenmeye adamın yanına gitmiş. Adam ona:

-Elmanın özelliği şudur ki, ölmüş adama üç gün geçmeden bu elmayı koklatsan adam dirilir, demiş. Fiyatı ise yüz yüklü deveymiş. Padişah oğlu “Ağabeylerim bunun gibi eşyayı bulamaz” diyerek bütün develeri verip elmayı satın almış.

Elmayı aldıktan sonra yanına iki ağabeyi gelmiş. Üçü de bir birine tüccarlık yaptığını söylemiş. Üçü de dünyadaki en kıymetli eşyaları aldıklarını öğrenmişler. Eline aynayı alarak üçü de şehirlerini, anne ve babasını görmüş. Aynayı Siyam’ın ahırına çevirip bakınca insanların toplandığını görmüşler. Onlar vefat eden Siyam’ın kızını defnetmek için toplanan insanlarmış.

Üçü hemen halıya binip şehirlerine gelmiş. Bunlar geldiğinde kız mezara konulup üstü kapatılmak üzereymiş. Hemen yüzünü açarak ona elmayı koklatmışlar. Kız:

-Vay, ben ne kadar derin uyumuşum, demiş.

Bundan sonra üçü de kızı almak için gelmişler. Fakat hangisinin kızı alacağını bilememişler. Çünkü kardeşlerden her biri kızın sağ salim kalmasında katkıda bulunmuş. Yine de kıskançlık ortaya gelmiş.

Büyük oğlan:

-Kızın öldüğünü benim satın aldığım aynada görmeseydik geç gelecektik. Haberi hemen ulaştıran bendim, o yüzden kızı ben alacağım, demiş.

İkinci kardeş:

-Aynada görsek bile, halı olmasa zamanında gelemezdik. Kızı benim almam gerekiyor, demiş.

En küçük kardeş:

-Zamanında görüp gelsek bile kızı dirilten elmaydı. O olmasa hiçbir şey yapamazdık. Kızı ben dirilttim, o yüzden onu ben alacağım, demiş.

Halk kızı kime vereceğini şaşırmış. O zaman padişah şöyle demiş:

-Siyam'ın kızını büyük oğlumun alması gerekiyor. Çünkü benim yapmak istediğim düğün ilk evladımın düğünü. Herkesten önce o evlenmeli. İkinci olarak, her zaman yolun sahibi büyük olanındır. Üçüncü olarak, Siyam'ın kızını ilk isteyen oydu. Dördüncü olarak, aynada ilk gören oydu ve o haber vermeseydi kız ölmüş olacaktı. İki kardeşin ağabeylerini evlendirmeleri lazım. Onların bir yengesi olması gerekir. Ondan sonra yaşlarına göre evlenirler.

Halk bu sözün adaletli olduğuna, iki kardeş de öncelikle ağabeylerinin evlenmesinin gerektiğine katılmışlar.

27. SİHİRBAZIN HEDİYESİ

Eski zamanlarda bir bahadır varmış. Onun iki düldülü varmış. Bahadır her gün düldüllerini değiştirip ava çıkarmış. Bahadır bir düldülünün her sabah terlediğini görmüş. Bunu anlamayarak bir gün at bakıcısına gidip sormuş. O zaman at bakıcısı: "Efendim siz her gün avdan yorulup gelince uyumaya gidersiniz. Karınız ise bütün köy uyuduğunda atınıza binip sıradan bir atın üç günde gideceği yol uzaklığındaki arkadaşına gider. Gece boyu hızlı koştuğundan dolayı düldülünüzü sabah terli olarak buluyorsunuz" demiş. Bahadır bunu duyup kendi karısını izlemeye karar vermiş. O, hasta olduğunu söyleyip yatakta rahatsız olup bir taraftan ikinci bir tarafa yuvarlanmış. Karısı heyecanlanıp onun sakinleşmesini beklemiş. Bahadır ise gece gündüz rahat görmemiş. Karısı ise sayılı zamanının geçtiğinden dolayı çok kızmış. Birazdan bahadır başını karısının dizine koyup uyuyakalır gibi olmuş. Karısı bir yastığı başının altına koyup dışarı çıkıp ata binmiş ve hızlı koşturmaya başlamış. Bunu gören bahadır ikinci atını alıp karısını kovalamaya başlamış. Kadın çok uzakta bulunan bir tam'a (balçıktan, kerpiçten elle yapılmış çatısız ev) gelmiş. İçinden sakallı bir büyük adam çıkıp: "Neden geç kaldın?" diye sormuş. Kadın çekinerek yere doğru bakıp: "Kocam hastaydı; onun uyumasını bekledim" demiş.

İkisi işlerini bitirdikten sonra sakallı adam kadını ata bindirmek için dışarı çıktığında bahadır gizlice pencereden inip baltasını alarak kapıda beklemiş. Adam kadını ata bindirip eve yollayıp kendi evine girdiğinde bahadır onun başını kesmiş, eğerin terkisine bağlayıp başka kısa bir yoldan evine gitmiş. Karısından önce gelen bahadır devin başını tenha bir yere atıp üzerini bir kumaşla kapattıktan sonra yatağına yatmış. Sabah karısı: "Gece sakin uyudun, dizlerim uyuşmuş. Hadi kalk" demiş. Bahadır: "Dışarı çıkıp tuvalete gideyim" diye karısının yardımıyla dışarı çıktığında "Yok, kendimi rahatsız hissediyorum. Dışarıya çıkamam herhalde. Burada evin eşiğinde tuvalete gideyim. Şu şeyi dışarı atsana" demiş. Kötü bir şey düşünmeyen karısı çuvalın içindekileri atmak için aldığında sakallı devin başını görmüş. Sihirbaz olan karısı: "Bu benim on beş yaşımdan beri sevgilimdi. Kökünü kuruttun, köpek ol!" diyerek sinirlenmiş. Bahadır köpek olmuş.

Bahadır köpek olduktan sonra uzak bir yerdeki kızını aramaya gitmiş. Günler geçtikten sonra bir göle ulaşmış. Sudan geçemeyip çaresiz kalmış.

Günlerden bir gün o göle bir grup kervancı gelip gecelemiş. Köpek, kervancıların kaldığı yeri, havlayarak gezip onları eşkıyalardan korumuş. Sabah olduğunda kervancıların başı: "Bu köpek güvenilir bir köpekmiş. Onu kendi yanımıza alalım. Devenin üzerine oturtup gidelim" demiş.

Gölü geçtikten sonra köpek kınsılanarak (köpeğin canı yandığında çıkardığı ses) kalkmak istememiş. Bundan sonra kendisi yürüsün diye kervancılar onu indirmişler. Gölü sadece geçmeyi hedefleyen köpek yere indiğinde kızının evine doğru gitmiş. Bir gün bozkırda bir yılanın bir kurbağayı yutmak istediğini görmüş. Köpek "Suçlu olandan korkma, suçsuza yardım et" diye ataların sözünü hatırlayıp kurbağayı yılandan kurtarmış. Bundan sonra tekrar yola koyulup bir gün sonra kızın oturduğu eve ulaşmış. Köpek kızın evinin girişinde birkaç atın bağlanıp durduğunu görmüş. O zaman köpek: "Kızım ve damadım misafirlerini yolladığı zaman beni bu yerde görüp tanır" diyerek atın üzerine atlamış. Bir zaman sonra misafirler evden çıkmaya hazırlamışlar. Düşündüğü gibi kızı ve damadı onları yollamak için dışarı çıkmış. Kız köpeğe baktıktan sonra ondan tiksinip eve girmiş. Ondan sonra eve girip karısının yüzünün rengi değiştiğini gören kocası: "Sana ne oldu?" diye sormuş. Korkudan titremeye başlayan karısı: "Dışarıda yatan köpeğin gözleri babamınkine benziyor. Babamın en son aldığı karısı sihirbazdı, ilk bakışta cömert olarak görünse de aslında bir şeytandır. Babam onun lanetine uğramış galiba" demiş. O zaman kocası: "Korkma, bunu öğrenmek kolaydır. Sen bir saptıayak (ağaçtan yapılmış kap kacak) bir de itayak (köpeğin yal kabı) hazırla. İçine de yemeği koyup onun önüne koyalım. Eğer insansa saptıayaktan içer, eğer köpekse itayaktan ya da ikisinden de içer" demiş.

Karısı kocasının dediğini yapıp yemeği köpeğin önüne getirmiş. Köpek saptıayak'taki yemeği yiyip itayak'taki yemeğe bakmamış bile. Kız köpeğin babası olduğunu anlayarak baksıları, hocaları getirip da okutmuş. Sonunda babası insan haline dönmüş. Bahadır, çocuklarına olup bitenleri anlatmış. Kızının evinde kalıp tamamen iyileştikten sonra evine dönmeye karar vermiş. Kızı: "Tekrar bir kötülük yapar" diye ağlamaya başlamış. Fakat bahadır onun ağlamasına bakmadan bindirdiği atla evine doğru giderken yolda atlı bir delikanlı görüp: "Nereye gidiyorsun?" diye sormuş. O zaman delikanlı: "Sizin gideceğiniz yere ben de giderim" diye cevap vermiş.

İkisi yolda giderken büyük bir mezarın başında birçok insanın birini defnettiğini görmüşler. Onlar: "Ölen kimdir?" diye sorduğunda adamlar: "Buralarda bir padişahın bir kızı vardı. Onu birçok yerden gelen delikanlılar almak istedi. Bunun şartı ise kızı alacak delikanlının onunla üç gün geçirmesiydi. Bundan sağ salim çıkan delikanlıya kız kalınsız verilecekti. Fakat bugüne kadar onunla bir gün geçirip dayanan delikanlı olmadı. Sabah olurken herkes öldü. Bu da bundan öncekiler gibi otuz sekizincisi delikanlıdır" demişler. Bunu duyan iki yolcu şaşırmış. Birazdan bahadırla gelen delikanlı: "İkimiz bu kızı alacağız diye padişahın evine gelelim. Ben dünür, sen de damat olursun. Seni kızın yanına götüreceğim. Fakat üç gün yaklaşmayacaksın. Her durumda da uzak duracaksın. Bense sizin otağınızın dışında olup bitenlere bakacağım. Kızı malıyla birlikte çıkarıp kaçıracağız" demiş. Bu fikri bahadır başta beğenmezse de daha sonra delikanlı onu kandırmış. Böylece onlar delikanlının dediği gibi yapıp kızı bütün malıyla kaçırmış. Üçü yolda giderken bir ara bir düzlüğün yanına gelmişler. Delikanlı: "Bu yerde sizle vedalaşayım. Bu malı ve kızı tam ortasından bölerek paylaşalım" demiş. O zaman bahadır: "Hayır, bütün bunları sen al. Sen olmasaydın ben ölen delikanlıların içinde otuz dokuzuncu olurdum" demiş. Delikanlı: "Öyle olmaz. Senin kahramanlığından dolayı bunlara sahibiz" diye itiraz etmiş.

Sonunda delikanlı bütün malı ikiye bölmüş. Bundan sonra kızı ikiye bölmek istediğinde bahadıra "Diğer elini tut" dediğinde bahadır: "Onu bölüp öldürmektense sen al, ben buna razıyım" demiş. Delikanlı bunu kabul edememiş ve kızın bir elini bahadıra tutturup kızı tam ortasından kılıçla bölmüş. Kızın ağzından kara bir alev çıkmış. İkinci defa kılıçla vurduğunda kızın ağzından ala bir yılan çıkmış. Kızı öne doğru yürüttüğünde kız arkaya doğru bakmaya başlamış. Delikanlı: "Arkaya bakma!" diye bağırmış. Kız: "İçimden çıkan ala yılan" diyerek arkasına bakmış. Kıza bir daha vurduğunda kız sarı bir suyla kusmuş. Delikanlı biraz bekledikten sonra "ım-ım" diyerek kılıcını yerine koyup bahadıra: "Dostum, bu kızı zamanında bir ejderha emmiş. Onun zehri içindeydi ve şimdi ondan kurtuldu" demiş. Şimdi bu kızı ve malını sen al. Bir de bir miktar toprak vereyim. Evine geldiğinde senin karın önüne tilki gibi çıkıp "Yeni eşini aldığını kutluyorum" diyerek saçı saçar. Sen de "Sihirbazın hediyesi budur" diyerek toprağı ona saç. O zaman karın kırk tane eşek ve bir katır olur. Aslında kırk eşek ve bir katır olmak insan için en kötü lanettir. Senin ava gidip getirdiğin

zenginliğine sahip olmak için birçok adam öldürüp seninle evlendi. Sen dediğim gibi yaparsan beladan kurtulup mutlu bir yaşam sürdürürsün. Bense kızını aramaya gittiğinde kurtardığın kurbağayım. Benim sana yapabileceğim iyilik sadece budur" deyip kurbağaya dönüşüp gitmiş.

Bahadır, kızı malıyla alarak evine yaklaştığında kurbağa dostunun dediği gibi sihirbaz karısı uzaktan çıkıp saçı saçıyormuş. Yakınlaşıp "Kutlu olsun" diyerek saçı saçtığında bahadır toprağı alarak "Sihirbazın hediyesi budur" diyerek onun üzerine saçmış. Sihirbazın karısı kırk eşek ve bir katır olmuş.

Bahadır beladan kurtulup muradına ermiş.

28. SİHİRLİ BİR KIZ

Bir padişahın otuz dokuz karısı varmış. Otuz dokuz karısından hiç çocuğu yokmuş. O zaman padişah kırkıncı karısını almış. O karısı bir zaman sonra hamile kalmış. Bir gece padişah tuvalete çıkmış. Dışarıyı duman bastığından evini bulamamış. Bu arada yaşlı bir adama rastlamış. Padişah adama evinin nerede olduğunu sormuş. Yaşlı adam: "Evladım, sen nereden geliyorsun? Bu peri padişahının şehridir. Sen yaya gidersen bin günde eve ulaşırsın. Tabii eğer yolu biliyorsan" demiş. Padişah adama yalvararak: "Ne istiyorsan veririm, ama götür" demiş. O zaman yaşlı adam: "Senin karın hamile, oğlan doğuracak. Onu bana ver" demiş. Padişah Tanrıdan istediği tek çocuğunu vermeye karar vermiş. Adam padişaha: "Arkama otur. Gözlerini yum" demiş. Gözlerini yumup açtığında evinin kapısına geldiğini görmüş. Evine girdiğinde karısının doğum yaptığını görmüş. Karısı bir oğlan dünyaya getirmiş. O oğlan on beş yaşına geldiğinde babasının rüyasına zamanında kaybolduğunda rastladığı yaşlı adam girmiş. Adam: "Çocuğunu verme zamanı geldi" demiş. Ertesi sabah padişah çocuğuna baştan olan biteni anlatmış. Çocuk babasına: "Ben o adamı aramaya gideyim. Benim iki ayağıma demir ayakkabı, elime ise demir dayak ver" demiş. Padişah çocuğun istediğini verip onu yollamış. Çocuk yolda ilerliyormuş. Demir ayakkabıları tenge (bir malın değerinin karşılığı olan para) gibi, demir dayağı ise çuvaldız gibi olduğu zaman çocuk yolda dövüşen iki yılan görmüş. Biri beyaz, diğeri siyahmış. Siyah yılan yenip gittiğinde çocuk taşı ona atıp öldürmüş. Daha sonra yürürken önüne boz bir ata binmiş delikanlı çıkıp çocuğun adını söyleyip ona selam vermiş. Çocuk delikanlıya: "Sen ismimi nereden biliyorsun?" demiş. Delikanlı: "Sen benim arkadaşımsın. Bana iyilik yaptın" demiş. Çocuk: "Ne zaman iyilik yaptım?" diye sormuş. Delikanlı: "İki yılan dövüştüğünde siyah olanı öldürdün. O siyah "kâfir" adamın çocuğudur. Ben Müslüman adamın çocuğuyum. İkimiz dövüştüğümüzde onu öldürdün. Şimdi nereye gidersen oraya götüreyim. Nereye gidiyorsun?" diye sormuş. Çocuk hikâyesini baştan sona kadar anlatmış. Delikanlı çocuğa: "Ben seni suyun kenarına götüreceğim. Orada bir taş var. O taşın yanına saklanıp yat. İki kuğu gelip kız olarak yıkanmaya başlayacaklar. Onlara yaklaşma. Bundan sonra tek başına bir kuğu gelip yıkanacak. O zaman kefenini alıp sarılıp yat. Bundan sonra kız seninle konuşursa, kefenini ver ona" demiş.

Delikanlı onu söylediği yere getirmiş. Çocuk taşın arkasına saklanmış. Söylediklerinin hepsi olmuş. Dediğini yapıp kız sonunda söz vermiş. Kız, çocuğa: "Bu yerde altın bir kuyu var. Onun arkasında bir saray var. Ben orada olacağım" demiş. Kız, babasına çocuğun geleceğini bildirmiş. Akşam olunca padişah, çocuğu çağırıp: "Ben kızımı sana vereceğim. Fakat benim üç şartım var. Bu gece yüz deste ekin biçip onu pişir ve sarayımın içine yığ" demiş. Çocuk bunu kıza söylemiş. Kız ona: "Bu çok kolaydır. Sen yat. Ben yaparım" diyerek elindeki kıymetli bir şeyi yakınca iki peri belirmiş. Kız ikisine: "Sizler yüz deste ekin biçip onu pişirin ve toplayıp sarayın içine yığın" demiş. İkisi çıkıp iki saat sonra dönmüşler. Ertesi gün çocuk padişaha gidip anlatmış. O zaman padişah: "Tamam, akşam gel" demiş. Çocuk gelmiş. Padişah: "Bu gece bu yerde suyu geçip bir köprü yap, köprü altından yapılmış olsun, yerden ve gökten hiçbir direği olmasın" demiş. Çocuk tekrar kıza gidip söylemiş. O zaman kız: "Bu çok kolay, sen yat" diyerek dün olduğu gibi perileri çağırmış. Perilere çocuğun yapılacak işini söylemiş. İkisi gitmiş. Ertesi sabah kız, çocuğu uyandırıp eline çekiç ve altın çivi verip: "Şimdi git ve köprünün her yerini çiviliyormuş gibi yap. Babam yanına gelip bir şey diyecek, ama sen sus". Çocuk çekiçle köprüyü çivilediği zaman padişah yanına gelip "Aferin, akşam tekrar gel" diyerek gitmiş. O gittikten sonra çocuk da ayrılmış.

Akşam çocuk gelince padişah: "Benim küheylanım var. Sen bug gece ona adetleri, bilinci, arabayı öğret" demiş. Çocuk "Bu daha öncekilerinden daha kolaymış" diye düşünüp kıza gelip anlatmış. Kız: "Bunu ben yapamam. Fakat onun yolunu öğreteceğim, sen de onu ata öğret. Sen ona yaklaşır yaklaşmaz o ayaklarındaki zincirleri eğirmeye başlar. Onun yanında dört put (16 kilograma eşit ağırlık ölçüsü) kadar bir çomak var. Onu alıp ata bin ve yelesinden tutarak ona çomakla vur. Bundan sonra o siyah bir köpek olacak. Onun kuyruğundan tut ve onu kaçırma. O zaman babam çıkıp "Öğrettin mi?" diye soracak. Sen de "At dediğin köpekmiş" diye arkana bakmadan gitmeye devam et" demiş.

Çocuk gidip atın yanına yaklaşır yaklaşmaz at zincirleri eğirmeye başlamış. Ahırın kapısını açtığında at, üç ayağındaki zincirleri koparmış. Zincir sadece bir ayağında kalmış. Çomağı alarak vurmaya başladığında at siyah bir köpeğe dönüşmüş.

Köpeğin kuyruğunu tutarak onu bırakmamış. Padişah çıktığında çocuk "At dediğin köpekmiş" diyerek onu atıp gitmiş.

Kız çocuğa: "Ben şimdi kaybolacağım. Sana şimdi üç öğüt vereceğim. Birincisi, biz üç kız olarak geçeceğiz. Geçtiğimizde ben ayağımı yanlış basacağım. Oradan tanırsın. İkincisi, üç tavuk oluruz. O zaman onlar yerden darı yerler. Ben onlardan sonra yerim. O zaman tanırsın. Üçüncüsü, üç güvercin olup geçeriz. O zaman ben kuyruğumu yayarak geçerim. Beni ondan tanırsın" deyip birden kaybolmuş. Ondan sonra padişah çocuğu çağırmış. Onun önünden üç kızı geçirmiş. Hepsi de aynıymış. Çocuğa: "Bunlardan küçük kızımı bul" demiş. Bir kız ayağını yanlış bastığında "Bu senin kızın" diyerek kıza işaret etmiş. İkinci defa üç tavuk geçip darı yemeye başlamış. Tekrar "Küçük kızım hangisidir?" demiş. Bir tavuk ikisinin arkasından yiyip "Bu küçük kızın" diyerek tavuğu işaret etmiş. Üçüncüsünde üç güvercin geçmiş. Birisi kuyruğunu yayarak geçmiş. Padişah çocuğa: "Şimdi bunlardan küçük kızımı bulursan şartsız onu sana vereceğim" demiş. Çocuk: " Kuyruğunu yayarak gelen güvercin senin kızındır" demiş.

Böylece padişah kızını çocuğa verip otuz gün eğlence, kırk gün toy yapmış. Günler geçtikten sonra çocuk kıza evini özlediğini söylemiş. Kıza: "Evimi özledim. Ben gideceğim. Sen kalırsan kal" demiş. Kız ona: "Ben seninle gideceğim. Fakat ya babam ya da ben ölürüz" demiş. O gün bir küheylan hazırlayıp gece ikisi kaçmış. Kaçıp geldiğinde yolda iki ala ördek görmüş. Kız: "Bunların ikisi benim ablalarım. Bizi almaya geldiler" diyerek delikanlıyı barakaya, atı keçiye, kendisini de yaşlı bir kadına dönüştürüp keçiyi sağıp oturmuş. İki kız gelip: "Bir erkek ve bir kadını gördün mü?" diye sormuş. Kız onlara: "Hayır, görmedim. Ben zavallı sadece bununla güngörmüş biriyim" demiş. İkisi gitmiş. Babalarına bunu anlattıktan sonra babaları: "O kadını getirin, o kızın sihirli olduğunu bilmiyor musunuz?" diye bağırmış. Ablaları tekrar gitmiş.

Bunların geldiğini gören kız delikanlıyı iki tarafı açık olan bir in yapmış. Küheylanı ise inin iki tarafındaki diken yaparak kendisi beyaz fare olup gizlice bakmaya başlamış. İki ablası onu tutayım dediğinde inin iki tarafındaki diken izin vermemiş. İkisi durup: "Bu fareyi getirdiğinde kız olur mu?" diye düşünüp gitmişler. Onlar gittikten sonra kız ve delikanlı da gitmişler. Yolda gelirken uçup gelen bir kuş görmüşler. Kız:

“O benim babamdır. Şimdi ya o ya da ben ölürüz” diyerek delikanlıyı çınar ağacına, göle kendisini ise göldeki turna balığına çevirmiş. Babası gelip: “Bu benim kızım. Sizler bu gölün suyunu dökün, çınarı yıkın, bense kızı tutarım” dediği zaman kız ördek olup uçup gitmiş. Babası ala doğan olup onu kovalamaya başlamış. Dışarıda oturan adamın karısının eline yüzük olup düşmüş. Babası baksı olarak gitmiş. Kadına fal açıp: “Senin elindeki yüzük peri padişahının kızıdır. Buraya sihirle geldi. Sen onu at” demiş. Kadın: “Git buradan, bu benim kendi yüzüğüm” dediği zaman yaşlı adam yüzüğü atmış. Yüzük yere darı olup saçılmış. Baksı horoz olup darıyı yemiş. Bir lastik ayakkabının içinde bir tane darı kalmış. O darı kedi olup horozun başını kesip gitmiş. Geldiği zaman ağaçtan bir kök ve gölün suyundan da bir kaşık kalmış. İkisini kendi haline getirip köylerine yakınlaşmışlar. Kız delikanlıya: “Şimdi ben burada kalacağım. Seni kırk gün kadar bekleyeceğim. Gelirsen tamam, gelmezsen giderim” demiş. Delikanlı köyüne gitmiş. Çoktan oğlunu görmeyen babası sevinip oğluna eş bulup düğün yapmış. Böylece delikanlı kızı unutmuş. Bir sabah güneş doğmadan bir serçe kuşu ötmeye başlamış. Delikanlı gözünü açtığında hiçbir şey yokmuş. Bu, böyle üç gün sürmüş. Üçüncü gün “Şimdi ben senin değilim” diye bir ses duyup serçeyi kovalamış. Kız buna kızıp: “Ben babamı öldürdüm seninle kalmak için. Sen ise şimdi bunu yaptın” demiş. Delikanlı: “Seni unuttuğum doğrudur. Benim hatamdır” diyerek anne babasına her şeyi anlatıp onu gelin yapmış. Padişah otuz gün eğlence, kırk gün düğün yapmış. Delikanlı ise iki eş alıp muradına ermiş.

29. SİHİRLİ KUMA

Bir varmış bir yokmuş zengin bir adam varmış. Onun iki eşi ve her eşinden bir kızı varmış. Bir gün adamın büyük eşi ölmüş. İkinci eşinin kızı beceriksizmiş. İlk karısının kızı ise her şeyi yapabilmekteymiş. Adamın ikinci eşi onu kıskanmış. İlk eşinin kızı dokumayı çok severmiş. Günlerden bir gün kuma (Bir kimsenin birinci hanımından sonra almış olduğu eş veya eşler, kuma) kızın dokuduğunu ağaçlar arasına atmış. Kız onu aramak için evden çıkıp uzaklaştıktan sonra kaybolmuş. Ağaçlar arasında gezerken üzerindeki elbise paramparça olup yırtılmış. Güneş batmış. Yakın bir yerde bir ateş görüp ona doğru gitmiş. Yanan ateşin yanında bir ev görüp içine girmiş. Evdeki ocakta çayın kaynadığını, etin piştiğini; fakat evde kimsenin olmadığını görmüş. Kız çayı demlemiş, eti kesip kendisi bir yerde saklanmış. Bir zaman sonra eve beş kişi girmiş. Bu ev beş hırsızın eviymiş. Gündüzleri hırsızlık yapmak için gittiklerinde yemeği ocağa koyar, döndüklerinde yemek hazır olurmuş. Bugün geldiklerinde yemeğin hazır, evin temiz olduğunu görüp bunu kimin yaptığını anlayamamışlar. Aralarında:

— Bu kim? Eğer kadınsa birimiz onu eş olarak alalım. Yaşlı kadın ise annemiz, genç kız ise kardeşimiz olsun, diyerek anlaşmışlar. Hırsızlar:

— Kim isen ortaya çık, bize görün, demişler.

O zaman kız:

— Ağabeyler ben idim; ama size görünmeye utanıyorum, çünkü elbisem yırtık, demiş.

Hırsızlar ona elbise verip onu giydirmişler. Bundan sonra kız hırsızların kardeşi olmuş. Onun yaptığı tek iş yemek pişirmekmiş. Hırsızlar ise onu çok güzel giydirmişlermiş. Kız muradına ermiş. Onun böylece yaşadığını işiten kuma, sihirle hırsızların evine gelip kız uyurken boğazına altın yüzük koyarak kızı öldürmüş. Ocağı söndürmüş, kazana ise toprak doldurmuş.

Akşam, beş hırsız eve geldiğinde evin içinin dağınık olduğunu, ocağın söndüğünü, yemeğin hazır olmadığını görmüşler. Kapının önünde ise kızın ölüp yattığını fark etmişler. Hırsızlar kaygılanıp kızı ipeğe sararak altın sandığa koyup onu dağın tepesine götürüp: “Bu kıymetli bir kız, gören her kişi Kur’an okusun” diye koymuşlar. Günlerden bir gün uzaklardan gelip avcılığa çıkan bir padişahın oğlu o

sandığın üzerine çıkmış. Sandığı açtığında ölmüş olan güzel kızı görmüş. O zaman padişahın oğlu ölen kıza âşık olup halka seslenmiş:

—Kim onu diriltirse at başı kadar altın verip o adamı zengin kılarım, demiş.

Bunu duyan sihirli kuma kızı diriltip altınını almış. Boğazındaki altın yüzüğü çıkardığında kız dirilmiş. Padişahın oğlu onu ülkesine getirip kırk gün düğün, otuz gün eğlence yapmış. Zaman geçtiğinde kız beyaz yüzlü, altın ibikli bir oğlan doğurmuş. Kızın durumunu öğrenen kuma yine onu kıskanmaya başlamış.

Bir gün kuma kötü giyinerek bir yaşlı kadın olarak kızın evine gelmiş. Eve vardığında padişahın oğluna ve kıza yalvarmaya başlamış:

—Ben dul bir kadınım. Beni kendi yanınıza alın çocuğunuza bakarım, demiş.

Padişahın oğlu onu dadı olarak evine almış. Günlerden bir gün kimsenin evde olmadığı zaman kadın çocuğu bıçakla boğazlayıp bıçağı gelinin yatağının arasına saklamış. Padişahın oğlu eşiyle beraber eve girdiği zaman elinde boğazlanan çocuğu tutmakta olan yaşlı kadını görmüşler. Bunu gören padişahın oğlu ve eşi ağlayıp çıldırmışlar. Padişah da gelip kaygılanmış:

—Gelecekte yerime geçecek ve padişah olacak altın ibikli torunu koruyamadık, demiş.

Padişah çocuğu kimin öldürdüğünü öğrenmek için baksıları toplamış. O vakit çocuğun dadısı olan dul kadın kalkıp:

-Bu çocuğu kim öldürdüyse onun üzerinde ya da yatağında bir simgesi olması lazım. Bu yüzden çok dikkatli bakmak gerekiyor, demiş. Buna baksılar da inanıp dikkatlice aradıklarında bıçağı gelin yatağının arasında bulmuşlar. Buna, halk çok şaşırmış. Buna inanıp inanmayacaklarını bilememişler. Fakat sihirli kuma, padişahı ve oğlunu buna inandırabilmiş:

-Kendi çocuğunu kendisi boğazladı. O, insan kızı değildir. Eğer burada kalırsa evdekilerin hepsini öldürür. O, bir cadının onu altın sandığa koyduğu kızıdır, demiş.

Böylece padişah ve oğlu ona inanıp kızın bunu yaptığını düşünerek bütün eşyaları ve ölen çocuğu eline vererek onu evden kovmuşlar. Genç kadın yürürken önünde yanan ateşi görmüş. Ateşin yanına yaklaştığında bir yılanın, boğazlanmış yavrusunu ateşe atıp yılan yavrusunun dirildiğini görmüş. Bunu gördükten sonra kendi çocuğunu da ateşe atmış. O anda çocuk ateşten dirilip çıkmış. Yeniden beyaz yüzlü altın

ibikli çocuk olmuş. Kadın ve çocuk ağaçlardaki meyveleri toplayarak hayatlarını sürdürmüşler. Böylece günler, yıllar geçip çocuk kuş, tavşan avlayıp annesine bakacak hale gelmiş. Günlerden bir gün çocuk bir yerden beyaz bir köpek getirmiş. Çocuk, bahadır olup aradığı tek şey düşmanmış. Bir gün bir düşmanı vurup onun beyaz atını almış. Annesine elbise, yemek getirirmiş. Böylece bir gün bahadır halka ziyan getiren üç devin olduğunu işitip onları aramaya çıkmış. Üç devin doksan dokuz sarayının hepsi çeşitli yemek, eşya, meyveler ve dünyadaki her şeyle doluymuş. O, devlere gidip onlarla yedi gün savaşıp sonunda onları yenmiş. Bahadır iki devi öldürüp üçüncüsünü ise son bir sarayda sakalını değirmen taşının arasında sıkıştırıp bırakmış.

Bunu yaptıktan sonra çocuk annesini buraya taşımış. Günlerden bir gün çocuk ava çıkmaya hazırlanmış. Annesi evde tek başına kalmış. Gitmeden çocuk ona doksan dokuz sarayın anahtarını bırakmış. Annesine sadece:

—Bu sarayların içinde her şey var. Hepsinin de kapıların açıp girebilirsin. Fakat son saraya girme, demiş.

Çocuğun annesi otura otura canı sıkılmış ve o sarayları gezmeye karar vermiş. Çocuğun dediği gibi saraylarda istediği her şeyi bulabilmiş. Günlerden bir gün kadın çocuğun açmayı yasakladığı sarayı merak etmiş: “Bu sarayın nesi var, oğlum onu neden açmamı yasakladı?” diyerek sarayın kapısını açmış. İçine girdiği zaman sakalı bir değirmen taşının arasında sıkışan bir devi görmüş. Dev çocuğun annesine yalvarmış:

—Beni serbest bırak lütfen, istediği yaparım. Beni kul ya da eşin yaparsın, sen nasıl istersen, demiş.

“Eşin yaparsın” dediğine sevinip kadın o devi serbest bırakmış. Dev çocuğun annesine koca olmuş. Fakat onlar bunu çocuktan saklamışlar. Çocuk eve gelip annesine:

-Canın sıkıldı mı?diye sormuş.

Annesi:

-Yok canım, canım sıkılmıyor. Beni merak etme. Kendi işine bak, demiş. Annesinin gerçekten de canın sıkılmadığını gören çocuk yine avcılığa gitmiş. O arada annesi devden hamile kalıp bir oğlan doğurmuş. Dev ve kadın şöyle danışmışlar:

-Biz, ne olursa olsun karı-koca olduk. Böylece saklanmaya devam edemeyiz. Çocuğumuzu da saklıyoruz. Biz böyle yapmayalım, en iyisi bahadırı öldürelim, diyerek anlaşmışlar.

Kadın buna ikna olmuş. Dev, bahadırı öldürme yolunu anlatmış:

—Çocuğun döndüğü zaman sen hasta olup yatağında yat. Çocuğun ağlar. O zaman sen ona "Barsa-kelmez"(gidenin dönmeyeceğine inanılan bir yer) diye bir şehir vardır. o şehirde "kapatılırsa-açılmaz" diye bir saray vardır. O saraydaki yaprağı suya koyup içersem iyileşirim. Başka çaremiz yok de, diye öğütlemiş.

Devin dediği gibi çocuk döndüğünde kadın hasta olup yatağında yatmış. İyileşmesi için bu yaprağı anlatmış ve başka çarenin olmadığını da söylemiş. Çocuk ağlaya ağlaya o yere gitmeye karar vermiş. Annesi köpeğini çocuktan alıvermiş. Fakat çocuk bunu bilmemiş. Çocuk "Barsa-kelmez" şehrine gidip bir gün sonra köpeği ona yetişmiş. Sonunda çocuk o yere ulaşmış. Şehre girdiğinde bütün insanların ölüp kaldığını görmüş. Bir anda köpeği ona yolu göstermiş ve o yaprağı aldırmış. Böylece çocuk o şehirden sapasağlam evine dönmüş. Bu arada kadın ikinci çocuğunu doğurmuş. Yaprağı suya koyup içtikten sonra kadın iyileşmiş. Bu defa da çocuğunu öldüremeyip kadın deve danışmış. O zaman dev:

—Bütün yemeğe zehir koyup ver. Bundan ölür, demiş.

Kadın bütün yemeğe zehir koyup çocuğun önüne koymuş. Çocuk yemeği alırken dışarıdan köpeği gelip tabağını düşürmüş. Çocuk hiçbir şey anlamamış. Bu defa da çocuğunu öldüremeyip deve danışmış. Kadın çocuğa oyun oynayıp onu neyin öldürebileceğini sormuş. O zaman çocuk:

-Dünyadaki hiçbir şey benim kollarımı bağlayamaz. Ancak benim kendi elmas kılıcım benim kollarımı bağlayabilir, demiş. O zaman annesi oynar gibi yapıp çocuğunun elmas kılıcını alıp onu bağlamış. Bu arada dev büyük iki şiş demiri ateşe kızdırıp çocuğun iki gözüne bastırmış. Onun iki gözü akıp kör olmuş. Dev, çocuğu alıp derin bir kuyuya atmış. Karısını iki çocuğuyla alıp başka bir yere taşınmışlar. Çocuk birkaç gün kuyuda kaygılanıp yatmış. Bir gün diğer bir ülkenin padişahı bu kuyuya gelip yerleşmiş. Günlerden bir gün o padişahın kızı su almak için o kuyuya gitmiş. Kızın kovasından altın bir yüzük çıkmış. Kız kuyuya gidip kuyunun dibinde genç bir kör adam görmüş. Kız onu o kuyudan çıkarmış. O gence âşık olmuş. O zaman padişah halka ilan etmiş:

—Kim bu gencin gözlerini iyileştirirse o adama at başı kadar altın veririm, demiş.

Çünkü padişah kızı âşık olunca yemek yememiş, uyku uyumamış. Günlerden bir gün bir yaşlı kadın gelip gencin gözlerini iyileştirmiş ve altınını almış. Bir ay geçtikten sonra çocuk sonunda iyileşmiş. Böylece çocuk o kızla evlendikten sonra padişah onu kendi çocuğu olarak görmüş. Bu padişahın ülkesini yılda bir üç dev basıyormuş. Bu üç dev bizim bildiğimiz devin üç oğluymuş. O zaman çocuk padişaha:

—Eğer bunlar tekrar gelirse ben onlara karşı çıkayım, demiş.

Padişah izin vermiş. Günlerden bir gün üç dev ülkeyi bastığında çocuk onlara karşı çıkıp onları vurmuş. Bir zaman sonra da, onların kendi annesinin devden doğurduğu çocukları olduğunu öğrenmiş.

Daha sonra onlarla tanışıp o üç dev kendi babaları olan devi öldürmüşler.

30. SİYAH VE BEYAZ YILAN

Eski zamanlarda iyi bir avcı varmış. Avlanmaya gittiğinde iki yılanın dövüştüğünü görmüş. Yılanlardan biri siyah, diğeri ise beyazmış. Yılanlara yaklaşıp baktığında siyah yılanın bakışı soğukmuş. Avcı, siyah olanı öldürmüş. Bundan sonra beyaz yılan kalkıp bir şeyi yalamaya başlamış. Avcı: "Beyaz yılan benim de yalamamı mı istiyor?" diye düşünüp yalamaya başlamış. O anda dünyadaki bütün varlıkların dilini öğrenmiş. Yılanla konuşmaya başlamış. Yılan ona: "İkimiz arkadaş olalım diğer dilleri öğrendiğini insanlara söyleme!" demiş ve at başı kadar altın vermiş: "Dil öğrendiğini söylersen ölürsün!" diye eklemiş.

Beyaz yılanla arkadaş olup evine dönmüş. Altını evde bırakıp tekrar hayvan aramaya gitmiş. Yolda bir adamın evinde gecelediği zaman gece kurt ürümüş ve fırtına başlamış. Kurt: "Ya adamın koyununu yerim, ya da misafirin atını yerim" demiş. Avcı bunu anlamış ve avcıya cevabı ahırdan bir köpek vermiş: "Eğer misafir tabağındaki eti bana verirse ben kurda hiçbir şeyi yedirmem" demiş. Yemek pişirildikten sonra misafir tabağındaki eti adamın köpeğine vermiş. Böylece uyuduğu zaman sert bir fırtına olup koyun gitmiş. Koyunla birlikte at da gitmiş. O zaman adam: "Hayvanları yok edersin ha. Eğer değerli bir misafir olsaydın hayvan sağ kalacaktı" demiş. Avcı: "Ağlama. Hayvan iyidir, bulunur" deyip uyumaya devam etmiş.

Ertesi sabah adam ve misafiri hayvanları aramaya gittiğinde siyah köpek her şeyi eğirmekteymiş. Kurt da köpekle birbirlerini gözlemiş. Bunları görünce kurt kaçmaya başlamış. Fakat köpek onu tutup gitmesine izin vermemiş. Böylece kurt yakalanmış. Misafir atına sağ salim kavuşmuş. Adam da koyunun sağ olduğunu görüp: "Misafir sen değerli bir misafirsin. İstediğini alabilirsin" demiş. O zaman bir dişi toklu melemiş: "Beş yılda bin olurum!". O zaman avcı bunu anlayıp: "Beş yıl sonra bunu alırım, bu toklu bin olur" demiş.

Beş yıl geçtikten sonra avcı adamın evine gelip: "Vadeli koyunumu ver!" demiş. Adam sözünden vazgeçip: "Koyun vereceğim diye söz vermedim" demiş.

İkisi kavga edip kadıya gidip olaylarını anlattıktan sonra kadı: "Koyunları iki tarafa giden yola koy. Avcının evine giden koyunu avcı alsın, senin evine gideni sen al" demiş. Adam inanıp koyunu yola koymuş. Koyun bin koyunuyla beraber avcı evine doğru gitmiş. Avcı koyunları alıp evine götürmüş. Böylece zengin olmuş.

Karısı “Törkinime (gelinin kendi akrabaları) gideceğim” demiş. Yazın onun akrabaları evine yolladığı zaman gelini, tayı olan gebe kısrağa bindirmişler. Kadın da hamileymiş. Beşikteki çocuğuyla birkaç günü yolda geçirip evlerine gitmiş. Eve gelirken tay gidip kısrağı emmiş. Kısrak: “Üzerimde üç adam var, kendim de gebeyim. Çok yoruldum, beni nasıl da emersin” diyerek tayı kovmuş. Bunu avcı anlayıp gülmüş. Karısı: “Sen neden güldün?” diye sormuş. Söylerse ölür, söylemezse karısı gider. Avcı heyecanlanmış: “Eve geldiğimizde söylerim” demiş. Evlerine geldiklerinde eşi: “Söyle” demiş. Avcı bir hayvanı kesip halkı toplayıp olanı anlatmak istemiş. Hayvanı kesip halkı topladıktan sonra evde karısına söylemek istediği zaman eve iki tavuk girip horozun darısını yemeye başlamış. O zaman horoz: “Ben karıma gerçeği söyleyip ölecek avcı değilim” diyerek tavuğu dövmüş. Bundan sonra avcı da karısını dövmüş. Karısı çok korkup ona tekrar sormamış. Avcı tavuğun sayesinde sağ kalmış.

Günlerden bir gün hayvanlara baktığı zaman bir dağ keçisini vurup pişirip yediği zaman kulağına bir ses gelmiş. Ses: “Tek keçimi vurup öldürdün. Cezanı kurt versin sana!” demiş. Avcı onu dinlemeyip evine dönmüş. Akşam bir kervanın konakladığını görüp onlarla birlikte gecelemeye karar vermiş. Gecelediği sırada bir kurt ulumaya başlamış. Kurt: “Avcıyı ne olursa olsun bugün yiyeceğim” demiş. Avcı kervandaki adamlara: “Ne anladınız?” diye sormuş. Adamlar: “Hiçbir şey” diye cevap vermişler. O zaman avcı: “Öyleyse beni kurt yiyecek” demiş. Kervandakiler yerde bir kuyu kazıp avcıyı oraya yatırıp üzerini keçe ile kapatmışlar. Kurt ise kuyuyu diğer taraftan kazıp avcıyı yiyivermiş.

31. SÜLEYMAN VE BİR ÇİFTÇİ

Eski bir zamanda, halk dine inandığı zaman, Süleyman Peygamber'in zamanında dünyadaki bütün hayvanlar, bitkiler, nehirler, dağlar ve her şey Süleyman Peygamber'e başını eğmiş. Bütün hayvanların önderleri her yıl yapılan bir toplantıda Süleyman Peygamber'e hesap verirlermiş.

Süleyman'ın zamanında bir adam varmış. O, çok iyi bir çiftçiymiş. Her yıl ektiği ekini gür çıkıp, tarlanın yanından geçen herkesi kendine çekermiş. O çiftçinin ektiği ekini görmek için her yıl melekler gelirmiş. Süleyman Peygamber'in toplantısına gelen kuşların önderleri o meleklerden zar zor geçip toplantıya her zaman iki-üç gün geç gelirmiş.

Bu defa da toplantıya katılacak kuşlar çiftçinin ektiği ekini görmek için gelen meleklerden güçlükle geçip üç gün geç kalmışlar. Bunlar: "Bu nasıl olur?" diye düşünmüşler. "Bu çiftçiyi tanıyalım, acaba Süleyman Peygamberimiz hakkında bir şey der mi? Bunu peygambere soralım" demişler.

Önceden olduğu gibi toplantı on güne uzamış. Toplantıda her önder yaptığı işler hakkında hesap vermiş. Bütün önderler konuşmalarını bitirdikten sonra, Peygamber konuşmuş. Peygamber konuşmasını bitirdikten sonra kuşların önderi ona soru sormuş: "Efendim! Dünyanın padişahı, izin verirseniz size bir soru soracağım" demiş. O zaman Peygamber: "Sungurum sor" demiş. Kuş: "Efendim, bu yolda bir çiftçi var. Onun ekini öyle gür çıkıp her yıl o ekini görmek için dünyanın her yerinden melekler geliyor. Aralarında o kadar çok melek var ki onların yanından geçerken her zaman toplantıya geç kalıyoruz. Size soracağım soru şudur: O çiftçi her yıl ekini ekip onu israfsız topladığında sizi hatırlıyor mu? Efendim, benim öğrenmek istediğim budur" diye söylemiş. O zaman Peygamber: "Sungurum, bu sorunun cevabını iyice öğrenip seneye yapılacak toplantıda anlatıyım" diyerek, bütün önderleri gönderdikten sonra çiftçiyi aramaya gitmiş. Rüzgâra kendini o çiftçiye götürmesini emretmiş. Rüzgâr Peygamber'i hemen o çiftçiye götürmüş.

Çiftçi Süleyman Peygamber'i tanıyıp ona selam vermiş. Peygamber selamı kabul ettikten sonra, çiftçinin şaşacak kadar gürce ekinini görmek için geldiğini söylemiş. Çiftçi onu mutlulukla karşılayıp, yeni toplanan ve toplanacak insan boyu kadar kalın buğdaylarını göstermiş.

Süleyman çiftçinin yaptığı işe razı olup o çiftçinin onu hatırlayıp hatırlamadığını öğrenmek için: "Siz çok çalışkan, alçakgönüllü, cesaretli, akıllı ve sanatkâr biri gibisiniz. Ektiğiniz ekininiz gür çıkıp dünyanın her yerinden melekler ve diğer canlılar bunu görmek için geliyorlar. Benim bilmek istediğim siz buğdayı toplarken ne diyerek topluyorsunuz?" demiş. O zaman çiftçi: "Serptiğimde bismillah derim. Topladığım zaman ise doğa, kara kazan, çocuğumun iyiliği için ver, derim" demiş. Çiftçi Süleyman Peygamber'i a anda hatırlamazmış.

Buna kızan Süleyman buğday, yer ve suya: "Buğday sen seneye yeşerme, yer sen ise ne kadar buğday serperse bile hiç çıkarma, su sen kırk kez aşağı in" diye emretmiş.

Çiftçi bunu öğrenmiş. Öğrendikten sonra da hazırlanmayı daha da arttırmış. Bütün aletleri sonbahardan hazırlayıp bahara kadar kullanmamış.

Beklediği bahar gelmiş. Çiftçi çalışmaya başlamış. Serpecek buğdayı yedi gün önce sudan çıkarmayıp onu kabartmış. Buğdayı ekecek dörtgen şeklindeki tarlanın toprağını yedi defa sürüp buğdayı serpmiş.

Birkaç gün sonra ekin önceki yıla göre on defa fazla gür olup çıkmış.

Şimdi de sulama vakti gelmiş. Suya geldiği zaman suyun kırk defa aşağı indiğini görmüş. Çiftçi Süleyman Peygamber'in babası Davut Peygamber'e gelip ne yapmak gerektiğini sormuş. Davut Peygamber ona testere ve balta vererek: "O suyun başındaki küçük bir derede büyük bir ağaç vardır. Onu kesip kömür olarak yakıp gel" demiş.

Çiftçi testere ve baltayı alarak o ağacı bulmuş. Ağaç çok güzel ve büyük bir ağaçmış. Kesmeye canı acımış. Fakat kesmezse de olmayacak. Sonunda ağacı kesip ondan dokuz çuval kömür yapmış. O çuvalları arkasına koyup bir kuyuya gelip bırakmış ve Davut Peygamber'e dönmüş. Davut Peygamber yanına örs, çekiç ve körüğü da alarak suya gelip bir yerde çıkrık yapmış. Ona sırayla kırk kovayı asıp çıkrığı çevirmeye başlamış. Bu güce dayanamayan su göğe doğru saçılıp o yeri sulamış.

Sulanmış ekin suya doyup önceki yıla göre daha da yükselmiş.

Şimdi onu görmeye gelen melekler önceki yıllara göre daha çok toplanmış. Bütün o yeri melekler kaplamış. Önceki gibi kuşlar önderi yine geç gelmiş. Süleyman Peygamber konuşmasını bitirdikten sonra kuşlardan biri kalkıp: "Efendim, geçen seneki çiftçi sizi hatırladı mı? Bu yıl ektiği ekini önceki yıla göre on defa daha gür çıkmış. Onu

görmeye on kat fazla melek gelmiş. Onların yanından geçerken bu defa daha da geç geldik" diye sormuş.

Buna içinden çok kızan Süleyman: "Bunu ben bu defa gidip öğreneyim" demiş. Rüzgâra binip gelen Süleyman tohuma: "Sen benim emrimi neden yerine getirmedin? Ben sana yeşerme demedim mi?" diye kızmış. O zaman tohum: "Efendim, ben yeşermeyeceğim dedim, ama beni suya yedi gün önce koyup boğdu" demiş. Süleyman yere: "Ya sen neden onu çıkarırsın?"diye bağırmış. O zaman yer: "Efendim, o benim toprağımı yedi defa sürdü. Su içip şimdi kendimi geliyorum" demiş. Süleyman suya: "Su ben sana kırk defa aşağı in dememiş miydim? Neden yapmadın bunu?" demiş. Su ise: "Efendim, ben sizin dediğinizi yaptım. Kırk kat aşağı indim. Fakat ona Davut yardım edip beni göğe çıkardı" demiş.

Bundan hiçbir şey çıkmadığını anlayan Süleyman emeğin her şeyi yeneceğini görüp "Emeği veren karşılığı alsın" demiş.

32. ŞAMŞİT

Eski bir zamanda Şamşit adlı bir padişah olmuş. Bu adam halkına iyi davranıp "siyah kılı ortasından bölen" adaletli bir adammış ve çok cömertmiş. Onun çok cömert olduğunu duyan Kalkanbay diye bir adam gelip: "Şamşit sen gerçekten cömertsen bana üç gün için tahtını ver! Üç gün sonra onu sana geri vereceğim" demiş. Şamşit ona "tamam" diyerek, tahtını üç günlüğüne ona vermiş. Kalkanbay tahtı aldıktan sonra halka hazinedeki en değerli eşyaları dağıtıp halkı kendine oy verdirmiş. Üç gün içerisinde kendisi padişah olup Şamşit'e: "Şimdi sen bu yerde kalamazsın, başka bir yere git!" diye emretmiş. "Gitmezsen başını keserim" dedikten sonra Şamşit eşini ve çocuklarını alarak küçük bir at arabasına binip gitmiş. Günlerin birinde yolda giderken bir ağacın yanına gelmiş. Çay koyup içtiğinde bir kervan yanına gelmiş. Kervandaki gençler yemek pişirmek için ona gelip odun sormuşlar. Gençler geri döndüğü zaman: "Eh, o ağacın dibinde oturan dilencinin karısı güzelmiş. Kervanbaşı tam size biridir, onu siz alsanız?" demişler. Kervanbaşı: "Sizler getirseniz ben onu alırım" demiş. Pehlivan gibi delikanlılar gidip Şamşit'i bağlayıp karısını alıp gitmişler. Böylece kervan kalkıp gitmiş. Şamşit bağlarını çözüp çıkardıktan sonra ikisi ağlayarak kervanın peşinden gitmeye başlamışlar, fakat onun izini kaybedince kendi hayatlarını sürdürmeye karar vermişler. Yanındaki iki oğlunun büyüğü iki, küçüğü bir yaşındaymış. Aylardan temmuzmuş ve biraz yol yürüdükten sonra çocuklar çok yorulmuş. Bir nehrin kıyısına vardıklarında küçük oğlu "susadım" demiş ve su istemiş. Şamşit büyük çocuğunu biraz arkaya koyup küçüğünü nehir kıyısına götürmüş. Su verdiği zaman arkada kalan çocuğa bir kurt yaklaşıp onu elinden yakalayıp, sırtına alıp gitmiş. Şamşit küçük oğlunu bırakıp kurdun peşinden koşmaya başlamış. Kurdun izini kaybedince nehrin kıyısında bıraktığı çocuğuna doğru koşmuş, fakat küçük oğlu da suya düşüp su onu götürmüş. Böylece iki çocuğundan da ayrılan Şamşit deli, direne bir şekilde hayatını sürdürmek için dilenmiş. Böylece on altı yıl geçmiş. Bir gün Şamşit bir şehre gelip büyük bir toplantının olacağını görmüş. Bir eve girip: "Oradaki toplantının sebebi neydir?" diye sormuş. O evdekiler: "Bu şehrin padişahı ölüp yerine başka birini seçmek istiyorlar" demiş. Şamşit: "Nasıl seçecekler?" demiş. Onlar: "Burada devlet kuşu denen bir kuş vardır, o kuşu uçurup kimin başına kuş konarsa o adam padişah olur" demişler. Şamşit evden çıkıp yürüdüğü zaman bir kuş gelip başına konmuş. Kuşun arkasından iki kişi gelip:

“Alçak dilencinin başına konmuş” diyerek Şamşit’i dövüp halka dönmüşler. Geldiği zaman halk onlara kuşun kimin başına konduğunu sormuşlar. O ikisi: “Kuş alçak bir dilencinin başına kondu. Biz onu getirmedik. Kendi hayatını sürdüremeyen biri padişah olur mu?” diye cevap vermişler. Halk: “O doğru değil, o kuş insanın dediğiyle hiçbir şey yapmaz. O her şeyi bilen bir kuştur. Kuşu ikinci defa uçur eğer ona tekrar konarsa getirin o adamı” demişler.

Böylece kuşu tekrar uçurduğu zaman kuş yine gelip Şamşit’in başına konmuş. Şamşit onu beni tekrar döverler diye eleriyle kovmak istemiş, fakat kuş ona konmuş. O zaman o ikisi: “Şimdi dövmeyeceğiz!” diyerek Şamşit’i halkın önüne getirmişler. Geldiği zaman halk Şamşit’e nereden geldiğini, kim olduğunu sormuşlar. Şamşit başından geçen olayları anlatmış. Bundan sonra halk Şamşit’i padişah yapmışlar. Şamşit padişah olduktan sonra, eski haline gelemezse de kendini biraz da olsa toparlamış. Böylece padişahlığını sürdürürken başka bir padişah onu misafir olarak davet etmiş. Şamşit de kabul edip gitmiş ve o padişahın sarayında misafir olmuş. Şamşit’i misafir eden padişahın adı Kusniden’miş. Kusniden padişah on altı-on sekiz yaşında olan delikanlıları ordusuna çağırmış. Kapısının önünde bir fayton varmış, kapısı kilitliymiş. Bu faytonun yanında her gün iki asker nöbet tutuyormuş. Uzun zaman önce Şamşit’in karısını alıp kaçan kervanbaşı bu Kusniden padişahmış. Kadını getirdiği zaman kim olduğunu sormuş. Kadın da Şamşit’i söylemiş. O zaman onun yakını olduğu için kendisine veririm diye kadını kimseye göstermeden faytona kapatmış. Bu iki askerin nöbet tuttuğu faytonun içinde Şamşit’in karısı varmış. Fakat Şamşit bunu bilmemiş. Gecelerin birinde Şamşit uyurken nöbet tutan iki asker uyumamak için birbirine hikâyeler anlatmaya başlamış. O zaman on yedi yaşındaki büyük olan asker: “Ben sana bir hikâye anlatayım” demiş. Yanındaki asker: “Tamam, anlat” demiş. Asker: “Ben Şamşit adlı adamın oğluymuşum. O, küçük oğluna su vermek için beni uçurumun yanında bıraktığında beni bir kurt götürdü. Bir beyin evinden geçerken onun kurtları tutan bir köpeği vardı. O köpek beni kurttan almış. Bundan sonra bey beni evladı olarak yetiştirdi. Kızdığı zaman bana “Sen terbiyesizsin. Şamşit’in çocuğusun! diyordu” demiş. Bu hikâyeyi faytonun içinde kalan annesi duymuş. Şimdi on altı yaşında olan ikinci asker hikâyesini anlatmaya başlamış. O: “Eyvah! Ben de Şamşit’in oğluymuşum. Seni kurt alıp götürdüğü zaman ben suya düşmüşüm. Böylece suda giderken bir

değirmene takılmışım. Oradaki yaşlı bir adam beni görüp almış ve kendi çocuğu gibi yetiştirmiş" demiş. O zaman ikisi anlatmayı bitirdikten sonra faytondaki anneleri: "Canım evlatlarım! Sizi görebildiğim zaman da oldu!" diye bağırdığı zaman ikisi faytonu açıp annelerini çıkarmışlar. Üçü de ağlayıp biraz geçtikten sonra anneleri faytonun yanına döşek yaparak ikisini iki tarafına yatırıp uyumuşlar. Kusniden padişah sabah namazına kalktığı zaman faytonun kırılıp açık olduğunu görmüş. Kadının yanında iki askerin yattığını görmüş. Padişah şüphelenmiş. İki askeri öldürmeye karar vermiş. Bir cellâda: "Git de o kadının yanındaki askerleri öldür" diye emretmiş. O gidip bir askerin elinden kılıçla vurmuş. Çocuk bağırıp kalkmış. Bunların seslerinden saraydaki Şamşit uyanıp dışarı koşup çıktığında iki çocuğu ve karısının kapı önünde durduğunu görmüş. Dördü birbirine sarılıp ağlamaya başlamışlar. O yerde barışmışlar. Bundan sonra Şamşit eşini ve çocuklarını ve Kusniden'i kendi ülkesine götürüp toy yapmış. Biraz zaman geçtikten sonra kendi memleketine gelmiş. Şamşit Kusniden'le danışıp askerleri topladıktan sonra Şamşit'i tahtından kovan o sahte padişaha saldırmadan önce ona haberciyi gönderip halka: "Savaşır mısınız yoksa beni tahtımdan kovan sahtekârı bize verecek misiniz?" diye sormuş. Bu haberi alan halk o sahtekârı tutup vermiş. Şamşit o yere büyük oğlanı padişah yapıp, tahta oturtmuş. O adamı öldürmek yerine onu atmış. Kendisi ülkesine dönüp mutlu bir yaşam sürmüş. Böylece sağ salim muradına ermiş.

33. TAHTA AT

Bir varmış bir yokmuş çok eski bir zamanda zengin bir han varmış. Onun güneş gibi üç kızı ve aydan daha beyaz bir oğlu varmış.

Günlerden bir gün hüner gösteren üç adam gelmiş. Biri güzel tüylü bir kuş, ikincisi bakırdan yapılmış zil, üçüncüsü ise ağaçtan yapılmış bir at getirmiş. Han onlara: "Bu getirdikleriniz nedir?" diye sormuş. Kuşu getiren adam:

—Siz hep isimleri çok bilinen hanlardan daha üstün oldunuz. Biz ise sizin hâkimiyetinizde hüner eğitimi alan insanlarız. Size hünerimizi kullanarak yaptığımız hediyeleri getirdik. Benim elimdeki kuş canlı saattir. O her saat başında öter, saati söyler ve geçmiş zamanı bildirir -demiş.

—Tamam, işiyle ispat edemezse sözünüze inanamam.

Kuş her saat başı ötmüş, sihirbazın söylediklerini ispatlayabilmiş. Bunu gören han:

—Hünerini beğendim. Hizmetin için ne vereyim? diye sormuş.

Sihirbaz:

—Eğer hünerimi beğendiyseniz bana büyük kızınızı verin. Size damat olup sihrimin gelişmesine yol açılsın- demiş.

Tamam dilediğin gibi olsun.

Han bakırdan yapılmış zili getiren adama bakarak:

—Bu bakır zilin ne özelliği vardır? diye sormuş.

Adam:

—Zilim dışarıdan gelen düşmanları tanır. Kapıya asarsanız size karşı küçük bile olsa bir kötülük düşünen kişi şehrinize girdiği anda zil çalmaya başlar. Bunu devletinizin güvenliği için yaptım -demiş.

—Tamam, o zaman kapıya as. Hünerin ispatlandığı zaman dileğini de alırsın.

—Tamam, hanım hünerimi gördükten sonra bana ikinci kızınızı verirsiniz- demiş.

—Tahta atının ne özelliği vardır? – diye üçüncü sihirbaza sormuş.

—O, olağanüstü bir şey değil. Kendi elimle yaptığım hünerimdir. Bununla uçup istenilen yere gidilebilir -diye cevap vermiş.

Bu mucizeyi görmek için birçok adam gelmiş. Herkes ata binmiş, fakat onu yerinden hareket ettirememiş. Hanın oğlu gelip ata bindikten sonra hünerci atın gövdesindeki bir parçayı harekete geçirince at göğe doğru yükselmeye başlamış. Şehrin manzarası gözünün önünden kaybolmaya başladığında hanın oğlu "Bu beni öldürmek isteyen bir şey" diye korkmuş. Atın yanlarını okşaya okşaya bir yandan horozun başı kadar bir parça, diğer yanında da ikinci bir parçayı bulmuş. Sağ tarafındakini harekete geçirdiğinde atın yukarıya, sol tarafındakini harekete geçirdiğinde ise aşağıya indiğini öğrenmiş. At, başının çevrildiği yöne gitmekteymiş. Aşağıda kalanlar han oğlunun ne zaman ineceğini beklemeye başlamış.

Han oğlu gökte uçarak birçok şehirden geçmiş. Bir zaman sonra güzel manzaralı bir şehri fark etmiş. Bu şehrin hangi devlete ait olduğunu düşünüp şehre inmeye karar vermiş. At aşağıya inince karanlık basmış. Han oğlu atı güzel bir evin tepesine kondurmuş. Çok yorulduğundan dinlenmeye başlamış, fakat birazdan karnı acıkınca evin içine bakmış. Evde kimse yokmuş ve boş kalmış bir dünyaya benziyormuş. Daha sonra eve inecek bir merdiven fark etmiş. Eve girince içinin altın, gümüş, yakut, cevherle süslü bir cennet gibi olduğunu görmüş. Bu zengin evin içinde kimsenin bulunmaması tuhafına gitmiş. Han oğlu evi gezip kimsenin kalmadığı yerde kendisi de kalmamaya karar verip evin tepesinde atla birlikte kalmayı tercih etmiş. Bir zaman sonra karanlıktan, elinde bir ışık olan ve eve doğru yaklaşan bir adam görmüş. Adam eve girmiş. Han oğlu onu izleyerek bu adamın elinde kılıç olduğunu ve adamla birlikte birkaç kızın da geldiğini fark etmiş. Kızların arasındaki en güzel kızı görmüş. O kızın güzelliğine bir şair şöyle bir beyit yazmış imiş:

Beyaz gümüş, ay, açılmış çiçek gibi yüzün var
Otuz dişin inci, uzun ve gür saçın var
Yüreğim gözlerini kapatır bu gülistanı görünce
Bülbül şarkı söylemek için uçtu oraya.

O kızın dış görünüşünden bulunduğu şehrin hanının kızı olduğunu düşünmüş. Babası kızını çok sevdiği için onun her dileğini yerine getirirmiş ve bu sarayı da onun eğlenmesi için yaptırmış. Kız buraya eğlenmek için gelir, birkaç gün kalır ve babasının evine dönermiş. Bugünkü gelişi ise han oğlunun Tahta atıyla buraya gelmesine denk gelmiş. Kızların arasında bir erkeğin olması Han oğlunu korkutmamış ve çatıdan eve

girmeye karar vermiş. İnince adam kılıcıyla ona saldırmaya başlayınca han oğlu güçlü olduğundan yumruğuyla adama vurup onun kılıcını alıp kıza doğru ilerlemiş. Kılıçla yaklaşan adamı görünce kızlar çok korkmuş ve etrafa dağılmış. Han oğlu ise güzel kıza yaklaşıp durmuş. Kız onun yüzüne bakarak:

Canım babamın anlattığı Zengi hanının oğlu musun? diye sormuş.

Evet, benim -onun sözünü tam anlamayan han oğlu demiş.

Eyvah! Yüzünün kötü, kömür gibi simsiyah olduğu nerede? Sen tam tersine çok yakışıklıymışsın. Babam seni görmeden beni korkutuyor, yoksa beni mi aldatıyor?

Bana göz değecek diye söylemiş olabilir, yoksa sen benim şimdi nasıl olduğumu görüyorsun- diye cevap vermiş.

Gerçekten de Zengi hanının oğlu bu kızı istemiş; fakat babası onu vermemiş. Kız da oymuş diye düşünmüş. Kız, han oğlunun elinden tutup yanına oturmuş, ikisi konuşmaya başlamışlar. Diğer kızlar beraber gelen adama yaklaşıp onun kendine gelmesini sağlamışlar. Hizmetçi kendine gelip kılıcını aramaya başlamış. Kızların hepsi ona:

—Zavallı onu aramanın gereği yok. Sana vuran adam almıştı.

—O kimmiş?

—Kim olduğunu ancak şeytan bilir. Sana vurduğunda kılıcını alıp han kızının yanına gelip oturdu. Bizi öldürür diye düşünüp yanına yaklaşamadık- demişler.

Hizmetçi, Er Asan hanın kızını korumaya mecbur olduğu için han oğluna yaklaşmış. Fakat doğru dürüst bir şey söyleyemeyip şöyle demiş:

—Beyim sizin kim olduğunuzu öğrenebilir miyim? Peri misiniz, cin misiniz? Nereden geldiniz?

Han oğlu çok kızarak:

—Senin han oğluna cin demeye ne hakkın var? diyerek kılıcını alıp ona doğru yürümeye başlamış.

—Beyim ben sadece sizin kim olduğunuzu öğrenmek istedim, neden o kadar kızdınız ki?

—Nasıl kızmam ki, ben han kızının kocası olmama rağmen sen bana cin diyerek alay mı edeceksin?

Bağışla beyim. Eğer cin değilseniz, han kızının kocası ancak siz olabilirsiniz demek istedim.

Han oğlu ve kızın nasıl konuştuklarını gören hizmetçi kıskanarak kızın babasına gelerek şunu anlatmaya başlamış:

Eyvah padişahım! Ne gördüm ben. Kulağın işittiğini gözler görür demeleri buymuş.

Padişah hizmetçinin söylediğini anlamayıp korkmuş:

—Ne oldu? Zavallı? sorarak yüzüne bakmış.

—Padişahım bir cin gelip biz saraya girerken bize saldırıp kızını götürdü. Kızın da yok demedi, ona inandı.

—Lanet olsun! Eline kılıç vererek niye koydum ben seni oraya? diye söylemiş padişah.

—Ne yapayım padişahım, bu cin bana saldırıp kılıcımı alıp gitti.

—Bu domuz ne diyor, diyerek padişah kılıcını almış ve kızının sarayına doğru koşmuş. Onun önüne kızlar çıkmışlar. Padişah onlara:

—Kızıma ne oldu? diye sormuş.

—Biz de hiçbir şey anlayamadık. Padişahım… Nasıl oldu da yakışıklı bir yiğit kızınızın yanında oturuyor. Gökten indi mi, yerden çıktı mı, hiç bilmiyoruz…

Padişah kılıcını çıkararak han oğluna doğru koşmuş.

Han oğlu kıza:

—Bu, yaşlı bir buğra gibi bize doğru koşan baban mı? diye sormuş.

—Ta kendisi.

Han oğlu da yerinde durmayıp kılıcını çıkarıp padişaha doğru koşmaya başlamış. Padişah bunu görüp kılıcını yerine koymuş. Aniden yüz ifadesi değişip:

—Evladım sakin ol, kimsin sen? Cin mi yoksa adam mı olup olmadığını anlayamıyorum, açıklar mısın? demiş.

Han oğlu kılıcının ucunu yere deyerek:

—Sen kızına saygı duymadığın için seni burada öldürürdüm. Bana cin demeye ne hakkınız var? Hizmetçinin cahilliğini anlarım, ama sen padişah bunu nasıl söyleyebilirsin? Buralarda sadece cinler mi geziyor, yoksa başka söz bilmez misiniz? demiş.

Padişah şöyle demiş:

—Ey hanın oğlu verdiğin haber, gönderdiğin elçin nerde? Saraydan çıkıp da "Ben bu kızın kocasıyım, babası onu bana verdi" diye mi yalan söylersin? Senin gibi çok han oğlu gelip izinsiz alayım derken başları kesildi. Eğer bütün askerimi karşına çıkarırsam kim alır onu elimden! Demiş. Onun cevabına han oğlu şöyle cevap vermiş:

—Ben sizin dediklerinizi anlayamıyorum… Nadanlık mı? Olmazsa bu kızı benden daha iyi olana mı vermek istersin? Eğer kahramanlığımı kıskanırsan benden daha güçlü er gördün mü? Kısacası ben ne dersem "tamam" de-demiş.

—Ne demek istiyorsun?

—Benim dediğim, kızını kıskanıp yersiz konuşup duruyorsun. Kavga etmek istiyorsan şimdi vuruşalım. Galip kıza sahip çıksın. Eğer buna razı olmazsan bugün burada kalayım, yarın ise bütün askerini topla benimle vuruşsunlar, sen de izle. Aksilik çıkmazsa bir saatte yenerim onları, kaç askerin var ki? demiş.

Padişah ona bakakalıp:

—Kırk bin donatılmış askerim, kırk bin ise donatılmamış askerim var.

—Neyse, gün doğduğunda meydana çıksınlar. Gidip haber ver onlara. Eğer beni öldürürlerse, beni gördüm demezsin. Kapalı olan kazan kapalı olarak kalır. Eğer ben yenersem kızını alırım, dediğim olsun. Anladınız mı?

Padişah ikincisine tamam dedi. "Bu korkusuz bir devmiş" diye düşünmüş.

Sabahki vuruşmaya hazırlık yaptırıp padişah han oğluyla konuşmaya başlamış. Konuşarak padişah vezirine elçi göndermiş. Elçiye:

—Bütün askeri toplasın. Buna yalnız adam demesinler. Ne de olsa yenecek imkânları olsun. Padişahın emrini elçi vezire iletmiş. Padişah han oğluna çeşitli hikâyeler anlatıp ona sabaha kadar uyku vermemiş. Kendi sarayına gidip tahtına oturmuş ve askere savaş meydanına gitmelerini buyurmuş. Han oğluna güzel bir at verip binmesini istemiş. Fakat han oğlu karşı çıkmış.

—İlk önce asker savaşılacak yerde toplansın. Ben askeri görmeden ata binmem, demiş. Padişah han oğlunun ata binmesine zorlamamış.

—Tamam, gönlün ne isterse onu yap, demiş. Han oğlu askerin toplandığı yere gelmiş.

Padişah kumandanlara şöyle demiş:

-Bu adam genç olsa bile kendisi dağ gibi büyük bir devdir. Sizinle savaşıp sizi yenmek istiyor, kendisi yakışıklı bir adam; fakat kızımı bilmediğim birine nasıl verebilirim ki! Mızraklarınızı hazır tutun!

Han oğlu askeri görünce padişaha şöyle demiş:

—Tamam, askerin savaşmaya hazırdır, ben de atıma bineyim.

Padişah:

—Bu atlardan birini seç de savaş! demiş.

—Bu atlar bana layık değil, kendi atıma bineceğim!

—Atın nerede?

—Atım kız sarayının tepesindedir.

—Yalan! Evin tepesinde duran at nerede görülmüş?

—Görmezsen şimdi görürsün, hizmetçilerin atımı buraya getirsinler, demiş. Birkaç kişi evin tepesine çıkıp atı getirmişler. İnsanlar Tahta atı görüp şaşakalmış. At çok güzel imiş! Fakat ağaçtan yapılmış at savaşta nasıl yardım edebilir ki?

Bazıları şöyle demiş:

—Bu han oğlu deliymiş galiba. Neyse sırrı şimdi ortaya çıkar, bakarız…

Hizmetçiler ağaçtan yapılmış atı getirip meydanın tam ortasına koymuşlar. Asker atı kuşatmış, yaklaşmaya başlamışlar.

Askerler savaşı unutup atı görmek için gitmişler. Padişah da yaklaşmış:

—Bu mu atın?

—Evet, budur.

—Bunun gibi at olur mu hiç. Bu oyuncak değil mi?

—Neyse şimdi görürsün!

—Neden binmiyorsun?

—Ona o kadar çok insan kuşatmışken binemem. Siz askerlerinize geri çekilmelerini emrediniz, atım şahlanırsa altında kalırlar demiş.

—Tamam, onu da görelim, diye askerler geri çekilmişler.

—Tamam, şimdi atıma binecek ve askerini kıracağım. İlk önce atlarını, daha sonra da kendilerini kıracağım.

—Neyse, istediğini yap! diye padişah gülerek söylemiş.

Han oğlu ata binmiş, askerler ise mızraklarını hazırlamış: ”Kim bilir belki bunda bir sır varmış” deyip hazırlanmışlar. Han oğlu ata bindikten sonra sağ taraftaki parçayı hareket ettirince at durduğu yerden yukarı doğru yükselmeye başlamış. “Bunun atı yükseldi mi, ne oldu?” diyen insanlar şaşkınlıkla birbirine bakarken at uçup gitmiş.

-Hey yakalayın!!! diye padişah bağırmaya başlamış.

—Padişahım, kuşu nasıl tutabiliriz ki? Ta yıldızların yanına uçup duruyor, demişler.

Padişahım, şanslı olduğunuza şükretmelisiniz, bu bir sihirbazdır! Padişah at kaybolduktan sonra askerlerini dağıtmış.

Akşamleyin padişah, kızına geldiğinde onu ağlarken görmüş. Padişah ona yaklaşıp, kucaklayıp:

—Ağlama canım, Allah sihirbazdan kurtarmış bizi… Tekrar geri gelmez. Babamdan kalan mızrak, kılıç daha kötü, korkup uçup gitti işte… Fakat kız bununla sakinleşmemiş:

—Kimin şeytan, kimin sihirbaz olduğunu bilirim ben

Onu yere indiren benim dileğimdi

Mızrakla korkutup göğe uçuran

Şeytan değil, yüreğimdi, diyerek kız hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlamış. Padişah korkup karısına bakıp sormuş:

—Bu ne diyor... Delirdi mi?

—Baba, o adam geri dönmezse döşeğim mezar olur. Adamı görünceye kadar yemek de yemeyeceğim, demiş. Han oğlu kızla konuşurken ona geri döneceğini söylemiş ve bu sırada şehrin adını da sormuş.

O şehrin ismi Sanga-Yamin imiş. Tahta atıyla uçup giden han oğlu kendi şehrine doğru gitmekteymiş. Sarayın tepesine inmiş ve babasının yanına gelmiş. Çocuğunu kaybettiğini düşünen zavallı padişah çocuğunu sapa sağlam görünce çok sevinmiş. Çocuğu ise Tahta atı yapan ustayı sormuş. Babası:

—O kahrolası adamın ismini söyleme, kendisi ve atı yok olsun. Senden ayrıldıktan sonra onu cezalandırıp zindana atmıştım, demiş.

Çocuk, ustanın zindandan çıkartılmasını istemiş. Padişah yalnız oğlunun dilediğini yapıp ustayı zindandan çıkarıp, üzerine giyim, altına at vermiş ve cebine altın

koymuş. Fakat hünercinin dilediği kızı vermemiş. Sihirbaz ona çok kırılmış: "Bu nasıl olur? Ben padişaha öğretilebilecek kuş, aldatıcı zil değil gerçek hünerimi alıp getirdim. Atım gelecekte büyüyüp hayatı boyunca bir taşıma aracı olacaktı. Sonuçta ise beş kuruş bile etmedi. O kadar yılımı boşa harcamışım". Fakat han oğlu sihirbazın emeğine değer vermiş. Babasına öğrendiği sırrı anlatmaya başlamış. Atla nasıl uçtuğunu, nerede olduğunu, kızın sarayına gittiğini, kızın babasının askerlerini topladığını, onlardan nasıl kurtulduğunu anlatıp sihirbaza kızan babasının gönlünü yumuşatmış. Fakat anlattıklarının taşa yağan yağmur gibi hiç faydası olmamış. O her zaman:

—Evladım, bu belayı bana bir daha anlatma. O at olmazsa sen Sanga şehrine hiç gider miydin? Nasıl oldu ki ecelin gelmeden döndün. Yoksa o askerler seni canlı bırakır mıydı? Cin, peri gibi göğe uçmuşsun, bu ne felaket? Bundan sonra o belanın yanına hiç yaklaşma! demiş.

Babasının ona yardım etmeyeceğini anlayan han oğlu dışarıya çıkmış. Sanga padişahının kızını düşünmüş. Onun berrak gözleri, çiçek gibi güzel yüzü han oğlunun sabrını kaçırmış. Han oğlu saray tepesindeki ata binip uçmuş. Evladını arayıp evden çıkan han uçup giden oğlunu görmüş:

—Bu yere dönersen Tahta atını öbür dünyada görürsün. Bu belayı yapan adam ustadır, demiş. Han oğlu Sanga şehrine doğru uçup gidiyormuş.

Kız sarayının tepesine inip merdivenlerden sarayın içine girmiş. Bütün odalara bakmasına rağmen kimseyi bulamamış. Bir zaman sonra evin ta bir köşesindeki odada kızların sesini duymuş. Padişahın kızı orada yatıyormuş. Han oğlu gittiğinden beri kız başını yastıktan kaldırmamış. Ağlaya ağlaya gözleri şişmiş. Han oğlunun sesini duyduğunda başını kaldırıp onu kucaklamış. Han oğlu:

—Eğer senden ayrılmak kolay olsaydı dün giden adam bugün dönmezdi, demiş. Bir sonraki gün ikisi saray tepesindeki ata binip han oğlunun şehrine doğru gitmişler. Çok mutlu olan han oğlu kıza şehrini göstermiş. Sonunda babasının güzel bahçesine inmişler. Kızı bahçedeki sarayın içinde bırakıp babasının yanına gitmiş. Han oğlu kıza:

—Ben sana haberci göndereceğim. Bu bahçede sana ait olacak bir saray diktireceğim. O zaman benim nasıl bir han oğlu olduğumu öğreneceksin, demiş. Kız buna razı olup han oğlunu kucaklayıp öpmüş.

—Canım nasıl istersen öyle olsun. Kız yapılacak büyük düğünü ve kendisinin şehre nasıl gireceğini düşünmüş.

Han, oğlunu görünce:

—Evladım umarım kendi kızını kıskanan padişaha gitmemişsindir, demiş.

—Baba bilerek çıktığımda neden gitmeyim ki diye düşündüm. Gidip kızı bile getirdim. Sizin güzel bahçenizde oturuyor şimdi. Onun babası bana karşı kırk bin askerini yönetmek istedi. Siz askerinizle ona saygı göstermek için çıkın. Kız sizin gücünüzü mutluyken görsün, demiş. Han çok sevinip askerini toplamaya başlamış. Kendisi ise şehrin önemli adamlarını çağırıp ata binip kızla tanışmaya hazırlanmış. Han oğlu kız için bir sarayı boşaltmış, hizmetçi kızları hazırlamış. Böylece kendisi kız kalan sarayına gitmiş. Geri döndüğünde kız yokmuş oralarda. Bütün sarayı kontrol etmiş, atı bıraktığı odaya bakmasına rağmen atı bulamamış. Han oğlu:

—Kız atın parçasını nasıl bulmuş: ata bineyim diye bir yere mi uçup gitmiş yoksa diye düşünmüş. Sarayın kapısını gözeten hizmetçilere:

—Bu saraya bir adam girmiş miydi? diye sormuş.

Onlar han oğluna:

—Hiçbir yabancı saraya ve bahçeye girmedi. Sadece Tahta atı yapmış sihirbaz ilaç için ot toplamaya buraya girdi, demişler.

Bütün bahçeye bakmışlar ama sihirbazı bulamamışlar.

Han oğlunun babasını sevindirmek için gittiği sarayda, kızın ve Tahta atın kaybolmasının hikâyesi şöyleymiş:

Zamanın yükselen bilinci herkeste aynı olmasa bile bireylerin yüksek bilinci, küçük bir tarlanın içindeki uzun bir dal gibiymiş. Başkalarından farklı olduğu için onun koruyucuları da yokmuş. Esen rüzgâr, dikilen göz ilk önce onu etkiler. Buğdaylardan biri olsa bile her zaman yalnızdır. Bunun gibi eseri olmayan halkın arasından çıkan sanatçı da yalnız, korumasızdır. Onun sırrını anlayacak biri yok. Tahta atı yapan sanatçı da Parsı ilinden çıkan çok iyi sanatçıdır. Onun görmediği eğitim ve okumadığı şey yoktur. Uçabilen tahta atı yapmak için birkaç yılını harcadı. Halka kendi mucizesini anlatamadığından onu ancak bir insan değerlendirebilir diye Acem hanının önüne getirmiş. Fakat düşündüğü gibi olmamış. Han "göğe uçan belayı evime getirip oğlumu uçurdun" deyip zindana attı. Bununla birlikte kendisi çok çirkinmiş. Yüzünün sağ tarafı

yok, kömür gibi simsiyahmış. O, ilaç için ot bulayım diye bahçeye girdiğinde kendi eseri olan tahta atı görmüş. Atını kontrol etmeye başlamış ve onun sağlam olduğunu görünce çok sevinmiş. Sihirbaz:

—Bineyim de uçup gideyim, demiş.

Usta, atı aradığında "Bunu koruyan biri olmalı" diyerek odalara bakmış. Böylece kızın oturduğu odaya gelmiş. Onun güzelliğini gördüğünde delirmiş. Usta, kıza:

—Siz han oğlunun getirdiği kız mısınız? diye sormuş.

Kız onun çirkin yüzünden korkup:

—Siz kimsiniz? Buraya neden geldiniz? demiş.

—Ben han oğlunun gönderdiği elçiyim.

—Yüzü daha güzel olan senden başka birini bulamadılar mı? Yüzün çok çirkinmiş! Çok korktum.

—Ben onun güvenilir hizmetçisiyim, kendisi babasının yanında kaldı. Sizi alıp gelmemi istedi.

Kız onun sözüne güvenip gitmeye hazırlanmış. Kız yerinden kalkıp odadan çıktığında:

—Benim binmem için ne getirdin? demiş

—Senin binip geldiğin ata bineceğiz.

—Ben o ata yalnız binemem.

—Han oğluyla nasıl geldiysen öyle gideriz.

Usta öne binmiş, kız ise onun arkasına binmiş. Kız düşmesin diye onu belinden bağlayıp atın sağ tarafındaki parçayı harekete geçirmiş. At göğe doğru uçmaya başlamış. Kız, ustanın ne yapacağını anlayamamış. Ne olur ne olmaz deyip at göğe yükselirken gözlerini kapatmış. Bir zaman gözlerini açıp baktığında şehir görünmez olmuş, kendilerinin ise bulutlar arasında uçtuğunu fark etmiş. Kız korkuyla:

—Eyvah! Nereye uçup gidiyoruz?! Han oğlu nerede? demiş.

—Han oğlun ölsün! Sarayında babasının yanındadır.

—Sen ne biçim insansın? Hocanın emrini yerine getirmeyip kaçan kulsun!!!

—Kapat ağzını, ben kul değilim. Han oğlu benim hocam değil. Ben bu uçan atı yapan adamım. Bunu yapmaya harcadığım yılların karşılığında beni zindana atmıştır.

Atımla göklerde uçup seni getirdi. Şimdi at ve sen benim elimdesiniz, istediğim yere gidebilirim. Benim gideceğim yere sen de gideceksin. Kız yüzünü kanatıp, saçlarını yırtıp:

—Eyvah! Sübhanallah! Ne sevdiğim kocam ne de babam ve annem var, diyerek ağlamaya başlamış. Usta ona:

—Bağırıp çağırma, yoksa düşersin. Ben han oğlundan daha kötü değilim. Seni beklerim demiş. Kız onu dinlememiş, ağlamaya devam etmiş.

Tahta at Rum şehrine uçup gelmiş. Usta, atı şehrin dışındaki güzel bir bahçeye indirmiş. Şehrin padişahı avdan dönerken tahta atın yanındaki kızı fark edip onu almış. Onun askerleri tahta atı, kız ve ustayı ele geçirip padişahın huzuruna getirmişler. Padişah güzel kızın çirkin adamla olduğunu görünce şaşırmış. O kıza bakarak:

—Bu nasıl oluyor, biriniz insanı şaşırtacak kadar güzelsiniz, biriniz ise insanı korkutacak kadar çirkinsiniz! Nasıl insanlarsınız? demiş.

Kız hiçbir şey demeden başını indirmiş.

—Padişahım, bu benim karım. Yanımda götürüp eğlendiriyorum.

—Yalan söylüyor, padişahım. Ben onun karısı değilim. Hatta tanımıyorum bile onu. Nasıl olduysa bir sebeple beni eline geçirdi ve beni kaçırdı. O durumu daha sonra size anlatırım. Sadece beni bunun elinden kurtarın, demiş.

Padişah kızın sözünü işitip ustayı cezalandırıp zindana atmış. At ve kızı şehrine alıp getirmiş. İşte göğe uçup giden kız ve ustanın hikâyesi bu şekildeymiş.

Han oğlu ise sevdiğini kaybettiğini anladıktan sonra birinin "Tahta at o tarafa doğru uçup gitti" demesiyle onu aramaya gitmiş. Yolda gördüğü herkese uçup giden atı görüp görmediklerini soruyormuş. Yakınlarda kız ve usta hakkında kimse bir şey duymamış. Sonunda kızın şehri Sangaya gitmiş. Orada da hiçbir haber yokmuş. Fakat sevdiğini kaybeden han oğlu onu aramaya devam etmiş. Yolundaki bir sonraki şehir Rum şehriymiş. Rum şehrinin yanındaki küçük bir şehre ulaşıp kervansaraya gelip dinlenmeye başlamış.

Bir grup tüccar oturup konuşuyormuş:

—Vay, ben çok güzel bir şey duydum, demiş biri.

—Ne duyduğunu bize de anlat, biz de bilelim, demişler yanındakileri.

Bir gün bu şehrin padişahı ava gitmiş. O padişah avdan dönerken meyve bahçesi içinde tahta atla uçup gelen güzel bir kızı ve yanında da çirkin bir adamı yakalamış.

-Ee, tahta atla mı uçuyorlarmış?! Estağfurullah, şeytan olabilir. Onu ne yapmış?

Padişah yüzü çirkin olana sormuş, "Güzel kız karımdır" demiş, kız ise "Yalan söylüyor, ben onun karısı değilim" demiş.

Sarayda oturan satıcılar uçan tahta at, yakalanan kız ve adam hakkında hikâyeler anlatıp konuşmalarına devam etmişler. Şaşakalan biri:

-Eyvah!!! Uçan atı ne yapmış? diye sormuş.

—Ne yapacak ki? Uçan at kendisi durur mu dersin. Göğe uçup gitmiş olabilir, demiş biri.

Bu hikâyeyi işiten han oğlu satıcının yanına yaklaşıp:

—Bu hikaye hangi şehirde, hangi padişahın sarayında olmuş? diye sormuş. Satıcı ona bakarak:

—Sen anlamamış olabilirsin… dedim ya, Rum şehrinde, padişahın ismini sormadım. Bunu bilsen ne olacak? Kızı mı isteyeceksin? Ne de olsa, en son harikaymış o!

Han oğlu bir sonraki gün sabah kalkıp büyük şehre doğru gitmiş. Şehrin kapısından girerken gözcüler onu aramaya başlamışlar. Gözcülerin kumandanı gelip han oğlunu baştan ayağa kadar arayıp onu padişaha götürmüş. Onlar saraya girdiğinde geç olmuş ve saraydakiler evlerine dağılmış. Han oğlu sarayı gözeten adamlarının yanına oturmuş. Gözcüler han oğluyla konuşmaya başlamışlar.

Nerden geliyorsun? diye sormuşlar.

—Acem şehrinden geliyorum, milletim de Fars'tır, diye cevap vermiş.

—E, o zaman "yalancıyım" desene. Bu zindanın içinde bir Parsı vardır. Söyledikleri hep yalan. Parsılar yalancıymışlar, demişler.

—Böylece gözetmenler gülmeye başlamışlar. Han oğlu onlarla gülüp Farslıların hangi yalanını işittiklerini sormuş:

—Biz onun bütün yalanını söyleyemeyiz. O bizi değil, padişahımızı aldatmış. Padişahımız avdan dönerken bahçede tahta atın yanında güzel kız ile o adamı görmüş. Ondan sonra hallerini sormuş:

“Tahta atla uçup geldim. Kız da benim karım” demiş. Kızın nesini soracaksın!!! Ay gibi ağzı, gün gibi gözü var! Farslı insan korkacak kadar çirkin! Bizim padişahımız da çok kolay aldatılan bir insan değildir, kızı ve atı alıp onu zindana atmıştır. Böylece şimdi padişahımız o kıza âşık olmuş. Fakat kıza ne olduğu belirsiz, kendisi hasta gibiymiş”.

Böylece nöbetçiler tahta atın, kızın ve ustanın hikâyesini anlatmışlar. Han oğlu içinden “At ve kızı elime geçirip padişahın şehrinden kaçmalıyım” diye düşünmüş. Nöbetçiler uyumaya gitmiş, han oğlunu ise zindana kapatmışlar.

Han oğlu zindana girdikten sonra uyumak için rahat bir yer bulmaya çalışmış. Tahta atı yapan adam da ordaymış. O bir köşede yatıp sesli bir şekilde düşünüyormuş. Onun sesi han oğlunu uyandırmış. Adam şöyle diyormuş:

—Ben kırk defa hata yaptım. Eğitim alıp, hüner öğrendim. Onu doğru yaptım. Uçabilen atı yaptım. “Ölen çocuk mezarla oynar” dendiği gibi, benim padişahla ne işim vardı? Ata binip kendim yalnız gitmeyip kızı neden aldım? Asıl hatam; padişah beni aramayınca ben onu neden aradım ki? Bir at yapıp onu padişaha götürmektense herkese bir tane yapıp halka dağıtmak daha iyiydi. Şimdi bu halimle zindandayım. Ah, halkım, özgürlüğüm!!! diyerek yere düştü. Han oğlu onun sihirbaz olduğunu anlamış, fakat hiç ses çıkartmamış.

Ertesi gün nöbetçiler han oğlunu zindandan çıkarıp padişahın huzuruna getirmişler.

—Dün akşam gelmişti. Onu size dün getiremeyip şimdi getirdik, kendisi Farslıymış, demişler. Padişah han oğlunun kim olduğunu sormaya başlamış:

—Acem ilinden geliyorum. Adım Hurmuz. Doğduğum şehir de Acem’in bir şehridir. Mesleğim tedavi etmektir. Ben şehir şehir gezerek çeşitli hastalıkları tedavi eden bir adamım. Buna Rum padişahı çok sevinmiş:

—Seni buraya Allah’ın kendisi göndermiş o zaman. Burada bir hasta kız vardır. eğer onun hastalığını tedavi edebilsen istediğin her şeyi veririm sana. Ne olursa olsun onu iyileştir. Han oğlu onun hastalığının ne olduğunu, nereden geldiğini, şimdiki durumunu öğrendikten sonra şöyle demiş:

—O kızın binip geldiği at nerede? Padişah onun hazinede olduğunu söylemiş.

—O zaman o atı gösteriniz. Belki de kızın hastalığına sebep olan bu attır. İlk önce ona bakayım, demiş. Padişah onu kendisi saraya götürüp atın bulunduğu yeri göstermiş. Han oğlu atın her tarafını iyice inceleyip onun sağlam olduğunu görmüş ve çok sevinmiş. Şimdi de sadece kızı bulmak gerekiyormuş.

—Şimdi kıza bakayım, hastalığını tedavi edeyim, demiş.

Padişah onu kızın olduğu saraya getirmiş. Kızın cin gibi hali varmış, hiç kimseyi yanına yaklaştırmıyormuş. Han oğlu yanına gelerek kızın elinden tutmuş. O kendi sevgilisini görünce "Ah!" diyerek dalıp gitmiş. Han oğlu ona bir şey söylemiş gibi "Kendini toparla, beni tanıdığını fark ettirme. Eğer fark ederlerse ikimizi de yakalarlar. Sen iyileşmiş gibi göster kendini", demiş. Kız her şeyi anlamış ve hile yapmaya hazır olmuş. Han oğlu hizmetçi kadınların kızın elini bağladığı zinciri almış. Kız ondan kurtulduğu zaman padişaha bakıp başını eğmiş:

—Padişahım ben bu kızın ne derdi olduğunu anladım, demiş han oğlu.

Rum padişahı kızın iyileşeceğini duyunca çok sevinmiş. Hizmetçi kızlar onu yıkayıp, ona güzel giysiler giydirdikten sonra kız gül açmış gibi olmuş. Kız padişahın önüne gelip başını eğmiş. Padişah ona sevinip han oğluna şöyle demiş:

—Sizin merhametiniz bu kızın içindeki cin-şeytanı kovmuş. Bu iyiliğinizi ben hiçbir zaman unutmayacağım.

Han oğlu:

—Kızın sonuna kadar iyileşmesi için onun oturduğu yere tahta atı alarak götürmeniz gerekiyor. Askerlerinizin ise etrafını çevirmesi gerekiyor. Ben kızı ata bindirip onu çarpan cini orada çıkaracağım, demiş.

—Nasıl isterseniz, dileğiniz sizindir, demiş padişah.

Ertesi gün han oğlu kızı ata bindirmiş. At ve kızın çevresinde yürüyüp hemen dua edeyim diye kendisi de ata binmiş. Böylece atın sağ tarafındaki parçayı harekete geçirip uçup gitmişler. Rum padişahı onların geri inmelerini akşama kadar beklemiş. Gece yarısında evine dönmüş. Oraya birikmiş insanlardan biri "Onları cin alıp gitti" demiş. Biri "Hekimin kendisi cindi, padişahı aldatıp kaçmış" demiş. Padişah hiçbir şey anlamayıp pişman olmuş.

Han oğlu şehrine gelip babasına kızı getirdiğini söylemiş. Babası halka düğün haberini duyurarak hazırlanmaya başlamış.

Han, oğlu için büyük düğün yapmış. Gelen insanlar çok eğlenmiş. Han kızın babasına haber verdiğinde ondan da hediyeler almış. Han düğün sırasında tahta ata "Sihir" diyerek onu yaktırmış. Han oğlu ne kadar da karşı olsa babasının emrine karşı gelememiş. Tahta atın bulmasına sebep olan kızı kucaklamış.

Uçabilen tahta atı yeniden yapabilen usta zindanda ölüp gitmiş.

34. TAŞ ŞEHİR

Çok eski zamanlarda bir şehirde yaşlı bir adam ve yaşlı bir kadın yaşarmış. Onların kanaatkâr bir oğulları varmış. Günlerden bir gün delikanlı seyahate çıkmaya karar verip anne ve babasından izin istemiş. İzin alıp gittikten sonra bir gün bir şehre gelmiş. O, taştan şehirmiş. Her evi ve eşyası taş imiş. İnsanların bazıları da odun kestiği zaman taş olmuş. Bazıları odun kaldırdığı zaman taş olmuş bazıları ise sokakta yürürken taş olmuş. Bu şehrin tamamının neden taş olduğunu anlamayıp şehri dolaşmaya devam etmiş. Böyle dolaşırken padişahın sarayına gelmiş. Padişahın evinde hiçbir canlı insan görmemiş. Padişahın evinden biri çıkabilir diye iki-üç saat beklemiş. O zaman padişahın evine padişahın kızı gelmiş. O kız delikanlıyı görüp selam verip onun nereden gelip nereye gittiğini sormuş. O delikanlı her şeyi baştan sona kadar anlatmış. Bundan sonra kız: "Bize padişahın evinde üç gece dua edecek iyi ve temiz bir adam gerek. Eğer o üç gece dua ederse bu şehrin insanları ve hayatı eski haline döner" demiş. Bu delikanlı kızın dediğini kabul edip razı olmuş. Eğer delikanlı üç gece dua edip şehir halkı kendi haline dönerse kız delikanlıyla evlenecek diye ikisi anlaşmışlar. Kız delikanlıya üç ışık verip kendisi gitmiş.

Delikanlı ışıkları yakıp dua etmeye başlamış. Gece ortasında delikanlının yanına birçok cin toplanmış. Cinler gelip bu delikanlıya dua okumaya başlamışlar. Biri onu ateşle yandırmak, diğeri vurmak, diğeri onu korkutan bir şeyle korkutmak istemişler. Fakat delikanlı hiç korkmamış. Gece bittiğinde her şey yok olmuş. Sabah olduğunda delikanlı uyumuş. Bir zaman sonra yanına padişah kızı gelip "Nasılsın?" diye sormuş. Delikanlı: "Allah'a şükür sağ kaldım" demiş. Kız tekrar gitmiş. İkinci gece ışık yakıp dua etmeye başlamış. İkinci gece ilk geceden daha korkunçmuş. Delikanlı hiç korkmamış. Gece yarısı bittikten sonra cinler gitmişler. Sabah olduğunda delikanlı uyumuş. Kız tekrar gelip önceki gün sorduğu gibi sormuş. Kız biraz oturduktan sonra tekrar gitmiş.

Üçüncü gece delikanlı tekrar ışıkları yakıp dua etmeye başlamış. Bu gece ise önceki iki geceden daha korkunçmuş. Bu korkunçluğu dille söyleyip kâğıda yazıp bitirememiş. Gece yarısı geçtikten sonra cinler gitmiş. Delikanlı yatıp uyumuş. Kız gelip delikanlıya: "Ey delikanlı sen üç gün zorluk çektin. Dördüncü gün halkın nasıl dirildiğini duvara yaz. Yoksa babam bunu kim yaptı diye kızar" demiş.

Kızın dediği gibi dördüncü gün tan ağardığında herkes dirilmiş. Padişah da dirilip kendi evine gelmiş. Padişah: "Kim bu işi yaptı?" diye kızmış. O zaman duvardaki yazıyı okumuş. O anda padişah kızı onun yanına gelip: "İşte bu delikanlı üç gün dua edip sizi diriltti" demiş. Padişah kızına: "O delikanlıya ne vereceksin?" demiş. Padişahın kızı: "Eğer sizi diriltirse onunla evleneceğim, diye anlaştık" demiş. Padişah bu delikanlıyı sevip kızını ona vermeye karar vermiş. O zaman düğün yapıp kızını ona vermiş. Zaman geçince padişah öldükten sonra delikanlı onun yerine tahta çıkıp karısıyla mutlu bir şekilde yaşamış.

35. TÖLEGEN İLE NAZİPA

Eski zamanlarda bir yaşlı kadın ve ihtiyar varmış. İhtiyar yetmiş, kadın ise altmış yaşındaymış. Günlerden bir gün yaşlı kadın bir çocuk doğurmuş. Çocuğa Tölegen adını vermişler. Oğulları on yaşındayken atlara bakmaktaymış. Atlara bakarken bir kız gelip ayan olmuş. Kız: "Ben yerin yedi kat aşağısındayım. Bana gelmezsen bile adım Nazipa'dır. Benim adımı Nazipa-Nazipa diyerek aklından çıkarma" deyip gitmiş. Bundan sonra Tölegen atlara bakarken ve evdeyken her zaman Nazipa-Nazipa diyerek onun adını seslenirmiş. Bir gün babası kasten ona: "Senin Nazipan kimdir acaba? Bana söyler misin? Ne istersen onu yaparım" demiş. Babası öyle söylediği zaman Tölegen babasına: "Baba istediğimi yapacak olursan benim söylediğim Nazipam şudur. Ben geçende atlara bakarken biraz dinleneyim diye bir taşa yaslanıp uyuyakalmışım. O zaman rüyama bir kız gelip bana göründü" demiş. O zaman babası: "Ne deyip göründü?" diye sormuş. O zaman Tölegen kalkıp babasına: "Ben yerin yedi kat aşağısındayım. Bana gel. Benim adım Nazipa. Eğer bana gelemiyorsan, beni Nazipa-Nazipa diye çağır. Benim söylediklerimi yaparsanız ben o kızı aramaya giderim. Benim için dua edin" demiş. Babası: "Evladım, onu boş ver, gitme. Yolda cadı, kötü yılanlar vardır. Kötü olacak. Cadı saldırırsa ölürsün. Zehirli yılan seni sokup öldürebilir" demiş.

Çocuğu onun sözünü dinlemeyip atın dizginleyip gitmiş. Atına yaklaşıp dizginiyle ses çıkardığı zaman kötü, yırtık pırtık uyuz bir tayın koştuğunu görmüş. Tölegen: "Nazipa'yı bulmak için sana mı binmeliyim?" deyip o kötü taya dizginle vurmuş. Tölegen tekrar atını çağırmak için dizginiyle ses çıkardığı zaman o kötü tayın döndüğünü görmüş. Tölegen taya öncekinden daha fazla vurmaya başlamış. Yine ses çıkardığı zaman tekrar o uyuz tay gelmiş. Bundan sonra Tölegen "Bu atın bildiği bir şey vardır belki" diye düşünüp onu dizginlediği zaman evine götürmüş. Ertesi sabah uyuz olan tay güzel bir tulpar (uzak yolculuğa dayanıklı, büyük savaşlarda kahramanların bindiği, soylu ve çok hızlı koşan at) olmuş. Bundan sonra Tölegen halkı çağırıp: "Ben yerin yedi kat aşağısında oturan Nazipa adlı kıza gideceğim. Bana dua edin!" demiş. O zaman halk: "Tanrı kaderini açsın" diye dua etmiş. Ondan sonra Tölegen anne babasının dua etmelerini istemiş. Anne ve babası dua etmek istememişler. O zaman Tölegen kalkıp annesine bakarak: "Şimdi dua etseniz de etmezseniz de gideceğim" demiş. Bundan sonra anne ve babası beddua etmişler. Halkın içinden bir adam çıkıp: "Canım

Tölegen, bir-iki gün yürüdükten sonra bir dağa rastlayacaksın. O dağın arkasında bir orman vardır. O ormana gidip et pişirip oturduğunda yanına cadı gelecektir" demiş. Ondan sonra Tölegen üç kısır koyunu alıp köyden çıkmış. İki gün yürüdükten sonra o adamın dediği gibi dağı aşmış. Arkasında adamın söylediği gibi bir orman varmış. Ormana girip atını bağladıktan sonra et pişirdiğinde bir kadın gelmiş. Tölegen kalkıp: "Yenge et yiyiniz" demiş. O zaman kadın elbisenin yenini indirip elinin ucuyla sadece bir-iki parça et almış. Bundan sonra o kadın kalkıp: "Evladım, kaç gündür buradasın?" demiş. Tölegen ona: "Yenge iki gündür buradayım" demiş. Tölegen bunu söyledikten sonra kadın evine doğu gitmiş. Tölegen kalkıp: "Yenge neden geldiniz?" diye sormuş. O kadın dönüp: "Evladım orman yanıyor mu diye bakmaya geldim" deyip gitmiş.

Tölegen onun cadı olduğunu bilmiş. O, kuru bir ağacın kökünü kesip cepkenini onun üzerine giyip aşağı bakmakta ve oturan bir insana benzetmiş. Kendisi de o ağaç kökünün altına yatmış. Birazdan cadı iki bileğini sıvayıp geldikten sonra insana benzetilmiş ağaca: "Sen Tölegensen, ben cadıyım" diyerek vurmuş. Vurduğu zaman ağaç ikiye bölünmüş. Tölegen kalkıp: "Sen cadıysan ben Tölegen'im" diyerek kılıcıyla cadıya belinden vurmuş. Vurduğu zaman kadın ortasından ikiye ayrılmış. Arkasında onun anne ve babası varmış. Anne ve babası o tarafta durup: "Gitme dediğimizde dinlemedin, ne yapalım. Kendi başına kendin bela getirdin" diyerek evlerine girmişler. Tölegen cadının iki elini kesip almış. Birkaç gün yürüdükten sonra bir gün bir dağın yuvarlanıp ona doğru geldiğini görmüş. Tölegen bundan nasıl kurtulacağız diye atına: "Hayvanın şimdi öleceği yere geldik" demiş. Bundan sonra uçup bir kavak ağacının tepesine konmuş. Baktığı zaman o dağ dedikleri bir taylakmış. O kavak ağacına yaklaşıp Tölegen'e doğru boynunu uzatmış. Uzatmış, fakat yetişememiş. Tölegen'in kırk kulaç kadar perçemi varmış. Atın ise kırk kulaç kadar yelesi ve kuyruğu varmış. Kendi kırk kulaç kadar perçemini kesmiş. Atının da yelesini ve kuyruğunu kesip birbirine bağlayıp ucuna cadının ellerini bağladıktan sonra onu taylağın başına atmış. Böylece dağ, taylağın başını delip taylak orada ölmüş. Tölegen o ağaçtan inip taylağın başını kesip götürmüş. Birkaç gün geçtikten sonra gündüz duman basıp büyük bir şeyin ona doğru koştuğunu görmüş. O zehirli bir yılanmış. Tölegen atına: "Şimdi gerçekten öleceğimiz yere geldik" demiş. At tekrar uçup bir kavak ağacının tepesine çıkmış. Yılan ise zehrini uzak mesafeye saçmaya başlamış. Fakat zehri Tölegen'e ulaçmamış. Kavak

ağacına yaklaşıp saçtığında ona yetmemiş. Bundan sonra Tölegen cadının ellerini onun üzerine atmış. Tam kuyruk sokumuna atıp bölmüş. Bundan sonra Tölegen yere inip kuyruk sokumunu alıp gitmiş. Bundan birkaç gün sonra Tölegen aksakallı, beyaz giysili, beyaz eşeğe binmiş bir ihtiyara rastlamış. Tölegen: "Selamünaleyküm" demiş. O adam: "Aleykümselâm evladım! Kimsin sen?" demiş. O zaman Tölegen: "Oğlu olmayana oğul, kul olmayana kul olacak biriyim" diye cevap vermiş. O zaman ihtiyar: "Evladım sen benim ne oğlum ne de kulum ol. Ben senin kulun olayım" diyerek Tölegen'in peşinden gitmiş. İkisi yolda gelirken yine gök sarıklı, gök çapanlı ve gök eşeğe binmiş bir ihtiyara rastlamışlar. Tölegen: "Selamünaleyküm" diye selam vermiş. İhtiyar: "Aleykümselâm evladım. Sen kimsin?" diye sormuş. Tölegen: Ata ben oğlu olmayana oğul, kulu olmayana kul olacak biriyim" demiş. İhtiyar önceki ihtiyar gibi: "Benim ne oğlum ne de kulum ol, ben senin kulun olayım" diyerek peşinden gitmiş. Şimdi üçü gelirken gri sarıklı, gri çapanlı ve gri eşeği olan bir ihtiyara rastlamışlar. Tölegen ona: "Selamünaleyküm" demiş. O da: "Aleykümselâm evladım. Sen kimsin?" demiş. Tölegen: Ata, ben oğlu olmayana oğul, kulu olmayana kul olacak biriyim" demiş. İhtiyar önceki ihtiyar gibi: "Benim ne oğlum ne de kulum ol, ben kulun olayım" diyerek peşinden gitmiş. Dördü bir gölün eteğine gelip dinlenirken ihtiyarlardan biri: "Evladım doğu tarafından kötü bir ses geliyor" demiş. Meğer ihtiyarlardan biri casus, ikincisi münekkit, üçüncüsü ise hesap uzmanıymış. Casus olanı bunu dedikten sonra delikanlı eyersiz atına binip: "Siz burada kalın!" deyip gitmiş. Birazdan boz bir evin içine girdiğinde padişah kızının bağlı olduğunu görmüş. Tölegen kapıdan girdiğinde kız ona: "Eyvah! Girme, burada ejderha var. Bugün beni yiyecek günüdür. Buralarda birkaç bin ev vardır. Her gün onların birinden yer. Benim babam padişahtı. Ejderha babama "Sen kızını bağlayıp buradan git. Eğer gitmezsen seni de öldürürüm" demiş. Bundan korkup beni bağladıktan sonra gitti" demiş. Birazdan ejderha gelmiş. Ejderha eve girdiğinde Tölegen ona kılıçla vurup ikiye ayırıp onu öldürmüş. Bundan sonra kız: "Anne ve baban senin kaçtığına inanmazlar. Ejderhanın kuyruğunu ve bıyıklarını kesip sana vereyim" diyerek ona kesip vermiş. Bundan sonra kız sevine sevine evine doğru koşmuş. Kızın hatırası için hayır yemeğini vermek için tezek toplayan küçük annesi kızını görüp padişaha koşarak: "Padişahım kızın geliyor!" demiş. Padişah dışarı çıkıp: "Kahrolası kız, beni yok etmek mi istiyor?" diyerek bir ata binip kızının önüne gelerek:

“Evladım geri git. Yoksa beni yok etmek mi istiyorsun?” diyerek onu kovmaya başlamış. Bundan sonra kız: “Baba ben ejderhayı öldürdüm!” demiş. Babası ona inanmamış. Kız: “Baba bana inanmayacaksın diye onun kuyruğunu ve bıyığını da kesip getirdim” diye onları göstermiş. Babası onları gördükten sonra inanıp: “Kızım onu kim öldürdü?” diye sormuş. Kızı: “Baba bir delikanlı gelip onu kılıçla öldürdü” demiş. Padişah çok sevinince halkı çağırıp toy yapmış. Halk toplandıktan sonra padişah hizmetçisine: “Bozkırda insanları görürsen çağır toyuma” demiş. Hizmetçi: “Bir gölün eteğinde üç adamı gördüm. Onları çağırıp geleyim” diye gittiğinde gördüğü üç adam dört adam olmuş. Bundan sonra bu dört adamı çağırıp padişaha getirmiş. Padişahın kızı onları gördüğünde ortadaki Tölegen’i elinden tutmuş. O zaman padişah Tölegen’e kızını almasını söylemiş. Tölegen: “Ben onu almayacağım. Onu yanımdaki arkadaşlarıma versen razı olurum” demiş. Bundan sonra casus olan arkadaşına kızı vermiş. Böylece o kızı alıp kendi yoluyla gitmiş. Şimdi üçü yola devam ederken bir denizden geçemediği için ağlayan birkaç insanı görmüşler. Tölegen o insanları dövüp gemiye bindirmiş. Denizin ortasına geldiğinde gemi biraz kıvrılmaya başlamış. O zaman Tölegen küçük parmağını suya batırınca parmağına bir yüzük ilinmiş. Onu alıp cebine koymuş. O insanları diğer tarafa getirdiğinde iki insanın bulunduğu bir gemiyi daha görmüş. Bir gemiyi alıp geçerken gemi tekrar yana batmış. Tölegen tekrar elini suya batırdığında tekrar bir altın yüzük ilinmiş. Son gemiyi geçirirken gemi tekrar kıvrılmış. Bundan sonra Tölegen bütün elini suya batırmış. Batırdığında eline lastik bir ayakkabı ilinmiş…

Onu alıp gittiğinde bir yerden bir dumanın çıktığını görmüş. Bir zaman gördüğü o eğri dumana yaklaşmış. Geldiği zaman bir evi görmüş. Tölegen: “Evde kim var?” diye sormuş. Kapıdan bir kadın bakıp: “Biz varız” demiş. Tölegen: “Ey anne size gelip bir çorba içebilir miyiz?” diye sormuş. Kadın: “Evlatlarım tabii ki girin” diye çağırmış. Tölegen arkadaşlarıyla eve girdiğinde kadının üç kızı olduğunu görmüşler. Üçü de kıkır kıkır gülmeye başlamışlar. Kadın: “Cadı kızlar neden gülüyorsunuz? Küçük kız sen neden gülüyorsun?” diye sormuş. Küçük kız kalkıp: “Ben Tölegen’in benim küçük parmağımdaki yüzüğünü aldığına gülüyorum” demiş. Kadın: “Ortanca kız sen neden gülüyorsun?” diye sormuş. Kız: “Bu Tölegen’in benim elimden altın yüzüğümü aldığına gülüyorum” demiş. O zaman kadın büyük olana: “Kız sen neden gülüyorsun?” demiş. Büyük kız: “Ben Tölegen’in heybetiyle onu korkutarak lastik ayakkabımı aldırdığıma

gülüyorum" demiş. Tölegen utanıp kadının yaptığı yemeğini yiyip bitirdikten sonra dışarı çıkmış. Birkaç gün yol yürüdükten sonra bir yere uğrayıp yemek yemeye karar vermişler. Tölegen atından inip "bu nasıl oldu" diye büyük bir taşın üzerine çıkıp ağladığında uyuyakalmış. Rüyasında Nazipa gelip ona görünmüş. Nazipa: "Tölegen, ben bu taşın içindeyim. Dışarı kapıya bir tay olup vurduğun zaman kapı açılır. İçinde bir başka kapı görünecek. Onu uzaktan ak keçi olup boynuzlarsan o açılır. Bundan sonra bir kapı olacak. Onu kendi ellerinle çekersen ben kendim açarım" diyerek gitmiş. Bundan sonra Tölegen kalkıp Nazipa'nın söylediğini yapmış. Evine girip selam verip öpüşmüşler. Birkaç ay orada kalmış. Bundan sonra Tölegen Nazipa'ya: "Ben evde yatmaktansa ava çıkayım" demiş. Nazipa buna tamam demiş. Tölegen ava gitmiş. Yaşlı bir kadın onun peşini bırakmamış. O kadın: "Tölegen ben senin annen değil miyim" diye iki-üç gün peşini bırakmamış. Bundan sonra Tölegen o kadını evine getirmiş. Nazipa ağlayıp evin kapısını açmak istememiş. Tölegen: "Aç kapıyı, lanet olsun! Benim annem geldiğinde kapıyı neden açmıyorsun?" diye bağırmış. Bundan sonra Nazipa kapıyı açmış. O kadın bir cadıymış. Bir padişah ona "Tölegen'in karısını getir. Ondan sonra her istediğini alabilirsin" diye göndermiş. Bundan sonra o kadın birkaç ay evde kalıp geline: "Evladım çocuğun canının nerede olduğunu sor" demiş. Nazipa gidip Tölegen'e onun canının nerede olduğunu sormuş. O zaman Tölegen: "Benim canım "ot-ot" denirse ölecektir" demiş. Kadın bunu duyduktan sonra bir ay boyunca "ot-ot" diye tekrarlamış. Fakat Tölegen ölmemiş. Geline tekrar git sor demiş. Gelin tekrar gidip sormuş. Tölegen: "Eğer "Su-su" dersen öleceğim" demiş. Nazipa, annesine gelip: "Çocuğunun canı suymuş. "Su-su" derseniz ölecekmiş" demiş. Bunu duyup kadın bir ay kadar "su-su" demeye başlamış. Fakat Tölegen ölmemiş. Bundan sonra tekrar Nazipaya "Git tekrar sor" demiş. Nazipa tekrar gidip sormuş. Tölegen: "Beni öldürmek istiyormuşsun. Benim canım oradaki sarı kumaştır. Onu gidip suya koyarsan öleceğim" demiş. Nazipa kadına gidip anlatmış. Yaşlı kadın kumaşı alıp suya atmış. Tölegen olduğu yerde ölmüş. Kadın ve Nazipa ağlayıp birkaç gün çıkmadan evde kalmışlar. Bundan sonra kadın: "Evladım, o gölün eteğine gidip biraz dinlenelim" demiş. Nazipa tamam deyip gölün eteğine gidip dinlenmişler. Bir zaman kadın bir geminin içinden Nazipa'ya bir elma uzatmış. Nazipa onu yiyip bitirdikten sonra: "Anne bir daha versene!" demiş. Bir daha vermiş. Onu bitirdikten sonra "Bir daha ver" demiş. O zaman

kadın: “Kendin gidip al!” demiş. Nazipa gemiye girip elmayı aldığında kadın onu kapatıp padişaha götürmüş.

Tölegen’in eski arkadaşları gelip onun evine girdiğinde Tölegen’in ölmüş olduğunu görmüşler. Çok ağlayıp o gölün eteğine gelmişler. Oturdukları zaman sarı çizgili bir yayın balığı görmüşler. O zaman onlar: “Ey sarı çizgili yayın balığı suda neyi gördün?” diye sormuşlar. O zaman balık: “Suda sarı bir kumaş gördüm” demiş. İki adam: “Nerede gördün?” diye suya yaklaşmışlar. Yayın balığı onlara yeri göstermiş. İkisi o kumaşı alıp Tölegen’in yüzüne yırtıp saçmışlar. O zaman Tölegen: “Herhalde uyuyakaldım” diyerek kalkmış. Bundan sonra Tölegen o gölün eteğine gelmiş. Bir zaman elinde bir ibrik tutan çocuk gelmiş. Tölegen o çocuğa: “Sen bu yüzüğü ibriğin içine koy. İçine koyup padişahın küçük karısına götür” demiş. O çocuk yüzüğü Nazipa’ya götürmüş. Nazipa o yerde alev olup evden uçup Tölegen’e gelmiş. Tölegen Nazipa’yı alıp köyüne dönmüş. İki arkadaşına padişahın kızlarını bulup vermiş. Kendisi birkaç gün yürüyüp köyüne ulaşmış. Anne ve babası sevinip düğün yapmışlar. Böylece Tölegen ve Nazipa muradına ermişler.

36. ÜÇ BURUN

Eski zamanlarda bir zengin varmış. O, o bölgedeki en zengin, durumu en iyi olan, bir adammış. Her şeyi varmış; fakat çocukları yokmuş. Sadece kendisi ve karısı varmış. Yine çocuk hasreti çektikleri bir gün bir oğlanları olmuş. Zengin sevinip etraftaki bütün halkı çağırıp toy yapmış. Otuz gün oyun, kırk gün toy sürmüş. Yakın dostlarına hediyeleri vermiş. Böylece yıllar geçmiş. Oğlan büyüyüp delikanlı olmuş. Zenginin hanımı vefat etmiş. Ev bark sahipsiz kaldıktan sonra zengin adam çocuğuna bir eş bulmaya karar verip etraftan kız aramaya başlamış. Fakat onun beğeneceği, güzel kızlara rastlamamış. Sonunda komşu ülkedeki bir zenginin kızını istemiş. Damat kayın tarafına gidip çeyize bakıp beğendikten sonra memleketine dönmüş. Başlık parası olarak atları, koyunları göndermeye başlamış.

Damadın kayın tarafına gitme zamanı da yaklaşmış. Bu arada zengin adam vefat etmiş ve delikanlının yola çıkması ertelenmiş. Sahipsiz kalan evi koruyup burada kalamamış. Kalınlığını getirmek için yanına bir delikanlıyı alıp kayın tarafına gitmiş.

Yengeler ve baldızları: "Damat geldi! Damat geldi!" diyerek onu karşılamışlar. Damadın arkadaşı olup biteni anlatıp çok fazla kalamayacaklarını söylemiş. Dünürler buna karşı çıkmamışlar. Uzun süredir üzüntülü olan damat, yenge ve baldızlarla oynayarak biraz eğlenmiş. Baldızlar ona çok sayıda kaspak (süt kaynatırken kabın dibine yapışan tortu) yapmışlar. Hayatında şarkı söyleyip masal anlatmayan damada şarkılar söyletmişler. Arkadaşının öğrettiği şarkıyı söyleyeyim diye öküzün sesi gibi kalın sesiyle bağırdığı zaman yengeleri gülüp alay ederek damadı çok utandırmışlar.

Gitme zamanı yaklaştığında kayın ağaları onu çağırmaya başlamışlar. Yarın kalınlık oynatırız dedikleri gün küçük yengesi evine çağırmış. Damat arkadaşıyla, ata anası, nişanlısı, baldızı herkes otağa gelmiş. Oynayıp içki içtikten sonra eti getirmişler. Misafirlerde bıçak olmadığı ve evde sadece bir bıçak olduğundan büyük evden bıçak getirmek için küçük baldızı gitmiş. Et kesilip bitmiş. Kız halen gelmemiş. Şimdi de kızı beklemeden eti yemeye başlamaya karar vermişler. Baybişe "Geldikten sonra yer" diyerek eti yemeye başlamışlar.

Kız koşup büyük eve girdiğinde bir ses duymuş. Kapıdan girmeden dinlemiş. Çok korkunç sözler söyleniyormuş. Kız kim olduğunu anlamak için gizli bir yerden belli etmeden baktığında üç adamın oturduğunu görmüş. Biri törde (evin en değerli yeri,

başköşe, tör), diğerleri ise iki yanda eşiğe doğru oturmuşlar. Burunları ise muhteşemmiş. Üçünün burnu ateş başında birbirine dokunuyormuş. Bir harikaymış! Bunu gördüğünde kızın içi titremeye başlamış. Fakat kendini engelleyip, ne olursa olsun sözlerini dinleyip kim olduklarını öğreneyim diyerek gizli yerden dinlemeye devam etmiş. Konuşmaları gerçekten çok korkunçmuş. Enişteşinin başı beladaymış. Nereden geldiği belirsiz, dost değil düşman olan biriymiş. Kız konuşmanın başını duyamadığına üzülmüş. Onun duyduğu bunlarmış: "Damat kızı alıp götürdüğünde ben onun yolunda janat (postu değerli, yumuşak tüylü, kahverengi ve sarı renkli olan av hayvanı) işik (içi hayvan derisinden, dışı ise kumaştan yapılan bir tür dış giyim) olarak yerde yatayım. Damat gelip atından inip beni giyer. O zaman ben onun omuzlarına basıp öldüreyim".

"Damat dünürlerin evinden çıkıp karnı acıktığında altın tabaktaki yemek olacağım. O zaman o beni yer. Ben onun midesine girip içini delerek öldüreyim."

"Damadın hayatında görüp binmediği, üzerimde altın eyer takımı var; bir yorga olup önünden çıkayım. Damat da beni görüp nasıl binmezlik eder. Ben o zaman onu uzak bir yere götürüp öldüreyim"

Kızın duyduğu buymuş. Bunu söyleyip bitirdikten sonra üç burun yok olmuş. Kız onların ne olduğunu bilememiş. Kız çok korkup ne yapacağını bilememiş. Enişteşini acaba nasıl kurtarabileceğini düşünmüş; fakat o anda onu nasıl kurtaracağını da bulamamış. Fakat kurtarmak fikri başından, yüreğinden çıkmamış.

"Canım neden burada duruyorsun?" diyen yengesinin sözü onu kendine getirmiş. Kız: "Ocak sönmüş. Ev karanlık olduğundan girmeye korkuyorum. Bıçaksız dönmeye enişteşemden utanıyorum" demiş. O zaman yengesi: "Neden utanıyorsun. Gidelim yemek yiyeceksin. Ben söylemeyeceğim, sen de başka bir işle uğraştığını söyle" diyerek onu eve götürmüş. Kızın görüp duyduğunu adam bilmemiş. Toy sona ermiş. Damadı göndermeye ve babasının cenazesine gitmeye dünürler de hazırlanmış. Annesi kızına: "Canım sen biz dönünceye kadar eve bakadur. Biz geldikten sonra sen de gidersin" demiş. Kız korkup: "Abla ben enişteşemle gitmek istiyorum. Birlikte gidip teyzemin yanında olayım" demiş. Kızın teyzesi: "Benimle birlikte gitsin. İzin ver abla" demiş. Nişanlı kızının istediğini yapmış. Annesi alıp götürmüş. Yola koyulduğu zaman kız ağabeyinin semserini (bir tür kılıç, Acem kılıcı) alıp saklamış. Kız enişteşiyle beraber binek ata binmişler. Bir zaman yolun kenarında janattan yapılmış bir işik

görmüş. Damat: "Baldızım benim işik'imi sen giy. Ben bunu giyerim" demiş. Kız: "Enişte ben onu getireyim" diyerek attan inip onu kılıçla parçalayıp ata binmiş. Damat içinden "Eyvah bu kız işik'i bana vermek istemedi. Onu neden parçalamış acaba?" diyerek kızdan nefret etmeye başlamış. Damat: "Baldızım onu neden parçaladın? Giymek gerekiyordu!" demiş. Kız: "Üzerinizde bir işik var. Yoldaki giyimi giymek ayıp değil mi? Siz utanmasanız ben utandım" diye cevap vermiş. Damat kızı beğenmemiş. Ata-anasından utandığından hiçbir şey diyememiş. Tekrar yola devam etmiş. Damadın karnını yarıp geldiğinde yolda bir taşın üzerinde altın tabağın içindeki yemeği görmüş. Kız tekrar attan inip: "Yerseniz getireyim" diyerek yemeği yere atıp ayakla ezmiş. Damat içinden tekrar kızmış: "Bir suya yetişinceye kadar bunu yiyebildik. Neden attın onu?" demiş. Kız: "Sokakta kalan yemeği sizin gibi değerli biri yerse ayıp değil mi enişteciğim? Hiç de utanmıyorsunuz!" demiş. Damat: "Seninle meselem yok" diyerek içinden kızmış. Damadın atı yorulduğu için yürüyüşünü biraz yavaşlatmış. Tam o sırada önünden altın eyerli bir yorga çıkagelmiş. Damat çok sevinip atı durdurmaya çalıştığında yorga durakalmış. Kız eniştesinden önce davranıp beyaz hançerini gök sırtına salıp tartmış. Yorga düşüvermiş. Damat çok kızdı. İçinden "Bu kız dostum değil düşmanımdır" demiş. Kız: "Enişteciim siz buna kızmayın. Bence yolda birinin atına binmek sizin için ayıptır" demiş. Damat: "O zaman o atı neden öldürdün?" diye sormuş. Kız: "Biri onu sizin altınızda görürse, onun ölmesi daha iyidir. Bu yüzden öldürdüm onu" demiş. Damat: "Tamam, bana bir atı yakıştırmadın. O zaman arkada kalanları bekleyelim" diyerek attan inip hiç konuşmadan beklemeye başlamışlar. Dünürler kızı damat evine getirdikten birkaç gün sonra evlerine dönmüşler. Baldız ise eniştesinin evinde kalmış. Teyzesini yalnız bırakmak istememiş. Fakat eniştesi onun baht getirmediğine göre onun tabanını kesip köle yapıp koyunlara bakmaya salmış. Günleri yaz-kış koyunlara bakmakla zor geçmiş. Olan olayları duyan teyzesi de ona "düşman" diyerek küçük kardeşine hiç acımamış, bir de kocasının dediklerini kabul etmiş. Kız koyunlara bakarak ip eğirmiş, iki-üç yılda eğirdiği ipleri toplayıp şehre gidip gelen bir tüccara ipleri vererek: "Pazardan bana elbise, bir beyaz, bir gök (kutsal) taş getir" demiş. Kendisi koyun bakmaya devam etmiş. Çok defa dayak da yemiş. Fakat her şeye dayanmış. Sonunda tüccar gelip: "Taş pahalıymış. Elbise almaya paran yetmedi" diyerek iki taşı vermiş. Günlerden bir gün kız köy halkın toplayıp beyaz bir serkenin

(beş-altı yaşlarında ve kısırlaştırılmış olan erkek keçi) iki boynuzuna şehirden getirilmiş iki taşı bağlayıp çoğunun önüne çıkarak eniştesinin kayın tarafına gittiğinde misafirde oturup büyük eve bıçak getirmek için gidip üç burunlu devi gördüğünü, onların konuştuklarını duyduğunu, yolda işik'i parçaladığı, yemeği ezdiği, atı da öldürmesinin sebeplerini anlatmış. Kız: "Söylediğimin gerçek olduğuna bu iki beyaz ve gök taş şahittir. Eğer söylediklerim gerçekse şimdi bu beyaz serke yarılıp ölür" diyerek sözünü bitirmiş. O anda beyaz serke yarılıp ölmüş. Halk onun söylediklerini gerçek olduğuna inanmış. Çoğu kişi kızın eniştesini suçlamış, kızı giydirmişler. Hiç suçu olmayan kız eniştesinden hakkını alıp muradına ermiş. Eniştesi suçunu halk önünde kabul edip baldızına bakmaya karar vermiş.

37. ÜÇ KAYGILI ADAM

Eski bir zamanda bir padişah varmış. Günlerden bir gün o padişah ava çıkıp yolda giderken üç adamın balçığın içinde devrildiğini görmüş. Padişah onların yaptıklarına şaşırıp hayat hikâyelerini sormaya başlamış. Onların biri padişaha: "Ben zengin bir adamın oğluydum. Hem de halkın içinde en yakışıklıydım. Bir şehre ticaret yapmaya gittim. Şehir halkı benim güzelliğime şaşırdı: "Bağdat şehri padişahının güzel bir kızı vardır. Tam o kıza uygun bir delikanlıdır" dedi. O zaman halkın anlattığı padişahın kızına âşık olup onu aramaya karar verdim. Babama "Ben âşık oldum" dedim. "Bağdat şehrinde güzel bir kız varmış, bana izin verirseniz oldu" dedim. Bundan sonra "gitme" dese de "Ben o kızı bulurum" diyerek babamın sözünü dinlemeyip o kızı aramaya gittim. Yanıma yüz altın para ve iki torba yemek alıp gitmeye hazırdım. Bu ara babam bana üç şeyi nasihat etti:

Birincisi: "Yolunda çok su görürsen iki defa namaz kılıp geç";

İkincisi: "Büyüklere saygı göster";

Üçüncüsü: "Büyük bir ağacın gölgesinde uzanma" demiş.

Babamın bu üç öğüdünü her zaman aklımda tuttum. Günlerden bir gün geniş bir nehre rastladım. Babamın dediği gibi suda abdest alıp iki kez namaz kılıp sudan geçerken nehrin suyu dalgalanmaya başladı. Suyun içinden büyük bir yayın balığı çıktı. Beni yutamayıp kıyıda yatmaya devam etti. Babamın, büyüklere saygı göster dediği bu olabilir diye düşünüp ona bir torba ekmeğimi verdim. Yiyip bitirdi. Üzerine su döktüm ve çamurları temizledim. Bundan sonra yayın balığı suya girdi. Bundan sonra bu yerde yayın balığı var diye biraz aşağıdan gidip nehri geçtim. O zaman gündüz çok sıcak oldu ve ben büyük gölgeli bir ağaç gördüm. Onun gölgesine gidip uzandım. Uyumaya başladığım sırada gördüm ki gökten bana doğru bir şey yaklaşıyordu. Ondan çok korkup kaçtım oradan. Oradan uzaklaşırken karşıma aksakallı bir ihtiyar çıktı. O ihtiyar bana: "Evladım, neden böyle korkup kaçıyorsun?" diye sordu. Ben de gördüklerimi anlattım ona.

Gidip o ağacın yanına geldik. Gökten düşen yüz kulaç boyunda bir ejderha idi. O ejderha ikiye bölünmüş yatıyordu. Buna çok şaşırdık. Bundan sonra ihtiyar ile arkadaş olup güzel kızın oturduğu Bağdat şehrine geldik.

İkimiz biri baba, diğeri çocuk olarak her gün kazandığımız ekmeği bölüşüp yerdik. Bağdat şehrine geldiğimizde benim getirdiğim yüz altından ellisine bir dükkân satın aldık, diğer elli altınla ticaret yapmaya başladık. Fakat bizimle kimse ticaret yapmadı, bu yüzden çok kötü duruma düştük.

Bir zaman sonra güzel kızın babası padişah, atama kızıp atamı başka bir yere kovmak istediği için gelip "İhtiyar neredesin?" diye bağırdı. Atam: "Padişahım eve girip ekmeğimizden bir lokma tadın" dedi. Padişah attan inip eve girdi. Atam ona bir kâse çay ve bir lokma ekmeği verip konuşmaya başladı. Padişah ekmeği yiyip, çayını içip bitirdikten sonra atama: "Ne zamandan beri buradayım?" diye sordu. Atam: "İki gündür buradasınız" diye cevap verdi. Padişah: "Nasıl yani, iki gün mü geçti? Ben ekmeğimi, çayımı ancak şimdi yiyip bitirdim" diye şaşırdı ve evine döndü.

Evine geldiğinde vezirleri ona: "İki gündür nerelerdesiniz?" diye sormuşlar. O zaman padişah çok kızıp atamı öldürmek için ata binip geldi. Atama: "İhtiyar neredesin?" dedi. Atam: "Evet, padişahım" diyerek onun karşılamaya çıkıp: "Padişahım, şimdi evde yemek var, girin tadın" dedi. Padişah attan inip eve girdi. Daha önce olduğu gibi atam ona bir kâse çay, bir lokma ekmek verdi ve padişah onu içip yerken atam hikâyeler anlattı. Çayı içip ekmeği yiyip bitirdikten sonra padişah atama: "Kaç günden beri buradayım?" diye sordu. O zaman atam: "Sekiz gündür buradasınız" dedi ve ikisi bu arada kavga etmeye başladı. Atam: "Siz geleli sekiz gün olduğu doğruysa siz kızınızı benim oğluma vereceksiniz. Eğer sekiz gün değilse benim başımı kesip bütün servetimi yok edebilirsiniz!" dedi. Padişah bunu kabul etti.

Eve geldiğinde vezirleri ve karı-çocuklarının ağladığını gördü. Onlar padişahın sekiz gündür evde olmamasına ağlıyordu. O zaman padişah atamın yaptığını kabul edip: "İhtiyarın çocuğunu getirin, kızımı alsın. Kızımı ona vereceğim" dedi. Bundan sonra güzel kızını ve benim için yeni bir otağ yaptırdı. Atam bana: "Güzel kızla yattığında çıplak yatma!" dedi. Atamın sözünü kabul edip kızın yanına yatmadım. O zaman kız bana: "Neden yanıma yatmıyorsunuz?" diye sordu. Ben de kıza: "Siz hastasınız. Benim kız kardeşimin bohçasında at başı kadar altın vardı. Sizin bohçanızda ne var?" dedim. Kız, çocuğa kızıp bohçasını toplamaya başladı. İçinden ejderha çıktı. O çıktığı zaman atam tenha bir yerde saklanıyordu. Atam çıkıp ejderhayı öldürdü.

Ertesi gün halk padişaha "kızının kocasının sağ kaldığı" hakkında müjdeli haber getirdi. O zaman padişah halkı toplayıp düğün yaptı. Kırk gün sonra düğün bitti. Kızı tekrar otağa getirdi. Ben henüz onunla yatmamıştım. Kız uyumak için gittiği zaman evin tepesinden yüz kulaç boyu kadar ejderha iniyordu. Onu görünce korkup kaçmaya başladım. Kaçtığımda kapı önünde iki öküz yatıyordu. Ben eve kaçtım. Gördüğümü anlattım. Atam bu feci olayın olduğu yere geldi. Gördük. Ejderha ikiye bölünmüş. İki öküz ise yoktu. Bundan sonra padişah kırk deveye altın koyup kızını verdi ve bizim dükkânımızın malı kırk deve oldu. Böylece seksen deve yük olup eve doğru gittik. Günlerden bir gün bir yere geldik. Atam bana: "Bu yeri tanıyor musun?" dedi. Ben tanımadığımı söyledim. Atam: "Senin tanımadığın bu yer bizim buluştuğumuz zaman senin gölgede yattığın ağaçtır. Evladım, şimdi burada yolumuz ayrılıyor. Senin başka, benim de başka ilim var. Daha önce anlaştığımız gibi kazandığımız her ekmeği bölüştük. Şimdi de bu seksen deveyi ve bu kızı bölüşelim" dedi. O zaman ben atama: "Bütün yüklü develeri siz alın" dedim. Bunu atam kabul etmedi. Bütün malımızı ve sonunda da kızı tam ortasından böldü. Ben bunu görünce kendimden geçtim ve o yerde bayıldım. Bir zaman sonra kendime geldiğimde atam kızın memesine su koyup tutuyordu. Ben bunu görüp daha kötü oldum. Bir zaman sonra yine gözümü açıp baktığımda ölmüş kızımız dirilmiş. Ondan sonra atam bana: "Kalk oğlum" diyerek beni oturttu. Sonra atam: "Evladım bana hiçbir şey gerekmiyor. Her şeyi sana bırakıyorum. Sen en başta kızı aramaya gittiğinde büyük bir nehrin başında iki kez namaz kıldın. O anda su dalgalandı. Orada yatan yayan balığı ben idim. Sen beni görünce saygı gösterip ekmek verdin ve üzerime suyu saçıp beni yıkadın. O zaman Allah'a, bu zavallı, kızı arıyor ben ona arkadaş olayım diye yalvardım. Allah'tan izin alıp senin arkadaşın oldum. Şimdi kız hakkında konuşayım. Bu kızın kocası ejderhaydı. Sen kızı aramaya çıkıp bu ağacın gölgesinde yattığında gökten inen ejderha bu kızın atasıydı. Gökten seni öldürmek için indiğinde onu ikiye bölüp öldürdüm. Kızın bohçasından çıkan ejderha ise onun kocasıydı. Evin tepesinden inen ejderha ise onun kaynanasıydı. Hepsini de ben öldürdüm. Bu kızın daha önceki kocalarının ölmelerinin sebebi o ejderhanın zehrinin yayılmasındandı. Şimdi memesine su akıtıp onu temizledim. Evladım, şimdi onunla çıplak yatabilirsin" dedi. Ben ona inanmadım. O zaman beni nehirden geçirip bana "Hoşça kal" diyerek yayan balık olup suya daldı.

Böylece köyüme sağ salim döndüm. Köyüme döndükten bir ay sonra karım öldü. O öldükten sonra ne olacağım, bundan sonra ben öleyim diye çıplak olarak balçıkta devrilmemim sebebi buydu" diye anlatmış.

İkinci çıplak adamın cevabı: "Padişahım, ben de bir zenginin oğluydum. Bir grup adam toplanıp bir şehre ticaret yapmaya gittik. Ben onlara kervanbaşı oldum. Günlerden bir gün sayımız kırk kişi oldu. Kırk bir eşkıya gelip bizi soydu. Bizi koyunlar gibi sıra sıra dizdiler. Ben biçare sıranın en sonundaydım. O eşkıyalara: "Ben zengin bir adamın çocuğuyum. Sizlere ne yapabilirim ki, beni rahat bırakın" diye yalvardım. Bu yüzden Tanrı bana yardım edip eşkıyalar beni rahat bıraktılar. Diğer arkadaşlarımın başlarını kesip öldürdüler.

Zavallı ben günlerce, aylarca aç kalıp gezerken bir gün bir şehre geldim. Beni bir ihtiyar sordu. Ben ihtiyara olup bitenleri anlattım. O ihtiyar bana: "Sen benim çocuğum olur musun?" dedi. Ben de "tamam" dedim.

Bundan sonra bana yemek verip doyurdu. Evine getirip beni çocuğu yaptı. O benim kirvem oldu. O ihtiyarın benden başka oğlu yoktu. İyi bir kızı vardı. Günlerden bir gün atam çay içip bana: "Gidip evden şeker getirir misin" dedi ve ben eve gidip: "Anne şeker ver" dedim. Annem bana şeker verip elimden tutup: "Ben seni beğendim. Benimle kal" dedi. Ben ona: "Anne bu yaptığın kötü bir şey" dedim. Fakat annem beni dinlemek istemedi. Ben eteğimi çektiğimde annem yere düşüp kapının eşiğine çarparak ağzın yardı. Ben atama şekeri verdiğimde arkamdan anam girdi. O atama: "Birinin çocuğunu kendi çocuğun kıldın ve o da benimle ol diye beni tehdit ediyor" dedi. Atam onun bu sözüne hiçbir şey demese de ekmeği pişiren adama "Yarın bir adamı göndereceğim. Onun halini sormadan onu ocağa kapatın" dedi. Benim ondan haberim yoktu. Atam bana sabah: "Ekmekçiye git ekmek getir" dedi. Ben de zavallı gittim. Ben oraya giderken bir evin kapısını açtım ve içinde bir ihtiyarın yemek pişirdiğini gördüm. O bana: "Gel evladım, kudayı tamak (merhumun adına verilen yemek) idi. Ondan bir lokma tat" dedi. Ben o yemeğe bakakaldım.

O zaman annem benim öldüğümü görmek için arkamdan gitti. Ekmekçi atamın sözünü hatırlayıp onu fırına soktu. Bunu görüp ben eve döndüm ve atama anlattım. O zaman atam aklından geçerken onun hoca olan kızı ona: "Ata, annemin yaptığı kara işti" dedi. O zaman atam yerinden kalkıp bana razı oldu. Kızını bana verdi. Atıyla kendi

şehrime getirdi beni. Geldiğim zaman o hoca olan karım öldü. Onu düşünüp gelirken bu çıplak adamı gördüm. Ben de öleyim diye çamurun içindeyim. Üçüncü çıplağın durumunu bilmiyorum. Kendisi anlatır" demiş.

Üçüncü çıplak adam: "Padişahım ben Gökçe şair adlı dombıra çalan bir ozanım. Benim dombıramı dinlemeyen yoktu, sadece bir karga dinlemezdi. Günlerden bir gün bütün kargalar tepemde gülüyorlardı. O zaman ben dombıramı çalmaya başladığımda bütün kargalar bana doğru gelip ayaklarıyla beni tuttular. Bana: "Gözlerini kapat!" dediler. Gözlerimi kapattım.

Onlar beni uçurup aldı. O kargalar perinin kızlarıydı. Kızların biri padişahın kızıydı ve onun otuz dokuz yaveri vardı. Ben zavallı otuz dokuzuyla dost oldum. Bir gün padişahın kızına: "Sizinle de dost olalım" dedim. Kız: "Eğer üç gün, üç gece uyumadan sabaha kadar oturabilirsen seninle dost, hatta eşin olurum" dedi. Bundan sonra üç gün, üç gece uyumamaya karar verdim. O zaman üç günün sonu geldi diyerek uyuyakaldım. Bir zaman uyandığımda ne kadar uyuduğumu bilemedim. Etrafa baktığımda ne karga ne kız kimse yoktu. Beni bir boklu kızağa getirmişler.

Nerede olduğumu bilemiyordum. Yaptığıma pişman olup "Padişahın kızıyla ne işim vardı, sanki dünyada başka kız yoktur" diye düşündüm.

Bundan sonra ölsem daha iyi olur diye yolda gelirken bu iki çıplak adamın çamurda devrildiğini gördüm. Bunları görüp ben de öleyim diye yattım" diye cevap vermiş.

Bu gariplerin başına gelen olayları dinledikten sonra padişah: "Üçünüzün de kadın aradığını anladım" dedi ve üçüne üç kadın, üç at verip üzerine giyim giydirip göndermiş.

38. ZAMANSIZ FELAKET

Eski zamanda bir ihtiyar varmış. O ihtiyarın dokuz oğlu, oğullarının ise dokuz karısı varmış. Günlerden bir gün ihtiyar, çocuklarını toplayıp: "Ey, çocuklarım. Buradaki hayvanlar, bütün eşyalar iyi olup sizin canınız rahat, övünüyorsunuz. Bu yıl ben öleceğim. Ben öldükten sonra kış gelecek. Çok soğuk olacak, ayazın burnu deleceği kadar soğuk günler gelecek. O zaman sizler bu malı mülkü tutamazsınız. Bu yüzden ben öldükten sonra şehre gidin. Çünkü kış mevsimi çok soğuk geçecek, kıtlık olacak. O kıtlıktan hayvan kırılır. Sizler benim dediğimi yapın. Yemeye, giyime yeterince hayvan alıp diğerlerini sattıktan sonra kış gelmeden benim memleketime gidin" demiş. Çocukları "tamam" diye söz vermişler. Çocuklarına bakarak ihtiyar: "Evlatlarım, benim dediğimi yapın. Bu yoldan memleketime gidersiniz. O yolda kalın iğdeye rastlarsınız. Eğer o iğdeye öğle zamanında ulaşır ya da gece vakti denk gelirseniz onun yanında kalmayıp geçip gidin. O iğdede benim eski düşmanım vardır" diyerek ihtiyar, çocuklarına yol gösterip her şeyi anlatmış. Çocukları: "Tamam baba, yaparız" demişler.

Günlerden bir gün sonbahara yakın zamanda ihtiyarın çocukları koyunları güttüğü bir sırada ihtiyar ölmüş. İhtiyar öldükten sonra çocukları kendilerine yeterince hayvan bırakıp diğerlerini satmışlar. Onlar bir gün aralarında konuşup: "Ey, kardeşler, babamızın dediğini yapıp memleketine gidelim" diyerek babalarının memleketine taşınmışlar. O günlerde bunlar dokuz oğul, dokuz gelinmiş. Babasının anlattığı iğdeye rastlamışlar. Güneş battığında onlar o iğdenin yanında gecelemişler. Biri kalkıp: "Ey kardeşlerim, bu yerde kalmamalıyız. Babamız dedi ki burada düşmanı var, bize kötü olur" demiş. O zaman diğerleri: "Güneş battığında nereye gideceğiz ki. Hem de babamız evliyaysa neden öldü?" demişler. O yerde gecelemişler. Yatıklarında bir gök keçi gelmiş. O keçiyi keseriz diye yakalamışlar. Biri memesini tutup: "Ey kova getirin, sağarız. Sütü çokmuş" demiş. Kadınlar gelip sağdığında on sekiz kova süt çıkmış. Onlar: "Bu iyi bir keçiymiş. Onu kesmek yerine konduğumuz yerde sağalım daha iyi olur" diyip yatmışlar.

Tan ağardığında bir bakmışlar bir kardeşi karısıyla yok olmuş. Fakat onlar kötü bir şey düşünmemişler. Onlar: "Bu ikisi eski yurdumuzdan taşınırken isteksiz gelmişlerdi buraya. Tekrar geri dönmüş olabilirler. Dönerse dönsünler!" demişler. Ertesi gün bir yerde gecelemişler. Keçiyi sağdığında öncekinden iki kova az vermiş. Ertesi

sabah kalktığında kardeşlerden biri karısı ve atlarıyla yok olmuş. Onlar hiçbir şeyden korkmayıp yollarına devam etmişler. Böylece altı kardeş ve altı gelin kalmış. En küçüğü tekrar: "Ey kardeşler, babamız iğdede gecelemeyin diye çok söyledi. Fakat biz geceledik. Şimdi bu iğdenin belasına yakalandık. Bundan başka bela yok. Bizi yol boyunca yok eden odur. Bütün gece nöbet tutalım. Bundan kurtulmayınca iyilik olmaz" deyip diğerleri "tamam" demişler. O gece biri nöbet tutup gece yarısında diğerini uyandırıp: "Şimdi sen nöbet tut. Benim uykum geldi" demiş. "Tamam" diyerek biri nöbet tutup tan ağardığı zaman uyuyakalmış. O zaman küçüğü gözünü açtığında bir ağabeyinin karısıyla ve atlarıyla yok olduğunu görmüş. Bir bakmış keçi atının sol baldırını yiyormuş. O ağabeyini uyandırıp "Keçiyi tutup keselim" diye kaçarken keçi bir pazara kaçarak yaklaşırken güzel bir kıza dönüşmüş. İki delikanlı onu yakaladıkları zaman halk "Bu da ne?" diye sormaya başlamış. Delikanlılar olup biteni anlatmışlar. Halk "Yalandır. Bu bir kız, keçi falan değil" diye iki delikanlıyı ve kızı alarak padişaha götürmüşler.

Padişah kızı beğenip onunla evlenmiş. İki delikanlıyı ise kovmuş. İkisi dönüp herkesle birlikte o şehre yakın bir yerde kalmışlar. Günlerden bir gün ikisinin karıları başka biriyle kaçıp iki delikanlı bekâr kalmış ve çok zarara uğramışlar.

Bundan sonra padişahın karısı hastalanmış. Ne kadar çok doktor çağırıp baktırsa da hastalığının ne olduğunu bulamamışlar. Günlerden bir gün padişah: "Ey karıcığım sana ne oldu?" diye sormuş. Karısı: "Benim evimde altın tarağım ve altın tabağım vardı. Orada başımı yıkıyordum. Şimdi o yok" demiş. Padişah: "Onu kime aldırtırız? Kim bilir?" diye sormuş. Kadın: "Efendim, o gün beni yakalayan delikanlılar bilir. Onları gönderin" demiş.

Padişah o ikisini çağırtıp "Gidin" diye göndermiş. İkisi çaresizlikten gitmiş. Geldiklerinde bir göl kıyısında büyük gövdeli bir ağacın gölgesinde atlarını bırakıp uyuyakalmışlar. Göle bir grup kız yıkanmak için geldiğinde iki delikanlıya rastlamışlar. Bir bakmışlar, birinin şapkasında bir kâğıt kıstırılmış. O kâğıdı alıp kızlardan biri okumuş. Kâğıdın içinde: "Değerli ablam, bunlar geldiği zaman ikisini yut. Diğer yedisini ben yuttum. İhtiyarın dokuz oğluymuş. Ben onların karılarıyla birlikte on dört adamı yuttum. Bu ikisini bırakma, yut!" diye yazılıymış.

Kızlar bu kâğıdı yırtıp diğer kızları gönderip kızların ikisi iki delikanlıyı uyandırmış. Kızlar: "Sizler nereden geliyorsunuz?" diye sormuşlar. Delikanlılar kendilerini tanıtmışlar. Kızlar: "O gerçekten bir cadıymış. Sana verdiği mektubunda "Bu delikanlıları yut, ben onlara yalan söyleyip altın tarak ve altın tabak için gönderdim" diye yazılıydı" demişler.

Kızlar: "Bu benim iki çocuğum abla, senin yeğenlerin. Bunlara altın tarak ve altın tabak verip gönder. Onlara iyice bak!" diye mektup yazmışlar. Kızlar: "Geldiğinizde bu mektubu gösterin. Döndüğünde bize uğrayın. Bir her zaman bu gölün kıyısında olacağız" demişler. "Tamam" diyerek iki delikanlı mektubu alarak kadına gitmişler. Söylediği gibi yaşlı kadın karşılarına çıkmış. Onlar mektubu ona gösterip: "Abla biz senin yeğenlerimiz" demişler. Kadın: "Hey, sizler benim yeğenlerimmişsiniz. Beni bulabildiniz. Hadi eve girelim" demiş. Onları epeyce evinde ağırlamış. Bir gün bir delikanlı evde üç dayağın olduğunu görmüş. Üçü de dalmış. Biri sararmış, ikincisi kızarıp kurumuş, üçüncüsü ise gök çubukmuş. Onlar: "Abla bunlar ne?" diye sormuşlar. Kadın: "Ey canlarım, bu gök olan sizin anneleriniz. Kızıl olanı benim. Sararmış olanı ise benim annemdir. Ruhumuz dayaktadır. Onlar ikiye bölünüp kırılsa ölürüz. Kırılmadığı takdirde ölmeyeceğiz" demiş. Delikanlılar: "Abla biz dönelim" diye izin istemişler. Kadın: "Yok bekleyin. Benim annem vardır burada. Ona gideyim. Kızına verecek selamı olabilir, ona söyleyeyim" diye dışarı çıktığında ikisi üç dayağı alıp kaçmışlar. Yolda kızıl olan dayağı yontmaya başlamışlar. Bir bakmışlar kadının yüz rengi değişip: "Öldürme evladım!" diye yaklaşmış. Onlar dayağı dörde bölüp kırmışlar. Sarı dayağı da kırmışlar. İki delikanlı gök dayağı alıp göle gelmişler.

O kızlar çıkıp onlara durumu sormuşlar. Delikanlılar neyi yapacaklarını anlatmışlar. O zaman kızlar: "Siz ikiniz çok iyi delikanlısınız. Başta dokuz kardeşmişsiniz. O sizin yedinizi yutmuş. Şimdi ikiniz gittiğinizde "yut" diye yazıp göndermiş. İkiniz de bahadırmışsınız. Biz sizinle evleniriz, bizi alın" demişler. İki delikanlı "Tamam" diyerek ikisiyle evlenmiş. Dördü birlikte padişahın sarayına yaklaştığında gök dayağı yontmaya başlamışlar. Padişah karısı çırpınıp koşmaya başlamış. Yaklaştığı zaman gök dayağı kırmışlar. Padişahın güzel karısı ölmüş. Onlar altın tarağı ve altın tabağı padişaha vererek padişah: "Ben bununla ne yapacağım. Güzelim öldü!" diyerek padişah üzüntüsünden ölmüş.

Padişah öldükten sonra yerine iki delikanlının büyüğü padişah olup muradına ermiş.

39. ZAYIT VE KEDİ

Eski zamanlarda fakir ve yaşlı bir değirmenci varmış. Bu değirmencinin karısı yokmuş. Üç hizmetçisi varmış. Çok zaman geçtikten sonra ihtiyar hizmetçilerine: "Sizleri bundan sonra serbest bırakıyorum. Yaşlandım artık. Şimdi kendi hayatımı yaşamak istiyorum. Üçünden birinizi evde bırakırım. Bana hanginiz iyi bir at getirirseniz işte o ben ölünceye kadar akrabam gibi bana bakacak" dedikten sonra onlar çıkmışlar. Birinin adı Zayıt, ikincisinin- Rafik, üçüncüsünün ise Gabbasmış. Zayıt, aptal bir deliymiş. Üçü yaşlı adamın evinden çıkıp köye yaklaştığında Zayıt'a: "Sen atı nasıl bulursun aptal? Bizimle birlikte gitmeyip bu köyde kal" demişler. Zayıt onların sözlerini dinlemeyip "Ben de sizinle gideceğim" diye peşlerini bırakmamış. Akşam olduğunda onlar bozkırda bir çukurun içine girip yatmışlar. Zayıt'ın iki arkadaşı uyandıktan sonra Zayıt'ı uyandırmayıp kaçmışlar. Zayıt uyandıktan sonra iki arkadaşının onu uyandırmadan kaçtığını görmüş. Zayıt korkup çukurdan çıkıp çalılıktan geçtiğinde kendi kendine: "Ben şimdi tek başına kaldım. Atı nasıl bulabilirim ki" demiş. O anda çalılıktan bir kedi çıkıp: "Nereye gidiyorsun?" diye Zayıt'a sormuş.

Zayıt: "Bu kediye söylesem bile hiç hayrı olmaz" diye düşünüp ona gerçeği söylememiş. O: "Öylesine gidiyorum" diye cevap vermiş. Kedi: "Ben sana hayır getiririm. Senin neyi aradığını biliyorum. Sen iyi bir atı arıyorsun. Eğer sen bana üç yıl hizmet edersen sana çok iyi bir at veririm. Sen kendi başına onun gibisini bulamazsın" demiş.

O zaman Zayıt düşünmeye başlamış: "Bu kedi benim için faydalı söz söyledi" diyerek ona hizmet etmeye razı olmuş. Ala kedi Zayıt'ı alıp sihirli bir sarayın içine getirmiş. Sarayın içi kedi doluymuş. Onlar ala kediyi ve Zayıt'ı saygıyla karşılamışlar. Akşam olduğunda iki kedi gelip oynamaya başlamış. Biri Zayıt'ın yanına gelip "Koşalım" demiş. Zayıt: "Ben kediyle hiç koşmadım. Koşamıyorum" demiş. Biraz sonra biri Zayıt'a evi gösterip "Uyu" demiş. Zayıt ışığı kapatıp uyumuş. Ertesi sabah onlar Zayıt'ı uyandırıp yıkayıp yüzünü kuyruklarıyla silmişler. Zayıt: "Sizin havlunuz ne kadar da yumuşak" demiş. Bundan sonra ona yemek verip bitirdikten sonra eline gümüş bir balta ve gümüş bir bıçak vererek ala kedi: "Çayırımdan ot kesmeye git. Fakat gümüş balta ve bıçağa hiçbir zarar vermeden getirmelisin" demiş. Zayıt kedinin dediği gibi eşyalarına zarar vermeden otu kesip getirmiş. Zayıt: "Şimdi bana söz verdiğiniz

gibi olacak mı?" demiş. Kedi: "Bu yaptığın yetmez. Daha fazla hizmet etmelisin. Gümüş burgu, bıçak ve baltayı al da bana bir saray yap" demiş. Zayıt ala kedinin söylediğini yapıp: "Bana sözünüz olan at var mı?" diye sormuş. Kedi: "Benim şimdi sana verecek atım yok. Fakat atları görmek istersen gidelim, sana onarlı göstereceğim" diyerek Zayıt'ı götürmüş. Zayıt saraydaki çok güzel atları görmüş. On iki at varmış. Her biri diğerinden güzelmiş. O zaman ala kedi Zayıt'a: "Ben şimdi değil üç gün sonra sana vereceğim" demiş.

Zayıt buna razı olup değirmencinin yanına gitmiş. Değirmencinin yanında önceki arkadaşları varmış. Onların değirmenciye getirdikleri atlarının biri aksak, diğeri körmüş. Arkadaşlar Zayıt'a: "Senin bulduğun atın nasıl olduğuna bakalım" demişler. Zayıt girdikten sonra değirmenci ona "Otur" dememiş. O "Elbisen kötü, atın da yok" diyerek Zayıt'a az yemek vermiş. Akşam olduğunda Zayıt'ı arkadaşlarının yanına yatırmayıp onu kazların yanına göndermiş.

Üç gün sonra üç atlı altın bir arabaya binen ve arkasında da bir atı getiren biri değirmenciye gelmiş. Değirmenciye: "Zayıt nerede?" diye sormuş. Zayıt'ı soran kişi kız imiş. Değirmenci güzel kıza: "Zayıt'ı eve sokmuyorum. Üzerindeki giysiler çok kötü olduğundan onu kazların yanına gönderdim" demiş. Kız Zayıt'ı çağırıp üzerine temiz giysiler giydirip onu yıkadıktan sonra Zayıt çok da yakışıklı olmuş. O kız Zayıt arkadaşlarının getirdiği atlara bakmış. Birinin aksak, diğerinin kör olduğunu görmüş. Kız, değirmenciye: "İşte, ben Zayıt'tan size at getirdim. Değirmeni de sende kalsın" diyerek Zayıt'ı elinden tutup ikisi üç atlı altın arabaya binip gitmişler. Zayıt yaptığı hizmet için o güzel kızı alıp çok mutlu yaşamış.

40. ZENGİN VE ÇOCUĞU

Eski zamanda zengin bir adam varmış. Onun komşusu fakirmiş. O fakirin bir çocuğu varmış. Adamın ise üç karısı varmış; ama hiç çocuğu yokmuş. Kendisi çok zenginmiş. Günlerden bir gün geceleyin fakirin evinde herkes bir şeyi kutlamaktaymış. Ertesi gün zengin adam ve fakir namaz kılmak için camiye gitmişler. Yolda giderken zengin fakire: "Sen ailenle her gün bir şey kutluyorsun. Kendiniz için para kazanamayıp neyi kutluyorsunuz?" demiş. O zaman fakir: "Beyim, siz bilmiyorsunuz. Bizim altın bir sakamız (aşık kemiklerinin en büyüğü) vardır. Karım onu kendine bağlar, ondan sonra ben bağlarım. İşte buna gülüyoruz" demiş. Bundan sonra zengin evine gelip altından bir saka yapıp üç karısıyla onu sırayla birbirlerine bağlamaya başlamışlar; fakat hiçbiri buna gülmemiş. Ertesi gün tekrar namaz kılmaya gitmiş. Fakir de gitmiş. Yolda gelirken zengin, fakire: "Aptal fakir, sen bağlanan sakanın neyine gülersin?" demiş. O zaman fakir: "Ey beyim, sen kendin zengin olsan da aklın yokmuş senin. Benim dediğim saka değil. O benim çocuğumdur. Sen bunu anlamamışsın" diye cevap vermiş.

O zaman zengin adam "Eh" diye evine gitmiş. Günlerden bir gün evine bir divane gelmiş. Ona para verseler de almamış. O zaman zenginin karıları: "Sana ne gerek?" diye sorduklarında divane: "Bana bey gerek, nerede o?" demiş. Kadınlar beyi çağırıp gelmişler. Ondan sonra divane beye: "Sen üzülme. Ben sana çocuğu vereceğim! Fakat ortanca karının çocuğunu bana vereceksin" demiş. O zaman bey: "Tamam, vereceğim" demiş.

Divane beyin iki karısına beyaz elma, ortanca karısına kızıl elma verip "Bu kadının çocuğunu ben alacağım" diye gitmiş. Zaman geçtikten sonra beyin karıları hamile olup üçü de doğurmuş. Doğumdan sonra divane gelip ortanca kadının çocuğunu gördükten sonra "Yedi yaşına geldiği zaman onu alacağım" diyerek gitmiş.

Böylece yedi yıl geçmiş. Beyin çocukları büyümüş. Ortanca karısının çocuğu çok iyiymiş. Babası onu divaneye vermek istemediğinden divanenin gelecek zamanında üçünü de okula göndermiş. Okuldaki bütün çocuklara dazlak bir takke giydirmiş. Bir gün divane, çocuğu almaya gelmiş. Bey ona: "Çocuğun okulda okuyor. Gidip onu kendin bul" demiş. Bundan sonra divane okula gidip bütün çocuklara beyaz elma, kendi çocuğuna kızıl elma verip onu götürmüş. Bundan sonra çocuk ağlayıp divanenin arkasından yürüdüğü zaman bir kurukafanın yuvarlanıp geldiğini görmüş. Çocuk ona

baktığı zaman baş ona: “Evladım, bu ihtiyar seni büyük bir avlu kapısından içeri götürüyor. Oradaki bir evde büyük bir kara kazan kaynıyor. “Bunun etrafında dön, evladım” diyecek. Sen dönerken, seni o kazana atıp pişirip yiyecek” demiş. Bundan sonra kurukafa tekrar: “Sen oraya gidip sana dön dediği zaman sen, “Kendiniz dönüp gösterin” de. O döndüğü zaman sen onu kazana at. O, ölecek. Onun cebinde kırk kapının anahtarı vardır. Onları alıp kapıları açmaya başla. O zaman o evlerden insanlar çıkmaya başlar. Sen onları oradan çıkar. En sonda iki ev olacak. O evi açtığında bağlanmış iki at göreceksin. Atların biri ak boz at, diğeri gök boz at. Gök boz ata yaklaşma. Ak boz ata “Hayvanım” diyerek sağrısından okşayıp onu çıkar” demiş. Çocuk divanenin ardında kalmış. Arkasından koşup gelmiş. Geldiği zaman divane: “Evladım neden arkada kaldın?” diye sormuş. Çocuk: “Uyuyakalmışım!” demiş. Divane: “E, o zaman gidelim” diye çocuğu o kapıdan geçirmiş. Oradan bir eve girdiğinde büyük bir kara kazanın kaynadığını görmüş. Divane çocuğa: “Evladım, bu kazanın etrafında dön” demiş. O zaman çocuk: “Hayır ata, ben nasıl döneceğimi bilmiyorum. Kendin dönüp göster bana” demiş. Divane: “Evladım, bunun nesi zordur?” diyerek döndüğü zaman çocuk onu kazanın içine atmış.

Bundan sonra ihtiyar ölmüş. Çocuk onun cebinden kırk anahtarı alıp kapıları açmaya başlamış. İnsanların hepsini çıkarmış. En sonunda atın bulunduğu evi açtığında atları görmüş. Çocuk orada: “Hey, dediklerinin hepsi oldu ama bu söylediğin olmadı. Gök boz at varken adam ak boz atı alacak mı!” diyerek gök boz ata yaklaştığında gök boz at onu teptiğinde çocuk yerin yedi kat aşağısına düşüvermiş. Bundan sonra çocuk yerin altında yürürken ışıldayan küçük bir delik görmüş. Böylece ona doğru gide gide yerin altında birkaç yıl geçirmiş. Böylece başı kel olmuş. Kendisi çok zayıflamış.

Bir zaman sonra o ışıldayan delikten geçip çıkmış. Çıktığı zaman birçok adamın ellerine yay alarak gittiğini görmüş. Çocuk da çıkıp o adamlara gelmiş. Onlara: “Siz nereye gidiyorsunuz?” diye sormuş. Onlar: “Biz padişahın evine gidiyoruz. Padişah toy yapıp bir ağacın başına bir gümüş parçası asmış ve kim onu atıp düşürürse kızını vereceğim demiş. Ona gidiyoruz” diye cevap vermişler. Çocuk da onlarla o toya gitmiş. Vardığı zaman halkını toplayıp o ağacın başındaki gümüş parçasını atmaya çalıştığını görmüş.

Kel çocuk da dışarıdan bakıyormuş. Toplanan adamların hepsi atmış, fakat hiçbirisi onu vurup düşürmemiş. Bundan sonra çocuk o ağaçtaki gümüşü vurmak isteyip birinden yayını vermesini istemiş. Sorduğunda o adam vermemiş: "Bunu ne yapacaksın. Biz bile onu atıp düşüremiyoruz" demiş. Bundan sonra çocuk padişaha gidip: "Ben bir fakirim. Bunu atıp deneyeyim dedim; fakat kimse bana yayını vermiyor. Siz birinin yayını isteseniz de ben de atsam" demiş. O zaman padişah birine: "Bu çocuğa yayını ver de atsın. O atıp düşürür mü dersin?" demiş. O adam çocuğa yayını vermiş. Çocuk fırlatıp ağaçtaki gümüş parçasını tam ortasından kırıp düşürmüş. Bundan sonra toplana adamlar "Padişahın damadı kel divane oldu" diyerek onu halıya oturtup götürmüşler.

Bundan sonra padişah üzülüp: "Eğer ona kızımı vermezsem kendi sözümü tutmamış olacağım. Verirsem kızımın onu kabul edip etmeyeceğini bilmiyorum" diye düşünmüş. Ondan sonra "Onu kızıma sorayım. O ne der?" diye kızına gitmiş. Gelip sorduğu zaman kızı: "Hayır, ben onunla evleneceğim. Allah'ın bana verdiği buymuş" diye cevap vermiş.

Böylece padişah kel çocuğa kızını vermiş. Kız o çocuğa iyi bakmış. Birkaç otla onun kelliğini tedavi etmiş. Böylece onu çok yakışıklı yapmış. Böylece birkaç yıl daha geçmiş. Bir gün çocuk rüyasında anne ve babasını görmüş. Ertesi sabah karısına, köyüne gitmeleri gerektiğini söylemiş. Karısı ona hiçbir şey söylememiş. Çocuk ona durmadan sormuş. O zaman karısı: "Git de padişaha sor. İzin verirse ikimiz gideriz" demiş. Böylece çocuk padişaha gidip sormuş. Padişah cevap vermemiş. Her gün gelip durmadan sorduğu için padişah sonunda izin verip toy yapmış.

Yanınlarında kırk deveye kırk yük koyup kırk kul verip onları göndermiş. Onlar bir aylık yola çıkmış. Birkaç gün yürüdükten sonra çocuğu tepip yerin altına düşüren atın yanına gelmişler. Çocuk eline kılıcı alarak: "Sizler yola devam edin" diyerek kendisi o atın yanına gelmiş. Geldiği zaman iki atın durduğunu görmüş. Gök boz atın başını kesip ak boz ata ise "Hayvanım" deyip onu sağrından okşayarak çıkarmış. Bundan sonra ona binip karısına gelmiş. Karısına başından geçen bütün olayları anlatmış. Böylece evine döndüğünde her şeyin bozulup hiçbir şeyin kalmadığını görmüş. Çocuk bunların hepsinin öldüğünü zannedip şehre gidip bir evi satın almaya karar vermiş. Adamlarını şehrin dışında bırakıp kendisi şehre gelmiş. Sokaklarda yürüdüğü zaman bir ağabeyinin, ekmekçinin ateşini yakıp oturduğunu görmüş. Ona

söylemeden sokakları dolaşmaya devam etmiş. O zaman ikinci ağabeyinin bir aşçının ateşini yaktığını görmüş.

Tekrar dolaşmaya devam ederken anne ve babasının yakacak sattığını görmüş. Onlara da bildirmeden adamlarına dönmüş. Pazardan bir ev satın alıp orada birkaç gün kalmış. Bir gün anne ve babasını evine çağırtmış. Onlar korkup "Bize ne der acaba" diye gelmiş. Onları bir konuk evine yerleştirip iki-üç gün onlara bakmış.

Bir gün çocuk onların evine gelmiş. Geldiği zaman annesi: "Eyvah! Memem eğilmeye başladı!" demiş. O zaman babası: "Benim kalbim titremeye başladı!" demiş. O zaman çocuk: "E, eğer kalbiniz titremeye, memeniz eğilmeye başladıysa uzun zaman önce divanenin götürdüğü çocuğunuz benim!" demiş. Anne ve babası oldukları yerde bayılmışlar. Birazdan kendilerine geldikleri zaman selamlaşıp sevinmişler. Anne ve babasını donatıp onlara iyi bakmış. İki ağabeyini tüccar yaparak farklı iki tarafa göndermiş. Anne ve babasını ise kendi evinde bırakıp onlara bakmış. Böylece muradına ermiş.

KAYNAKLAR

AÇA, Mehmet. **"**Bir Kazak Masalı: Kün Astındagı Künikey Kız." *Erciyes* 19 (227). Kasım 1996, ss. 16-24.

ALEKTOROV, A.E. *Astrahanskiy Vestnik* № 1253, 1267, 1274, 1281, 1288, 1294, 1302, 1308, 1310. Astrahan, 1893.

ALPTEKİN, Ali Berat. *Taşeli Platosu Masallarında Motif ve Tip Araştırması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum, 1982.

…… *Kazak Masallarından Seçmeler.* Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

…… "Kazakistan'da Anlatılmakta Olan Hayvan Masalları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma." *VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi – Son Elli Yılda Türkiye Dışındaki Türk Halk Kültürü Çalışmaları Seksiyon Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, ss. 14-25.

Altın Saka Kazak Ertegileri (Altın Saka Kazak Masalları). Almatı: Balalar Adebiyatı Yayınları, 2008.

AVEZOV, Muhtar. *Folklor Yazıları, Seçmeler* (Haz. Yrd. Doç. Ali Abbas ÇINAR). Ankara: Bilig Yayınları, 1997.

…… *Mısli Raznıh Let* (Çeşitli Yılların Düşünceleri). Almatı: Kazgoslit Yayınları, 1961.

AVEZOV, M., E. İSMAYİLOV. "Kazak Ertegileri." *Kazak Ertegileri* (Kazak Masalları). Almatı: Kazmemkorkemadeb Yayınları, 1957.

BASCOM, William R. "Folklorun Biçimleri: Nesir Anlatılar." (Çev. R. Nur AKTAŞ, Banu Aktepe vd.) *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar* (Yay. hzl. Gülin Ö. EKER, Metin EKİCİ vd.). Ankara: Milli Folklor Yayınları, 2003.

BORATAV, W. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınları, 1982.

ELÇİN, Şükrü. *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1986.

"Ertek pen Epostın Süjettik Tipologiyası." (Masal ve Efsanenin Konu Tipolojiği) *Kazak Folklorının Tipologiyası* (Kazak Halk Biliminin Tipolojisi)**.** Almatı: Gılım Yayınları, 1981.

GABDULLİN, Malik. *Kazak Halkının Avız Adebiyeti* (Kazak Sözlü Edebiyatı). Almatı: Kazakstan Memlekettik Okuv Pedagogikalık Yayınları, 1958.

GÖKŞEN, Esra. *Tüy Baba. Türk Dünyasından Masallar*. İstanbul: Erdem Yayınları, 1999.

GÜNAY, Umay. **"**Elazığ Masallarının Muhtevası." *Fırat Üniversitesi, Fırat Havzası Folklor ve Etnografya. Sempozyumu Bildirileri.* Elazığ, 1992.

İSATOV, Mezgil. *Kazak Masalları. Türk Dünyası Masalları Dizisi*. İstanbul: Gendaş Yayınları, 1998.

İSMAYİLOV, E. *Kazak Ertegileri* (Kazak masalları). Almatı: Gılım Yayınları, 1957-1964.

KASKABASOV, S. *Kazakhskaya Volçebnaya Skazka* (Kazak Olağanüstü Masalları) Almatı: Navuka Yayınları, 1972.

…… "Kazak Türklerinin Peri Masalı Kahramanları." (Çev: Mehmet Tezcan) *Kardaş Edebiyatlar* S. 10. 1985, ss. 21-28.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, C. I. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

Kazak Èdebiyeti: Entsiklopediya (Kazak Edebiyatı: Ansiklopedi). Almatı: Kazakstan Damuv İnstituvtı Yayınları, 1999.

Kazak Ertegileri, 6 Tomdık (Kazak Masalları, 6 ciltlik). Almatı: Jazuvşı Yayınları, 2000.

Kazak Ertegileri: Kiyal-Gajayıp, Turmıs Salt (Kazak Masalları: Olağanüstü, Gerçekçi Masallar) **(**Derleyen S. Mamet). Almatı: Balavsa Yayınları, 2001.

Kazak Ertegileri: Hayvanat Ertegileri (Kazak Masalları: Hayvan Masalları). Almatı: Balalar Adebiyatı Yayınları, 2005.

Kazak Halık Èdebiyeti / Ertegiler T.I (Kazak Halk Edebiyatı / Masallar Cilt I). Almatı: Jazuvşı Yayınları, 1988.

Kiyal-Gajayıp Ertegiler: Halık Avızı Jelisi Boyınşa. (Olağanüstü Masallar: Sözlü Gelenekten Derlemeler) Almatı: Aruvna Yayınları, 2002.

KOSTYUHİN, E. *İstoriya Kazakhskoy Literaturı T.1 / Skazki* (Kazak Edebiyatının Tarihi Cilt I / Masallar). Almatı: Gılım Yayınları, 1968.

KÖPEYEV, Maşhür Jüsip. *Tülki, Kaskır, Tüye, Arıtsan* (Tilki, Kurt, Deve, Aslan), Taşkent, 1929.

KRAFT, İ. İ. *İz Kirgizskoy Starını* (Kırgızların Geleneğinden). Orenburg, 1900.

MİROPİYEV, M. *Demonologiçeskiye Rasskazı Kirgizov* (Kırgızların Olağanüstü Anlatmaları). St. Petersburg, 1888.

ÖZDARENDELİ, Çağrı. "Kazak Ertegileri" (Kazak Masalları), *Kardeş Ağızlar / Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi*, S. 5. Ocak-Şubat-Mart 1988, 10-11.

……. "Kazak Türklerinde Hayvan Masalları" *Türk Kültürü*, Temmuz 2004.

……. "Kazak Masalları", *Kardaşlık Dergisi*, Kasım 2004.

POTANİN, G. *Kazak-Kirgizskiye i Altayskiye Predaniya, Legendı i Skazki* (Kazak-Kırgız ve Altaylıların efsane ve masalları). St. Petersburg, 1917.

RADLOFF, W. *Obraztsı Narodnoy Literaturı Tyurkskih plemen* (Türk Boyları Halk Edebiyatının Örnekleri). St.Petersburg, 1870.

SAKAOĞLU, Saim. *Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1973.

……."Masallar", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, C. II.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları , 2002, ss. 131-313.

SEYİDOĞLU, Bilge. "Masal", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 6*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1986

SİDELNİKOV, V. *Kazakhskiye Narodnıye Skazki* (Kazak Halk Masalları). Almatı: Jazuvşı Yayınları, 1958-1964.

SMİRNOVA, N.S. *Kazahskaya Narodnaya Poeziya* (Kazak Halk Şiiri). Almatı: Gılım Yayınları, 1967

ŞİMŞEK, Esma. *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, *C. I*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001

TURSINOV, E., S. KASKABASOV. "Skazoçnik Şalkarbay Danılbayev" (Masal anlatıcı Şalkarbay Danılbayev), *Kazak Filologiyanın Maseleleri* (Kazak Halk Biliminin Sorunları), Almatı: Gılım Yayınları, 1964.

Türk Dünyası Edebiyat Tarihi C. II. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2002

VASİLYEV, A. *Obraztsı Kirgizskoy Narodnoy Slovestnosti* (Kırgız Halk Sözlü Edebiyatının Örnekleri). Orenburg, 1898, I.Baskı.

DİZİN

A

AÇA, 38, 439
Afanasyev, 28
Alektorov, 30, 32
Alptekin, 3, 439
Avezov, 16, 18, 19, 22, 23, 24, 27, 28, 34, 35, 112
Azadovskiy, 28

B

Bascom, 5, 6, 440
Beloslyudov, 33
Boratav, 2
BORATAV, 2

C

Cadı, 26, 27, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 63, 68, 94, 117, 284, 317, 346, 347, 350, 414, 418

D

Divayev, 30, 33
Dosımbekov, 30, 32

E

EKİCİ, 5, 6, 440
Elçin, 2

G

Gabdullin, 27, 29, 35
Günay, 3

İ

İNAYET, 116, 117
İsmayilov, 24, 28, 34

K

kahraman, 9, 12, 22, 23, 24, 26, 112, 113, 114, 115, 116, 121, 309
Kaskabasov, 36, 38
Kazak masalları, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 29, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 105, 111, 113, 114, 121, 440
Köpeyev, 33
Kraft, 31

M

masal, 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 104, 105, 112, 115, 117, 118, 119, 120, 332, 421
Miropiyev, 31
Mukanov, 28

O

Onçukov, 28

Ö

ÖZDARENDELİ, 38, 441

P

padişah, 22, 43, 45, 46, 47, 49, 51, 53, 57, 58, 60, 61, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 75, 77, 80, 81, 88, 89, 90, 92, 94, 95, 97, 98, 104, 113, 114, 115, 120, 286, 287, 288, 290, 291, 293, 294, 295, 296, 300, 302, 303, 306, 307, 309, 316, 324, 325, 331, 332, 333, 335, 336, 341, 342, 343, 344, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 363, 365, 366, 368, 369, 372, 375, 380, 381, 382, 385, 388, 394, 395, 400, 401, 403, 404, 408, 409, 411, 413, 417, 418, 424, 425, 426, 429, 431, 432, 437
Pantusov, 30, 32
Potanin, 30, 31, 33

R

Radloff, 30, 31, 33
Rus, 2

S

Sakaoğlu, 1, 2, 39
Seyfullin, 30, 35
Seyidoğlu, 3, 442
Sidelnikov, 34, 35
Smirnova, 17, 36

Ş

Şimşek, 4

T

Thompson, 14, 39

U

UÇKUN, 8, 9, 10, 12, 13

V

Valihanov, 30
Vasilyev, 30, 32